

Anton Zorn,

**POLITIČNA ORIENTACIJA KOROŠKIH SLOVENCEV IN
BOJ ZA NJO V LETIH 1945 - 1950**

(Disertacija)

7. 12. 1966 / 18

Ljubljana 1966

I. UVODNI DEL

Str. 1-22

II. VPRAŠANJE OBNOVE AVSTRIJSKE DRŽAVNOSTI MED DRUGO SVETOVNO VOJNO IN ODNOS SLOVENSKEGA OSVOBODILNEGA GIBANJA DO KOROŠKEGA VPRAŠANJA

Str. 23-27 Vprašanje obnove avstrijske državnosti in koroško vprašanje

Str. 27-32 Slovensko osvobodilno gibanje in koroško vprašanje med drugo svetovno vojno

III. KOROŠKO VPRAŠANJE V APRILU IN MAJU 1945

Str. 33-38 Prizadevanja nekaterih koroških krogov za ohranitev enotnosti dežele pred zahtevami Jugoslovancev

Str. 38-42 Jugoslovani in Britanci na Koroškem maja 1945

IV. JUŽNA KOROŠKA IN KOROŠKI SLOVENCJI PO ODHODU JUGOSLOVANSKE VOJSKE

a/ Prve obdobje od 21.5.1945 do 14.1.1947

Str. 43-50 Odnos britanskih sosedbenih sil do koroških Slovencev v dneh po odhodu Jugoslovancev

Str. 51-58 Nastanek uredbe o dvojezični šoli

Str. 59-72 Deželne in državnozbornske volitve na Koroškem dne 25.11.1945 in vprašanje priznanja Osvobodilne fronte kot politične stranke

Str. 73-81 Odnos koroških deželnih in britanskih vojaških oblasti do Osvobodilne fronte po volitvah dne 25.11.1945

Str. 81-94 Poskus ustanovitve Zveze avstrijskih Slovencev

Str. 95-100 Poskus kroga Koroške kronike ustanoviti Osvobodilni fronti nasprotno slovensko politično gibanje

Str.100-118 Problem denacifikacije na južnem Koroškem

b/ Drugo obdobje: Čas konferenc za sklenitev avstrijske državne pogodbe (od 14.1.1947 do 1.7.1949)

Str.119-150 Pogajanja za sklenitev avstrijske državne pogodbe

Str.151-166 Odnos deželnih oblasti in koroških vladnih strank do slovenske manjšine po januarju 1947

Str.166-177 Ustanovitev Bunda der heimatstreuer Südkärntner

Str. 176-186 Dejavnost Osveobodilne fronte med konferencami za
sklenitev avstrijske državne pogodbe

Str. 187-197 Diferenciacija slovenskega političnega gibanja
na Koroškem

Str. 197-214 Odnos med KPA in OF v letih 1947 in 1949

o/ Tretje obdobje: Dokončna diferenciacija slovenskega politič-
nega gibanja na Koroškem

Str. 215-226 Ustanovitev Demokratične fronte delovnega ljudst-
va in Narodnega sveta koroških Slovencev

Str. 226-233 Odnos političnih strank na Koroškem do slovenske-
ga vprašanja pred volitvami dne 9.10.1949 in re-
sultati teh volitev

Str. 233-238 Problematika dvojezičnega šolstva na Koroškem v
letih 1947 - 1950

V. PRIZADEVANJA SLOVENSKE KULTURNE IN GOSPODARSKIH ORGANIZACIJ NA KOROŠKEM ZA LEGALIZACIJO

Str. 239-262

VI. SKLEPI

Str. 263-264

VII. OPOMBE

Str. 265-374

VIII. ZAJETI TISKANI VIRI IN LITERATURA

Str. 374-388

Ob upoštevanju sodnih jezikovne pripadnosti, social-
ne strukture ter politične in nacionalne orientacije koroške-

20

Dvakrat so mednarodni dejavniki bistveno vplivali na dogajanje na območju južne Koroške. Prvič je bilo to leta 1920, ko se je del koroških Slovencev in socialnih, gospodarskih in političnih vzrokov opredelil za avstrijsko republiko ter tako odločil 10.10.1920 pripadnost Koroške Avstriji. Da gre odločilna zasluga za tak izid plebiscita prav Slovenceem, priznava je danes tudi njim nenaklonjeni koroški krog (npr. dr. Hans Steinhilber),¹⁾ vendar brez nadernejše analize vzrokov, ki so privedli do take odločitve. Izjema je med koroškimi pisci pri iskanju take orientacije dela slovenskih Korošcev 1930 leta zbornik v redakciji koroškega socialnega demokratakega delavca Hansa Lagerja,²⁾ istih vprašanj se dotikata tudi dr. Fran Zwitter in dr. Janko Pleterški,³⁾ vendar plebiscitna problematika še vedno ni dovolj zajeta ter terja poglobljeno monografsko obdelavo.⁴⁾

Za enega odločnih faktorjev se je ob plebiscitu - kar del literature še vse premalo upošteva - dokazal vpliv avstrijsko-nemško socialno demokracije, ki ji je uspelo zajeti v predplebiscitnem obdobju večino slovenskega agrarnega in neagrarnega proletariata ter stališče stranke in ki je v letih 1919-1920 odločno odklonila zahtevo Jugoslavije po priključitvi južne Koroške. Tudi po plebiscitu je bilo slovensko govoreče prebivalstvo Koroške politično razdeljeno nekako na tri dele. Prvi del je bil politično organiziran v stranki s slovenskim programom in konservativnim značajem, ki ji je pripadalo večinoma slovensko kmečko prebivalstvo. Drugi del je, kot smo omenili, zajela avstrijska socialna demokracija. Tretji del je bil nemško orientiran, politično pa se je pred prvo svetovno vojno naslanjal na liberalno stranko, po vojni pa na nemščanski in velikonemški Landbund.⁵⁾

Ob upoštevanju momentov jezikovne pripadnosti, socialne strukture ter politične in nacionalne orientacije koroške-

ga prebivalstva slovenskega jezika je dr. Anton Melik 1936 leta razdelil to prebivalstvo na pet skupin. V prvo je zajel narodnostno najbolj zavedne koroške Slovence, politično orientirane v katoliško-konservativni slovenski politični stranki, katerih jedro je pri plebiscitu 1920 glasovalo za Jugoslavijo. Druga skupina so mu bili Korošci slovenskega materinega jezika, ki so se pri volitvah uveljavljali v okviru nemških meščanskih strank, predvsem socialno demokratske. V tretjo skupino je vključil tiste Korošce slovenskega jezika, ki so bili politično v veliki meri orientirani k liberalnemu Landbundu, poklicno pa kmeti, trgovec ter gostilničarji, industrijci in obrtniki. Četrta skupina so mu bili potomci Korošcev slovenskega jezika, ki so popolnoma prešli v nemško, zlasti na jezikovnem obrobju in v večjih mestnih naselbinah, peta skupina pa so nemški priseljenci od drugod, pa tudi del meščanov Celovca, Beljaka, Pliberka in Bovevca.⁶⁾ Od te razdelitve se nekoliko loči kasnejša dr. Frana Zwittera. Tako kot dr. Melik je tudi dr. Fran Zwitter uvrstil v prvi tabor konservativno, slovensko, nacionalno usmerjeno kmečko prebivalstvo južnega dela Koroške, katerega skrajni krili sta v času med obema svetovnima vojnama predstavljali na eni strani peščico neklerikalcev (npr. Franc Petek), na drugi strani pa struja, ki je videla bistvo nerednosti v romantični ideji ohranitve vsega, kar je konservativno in v odtrgovanju vplivov modernega kozmopolitskega sveta; del te struje se je celo navduševal nad idejo avstrijske stanovanke države. Določneje kot dr. Melik je dr. Zwitter postavil v drugo skupino agrarni in neagrarni proletarijat, politično usmerjen v duhu socialno demokratske stranke, v nacionalnem oziru pa formalno nekako indiferenten; tretji tabor je tako kot pri dr. Meliku pomeščanjen in ga deloma sestavlja tudi kmeti, ki govorijo slovenski, a je pretežno liberalno in nemško orientiran, po letu 1938 celo v smeri nacizma. Četrta skupina so dr. Zwitteru oni, ki se odtušujejo slovenskemu jeziku, a se mu še niso popolnoma odtujili, po socialni strukturi pa pripadajo novemu meščanstvu, pomeščanjenemu kmečkemu prebivalstvu ali pa neagrarnemu

nomu proletariatu; politično pa v glavnem istih skupinah kot drugi in tretji taber, po narodnosti pa se štijo Nemci. Peto skupino tvorijo oni, ki jim je slovenski jezik popolnoma tuj, bodisi, da imajo slovenske prednike, a se je pri njih germanizacija popolnoma dovršila.⁷⁾ - Samega razvoja koroškega vprašanja po drugi svetovni vojni pa vendarle ne moremo razumeti brez upoštevanja procesov med slovensko manjšino po letu 1921, predvsem pa s pričetkom svetovnenazorske diferenciacije slovenskega političnega gibanja okoli leta 1930, ko se je pričelo uveljavljati mlada struja slovenskih katoliško usmerjenih intelektualcev ter se ogrevati za ideje avstrijske stanovske države. Prav to dejstvo je v naslednjih letih tudi pripeljalo do odklona dele koroških Slovencev od oficijalne politike slovenske politične stranke. Brez tega procesa tudi ne moremo razumeti političnega razvoja pri koroških Slovencih, ki je po anšlusu Avstrije k Hitlerjevi Nemčiji 13.3.1938 našel ob narodnoosvobodilni borbi v osrednji Sloveniji, in pod njenim vodstvom novo vsebino in progresivnejše usmeritve, ki so odločno vplivale na orientacijo koroškega slovenstva neposredno po smagi nad nacizmom, ko je v novi mednarodni konstelaciji koroško vprašanje v letih 1945 do 1949 postalo znova objekt mednarodnega zanimanja.⁸⁾

Vsekakor pa je izid plebiscita 1920 leta pomenil za koroške Slovence v marsičem poslabšanje, povezano predvsem s negativnim odnosom nemško-nacionalnega meščanstva do slovenske manjšine odnosom, ki je po letu 1938, s nacizmom, pripeljal celo do poskusa fizičnega uničenja koroškega slovenstva. Med takratnimi političnimi strankami je po opozorilu nadučitelja Eichholzerja ob že ne izdanih spisih dr. Franca Petka, obstojal dogovor, da se nobena stranka ne sme vezati s slovenskim političnim gibanjem na Koroškem.

Po plebiscitu obnovljene Politično in gospodarsko društvo je sicer ohranilo svoj klerikalni značaj, odklonilno stališče nemških krščanskih socialcev do slovenske stranke pa ga je sililo v to, da je nekaj več besede in prostora dalo tudi

napredneje usmerjenim Slovencem, kot dr. Francu Petku, ki je do leta 1930 tudi zastopal slovensko stranko v deželni zboru (stranka je takrat imela v zboru dva poslance). Rezultati na volitvah 1923 (stranka je dobila 9.868 glasov) niso govorili le o solidarnosti koroških Slovencev v odporu proti pritisku nemškega nacionalizma, ampak tudi o tem, da napredno usmerjeni Slovenci še niso iskali posebne politične poti izven okvira tradicionalne slovenske stranke. Po opozorilu dr. Petka dr. Janku Pleteršku so napredno misleči Slovenci še smatrali, da bodo mogli v okviru te organizacije uveljaviti naprednejše orientacije, predvsem v smislu navezovanja savezništva z demokratičnimi silami v avstrijskem političnem življenju. Pri tem se mislili zlasti na politično zблиžanje in modelovanje slovenske stranke s socialno demokracijo. V tem smislu je dr. Petek več let zaporedoma ponovno govoril s koroškimi socialno-demokratskimi voditelji, vendar do kakšnega konkretnega rezultata ni prišlo (dr. Janko Pleterški, Napredne težnje med Slovenci na Koroškem, v Progresivna Slovenija, Trst in Koroška, 1964, str. 108; Moji spomini dr. Francu Petku - tipkopis - v red. dr. Pleterškega).

Do pričetka preobrata v slovenskem političnem življenju je nato prišlo, kot smo omenili, pred deželnimi in državnimi volitvami 1930 leta. Karl Prušnik-Galper (Glasnik na plazu, Ljubljana 1958, str. 20 sl.) sporoča, da so pri teh volitvah posebej zavedni Slovenci še vedno volili v državni zbor krščanske socialce, v deželni pa kritične socialne demokrate. To je tudi čas neuspešnih pogajanj v deželni odbor ob predlogu za kulturno avtonomijo koroških Slovencev, ki so ga predlagale nemške stranke. Vendar do rešitve tega vprašanja ni prišlo; prav tako so bili kasneje brez določnega odseva razgovori med predstavniki slovenske manjšine in kočevskimi Nemci o vprašanju repatriacije pri uveljavljanju pravic obeh manjšin.⁹⁾

V celoti je po letu 1930 sledil razvoj pri Slovencih notranjepolitičnemu razvoju avstrijske republike. Med tem ko je vodstvo Političnega in gospodarskega društva šlo v smeri Dollfusove diktature, je del Slovencev pričel, enako kot avstrijski

delavski razred novih režitev, tudi v okviru KPA. Za splošno raspoloženje večine prebivalstva južne Koroške ob nacističnem puču 1934 služi Franu Zwitterju dejstvo, da se je oborožena akcija nacistov omejila v glavnem na severni del dežele.¹⁰⁾ Ko je marca 1938 prišlo do dejanske priključitve Avstrije k nacistični Nemčiji je novi režim najpreje udaril po predstavnikih Schuschniggovega stanovskega režima, med njimi tudi po Slovencih v vodstvu Političnega in gospodarskega društva za koroške Slovence. Da je v takih razmerah ostalo slovensko politično gibanje v glavnem brez določene programa, je razumljivo. Vsekakor pa moramo iskati prav v omenjenem iskanju novih usmeritev slovenskega političnega gibanja po letu 1930 ono smer razvoja, ki se je pričela kristalizirati z razvojem narodnosvobodilnega boja slovenskega in jugoslovanskih narodov po napadu sil osi na Jugoslavijo.

V znanstveni, poljudno-znanstveni literaturi in v dnevnem časopisju je bilo že pogosto nadeto vprašanje, koliko je Slovencev na Koroškem in kakšno je njihovo razmerje do nemških deželčanov na obnočjih južne Koroške, ter po posameznih geografskih okoliščinah. Da rezultati ljudskih štetij, ki sprašujejo po raznih variantah občevalnega jezika ne dajejo resnične podobe in da so v škodo manjšini priznavajo tudi neslovenaki pisarji, med njimi celo Martin Wutte, s opozorilom, da se je naštele na Koroškem s kriterijem občevalnega jezika več Nemcev na škodo slovensko govorečega prebivalstva.¹¹⁾ Pa tudi pretres podatkov posameznih ljudskih štetij pokažejo precejšnja neskladja v posameznih jezikovnih kategorijah. Poleg neenotnih kriterijev pri spraševanju po občevalnem jeziku (1934 leta so pri štetju spraševali o tem kateremu kulturnemu krogu se kdo prišteva, 1939 po jeziku, ki se ga posameznik poslužuje v vsakdanjem življenju, 1951 so se vprašanja spet povrnila k stari metodi avstrijske statistike, ki je spraševala po občevalnem jeziku, štetje 1961 leta pa je spraševalo po jeziku, ki ga posameznik govori v družinskem krogu) zajemajo štetje od leta 1939 dalje za Slovence šaljivo jezikovno kategorijo "windisch". Posebna uvedba zadnje kategorije je povzročila pri obeh zadnjih ljud-

skih štetjih viden jezikovnega Babilona, saj so pri popisu 1951 leta spraševali po devetih kombinacijah jezikovnih kategorij slovenisch, deutsch in windisch, pri ljudskem štetju 1961 pa sta odpadli dve kategoriji (slovenisch - windisch in windisch-slovenisch), katerima se je 1951 leta prijavilo le nekaj oseb.¹²⁾

Pretraz podatkov posameznih ljudskih štetij o narodnostnih kategorijah kaže, da je bila najmanj tendenciozna prva avstrijska narodnostna statistika iz leta 1846, ko nacionalni boji še niso bili tako ostri in ko so bili uradni krogi še bolj objektivni. Tedaj je bilo dognanih na vsem Koroškem 95.544 Slovencev (30 %) in 223.033 Nemcev (70 %), po novejših raziskavah pa smemo trditi, da je bilo naštetih tedaj še vedno premalo slovensko govorečih Korošcev in da je njihovo resnično število presegalo 100.000.¹³⁾ Druga avstrijska statistika iz leta 1880 je dosegla 83.154 pripadnikov slovenskega občevalnega jezika na območju avstrijske Koroške po letu 1920 (na ožjem slovenskem etničnem ozemlju z nemškimi rokom 84.862), bila pa je še precej tendenciozna v korist nemško govorečih. Na istem teritoriju so 1910 naštel 66.602 pripadnika slovenskega občevalnega jezika (na ožjem območju 66.191), a po istoimenskem slovenskem štetju naj bi bilo še vedno nad 115.802 Slovencev. Štetje leta 1923 je naštel le še 39.292 slovensko govorečih Korošcev, najbolj porazno pa so številke štetja 1934 leta, ko je bilo naštetih le 26.796 Slovencev. Pač pa zasledimo porast slovensko govorečih ob štetju 1939, ko so nacistične oblasti naštele v raznih jezikovnih kategorijah nad štirinštiridesettisoč slovensko govorečih Korošcev (44.708),¹⁴⁾ po drugih podatkih pa znaša to število 43.347.¹⁵⁾ Podobne vrednosti je dalo tudi ljudsko štetje 1951 leta na območju, dvojezičnega šolstva (42.095), 1961 pa je bilo naštetih na istem območju brez nekaterih občin na severni jezikovni meji 25.472 slovensko govorečih Korošcev.

Vsekakor teh števil ni mogoče razumeti brez upoštevanja splošnih političnih razmer v deželi. Kdor se poglobi vanje ugotovi, da so ugotovitve ljudskih štetij po letu 1920 absolutno prenizke in da ne zajemajo vseh ljudi slovenskega jezika, ker so jih pri popisih velik del vpisali v kategorijo "deutsch" in

tako skušali zabrisati njihov obstoj. Nezanemljivost številčnih podatkov o ljudskih štetjih nas silijo, da si skušamo pomagati s posrednimi podatki. Opozorimo naj, da se po drugi svetovni vojni tudi oblasti priznale neustreznost podatkov uradnih štetij.¹⁶⁾

Podobne glasove imamo tudi za čas pred letom 1939. Tako so socialni demokrati zavračali rezultate štetja 1923 leta ter ocenili takratno število na Koroškem bivačnega slovenskega prebivalstva na okrog 80.000.¹⁷⁾ Dr. Theodor Veiter pa je 1936 leta ocenil število koroških Slovencev na 55.000.¹⁸⁾ Po drugi svetovni vojni je ocenil vidni avstrijski socialistični delavec Populernu število Korošcev slovenskega jezika na 70.000, ameriški zgodovinar Hans Kohn na nad 75.000, britanske zasedbene oblasti pa so cenile število slovenske govorečega prebivalstva na 60.000¹⁹⁾ do ^{nač} 80.000.²⁰⁾

Na podlagi kombinacije Veitrovih podatkov o jeziku verskega pouka s splošnimi podatki štetja 1934, izpopolnjenimi še s podatki nekaterih župnij, je 1937 cenil dr. Zwitter število Korošcev slovenskega jezika na 70.000 (Koroško vprašanje, str. 10). Upošteva jo pri dr. Maliku in dr. Zwitteru sajete skupine Korošcev slovenskega jezika in pokolenja je po drugi svetovni vojni jugoslovanska argumentacija na konferencah za sklenitev avstrijske državne pogodbe poudarila število 120.000 Korošcev slovenskega jezika. Bogo Grafenauer je v svojem kritičnem prikazu (Koroški zbornik, str. 216) na podlagi pretresa štetja leta 1934 cenil 1946 leta število koroških Slovencev na nad 90.000.

Na nerealne ugotovitve ljudskih štetij v prvi avstrijski republiki kažejo ne le rezultati nacističnega štetja leta 1939, pač pa tudi primerjava podatkov o materinščini učencev na osnovnih šolah južne Koroške v šolskem letu 1948-1949, ko je ne glede na orientacijo učiteljstva, ki je izvajalo ta popis, pressegla ocena slovenske govorečih otrok (48,54 % vseh učencev) odstotek iz popisa leta 1951. S pomočje te statistike, upoštevajoč tudi naravno rast prebivalstva ter one obdine, kjer od vsega začetka ni bil uveden dvojezični pouk, je v kombinaciji s rezultatom štetja 1951 dr. Pleterški prišel do števila najmanj

48.401 oseb s slovenskim materinskim jezikom na ozemlju dvojezičnega šolstva s pritegnitvijo rezultatov pa na najmanj 53.805 oseb.²¹⁾ Seveda nam te vrednosti moreje služiti le kot spodnja - in to doka, kaj niska meja pri ugotavljanju številčne moči koroškega slovenstva.

Upoštevati tudi moramo, da se je jezikovna struktura nekaterih področij na Koroškem med leti 1934-1951 do neke mere spremenila. Nedvomno je k temu prispeval svoj delež konstantni politični pomembovalni pritisk, katerega označuje že štetje leta 1934, prav posebno pa že teror nacističnega režima, ki je materinskemu jeziku odtujil celo generacijo šolske mladine in pred katerim se je slovenski etnični element zatekal v varstvo anonimnosti nemškega občevalnega jezika. Ta plat problema je izredno pomembna posebej za povejni položaj slovenskega jezika na Koroškem, ko je bil ta v privatnem življenju in deloma v javnem spet dovoljen kot občevalni jezik.²²⁾

Na jezikovno s strukturo prebivalstva so v tem času vplivale migracije prebivalstva, saj se je v vojnih letih naselilo precej neslovenskega življa na območju Vrbskega jezera. Po cenitvah Vladimírja Klemenčiča se je med leti 1934-1951 doselilo na Koroško iz drugih avstrijskih dežel in iz tujine 32.484 oseb, predvsem nemškega porekla, iz Koroške pa se je morale iz gospodarskih vzrokov izseliti 13.000 do 14.000 Korošcev.²³⁾

Dejstvo, da se je slovensko prebivalstvo odseljevalo predvsem na severno Koroško, v druge dežele Avstrije ter v tujino kaže, da gospodarskega napredka južne Koroške niso spremljale naravne migracije prebivalstva z agrarnih področij v območje urbanskih centrov, še več, število slovenskega prebivalstva se je v agrarnih področjih zaradi izseljevanja zmanjšalo, v urbaniziranih območjih pa se je število nemškega prebivalstva povečalo na račun doseljenih tujcev. Posledica tega je povejno povečanje relativnega in absolutnega števila Nemcev in stagniranje domačega, na Koroškem rojenega prebivalstva.²⁴⁾

Proces depopulacije nekaterih območij južne Koroške se je pričel kazati že kot posledica gospodarske krize v kmetijstvu v

zadnji četrtini 19. stoletja. Od tega časa sledimo padanju številnega prebivalstva na izrazito gorakih območjih, po drugi strani pa njegovo zgoščevanje ob prometnih poteh, v industrijskih ter tujsko prometnih središčih. Za mestne občine Celovec in Mevljak z najožjo okolico ter za občine okrog Vrbskega jezera Vladimir Klemenčič opozarja, da je tu bil v letih po 1945 prirastek prebivalstva nadpovprečen. Vzrok za to dejstvo išče pri prirastku na račun doseljenega prebivalstva iz depopulacijskih ter stagnacijskih področij, v nemajhni meri pa tudi zaradi naselitve vojnih beguncev iz raznih držav.²⁵⁾

V delu neslovenske literature ter publicistike o koroškem vprašanju se je v začetku 30 let tega stoletja pojavila nova kategorija koroškega prebivalstva slovenskega porekla, tako imenovani Windische, katerih utemeljevanje sega še v leto 1914. Iz tega časa (1927 l.) imamo tudi prvega deklariranega windischarja, grebinjskega posestnika Glantschniga, ki je o sebi pred drugo svetovno vojno še poudarjal, da je "deutschfreundlicher slovenischer Bauer".²⁶⁾ Z izrazom se je namreč skušalo, v razliko s preteklostjo, ko je bil ta izraz kljub pejorativnemu prizvoku sinonim za Slovence, razlikovati od "nacionalnih Slovencev" slovenske govoreče Korošce z avstrijsko državno in nemško nacionalno zavestjo. Drugi zagovorniki te vindilarske "teorije" pa vidijo v "vindiljarjih" čisto poseben pleme, potomce starih Vendov in podobno, ter jim zato odrekajo slovenski izvor.²⁷⁾

Vlogo te teorije v koroškem političnem življenju po drugi svetovni vojni je jasno orisal anonimni Stefan Klagensfurter v osrednji avstrijski socialistični reviji Die Zukunft 1957 leta. Po opisu prizadevanj nemških nacionalistov v preteklosti, da bi germanizirali južno Koroško namreč piše: "V svojem bedastem boju proti manjšini in njenim zdaj še posebej zapisanim pravici (pri tem misli Stefan Klagensfurter na odredbo o dvojezičnem šolstvu na Koroškem iz leta 1945 ter na manjšinske določbe avstrijske državne pogodbe z dne 15.5.1955 - op.) ... (so) pred nekaj leti iznašli tako imenovano "teorijo o vindiljarjih",

s katero se tako imenovani "domovini. zvesti Slovenci" postavljajo nasproti "nacionalnim Slovincem" ... To umetno razdvojevanje uporabljajo pri vseh vprašanjih spodajše Koroške, čeprav je odlok deželnega šolskega sveta za Koroško že aprila 1946 v vsem uradnem obševanju prepovedal uporabo izraza "windisch" oziroma "vindišarski jezik" za označbo avstrijskih državljanov slovenske narodnostne pripadnosti in slovenskega jezika.²⁸⁾ Tudi drugi raziskovalci, kot dr. Veiter zavračajo take trditve.²⁹⁾ Zato toliko bolj preseneča dejstvo, da se je ta jezikovna kategorija windisch še nadalje ohranila pri ljudskih štetjih 1951 in 1961 leta tudi v drugi avstrijski republiki.

Prikazano delitev slovenskega govorečega prebivalstva na podlagi socialne, politične in nacionalne strukture ter ljudskih štetij pojasnjuje med drugim tudi stoletna politična in gospodarska prenoč slovenskega prebivalstva v deželi. Tu je namreč bila v mestih in trgih vsaj višja plast prebivalstva iz nemških doseljencev in pa iz ljudi, ki so se že zelo zgodaj prilagodili jezikovnemu značaju svojega socialnega sloja.³⁰⁾ Tem se je v moderni dobi pridružil sloj večjih gospodarskih pridobitnikov ter gospodarski sloji, ki so po veliki večini nemško orientirani. Da gre pri tej asimilaciji socialno nadrejenih, ki so po tem vplivali na vse druge s svojim vzgledom in s svoje močje - opozarja Fran Zwitter - moramo ločiti dve razdobji: prvo zajema čas do pred srede 19. stoletja, ko je germanizacija potekala pretežno nezavečno kot del samo po sebi umovne prilagoditve socialnemu okolju na kasnejši čas, ko postane germanizacija zavesten političen program, ki se ne omejuje več samo na višje plasti, ampak hoče zajeti vse, ki so pod njihovi vplivi ali pa od njih odvisni ter pri tem izkorišča državni in deželni aparat, vse šolstvo, trgovino, industrijo, rudnike in železnice.³¹⁾

V nasprotju s prvim obdobjem, ko je germanizacija zajela socialno pomembne, a številčno slabe vrhnje plasti, se drugo obdobje tega procesa ne vrši več nezavečno, istočasno pa se širi tudi nasprotna okolja; slovenski narodni preporek. Ob tem dr. Zwitter poudarja, da sugestivni vpliv nasprotnikove gospodarske, politične in kulturne premoči prihaja še vedno se-

le v politov, še bolj pa seveda politični in gospodarski pritisk sam. K temu pa se pridružujejo še notranji motivi, ki so delali v smeri germanizacije.³²⁷ Eden teh je bil v času pred in po letu 1914 nedvomno pomanjkanje liberalno usmerjenega slovenskega meščanstva zajetega v lastno politično gibanje. Isto velja za agrarni in neagrarni proletarijat, ki je, ob pomanjkanju slovenske stranke, našel pot v nemško-avstrijsko socialno demokracijo.

Po propadu koroškega fevdarstva je območje koroškega dvojezičnega šolstva predvsem območje agrarne dejavnosti. Injema so le na njenem območju poleg mest Beljak in Celovec rudniki ter industrijskih obratov v Bistrici v Rožu ter Sinđi vasi in predelovalni obrati za svinčeve in cinkovo rudo na območju Bleiburg-Kreuth in Ziljien-Podklošter, premogovniki v Labodski dolini ter tujakoprometno območje Vrbskega jezera. V sami agrarni strukturi tega območja ima posebno mesto veleposest z deleženim vplivom na orientacijo dela južnokoroškega prebivalstva. Poleg veleposesti, praviloma v neslovenskih rokah, je na območju slovenskega in dvojezičnega dela Koroške izrazita prevladujoča srednja kmetijska posest v kategorijah pet oz. 10 ha, ki, tako kot veleposest dela še z delavci, ki niso družinski člani. V dejstvu, da je na Koroškem število kmetijskega prebivalstva še vedno večje od števila delavcev zaposlenih v obrti in industriji je tudi iskati po ugotovitvah prof. Zwitterja (Koroške vprašanje, cit.d.) med avstrijske social-demokracije ne le na območju cele Koroške, pač pa tudi na njenem južnem delu. Razmotrivanje tega vprašanja pa nas vodi še do ugotovitve, da je koroški kmečki element z lastno zemljiško posestjo v predvojnem času v precejšnji meri podpiral liberalni Landbund ter konservativno usmerjene stranke, med njimi slovenske prebivalstvo južne Koroške pred in po prvi svetovni vojni katoliško slovenske stranke, za današnji čas pa moramo ugotoviti, da na politično orientacijo slovenskega življa vplivajo tudi progresivne usmeritve v slovenskem političnem gibanju po maju 1945. Na razredne razlike med samostojnim kmetom in agrarnim proletariatom je v času med obema svetovnima vojnama opozarjalo tudi glasilo Poli-

tičnega in gospodarskega društva za koroške Slovence "Koroški Slovenci" ter skušale odvrniti morebitno podporo slovenskega kmeta avstrijske social-demokratski stranki. Da imajo konservativne silnice koroškega političnega življenja tudi danes za-
slonbo predvsem pri kmetu s srednjo in veliko zemljiško posesti-
vijo so pokazale po letu 1950 tudi volitve v koroško kmetijsko
zbornico, za katere je bil potreben določen zemljiški minimum.
Ko pa je 1955 leta novelirani zakon za te volitve zmanjšal
zemljiški minimum od 1 ha obdelovane zemlje ali deset ha goz-
da, so pri volitvah 1961 leta med drugimi porasli tudi glasovi
socialistične stranke ter onajali prevlado konservativne ljud-
ske stranke v tem stanovskem zastopu.

Žal se ne moremo podati podrobnejših premikov v gospe-
daraki strukturi na slovenskem etničnem ozemlju Koroške za ob-
ravnavano razdobje. Ko je v primerjalni študiji dr. Janko Fle-
terski skušal ugotoviti ob študiju gibanja prebivalstva silni-
ce gospodarskega razvoja južne Koroške je ugotovil, da so se
nove strukturne spremembe po letu 1934 v primerjavi s celot-
no Koroške najmanj odrazile prav v velikovškem, najbolj slo-
venskem sočnem okraju. Pokazale se je tudi, da med okraji, ki
so si v povojnem razdobju izboljšali svoj položaj ni bilo no-
benih dvojezičnih političnih okrajev, ampak nemških, kar kaže
v neenakomernem razvoju gospodarske strukture onih političnih
okrajev v katerih živi velika večina koroških Slovencev.³³⁾

Po podatkih, ki jih navaja Herbert Paschinger, Landeskunde von
Kärnten und Osttirol Klagenfurt, 1949, str. 238 je v politič-
nem okraju Velikovec bilo zaposlenih 1939 leta v poljedelstvu
in gozdarstvu 56,5 % vseh zaposlenih (na celom Koroškem 37,3 %);
v industriji, obrti in prometu 5,6 % (28,6 %); v javni službi
in svobodnih poklicih 4,5 % (7,8 %); v trgovini in prometu
5,6 % (11,3 %); hišnih poslov 1,4 % (2,1 %); v ostalih pokli-
cih ali kot upokojenci 8,9 % (19,9 %). Kljub temu, da rezulta-
ti štetja leta 1951 kažejo določene premike v gospodarskem raz-
voju velikovškega okraja, vendar znova ugotovimo zaostajanje
tega okraja za ostalo Koroško, predvsem v kategorijah zaposle-
nih v industrijskih dejavnostih in obrti. Tako je bilo zaposle-

nih v agrarnih dejavnostih v velikovškem okraju 1951 leta 30,9 % vseh zaposlenih (na celotni Koroški 25,6 %); v industriji, obrti in rudarstvu 11,4 % (36,4 %); trgovini in prometu 14,1 % (11,9 %); v javni službi in svobodnih poklicih 9,2 % (8,9 %); hišnih poslih 1,2 % (2,2 %); ter v ostalih poklicih ali kot upokojenci 14,9 % (15 %).

Tudi koroški tisk večkrat opozarja na gospodarsko zaostalost slovenskega etničnega območja. Med vzroke takega zaostajanja omenja neredno koroško vprašanje neposredno po drugi svetovni vojni ter tako imenovane obmejne naporno cono južno od Zilje in Drave vzdolž italijanske in jugoslovanske in avstrijske jugoslovanske meje, ki sta preprečevali v letih konjunktura do leta 1949 pritek kapitala na to območje. Leta 1957 je objavil izvedenec za prostorsko načrtovanje na Koroški dr. Rudolf Wurzer pregled gospodarske zaostalosti območij Avstrije. V objavljenem gradivu dr. Wurzer opozarja, da se širijsko območje Avstrije z investicijskimi olajšavami od Zgornje Avstrijskega preko Spodnje Avstrije, Dunaja, Gradniške, južnega dela spodnje Štajerske na dvojezično ozemlje južne Koroške. Leta 1953 je znašal na tem območju Koroške letni dohodek do 150 šilingov, dočim je znašalo državno povprečje tega leta (brez Dunaja) 428 šilingov.³⁴⁾ Za gospodarske nerazvite sodne okraje južnega dela Koroške so bili že 1960 leta določeni sodni okraji Železna Kapla, Borovlje, Dobrna vas, Moher, Köttschach, Velikovec, Pliberk in Št. Pavel v Labodski dolini.³⁵⁾

x x x

Ko se po tem ekskurzu lotevam prikaza koroškega vprašanja po drugi svetovni vojni, skušam odgovoriti predvsem na dvojno vprašanje: na vprašanje diferenciacije slovenskega gibanja političnega na Koroški po maju 1945 in na odnos avstrijskih deželnih in britanskih zasedbenih sil do tega gibanja - do Osvobodilne fronte za Slovensko Koroško ter do obnove kulturnih in gospodarskih institucij slovenske manjšine.

V delu se omejujem predvsem na čas od maja 1945 pa do leta 1950. To omejitev utemeljujem s dejstvom, da so ta leta

dokaj razgibano obdobje koroškega političnega življenja, ki je imelo svoje izhodišče prav v vprašanju ohranitve koroških meja. Temu vprašanju je bil skoro v celoti podrejen tudi odnos avstrijskih oblasti in britanske zasedbene uprave do slovenske manjšine in do vprašanja priključitve južne Koroške Jugoslaviji. V ta kompleks pa tudi spada dokončna diferenciacija slovenskega političnega gibanja. - Čas med letoma 1945 in 1950 sem razdelil na tri obdobja: prvo obdobje zajema čas po odhodu jugoslovanske vojske s Koroške konec maja 1945 pa do pričetka prve londonske konference za sklenitev avstrijske državne pogodbe januarja 1947, ko so koroške deželne oblasti bile pripravljene nuditi koroškim Slovencem pravice predvsem na šolskem in kulturnem polju; drugo obdobje zajema čas od pričetka londonske konference pa do poletja 1949, ko se prične v koroškem političnem življenju kazati nekatere slovenski manjšini nasprotne tendence. Konec tega obdobja pa označuje predvsem sklep predstavnikov štirih zasedbenih sil v Avstriji Sovjetske zveze, Velike Britanije, ZDA in Francije o ohranitvi predvojnih avstrijskih meja. Ta sklep ter nastop novih političnih sil tako v državi kakor na Koroškem pa že označuje pričetek novega obdobja, obdobja ko je slovensko napredno gibanje iskalo svoje mesto v avstrijskem političnem življenju in ko pride do vidne diferenciacije do takrat še organizacijsko enotnega slovenskega političnega gibanja, ki se je pričela kazati sicer še leta 1943, toda šele poleti 1949 je uspelo slovenski koroški desnici ustanoviti Osvobodilni fronti organizacijsko in ideološko nasprotno slovensko grupacijo, Narodni svet koroških Slovencev. V posebnem razdelku skušam na podlagi v glavnem samo dostopnih fragmentarnih podatkov podati prizadevanje množičnih organizacij Osvobodilne fronte za legalizacijo v opisanem obdobju.

Naj na koncu izračen zahvalo vsem, ki so mi pri delu pomagali, v prvi vrsti Inštitutu za narodnostna vprašanja ter tovarišu prof.dr. Metodu Mikužu in njegovi skrbi za napredek dela ter univ.profesorjema dr.B.Grafenauerju in dr.Franu Zwitterju za pomoč in nasvete pri delu na zastavljeni temi.

Vprašanje virov in literature

Proučevalec slovenskega vprašanja po drugi svetovni vojni na Koroškem mora v marsičem orati ledino, marsikje pa se tudi spoprijeti z ovirami, ki mu večkrat celo onemogočajo nadrobnejše tolmačenje nekaterih vprašanj. Med takimi vprašanji je nedvomno izostanek nadrobnega prikaza diplomatske dejavnosti okrog koroškega vprašanja ter skoro izključna omejitev na stališča zainteresiranih na konferencah za sklenitev avstrijske državne pogodbe v letih 1947-1949 pri čemer je bile poleg dostopnih spomenic o koroškem vprašanju glavni vir takratne jugoslovanske in avstrijske časopisje. Vzrok temu je zaprtost jugoslovanskega diplomatskega arhiva, avstrijski arhivi pa so nedostopni tudi domačim raziskovalcem. Pri proučevanju tega vprašanja je na slabšem kot na primer pri prikazu diplomatske strani trileškega problema po drugi svetovni vojni o katerem je izšla že vrsta memuarskih in drugih del (prim. Janke Jeri, Trileške vprašanje po drugi svetovni vojni, Ljubljana 1961) z izjemo spominov takratnega avstrijskega zunanjega ministra dr. Karla Gruberja (Zwischen Befreiung und Freiheit, Wien 1953) ter znane jugoslovanske-sovjetske polemike o koroškem vprašanju iz leta 1949. Drugo take vprašanje je proces diferenciacije slovenskega političnega življenja na Koroškem po maju 1945, pri orisu katerega so raziskovalcu v pomoč še živeče priče; po drugi strani pa prav bližina teh dogodkov in ponovne polemike o tem vprašanju postavljajo raziskovalca pred dokaj težko nalogo.

Druga ovira je pomanjkanje vsakršnega dela, ki bi onemogočalo prikaz splošnega političnega položaja in razvoja v deželi. V najhiti meri bi za prve informacije ob tem utegnili služiti knjiga Thomasa M. Barkerja, The Slovenes of Carinthia, a National Minority Problem New York, - Washington 1960, ki se dotika

slovenskega vprašanja na Koroškem do leta 1959, seveda pa se le minegrede dotika vprašanj, ki jih obdelujemo na tem mestu. Posebej je omeniti raspravo dr. Janka Pleterškega, Manjšinska zakonodaja po drugi svetovni vojni, Rasprave in gradivo, INV, št. 2, 1960 (s pripadajočo dokumentacijo). Seveda pa se tudi to delo le posredno dotika vprašanj zastavljenih v naši temi. Tako kot pri študiju diplomatske dejavnosti ob koroškem vprašanju po drugi svetovni vojni smo tudi ob tem problemu navezani skoro izključno na takratno koroško časopisje. Naloga pa postaja lažja pri opisu dejavnosti Osveobodilne fronte za Slovenske Koroške in pri prikazu odnosa avstrijskih in britanskih oblasti do slovenskega vprašanja v letih 1945-1949. Tu se moremo nasloniti na dokaj dobro ohranjen arhiv Pokrajinskega odbora OF za Slovenske Koroške in na arhive takratnih slovenskih množičnih organizacij, ki jih deloma v prepisu hranita arhiva Inštituta za narodnostna vprašanja in CK ZKS. Za obdelavo diplomatske borbe po drugi svetovni vojni so na razpolago materiali Znanstvenega inštituta pri predsedstvu SMOB v arhivu Inštituta za delavska gibanja ter gradivo, ki je nastajalo, ali pa se stekalo od drugod, med drugim tudi iz Inštituta za mednarodno politiko pri jugoslovanskem zunanjem ministertvu. V arhivu Inštituta za narodnostna vprašanja je v prepisu tudi gradivo o povojnem odnosu med celjsko in celovško Mohorjevo družbo, ki po informaciji v Celju ni več ohranjeno. Raziskovalcu so dalje nedostopni arhivi celovške Družbe sv. Mohorja in Narodnega sveta koroških Slovencev.

Med gradivom shranjenim v arhivu Inštituta za narodnostna vprašanja je omeniti materiale nastale ob konferencah za sklenitev avstrijske državne pogodbe ter o pripravah nanje v letih 1946-1949. Gradivo je v glavnem še neurejeno. Med dokumenti so podatki o Bolškem vprašanju, del arhiva o problematiki izseljevanja koroških Slovencev med drugo svetovno vojno, sezname koroških vojnih žrtev ter spomini na NOB, v kolikor niso bili 1958 leta oddani arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

Dragocene so - žal nepopolni - podatki o denacifikaciji na območju južne Koroške po maju 1945. Razmeroma popolna se poročila o delu Osvobodilne fronte za slovensko Koroško, predvsem pa njene spomenice o koroškem vprašanju, ki večkrat zajemajo podatke tudi za čas med obema svetovnima vojnama. Dostopna sta stenograma procesov proti nacističnemu gauleiterju dr. Friedrichu Rainerju in soobtoženca pred vojaškim sodiščem IV. armade v Ljubljani in proti nekdanjemu poslevoedečemu načelniku Kärntner Heimatbunda Maier-Kaibitschu v Celovcu 1947 leta. Neurejeni del arhiva hrani med drugim podatke o majskih dogodkih 1945 leta v Celovcu, pa tudi o odnosu posameznih političnih strank na Koroški do slovenskega vprašanja. V enakem stanju so materiali o odnosih med OF in KPA na Koroški po maju 1945, predvsem pa ob krizi po objavi znane resolucije Informbiroja.

Ob pomanjkanju arhivalnih virov je toliko važnejši takratni tisk, saj nam prav ta omogoča pojasnitev ne le odnosa posameznih političnih strank do slovenskega problema, vprašanje diferenciacije slovenske manjšine, ampak tudi nekatera stališča delalnih ter britanskih zasedbenih oblasti do slovenske manjšine in do koroškega vprašanja. Isto velja za oficialna avstrijska in jugoslovanska stališča. Ob nedostopnosti celotne dokumentacije pomeni tisk dragocene oporo pri orisui stališč udeleženk konferenc za sklenitev avstrijske državne pogodbe do rešitve koroškega vprašanja. Opozorim naj, da gre pri pojasnjevanju stališč Osvobodilne fronte posebno mesto oilestiranim biltenom, Vestniku, namenjenim funkcionarjem in aktivistom OF ter Pressedienstu OF (1946-1949) namenjenemu nealeovenski koroški javnosti, kjer je več opozoril, ki jih drugje ni najti. Ob pomanjkanju virov v marsičem pojasnjuje ozadje takratnega dogajanja anketiranje prič takratnih dogodkov. Marsikak pedatek zasledimo v časnikih še danes (npr. Kärntner Tageszeitung, 11.6. 1966, št. 130).

Med ostalimi tiskanimi viri je edina obsežnejša zbirka dokumentov bela knjiga jugoslovanskega zunanjega ministrstva iz leta 1948 Documenten on the Carinthian Question. Časovno zbirka zajema obdobje od leta 1919 dalje, prinaša pa gradivo

o odnosu v obdobju prve avstrijske republike do slovenske manjšine, o diskriminacijah manjšine za nacizma, diplomatske korespondence o Koroški iz leta 1945, izjave o ustanovitvi začasne koroške deželne vlade maja 1945 in o položaju Slovencev po padcu nacizma. Več drobcev o zgodbi diplomatske igre valemil ob koroškem vprašanju ima tudi publikacija ameriškega zunanjega ministrstva iz leta 1955 *The Conferences at Malta and Yalta 1945*.

Med vire, ki se dotikajo diplomatskih ukolj spadajo dalje spomenice jugoslevanske in avstrijske vlade o koroškem vprašanju v letih 1945-1949. Žal so spomenice avstrijske vlade dostopne le v časniških povzetkih, ostale spomenice pa omenjan (skupaj s vso zajeto literaturo in tiskanimi viri) v priloženem bibliografskem pregledu.

Med tiskanimi viri gre posebno mesto kasnejšim spominskim člankom, predvsem pa takrat objavljeni polemični literaturi (npr. brošura koroške deželne vlade *Kärnten ein Problem*, 1945 in Bogo Grafenauer, *Koroški Slovenci v zgodovini*, 1945, Ljudek Ude, *Ob 30-letnici koroškega plebiscita*, Svoboda, 1950) poleg stališč strani, ki je publikacije izdala večkrat tudi v drugih virih nedosegljive podatke. V širšem smislu spadajo sem tudi publikacije znanstvenega značaja, izšle v tem času, s nalogo na znanstvenem področju podpreti strokovno plat borbe za neje.

Stanje dosedanjih raziskav razvoja slovenske manjšine neposredno po drugi svetovni vojni najlepše podaja pregled problematike, ki se je je do sedaj lotevala literatura. Kot kaže spodnji pregled je bila pri slovenskih avtorjih na prvem mestu diskusija o odnosu nemške večine in britanskih sosedbenih oblasti do koroških Slovencev, kritika metode in rezultatov ljudskih štetij, migracij prebivalstva, diskriminacije manjšine, problem manjšinske zaščite in vprašanje dvojezičnega šolstva. Nasprotno pa je za čas, ki ga zajema, opazen izostanek sadavnih del avstrijskih avtorjev. Zanimivo je, da so se od neslovenskih avtorjev največ ukvarjali s koroške slovenske problematike ameriški pisci. Tu je omeniti dve disertaciji

R. Mandalla, *The political Geography of the Klagenfurter plebiscite Area*, 1954 (prim. povzetek Janka Pleterskega v Naši sodobnosti, 1952, str. 78-92) ter Thomasa M. Barkerja, *The Slovenes of Carinthia, a National Minority Problem*, New York, Washington, 1960.

Opozorili smo, da del avstrijskih avtorjev o koroški povojni problematiki skorajda ni. Izjema so le posamezni članki v koroškem tisku ob 40-letnici koroškega plebiscita 1960 ter 20-letnici zmage nad nacizmom (prim. Tene žern, 8. maj 1945 v Celoveu, Krenika, 1965, št. 3). Za ljudsko štetje 1939 je objavil do takrat nepoznane podatke dr. Theodor Veiter v razpravi *Die Sprach und Volkszugehörigkeit in Österreich nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 1939*, Europa Etnieha, 1965, št. 3. Za gospodarski oris je poleg publikacij koroškega deželnega statističnega urada še vedno uporabno delo Herberta Paschingerja, *Landeskunde von Kärnten und Osttirol*, 1949 ter zbornik *Wirtschaft und Gewerbe in Kärnten*, 1953; v sadnjem času pa je izšlo delo Alfrieda Schmid, *Die Beziehungen der Stadt Klagenfurt zu ihrem Umland*, 1959.

Za predvojno obdobje je izšla za Slovence z avstrijske strani najbolj povoljna knjiga Theodorja Veiterja *Die Slovenen in Kärnten*, 1936 (prim. tudi delo istega avtorja *Nationale Autonomie*, 1938). Omeniti je še opozorila v publikaciji *Die Nationalitäten in den Städten Europas*, Wien 1931 (str. 304-325) in pregled D. Grafenauerja v Koroškem zborniku.

Tudi dela slovenskih avtorjev so v glavnem usmerjena na predvojni čas. Najbolj obsežno in najpomembnejše delo o Koroški je Koroški zbornik iz 1946 leta. Zbornik najema posamezna vprašanja o zgodovini koroškega slovenstva do leta 1945, geografski oris južne Koroške ter pretres pravne problematike plebiscita 1920 leta. Avtorji zbornika (Bogo Grafenauer, Lajze Ude, Svetozar Ilešič, Ivan Tomšič, Ivan Grafenauer, France Škerl) v uvodni besedi opozarjajo, da je bila predvojna nemška literatura o koroškem problemu neprimerne obsežnejša od slovenske, kljub temu pa je bilo občutiti pomanjkanje temeljnega znanstvenega dela o koroški (prim. oceno Frana Zwitterja v

Zgodovinskem časopisu, 1947)). Tudi ostala dela, ki se dotikajo etničnega dela Koroške izhajajo v glavnem iz ugotovitev zajetih v Koroškem zborniku (prim. Bogo Grafenauer, The National Development of the Carinthian Slovenes in delo istega avtorja Ethnic Conditions in Carinthia, 1946).

Historični prikazi razvoja slovenske manjšine med obema svetovnima vojnama slone še vedno zaradi zaprtosti arhivov na povzemanju tiskanih virov in spominskih zapisov. Izjema je cit. Veitrova knjiga. Dragecani so, kar še vedno neizdani spomini dr. Franca Petka iz leta 1960 v redakciji dr. Janka Pleterskega in njegove dopolnitve teh spominov. Bogo Grafenauer je napisal pregled o Slovencih v prvi avstrijski republiki (Koroški zbornik, 1946). Janko Pleterski je pripravil analizo naprednih orientacij med koroškimi Slovenci med obema svetovnima vojnama v knjigi Progresivna Slovenija, Trst in Koroško, Murska Sobota 1964. Več opozoril je v delu Dušana Bibra, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji, Ljubljana, 1966. Obdobje NOB je še vedno najbolj obdelano v razpravi Franca Škerla, Koroške v borbi za svobodo (Koroški zbornik).

Analizo politične orientacije in socialne pripadnosti koroških Slovencev ob plebiscitu 1920 in med drugo svetovno vojno je pripravil Fran Zwitter (Koroško vprašanje, Ljubljana 1937). Istih vprašanj se je lotil tudi Janko Pleterski v monografiji Narodna in politična zavest na Koroškem, Ljubljana 1965.

Geografski prikazi so delo Antona Melika in Svetozarja Milašića. Z gibanjem prebivalstva južne Koroške in njegovo gospodarsko strukturo se je ukvarjal Vladimir Klemenčič (Rast prebivalstva na slovenskem Koroškem, Geografski vestnik, 1952 ter Migracija prebivalstva na Koroškem med leti 1934-1951 Zbornik Koroške, 1959). Seznan krajev in politično-upravno razdelitev južne Koroške sta izdelala Bogo Grafenauer in Luka Simčnik v delu Slovenska Koroška, 1945.

Slovenska literatura se posebej ukvarja s problemom ljudskih štetij na Koroškem in o vprašanjih številčnosti slovenske manjšine. To so že omenjena dela Boga Grafenauerja, predvsem pa razprava Narodnostni razvoj na Koroškem od arde

19. stoletja do danes (Koroški zbornik), v kateri je obdelan tudi problem slovenske etnične meje. (Na teh raziskavah sloni tudi anekd. št. 3 k jugoslovanški spomenici o koroškem vprašanju iz januarja 1947). Podobno analizo je izdelal Janko Pleteraki za štetje 1961 (Die Volkszählung von 31. März 1961 in Kärnten, Rasprave in gradivo INV, 1966, št. 4/5). Kritični pretraz avstrijskega popisa z ozirom na jezikovno strukturo na Koroškem Rasprave in gradivo, 1960, št. 2 je s podrobno analizo rezultatov štetja 1951 izdelal Vladimir Klemenčič. Pogojenost "vindišarske teorije" in njeno politično ozadje (teorija se pojavlja tudi pri ljudskih štetjih) je pokazal Lojze Ude v razpravi Teorija o vindišarjih - Windische, Celovec-Borovlje, 1956 (gl. tudi Tone Zorn, Nekaj aspektov vindišarske "teorije" po drugi svetovni vojni na Koroškem, Kronika 1966, št. 1, str. 15-17).

Posebno mesto zajemajo vprašanja manjšinske zaščite in koroškega dvojezičnega šolstva. Nadrobno je ta vprašanja zajel Janko Pleteraki v razpravi Manjšinske zakonodaje na Koroškem po drugi svetovni vojni, Rasprave in gradivo, št. 2, 1960) v kateri se dotika tudi vprašanj zajetih v tej študiji.

Za razgled po literaturi je v pomoč več bolj ali manj izčrpnih bibliografij in drugih pomag. Med njimi je na prvem mestu bibliografija B. Grafenauerja in Lojzeta Udega Bibliografija o vprašanju Slovenske Koroške 1945-1948 (Zgodovinski časopis 1948-1949, str. 327-350, tudi separat) ki zajema tako knjige, kot revialni tisk, prinaša pa tudi spisek koroških časnikov pomembnih kot vir za obravnavanje koroškega vprašanja. Nekaj dopolnil k tej bibliografiji dodaja F.J. Mrčnik (Franjo Baš) v članku K literaturi o Koroški (Nova obzorja 1950, str. 234-236, koroški glas k tej bibliografiji pa je S.M., Zgodovinski časopis II-III 1948-1949 Carinthia I, 1950, 940), žal pa Grafenauer-Udetova bibliografija ne prinaša razen jugoslovanških stališč na razgovorih za sklenitev avstrijske državne pogodbe važnejših člankov iz avstrijskega dnevnega tiska. Po deloma istih merilih je Lojze Ude nadaljeval to bibliografijo v Zgodovinskem časopisu 1951, leta (str. 501-512).

Uvodoma k bibliografiji pravi, da bibliografija hoče biti predvsem čim popolnejši seznam vseh rasprav in važnejših člankov, ki obravnavajo povejni politični gospodarski in kulturni položaj koroških Slovencev ter mednarodni politični razvoj koroškega vprašanja. Dela Frana Zwitterja, B. Grafenauerja, Julija Feilacherja, Lejzeta Udeta in Janka Pleterškaga o koroškem vprašanju zajenajo tudi posamezne bibliografije v publikaciji Univerza v Ljubljani, Ljubljana 1957. Važnejše rasprave in dela navaja Bogi Grafenauer v Enciklopediji Jugoslavije, sv. 5, str. 327. Nekaj drebov je najti tudi v moji Bibliografiji člankov o koroškem vprašanju v periodičnem tisku 1955-1960, Rasprave in gradivo INV, št. 3, 1960, str. 121-123 in v njenem nadaljevanju v št. 4/5, 1966, str. 369-380. Dokaj nepopolna (vsaj za slovensko vprašanje) je bibliografija Friedricha Zoppa, Kärntner Bibliographie 1945-1959, Klagenfurt 1961 (Tone Zorn, Friedrich Zopp, Kärntner Bibliographie, Zgodovinski časopis 1961, str. 231).

**VPRAŠANJE OHRNOVE AVSTRIJSKE DRŽAVNOSTI MED DRUGO
SVETOVNO VOJNO IN ODNOS SLOVENSKEGA OSVOBO-
DILNEGA GIBANJA DO KONČNEGA VPRAŠANJA**

VPRAŠANJE OBNOVE AVSTRIJSKE DRŽAVNOSTI IN KOROŠKO VPRAŠANJE (stališča zaveznikov)

Eno glavnih značilnosti koroškega vprašanja po drugi svetovni vojni je njegova povezanost z razpadom takratnega versajskega sistema, usodo prve avstrijske republike, z razvojem narodnoosvobodilnega boja slovenskega prebivalstva Koroške pod njegovim neposrednim vodstvom v matični državi, od leta 1943 dalje pa tudi z vojnimi cilji voditelje protihitlerjevske koalicije ZSSR, ZDA in Velike Britanije. Tega leta se namreč predstavniki teh treh držav v znani moskovski deklaraciji z dne 30.10.1943 postavili med enega svojih ciljev obnovo 1938. leta uničene avstrijske državnosti, opozorile pa tudi Avstrijce, da se nikakor ne morejo izogniti odgovornosti za udeležbo v vojni na strani hitlerjevske Nemčije, ter da se bo pri končni ureditvi Evrope upošteval tudi njihov lastni prispevek k osvoboditvi; o mejnih vprašanjih Avstrije deklaracija ni govorila.¹⁾

Do tega časa so se tudi izoblikovala stališča podpisnic deklaracije do avstrijskega vprašanja. Velika Britanija se je kot prva izjavila 1942 leta za obnovo avstrijske države,²⁾ razumela pa je tudi na druge kombinacije (prim. Churchillovo zamisel o veliki podonavski federaciji s sedežem na Dunaju).³⁾ ZDA so se prvič soočile z avstrijskim problemom na moskovski konferenci.⁴⁾ O stališču ZSSR je še 1941. leta pisal takratni britanski zunanji minister A. Eden Churchillu, da so Sovjeti za restavracijo Avstrije.⁵⁾

Podrobneje se velešile na moskovski konferenci niso odgovorile o obnovi avstrijske državnosti. Ta naloga je ostala na tej konferenci ustanovljeni posvetovalni komisiji treh velelesil (EAC, European Advisory Commission), ki naj bi proučila povojna evropska vprašanja, med njimi tudi razdelitev zasebnih območij treh zaveznic na območju nekdanje Nemčije in Avstrije. Po britanskem predlogu komisiji z dne 15.1.1944 je ameriška zasedbena cona na območju Velikega rajha obsegala južno Nemčijo ter vso Avstrijo, britanska severozahodni, večina industrijski del Nemčije, sovjetska pa severovzhodni del

rajha.⁶⁾ Predvidevala se je tudi morebitna francoska sodelostba na obnojemnem francosko-nemškem ozemlju.⁷⁾ Sovjeti so v odgovor 18.2. predložili nov načrt, ki je sprejemal britanski predlog o sovjetski zasedbi vzhodnega dela rajha, kot tudi skupno zavezniško zasedbo Berlina. Za Avstrijo je načrt predvideval trojno zasedbo dežele. Oba načrta, britanski kot sovjetski, pa sta naletela na določene odklonitev ZDA, ki so iz vojaških vzrokov stremele predvsem po severno-nemških območjih pristaniščih; Američani so tudi predlagali britansko zasedbo Avstrije.⁸⁾

Na drobneje sta pričeli ZDA in Velika Britanija razpravljati o vojaški upravi Avstrije 10.4.1944. Za nadaljnji razvoj koroškega vprašanja pa je ob tem valno dejstvo, da sta obe zapadni velicosli izhajali pri razgovorih o upravi Avstrije iz načela njene celovitosti iz leta 1937. 1.7.1944 je tudi Sovjetska zveza predlagala posvetovalni komisiji zasedbo Avstrije v okviru predvojnih meja.⁹⁾

Po dogovoru s Američani so Britanci 21.8. stavili posvetovalni komisiji nov predlog slomeč na trojni zasedbi Avstrije. Po tem predlogu naj bi okrajne meje in meje nacističnih pokrajin (Gemein) bile podlaga posameznim zasedbenim osonam. Ta predlog je bil kasneje tudi prevzet v kasnejši zavezniški razdelitvi avstrijskega ozemlja.

Dejstvo, da Američani še vedno niso pristali na trojno zasedbo Avstrije je bilo podlaga novemu sovjetskemu predlogu z dne 13.11.1944, po katerem bi Sovjetska zveza zasedla vzhodno polovico Spodnje Avstrije in Štajerske, Britanci zahodni del teh dveh delov ter Koroško, ZDA pa Zgodnje Avstrijo, Salzbursko, Vorarlberg in Tirolsko, skupaj s njenim vzhodnim delom, ki so ga bili nacisti pridružili Koroški. Predlog je tudi predvideval trojno zasedbo Dunaja.¹⁰⁾

Šele poraz Bolgarije in perast Sovjetskega vpliva v tej državi je po mnenju poznavalcev ameriške politike bil vzrok, da so si tudi Američani želeli zagotoviti vpliv na dogajanja v bodoči Avstriji¹¹⁾ ter tako po skoro leto dni obstoja SAC pričeli tudi sami na drobneje razpravljati o zasedbi ozemlja nekdanje Avstrije.

Novembra, 1944 je bila v EAC sprejeta tudi Francija, ki pa je s početka izjavila, da iz vojaških varov ni zainteresirana na dodelitvi dela avstrijskega ozemlja, je pa po odločitvi ZDA, da sodelujejo v sosedbi Avstrije, tudi sama postavila zahtevo po sosedbeni coni. - Dekončno podlago kasnejši sosedbi Avstrije je končno dal britanski predlog s dne 29.3. 1945. Predlog je povzegal sovjetski načrt o vključitvi ZDA pri bodoči conski razdelitvi Avstrije, upošteval pa je tudi sodelovanje Francije. Po tem načrtu, ki je deloma tudi obveljal, naj bi pripadla ZSSR Spodnja Avstrija z vključenim severnim delom Gradušanske, ZDA Zgornja Avstrija in Salzburska, Franciji Vorarlberg in Tirolska, s izjemo vzhodne Tirolske, ki bi s Štajersko in Koroško pripadla Veliki Britaniji, enake tudi južni del Gradušanske. Uprave Dunaja bi prevzele vse štiri velesile. Ta načrt so Sovjeti v principu tudi osvojili, dopolnili pa ta predlog s zahtevo, da pripade Sovjetski zvezi del Zgornje Avstrije severno od Donave ter Gradušanske, ki so ga bili nacisti ob reorganizaciji avstrijskega ozemlja 1.10.1938 pridružili Štajerski.¹²⁾ Pri tem je tudi ostalo, odprto pa je še dalje bilo vprašanje medzavezniške uprave Dunaja, v katerega se na tem mestu ne spuščamo.¹³⁾

Vse kaže, da so Britanci z veseljem osvojili sovjetski predlog iz novembra 1944, po katerem bi britansko sosedbeno območje Avstrije s Koroško zajemalo tudi del južnega avstrijskega območnega ozemlja. Britanski predlog medzavezniški posvetovalni komisiji za evropska vprašanja iz januarja 1945 pa kaže, da so skušali Britanci razširiti svoje vplivno območje tudi na Štajersko, kar so velesile odobrile. Na te britanske želje kaže še dalje opozorilo takratnega britanskega ministra zunanosti koleni kolegu Stettiniusu pred znano jaltko konferenco 1.2. 1945, da bodo britanske vojaške sile odgovorne za meje s Jugoslavijo. Opozoril je namreč Stettinusa na možnost jugoslovanske zahteve po delu Koroške ter iskal ameriške podpore za predlog, da bi udeleženske jaltke konference opozorile Jugoslavijo na nedotakljivost avstrijskih meja do odločitve mirovne konference s Avstrijo.¹⁴⁾ Za bodoče diplomatsko dogajanje ob koroškem

vprašanju pa je važno dejstvo, da je prepustil dokončno rešitev koruškega vprašanja mirovni konferenci tudi jaltaki sestanek predstavnikov ZSSR, ZDA in Velike Britanije. Po ameriških zapiskih je tudi na tej konferenci eden znova sprožil vprašanje jugoslovanskih meja za Avstrijo in Italijo. V želji pridobiti si sovjetski pristanelek pri morebitnem britanskem vojaškem mešanju na območju južne Koroške, v kolikor bi jugoslovanska armada prešla avstrijsko-jugoslovansko mejo, je namreč predložil Molotovu posebno spomenico o tem vprašanju. Po njegovih predlagih bi morala biti v skladu s maltaki razgovori do odločitve mirovne konference ohranjena nekdanja avstrijsko-jugoslovanska meja, sklenjena podpora ZDA in ZSSR morebitnemu britanskemu vojaškemu vmešavanju na območju južne Koroške, ter dosežen sklep o skupnem pritisku treh velesil na jugoslovansko vlado, da bi sprejela te britanske zahteve.¹⁵⁾ Kot kaže nadaljnji razvoj so Sovjeti sprejeli te Mnove predloge.

Usklajenost politike Sovjetske zveze s sklepi jaltake konference kaže nadalje odgovor na noto vlado Demokratične Federativne Jugoslavije z dne 2.4.1945 s katero je Jugoslavija zahtevala sodelovanje pri vojaški zasedbi in upravi na avstrijskem obsejnem območju s Jugoslavijo, predvsem pa na Koroškem. Sovjetski odgovor je namreč v okviru dogovora o razdelitvi zasedbenih con v Avstriji privolil na jugoslovansko zasedbo dela avstrijskega dela osenlja, ki ga je zasedla tretja ukrajinska fronta maršala Tolbuhina.¹⁶⁾ Na sovjetsko osvojitve britanskega predloga jaltaki konferenci priča tudi od leta 1955 v celoti dostopna korespondenca med nekdanjima predsednikoma avstrijske republike dr. Karlom Rennerjem in Stalinom aprila in maja 1945. Ko so namreč sovjetske sile v začetku aprila 1945 zasedle kraj Ologgnitz, kjer je živel dr. Renner, je ta takoj našel stik s sovjetsko armado in s pomočjo Sovjetov konec meseca aprila postavil prvo avstrijsko povojno vlado.¹⁷⁾ Še pred tem pa je dr. Renner v osebnem pismu opozoril na trenutni položaj Avstrije ter ga prosil za dobrohotno varstvo pri novem urejanju Evrope in v najnih vprašanjih.¹⁸⁾ V odgovoru, ki je prišel na Dunaj 12.5., istega dne ko so Britanci zahtevali jugoslovansko

vojaško izpraznitev južne Koroške, je Stalin obljubil dr. Rennerju skrb Sovjetske zveze neodvisnost in integriteto Avstrije. Dejstvo da je jugoslovanska vlada 19.5. popustila anglo-ameriškega pritiska ter prišla z unikom jugoslovanske armade na predvojno mejo za Avstrijo pripisuje ameriški pisec D.J. Dallin tudi pritisku predstavnika sovjetske armade v Beogradu. Ameriški in britanski viri kažejo, da so bili Angloameričani pripravljeni podpreti zahtevo po umiku jugoslovanske vojske z avstrijskega ozemlja tudi z oboroženo silo.¹⁹⁾ Odbili so tudi jugoslovanski predlog po katerem bi ostal del jugoslovanske vojske še dalje v britanski zasedbeni coni Avstrije pod poveljstvom feldmaršala Alexandra, podobno, kot je bilo že nekaj dni dogovorjeno za območje Julijske krajine.²⁰⁾ Jugoslovanska nota je med drugim poudarjala, da zahteva Jugoslavija po zasedbi dela avstrijskega ozemlja ne prejudicira odločitve mirovne konference.²¹⁾ Angloamerikanci so zavrnili tudi ta predlog, ter znova se poudarili, da je treba pri rešitvi koroškega vprašanja čakati na odločitev mirovne konference z Avstrijo. Sovjetski list "Izvestija" je ob tem objavil 22.5. izjavo feldmaršala Alexandra, ki je med drugim opozarjala, da so bili Sovjeti obveščeni o morebitnih vojaških nastopih Angloameričanov do Jugoslavije ob koroškem vprašanju.²²⁾

Slovensko osvobodilno gibanje in koroško vprašanje med druge svetovne vojne

Vsekakor je med vseni pokrajinami Velike Nemčije zavzemala Koroška ob razpadu nacističnega rajha specifičen položaj, ki ga je očrtoval predvsem razvoj protinacistične borbe prebivalstva slovenskega jezika ter v časih raspada nacističnega rajha revolucionarna oblast Osvobodilne fronte v okviru katere so se pričele kristalizirati nove usmeritve slovenskega vprašanja na Koroškem.

Prvič so bile te rešitve nakazane v znani resoluciji treh komunističnih strank Jugoslavije, Italije in Avstrije 1934. leta, ko so priznale slovenskemu narodu pravico do samoodločbe ne glede na meje. Zavezale so se tudi brezpogojno podpreti revolucionarni boj slovenskega naroda ter boriti se za uresničitve tega cilja.²³⁾ Postavke te resolucije so našle nato svoje mesto v vsej nadaljnji usmeritvi KPJ oz. KPS, še posebno pa po razpadu stare Jugoslavije. Od tega časa dalje sledimo v vseh programih vodstva slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja zahteve in prizadevanje po združitvi slovenskega naroda, ne glede na državne meje.²⁴⁾ Geslo Zedinjene Slovenije je tako postalo temeljni del programa narodov osvobodilnega gibanja in njegove politične organizacije Osvobodilne fronte slovenskega naroda, seveda pa tudi v vseh programskih izjavah njene vodilne sile - komunistične partije Slovenije.²⁵⁾

V tem okviru je še 1941 leta kmalu po ustavitvi Osvobodilne fronte formulirala posebna komisija, ustanovljena na iniciativo izvršnega odbora OF najnost po vključitvi v Zedinjeno Slovenije celotno slovensko etnično ozemlje Slovenskega Primorja, Koroške in Korabja. Ta projekt je dal tudi podlago vsemu kasnejšemu dialogu ob reševanju slovenskega koroškega vprašanja. Stališča te komisije po vključitvi celotnega strajnega agrarnega etničnega slovenskega ozemlja so zatem našla odziv 1942 leta v brošuri Lovra Kuharja - Pavla Vilharja O slovenskih mejah, v kateri se je Kuhar v imenu KPS nečelno izjavil za združitve Slovencev na podlagi etničnega principa in sicer v tem smislu, da pripadajo mesta podeželju in ne priznajo rezultati potujčevanja v dobi imperializma. Na Koroškem bi to etnično ozemlje zajemalo nekdanji plebiscitni ceni A in B in slovenski del Ziljske doline.²⁶⁾ Ta stališča je prvega maja 1942 poudarila tudi izjava CK KPS o slovenskih mejah.²⁷⁾

Posebnega pomena za proučevanje stališč vodstva slovenskega osvobodilnega gibanja do koroškega, in sploh do slovenskega vprašanja je pismo Edvarda Kardelja Titu z dne 14.12.1942 o položaju v Sloveniji.²⁸⁾ Kardelj je v pismu zapisal, da je

vprašanje meja na Slovenskem tako aktualno in pomembno, da ni mogoče več shajati s splošnimi načelnimi izjavami ampak, da je nujno na to vprašanje konkretno odgovoriti. V pismu je opozoril, da se je postavilo vprašanje meja pred CK KPS v prvi vrsti iz vidika razvijanja NOB. Misel na to, kaj bi bilo v primeru, če bi tudi v sosednjih državah prišlo do socialistične revolucije, je Kardelj izrazil s pripombo, da bi se v socializmu vprašanje pripadnosti mest kot sta Trst in Celovec za Slovence ne postavljale in sploh ne bilo važno. Ko analizira dr. Pleteraki to pismo ugotavlja, da moramo zadnje Kardeljevo pripombo razumeti predvsem iz vidika nerešenih razmerij med KPJ in KPI, seveda pa tudi KPA. Po tej analizi se poročilo drži v okviru tistih tez o nacionalnem vprašanju, kakor se tedaj v mednarodnem komunističnem delavskem gibanju inole še izključno veljavo. Na vsak način pa je CK KPS tedaj kljub takšnim taktičnim ozirom in teoretičnim utesnitvam zavzel stališče, katerega pravilnost in revolucionarne učinkovitost je potrdil ves poznejši razvoj in tudi poznejše teoretično spoznanje.²⁹⁾

Stališče vodstva narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji je bilo, kot kaže izjava Tita slovenski delegaciji na II. zasedanju AVNOJ-a usklajena s stališči vodstva jugoslovanskega narodnoosvobodilnega boja.³⁰⁾ V tem času nasledimo tudi prve stike vodstva slovenskega protinacističnega boja na Koroškem ustanovljenega po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943, Pokrajinskega odbora OF in Pokrajinskega (kasneje Oblasnega) komiteja KPS z antifasisti avstrijske narodnosti, predvsem onimi v Beljaku. Najstarejše dostopno poročilo o teh stikih je z dne 26.12. 1943.³¹⁾

Za pojasnitev takratnih stališč vodstva slovenskega (in jugoslovanskega) narodnoosvobodilnega gibanja do koroškega vprašanja je važno opozorilo CK KPJ (os. CK KPS) oblasnemu komitetu na Koroško marca 1944, da je prva in glavna naloga partijskih organizacij na Koroškem neposredni boj proti nacizmu ter da je reševanje koroškega vprašanja v skladu s Kardeljevim pismom Titu z dne 14.12.1942 odvisno od bodočega razvoja v Avstriji in Jugoslaviji.³²⁾ Trdnejši stiki med CK KPS (os. CK KPJ)

so bili v tem času doseženi šele pozno poletu 1944. Takrat je bil po razgovorih s generalnim sekretarjem CK KPA Franzem Hennerjem, ki je takrat prispel iz Sovjetske zveze ustanovljen po ukazu glavnega štaba NOV in POS Slovenije 24.11.1944 iz avstrijskih in nemških desetercev ustanovljen v Beli krajini prvi avstrijski bataljon, ki se je izkazal 1945 leta v bojih v Suhi krajini.³³⁾ Med razgovori s Hennerjem so govorili tudi o vojaški zasedbi dela avstrijskega ozemlja s strani jugoslovanske vojske.³⁴⁾

Iz tega časa imamo tudi prvo javno izjavo vodstva jugoslovanskega narodnoosvobodilnega gibanja tako o koroškem kot o primorskem vprašanju. Mislim na govor tovariša Tita ob proslavi dveletnice ustanovitve prve dalmatinske brigade dne 12. septembra 1944. Očitno je v tem času ob britanskih razmerah, da bi vsilili Američanom načrt o invaziji čez Istro in Slovenijo proti Dunaju in da bi take prehiteli s vzhoda predirajoče rdeče armade Tito poudaril, da se bliža ura, ko je treba govoriti o mejah Jugoslavije. "Mi o tem vsaj v tej vojni nismo govorili - je podčrtal - toda sedaj moramo vendarle spregovoriti nekaj besed. Naše ljudstvo se je bojevalo za svoje svobodo, za svojo neodvisnost, za boljše in srečno prihodnost, toda bojuje se tudi za osvoboditev tistih naših bratov, ki so desetletja vzdihovali pod tujim jarmom. S to vojno morajo biti naši bratje v Istri, na Primorskem in na Koroškem osvobojeni ... in kivali bodo svobodne v svoji domovini skupno s svojimi brati. To je želja nas vseh, to je tudi želja vseh njih. Mi tuje ga nečemo - svojega ne damo."³⁵⁾

V letu 1944 se je izoblikoval še en sektor za realizacijo Zedinjene Slovenije, namreč sistematično delo za pripravljane diplomatske akcije.³⁶⁾ Težka dela, ki pomeni pravzaprav nadaljevanje prizadevanj nekdanje komisije OF za obsejna vprašanja, se je oktobra 1943 znova letil prof. Fran Zwitter, potem, ko se je vrnil iz zaporov v Italiji.³⁷⁾ Svoje prave podobice je ta akcija dobila 13.1.1944, ko je IOOF ustanovil poseben inštitut, kot prvo partizanskega inštituta organizacijo v Sloveniji in Jugoslaviji sploh, s nalogo, da med drugimi priprav-

lja znanstveni material in izsledke potrebne pri obnovitvenem delu po osvoboditvi. Ravnatelj inštituta je postal dr. Zwitter, po oporilu dr. Fr. Škerla tudi drugače duša vsega dela v inštitutu.³⁸⁾ Mejna vprašanja je v tem okviru obdeloval poseben zgodovinsko-geografski odtsek, v sklopu katerega je prof. Zwitter do tretje seje kolegija inštituta dne 22.2. predložil elaborat "Problem bodočih slovenskih meja" sloneč na izhodiščih diskusije iz 1941 leta. K referatu je ing. Dular izdelal pripombe ob koroškem vprašanju. Sklenjeno je bilo pripraviti posebno diskusijo o obeh referatih, ki bi se je udeležile tudi nekatere vodilne politične in vojaške osebnosti osvobodilnega gibanja.³⁹⁾ V ta čas spadajo tudi priprave za prve publicistične stike z inozemsko v obsejni problematiki.⁴⁰⁾

Diskusija o obeh elaboratih je bila nato dne 22.3. v Ljubljani. Na sestanku so osvetlili problem slovenskih meja tako s politične, kot tudi s gospodarske in strateške plati. Predvsem so se strinjali, da bodi osnovno vodilo pri bodoči razpravi o obsejnih vprašanjih etnografski princip. Govora je bilo tudi o odnosu do narečnostnih manjšin, v kolikor bi prišle v nove meje Zedinjene Slovenije.⁴¹⁾

Na podlagi te diskusije je bil dne 30.6. na seji kolegija Znanstvenega inštituta ustanovljen poseben referat za meje. Do konca leta 1944 je bilo v tem okviru izdelanih za celotno slovensko obsejno problematiko približno dvajset elaboratov.⁴²⁾ Zlasti prof. Zwitter je bil aktiven na tem področju inštitutskega dela, samo dele oddelka za mejna vprašanja pa je postajalo vedno važnejše, čimbolj se je približeval konec vojne, njegova pomembnost pa se je pokazala v polni meri zlasti ob koncu vojne, ob reševanju mejnih vprašanj na konferencah za sklenitev mirovnih pogodb s Italijo in Avstrijo.

Drugo posvetovalje o samejski problematiki je bilo 9. 12. 1944 na bazi 80 na Rogu. Tudi na tem sestanku je bilo osvojeno načelo o vključitvi v Zedinjene Slovenije vseh osemelj potujčenih v dobi imperializma, izhajajoč iz etnične meje srednj. stol., ker je tukaj začetek polnega razvoja kapitalizma in s njim zavestnih imperialističnih raznarodovalnih procesov,

med tem ko pozneje ni moglo postaviti tako jasnega mejnika, ker se je proces, ki se je tedaj pričel le še nadaljeval. Glede določanja narodne pripadnosti je bil sprejet objektivni in ne subjektivni kriterij, glede pravice na samoodlobo pa bilo poudarjeno, da pripada plebiscit narodu kot celoti in da je treba odklanjati plebiscit kot sredstvo reševanja mejnih vprašanj na posameznih sektorjih. Zborovanje je imelo še namen pripraviti konkretno spomenico zaveznikom o mejnih vprašanjih, osnutek zanjo pa je pripravil dr. Fran Zwitter. Sklenjeno je bilo, da naj mejne zahteve v tej spomenici slone na narodnostni meji, seveda ob upoštevanju načela, da se imperialistične potujčevanje ne prizna in pa z upoštevanjem najnujnejših prometno-geografskih in gospodarskih korektur.⁴³⁾

Po preselitvi v Ljubljano maja 1945 se je začelo novo obdobje dela znanstvenega inštituta. Za obmejno vprašanje je bil zaradi značaja dela v njegovem okviru ustanovljen samostojen oddelk za mejna vprašanja, iz katerega se je do 1948 leta razvil današnji inštitut za narodnostne vprašanja. Sistematična priprava gradiva za mirovne konference je tudi zahtevala pritegnitev novih sedelavcev, ki so izdelali vrsto aktualnih rasprav, elaboratov, zbiranjem gradiva in publicistične dejavnosti o obmejnih problemih velike prispevali k strokovni strojni borbi za meje.⁴⁴⁾

KOMUNIKACE V PRÁVNÍM A SPRÁVNÍM ORGÁNU
1961 PRÁVNÍ A SPRÁVNÍ ORGÁNU

PRIZADEVANJE NEKATERIH KOROŠKIH KROGOV APRILA IN MAJA 1945 ZA OHRANITEV ENOTNOSTI DEŽELE

Škrati z diplomatsko akcijo dr. Rennerja glede obnove avstrijske državnosti in rešitve koroškega vprašanja v avstrijskem duhu pa so šla v prvi polovici leta 1945 še prizadevanja in načrti predstavnikov nekdanjih koroške krščansko-socialne stranke, socialdemokratov in monarhistov. Žal nam je bil do nedavnega otežkočen oris tega dogajanja in prizadevanj, danes pa nam podrobnejši oris omogoča vrsta člankov, ki so izšli 1965 leta ob 20-letnici razpada nacizma in ki so dopolnili podatke, ki so nam bili znani še iz časa kmalu po koncu druge svetovne vojne. Prav tako moramo pritegniti še neobjavljena pričevanja udeležencev takratnega dogajanja.¹⁾

Kot vse kaže, se je pričela zamisel o prevzemu oblasti iz nacističnih rok pri predstavnikih omenjenih strank dokončno oblikovati konec meseca marca, vsekakor pa aprila 1945. Po eni strani je gojil krog nekdanjega koroškega deželnega glavarja dr. Arturja Lemischa misel o sestavi deželne vlade, ki bi podobno kot leta 1918, po odstopu nacističnega gauleiterja dr. Friedricha Rainerja prevzela oblast.²⁾ Po drugi strani pa je snoval vzporedno akcijo gauleiterjev namestnik Meinrad Nattnersnig³⁾ z željo, najti etik z nekdanjimi krščansko-socialnimi politikami, pri čemer mu je pomagal generalni vikar krške škofije dr. Kadrag.⁴⁾ V ta čas spada tudi izpustitev 17 Korošcev iz Dachaua dne 26.4.1945, med katerimi je bil tudi kasnejši koroški deželni glavar Ferdinand Wedenig (nacisti so jih zaprli po znanem atentatu na Hitlerja dne 20.7.1944). Kasneje, 1947 leta je dr. Rainer na procesu v Ljubljani potrdil, da mu je bila takrat znana ta izpustitev.⁵⁾ Dr. Franc Petek pa v še neobjavljenih spominih sodi, da je prav Lemisch pripravil koroškega nacističnega gauleiterja, da je izposloval to vrnitev. Ob tem je tudi korigirati trditev prvega povejnega avstrijskega zunanjega ministra dr. Karla Gruberja na konferenci zunanjih ministrov Štirih velicil (ZSSR, ZDA, Velike Britanije in Franci-

je) za sklenitev avstrijske državne pogodbe 1948 leta, da je bil Ferdinand Wedenig še v Dachau v času predaže oblasti Rainer-Plesch o kateri govorimo. Opozarjajoč na to netačnost je pisal dr. Janke Platerski, da je bila "ta netačnost Gruberju potrebna, da je lahko v knjigi sijajno opisal vtis avstrijskih 'dokazov' na tej konferenci".⁶⁾

Po prizadevanju predstavnikov omenjenih nekdanjih avstrijskih strank ter Matthesniga so bili v času od 13.4. do 5.5.1949 povzani tudi stiki kasnejšega varnostnega direktorja za Koroško Stossierja s predstavnikom slovenskega osvobodilnega gibanja. Po mnenju koroškega tiska ob 20-letnici raspada nacističnega rajha naj bi bilo iniciator teh stikov vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja na Koroškem. Vendar pa kažejo naši podatki nasprotno: po izpovedi udeleženca takratnih pogovorov Mihaela Rigla - Petra (dal mi jo je 12. februarja 1964 leta) je prišla pobuda za te razgovore prav s strani Stossierja. Ta je namreč sporočil s pomočjo Kristijana Antonischa, mesarja iz Rodiš, da je v Celovcu patriotske - avstrijske organizacije, v imenu katere bi se rad sestel s slovenskimi predstavniki. To sugestijo je takratni oblastni komite KPS za Koroško tudi osvojil. Tako so se po naročilu sekretarja oblastnega komiteja ing. Pavla Zaucerja - Matjaža udeležili 13. ali 14. aprila prvega takšnega sestanka v bližini Podkrnosa prvega takega sestanka Miha Rigla, dr. Janez Kmet in še dva znanejša. Na tem informativnem razgovoru sta predstavnika Osvobodilne fronte poudarila Stossierju pripravljenost OF sodelovati s antifašisti avstrijske narodnosti.⁷⁾ Dne 19.4. bi moral biti pri Podkrnosu ponovni sestanek, do katerega pa ni prišlo, pač pa sta se M. Rigla in dr. J. Kmet sestala s Stossierjem dne 25.4. v bližini Zihpolj (članek v Kleine-Zeitung z dne 30.4.1965 združuje oba sestanka v enega). Za ta razgovor sta Stossierja pisмено pooblastila H. Matthesnig in takratni vladni predsednik Welsegger; dosegla sta tudi, da je bilo mesto sestanka eksteritorialno. Na tem razgovoru so predstavniki Osvobodilne fronte zahtevali od Stossierja izpustitev zapornikov iz celovških zaporov, govorili pa so tudi o skupnih akcijah proti nacistom v

Celovcu. Ob tem *Kleine-Zeitung* 30.4.1965 omenja, da sta M. Rigel in dr. J. Kmet zahtevala od Stossierja zajetje in izročitev vidnih nacistov M. Matmesaniga, okrajnega vodjo nacistične stranke za celovški okraj Petotschniga, soudeleženega pri izseljevanju koroških Slovencev, znanega Maier-Kaibitscha, pa tudi enega vodij delovne službe na Koroškem Thomasa Rauterja. Po opaski v *Volkszeitung* 6.5.1965 je imel ob teh razgovorih Stossier nalogo prepričati partizane o močni koncentraciji nemških sil v Celovcu, ki onemogoča vsako akcijo; s tem se je po tem opozorilu želelo pridobiti na času in onemogočiti Britancem predvidenov zasedbo Koroške.

Dne 5. ali pa morda 6.5. se je nato tretjič s Stossierjem sestel v gostilni Kapeinig, Loka (občina Vetrinjš) Ludvik Ben-Slavko. Sestanek je omogočil Stossierjev prijatelj, tiskar Karl Bauer. Podatke *Kleine Zeitung* z dne 30.4.1965, da je Ludvik Ben na sestanku zahteval v celovških zaporih zaprte na smrt obsojene "osebe ruskega porekla" ne drži, pač pa je zahteval izpustitev vseh zaprtih antifasistov, kar se je dejansko tudi zgodilo.⁸⁾ Četrty sestanek, ki sta se ga udeležila Dušan Pirjevec-Ahas in Franc Primožič, pa spada v dni po 8.5.1945.

Med tem pa je bil vsaj od 2.5. (in ne od 1.5. kot meni Heinz Stritzl, *Kleine Zeitung* 8.5.1965) seznanjen s Matmesanigovimi načrti tudi gauleiter dr. Rainer. Tega dne je bil - po izjavi jugoslovanskih oblasti pred procesom leta 1947 - prišel na tako zamisel po razgovoru s Kaltenbrunnerjem, Hitlerjevim namestnikom za Avstrijo. Z Matmesanigovo pomočjo je imel Rainer v naslednjih dneh tudi več sestankov s predstavniki predvojnih krščanskih socialcev in socialdemokratov. Prvega sestanka 5.5. se je udeležil tudi takratni deželni knežki vodja, danes deželni poslanec avstrijske svobodnjaške stranke, Reinhold Huber. Na sestanku je dr. Rainer podpisal poseben sporazum, s katerim se je zavezal v primeru britanske zasedbe dežele predati oblast instituciji, ki bi bila "znosna" za britanske oblasti in ki bi z vso avstrijsko avtoriteto zastopala geslo o svobodni in nedeljeni Koroški in ki bi jo britanska

zasedbena oblast tudi priznala (für die englische Besatzungsmacht tragbar ist).⁹⁾ Rainer je dalje predlagal razširitev predstavnikov nekdanjih demokratskih strank z nekompromitiranim ostankom predvojnega Landbunda, da bi tako bili v novi deželni vladi, kot je dejal tudi zastopniki kmečkega stanu in v političnem duhu nacionalne linije,¹⁰⁾ kar so predstavniki obeh političnih skupin, kot kaže, tudi ovojili, ovrgli pa so zamisel o vključitvi Haider-Kaibitscha v morebitno vlado, vendar pa si je gauleiter po sporazumu pridržal določitev trenutka preda-je oblasti ter dovolil predstavnikom nekdanjih strank iskanje stikov z Britanci. V teh dneh je Rainer namreč še upal, da ga bodo morda Britanci priznali po zasedbi dežele skupaj s odborom predstavnikov demokratskih strank kot posvetovalnim organom, delno pa ga je v zamisli o predaji oblasti ovirala opozicija v vrstah nacistične stranke. Dekomšno pa se je sprijaznil s odstopom Bele 7.5. po posvetovanju in po odobritvi feldmaršala Kesselringa, po sodbi Frana Zwitterja najvišje instance Hitlerjevega rajha, ki jo je mogel doseči.¹¹⁾ Opozorilo naj tudi na stenogram telefonskega razgovora ob teh dogodkih med Haiderjem in Kesselringom z dne 6.5.1945 ob 22. uri, ki ga je prinesla Volkszeitung dne 8.5.1965. Stenogram je zanimiv tudi v toliko, ker prča, da je dr. Rainer odobril v skrbi za ohranitev integritete koroških meja takratnemu domobranskemu "narodnemu odboru za Slovenijo" ustanovljenemu dne 3.5.1945, pogajanje z Angliki o britanski zasedbi Kranjske s predpostavko o koristnosti britanske zasedbe Kranjske za nemške interese na Koroškem. Menil je tudi, da bi britanske zasedbene oblasti na Koroškem utegnile dovoliti nemškim varnostnim oddelkom pod orožje, da bi se mogle še nadalje boriti proti jugoslovanski armadi.

Na nevarnost pred jugoslovansko zasedbo Koroške je opozoril dne 4.5. tudi znani historik dr. M. Wutte, ki je računal s možnostjo, da bo Koroška imela tako kot v letih 1918-1919 zaslonbo pri Angloameričanih ter svetoval gauleiterju ustanovitev posebnega znanstvenega odbora, ki bi podobno kot v letih 1918-1919 obravnaval problematiko koroškega vprašanja,

kar je dr. Rainer tudi odobril ter pooblastil Watnessniga, naj izvede to zamisel.¹²⁾

Menim, da omenjeni članki izšli ob 20-letnici padca nacizma v koroškem tisku omogočajo odgovor na trditev poveljnega tiskovnega referenta koroške deželne vlade Krassniga v Volkezeitung dne 8.5.1946, da so 5.5.1945 "čete, ki so bile že na južni meji Koroške dobile ukaz komandanta na Koroškem nastanjenih edinic generala Hoeldechma in podpolkovnika Payerja držati mejo do prihoda britanskih čet". Po podatkih Dušana Pirjevea pa je štab nekaterih SS edinic v onih dneh na poziv na predajo odgovoril, da se ne bodo predale vse dotlej, dokler jim ne bo dala takega naročila začasna vlada v Celovcu (Kalendar OF Slovenije 1947, str. 55). Razgovore v tej smeri potrjuje tudi Heinz Stritzl v citiranem članku: omenja tudi, da se predstavniki bodoče deželne vlade sporočili po vzpostavljeni radijski zvezi angloameriškemu glavnemu štabu v Italiji predajo nemške vojske na Koroškem angloameriškim četam in o njeni koncentraciji proti Jugoslovanom na območju Welfsberga, Dravograda in Kerenškega sedla.

Očitno se je dr. Rainer dokončno odločil predati oblast predstavnikom nekdanjih političnih avstrijskih strank šele 7.5.1945 ob 11. uri zvečer, ko je stala britanska vojska na meji Koroške in ko je bilo pričakovati prihod edinic Jugoslovanske armade. O predaji oblasti je celovški radio objavil poseben Rainerjev razglas z obvestilom o sklenjenem sporazumu o predaji oblasti in o pozivom vsem koroškim nacistom, naj strnjeno in z vsemi silami delajo za svobodno in nedeljivo Koroško. Tudi Rainerjev pooblaščenec M. Watnessnig, ki naj bi izvedel te predaje oblasti je v nagovoru na nove člane začasne vlade pozval na prizadevanja za nedeljivost Koroške ter podčrtal, da noben Korošec ne sme biti preganjen zaradi svoje strankarske preteklosti.¹³⁾

V imenu vseh članov nove vlade je ob tem Watnessnigu odgovoril deželni glavar Plesch in obljubil vso pri-
nost za izvršitev danih nalog. V proglasu, ki ga je provizo-

rična vlada objavila v Kärntner Zeitung 8. maja 1945, je izjavila, da bo za glavno nalogo vzela ohranitev svobodne in nedeljive Koroške.¹⁴⁾

Novo vlado so sestavljali tile predstavniki nekdanjih političnih strank: Hans Plesch (socialist),¹⁵⁾ ki je postal tudi deželni glavar, njegov namestnik je postal ing. Stefan Tauschitz, član nekdanjega Landbunda, deželni svetniki pa Hans Perlitsch (Landbund), Hans Werke (socialist), Silvester Leer, Josef Ritscher (krščanski socialist), Julius Santer in Ferdinand Wedenig (socialist). Vlado je izpopolnil tudi član koroške komunistične stranke Josef Hanni.

Jugoslovani in Britanci na Koroškem maja 1945

Opisania diplomatskim prizadevanjem tako Avstrije kot Jugoslavije ter težnjam nekdanjih koroških politikov, da bi ohranili stare koroške meje, se je 8.5.1945 pridružila še jugoslovanska in britanska zasedba dežele. Pričetek tega procesa staljamo na 5.5., ko se je na območju Koroške pridružila koroškemu odredu še 14. divizija ROW, ki je tega dne prešla na območju Zelenne Kaple stare jugoslovansko-avstrijske meje. Dejanske pa sta začeli zasedati Koroško tako jugoslovanska armada kakor britanska vojska dne 8.5. ko so tako enote britanske vojske kot tudi kokrškega odreda zasedle Celovec. Tako smo imeli v teh dneh do jugoslovanske izpraznitve Koroške v Celovcu in v deželi dejansko poleg britanske vojaške oblasti še jugoslovanske vojaške oblast in avtoriteto Ozvobodilne fronte. Kirati je Koroška bila tudi zbirališče iz juga bežečih ostankov nemške vojske in njenih kvadrilskih enot, v Režu domobrancev, na območju Dravograda in Fliberke pa ostankov vojske Nezavisne države Hrvatske ter četnikov, ki so se predali po večdnevni bojih jugoslovanski armadi šele 15.4., šest dni po uradnem koncu druge svetovne vojne.

Vseka naštetih oblasti na Koroškem je nasledovala lastne namene, ki so bili med seboj popolnoma nasprotni: jugoslovanska sasedbena oblast skupaj z Osvobodilno fronto si je prizadevala rešiti koroško vprašanje v smislu Zedinjene Slovenije, Britanci so že 12. maja v notni jugoslovanski vladi ob zahtevi po jugoslovanski izpraznitvi Koroške pokazali svojo nasprotovanje do take rešitve koroškega vprašanja. Prav to pa je bila tudi želja sedanje koroške deželne vlade, ki se jo Britanci v dneh za tem izkoristili v prestižnem boju z jugoslovanskimi oblastmi v deželi.

Medtem ko je na severnem območju Koroške, ki se jo sosedli Britanci, pričela sasedbena oblast postavljati nove oblastne organe šele konca maja, predvsem pa v začetku junija 1945, se je na območju južne Koroške, zasedenem od Jugoslovancev, prišel ta proces takoj po 9.5. Po nepopolnem poročilu (manjka je podatki za okraj Podklošter in Velikovec) je bilo na območju še pred propadom nacizma južne Koroške in 1.5.1945 vsaj 43 odborov Osvobodilne fronte, 24 odborov Zveze slovenske mladine, trije odbori Delavske enotnosti in 2 antifašistična odbora. Od teh odborov se je porazdelilo na okraj Pliberk 17 odborov OF, 15 odborov ZSM, 1 odbor DE in 11 odborov APŽ, na okraj Beljak pa 8 odborov OF in 2 ZSM.¹⁶⁾ Tej politični organizaciji so se prišlele po 8.5. pridruževati nove slovenske, na antifašistični podlagi temelječe občinske uprave z novimi, slovenskimi župani. V času do 22.5. so bile nacistične uprave zamenjane v tehle občinah: Bilčova,¹⁷⁾ Škoflje,¹⁸⁾ Sele,¹⁹⁾ Žvabek,²⁰⁾ St. Jakob v Rožu,²¹⁾ Ledince,²²⁾ Blato, Bajdiše, Sl. Plajberk,²³⁾ Korovlje in Šmarjeta.²⁴⁾

Višek in obenem zaključek rasti te oblasti pa je pomenil 16.5. izvolitev pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora (PNOO), ki so ga Britanci v začetku sicer priznali kot predstavnika jugoslovanske oblasti na Koroškem, vendar po odhodu jugoslovanske vojske s Koroške dne 22.5. niso več priznavali njegove avtoritete. V celoti je bilo po zlozu tretjega rajha po nepreverjenih podatkih na avstrijskem delu Koroške 95 odborov Osvobodilne fronte: v občini Blažje 1, Bistrici na Zilji

1 Straji vasi 1, Podklostru 3, Beljaku 2, Bakštanju 4, Mariji na Zilji 2, Rožku 1, Ledincah 1, Kostanjah 1, Legi vasi 2, Št. Jakobu v Rožu 2, Dhalci 1, Mavsburgu (Blatogradu 1), Porečah 1, Krumpendorfu (Krivi vibi) 1, Škoficah 1, Modišah 1, Zg. vasi 2, Milčevsu 1, Bistrici v Rožu 3, Celovcu 3, Vetrinju 1, Kotnari vasi 1, Svetni vasi 2, Sl. Plajberku 2, Zihpolju 1, Medborovnici 2, Morovljah 3, Svetni vasi 1, Selah 2, Zrelcu 1, Modišah 1, Šmarjeti v Rožu 4, Orabštanju 1, Medgorjah 1, Galiciji 4, Tinjah 1, Škocijanu 3, Zitari vasi 2, Železni Kapli 1, Beli 4, Važenberku 1, Djekšah 1, Grebinju 3, Vovbrah 1, Velikovcu 1, Dobrli vasi 4, Olobnaniči 2, Bistrici pri Pliberku 1, Libeličah, Libušah 2, Blatu 1, Zvabeku 1.²⁵⁾

Kljub vidnim britanskim željam preprečiti vsako demonstracijo v korist Jugoslavije²⁶⁾ so se 16.5. po živahnih celotedenskih pripravah sestali v Celovcu predstavniki Osvobodilne fronte in predstavniki koroških revolucionarnih socialistov in komunistov, da bi izvolili najvišje upravno telo za območje južne Koroške: pokrajinski nareduosvobodilni odbor. Na obsežnost priprav za to izvolitev kaže dejstvo, da se je zbora, na katero je bil izvoljen PMOC kljub britanski blokadi Celovca udeležilo nad po poročilu v Slovenskem vestniku 500 koroških Slovencev in Avstrijcev. Volilno pravico je imelo na zboru 160 Slovencev in 120 Avstrijcev. Zborovanje je začel sekretar pokrajinskega odbora OF Karel Prušnik, za njim pa je govoril član PK KPS za Koroško podpolkovnik Dušan Firjevec - Ahac. Za eno izmed glavnih nalog je v govoru podčrtal ohranitev enotnosti koroških Slovencev in Avstrijcev, ustvarjene na temelju obeh narodov, za rušitelja te enotnosti pa označil koroško deželno vlado, proti kateri se je potrebno odločno bojevati. Na zboru je govoril tudi predstavnik koroške KPA v deželni vladi Josef Hanni, ki je obljubil svoj izstop iz deželne vlade v upanju, da bo Koroška v najbližji prihodnosti dobila tako vlado, ki bo upoštevala interese delovnega ljudstva.²⁷⁾ Vendar pa te Hannijeve sugestije deželno vodstvo KPA za Koroško ni sprejelo. Pri sami izvolitvi delegatov je najbrže prišlo do manjšega nesporazuma z nekaterimi avstrijskimi predstavniki, ki so od-

klonili svoj vstop v pokrajinski narodnoosvobodilni odbor. Slovenski vestnik namreč poroča, da sta pri volitvah zastopnika avstrijske narodnosti izjavila, da za zdaj ne moreta sprejeti funkcije v pokrajinskem narodnoosvobodilnem odboru, ker sta brez pooblastila svojih tovarišev. Za predsednika PNOO je bil izvoljen dr. Franc Petek. Prvi podpredsednik je postal predstavnik avstrijske narodnosti komunist Kitzmandel, drugi podpredsednik tajnik pokrajinskega odbora OF Karel Prušnik - Gašper, prvi tajnik Dušan Pirjevec - Ahač, drugi pa Avstrijec Heinrich Dicker,²⁸⁾ med drugimi člani odbora pa so bili dr. Luka Sienčnik, Karl Ogris, Urh Olipio, Janez Weiss, Franc Primožič, Ivan Galob ter Avstrijec Otto Zernatto in Rainund.²⁹⁾

Re izvolitvi je PNOO kot najvišji predstavnik ljudske oblasti na slovenskem delu Koroške izdal posebno deklaracijo s pozivom nacističistom obeh narodnosti na Koroškem v skupna prizadevanja za obnovo dežele in na izgradnje demokracije v okviru nove Jugoslavije.³⁰⁾ Zatem se je dne 21.5. delegacija PNOO predstavila tudi britanskemu komandantu mesta Celovec.³¹⁾ Ob tem obisku je, sodeč po depeši Dušana Pirjevca, poslani CK KPS, britanski komandant delegaciji POOP omnil, da še obstaja koroška deželna vlada, vendar pa je priznal pokrajinski narodnoosvobodilni odbor kot predstavnika jugoslovanske oblasti v deželi ter ga vzel na znanje.³²⁾

Pomena priprav za izvolitev pokrajinske narodnoosvobodilnega odbora in živahnega političnega dela Osvobodilne fronte se je svedela tudi koroška deželna vlada, o čemer poroča depeša vodstvo slovenskega političnega gibanja na Koroškem, poslana CK KPS dne 16.5. Depesha je sporočala, da sta tega dne dva uradnika deželne vlade izrazila ponudbo o postavitvi skupnih komisarjev vsem tistim ustanovam, ki so jih bile nasledle jugoslovanske oblasti, vnačnejša pa je bila neoficielna ponudba slovenskemu osvobodilnemu gibanju, da bi poslalo svoje predstavnike v deželno vlado. Pri tem je deželna vlada mislila na dr. Franceta Petka, dr. Vinka Zwitterja in trgovca Ivana Schleicherja. Vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja je to ponudbo odklonilo, izjavilo pa je, da je pripravljeno sodelovati s

vesni antifašisti.³³⁾

Kljub dejanskemu priznanju pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora so Britanci po 22.5. onemogočili delo reprezentantu slovenske oblasti na južni Koroški - one Slovence pa, ki niso bili rojeni iz Koroške pa prisiliti, da so zapustili deželo. Inako niso Britanci priznali celovški odbor Osvobodilne fronte in njegove poverjenike za posamezna upravska in politična vprašanja.³⁴⁾ V skladu s tem, da bi preprečili delovanje Osvobodilne fronte in s tem onemogočiti izražanje zahteve po priključitvi južne Koroške k Jugoslaviji, so Britanci saten onemogočili tiskanje Slovenskega vestnika in drugega tiska v tiskarni Carinthia, ki so jo bile po 8. maju prevzale jugoslovanske oblasti za svoje potrebe.³⁵⁾ Preprečili so tudi tiskanje slovenskega tiska v tiskarni celovške Družbe sv. Mohorja.³⁶⁾ V razgovoru s delegacijo Osvobodilne fronte, ki so jo sestavljali Karel Brušnik, dr. Franc Petek in dr. Vinke Zwitter so Britanci prepovedali obstoj vsake nemške ali slovenske organizacije na Koroški s pojasnilom, da bodo sami prevzeli civilno oblast v deželi.³⁷⁾ Posebej pa so Britanci po odhodu jugoslovanske vojske iz Koroške prepovedali razobčanje slovenskih zastav,³⁸⁾ npr. v St. Ilju, podobno tudi v takrat združeni občini Pliberk - Blato.³⁹⁾ Negativni odnos britanske oblasti do naprednega gibanja koroških Slovencev takoj po odhodu jugoslovanske vojske priča tudi to, da so Britanci junija meseca zaprli v Beljaku lokal tamošnjega odbora odporniškega gibanja, češ da so imeli - kot pravi utemeljitev njegovi člani - komunisti maja meseca stike s Titovimi organizacijami.⁴⁰⁾

Coprav je s takim ravnanjem britanskih oblasti doživela Osvobodilna fronta na Koroški občuten udarec, se je kljub temu aktivnost slovenskega političnega gibanja v prihodnjih mesecih znova okrepila, posebno še v času pred volitvami 23.11.1943. Do tedaj pa se je aktivnost Osvobodilne fronte omejevala na sestanke, oblastne dovoljene kulturne prireditve, precej pa se razgibali prebivalstvo pogrebi padlih partizanov, ki se jih je samo junija meseca udeležilo v Belah 200 oseb, v Podljubelju 400, Brezovljah 300 in v Svecah vsaj 1.000.⁴¹⁾ 42)

KOROŠKA IN KOROŠKI SLOVENCİ PO ODRHODU
JUGOSLOVANSKE VOJSKE DNE 21.V.1945

(PRVO OBDOBJE DO KONFERENCE ZA SKLADITEV AVSTRILJSKE
DRŽAVNE MOODBE DNE 14.I.1947)

Odnos britanskih zasedbenih oblasti do koroških Slovencev v dneh po odhodu Jugoslovancev

Kakor je dosegel narodnoosvobodilni boj na območju južne Koroške svoj simbolični vrh v izvolitvi pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora dne 16.5.1945, tako pomeni odhod jugoslovanske vojske iz južnega dela Koroške dne 21.5. dejanska prenehanje njegove organske rasti. Na mednarodnem polju pa pomeni ta dan pričetek novega, živahnega diplomatskega delovanja tako Jugoslavije kakor Avstrije in tudi koroških deželnih oblasti okrog koroškega vprašanja. Po drugi strani pa pomeni 21.5.1945, ko je odšla jugoslovanska vojska s Koroške, pričetek utrjevanja britanske oblasti v deželi. Na to po našem mnenju kaže dejstvo, da se dne 28.5.1945 razpustile začasne koroške deželne vlade in je dne 3.6. zamenjale s posvetovalnim deželnim odborom, sestavljenim večinoma iz istih oseb in s istim deželnim glavarjem Hanson Pieschen. Iz začasne deželne vlade, je pri tem izpadel predstavnik predvajnega Landbunda ing. Tauschitz, kakor se je kasneje pokazalo, se je to zgodilo zaradi njegovega delovanja, ko je bil avstrijski poslanik v Berlinu v času pred anšluzom Avstrije k tretjemu rajhu. V posvetovalni odbor pa je bil pritegnjen tudi zastopnik Slovencev, vendar brez posvetoovanja s Osvobodilno fronto in brez njenega pristanka. Člani tega posvetovalnega odbora so 3.6.1945 postali Hans Piesch, Ferdinand Wedenig,¹⁾ Hans Amshel, Wolfram Enzfelder, Hans Ferlich, Josef Glantschnig, Hans Gressauer, komunist Josef Hanni, Hans Herke²⁾ (socialist), Albin Trachonig (komunist) ter zastopnik Slovencev Tomaž Zupanc. Dne 27.7. so Britanci ta posvetovalni deželni odbor nicer razpustili, vendar se še istega dne sestavili nove deželne vlade iz istih oseb, le Tomaža Zupanca, ki je medtem odstopil v soglasju s političnim vodstvom Osvobodilne fronte, je nadomestil dr. Jožko Tischler, ki se je medtem vrnil iz prognanstva v Bergenzu (Vorarlberg).

Del snalug za razpustitev začasne deželne koroške vlade, sestavljane v noči od 7. na 8.9.1945, si je kasneje lastil tudi

jugoslovanski tisk, ki je v dneh po 19.5. večkrat opozoril na Rainerjevo vlogo pri postavitvi te vlade, vsekakor pa so ta opozorila jugoslovanskega tiska³⁾ prihajala sočasno s britanskimi težnjami po utrditvi položaja v deželi. V skladu s izjavo predstavnika britanske vojaške oblasti v Celovcu dne 21.5. predstavnikom Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora, da bo prepovedano vsako politično delovanje v deželi in tudi tisk, so v dneh po 21.5. Britanci prepovedali izhajanje take slovenskih kakor nemških časnikov v deželi. Praznino, ki je nastala s prenehanjem dnevnega tiska, je skušal popolniti oddelček britanske obveščevalne službe za Koroško s časnikom v nemškem jeziku Kärntner Nachrichten, ki je prenehal izhajati 31.12.1945, in s tednikom v slovenskem jeziku Koroška Kronika, ki dejansko izhaja - seveda pod drugačnim pokroviteljstvom - še danes. Ko nee maja 1945 so pričeli Britanci tudi dosledneje demonstirati koroško javno in politično življenje (tamu vprašanju posvečano posebno poglavje). V skladu s politike utrjevanja Britancev na Koroškem je tudi inagon s Koroške vseh Slovencev - nekorošcev, pripadnikov slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja, v Jugoslavijo. Ta akcija je bila - vsaj take so zatrjevali Britanci - čisto vojaškega značaja in v soglasju s operativnimi ukazi ob umiku jugoslovanskih čet s Koroške.⁴⁾

Predvsem pa so Britanci skušali uveljaviti na obmejnem območju južne Koroške poseben varovalni pas. V ta namen so ustvarili posebno zaporno območje, imenovano Sperrzone, vzdolž jugoslovanske in italijanske meje. Za vstop v to območje, ki je obsegalo pas južno od Drave in Zilje in ki je vključevalo - razen v delu Ziljske doline - predvsem slovenske etnično območje južne Koroške, so bile potrebne posebne prepustnice. Šele marca 1949 so bile te dovolilnice dokončno odpravljene. Območje same pa je obsegalo poleg nemških vasi Ziljske ter Labotske doline s Labotom take slovenske ali jezikovno mešane občine: Drdo, Gorishe, Sv.Štefan, Mlače, Smerče, Bistrica na Zilji, Straža vas, Podklošter, Marija na Zilji, Rožek, Ledince, Bukhtanj, Št.Jakob v Rožu, Bistrica v Rožu, Svetna vas, Bl.Plažberk, Be-

revlje, Medborovnica, Smarjeta v Rožu, Dorovlje, Sele, Galici-
je, Skocijan, Zitaro vas, Zalesno Kaple, Belo, Globasnico,
Dobrie vas, Blato, Libuče, Bistrice pri Pliberku, Pliberk in
Zvabek. Po interpretaciji jugoslovanskega tiska in po oceni
Osvoobodilne fronte za slovenske Koroške je bila ustanovitev
tega obmejnega zapornega območja predvsem naperjena proti Osvo-
bodilni fronti. Vsekakor pa je zaporno območje delilo sloven-
sko etnično in jezikovno mežano območje južne Koroške na dva
deli: na območje južno od Drave in na območje severne od te re-
ke. To je pomenilo tudi objektivno težavo za delovanje Osvobo-
dilne fronte in za njeno utrjevanje, saj je Celovec kot sredi-
šče južne Koroške ležal izven tega območja.⁵⁾

Po 21.5. so Britanci svoja stališča do vprašanja koro-
ških Slovencev prvič podali ob umestitvi koroškega posvetoval-
nega odbora dne 8.5. Ob tem dogodku je namreč takratni vodja
britanske vojaške oblasti na Koroškem polkovnik Smith poudaril,
da je med nalogami tega odbora tudi izdelava predlogov za ure-
ditev položaja slovenske manjšine na Koroškem. Po uradnem po-
ročilu je polkovnik Smith sporočil, da "pripisuje vojaška vla-
da posebno važnost vprašanju slovenske manjšine in da upa, da
bo zastopnik Slovencev v tem odboru svoje predloge, ki se na-
našajo na slovenske manjšino, po gospodu Pieschu predložil vo-
jaški vladi. Vojaška vlada dobro razuma, da so Slovenci doživeli
mnogo krivic in jih bomo popravili, če se bodo postavili
kakršnikoli predlogi za njihovo rešitev."⁶⁾ Še predtem pa je
sporočila Kärntner Nachrichten, da je naloga posvetovalnega
deželnega odbora stavitev predlogov ter dajanje sveta, če bodo
okolščine to zahtevale. "Pričakuje se, pravi sporočilo, da ta
ureditev ne bo samo olajšala rešitve mnogih praktičnih proble-
mov kot neodločljivih posledic nemškega poraza in razpada na-
cističnega režima, pač pa, da pomeni na Koroškem tudi prvi va-
žen korak s smotrom, ki so si ga postavili zavzniki, k obnovi
svobodne, neodvisne Avstrije ..."⁷⁾

Ob ustanovitvi posvetovalnega deželnega odbora za Koro-
ško nas seveda zanima vprašanje vključitve predstavnika Sloven-

cev v ta odbor. Po poročilu ing. Pavla Zauerja z dne 19.6. se zdi, da je takratna začasna deželna vlada po odklonitvi vodstva Osvobodilne fronte, da bi pristale na sodelovanje z deželno vlado, skušala pridobiti vidnega slovenskega socialista in nekdanjega komunisto Simona Grosa iz St. Petra na Vašinjah, vendar je ta zavrnil ponudbo.⁸⁾ Za tem je ponudil takratni ravnatelj koroških deželnih uradov dr. Karl Nowak mesto deželnega svetnika bivšemu slovenskemu županu občine Loga ves Matevju Kainerju, ki pa se kot je kasneje sam pisal v Našem tedniku-Kroniki 23.5.1963, ni čutil sposobnega sprejeti tako mesto. Medtem je bila razpuščena tudi začasna deželna vlada, vse pa kaže, da se Britanci prav na nasvet njenih članov postavili v posvetovalni deželni odbor Tomaza Zupanca, doma iz Žaleca, ki pa je v sporazumu s slovenskim političnim vodstvom - Osvobodilno fronto zavrnil to ponudbo.⁹⁾

x x x

O delu posvetovalnega deželnega odbora imamo v dostopni dokumentaciji le posamezne glaseve, med njimi predlog o izboljšanju položaja slovenske manjšine, ki ga je bil začasni deželni odbor 11.6. po sugestiji socialistične stranke predložil britanski vojaški vladi za Koroško. Predlog je zanimiv še posebno zato, ker bi njegova osvojitve s strani britanskih, ali pa koroških oblasti dejansko izboljšala položaj koroških Slovencev, tudi v primerjavi s obdobjem pred letom 1938. Predvsem naj bi bile po tem predlogu popravljene krivice, storjene koroškim Slovincem za nacizma, obnovljeno stare utrakvistično šolstvo, novost pa bi bila v primerjavi s vsem dotodanjim tretiranjem manjšine dovoljena uporaba slovenskega jezika pred oblastmi, tako v govoru kot v pismu.¹⁰⁾ Kaj so odgovorile britanske oblasti dostopna dokumentacija ne pove, vsekakor pa nadaljnje reševanje slovenskega vprašanja kaže, da je prišlo v naslednjih mesecih do odstopanj od tega predloga. To velja tako za šolsko vprašanje (o tem govorimo posebej), pa

tudi za uporabo slovenskega jezika pred oblastmi in v komuniciranju s njimi, uporabo, ki se je v glavnem omejila le na delno uporabo slovenskega jezika pred britanskimi vojaškimi in avstrijskimi sodišči, in to ob pomoči prevajalcev.

Posebno opasna je v gornjih predlogih skrb za povrnitev škoda med drugo svetovno vojno izseljenim koroškimi Slovenci,¹¹⁾ očitno iz bojazni, da ne bi prav vprašanje pragona dela koroških Slovencev v dneh 14. in 15.4.1942 utegnile imeti eminentne vloge pri bodočem reševanju koroškega vprašanja.¹²⁾

Ti predlogi deželnega posvetovalnega odbora zasledbeni oblasti so bili tudi povod, da je bila predložena spomenica Osveobodilne fronte (šepprav ne s njenim imenom) 27.7. britanski oblasti o slovenskem koroškem vprašanju. Spomenica je tako kot naša deklaracija PGOO vsebovala zahtevo koroških Slovencev po združitvi s matičnim narodom, upoštevala pa je tudi trenutne potrebe koroških Slovencev v političnem in gospodarskem življenju na Koroškem kot tudi ustrezne udeležbe slovenskih predstavnikov v civilni upravi dežele. Spomenica je predlagala udeležbe predstavnikov slovenskega prebivalstva v civilni upravi na Koroškem v sorazmerju s žrtvami koroških Slovencev med drugo svetovno vojno ter odstranitev koroških fašističnih elementov, sprejem dveh slovenskih predstavnikov v posvetovalni deželni odbor, ki ju bi predlagali koroški Slovenci, sprejem najmanj dveh predstavnikov Slovencev v komisiji za popravo krivic, storjenih slovenski manjšini in vključitev v deželne urade primernega števila slovenskih predstavnikov, ter takojšnjo obnovo kulturnih, prosvetnih in gospodarskih ustanov koroških Slovencev.¹³⁾

Spomenico sta predstavniku britanske vojaške oblasti na Koroško polkovniku Smithu izročila dr. Franc Petek in član deželnega posvetovalnega odbora Tomaž Zupanc. Ob sprejemu te delegacije je polkovnik Smith poudaril težavnost slovenskega vprašanja na Koroškem za britanske politike v deželi, o izvedbi predlogov v spomenici pa je obljubil povprašati svoje poveljstvo v italijanskem Vidnu. Na guvernerjevo vprašanje, kako gledajo Slovenci na vprašanje prihodnjih avstrijskih meja, je

dr. Petek odgovoril, da je razmejitev vprašanja mirovne konference. O problemu povračila škode izseljenim Slovencem je polkovnik Smith povedal, da se s njimi ukvarja posebna vojaška komisija, dodal pa je tudi, da je o vprašanju obnove slovenskega kulturnega in gospodarskega življenja zahteval od deželnega posvetovalnega odbora seznam slovenskih narodnih organizacij.¹⁴⁾

Na gornjo spomenico je britanska vojaška vlada pisмено odgovorila dne 9.7. Pismo je poudarjalo britansko stališče o koroškem mejnem vprašanju, da je revizija avstrijskih meja stvar mirovne konference; o politiki britanske vlade do manjšine pa je obljubljalo, da bo ta nepristranska in da ne bo prejudicirala sklepov mirovne konference; o kulturnih potrebah slovenske manjšine je pismo govorilo, da se Britanci pripravljani upoštevati kulturna prizadevanja slovenske manjšine. Pismo se je dotikalo tudi zahteve po zvečanju števila slovenskih predstavnikov v posvetovalnem deželnem odboru ter sanikalo njeno upravičenost, češ da je dokončna odločitev o številu slovenskih predstavnikov prepuščena prihodnjim volitvam v deželi.¹⁵⁾

Tako kot Britancem je politično predstavništvo Osvobodilne fronte predložilo poziv k sodelovanju tudi vsem trem dovoljenim koroškim političnim strankam socialistični, ljudski in komunistični. Poziv je izražal upanje, da se bo na podlagi dotedanjega skupnega nati fašističnega boja slovenskega in avstrijskega ljudstva navezale sodelovanje koroških antifašistov, s čimer bodo nastali pogoji za mirno reševanje spornih vprašanj med obema narodoma v deželi. Pismo izraža tudi upanje, da bodo vse tri koroške stranke podprle spomenico, ki so jo bili koroški Slovenci predložili angleški vojaški vladi.

Najprej je odgovorilo 8.7. na pismo pokrajinskega odbora OF deželno vodstvo KPA. Odgovor poudarja zasluge koroških Slovencev in jugoslovanskih naredev pri uničenju fašističnega gospodarstva in omenja njihov prispevek k osvoboditvi Avstrije. Iz odgovora je videti, da KPA sicer ni zastopala stališče rešitve slovenskega koroškega vprašanja s priključitvijo k Jugoslaviji, vendar odgovor pripominja, da tako stališče ne bi smelo povzročati medsebojnih trenj. To stališče je koroška KPA

utemeljila z mnenjem, da nima nihče pravice prisiliti del naroda, da bi živel proti svoji želji v drugi državi. Pismo pripominja, da je po mnenju komunistov koroške najno vprašanje pridržano meddržavni ureditvi med Avstrije in Jugoslavije ali pa mirovni konferenci. Ta stališča je povzel tudi nedatirani letak koroške KPA iz tega časa z naslovom "Stališča Komunistične partije Avstrije do vseh ustanov javnega življenja". O slovenskem vprašanju je letak pripominjal, da je treba Slovencem na Koroškem ustrezno z njihovimi žrtvami v dosedanji borbi proti nacizmu in tudi v nadaljnjem razvoju borbe proti še obstoječi nacistični ideologiji nuditi potrebno pomoč ter možnost sodelovanja z dodelitvijo vseh pripadajočih mest v vseh ustanovah. Letak je opozarjal tudi na važnost prijateljskih odnosov Avstrije z Jugoslavijo.¹⁶⁾

Tudi odgovor socialistične stranke je priznal žrtve, ki so jih bili prispevali koroški Slovenci v boju proti nacizmu. Vendar pa se je odgovor skliceval na predlog posvetovalnega koroškega odbora o kulturnem življenju koroških Slovencev. Po mnenju socialistov, bi morala odpasti vsaka diskusija o spremembi avstrijskih meja, pač pa je odgovor priznaval upravičenost udela koroških Slovencev v upravi in v drugih ustanovah dežele, vendar s pridržkom, da taka upravičenost velja le v primeru, če se Slovenci priznajo k avstrijski državi.¹⁷⁾

Najdaljši, vendar vsebinsko najbolj odklonilen je bil odgovor ljudske stranke. V njej je ÖVP sicer priznala primerčnost predlogov spomenice koroških Slovencev britanski vojaški vladi o vključitvi Slovencev tako v deželni zbor ter v druge upravne službe. Pač pa odgovor takoj pripomnil, da bo težavno dokazati utemeljenost zahtev Slovencev v sorazmerju z njihovo številčnostjo do drugega prebivalstva. Tako kot socialisti je tudi ljudska stranka kategorično zavrnila vsako misel na združitve Slovencev z matičnim narodom, ter se tako kot socialistična stranka - izrekla za kulturno avtonomijo koroških Slovencev.¹⁸⁾

V skladu s obljubo britanske vojaške vlade, da je pripravljena obravnavati predloge in pritožbe koroških Slovencev, so dne 18.7. predložili nekateri vidni koroški Slovenci kot dr. Vinko Zwitter, dr. Franc Petek, Janko Ogris in drugi vojaški vladi več predlogov za obnovo in za popravilo krivic, storjenih koroškim Slovencem med drugo svetovno vojno. Med nje so šteli obnovo Slovenske prosvetne zveze kot zagovornice kulturnih potreb koroških Slovencev, obnovo za nacizma prepovedanih slovenskih kulturnih društev ter obnovo Slovenske združine zveze.¹⁹⁾

V odgovoru je britanska vojaška oblast zavrnila željo po obnovi Slovenske združine zveze s obrazložitvijo, da gospodarski položaj ne dopušča obnove slovenskih združenj, in obljubila, da bo slovensko združenstvo obnovljeno, če bodo dani pogoji za njegovo obnovo. Pač pa so Britanci prosili za ponovno vlogo, po kateri bi bili pripravljeni obnoviti Slovensko prosvetno zvezo.²⁰⁾ Kljub predložitvi ustreznih vlog pa je prišlo do priznanja osrednje slovenske kulturne organizacije šele marca 1946 tako, da pomeni dejansko tako imenovana uredba o dvojezični šoli (poleg dela odškodnine, ki so jo podelili Britanci za povrnitev škod, povzročenih slovenskim izseljencem v izgnanstvu) edino koncesije koroškim Slovencem v tem času in še za to so se skrivali - kot bomo videli - politični motivi.

Nastanek uredbe o dvojezični šoli

O nastanku uredbe o dvojezični šoli in o poskusu uvedbe dvojezičnega pouka na območju južne Koroške v letih 1945-1949 govorimo nekoliko obširneje. Ta uredba v letih 1945-1949 ne kaže namreč samo odnosa avstrijskih deželnih oblasti in političnih strank do koroških Slovencev, pač pa tudi arhiva politike avstrijskih koroških oblasti do vprašanja slovenske koroške problematike do leta 1938 (oziroma 1939), ko je bila v bistvu odpravljena obvezna dvojezična šola za otroke obeh narodnosti, slovenske in nemške, na delu južne Koroške, ki ga danes imenujemo območje koroškega dvojezičnega šolstva.

Že v tem času, predvsem pa po objavi sklepa predstavnikov štirih veleasil ZDA, Sovjetske zveze, Velike Britanije in Francije o ohranitvi avstrijskih meja maja 1949, se je trdilo, da je uredba o uvedbi dvojezične šole na območju južne Koroške izšla pod pritiskom britanskih nasledbenih sil. Uradni zapiski koroške deželne vlade iz leta 1945 žal niso dostopni, vendar pa bi njih objava mogla, kot opozarja Janko Pleterški, v polemiki okrog nastanka uredbe o dvojezičnih šolah zelo pomirjevalno učinkovati na duhove.²¹⁾ Tudi dr. Joško Tischler, eden izmed tvorcev te uredbe, je jeseni 1958, tik pred odpravo obvezne dvojezične šole, predlagal, naj bi deželna vlada objavila zapisnik pogovora z dne 3.8.1945, ko se je prvič po drugi svetovni vojni govorilo o dvojezični šoli, kakor tudi zapisnik seje deželne vlade z dne 3.10.1945, kjer so vse v vladi zastopane stranke razložile svoja stališča do dvojezičnega šolstva. Njegov predlog žal ni bil upoštevan.²²⁾ Na vprašanje, zakaj ni prišlo do objave teh pomembnih dokumentov, ugotavlja Janko Pleterški, ni težavno odgovoriti. Zgodovinske resnice o nastanku uredbe o dvojezičnih šolah bi bila namreč ovira za likvidacijo tega šolstva v letu 1958.²³⁾ Ta zaključek nam potrjujejo tudi nekateri uradni dokumenti in pa izjave odločilnih udeležencev tedanjih posvetovanj. Dr. Tischler je tako objavil pismo, ki ga je takratni direktor deželnih uradov Karl Nowole 3.8.1945 poslal njemu in drugim voditeljem strankarskih frakcij v deželni vladi. V tem pismu je obveščal Nowole, da je 3.8. govoril s deželnim svetnikom dr. Tischlerjem, ki mu je razložil svoje zamisel dvojezičnega šolstva na južnem Koroškem po zgledu nekaterih švicarskih kantonov. Razen tega dejstva, ki nam kaže po besedah Janka Pleterškega dr. Tischlerja kot iniciatornega izvedenca za reševanje šolskega vprašanja na južnem Koroškem, je iz pisma predvsem razvidno, da so bili predstavniki strank povabljeni, naj posamezne stranke izdelajo svoja stališča in izdajo instrukcije svojim predstavnikom za prihodnje seje deželne vlade glede zasnovanega sistema dvojezičnih šol.²⁴⁾ Več svetlosti vnaša v to vprašanje dr. Tischler v polemičnem članku

sredi kampanje nemške-nacionalnih koroških krogov proti dvojezični šoli dne 30.8. leta 1950,²⁵⁾ v katerem je pisal, da je imel 3.8.1945 kot član začasne deželne vlade (vanje je vstopil po vrnitvi na Koroško dne 26.7.1945) dne 3.8.1945 daljši razgovor z direktorjem deželnih uradov *Dr. Nowoletom* o vprašanju kulturne avtonomije za koroške Slovence, v spominih ki jih hrani IFV o nastanku te uredbe pa dr. Tischler piše, da je v vprašanju kulturne avtonomije za koroške Slovence med razgovorom 3.8. zastopal mnenje, da je treba o tem predeem "Koroškim vprašanjem" predvsem konkretno govoriti in se ne samo izgubljati v teoretičnih razpravljanjih, kar bo dovedlo do znanjih odnosov, ker da čas od obeh narodnosti na Koroškem zahteva poseben prispevek. Kot edina pot za dosago tega smotra je bila dr. Tischlerju v takratnih razmerah dvojezična šola, ki bi obvezovala tako Slovence kakor Nemce učiti se obeh deželnih jezikov, medtem ko je prajčanja utrakvistična šola obvezovala le Slovence učiti se državnega jezika. Smisel dvojezične šole je dr. Tischler na razgovoru utemeljil tudi z mislijo, da kakor se vsi učenci obvezani se učiti še računanja ali zemljepisa bi obvezovala dvojezične šole mladino obeh narodov učiti se obeh deželnih jezikov. Po besedah dr. Tischlerja je bila zamisel dvojezičnega šolstva *Dr. Nowoletu* v vankem pogledu sprejemljiva in izvedljiva.²⁶⁾

O razgovoru z dr. Tischlerjem je Nowole obvestil predstavnike vseh treh v deželni vladi zastopanih strank: deželnega glavarja Piescha (SPÖ), dr. Anschla (ÖVP) in Tschofeniga (KPO). Po teh razgovorih o tem vprašanju je dr. Tischler podal na seji deželne vlade dne 16. avgusta načelni referat o dvojezični šoli. Na seji je dr. Tischler poudaril, da se zadnja leta pokazala, da so Slovenci sposobni preživeti najhujši teror. Zatem je poudarjal, da je Haider-Kaibitsch s svojim Heimathunden izkazal Koroški kar najslabše uslugo, ko je pognal slovenske inteligence v nemške kraje in čez deželno mejo pa tudi v koncentracijska taborišča in na večala. Žrtve Slovencev na eni strani in brutalnost Heimathunden na drugi so napravili iz notranjega problema mednarodno vprašanje in mirovna konferenca

bo dokončno odločila o državni meji. Slovenci bodo ob meji živeli ne glede na odločitev mirovne konference. Izhajajoč iz te postavke je dr. Tischler nato v referatu poudaril, da je potrebno nujno najti pot do sporazuma in prav pri tem naj posnaga šola. Kakor je švica po svoji sestavi štirijezična, tako je Koroška dvojezična. Iz te dvojezičnosti pa izhaja za mladino pravica in dolžnost, da se uči obeh deželnih jezikov. Če se je Dunaj odločil, da uvede na svojih šolah tudi slovanske jezike ruščino, češčino in srbohrvaščino, bi bilo povsem naravno, da se na Koroškem uvede v šole slovenski jezik. Velik del otrok - je zaten utemeljeval - prinese podlage za slovenščino iz družine in greh bi bil nad mladino, če bi ji šola ovirala nadaljni razvoj. V južnem delu dežele bi se morali otroci obeh narodnosti zavezati učiti se obeh deželnih jezikov. Na podlagi referata je deželna vlada soglasno sprejela sklep, da se dvojezično šolstvo uvede na južnem Koroškem, dr. Tischlerju pa naročila, naj izdelava podroben načrt o novi šolski ureditvi.²⁷⁾

Osnutek zakona o dvojezični šoli je dr. Tischler pripravil skupaj s šolskim ravnateljem Legutom, ki je le leta 1937 v Österreichische Pädagogische Warte, št. 8/9, strokovno obravnaval to vprašanje, s krajnim šolskim nadzornikom na okraj Beljak Juntom in šolskim ravnateljem Francem Aichhelserjem.²⁸⁾ Osnutek je bil po izdelavi meseca septembra izročen vsem vladnim strankam v študij.²⁹⁾ Dne 3.10. je o osnutku raspravljala deželna vlada. Navzoči so bili za socialistično stranko H. Plesch, H. Herke, W. Enzfelder in F. Wedenig, za ljudsko stranko Aaschel, H. Perlitsch in Zagalschek, za komunistično stranko pa Tschofenig. Poleg dr. Tischlerja sta bila navzoča tudi šolska strokovnjaka iz deželnega šolskega sveta: deželni šolski nadzornik, vladni svetnik Heisel in pomočnik dr. Tischlerja pri sestavljanju uredbe o dvojezičnem šolstvu Lorenz Just.³⁰⁾

Na seji so pretrgli vsek posamezni stavek zakonskega osnutka, tako s političnega kot s vzgojnega aspekta. V bistvenih točkah je obveljal predložen načrt, čeprav so na seji izrekli različna mnenja in predvsem izrazili strah, da bodo otro-

ei znali promale nemščine. Kot referent je pri tem dr. Tischler zastopal mnenje, da bodo otroci, ki bodo s pomočjo materinščine sistematično vpeljeni v nemški jezik, znali dovolj pravielnega nemškega jezika.³¹⁾ Pojavili so se tudi pomisleki o krajih zajetih v zakonskem osnutku, ki jih je osnutek uredbe o dvojezični šoli povzel po karti slovenskih župnij šematizma krmške škofije (očitno iz leta 1922). Tako se dr. Tischler spominja boja za vključitev občine Vrba v ozemlje dvojezičnega šolstva, ker se hoteli člani deželne vlade tej občini zagotoviti nemške šole. Popustili pa so utemeljevanju dr. Tischlerja o pretežno slovenskem značaju Loge vasi in drugih vasi šolsko pristojnih pod občino Vrba.³²⁾ Izpadli pa sta iz osnutka občini Gospi sveta in Otmanje.³³⁾ Pomisleki so bili tudi ob pouku verouka, končno pa je prodrlo načelo o pouku verouka v materinščini v vseh razredih ljudske šole. Brez spora je bilo sprejeto določilo, da morajo učitelji, ki poučujejo na spodnji ali srednji stopnji ljudskih šol obvladati slovenski jezik in deklar ne bo sadosti takih učiteljev, je potrebno nastaviti priseljene slovenščine govorne učiteljev.³⁴⁾

Uredba o dvojezični šoli je objavila Kärntner Nachrichten dne 11.11.1945, št. 152.³⁵⁾ Dr. Wirt Zwitter, takrat uslužbenec deželne vlade, je kasneje opozoril, da je uredba o dvojezični šoli dokončno nastala šele, ko se je dr. Tischler odločal, ali naj izstopi iz deželne vlade ali pa naj še naprej ostane v njej kot deželni svetnik; sprejeta pa je bila šele po dr. Tischlerjevem izstopu iz deželne vlade in datirana za nazaj.³⁶⁾ (To bi kazalo, da je bila uredba podpisana dne 5. in ne 6.11.1945.) Med vsem zakonskimi določili po drugi svetovni vojni je bila uredba do leta 1959 najvažnejše, in edini zakonski akt sprejet s namenom zaščititi slovensko manjšino. Čeprav je bil pri njenem sprejemu pri koroških deželnih oblasteh v ozadju namen preprediti takratno namero britanskih sosedbenih oblasti o uvedbi samoslovenskih šol na ozemlju južno od Drave, sta odredba in s njo obvezna dvojezična šola v marsičem dosegala cilje, ki jih je ob njenem nastanku sestavil dr. Joško Tischler. Poudarjala pa je odredba še eno pozitivno dejstvo:

z nje je bilo znova očitano teritorialno zaključeno slovensko in jezikovno međano ozemlje južne Koroške, dejstvo, ki na nemška nacionalna stran na Koroškem take rada pozablja, in bolj zanika.

Po izidu te uredbe o dvojezičnem šolstvu je koroški deželni šolski svet izdal tudi poseben odlok, ki se nanaša na izvajanje uredbe. Ta odlok pravi med drugim: "Deželni šolski svet pridrukuje, da bodo vsi ki bodo udeleženi pri izvedbi te uredbe, sestavili vse svoje moči, da se izvede namen zakonodajalca, ki hoče s tem prispevati k popravi krivice, povzročenih koroškim Slovencem med nacional-socialistično dobo. Čeprav bodo v začetku nastajale težave, je treba na vse primerne načine poskusiti, da se bo uredba v najkrajšem času uresničila". Odlok je določal tudi začasni predmetnik pouka na dvojezičnih šolah.³⁷⁾

Kateri motivi so dejansko vodili deželno vlado, pri uvedbi uredbe o dvojezični šoli je končno pojasnil leta 1955 dr. Karl Newole - kot so opozorili eden izmed pobudnikov za uvedbo dvojezičnega šolstva. Zapisal je, da je britanska okupacijska oblast, ki se je trudila opraviti stvari v normalni tir, imela svoj načrt za rešitev vprašanja šolstva za koroške Slovence. Zamislila si je preprosto teritorialno rešitev: na ozemlju južno od Drave, to je tam, kjer so se prebivalci pri plebiscitu s večino izjavili za Jugoslavijo, naj bi se uvedle čisto slovenske šole. Na drugem koroškem ozemlju pa naj bi veljale čisto nemške šole. Koroška deželna vlada je to hotela na vsak način preprečiti in je zato izdelala načrt o dvojezičnih šolah južno in severno od Drave (Die Neue Zeit, 1.5.1955, št. 99, Sonderbeilage).³⁸⁾ O tem vprašanju je dr. Newole leta 1958 ponovno pisal: "Niti Koroška deželna vlada niti avstrijska republika v tedanjem času (tj. 1945) nista imeli na voljo kakršnikoli sredstev sile. Meje je bilo mogoče braniti samo z argumenti in s prepričevanjem velikih sil. V ta čas je padla tudi šolska uredba koroške deželne vlade, ki je bila postavljena pred izbiro, ali naj predlaga s glasovi Slovencev, ki so tedaj sedeli v deželni vladi na zahtevo okupacijske oblasti, šolske ureditev, ali pa naj tvaga, da bodo Britanci sami od sebe in pod vplivom

prišepetalecev, ki jih Koroška ni mogla kontrolirati, izdali šolsko uredbo. Bila je velika nevarnost, da bi znotraj zaporne cone šole postale čisto slovenske, izven nje pa čisto nemške. To bi pomenilo meje znotraj dežele, ki bi morala katastrofalno vplivati na mirovna pogajanja, zlasti glede na to, da je nevarnost prebivalstva v zaporni coni bila izredno velika in so se ljudje čutili kakor izročeni višjim silam. Morali smo očitno demonstrirati enotnost prebivalstva znotraj in izven zaporne cone (Die Neue Zeit, 12. julija 1938, št.156).⁴⁰⁾ "Enotnost" prebivalstva je bila demonstrirana tako, da je koroška deželna vlada ustanovila dvojezično šolstvo na ozemlju južno in severno od Drave in da je bil s tem pomen Drave kot notranje koroške meje zbrisana.⁴¹⁾

Kljub vsemu pa je uredba o dvojezični šoli že v začetku nalotela na zavrnitev nekaterih slovenskih,⁴²⁾ predvsem pa nemških krogov. Negativne glasove nemških sodelavcev ob uvedbi dvojezične šole je takrat omenjal tudi Franc Legat, eden izmed avtorjev uredbe o dvojezični šoli: "Tu in tam se čujejo glasovi, ki ugovarjajo od vlade izdani novi uredbi za dvojezične šole. Se ljudje, ki poznajojo novost po starih sredstvih in se rah, ki se ne morejo ločiti od vkoreninjenega nasora in ki ne vidijo novega časa, časa, v katerem se narodi sveta v slogi združujejo k skupnemu delu za dvig človeške kulture. - Ta novi čas se jasno odraža v novi deželi dve vodeči smeri k sporazumni rešitvi šolskega vprašanja na dvojezičnem ozemlju."⁴³⁾ V koroški kroniki z dne 4.1.1946, št. 1, je poročal dopisnik, ki je očitno poznal domače razmere, da v Notmari vasi ni bile nasprotovanja proti dvojezičnemu pouku. Izjema je bila samo neka deklica iz zadnjega razreda, ki se je z izjavo, da zna samo "vindiš" in ne jugoslovanski jezik hotela odtegniti slovenskim urom. Novi šolski uredbi je nasprotoval tudi del učiteljev med katerimi je bilo seveda še precej politično obremenjenih. Tako so se začetku januarja 1946 sestali učitelji velikovškega okraja na sestanku, na katerem je govoril o dvojezični šoli zastopnik deželnega šolskega sveta. Po poročilu v Slovenskem poročevalcu, ki mu je verjetno, je na sestanku učiteljsvo zelo ostro

nastopilo proti zakonu o dvojezični šoli s zahtevo, da naj odidejo tisti, ki hočejo v šoli slovenski jezik. S takimi opaskami se je posebno odlikoval nadučitelj iz Dobrle vasi Anton Štätinger, ki ga bomo še srečali.⁴⁴⁾ Nič boljši ni bil na sestanku učitelj iz Št. Vida v Podjuni.⁴⁵⁾ Zastopnik deželnega šolskega sveta je učiteljstvo posvaril pred takimi izpadi, da s takim obnašanjem slabo služi trenutni koroški politiki.⁴⁶⁾ Le decembra meseca je prišlo v velikovškem okraju celo do šolskih stavk proti dvojezični šoli, ki so jih po besedah zastopnika britanske šolske oblasti na Koroškem Carlunga organizirali pangermanisti in nacistični prijatelji.⁴⁷⁾ Milijena je nedvoumno akcija učiteljev šole v Galiciji, ki so po objavi Uredbe o dvojezični šoli celo hujskali šolarje, naj priredijo šolski štrajk in protestirajo proti pouku slovenščine. Na pritožbe Slovencev je nato pristojna oblast odpustila iz šolske službe nadučitelja in ostali dve učni moči (f. 166). Ponovno vest o odporu proti dvojezični šoli imamo znova iz druge polovice septembra leta 1946 v poročilu o posvetovanju krajevnih skupnikov avstrijske ljudske stranke v Velikoveni. Poročevalce stranke na posvetovanju dejalni poslanec Josef Glantschnig je na posvetovanju govoril tudi o dvojezični šoli, o kateri je med drugim dejal, da bosta dvojezični pouk v šoli in slovenski jezik v cerkvi le tako dolgo v rabi, dokler bodo v deželi ostale angleške sosedbene oblasti. Po njihovem odhodu pa bo mogoče znova uvesti enako stanje, kakor je bilo pred priključitvijo Avstrije k nemškemu rajhu. Nekake v istem času so na zborovanju socialistične stranke na Tholci funkcionarji SPÖ zahtevali odpravo slovenščine iz šole. Petlažil jih je govornik: "Nekoliko moramo še potrpeti, toda tudi to bomo uredili in odpravili slovenščino, ki so jo uvedli v šolah iz zunanjih političnih razlogov. Saj ne bodo imeli dolge te pravice, sedaj pa še počakajmo, da bo sklenjena mirovna pogodba glede Avstrije."⁴⁸⁾ Po ugotovitvah pristojnih oblasti so bili v posameznih občinah pobudniki odpora proti dvojezični šoli "nacistični negotci, ki niso mogli pozabiti, da se leta 1938-1945 že minila" (po Našem ted-

niku 22.2.1950). To dejstvo je posebej naglašalo poročilo deželnega šolskega sveta v Celovcu presvetnemu ministertvu na Dunaju.⁴⁹⁾

Ovira pri uvajanju dvojezične šole je bilo poleg učitelstva predvsem pomanjkanje potrebnih učnih knjig, katerih natis se razen objektivnih težav ovirali tudi nekateri koroški činitelji. Tako so nekateri koroški krogi v začetku želeli prepričati britansko oblast, da se tiskajo jugoslovanske knjige, in tako preprečiti izid primeranih učnih knjig.⁵⁰⁾ Najhujši udarec pa je izdaja učbenika za dvojezično šolo doživel s prisilne upokojitvijskega direktorja Franca Legata, ki je pripravljajl ustrezeni učbenik. Vse okoliščine ob upokojitvi direktorja Legata niso dovolj jasne, dejstvo pa je, da je dobil direktor Legat dne 2.3.1946 naročilo, naj se zgleda pri deželnem šolskem nadzorniku, ker ni hotel sodelovati pri sestavljanju učbenika s strokovnim učiteljem Traunigom. Drugi razlog za upokojitev bi bilo dejstvo, ker se Legat ni hotel ukvarjati s političnimi vprašanji. Na sprejemu je deželni šolski inšpektor Fr. Legatu sporočil, da bo upokojen. Prihodnji dan je Legat doživel novo presenečenje. Izvedel je, da so 4.3. brez vednosti britanskega šolskega oddelka na Koroškem, ki je naročil tisk Legatove učne knjige, dvignili iz tiskarne Carinthia krtične odtise njegove knjige s zagotovilo, da bodo takej vrajani.⁵¹⁾ Vendar pa krtični odtisi niso bili vrajani. Rezultat takega odnosa deželnih šolskih oblasti do dvojezičnega pouka je bilo končno dejstvo, da sta do leta 1951 izšli le dve učni knjigi Legatova "Prva knjiga - Erstes Buch" kot neke vrste abecednik in "Nad dom" čitanka za drugo in tretje šolsko leto. Pomanjkanju učnih knjig je skušala nato v tem času odpravi Koroška kronika s posebno prilogo Mladi Korošan. V svojem odloku z dne 3. junija 1946 opr. št. 6771/46 je deželni šolski svet sporočil, da se je lotila sestavljanja slovenske čitanke posebna delovna skupina,⁵²⁾ ki pa sestavljene naloge ni izvedla niti v naslednjih letih.

**Deželne in državnozberske volitve na Koroškem dne 23.11.1945
in vprašanje priznanja Osvebodilne fronte kot politične
stranke**

Najvažnejši politični dogodek po zmagi nad nacizmom so bile v Avstriji deželne in državnozberske volitve dne 23.11.1945, ki pa pomenijo tudi enega pokazateljev politične orientacije koroškega slovenstva in južnokoroškega prebivalstva. Volitve same so prinesle v deželni okvir volilne zmage ljudski stranki, predvsem pa so oslabilе komunistično partijo Avstrije. To ni le vplivalo na notranje-politične življenje države ampak tudi odnos osrednjih državnih oblasti do posameznih življenjskih vprašanj koroških Slovencev. O tem priča med drugim poročilo o obisku prvega povojnega avstrijskega prosvetnega ministra komuniste Ernsta Fischerja v dneh pred volitvami na Koroškem. Dne 16.11. je namreč sprejel delegacijo Osvebodilne fronte (sestavljali so jo dr. Tischler, dr. Mirt Zwitter in Frano Handerlep), ki ga je prosila za pomoč pri ureditvi dvojezičnega šolstva na Koroškem. Fischer je delegaciji obljubil, da se bo pri osrednjih oblasteh zavzel za ureditev tega vprašanja. Žal pa je moral po volitvah 23.11. kot prosvetni minister zapustiti vlado.⁵³⁾

Določila volilnega zakona so omogočala nastop na volitvah novembra 1945 tudi drugim političnim skupinam in ne le dovoljeni socialistični, ljudski in komunistični stranki. Take je na volitvah na deželni zbor na Koroškem nastopila tudi Demokratska stranka, dovoljena samo za britanskem zasedbenem območju. Kljub po volitvah pa se oblasti odkrile njen neconstitucionalni značaj, stranki odvzele pri volitvah pridobljeni mandat ter ga dale socialistični stranki.⁵⁴⁾

Določila volilnega zakona je izkoristila tudi Osvebodilna fronta. Dne 22. septembra je predložil iniciativni odbor Osvebodilne fronte britanskim oblastem na Koroškem prošnjo za pripustitev k volitvam ter odobritev pravil slovenske stranke.⁵⁵⁾ Podpisniki pisma so bili: dr. Joško Tischler, dr. Frano Petek,

dr. Vinko Zwitter, Karl Prušnik - Gašper, dr. Luka Sienčnik, dr. Franci Zwitter, Simon Martinjak iz Št. Jakoba v Rožu, Janke Ogris, Janez Weiss, Urh Olipic in Ivanka Sadolšek. Za kandidate na volitvah pa je Osvobodilna fronta predlagala 1. dr. Jožka Tisenlerja, 2. Karla Prušnika, 3. Mürtel Franca iz Podkornosa, 4. Simona Grossa, 5. Urha Olipica, 6. Gršbacher Vinka, 7. Franca Azmana iz Bistrice pri Pliberku, 8. Uršič Franca iz Leč in 10. Florijana Lapuša (prepis volivne liste v f. 30-44). - V odgovoru je dne 11.10. britanska vojaška oblast v Celovcu sporočila predlagateljem pisma, da je posredovala prošnjo za privolitev Osvobodilne fronte savezniškemu svetu na Dunaju in mu svetovala privolitev za delovanje slovenske politične stranke, ki so jo imenovali Slovenska stranka. Britanski odgovor je tudi dovolil Osvobodilni fronti politično delovanje do dokončne odločitve savezniškega sveta na Dunaju.⁵⁶⁾ Ob tem britanskem odgovoru je dr. Luka Sienčnik poročal, da so Britanci dovolili delovanje Osvobodilne fronte na izrecno željo deželnega glavarja Piascha, ki je želel prikazati bližnje volitve dne 23.11. 1945 kot plebiscit za nedeljene Koroško in na podlagi oddanih glasov preizkusiti, ali te politične organizacije koroških Slovencev.⁵⁷⁾

O sami politični razgibanosti Osvobodilne fronte v tem času pa priča dejstvo, da je OF že 16.10. prijavila britanskim oblastem tri politična zborovanja, ki so bila nato 21.10. v Dobrli vasi (tega zborovanja se je udeležilo 1.800 zborovalcev), Št. Jakobu v Rožu (približno 800 udeležencev) in v Borovljah kakih 600 udeležencev). V primerjavo navajam podatek, da se je istega dne predvolilnega zborovanja socialistične stranke v Borovljah udeležilo komaj 300 oseb.⁵⁸⁾ Dne 27. in 28.10. je Osvobodilna fronta priredila 28 političnih zborovanj, med drugimi v Medgorjah, Smarjeti v Rožu, Št. Janžu, Mihelu pri Pliberku, Železni Kapli, Št. Vidu v Podjuni, Klopincu, Galiciji, Podišah, Katnari vasi, Št. Ilju in na Brdu v Ziljski dolini.⁵⁹⁾ Povprečna udeležba na zborovanjih je bila 200 do 500 oseb.⁶⁰⁾ Istega dne je imela ljudska stranka na zborovanju v Dobrli vasi komaj 150 oseb, socialisti pa 35.⁶¹⁾

Ali je zavezniški svet štirih velosil na Dunaju razpravljati o legalizaciji Osvobodilne fronte, nismo mogli ugotoviti. Gotovo je le, da je dne 2. novembra sporočila britanska vojaška oblast v Celovcu dr. Tischlerju, da je pripravljena telegrafirati delovanje Slovenske stranke, če bi stranka priznala obstoječo avstrijsko-jugoslovansko mejo,⁶²⁾ kar pa je OF odklonila. To je bil tudi vzrok, da so Britanci suspendirali OF kot politično stranko in prepovedali vsa njena predvelilna zborevanja, določena na 4.11., ki so se isala biti v Pliberku, Žvabaku, Galiciji, št. Petru na Vašinjah, št. Štefanu, Podravljah, Kostanjah, Podkrnosu, Zahencu, Selah, Bilčovsu, Medborovnici in Svečah.⁶³⁾ Odklonitvi podpisa britanskih pogojev je v prihodnjih dneh sledil pritisk tako Britancev, kakor celovškega ordinariata na dr. Tischlerja⁶⁴⁾ v želji doseči pristanek Osvobodilne fronte v vprašanju avstrijsko-jugoslovanske meje. Okoliščine, da se je Osvobodilna fronta odrekla britanskim pogojem, je skušala izkoristiti tudi daljna vlada z ustanovitvijo tako imenovane Zveze avstrijskih Slovencev, organizacije, ki naj bi bila protiteta Osvobodilni fronti na Koroškem. (Podrobneje govorimo o Zvezi avstrijskih Slovencev v enem izmed prihodnjih poglavij.)

Dne 5.11. je nato dr. Tischler opustil dotedanje stališče pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte do legalizacije strank ter podpisal nekatere omiljene britanske zahteve o koroškem obmojnem vprašanju: "Ne bomo stavili želja in zahtev ali predlogov ali namigovanj na javnih zborovanjih ali v naši propagandi z namenom spremeniti ali popraviti sednajo avstrijsko-jugoslovansko mejo ali kako drugo mejo do mirovne pogodbe ali do roka, ki bi ga določil britanski vrhovni poveljnik". Te izjavo so podpisali tudi predstavniki drugih koroških političnih strank.⁶⁵⁾

Tako, po pristanku dr. Tischlerja na britanske pogoje se je sestel v Celovcu pokrajinski odbor OF kot najvišji organ Osvobodilne fronte za slovensko Koroško. Plenum, ki se ga je udeležilo blizu 60 delegatov,⁶⁶⁾ je soglasno odklonil pristanek

dr. Tischlerja na britanski pogoji.⁶⁷⁾ Po izrečeni nesaupnici je dr. Tischler odstopil kot predsednik Osvobodilne fronte, pa tudi kot zastopnik manjšine v deželni vladi.⁶⁸⁾ Za njegovega naslednika v deželni vladi je POOF v prihodnjih dneh predlagal dr. Mirka Zwitterja, vendar deželna vlada tega predloga ni sprejela, pač pa v prihodnjih mesecih dokončno ukinila manjšinski oddelki deželne vlade ter ga nadomestila z manjšinskim referatom, ki pa se je že ukvarjal s pripravo za utemeljitev avstrijskih stališč v koroškem vprašanju na bližnji konferenci za sklenitev državne pogodbe. - Plenum je tudi sklenil intervenirati za preložitve volitev,⁶⁹⁾ volivcem pa svetoval, da naj se od volitev 25.11. abstinirajo, ali pa volijo po programu Osvobodilni fronti najbližje Komunistične stranke Avstrije. Za predsednika OF kot stranke je plenum pokrajinskega odbora OF izvolil dr. Franca Petka.⁷⁰⁾

Po sklepu POOF, da odkloni podpis britanskih pogojev, je prišla znova prepoved Slovenske stranke. Kljub temu pa je 14. 11. prišlo do razgovorov med predstavniki vojaške britanske vlade in dr. Petkom. Pri razgovoru je bil navzoč tudi britanski politični svetovalac pri zavezniškem kontrolnem svetu na Dunaju Nicola. Na tem sestanku je novi britanski guverner za Koroško polkovnik Mason znova zahteval od Osvobodilne fronte podpis predlogov predloženih dr. J. Tischlerju, kar pa je dr. Petek odklenil.⁷¹⁾ Kljub temu se prihodnji dan Kärntner Nachrichten objavile uradno obvestilo, da se Osvobodilni fronti za koroške Slovence dovoljuje delovanje. Za to vest je prišlo čez dva dni podrobnejše pojasnilo vojaške vlade dr. Petku (dopis MGK/31). Ker pomeni to pismo podlaga za britansko politiko do Osvobodilne fronte tudi v prihodnjih letih, navajamo pismo v celoti:

"1. Uradno poročilo kot rezultat Vašega pogovora dne 14.11. z glavnim steno in g. Nicolson, članom zavezniške komisije za Avstrijo, je bilo objavljeno v Kärntner Nachrichten dne 15. novembra.

2. Da ne bo nesporazumov o položaju Osvobodilne fronte Vas opozarjamo na tole:

a) Potem ko se je Osvobodilna fronta odločila, da ne bo sodelovala pri volitvah, se vojaška uprava ne šteje več za politično stranko in je uradne ne priznava.

b) Osvobodilni fronti je bila dovoljena svoboda zborovanj in govora, mora pa vzdrževati red in mir ter upoštevati vse odredbe vojaške uprave. V skladu s odredbami vojaške uprave se mora poprej prijaviti vsako zborovanje civilni policiji.

c) Priznali ste, da se sedanje meje Avstrije, določene na moskovski konferenci, enake kot tiste z dne 31. decembra 1937 moreje spremeniti le s odločitvijo na mirovni konferenci. Vsak poskus ali delovanje Osvobodilne fronte s namenom, da se inveda kakršnakoli sprememba meje drugače, bomo imeli za kršitev odredb vojaške vlade.

d) Člani slovenske manjšine na Koroškem morejo svobodno glasovati za katerokoli priznana politično stranko. Vsak poskus to preprečiti s podkupovanjem ali ustrahovanjem bomo imeli za kršitev odredb vojaške uprave.

e) Na podlagi Vaše odločitve, da se ne boste udeležili volitev, Vam ne bomo nudili nikakih ugodnosti, kot so: avtomobili, strankin časopis⁷²⁾ ali radijske oddaje. Iz istega razloga ni dovoljeno lepljenje ali razdeljevanje letakov in druge vrste literature.

f) Vsaka kršitev odredb vojaške uprave, kot so navedene zgoraj, kakor tudi vsake delovanje, ki bi nasprotovalo vojaški upravi ali motilo red in mir, bo kaznovano.

3. Vprašanja, ki jih želite predložiti vojaški upravi v zadevi slovenske manjšine na Koroškem, naj se dostavijo pisмено, nakar jih bomo skrbno proučili.

4. Načelno je sprejeto, da se Vam dodelijo uradni prostori v Celovcu, obenem pa poudarjamo, da status Osvobodilne fronte tega ne zahteva. Prostori bodo nakazani, ko bodo na razpolago, se pa morajo odpovedati vsek čas brez poprejšnje odpovedi.⁷³⁾

Tako kot minister Fischer je obiskal v prvi polovici meseca novembra 1945 Koroško tudi predsednik avstrijske republike dr. Renner. Dne 19.11. ga je POOR s posebno spomenico obvestil,

da se koroški Slovenci ne morejo samostojno udeležiti volitev. Spomenica tudi opozarja na spornost južne Koroške, katere državno pripadnost bo odločila šele bližnja mirovna konferenca in postavila načelno zahtevo po prepovedi volitev na tem območju.⁷⁴⁾ POOP je tudi prosil dr. Rennerja za pomoč pri uresničitvi zahteve po povrnitvi škode, ki jo je utrpela slovenska Koroška med drugo svetovno vojno tako na kulturnem in gospodarskem polju, pa tudi kaznovanje vojnih zločincev, predvsem tistih, ki so povzročili prvi val izselitve leta 1942.

Dr. Renner je odgovoril POOP dan po volitvah dne 26.11. ter objavil kaznovanje vseh vojnih zločincev; enako tudi zagotovitev slovenskih kulturnih zahtev in povrnitev za nacizma povzročene škode.⁷⁵⁾

O delovanju koroških političnih strank v času pred volitvami lahko zapišemo le to, da so vse štiri stranke, socialistična, ljudska, komunistična in demokratična zaradi slovenskega vprašanja sklenile politično premirje.⁷⁶⁾ Kljub temu pa so vse koroške stranke (s izjemo demokratične stranke) ob volitvah znova podale svoja stališča do slovenskega vprašanja posebej še, ker je britanska vojaška oblast v deželi oktobra meseca dovolila vsem strankam, da izdajajo lastna politična glasila. Od vseh strank je znova komunistična partija prva povedala svoje stališče do slovenskega vprašanja. Tako je novo glasilo koroške KPA Volkswille dne 10.10.1945 opozorilo koroške Slovence na nenačelnost avstrijskih strank v prvi avstrijski republiki do zahtev slovenske manjšine, priznala je ^{pa} zasluge koroških Slovencev v protifašističnem boju.⁷⁷⁾ Za volitve je delovna organizacija KPA izdala tudi volilni letak v slovenskem jeziku, v katerem je znova poudarila upravičenost koroških Slovencev, da sami odločajo o političnih, gospodarskih in kulturnih vprašanjih. V tej formulaciji pa že lahko zaslutimo prihodnje smer politike koroškega deželnega vodstva do koroških Slovencev: namreč zagotovitev kulturnih in gospodarskih zahtev ter pravice slovenski manjšini, vendar strogo v avstrijskem duhu in v mejah avstrijske republike. Na to dejstvo kaže že zavračanje očitkov socialistič-

ne in ljudske stranke, da se komunisti zaradi aktivne podpore slovenski manjšini prizadevajo za združitve koroških Slovencev z natičnim narodom.⁷⁸⁾

Deželni glavar Plesch se je kot predstavnik socialistične stranke pred volitvami dotaknil slovenskega vprašanja ob pričetku volilne kampanje v govoru, ki ga je imel po celovškem radiu dne 31.10.1945, in v katerem je znova opozoril na odgovor socialistične stranke na že omenjeno pismo Osvobodilne fronte julija meseca vsem trem koroškim strankam, posebej pa poudaril nedotakljivost koroških meja.⁷⁹⁾ Na slovensko vprašanje se je Plesch znova povrnil ob sklepu Osvobodilne fronte, da se ne bo udeležila volitev. Ob tem je podal zanimivo priznanje, s čimer je bila koroškim neslovenskim krogom neljuba odločitev OF, da se ne udeleži volitev, bejše se, da ne bi to dejstvo negativno vplivalo na reševanje koroškega vprašanja pred mednarodnimi forumi, po drugi strani pa bi koroški deželni organi na ta način skušali ugotoviti številčno moč Osvobodilne fronte: "Obstoja nezadovoljstvo, ker slovenska stranka pri volitvah ne nastopa kot lastna skupina, ker smo se tako izpostavili možni nevarnosti, da bi inozemska prepeganda mogla izjaviti, da so Korošci natičali manjšino. Bile bi zelo koristne, ko bi se dale izvesti za moč te stranke".⁸⁰⁾ Menim, da ta izjava potrjuje omenjeno poročilo dr. Sienčnika o Pleschevi intervenciji pri Britancih za legalizacijo Osvobodilne fronte.

Še največ nam je znano o predvolilnem delovanju ljudske stranke na območju južne Koroške. Vemo, da je imela stranka politična zborevanja v Železni Kapli, Berovljah in Dobri vasi.⁸¹⁾ Med govorniki stranke na teh zborevanjih naletimo tudi na upokojenega učitelja Paulitscha, kasnejšega člana vodstva Zveze avstrijskih Slovencev, in na njegovo podpero - vindišarskemu vprašanju! Zanj vemo, da je na zborevanju v Železni Kapli dne 28.10. pred kakimi sto udeleženci poudaril, da žive na Koroškem vindišarji, ki uporabljajo v pogovornem jeziku kakih 70 % slovenskih besedi. Izdajal se je tudi za zastopnika koroških Slovencev pri ljudski stranki. - Važnejše od vnovičnega uvažanja vindišarskega vprašanja v koroško notranje politike pa je dejstvo,

da je skušala stranka razbiti takratno enotno slovensko politično gibanje - Osveobodilno fronto za slovensko Koroško, odtegniti ji dal volilcev in pritegniti si dr. Jožka Tischlerja. Stranka je bila namreč postavila pred volitvami brez njegove vednosti in privoljenja na svoje kandidatno listo tudi njega. O tej potezi ljudske stranke je dr. Tischler obvestil slovensko javnost s posebno izjavo. Sporočil je, da se je 12.10. oglasil pri njem predstavnik ljudske stranke dr. Tschurtschenthaler hoteč pridobiti si Slovence, da bi podprli pri volitvah v deželni zbor ljudske stranke, kar pa je on, dr. Tischler, odklonil.⁸²⁾ Tov. ing. Pavle Žauzer me je opozoril, da je ljudska stranka mislila po odklonitvi dr. Tischlerja kandidirati na volitvah dr. Vinka Zwitterja, bil pa je tudi predlog o kandidaturi hodiškega župnika dr. Janka Mikule. Vendar dalj od načrtov ni prišlo.⁸³⁾ Tako kot KPA in socialistična stranka je tudi ÖVP namenila slovenskim volivcem poseben volilni letak, ki pa je bil v razliki od drugih dveh strank dvojezičen. Stranka je s njim koroškim Slovencem obljubljala "obširno kulturno in gospodarsko avtonomijo". Ker je to ena izmed redkih izjav ljudske stranke ne le ob volitvah 1945, pač pa tudi kasneje, ga v celoti navajamo:

" K O R O Š K I S L O V E N C I

Vsi možje in žene, ki se za nedeljeno Koroško v svobodni, demokratični Avstriji, so se združili v

avstrijski ljudski stranki

Avstrijska ljudska stranka nastopa tudi Vaše interese in z a h -
t e v a z a V a s m e d d r u g i m :

obširno kulturno in gospodarsko avtonomijo, ki bi mogla zagotoviti mirno sožitje v deželi!

Pridružite se torej naši stranki! Tako pomagajte sebi in svojim otrokom."⁸⁴⁾

Rezultati volitev dne 25.11.1945. V primerjavi z drugimi avstrijskimi deželami, z izjemo Dunaja, je dosegla socialistična stranka leta 1949 edino na Koroškem relativno večino glasov. Vsekakor te volitve pomenijo močan premik koroških volivcev v smeri socialistične stranke ne glede na to, da se precejšnji del moških volivcev ni mogel udeležiti volitev, ker je še vedno bil v vojnem ujetništvu, precejšnjemu delu bivših nacistov pa je bila vanj začasno odvzeta volilna pravica. Zmaga socialistične stranke na teh volitvah je toliko pomembnejša, ker so imele večino med volilci ženske. Očitno pa je na premik volivcev vplivalo tudi dejstvo, da se je bila socialistična stranka po drugi svetovni vojni preorientirala k urednjemu, salomščanskemu in nacionalističnemu, razredno omahljivemu sloju. To približevanje, združeno s protikomunizmom, je opazil ob državnozbornskih volitvah leta 1949 tudi sodelavec salzburškega lista Berichte und Informationen s opozorilom, da je na volitvah podprl socialiste tudi del bivših nacistov ob dejstvu, da se se avstrijski socialisti iz strahu pred komunizmom odvrnili "od mednarodnega marksizma in kosmopolitizma" in prešli kot piše poznavalec razvoja te stranke "k pojačani domovinski ljubezni".⁸⁵⁾

Skupne volilnih upravičencev iz cele Koroške za te volitve je znašalo 204.641 (od tega 127.178 žensk). Primerjave osnovnega volilnega gradiva za območje dvojezičnega šolstva, ki ga na tem mestu upoštevamo in deloma objavljeni podatki volitev v državni zbor se v marsičem lečijo. Nas pregled volilnih rezultatov po sodnih okrajih severnega dela dežele pokaže, da je SPÖ dosegla absolutno večino glasov v okrajih St. Veit in Eberstein, relativno pa v okrajih Althofen in Feldkirchen, povsod drugod je dosegla na tem območju večino oddanih glasov ÖVP, medtem ko je na južnem delu dežele večina glasov pripadla socialistični stranki. Tako je na vsem Koroškem SPÖ dobila pri volitvah v deželni zbor 87.438 glasov in s njimi 5 državnozbornskih in 17 deželnozbornskih mandатов, ÖVP 71.193 glasov ter 4 državnozbornskih in 14 deželnozbornskih mandатов, KPA 14.184 glasov in s tem 1 državnozbornski in 3 deželnozborne mandate ter demokratična stranka s 5.972 glasovi 1 deželnozbornski mandat.⁸⁶⁾

Tabela volilnih rezultatov 25.11.1945 po političnih okrajih

Koroške

O k r a j	Volilni uprav.	Oddani glasovi	Neveljav- ni	KPS	SPD	ÖVP	DFP
Celovec-mesto	25.915	23.655	545	1.872	12.445	7.472	1.331
Feldkirchen	10.043	8.612	127	507	3.737	3.700	543
Borovlje	5.729	5.043	113	1.353	2.520	870	182
Celovec-dežela	14.677	13.288	232	951	6.543	5.011	443
Beljak-mesto	-	11.381	221	1.530	5.913	3.253	464
Beljak-dežela	26.466	25.822	525	3.338	14.052	7.380	527
Spittal a.D.	-	16.690	299	767	6.902	9.048	296
St. Veit	-	25.584	464	1.782	12.904	9.171	1.263
Wolfsberg	23.816	19.714	262	521	5.744	10.744	118
Laach	9.946	8.715	172	124	2.907	5.393	156
Velikevece	18.067	15.325	519	1.337	7.127	5.891	463
Skupaj v deželni zbor	-	174.829		14.484	87.438	71.193	5.972 (4.828)

Poleg političnega okraja St. Veit in Celovec-mesto je bilo pri teh volitvah opazno večje število neveljavnih glasov, zlasti v južno koroških okrajih Beljak-dežela in Velikevec. Volilna abstinenca je na tem območju južne Koroške znašala približno 9,9 % (za deželni sber poprečja volivne abstinence žal nismo mogli ugotoviti), v posameznih občinah območja dvojezičnih kol pa se je gibala med 1 in 30 %. Skupno se na območju ni udeležilo volitev 4.768 volivcev, pa tudi ne tolikšno število političnih strank kot leta 1930, zaradi česar se si nekatere stranke zvišale število glasov na račun prepevedanih ali nedovoljenih predvojnih političnih skupin. Predvsem pa je ob teh volitvah bil viden močan odmev socialnih gesel in prizadevanj socialistične stranke - kot vodilne stranke na Koroškem - območju južne Koroške o čemer priča dejstvo, da je prejela ta stranka na tem območju 45,9 % vseh oddanih glasov. Očitno je, da je bila za podporo tej stranki pri enem delu slovenskega etničnega prebivalstva, ki je podprl SPÖ odločilna predvsem tradicija socialistične stranke na tem področju, pri enem delu nemške govorečega prebivalstva, ki bi drugače oddalo glasove nemščanskim strankam, pa je nedvomno igrala določeno vlogo pri tej podpori tudi prizadevanje socialistične stranke na Koroškem po ohranitvi historičnih meja (SPÖ je prejela na tem območju 22.185 glasov ali 45,9 %, ÖVP skupaj z demokratično stranko pa 14.135 glasov ali 31,1 %, dočim je sledile pozivu OF brez abstinence 23 % volivcev).

Orientacije slovenskih volivcev pri teh volitvah dokazuje predvsem dejstvo, da je prejela KPA na ozemlju južne Koroške 59,8 % vseh glasov dobljenih na Koroškem (Od 14.570 8.724). Za to presojo je podčrtati predvsem še nakazano dejstvo, da OF kot slovenska politična stranka ni bila na volitvah v enakovrnen položaju z ostalimi političnimi partnerji. Kljub temu, da se jo v predvolivnem času Britanci le tolerirali, njena predvolivna dejavnost pa bila glede na večkratno prepoved u nasilnem pollegalna pa upoštevanje onih kategorij v katerih vidimo slovenske glasove (volivci KPA ter volivna abstinenca) kaže, da je bil odmev OF 1945 leta med slovenskim koroškim prebivalstvom v primerjavi z onim Političnega in gospodarskega društva

za koroške Slovence pred obema svetovnima vojnama presenetljivo velik.

Te podatke predvsem primerjamo volitev med letom 1921 in sadnjimi demokratičnimi volitvami v Avstriji 1930 leta. Dokim, ko je na deželnozbornskih volitvah 1921 prejela slovenska stranka 9.869 glasov, 1923 9.868, 1927 9.334 in 1930 9.203, moremo trditi, da je sledilo 1945 leta pozivu OF na območju, ki ga je terjala Jugoslavija nekake 13.492 volivcev ali 23 % volivcev tega območja. Do tega števila pridamo, če prištejemo volivcem, ki so volili KPA še 4.768 volivcev, ki se volitev niso udeležili. Vsekakor pa število 13.492 ni absolutno, vendar se edino približuje dejanski razporeditvi glasov. Da vidimo z upravičenostjo v abstinencijskih glasovih slovenske glasove, kaže dejstvo, da je bila abstinenca z izjemo št. viškega okraja izražena prav na območju južne Koroške, posebne pa še na območju dvojezičnega Šolstva. Volitve opozarjajo tudi na dejstvo, da se OF kljub prizadevanju po sodelovanju z avstrijskimi socialisti med drugo svetovno vojno ni uspelo pritegniti na svoj socialni program večino socialistov avstrijske narodnosti, ki so še pred majskimi dnevi 1945 odklonili tesnejše sodelovanje z OF v slovenskem vprašanju. To dejstvo se je odrazilo tudi na samih volitvah, ko je velik del slovenske govorečega prebivalstva odločil podpreti socialistično stranko; volitve same pa kažejo še na dejstvo, da je le manjši del katoliških Slovencev podprl meščanske ljudske stranke.

Slovenski glasovi so bili na volitvah posebej izraženi v sodnih okrajih Mohek, Dobrla vas, Pliberk in Železna Kapla. Podčrtati pa je dejstvo, da je sledilo pozivu OF na vsem slovenskem etničnem območju po posameznih sodnih okrajih vsaj 17 % vseh volivcev. Najbolj pa so vidni slovenski glasovi v pliberškem in železnokapelakem okraju, kjer je volilo KPA ali pa abstininiralo vsaj ena tretjina volivcev, nekaj manj (nad 25 % pa v okraju Dobrla vas). Nadrobnejši prikaz udeležbe slovenskih glasov po južnokoroških sodnih okrajih daje naslednja tabela:

	Abstin.	KPA	Skupaj
Okraj Šmehor (upoštevane so občine Brdo, Blaže, Geriše in Sv. Stefan)	17,3 %	1,6 %	18,9 %
Beljak-okolica	1,4 %	10,8 %	21,2 %
Rožek	7,6 %	16,1 %	23,7 %
Borovlje	14,8 %	3,2 %	17,0 %
Celovec-dežela	11,3 %	7,3 %	18,6 %
Dobrla ves	17,4 %	8,9 %	26,3 %
Pliberk	21,2 %	12,8 %	33,0 %
Železna Kapla	13,3 %	23,9 %	37,2 %
Velikovec	15,9 %	3,7 %	19,6 %

Ta pregled kaže, da se je odzvalo pozivu Osvobodilne fronte največ volivcev na območju južno od Drave, injema pa so očitno občine v Ziljski dolini in Podklošter, v katerem moramo pripisati 130 glasov, oddanih za listo KPA, tamošnjemu tudi ne-slovenskemu delavstvu. Severno od Drave se je odzvalo pozivu Osvobodilne fronte največ volivcev na zahodnih Gurah, predvsem pa v občinah Bilčova, Loga ves in Škofiče. Nad splošnim povprečjem so zlasti občine Globasnica, Škocijan, Železna Kapla s občino Bela, Bistrica pri Pliberku, presegla tudi sam Pliberk, vendar v tej občini precejšen del prebivalstva ni imel volilne pravice. Djekše v političnem okraju Velikovec, Borovlje, Bistrica v Rožu, Medborovnica, Sele, Šmarjeta v Rožu, Slovenji Plajberk, Svetna ves, Bilčova, Škofiče, Radiše ter Žihpolje v celovškem političnem okraju ter Behtanj, Ledince, Rožek, Loga ves in St. Jakob v beljaškem okraju. Iz priloženega skupnega grafičnega prikaza abstinenčnih glasov in glasov oddanih na listi KPA na območju dvojezičnih šol vidimo, da se je največ volivcev tega območja odzvalo Osvobodilni fronti predvsem v občinah Slovenji Plajberk, Sele in Globasnica ter v občini Bilčova. Za temi občinami se uvršča kategorija občin, v katerih je bilo oddano za listo KPA ali pa abstininiralo 30 do 49 % vseh volivcev. Strnjani pas teh občin se pričenja v beljaškem političnem okraju, obsega severno od Drave občini Škofiče in Radiše, merda tudi občine Zg. Vesca ter se južno od Drave nadaljuje čez občino

Št. Jakob na Rožu v sodni okraj Borovlje, kjer je edina izjema občina Borovlje, zatem obsega ves sodni okraj Železna Kapla ter se nadaljuje v občinah Globasnica in Bistrica pri Pliberku. Povsod drugod, s izjemo občine Št. Peter na Vašinjah, prevladujejo kategorije do 20 % abstinenčnih glasov ali glasov KPA, višje se dvigajo le občine Žitara ves in Škocijan ter Djekše severno od Drave. Od drugih strank je na tem območju prejela absolutno večino glasov socialistična stranka v sodnih okrajih Dobrla ves in Železna Kapla, enako tudi v obeh okrajih beljaškega političnega okraja, relativno večino glasov pa v boroveljskem sodnem okraju. Premoč te stranke nad OVP kaže tudi dejstvo, da je SPD na podlagi volilnih rezultatov dobila večino županov v občinah tega območja, to je 41 do 63: v Djekšah, Rudi, Važenberku, Velikovu, Škocijanu, Žitari vesi, Dobrli vesi, Železni Kapli, Bistrici pri Pliberku, Podljubelju, Št. Petru na Vašinjah, Zvabeku, Beli, Žrelcu, Bistrici v Rožu, Borovljah, Grabštajnu, Irčni vesi, Modišah, Kotmari vesi, Dhovlah, Bilčovu, Vrbi, Medgorjah, Pokrčah, Št. Tomažu, Škofičah, Dholci, Medborovnici, Vetrinju, Slovenjem Plajberku, Podkloštru, Pliberku, Logi vesi, Smerdah, Bekštanju, Straji vesi, Kostanjah, Ledincah, Lipi, Vernberku in v obeh deželnih mestih Celovcu in Beljaku.⁸⁷⁾ V drugih občinah je dobila župane ljudska stranka, s izjemo občin Sale in Globasnica, kjer sta bila na listi KPA postavljena za župana slovenska kandidata.⁸⁸⁾

Odnos koroških deželnih ter britanskih oblasti do Osvobodilne fronte po volitvah z dne 25. 11. 1945

Poskuse deželnih oblasti po eni, ter kroga Koroške kronike po drugi strani, ustvariti posebno, od Osvobodilne fronte ločeno slovensko politično, avstrijsko orientirano gibanje, ki jih posebej obravnavamo, je skušala v začetku leta britanska vojaška oblast podpreti tudi z zapiranjem posameznih od oblasti dovoljenih lokalov Osvobodilne fronte. To po drugi strani zopet priča o živahnem delovanju Osvobodilne fronte in o poskusih britanskih oblasti omejiti to politično gibanje koroških Slovencev predvsem na kulturno polje. Tako je namreč avstrijska policija sredi februarja meseca po nalogu britanskih oblasti zaprla lokal OF v Žvabeku, 23.2. v Beljaku, 2.3. pa zapečatila lokal okrajnega odbora OF za Celovec, medtem ko za druge lokale nimamo nutnejših podatkov. Po pojasnilu policijskih oblasti v Beljaku je bilo potrebno za vsakič odprtje vsakega lokala posebno dovoljenje britanskega vojaškega guvernerja za Koroško. Po istem pojasnilu naj bi zaprli vse lokale OF na območju južne Koroške.⁸⁹⁾ Prav tako je oblast prepovedala nekatere sestanke organizacij Osvobodilne fronte, za katere je menila, da bodo imeli politično vsebino. Tako vemo, da sta bila prepovedana sestanka OF 13. in 20.2. v Žvabeku, 19.2. v Globasnici in v Selah, 20.2. v Marjetci v Možu in še v nekaterih krajih, katerih imena niso ohranjena; enako nekatere kulturne prireditve s pojasnilom, da niso bile prijavljene ustrezni oblasti.⁹⁰⁾ O aktivnosti tako Osvobodilne fronte kot tudi o prizadevanju britanskih oblasti omejiti njeno delovanje priča tudi dejstvo, da so oblasti v prihodnjih mesecih aretirale in zaprle številne politične delavce in aktiviste Osvobodilne fronte. Za epis teh aretacij imamo na voljo poimenske sezname za čas od 27.5.1945 pa do 31.1.1947, ko so oblasti aretirale 197 delavcev Osvobodilne fronte (po drugem viru pa je znašalo to število 230). Razdelitev tega števila po posameznih mesecih da tole slike: leto 1945: maj 1 oseba, avgust 3, oktober 3, november 7, decem-

ber 4; leto 1946: februar 3, marec 3, februar 2, Stevilka pa se naglo zveča maja tega leta čítno ob zborovanjih obeh koroških vladnih strank na območju južne Koroške, tako je bilo tega meseca aretiranih 16 oseb, junija 17, julija 18, avgusta 20, septembra 6, oktobra 26 in novembra 13; leta 1947 januarja je bilo prijetih osam oseb. Za 47 oseb ni natančnejših podatkov.⁹¹⁾ V tem času je bilo tudi 241 hišnih preiskav pri znanih članih Osvobodilne fronte: leto 1945: maj 2, junij 9, julij 1, avgust 4, september 2, oktober 24, november 10, in december 2; 1946: februar 9, marec 1, april 2, maj 6, junij 7, julij 7, avgust 10, september 7, oktober 16, in november 13; 1947: januar 8 hišnih preiskav. Za 113 hišnih preiskav ni natančnejših podatkov.⁹²⁾

Prizadevanja britanskih in avstrijskih oblasti prepričati vsako javno demonstracijo Osvobodilne fronte pa kažejo v tem času posebej dogodki dne 13.4.1946 na spominski dan, ko se je pred štirimi leti začelo izseljevanje koroških Slovencev. Temu dnevu je želela Osvobodilna fronta dati čim slovesnejše obeležje. Za kraj zborovanja je bil določen Celovec, organizacije pa je potem, ko je celovška policijska direkcija zavrnila prošnje Zveze slovenskih izseljencev, prevzel pokrajinski odbor OF.⁹³⁾ Sama spominaka slovesnost naj bi po policijskem dovoljenju bila le v zaprtem prostoru, prepovedana je bila vsaka javna demonstracija zborovalcev s pripombo, da je Britanci ne dovolje. Prav tako je policija prepovedala skupni odhod udeležencev zborovanja v notranjost Celovec, privolila pa je v njihovo skupno pot na celovški kolodvor. V razgovoru s Francem Haderlapom, sekretarjem OF za Celovec, o nameravani spominski slovesnosti je celovški policijski direktor pripomnil, da nima sicer nič proti morebitnemu javnemu petju zborovalcev, pač pa je zahteval od Haderlapa pismeno izjavo, da ne bo po proslavi nemirov ali demonstracij, medtem ko se za spominsko stran proslave ni zanimal.⁹⁴⁾

Po programu naj bi se spominaka proslava pričela s slovesno mašo v počastitev žrtev fašizma v celovški stolnici, ki pa jo je celovški škof dr. Kšatner prepovedal z obrazložitvijo,

da ne more dovoliti pričetka politične demonstracije v njegovi cerkvi.⁹⁵⁾ Drugi, neokrnjeni del proslave pa je obsegal komemorativni del, združen s nastopom koroških pevskih zborov ter s pozdravi predstavnikov slovenskih koroških organizacij, Zveze avstrijskih internirancev in drugih. Same proslave se je udeležilo, čeprav je marsikoga na železniški ali avtobusni postaji zavrnilo orožništvo, med njimi tudi enega izmed organizatorjev proslave hodiškega župnika dr. Mikula.⁹⁶⁾ Udeležence so zlasti zavračali v Rožu, tako da se je skupini 35 izseljencev iz Št. Ilja posrečilo priti na proslavo šele ob dejanskem koncu zborovanja.⁹⁷⁾

Po proslavi je dr. Mirt Zwitter kot tajnik v tem času ustanovljene Zveze slovenskih izseljencev svetoval zborovalcem, naj v tistem sprevedu zapuste dvorano in odidejo proti notranjosti Celovca, kjer pa jih je že čakal policijski kordon ter jih skušal s pomočjo celovških gasilcev usmeriti proti kolodvoru. V snežnjavi, ki je nastopila, je policija začasno aretirala nad 58 udeležencev pohoda, več pa jih je bilo fizično poškodovanih.⁹⁸⁾ Dne 19.4. je k tem dogodkom izšla uradna britanska izjava s poudarkom, da je bila Osveobodilni fronti, organizatorici prepovedana vsaka javna demonstracija in da so bili njeni udeleženci žrtve lastnih voditeljev.⁹⁹⁾

Ob tem dogodku lahko zaznamujemo tudi "neuradne" napade nasprotnikov Osveobodilne fronte na njene znane delavce, pa tudi na posrednike. Te napade lahko ugotavljamo tja do konca leta 1947. Za prvi tak fizični napad navajajo viri napad septembra 1947 na izseljeniške slovenost na Radišah.¹⁰⁰⁾ Ti napadi pa so se zlasti pomnožili po volitvah 25.11.1945. Komaj so bili objavljeni prvi rezultati volitev, že je 26.11. v krajih Št. Ilj skupina kakih 50 oseb, v kateri so bili kakor pravi vir, zbrani predvsem bivši nacisti, ogle ilegalci napadla in prizadejala škodo poslopju slovenskega lastnika.¹⁰¹⁾ V tej skupini so bili tudi člani ljudske in socialistične stranke, ki so praznovali volilno zmago. Podobne demonstracije so bile zatem v Logi vasi, Škofljah, Svedah, Sl. Flajberku in Škofljanu, kjer je napadla skupina desetih oseb slovenske kulturno prirediteljev. Posebno hud

napad v Škocijanski občini je bil na novoletno prireditev domačega prosvetnega društva. Napadalcev je bilo kakih sto, menda vsi iz krajev severno od Velikovec, med njimi tudi 50 do 60 madžarskih emigrantov.¹⁰²⁾ S tem smo se priča posameznim fizičnim napadom, ki so imeli svoj višek ob znanih Kelesnekapelskih dogodkih marca 1947. Dne 20.1.1946 so nemški nacionalci napadli slovenskega mladince v Kotmari vasi. Čez mesec dni je bila v Olobasnici napadena skupina fantov in deklet, ki so se je vračala s sestanka občinskega odbora Osvobodilne fronte. Med napadalci je bil tudi nekdanji vodja krajevnih Hitlerjugend. Prihodnji dan je bil napaden Franc Koprivnik iz Rut (občina Zilberk). Napadi na posamezne znane člane Osvobodilne fronte so se znova pojavili meseca aprila ob turneji predstavnikov socialistične in ljudske stranke po južni Koroški. Taki je bil 6.4. napaden v vasi Blato bivši partizan, prihodnji dan pa je v Kotmari vasi skupina 15 do 20 oseb obmetavala s kamenjem avto britanske obveščevalne službe, ki je peljal bilšovski pevski zbor na radijsko snemanje v Celovec. Ta napad je obsejal tudi vodja slovenskega oddelka britanske obveščevalne službe za Koroško Gerald Sharp. Čez osem dni so domači nemški nacionalci v isti vasi napadli izseljence, ki so se vračali z omenjene proslave v Celovcu. Kronika zaznava nove napade znova 15.9.1946 ob fizičnem napadu na bivšega partizana J. Petočnika v Mokrinjah. Istega dne so v Olobasnici nameravali nekdanji nacisti napasti slovenske prireditev. Čez sedem dni je bila napadena igralna skupina iz Hodiš, ki je gostovala na Žihpoljah s igro Miklova Zala. Prihodnji mesec smo ugotavljali nove fizične napade v Podjuni, predvsem v Škocijuni in Litari vasi, pa tudi v Zgornji vasi 17.11. je bil v Zvabeku napaden avto z udeleženci pogreba padlih partizanov.¹⁰³⁾ Tem napadom so se pridružile tudi grožnje posameznikom, da bodo izseljeni, če bodo igrali ali peli v materinem jeziku, kot na primer v občini Brnea, drugod pa so bile zopet popisane akcije proti Osvobodilni fronti in voditelju jugoslovanske države (npr. v Podjuni v noči od 27. na 28.4.1946).¹⁰⁴⁾

Podrobnejši opis politike Britancev in koroških dežel-
nih oblasti, ne pa političnih strank, do Osvobodilne fronte
nam v tem času omogoča še opis ponovnih stikov dr. Petka z vod-
jo britanske vojaške oblasti polkovnikom Simsonom, naslednikom
polkovnika Smitha, pa tudi prepovedi t-^r razpusti nekaterih or-
ganizacij Osvobodilne fronte. Nekoliko ostrejšo politike Bri-
tancev do Osvobodilne fronte, ki se je februarja meseca poka-
zala v zapiranju lokalov slovenske politične organizacije, ka-
že že Simsonov odgovor na novoletne čestitke Osvobodilne fron-
te. Ko je namreč sprejel v začetku januarja 1946 delegacije O-
svobodilne fronte, ki mu je izrekla novoletne čestitke, je v
odgovoru opozarjajoč na aktivnost Osvobodilne fronte opozoril,
da bo na Koroškem onemogočeno vsako sožitje prebivalstva ter
zagrozil, da bo to trajalo vse do tlej, dokler bodo v deželi
ljudje, ki po njegovih besedah "strahujejo prebivalstvo in pri
tem uporabljajo vprašanja koroške meje". Tako kot predhodnik
polkovnik Smith v razgovoru z dr. Petkom dne 14.11. 1945, se
je tudi Simson dotaknil vprašanja legalizacije OF ter zahteval
ponovno predložitve njenih pravil, seveda skupaj z izjavo, da
bo OF spremenila svoje "ravnanje" v koroškem vprašanju.¹⁰⁵⁾ Tu-
di na vnovičnem sestanku dne 26.1., ki so se ga s strani OF u-
deležili dr. Franc Petek, dr. Vinke Zwitter, dr. Luka Sienč-
nik in Karl Prušnik se je Simson znova pritožil nad delovanjem
OF ter ji očital podtalno delovanje. Izrečno je navedel, da OF
ne prijavlja svojih zborevanj in se temu hoče izogniti s prire-
janjem sestankov v privatnih stanovanjih in podobno. Zatem je
menil, da izvaja OF pritisk pri zbiranju članov in članarine
z grožnjo, da, kolikor posamezniki ne pristopijo v OF, ne bodo
dobili obutve in podobno. Posamej se je dotaknil prepovedi u-
porabe nedovoljenih (pač slovenskih) zastav in zagrozil, da bo
OF s svojim dotodanjim delovanjem na območju južne Koroške iz-
svala odpor in da bo prišlo do nemirov ter da bo v takem pri-
meru padla vsa odgovornost na Osvobodilno fronto. (V razgovo-
ru je polkovnik Simson Osvobodilno fronto dosledno imenoval
Petek-Partei). Tudi na tem sestanku se je Simson dotaknil vpra-
šanja legalizacije OF, za pogoj pa je znova postavil zahtevo

po načelnem priznanju obstoječe avstrijsko-jugoslovanske meje do dokončne odločitve mirovne konferenca o koroškem vprašanju. Kolikor bi OF pristala na ta pogoji, bi bil pripravljen dovesti ji politično delovanje, pa tudi izdajanje lastnega glasila. Naklada 20.000 izvodov takega glasila, ki jo je omenil dr. Petek, se mu je zdela nekoliko visoka.¹⁰⁶⁾ Tretji sestanek je bil dne 4.2., potem ko je OF predložila britanski vojaški vladi zahtevo po vključitvi članov Osveobodilne fronte v nova občinska zastopstva, ki jih je pričela postavljati deželna oblast na podlagi rezultatov volitev z dne 25.11.1945.¹⁰⁷⁾ Po Simsonovem pozivu se je tega sestanka udeležil tudi deželni glavar Piesch, ki se je izrazil pripravljenega izpolniti to zahtevo Osveobodilne fronte, kolikor bi bili v občinska zastopstva vključeni tudi predstavniki Zveze avstrijskih Slovencev.¹⁰⁸⁾ Zadnji ugotovljeni sestanek med predstavniki OF in britanske vojaške vlade leta 1946 je bil 13.3., vsebinsko pa povezan z vprašanjem legalizacije množičnih organizacij Osveobodilne fronte, predvsem pa Društva koroških partizanov, katerega delovanje so želeli Britanci preprečiti. Tudi na tem sestanku se je Simson vnevil dotaknil vprašanja legalizacije Osveobodilne fronte ter sporečil sklep zavezniške komisije na Dunaju, ki je prav ob vprašanju Osveobodilne fronte odklonila ustanavljanje samostojnih strank manjšin v Avstriji, vendar pa bi bil politični oddelak te komisije znova pripravljen obravnavati vprašanje legalizacije Osveobodilne fronte. V ta namen je Simson znova zahteval predložitev statutu OF, zavrnil pa je sugestije dr. Petka, da bi delegacija Osveobodilne fronte sama intervenirala na Dunaju v vprašanju legalizacije političnega predstavnništva koroških Slovencev.¹⁰⁹⁾

Že na sestanku s polkovnikom Simsonom je bilo videti, da Britanci oklevajo s priznanjem Društva koroških partizanov. To dejstvo je čez mesec dni potrdilo tudi koroško časopisje z objavo odloka britanske vojaške vlade o prepovedi delovanja tega društva: "Pred kratkim (29.3.)¹¹⁰⁾ je bila vložena prošnja za odobritev in priznanje Zveze koroških partizanov. To prošnjo

je britanske vojaška vlada skrbno proučevala. Ugotovila je, da so usmerjeni nametri in nameni te zveze, kakor je to prišlo do izraza v mnogih odgovorih in izjavah, ustvariti organizacijo, ki namerava uporabiti oborožene sile na Koroškem. - Tuda na ozemlju, ki so ga zasedle britanske čete, ne bomo trpeli nobene zveze, ki bi javno ali prikrito nameravla uporabljati orožje. - Vojaška vlada na Koroškem zaradi tega ne bo priznala nobene take zveze koroških partizanov; tudi se prepovedane vse javne prireditve, ki bi jih priredila ali nameravala ta zveza prirediti. - Ob tem opozarjamo javnost, da se bodo osebe, ki javno hujskajo k motenju miru, morale zagovarjati pred vojaškimi oblastmi in da bo zveza, kateri pripadajo, tekoj razpuščena.¹¹¹⁾ Dne 17. 10. je za tem javno objavljenim odlokom britanske vojaške oblasti izšla okrožnica deželne varnostne direkcije št. Zl 28.479/SD/46/0 orožniškim postajam okrajnih glavarstev Welfenberg, Velikovec, Smohor, Beljak in Celovec o odnosu avstrijskih oblasti do delovanja Osvobodilne fronte na območju južne Koroške s pojasnilom, da se britanske oblasti sicer dovolile Osvobodilni fronti pravico do združevanja in do svobode govora, niso pa priznale, enako kot avstrijske oblasti, Osvobodilni fronti status politične stranke ali društva. V skladu s tem je varnostna direkcija opozorila, da je dolžnost orožniških postaj v odnosu do Osvobodilne fronte, in katere dolžnosti so si pri tem pridržali pridržane britanske vojaške oblasti. Med slednjimi je okrožnica naštevala nedovoljeni prehod državne meje, nedovoljeni vstop v zaporno cono, nedovoljeno nošenje orožja, nedovoljeno sporočanje vesti v inozemstvo, pritrdjevanje plakatov, izdelava, hranjenje ali delitev letakov in druge literature s politično vsebino, prirejanje od policijskih oblasti nedovoljenih sestankov, poskuse in prisiljevanja Osvobodilne fronte, da bi se spremenila obstoječa avstrijsko-jugoslovanska meja, ne da bi se čakalo na odločitev mirovne konference, poskuse s korupcijo ali s prestraševanjem preprečevati komurkoli volitve ali pristop k kateri od dovoljenih strank ter postopki proti vzdrževanju javnega miru in reda (druge postopke, ki si jih je bila pridržala britanska sodna oblast, je okrožnica izpusti-

la). Avstrijski sodni oblasti pa je bilo prepovedano: preprečevanje tajnih sruženj ali delovanje z zakonom nedovoljenih društev, zlobno oškodovanje tujega premoženja, prirejanje neprijavljenih zborevanj, delitev ali širjenje nedovoljenega tiska ter obrekovalje. Da bi pojasnila položaj slovenskih društev in množičnih organizacij: Osvobodilne fronte, je koroška varnostna direkcija posebej opozorila, da so tako britanske kot avstrijske oblasti dovolile delovanje teule slovenskim društvom: Slovenski prosvetni zvezi, Kmečki zvezi za slovensko Koroško ter Društvu političnih internirancev in obsojencev za slovensko Koroško. Med oblastno prepevedana ali še ne dovoljena društva pa je okrožnica prištela Društvo koroških partizanov, Zvezo slovenskih izseljencev, Zvezo mladine za slovensko Koroško ter Antifašistično fronto žena.¹¹²⁾

Žal imamo o delu in aktivnosti Osvobodilne fronte v letu 1946 na volje le fragmentarne podatke, in še to predvsem le za prva dva meseca tega leta v poročilu tajnika Osvobodilne fronte Karla Prušnika na seji POOF dne 15.3.1946. Poročilo navaja, da je Osvobodilna fronta v tem času priredila več političnih tečajev, v času od 17. do 24.2.1946 34 informativnih sestankov, od tega 9 v beljaškem okraju, v celovškem in velikovškem političnem okraju pa je Osvobodilna fronta priredila po 13 takih sestankov. Skupno se je teh sestankov udeležilo 1.513 oseb. Februarja in marea meseca so se oblastem prijavile in zaprosile za legalizacijo še omenjene množične organizacije Osvobodilne fronte: Društvo koroških partizanov, Društvo političnih internirancev in obsojencev za slovensko Koroško, Antifašistična fronta žena, Zveza slovenskih izseljencev in Kmečka zveza. V tem času so sasedali tudi okrajni plenumi Osvobodilne fronte, bilo pa je tudi več sestankov okrajnih sekretarjev Osvobodilne fronte, ki se jih je udeležilo 122 aktivistev OF. Po podatkih Karla Prušnika je bilo februarja 1946 prirejenih 22 kulturnih prireditev, od tega 6 v političnem okraju Beljak, enake števille v političnem okraju Celovec in 6 kulturnih prireditev v političnem okraju Velikovec. Skupna udeležba obiske-

valcev kulturnih prireditev je znašalo januarja meseca kakih 15.000 obiskovalcev, februarja pa 10.000. Večje število udeležencev kulturnih prireditev januarja meseca je poročevalec pojasnil s dejstvom, da je bila v beljaškem okraju januarja meseca uprizorjena ena najstarejših in najbolj priljubljenih koroških iger Miklova Zala.¹¹³) Šele 14.6.1946 je izšla na Dunaju prva številka glasila Osveobodilna Fronta (šepirav ne s njena imenom) Slovenski vestnik, list, ki izhaja še danes.

Poskus ustanovitve Zveze avstrijskih Slovencev

Zanimiva epizoda v razmerju koroške SPÖ in ÖVP do slovenske manjšine je bil jeseni 1945 tudi poskus, da bi ustanovitev posebnega slovenskega "gibanja", pod imenom Zveza avstrijskih Slovencev. Novo gibanje, ki naj bi bilo v letih 1945 do 1947 protiutež političnemu vodstvu koroškega slovenstva Osveobodilni fronti za slovenske Koroško, je zanimivo tudi po tem, da se pri njenem ustanavljanju družne sodelovale koroška deželna vlada in v njej zastopani socialistična in ljudska stranka, vendar pa ni doseglo zastavljenega namena: slovenska manjšina ga je odklonila, k njegovega neformalnemu razpadu pa so pripomogle tudi naraščajoča trenja med obema koalicijskima partnericama v koroškem deželnem zboru, med socialistično in ljudsko stranko.

Zveza avstrijskih Slovencev se je porodila vsekakor iz skrbi za prihodnje avstrijske meje, o katerih je imela razpravljati konferenca za sklenitev avstrijske državne pogodbe, boječ se, da ne bi Slovenci odklonili prizadevanja koroških strank za ohranitev enotnosti dežele. Tako zasledimo prvo pobudo za ustanovitev takega gibanja v začetku novembra 1945, potem ko je dr. Tischler odklonil podpis pogojev britanskih oblasti za dovolitev Slovenske stranke. Tako vemo, da je 3.11. urad koroške deželne vlade (podpisana je bil vladni svetnik Rudolf Cefarin), povabil na razgovor slovenska župana občin Št. Jakob v Rožu in

Ledince. V Celovcu jima je razložil, da se zastopnik koroških Slovencev v deželni vladi dr. Tischler ne strinja z nekaterimi točkami izjave, ki so mu jo bili predložili Angleži. Zato je utemeljeval, da je nujno, da zamenja dr. Tischlerja drug zastopnik koroških Slovencev, ki se bo strinjal s politiko o nedeljivi Koroški, to je tak, ki bo mnenja, da je slovenski narod na Koroškem sestavni del Avstrije. Hkrati je Čefarin predlagal, naj se ime "Osvobodilna fronta za slovensko Koroško" spremeni, ker preveč poudarja zahtevo po priključitvi k Jugoslaviji. Dodal je, da bi stranka z novim imenom in novim zastopnikom v deželni vladi dobila snake ali še večje pravice kot Osvobodilna fronta. Imena drugih zastopnikov urada deželne vlade na tem sestanku niso znana, znana pa je njihovo naročilo, naj se dne 4.11. sestanejo na razgovor v občinski pisarni v Maloščah po štirijske Slovenci iz občin Št. Jakob v Rožu in Rožek. Na sestanku naj bi sestavili vodstvo, določili novo ime stranke in nove zastopnike koroških Slovencev v deželni vladi in vrst tako imenovanih "domovini zvestih koroških Slovencev". Po končanem razgovoru je Šentjakobski župan Obilčnik obiskal osem mož, ki pa so menili, da je "vsaka novotarija v stranki (namreč v OF - op.) nepotrebna, ker jim ustreza dosežanji zastopnik, ki naj še naprej zastopa pravice koroških Slovencev". Obilčnik v poročilu o sestanku pripominja, da je "... direktivo g. Čefarina ... vzel na znanje, (ker je) imel to za službeno dolžnost". Na sestanek v Malošče ni prišel noben povabljenec.¹¹⁴⁾ Izjaločili so se tudi drugi poskusi deželne vlade.¹¹⁵⁾

Proti takemu ravnanju se je dne 3.11. pritožil dr. Tischler pri deželnem glavarju. V pismu mu je sporočil, da so dne 3. in 4. 11. s vladnimi avtomobili zbirali zaupnike Slovenske stranke z namenom, da bi "razsvetlili ljudstvo in vodstvo stranke". Dr. Tischler ga je opozoril, da se je s tem, ko so Britanci tega dne dovolili Slovenske stranke, položaj bistveno spremenil, hkrati pa je poudaril, da ravnanje deželne vlade nasprotuje osnovnim zahtevam demokracije. Zato tudi OF v prihodnje ne bo mogla več javno sodelovati z njimi.¹¹⁶⁾

De novega poskusa ustanoviti protitutež OF je prišlo kot smo opozorili po volitvah z dne 25.11.1945. V glasilu koroške socialistične stranke mu je pripravil pot takratni ravnatelj deželnega urada dr. Karl Newole z uvodnikom z dne 9. in 16.12. V prvem članku je Newole opozoril, da je vprašanje slovenske manjšine že desetletja na političnem dnevnem redu. Po njegovem so bili krivci napak v razmerju do koroškega slovenstva v preteklosti zastopniki obeh strank. Članek kaže, da je Newole tokrat zastopal stališče subjektivnega principa pripadnosti k narodnosti, principa, na katerega smo že naleteli v predvolilni propagandi tega leta in o katerem bomo govorili po ustanovitvi Zveze avstrijskih Slovencev. Vsekakor je bil na tem zestu Newole nekoliko v navzkrižju sam s seboj, saj je s tem trdil, da so se med obema svetovnima vojnama nadmajevali germanizacijske težnje v Šteti, omenjal je kolenizacijo rajhorcev na območju južno od Drave ter ugotovil, da ljudska štetja nikakor ne dajejo zanesljive slike nacionalne pedobe južne Koroške. Potem ko se je dotaknil še ravnanja tretjega rajha s koroškimi Slovenci, je zaključil, da ima deželna vlada v slovenskem vprašanju pred očmi tale dejstva (ne da bi jih nadrobneje opredelil): "demokratsko pravico Slovencev do lastne kulture, jasno odločitev plebiscita leta 1920 in nujnost ubrati nova pota" zaenkrat očitno še v duhu junijskih predlogov koroškega deželnega odbora. Nekaj kasneje pa je pri Newoletu zanimiv v članku namig na vin-dišarski problem, na katerega to leto, - prvič po razpadu tretjega rajha - znova naletimo v tisku: "Gotovo je da so na tem območju Nemci, Slovenci in mešane ljudstvo tako imenovanih vin-dišarjev. Na tem se ne da nič spremeniti". V članku je Newole tudi sprožil misel, da naj bi uporabljali pred oblastni materinščino le tisti Slovenci, ki ne obvladajo nemškega jezika,¹¹⁷⁾ vsekakor prvi odstop od v mesecu junija izražene obljube v deželnem zboru po upoštevanju slovenskega jezika kot zunanjega jezika v poslovanju koroških uradov s slovensko manjšino.

Kljub neuspehu s slovenskimi župani so predstavniki deželne vlade nato skušali po 25.11.1945 pripraviti nove sestanke. Takšna sestanka sta bila na Miklavčevem in v Borevljah.

Slovenski poročevalce z dne 18.1.1946 je poročal, da je bil sestanek na Miklavševem sklican konec novembra na domu znanega Hansa Steinacherja. Kot organizatorje novega slovenskega gibanja je omenjal deželnega glavarja Plescha, manjšinskega referenta deželne vlade R. Cefarina, bivšega uradnika deželne vlade ing. Paeherja in socialističnega deželnega svetnika Herkeja. - Sestanka v Borovljah se je udeležilo 20 oseb, med njimi osem uradnikov. Drugi udeleženci so bili nekateri boroveljski člani SPÖ skupaj s socialističnim poslanca Paulom Bisjakom¹¹⁸⁾ in nekaterimi saveznimi Slovenci. Pa so se prišli na dom s avtomobili in jih pripeljali v Borovlje. Sestanek je vodil Lueger, ki ga bomo že omenjali, bivši major nemške vojske, ki je služboval med vojno v Kranju. Na sestanku je razglasil vse tiste, ki so si prizadevali za priključitev Koroške k Jugoslaviji, za izdajalce in jim grozil, da se bo z njimi ravnalo kot s brezpravnimi državljani, ki bodo poslani v Jugoslavijo v zameno za Nemce, ki jih Jugoslavija izseljuje v Avstrijo. S tem bo vprašanje Koroške dokončno in zadovoljivo rešeno.¹¹⁹⁾ Orožje o izselitvi saveznih pristašev OP so se pričele širiti po južni Koroški kmalu po 27.12.1945, potem ko se je novo "gibanje" koroških Slovencev tudi javno predstavilo.

Formalno je Zveza avstrijskih Slovencev prvič javno nastopila pred koroške javnosti 24.12.1945. Tega dne je namreč predstavil koroškemu deželnemu glavarju manjšinski referent deželne vlade socialist Rudolf Cefarin vodstvo novega gibanja koroških Slovencev. V pozdravnem govoru je Cefarin predložil deželnemu glavarju tele želje koroških Slovencev: povrnitev škode, ki se je bili utrpeli pod nacisti, šolske reforme in svobodo združevanja in kulturnega delovanja. Koroški Slovenci naj bi bili zastopani tudi v javnih uradih in ustanovah, slovenščina pa naj bi bila pripuščena kot drugi uradni jezik na dvojezičnem območju. Končno se je Cefarin izrekel še za nedeljeno Koroško.¹²⁰⁾ O tem sprejemu je poročala zatem tiskovna služba koroške deželne vlade, da se je ustanovila med Slovenci južne Koroške organizacija, ki se imenuje Zveza avstrijskih Slovencev (Bund der Österreichischen Slovenen); ta zveza naj bi po tem

viru želela zbrati ne glede na strankarsko-politična nasprotstva vse Slovence v zaključeno narodnostno enoto, ki bi se popolnoma priznavala k avstrijski državi in k demokratični ideji. Za slovensko manjšino v deželi je zveza predlagala neoviran gospodarski in kulturni razvoj, zavračala vsako odcepitev Koroške od Avstrije iz historičnih in gospodarskih varov, seveda pa tudi oblikovala OF, da ovira obnovo te enotnosti in je obdelčila iredentistične agitacije, ki je opravljaše večinoma tuji emisarji.¹²¹⁾

V nekem smislu so šle obljube ZAS celo preko predloga posvetovalnega deželnega odbora iz junija 1945; vsekakor pa so se vključevale v predvelilne obljube obeh koalicijskih strank, socialistične in ljudske o kulturni avtonomiji za koroške Slovence, mestoma pa šle celo preko tega okvira. Tu mislimo na zahtevo po uradništvu z znanjem slovenskega jezika na jezikovno mešanih delih Koroške; zahtevo, ki jo zasledimo po drugi svetovni vojni prvič in zadnjič pri nemških političnih strankah na Koroškem. Tudi za kasnejšo prakso pred koroškimi sodišči pa je v zahtevi poučna zahteva po uporabi slovenščine (in ne dialekta!) kot razpravnega jezika pred sodišči. Med neizpolnjenimi zahtevami je tudi kasneje ostala tista o sorazmernem upoštevanju Slovencev v vseh uradih, šolah in drugih ustanovah na slovenskem jezikovnem območju Koroške.

Po Kärntner Nachrichten z dne 28.12.1945 je delegacija izročila deželnemu glavarju Pieschu tudi prošnjo, da bi posredoval britanski vojaški vladi pismo za priznanje nove. - Program ZAS povzamemo iz uvodnikov njenega dvojezičnega šapiregrafiranega lističa Domovina, v katere je uvodnik predvsem poudarjal stoletno sožitje med obema narodnostima na Koroškem. Uvodnik je tudi zatrjeval, da se člani ZAS prepričani demokrati, da odklanjajo vsako nasilje in zahtevajo od drugih Slovencev, da upoštevajo njihove težnje, predvsem pa hočeje biti svobodna narodna skupina v nedeljeni Koroški in svobodni Avstriji, ne pa kakor politična stranka, ki želi zagotoviti gospodarske in kulturne interese koroških Slovencev pa tudi red in mir na dvojezičnem

delu Koroške. Na drugem mestu se v Domovini člani ZAS osnačujejo za "Koroške Slovence avstrijskega nagnjenja", ki so na volitvah 25.11.1945 jasno dokazali svoje prizadevnost republiki Avstriji.

V skupini članov ZAS, ki ga je Cefarin predstavil Pieschu na omenjenem sprejemu, so zastopali okraj Žalezna Kapla Markus Besser, okraj Deberla ves Edvard Šügler in okraj Pliberk Paulitsch.¹²²⁾ Drugi člani delegacije so bili Ferdinand Dobernig iz Grabštajna (bivši partizan); delnosoborski poslanec OVP iz Podgorij Petschmig; Fingerl Malej, kmet iz Klepinja; Eicher Joseph iz Grabštajna, kmet in socialistični delolni svetnik Krasnig, ki mu je SPÖ naročila, naj sodeluje s ZAS. Sestanka se je udeležil tudi slovenski izseljenec Tomaž Wante.¹²³⁾

Na očitke Osvobodilne fronte, da je ZAS vladna ustanova je Domovina odgovarjala, da se že od maja 1945 prihajale s dvojezičnega ozemlja pismene in ustne pritožbe delolni vladi s zahtevo, da dobijo tudi avstrijske usmerjeni naklonjeni koroški Slovenci svoje zastopstvo, ki naj bi varovalo nadstrankarske njihove gospodarske in kulturne interese. Da bi se ugotovilo dejansko stanje - je poudarjala Domovina - je koroška delolna vlada poslala na dvojezično ozemlje pooblaščenca, ki sta se jima pridružila od pripravljalnega odbora ZAS (oit.) "še dva znana koroška osvobodilna bera slovenskega pekolenja". Zanimivo je, da imen obeh "znanih" koroških osvobodilnih borcev Domovina ni nikoli prinesla, eden teh je bil pač vsekakor pooblaščenec delolne vlade Rudolf Cefarin.¹²⁴⁾ Konec julija 1946 je izročil manjšinski referent delolne vlade tajništvu ZAS 10.000 šilingov.¹²⁵⁾ Enako kakor prva številka je bila tudi druga številka Domovine po naročilu in posredevanju Cefarina tiskana v tiskarni železniške direkcije v Beljaku. Druga številka je bila nastanjena v tritisec izvodih. Brž ko pa je bila dotiskana, so jo člani OF svignili in uničili.¹²⁶⁾

Pristopnica k ZAS¹²⁷⁾ je vsebovala poleg zagotovila, da bo pristopnik deloval za blagor avstrijskih Slovencev in za njihov obstoj v avstrijski državi, klavzule, naperjene proti OF, da s podpisom izjavi izstop iz drugih zvez, ki so nasprotno

Zveni avstrijskih Slovencev. V novo gibanje se je praktično mogel vpisati vsak južni Korošec. Iz zaupnih navodil funkcionarjem ZAS razberemo nameravano organizacijsko shemo gibanja. Nekdanja plebiscitna zona naj bi bila razdeljena na dva distrikta: v Podjuno (distrikt I) in Rež (distrikt II). Vanke teh okrožij naj bi bila podrejene svojemu organizacijskemu vodji (Dienst-anweisung I). Zanimivo pa je navodilo št. 2, ki pravi, da naj gibanje zajame "slohernega Nemca in Slovenen, ki se prizna k Avstriji". Vsaka občina naj ima glavnega nabiralca članov. Temu članu so podrejeni nabiraleci v posameznih naseljih. Avstrijske usmerjene osebe naj se nabirajo na podlagi volilnih list z dne 25.11.1945. V članstvo naj se zajamejo tudi vsi Nemci (Slovenci), sivečasni nacisti ali pa pripadniki kake (strenkine) formacije (Erfasst sollen auch alle jene Deutschen /Slovenen/ werden, die seinerzeit Parteimitglieder waren oder irgend einer Formation angehörten). Zanimiv je zaključek navodil, po katerem naj se članstvo nabira brez pritiska, zamljevanj in podobno pa je zanimiva zahteva, da je pri večini oseb potrebna posebna izjava.¹²⁸⁾

Ohranjen je seznam članov občine Žvabek. Izdelal ga je član OF na podlagi uradne listine ljudskega štetja iz leta 1939, shranjene v občinski pisarni v Žvabeku in po imenski listi članov ZAS. Ugotovil je, da se je od 143 oseb v seznamu izjavilo pri ljudskem štetju leta 1939 le 28 za Slovence, v kategoriji windisch in v kombinaciji z deutsch (Muttersprache in Volkzugehörigkeit) pa še nadaljnjih 19. Vsi drugi so leta 1939 prijavili za občevelni jezik nemščino, med njimi tudi devet nacistov in štirje nemški priseljenci. V seznam je bilo vpisanih tudi nekaj učencev ljudske šole. Kot pravi poročilo, je nabiralec grozil nekaterim Žvabečanom, da jim bo odtegnjena podpora in da jih bo "avto lifral" v Jugoslavijo, če se ne vključijo v ZAS.¹²⁹⁾

V občini Bilčeva so 30.1.1946 pobirali podpise za ZAS člani socialistične stranke pod geslom: kdo je za Tita in kdo za ZAS. Na sestanku ZAS v Selah se je zbralo januarja kakih

trideset oseb, članov OF. Od povabljenecv pa je prišlo na sestanek le šest članov. Sestanek je bil zaradi najhujšega števila udeležencev odložen. Nadaljeval pa se je pri bivšem nacističnem županu Fallerju v manjšem zaključnem krogu, medtem ko so v Hilšovcu nabirali člane ZAS člani socialistične stranke, sta prišla v Sale deželnozborski poslance ÖVP Petschnig in namnani Lueger.¹³⁰⁾ Januarja so nabirali člane tudi v Sinči vasi. Zanimivo je, da so bili grabljanjski Nemci proti svoji vključitvi v ZAS. Novembra in decembra meseca se je nabiranjju članstva pridružila še podpisna akcija za pripadnost južne Koroške k Avstriji (prim. Predsedilstvo OF z dne 13.5.1946). Tako je v Sekiri in Ribnici ob Vrbskem jezeru nabiralec širil med Slovence pristopno izjavo k ZAS, med nemško govoreče pa izjavo o nedeljeni Koroški. Slovencem se je tudi grozilo, da bodo izseljeni. V škofljah so spraševali prebivalce, ali so avstrijski državljani. V Zgornji venci sta akcijo vodila krajevni načelnik ÖVP in zastopnik SPÖ. Ponekod sta spraševala ali ljudje potrebujejo oblečilo, drugod, ali so za Jugoslavijo. V Djekšah sta bila nabiralec Besser in mladinski vodja SPÖ iz Velikoveca. Članom SPÖ sta izročala vprašalnice z nalogo, da jih daje v izpolnitev sanesljivim Nemcem. Ob tej akciji je poslala varnostna dirakeja za Koroško dopis 24.6.1946, Zl. 15.630 Zvezi avstrijskih Slovencev in deželna vodstva SPÖ in ÖVP z obvestilom o prepovedi organiziranja "plebiacita ali podobnih ukrepov, kot tudi priprave za tako akcijo na jezikovne mehanem ozemlju". Vrok za take prepoved je bilo nasprotovanje angleških oblasti.¹³¹⁾ - V celoti je vodstvo koroške ZAS razposlalo na teren 25 do 30 tisoč prijav.¹³²⁾ Po izjavi Luegerja Francu Primožiču dne 27.6.1947 je imela ZAS približno 3.000 članov (sepisnik z dne 27.6.1947, Se - 50). Poleg Demovine je ZAS izdala tudi več letakov (nekateri teh hrani arhiv INV, f. 222, Se - 31), v katerih je obsojala OF, da skuša (cit.) "spraviti v strah in grozo slabe duše in s tem doseči za OF večino pristašev". V njih je celo primerjala delovanje OF z nekdanjim nacizmom; ter menila, da tako kot je pred letom 1938 grozil Koroški nacizem, tako grozi po drugi svetovni vojni Koroški osvobodilna fronta.¹³³⁾

Za 31.1.1946 je ZAS (tudi Bund der Österreichischen Slovenen, BÖS) sklicala v celovški realni gimnaziji sestanek svojih zaupnikov. Poročilo o sestanku, ne pa o udeležencih, sta prihodnji dan objavili Die neue Zeit in Volkszeitung iz katerih povzemamo, da so na sestanku govorili o manjšinskem vprašanju na Koroškem ter o ZAS. Po teh obvestilih naj bi bila ZAS nepolitično, nadstrankarsko gibanje, ki zastopa interese koroških Slovencev na gospodarskem in kulturnem polju, upoštevanje Slovencev in slovenskega jezika v uradih, dvojezično uradništvo, ureditev dvojezičnega šolstva, gospodarsko enakopravnost ter povrnitev škode, sterjane pod nacizmom.

Ta program ustreza tudi zakonskemu načrtu o ZAS, ki ga je bil izdelal Paulitsch. V uvodu je osnutek poudarjal tisoletno sožitje Nemcev in Slovencev na Koroškem, sam osnutek pa je menil naj bi parlament priznal za zastopnika koroških Slovencev ZAS, katere kompetence bi obsegale vse območje Avstrije, kjer žive Slovenci. Član ZAS bi lahko postal vsek Avstrijec, ki bi se obvezal delovati v duhu zakona. Naloge ZAS naj bi bile gospodarske in kulturne zahteve slovenskega ljudstva. Osnutek je omenjal tudi organizacijske sestavo ZAS: vodilo naj bi jo deželno vodstvo, temu podrejena okrajna in krajevna vodstva. Deželno vodstvo naj bi sestavljal deželni načelnik s dvema namestnikoma, tajnik, blagajnik, zapisnikar, organizacijski vodja, tam pa so dodeljeni še strokovnjaki za poljedelstvo, sadrničništvo, za vprašanje delavstva in uradništva, za pravo, za kulturno delovanje in slovenski jezik. Tej ureditvi naj bi ustrezala tudi okrajna vodstva v sednih okrajih Pliberk, Dobrlava, Železna Kapla, Velikovec, Celovec-dežela, Borevlje, Režek, Beljak-okolica in Lachor. Osnutek je deležal, da bi bile volitve krajevnega vodstva neposredne, druge pa posredne brez odvisnosti od strankarske pripadnosti. Zanimiv je 16. člen: "Noben član ZAS se ne sme na sestankih,asedanjih ali prireditvah ukvarjati s političnimi dnevnimi vprašanji". Politika je zadeva strank, ZAS pa ima pravico, da se pogaja s strankami o političnih vprašanjih. ZAS je za enakopravnost slovenskega prebivalstva s nemškimi. Po Paulitschu bi se prišteval k slovenske-

mu narodu vsakdo, ki mu je slovenski jezik materinščina. Vendar pa je to določilo takoj omejil s zahtevo nemških strank iz prve republike, da bi bil vstop ali izstop iz slovenskega kulturnega kroga - kot je pisal - svoboden (spodnja meja naj bi bila 21 let). Da bi se ugotovilo število Slovencev, naj se ustanovi v vsaki občini, kjer žive Slovenci, komisija "iz dveh Slovencev članov Zveze avstrijskih Slovencev z vpisano slovensko materinščino". V primeru spora bi odločal župan. V gospodarskih organizacijah bi morali biti Slovenci enakopravno zastopani, prav tako se mora ZAS sodelovati pri sasedbi službenih mest na jezikovno mešanem območju. Kljub vsej tej enakopravnosti pa bi bilo v skladu s junijskim predlogom o popravi krivice slovenski manjšini v vseh uradih nemščina uradni jezik (25. člen). V občinah, v katerih živi vsaj 10 odstotkov Slovencev, bi morali odgovarjati na slovenske vloge slovenski. Zanimivo je tudi, da bi bila na uradnih mestih slovenščina - v skladu s Newoletovim predlogom - kot pogovorni uradni jezik veljavna le tedaj, če bi stranki delal nemški jezik težave. Osnutek je v bistvu imel dvojezično šolo za stare utrakvistične (30. člen). Namen teh šol je omogočiti slovenskim učencem naučiti se slovenskega in nemškega jezika, prvi pouk bi moral biti iz čisto pedagoških varikov v materinščini: "S poukom branja v nemškem jeziku bi se pričelo šele tedaj, ko bi učenci že tekoče brali slovenski. Najvišja oblast jezikovno mešanih šol bi bil slovenski deželni nadzorni, ki bi ga potrdilo na predlog deželnega vodstva ZAS in deželnega šolskega sveta preevadne ministratve; njemu bi bile podrejane vse dvojezične šole in slovenski okrajni nadzorniki." Zanimivo je bilo v osnutku določilo, da bi morali biti vsi okrajni nadzorniki za jezikovno mešane šole slovenskega rodu in koroški. Na vseh šolah Koroške bi se morale poučevati o slovenski zgodovini, prav tako tudi slovenski jezik in literatura na vseh koroških srednjih šolah, pouk slovenščine je na teh šolah pa bil za učence slovenske narodnosti obvezen. Na učiteljskih bi se lahko sprejemali le tisti učenci, ki jih predlaga vodstvo ZAS. Glavne šole v Pliberku, Velikoveu, Be-

rovijah, št. Jakobu v Rožu in v Vrbi bi se sprenenile v poljedelake glavne šole, tako da bi jih lahko obiskovali tudi slovenski učenci. V deželni, okrajnih in v občinskih šolskih svetih bi imela ZAS svojega zastopnika. Organe deželnega vodstva ZAS bi plačevala vlada. - Priloga I temu zakonskemu načrtu je vsebovala določila o pouku. Po njih naj bi bil pouk na Bolah v jezikovno mešanih občinah slovensko nemški.¹³⁵⁾ - O tem zakonskem osnutku so menda razpravljali tudi na deželni vladi v Celovcu.

Imena nekaj članov deželnega vodstva ZAS je objavila 8.2.1946 (št. 6) edino Koroška kronika: Ta so: Sibitz, Paulič (Koroška kronika piše to ime v slovenskem pravopisu), Kaičnik Albert, Lueger in Sattmann. V celoti pa je deželni odbor sestavljalo kakih petnajst oseb. Drugi člani odbora naj bi bili še Petaschnig, Markus Besser, Franc Prepotnig iz Železne Kaple, Eduard Kögler, Mischitz iz Žitare vasi, Schönlieb iz Borovelj, Fingerl vlg. Halej, Ferdinand Dobernig, ki pa je zavračal sodelovanje, Aicher Josef iz Grabštajna (enake), Hobisch iz Grabštajna, pisarniška moč Albert Keusehnig in še kdo. Zanimivo je, da se po izjavi Rudolfa Cefarina na sejah vodstva ZAS razpravljali le v nemščini, ker praktično niso obvladali slovenskega jezika.¹³⁵⁾

Čeprav je ZAS dejansko ustanovila deželna vlada skupaj s socialistično in ljudsko stranko, je ta prosila v drugi polovici leta 1946 ponovno za pomoč deželno vodstvo SPÖ. V odgovoru na to prošnjo je vodstvo koroških socialistov 9. septembra 1946 obljubilo, da bo stranka novemu gibanju koroških Slovencev "prej ko slej naklonjena". Zatem je ohranjeno obvestilo iste stranke, da socialisti lahko pristopajo k novemu gibanju in da s njim sodelujejo, da pa bi (cit.) "organizacijski aparat (SPÖ) delni za vaše naloge (tj. naloge ZAS - op.) je seveda nesprejemljivo", že zaradi prevelike obremenjenosti socialističnih zaupnikov. V političnem pogledu pa je stranka zagotavljala ZAS vso podporo.¹³⁶⁾

Dejansko je ta trditev držala le deloma. Iz ohranjene okrožnice SPÖ za okraj Celovec-dežela strankinim zaupnikom

posnemamo, da sta pričeli spomladi 1946 leta koroški SPÖ in ÖVP ustanavljati posebne skupne delovne odbore. Okrožnica je poudarjala da naj bi se ustanovil v vsaki občini jezikovno mešanega ozemlja za zastopanje skupnih, za enotnost Koroške važnih, interesov delovni odbor, sestavljen iz po enega zastopnika SPÖ in ÖVP, v občinah pa, v katerih so skupine ZAS, pa naj bi se priegnili v odbor tudi zastopniki tega gibanja. Naloga odbora bi bila vzdrževanje zveze med vsemi avstrijsko usmerjenimi silami in pobijanje akeij Osvobodilne fronte. Zaupniški strankin aparat naj ne bi zbirali samo člani ZAS, pač pa tudi skupno zaupniki socialistične in ljudske stranke. Od članov ZAS naj se zdaj ne bi pobirali članarine. Tudi pri ustanavljanju krajevnih skupin ZAS naj bi socialisti nastopali v duhu enotnosti koroške deželi.¹³⁷⁾

Podpore deželne vlade Zvezi avstrijskih Slovencev dokazuje tudi pritisk na občinske odbornike - Slovence, ki so bili izvoljeni na listah KPA, da se vpišejo v ZAS, s grožnjo, da bodo drugače izgubili svoje funkcije. V navodilu iz februarja 1946 je deželna vlada svetovala, naj bi postavljali za občinske zastopnike le "domovini zveste koroške Slovence". To omenja tudi navodilo, ki ga je februarja 1946 poslal okrajnim glavarstvom namestnik deželnega glavarja Hans Herke:

Urad koroške deželne vlade
Sl. št. Z.I. Gem.24598/46

Celovec, 16.februarja 4
1946.

.....

Predmet: Spremembe zdasnih občinskih svetov v zdasne občinske odbore na podlagi zdasnega občinskega zakona

Iz odloka št. I. Gem. 20900/46 z dne 31.januarja 1946, odet. 4 je razvidno, da morejo priti v poltev za člane občinskih odborov v jezikovno mešanih občinah Koroške samo domovini zvesti Slovenci. Iz tega izhaja:

V jezikovno mešanih občinah Koroške morajo načelno imenovati samo demokratične stranke svoje kandidate za nova občinska zastopstva. Je samoumevno, da se v občinah upošteva tudi slovensko prebivalstvo. Zato je priporočljivo, da priznane

stranke pri postavitvi kandidetnih list imenujejo tudi Slovence. Jasno je, da lahko sedijo in glasujejo v avstrijskem občinskem zastopstvu samo avstrijske misleči moške in žene. Je popolnoma izključeno, da tujci, ki nimajo aktivne in pasivne volilne pravice, kandidirajo v občinske zastope".

...

Odlek je bil poslan v vednost tudi okrajnim vodstvom ÖVP, SPÖ, KPÖ in OF.¹³⁸⁾

Na podlagi gornjega odleka in navodila so bile občinskim svetnikom slovenske narodnosti predložene v podpis posebne izjave, s katerimi naj bi izjavili soglasje z morebitnim imenovanjem za člana provizoričnega občinskega odbora ter izrazili svoje neomejeno svetobo demokratični Avstriji.¹³⁹⁾ Spomenica OF britanski vojaški vladi v Celovcu s dne 4.3.1946 opozorili, da so bile "med drugim" take izjave predložene v Železni Kapli, Globasnici, St. Petru na Vašinjah, Škocijanu, Šmarjeti v Rožu in drugod.¹⁴⁰⁾ V Globasnici je na občinski listi KPA izvoljeni občinski svetnik (kasnejši župan) Fridrik Hrast po odklonitvi podpisa dobil 22.2.1946 nov formular. Prvi formular sta od dvanajstih izvoljenih občinskih svetnikov podpisala le dva, eden član ÖVP in drugi SPÖ. Med obema formularjema je bila stilistična razlika: prvi je govoril o nedeljeni Koroški, drugi pa o demokratični Avstriji.¹⁴¹⁾ V celoti je bila odklonjena v občinah političnega okraja Velikovec potrditev desetih občinskih odbornikov.¹⁴²⁾ V občini Železna Kapla je bila vsem izvoljenim Slovenceem predložena pristopnica k ZAS s motivacijo, da lahko postanejo občinski svetniki le, če pristopijo k tej Zvezi. Proti takemu ravnanju s slovenskimi občinskimi svetniki, izvoljenimi na listi KPA, je Volkswille upravičeno protestirala.¹⁴³⁾ Zdi se, da je morala deželna vlada pod britanskim pritiskom maja meseca končno potrditi rezultate občinskih volitev. Dne 6.5. je bila potrjena izvolitev občinskih svetnikov s liste KPA v občini Globasnica.¹⁴⁴⁾

Kljub vsemu pa ZAS ni imela tiste vloge, ki so ji je bili namenili ustanovitelji. Njeno delo se je v bistvu poleg ple-

biscitarna vodenja omejile na pozdravne brsojavke avstrijski vladi in na pozive prebivalstvu, naj bi se udeležile nekaterih prireditcv. Takoj po ustanovitvi je poslala predsedniku avstrijske republike in tudi kancelerju Figlu vdanostni brsojavki, na kateri je dobila tale odgovora:

"Za zagotovitev neomejene zvestobe avstrijski republiki Van izrekan najtoplejše zahvale. Upravičene zahteve koroških Slovencev bodo našle pri meni vedno pospešitev in podpore" (Renner).

"Zahvaljujem se ZAS za zagotovitev neomajne zvestobe avstrijski republiki in za pripravljenost aktivnega sodelovanja pri obnovi države. Zvezna vlada ne bo zamudila posvetiti posebne pozornost gospodarski in kulturni obnovi Koroške in s tem ustredi tudi vsem upravičenim zahtevam koroških Slovencev" (Figl).¹⁴⁵⁾

Pozdravni brsojavki je poslala tudi na obletnico 8. maja.¹⁴⁶⁾

Dejanski konec ZAS pa pomeni začetek konference za sklenitev avstrijske državne pogodbe konec januarja 1947. Medtem ko je vodila leta 1946 delo ZAS deželna vlada skupaj s socialistično in ljudske stranko, pa začenja naslednje leto zatan prevzemati vloge "branilca koroške enotnosti" ÖVP s pomočjo novega gibanja Bund der Heimatstreuen Südkärntner (BHS). Zadnja glasova o ZAS najdemo v uradni izjavi avstrijskega ministrskega sveta z dne 9.12.1947 s obvestilom, da je prejel kanceler resolucije koroških Slovencev, s katere ga prosijo, da bi poslali v London delegacijo, da bi na konferenci za sklenitev državne pogodbe mogli zavzeti stališče do propagande "ki skuša izločiti del Korošcev iz avstrijske državne zveze",¹⁴⁷⁾ ponovno pa zasledimo izjavo o tej organizaciji 13.3.1949.¹⁴⁸⁾

Poskus britanskih zasedbenih oblasti in slovenske konservativne struje ustanoviti Osvobodilni fronti nasprotno slovenske politično gibanje

Vzporedno s prizadevanjem koroške deželne vlade po ustanovitvi posebnega, čeprav le po imenu slovenskega gibanja - Zveze avstrijskih Slovencev - nasledimo po volitvah z dne 11.11. 1945 še poskus britanskih zasedbenih oblasti po inkristiliziranju Osvobodilni fronti nasprotno slovenske gibanje, idejno naslonjene na predvježno usmeritev Političnega in gospodarskega društva za koroške Slovence. Tako kot ZAS bi tudi ta skupina bila nepolitična, zagovarjala pa bi britanska stališča o nedeljivosti koroških meja iz leta 1937, istočasno pa se prizadevala za določeno nekaterih manjšinskih pravic. Očitno je, da koroška deželna vlada ni pozdravila tega britanskega poskusa, posebej še, ker je s strani lista Koroška kronika v izdaji slovenskega oddelka britanske obveščevalne službe za Koroško, ki naj bi postal jedro nove skupine, prišel marsikateri kritični glas o stališčih večinskega naroda do slovenske manjšine. Med temi glasovi je še posebno zanimiva kritična pripomba z dne 5.4. 1946, očitno izpod peresa vodje slovenskega oddelka britanske obveščevalne službe Geralda Sharpa, da večinski narod sili koroške Slovence k iskanju zaščite izven avstrijskih meja. Sharpov članek kaže tudi na britanske ugotovitve o položaju slovenske manjšine ter pomeni apel koroškim oblastem po dosledni manjšinski zaščiti (seveda v duhu britanskih koncepcij rešitve koroškega vprašanja): "Ko bi enkrat Slovenci imeli vso, kar jim pripada, takrat bi rad poznal tistega, ki bi mu lahko opravičeno očitali protidržavno politiko. Dokler pa manjšina ... ne dobi svojih pravic, je vsekakor opravičena, in ji nihče ne more šteti v slo, če si v zunanjem svetu išče zaščitnikov."

V nasprotju z ZAS, ki si ni mogla pridobiti vidnejših koroških Slovencev, je krogu Koroške kronike dajal v marsičem smer, Valentin Podgorc, najpomembnejši Slovenec, s katerim so bili povezani Britanci v tem času. 149) Svetovnonazorske je bil

Valentin Podgore še v času stare Avstro-ogrske monarhije ideolog in najvidnejši predstavnik tiste struje v slovenskem gibanju, ki si je prizadevala koroške Slovence čimbolj približati nemškim krščanskim socialcem. V času po plebiscitu je 1921. leta izdajal skupaj z župnikom Jurijem Trunkom štirinajstodnevnik Glas pravice v katerem je nastopal proti diskriminacijam in preganjanju Slovencev, obenem pa se prizadeval dati slovenskemu političnemu življenju čisto novo osnovo, pri čemer ni videl glavne nevarnosti v germanizacijskih težnjah, ampak v socialističnem delavstvu in nemškem ateističnem liberalizmu. Obsojal je predplebiscitne težnje slovenske politike na Koroškem po odtrganju od Avstrije kot največje nesrečo v zgodovino slovenskega naroda, znova je tudi skušal pridobiti slovensko politično gibanje za podporo krščanske socialni stranki, vendar njegovo stališče brezpogojne podpore krščanskim socialcem v slovenskem političnem gibanju ni moglo prodreti. Prav nasprotovanje velikega dela koroških Slovencev taki orientaciji je bilo vzrok, da je Podgore ustavil izhajanje svojega lista in se osredil na vplivanje smeri glasila Političnega in gospodarskega društva za koroške Slovence.¹⁵⁰⁾ V letih 1907-1920 je bil Podgore tajnik Družbe svetega Mohorja v Celovcu, pa tudi kasneje je deloval v njenem vodstvu, med drugim po drugi svetovni vojni.

Leta 1937, že v času stanovskega klerikalnega režima, je Podgore izdal anonimno knjigo "Die Kärntner Slovenen in Vergangenheit und Gegenwart". Knjiga je predstavljala spomenico, ki jo je Politično in gospodarsko društvo nasloville konec leta 1937 preko Koroškega Slovencev voditeljem avstrijske republike in v kateri je utemeljevala narodnostne težnje slovenske manjšine. V knjigi je bilo posebej poudarjeno šolsko vprašanje in postavljena zahteva po uvedbi slovenščine kot učnega jezika v šoli in cerkvi, predvsem iz vsgojnopoličnega načela. Za Podgerca je bila germanizacija na Koroškem v 19. stol. v bistvu posledica in delo liberalizma proti cerkvi in narodu, posledica tega na šolskem področju tudi atrakvistična šola, pri čemer je ostala edini varuh slovenskega manjšinskega življa

le še Cerkev. Leta 1927 predlagano kulturno avtonomijo je smatral pisec spomenice za nemogočo, ker ni bila odkrito mišljena; glede manjšinske zaščite pa se je navduševal nad madžarskim manjšinskim šolstvom urejenim 1920 leta. Po Franju Bažu (Časopis za zgodovino in narodopisje, 1938, str. 120), predstavlja spomenica zgodovinski dokument za kulturno in narodnostno usmerjenost koroških Slovencev v času tik pred zedinjenem Avstrije z Nemčijo, po svojem značaju pa vzporedno gledanje na skoro istočasno izšle sociološko in zgodovinsko analize slovenskega in koroškega vprašanja Frana Zvittra. - Predvsem pa si je zagotovil Podgoro mesto v slovenskem koroškem gibanju kot ena vedilnih osebnosti na združnem področju (med drugim je bil ustanovitelj in vodja gospodarske zadruga v Sinči vasi), kljub nekaterim spodrslijajem, ki so ga v času izida citirane knjižice izrinili iz središča slovenskega združnega gibanja.

Razumljivo je, da je Osvobodilna fronta kot celota ocenila nastajanje nove slovenske skupine kot pretežlj prizadevanjem po progresivnejši usmeritvi slovenskega političnega gibanja, pa tudi ob zahtevi po združitvi z matičnim narodom. Odklonilno stališče OF do Koroške kronike je očrtovalo tudi sodelovanje slovenskih političnih emigrantov v njenem uredništvu. To ter v nemajhni meri preostro razredno ocenjevanje posameznih vidnih predvodnih Slovencev s strani OF, ki so se po maju 1945 vključili vanjo je spremljala bojazen vodstva OF, da se ne bi ti Slovenci postopoma odklonili v smeri Koroške kronike in njenega kroga. Vendar pa je tako stališče dostikrat tudi ne dovolj demitljeno, je pri posameznikih večkrat samo pospeševalo proces odnikanja od politike Osvobodilne fronte. Take posledice se konec leta 1945 pasivizacijo dr. Vinka Zvittra, njegovo izključitev iz Osvobodilne fronte v pričetku leta 1947, ki je sledil še v istem letu instep dr. Joška Tischlerja. Vendar pa, kljub posameznim glasovom, tja do leta 1949, predvsem pod vplivom narečenega obmejneg vprašanja še ne pride do ustanovitve posebne slovenske konservativne organizacije, ki nastane šele, ko je postala znana

odločitev velesil ohraniti nekdanjih avstrijskih meja.

Valentin Podgore je tudi dosegel, da je britanska obveščevalna služba pričela julija 1945 izdajati tednik Koroška kronika.¹⁵¹⁾ Prva številka je izšla 20.7.1945. V začetku je bil to skromen list na štirih straneh, ki so mu botrovali naglica in pomanjkanje sposobnih sodelavcev. Jenke Lenčar v spominskem članku piše, da je britanski častnik David Hagg ob pomanjkanju slovenskih sodelavcev sprejel v uredništvo celo Nemce, ki so znali nekoliko slovenski. V uredništvo so bili pritegajomi tudi nekateri slovenski politični emigranti, med njimi učitelj Jože Čuješ. Za Haggom je vodstvo lista kmalu prevzel vodja slovenske britanske obveščevalne službe za Koroško major Gerald Sharp, ki je prav tako kot njegov prehodnik že nekoliko razumel slovenski. Njemu gre tudi zaslug, da je postala vsebina lista bolj pestra. Pelagoma je list prešel od suhih političnih novic na zanimivo štivo, s politično problematiko pa se je prišel ukvarjati šele konec leta 1945, predvsem pa v letu 1946. S to preorientacije lista pa je že združen poskus ustvaritve nove, desničarske slovenske skupine na Koroškem in povezan s ponovno jugoslovansko zahtevo po Koroški aprila 1946.¹⁵²⁾ Da bi bile dele te slovenske skupine omejene skoraj izključno na kulturno področje pričajo iz tistega časa besede vodje slovenske sekcije britanske obveščevalne službe Sharpa o privolitvi za delovanje Slovenske prosvetne zveze marca 1946: "Tisti, katerim zastopniki so nam izrekli želje za sodelovanje, povedo tole: Pripravljeni smo v okviru že dogovorjenega iti po skupni poti. Ali eno morate resno pomisliti. Naše sodelovanje, za katero ste zaprosili, pa bo mogoče samo s ljudmi, ki cenijo kulturno dobro Slovencev nad vse in pri katerih igra politika podrejeno vlogo."¹⁵³⁾

Prvi glas, ki daje slutiti želje po novi manjšinski skupini, neodvisni od Zveze avstrijskih Slovencev, zasledimo v Koroški kroniki prvič konec leta 1945. Dne 30.12. t.l. je naured list opozoril, da je Koroška kronika glasilo tistih koroških Slovencev, ki živijo v avstrijski skupnosti. Nekoliko kasneje je uredništvo podčrtalo, da Koroška kronika ni glasilo politične organizacije, pač pa, da je izven strankarskih usmeri-

tev,¹⁵⁴⁾ za nalogo lista je uredništvo nakazalo prizadevanja za mirno sožitje deželanov obeh narodnosti. Zato je list priporočal, da naj dopisniki dopisujejo tudi o tem kar je bilo po osvoboditvi Avstrije povrnjeno koroškim Slovencem, hkrati pa opozoril, da so njegove strani na voljo le tistim "o katerih bomo spoznali, da imajo poštene prizadevanje in bomo mnenja, da imajo njihove izjave resen pomen bistveno pripomoči k tvorbi svobode demokratične Avstrije."¹⁵⁵⁾

Koroška kronika se je izrekla v duhu britanske politike na Koroškem proti priključitvi dežele k Jugoslaviji in pri tem poudarila željo obeh narodnosti za mirno medsebojno sožitje.¹⁵⁶⁾ Dne 1.6.1946 je list tudi pokazal na slovenski oddenek britanske obveščevalne službe kot pobudnika take manjšinske zaščite na Koroškem. List je o tem takole pisal: "Naš časopis izdaja, kakor je javno znano britanska obveščevalna služba. Očitek, češ, da Angleži ničesar ne razumejo o tej kočljivi zadevi, morda tudi pomeni, da smo tudi mi neumnori ljudje. Ta možnost pa nas ne straši, kajti čitatelji zelo radi kupujejo časopis."¹⁵⁷⁾

In prav na te čitatelje se je list zneva obrnil po dogodkih ob četrtri obletnici izselitve koroških Slovencev, dne 15.4.1946 opozarjaječ, da je stvar mirovne konference rešiti koroško vprašanje: "Nihče ne more prepovedati niti saneriti jugoslevanski državi, da stavlja zahteve po obsejnem ozemlju. Ene pa je nedvomno, namreč: usoda Koroške bo odločena na mirovni konferenci. Do takrat pa mi želijo Korošci tako Slovenci kakor Nemci a v o j m i r . Dovolj stika imamo z našimi čitalci, ki gotovo tvorijo določen prerez slovenskih Korošcev, da smo lahko prepričani, da jim gre manj za določitev meje kakor za pomiritev".¹⁵⁸⁾ Za oris stališč britanskih oblasti in kroga okrog uredništva Koroške kronike je ob tem zanimiva navedba, da Slovencem zaradi velikomembrskih teženj v preteklosti niti ni mogoče saneriti večkrat odklonilno stališče do večinskega naroda in do politike deželnih oblasti do slovenske manjšine.¹⁵⁹⁾

Očitno je tudi, da so Britanci v začetku menili, da bodo prispevali k rešitvi slovenske problematike na Koroškem tudi tisti poslanci slovenskega pokolenja, ki so bili izvoljeni dne 23.11.1945 v deželni zbor. Tako je list 18.2.1946 zapisal, da so slovenski volivci kljub abstinenci na volitvah pripomogli k izvolitvi šestih svojih zastopnikov v deželni zbor, kljub temu pa je moral list priznati da se je narodno najzavednejši del koroških Slovencev vzdržal volitev.¹⁶⁰⁾

Neposredni jasni glas o nujnosti nove politične grupacije pa zasledimo v Koroški kroniki šele v novoletni številki leta 1947 neposredno pred pričetkom najavljene koroške konference za sklenitev avstrijske državne pogodbe: "Mi nas strah novega leta. Ne bojimo se njegovih odločitev, pa naj bodo take ali take. Ena je za nas gotovo jasna: živeti hočemo in ker hočemo živeti, bomo tudi živeli. V nas samih je sile dovolj in pripravljenosti za delo nam tudi ne manjka. Česa pri tem še potrebujemo? Predvsem dobrega vodstva, vodstva, ki bo izšlo iz nas, vodstva, ki bo poznalo naše težnje in bolečine, in ki bo pri svojem delu ne iskalo predvsem narod, ne sebe (podč. T.Z.). Če bomo v novem letu to dobili, potem bo to leto resnično eno izmed najbogatejših, kar smo jih v svoji žalostni zgodovini zaznamovali."¹⁶¹⁾ Vendar pa je bilo treba čakati na ustavitev take skupine tja do sklepa predstavnikov štirih velesil o ohranitvi avstrijskih meja do druge polovice leta 1949.

Problem denacifikacije na Koroškem

Kot eno izmed najpomembnejših notranjepolitičnih vprašanj po drugi svetovni vojni se je v Avstriji postavil problem denacifikacije javnega in političnega življenja. To velja tudi za Koroško. Tako je razumljivo, da je Osvobodilna fronta za slovensko Koroško postavila poleg zahteve po združitvi z matičnim narodom za eno izmed prvih nalog zahteve po dosledni denacifikaciji koroškega življenja in po obnovi za nacizem uničenih slo-

venških kulturnih in gospodarskih institucij. Pri obdelavi tega problema na Koroškem moramo upoštevati predvsem dve dejstvi. Prvo je ugotovitev znanega avstrijskega manjšinskega teoretičarja dr. Theodorja Veiterja iz leta 1936, da je "dejanske ... na Koroškem nacionalni socializem kot nacionalni liberalizem že od nekdaj domač".¹⁶²⁾ Drugo dejstvo je opozorilo anketne komisije britanskega parlamenta za buđetna vprašanja iz leta 1945 do 1946 o nacizmu v Avstriji. Pri proučevanju razlik med nacizmom v Nemčiji in v Avstriji je komisija namreč ugotovila, da se je "razumski in duševni strup nacizma globoke sarezal v zavest take Avstrijcev kakor Nemcev in podzavestno postal del moralnega sestava celo nekaterih izmed tistih, ki se imajo za najisagrizennejše protinacisti". Porečilo omenja tudi, da so Britanci predvsem iz gospodarskih varokov odklonili dosledno denacifikacijo gospodarskega življenja v delih Avstrije pod njihovo upravo. "V vsaki deželi je pomanjkanje delovnih moči, posebne intelektualne, upravne in tehnične delovne moči; to je deloma povzročila in zelo resno podčrtala politika denacifikacije. V obeh deželah (mišljeni sta Nemčija in Avstrija - T.Z.) je bistveno, da se odstranijo prepričani in popolni nacisti z vseh odgovornih položajev. Ta potreba sama pa tembolj prinaša važnost, da se mora razlikovati med trdevratnim in osdravljivim nacistom, ako se bosta morali obe deželi v bližnji prihodnosti postaviti na lastne noge. V Avstriji je bil pred priključitvijo (Anschlussom - T.Z.) zaradi njenega izredno velikega števila brezposelnih in zaradi očitnega pomanjkanja vsake možnosti za zdravo gospodarsko življenje, dokler je ostala ločeno politično bitje, intelektualce pogostje bolj prepričan nacist kakor v Nemčiji ter je politična in gospodarska obnova dežele v tem pogledu težavnejša."¹⁶³⁾ Na drugem mestu porečilo pravi, da problem denacifikacije ni rešen s tem, da se bivši člani NSDAP napre ali kuznujejo. Zato meni, da je treba zatre-
ti teorije in načela nacizma v miselnosti Avstrijcev in avstrijske mladine. Kljub lahkomiselnemu avstrijskemu značaju - nadaljuje porečilo - je bil nacistični duh, povezan v veliki meri z gospodarskimi razlogi, široko razširjen in vkoreninjen

ter je potem, ko je našel rodovitne polje v pangermanizmu, ki je bil kot pravi perešilo, "močno razširjen v južnih pokrajinah in posebno na graškem vseučilišču".¹⁶⁴⁾

Za Koroško je bilo ob nacističnem puču leta 1934 znano, da je bil praktično ves nemški del dežele s izjemo glavnih mest Celovca in Beljaka za nekaj dni pod kontrolo nacistov.¹⁶⁵⁾ "Plan tega upora in požrtvevalnost, s katero so koroški nacional-socialisti sledili pozivu na upor, sta imela za posledico, da se kmalu veliki deli dežele prešli v roke nemških upornikov: Labodska dolina, Motniška dolina, dolina Krčice, Krška dolina, St. Vid ob Glini, Trg (Feldkirchen) in vsa srednja Koroška, skoraj vse južnosahodni del dežele tja do vzhodne Tirolske in cele pokrajini okrog Celovca in Beljaka. Dežela je vrela v nemškem uporui".¹⁶⁶⁾ Tega leta je štela koroška organizacija NSDAP po podatkih Richarda Moscherja 242 krajevnih skupin s 945 celicami in 3.728 člani.¹⁶⁷⁾ Po puču je sbežalo samo iz političnega okraja Wolfsberg, ki je štel 45.167 prebivalcev, skoraj 2.000 nacistov.¹⁶⁸⁾

Seveda je to število po letu 1938 naraščalo. Leta 1940 je bilo v nacistični stranki že deset odstotkov vsega koroškega prebivalstva.¹⁶⁹⁾ Primerjava tega podatka s številom pri ljudskem štetju leta 1939 naštetega prebivalstva (449.713)¹⁷⁰⁾ da približno število 44.971 nacistov (okroglo 40.000). Moscher opozarja, da je potrebno ta odstotek v primerjavi s drugimi deželami višje vrednotiti zaradi večjega števila otrok na Koroškem. Visoko je bilo na Koroškem med člani NSDAP število žensk, tako v okraju Velikovec 39,48 %, Beljak 32,11 %, Celovec 32,60% in Wolfsberg 32,30 %.¹⁷¹⁾

Do leta 1942, ko so prenehali sprejemati člane v nacistično stranko,¹⁷²⁾ je stopilo v NSDAP na Koroškem že kakih 20.000 Korošcev tako, da je imela stranka do maja 1945 po uradnih podatkih 60.000 članov.¹⁷³⁾ Na tem mestu pa nas predvsem zanima vprašanje, kolik delež prebivalstva južne Koroške je bil včlanjen v NSDAP ali v njenih formacijah, pa tudi katere plasti prebivalstva je stranka pritegnila.

Delno je mogoče rekonstruirati odgovor na to vprašanje na območju dvojezičnih šol iz uradnih seznamov članov nacistične stranke in njenih formacij, ki se jih izdelale koroške občine v letih 1946 in 1947 na podlagi zakona o registraciji članov nacistične stranke.¹⁷⁴⁾ Žal niso vsi seznam bili izdelani po enotnem kriteriju. Diferenciacija podatkov po posameznih poklicih je večkrat pomanjkljiva in splošna ali pa sploh manjka (npr. za občine Vetrinaj, Grabštajn in Vevbre). Zato se še najbolj približuje dejanskemu stanju število članov NSDAP po spolu in po razmerju med agrarnim in neagrarnim prebivalstvom, ki je bilo v posamezni občini včlanjeno v NSDAP. Nekateri seznam obsegajo tudi število ilegalnih nacistov iz časa pred letom 1938. Z gotovostjo lahko trdimo, da jih je bilo v občini Medborovnica vsaj 23, Vetrinaj 11, Bekštanj 26, Št. Jakob v R. 77 (?), Borovlje 162 in Šmarjeta v R. 18, za druge občine pa ti podatki manjkajo ali pa so nepopolni. Z območja dvojezičnih šol manjkajo podatki za občino Šmoherskega političnega okraja,¹⁷⁵⁾ za občine Bistrica na Z., Smerče, Straja ves in Vernberk; občine Lipa, Loga ves in Vrba, Rožek in Bistrica v R.; iz sodnega okraja Celovec pa občine Franja ves, Dholea, Pokrše, Radiše, Št. Tomaž in Žihpolje; in za občine Tinje iz sodnega okraja Velikovec. Relativno popolne podatke imamo tako za sodna okraja Pliberk in Zelenna Kapla, delno pa za Borovlje in Velikovec. Za te okraje bomo tudi primerjali številčno razmerje med številom članstva NSDAP in vsem prebivalstvom po ljudskem štetju 1934 (podatki ljudskega štetja iz leta 1939 obsegajo le globalno število prebivalstva po političnih okrajih).¹⁷⁶⁾

P o l i t i č n i o k r a j B e l j a k - o k o l i c a

Sodni okraj Beljak-deželaj Iz tega sodnega okraja so nam na voljo podatki o številu nacistov za občine Bekštanj, Marija na Zilji in Podklester (za to občino le število članov NSDAP). V občini Bekštanj je bilo 395 nacistov (265 moških in 130 žensk). Razmerje med agrarnim in neagrarnim prebivalstvom

v članstvu NSDAP je v tej občini znašalo 1:6, odstotek od prisotnega prebivalstva (4231) pa 9,3. - V občini Marija na Zilji je bilo 152 nacistov (121 moških in 31 žensk). Tudi v tej občini je bilo kakor v drugih agrarne prebivalstva v NSDAP v manjšini. Najmočnejša skupina so enake kot v Bekštanju bili uradniki in svobodni poklici, opazen je precejšen delež delavcev in obrtnikov, žal pa iz podatkov, ki so bili na voljo, ni bilo mogoče ugotoviti posameznih poklicev, razen žandarjev in carinikov, trgovcev, učiteljev in gostilničarjev. V primerjavi s številom leta 1934 prisotnega prebivalstva (1712) je bilo članov NSDAP 8,8 %. - V občini Podklešter je bilo 376 nacistov (302 moška in 74 žensk). V tej občini je bila NSDAP posebno močna med železničarji, med katerimi so bili domačini v večini.¹⁷⁷⁾ Članov NSDAP je bilo med vsem prebivalstvom 8 odstotkov.

Sodni okraj Režeki - Na voljo so podatki za občine Kostanje, Ledince in St. Jakob v Režu. Občina Kostanje: tu so leta 1946 našli 84 nacistov (76 moških in 8 žensk). Relativno močno je bilo v tej občini zastopano v nacistični stranki tudi agrarne prebivalstvo (24 posestnikov in kmetov), pa tudi delavcev je bilo precej (22). Nacistov je bilo 7 odstotkov prisotnega prebivalstva (1.054). - Občina Ledince je imela 29 nacistov (76 moških in 13 žensk). Ugotovitev o precejšnjem deležu posestnikov in kmetov v članstvu NSDAP v občini Kostanje velja tudi za to občino; močna pa je bila tudi skupina delavcev in obrtnikov, a tudi uradnikov, trgovcev in pripadnikov svobodnih poklicev. Od prisotnega prebivalstva (1.261) je bilo nacistov 7 %. Precej močno skupino so imeli nacisti v občini St. Jakob v Režu: 228 (190 moških in 38 žensk). V primerjavi s Kostanjami in Ledinci je bilo v NSDAP le 15 kmetov in posestnikov. Najmočnejše skupine neagrarnega prebivalstva so bili delavci, železničarji in obrtniki, tem so sledili pripadniki svobodnih poklicev, uradniki, žandarji in cariniki, učitelji, trgovci in gostilničarji. V primerjavi s vsem prebivalstvom (4.005) jih je bilo 5,5 %.¹⁷⁸⁾

Politični okraj Celovec-dežela 179)

Sedni okraj Celovec-dežela: - Za ta okraj manjkajo podatki za občine Tránja ves, Dholca, Pokrče, Radiše, Št. Tomaž in Žihpolje. Zanimiv je v tem okraju pregled stanja nacistične stranke po letu 1938: kot močna središča se kažejo Grabštajn, Otok, predvsem pa okolica Celovca: Kotmara ves, Vetrinaj in Žrelec. Podatki kažejo na šibkost nacistične stranke na Gurah, pri tem pa pomeni izjemo le precej pomembna občina Škafiče. Vpliv Celovca in Otoka je bilo čutiti v Hodišah. V te slike ne sedita kot skrajaj povsem slovenski občini z majhnim številom nacistov na Gurah občini Bilšove in Zgornja vasa.

V občini Bilšove, ki je leta 1934 imela 871 prebivalcev, je bilo le 10 članov NSDAP (7 moških in 3 ženske), od teh pa sta bila v tej izrazito agrarni občini člana nacistične stranke le dva agrarca. Drugi so bili: dva učitelja, delavec, uradnik, trgovec, dve gospodinji, za preostalega člana NSDAP pa ni bilo mogoče ugotoviti poklica. Odstotno je bilo nacistov komaj 1,2 % vsakega prebivalstva. Le za desetinko večji odstotek so imeli nacisti v občini Zgornja vasa (481 prebivalcev). Med sedmoricco nacistov v tej občini je na seznamu tudi današnji deželnozborški poslanec ÖVP in vodja Bunda der Windischen dr. Valentin Einspieler. Iz seznama je jasno razvidno, da obsega samo živeče člani NSDAP. Štirje člani nacistične stranke v tej občini so bili posestniki. - Za občino Grabštajn je znano le skupno število nacistov, nediferencirano po poklicih (135 nacistov, 96 moških in 39 žensk). Med vsem prebivalstvom (1.731) jih je bilo 7,8 %. Občina Hodiše je imela 1.207 prebivalcev, od tega 55 nacistov (4,5 %). Po poklicih je bilo 6 agrarcev, drugi pa so bili obrtniki, uradniki, učitelji in gostilničar. Občina Kotmara ves (1.489 prebivalcev) je imela nekoliko manjši odstotek nacistov kot občina Hodiše (4,1 %), za to pa je bilo njihovo absolutno število večje (63, 48 moških in 15 žensk). Agrarcev je bilo le 8, druge skupine pa so bili obrtniki, delavci, uradniki, pa tudi žandarji. Za 39 oseb ni naveden poklic. Od

958 prebivalcev občine Medgorje je bilo v NSDAP 26 prebivalcev (24 moških in dve ženski) ali 2,7 % vsega prebivalstva. Za to občino je značilno, da agrarna skupina prevladuje nad drugimi (13), med katerimi je bilo 6 delavcev, 2 obrtnika in trije uradniki. Izjemo na Gurah pomeni občina Škofiče. Čeprav je bilo včlanjeno v NSDAP le 5,3 % vsega prebivalstva občine, kar ni nad področjem v političnem okraju Beljak, je bila v tej občini močna skupina 75 nacistov (63 moških in 12 žensk). Prebivalcev je bilo 1.457. Agrarnih lastnikov, ki so bili člani NSDAP, je bilo 15, drugi pa so bili delavci in obrtniki, uslužbeni in gostilničarji. Odstotek nacistov pa se strmo dvigne v neagrarni in tujskoprometni občini Otok. Od 822 prebivalcev je bilo 224 nacistov ali 27,6 %. Očitno pa je v tem številu obsežen tudi tisti del nacistov, ki so se med drugo svetovno vojno naselili v tej občini. Po poklicu je bil le en član NSDAP posestnik, vsi drugi (določnejših podatkov nimamo na voljo) pa spadajo v kategorijo neagrarnih poklicev. Podobno razmerje med prebivalci občine in člani NSDAP, čeprav manjše dobimo tudi za občino Vetrinje (14 %). Tu je bilo od 1.772 prebivalcev 231 članov nacistične stranke (166 moških in 65 žensk). Podrobnejši podatki po socialni strukturi in poklicih žal niso znani. V občini Zrelec (1.542 prebivalcev) je bilo po drugi svetovni vojni registriranih 105 nacistov (84 moških in 21 žensk) ali 6,8 % vseh prebivalcev. Podobno kot v občini Škofiče imajo tudi tu precejšen delež agrarni poklici (22), od neagrarnih pa je omeniti 30 delavcev in obrtnikov, zatem uradnike, trgovce in gostilničarje.

Sedni okraj Berovlje: - Za ta okraj nam manjkajo podatki za občini Bistrica v Rožu in Svetna vas, za občino Sale pa podatki niso diferencirani po posameznih kategorijah prebivalstva. Zdi se, da so bili v tej občini sajeti le tisti člani nacistične stranke, ki niso imeli 25.11.1945 volilne pravice, izpuščeni pa vsi tisti, ki jih konec leta 1945 ni bilo na Koroškem. Skupno je bilo v vsem sednem okraju vsaj 853 nacistov, od tega 679 moških in 174 žensk. Največ jih je bilo v sami ob-

čini Borovlje (652 članov NSDAP, od tega 526 moških in 126 žensk; med njimi večinoma puškarji). Močni skupini stranke in članov njenih formacij sta bili še v občinah Medborovnica (70 članov, od tega 58 moških in 12 žensk) in v Šmarjeti v Nožu (58 članov, od tega 40 moških in 28 žensk). V drugih občinah pa naj bi bile v občini Sale 33 nacistov, v občini Sl. Plajberk pa 30. V okraju je bilo - upoštevajoč vse zadržke - med člani NSDAP vsaj 112 uradnikov, 35 žandarjev in carinikov, 16 trgovcev, 40 učiteljev in učiteljic in 11 gostilničarjev. Za 27 oseb ni bilo mogoče ugotoviti poklica. Razmerje med člani NSDAP in vsem prebivalstvom okraja (11.105) je bilo po razpoložljivih podatkih tako, da je bilo članov NSDAP 7,6 ‰ vsega prebivalstva. Ločeno po občinah dobimo tale števila: O. Borovlje (4.786) 13,6 ‰, Šmarjeta v Nožu (1.052) 6 ‰, Medborovnica (952) 7 ‰, Sl. Plajberk (646) 4,6 ‰ in Sale (1.025) 3,2 ‰.¹⁸⁰⁾

P o l i t i č n i o k r a j V e l i k o v e c

V velikovškem političnem okraju nam manjkajo podatki edino za občino Tinje,¹⁸¹⁾ izven območja dvojesičnih dol pa za občino Pustritz (Pustrien). Pregled podatkov, ki so na voljo pokaže, da je bilo v primerjavi z neagrarnim prebivalstvom najmanj kmetov v NSDAP v občini Bela (od 36 moških članov stranke le 4). Na majhen delež agrarnega prebivalstva naletimo tudi v občinah Velikovec, Pliberk in Železna Kapla, kar tudi kaže na številčnost nemške-nacionalnega elementa v teh občinah. Južno od Drave sta taki središči predvsem Pliberk in Dobrla ves, za njima pa občine Škocijan, Globasnica, Žitara ves, tudi Libuče, vpliv Pliberka pa je opaziti v Bistrici pri Pliberku. Železna Kapla zaostaja za Pliberkom in Dobrlo vesje. Severno od Drave je seveda pred vsemi Velikovec, za njimi pa občine Važenberk, Grebinj, Vovbre, Ruda, pa tudi Št. Peter na Vašinjah. Nacistov je bilo v vsem okraju 1.996 (brez Pustrie in Tinj) ali 5,5 ‰ vsega prebivalstva (35.835).

Sedni ekraj Velikovec.¹⁸²⁾ - Po številu članstva nacistične stranke je bila tako v sodnem kakor v vsem političnem ekraju na prvem mestu mestna občina Velikovec. Med 2.944 prebivalci se po drugi svetovni vojni registrirali 402 nacisti (245 moških in 155 žensk) ali 13,6 % vsega prebivalstva. Agrarci so bili trije. Najštevilnejša skupina članov NSDAP so bili obrtniki in delavci, za njimi pa so se uvrščali uradniki, žandarji, trgovci, gostilničarji in učitelji. Za Grebinj (3.192 prebivalcev) so ohranjeni le delni podatki; članov NSDAP je bilo v tej občini 126 (99 moških in 27 žensk). Enako velja tudi za občino Vevbre, ki je imela 80 članov nacistične stranke (78 moških in 2 ženski). Skupno je bilo v tej občini v članstvu NSDAP 3,3 % prebivalstva. Podrobnejše podatke pa imamo za druge občine s izjemo Tinj. Agrarna struktura občine Djekše se kaže tudi v članstvu NSDAP; od 22 članov nacistične stranke (18 moških in 4 ženske) je bilo 10 članov agrarcev, dva sta bila delavca in eden uradnik. Za devet oseb ni bilo mogoče ugotoviti poklica. Od 1.663 prebivalcev jih je bilo v tej občini včlanjeno v nacistično stranko 1,2 %. Kot posebno močno oporišče NSDAP severno od Drave nastopa občina Važenberk (1.310 prebivalcev) s 131 nacisti (91 moških in 40 žensk) ali 10 % vsega prebivalstva. Med njimi je bilo 38 agrarcev, močni pa sta bili kot v Velikovec skupini obrtnikov in delavcev ter uradnikov. Omenimo naj tudi osem učiteljev. Vpliv občine Velikovec je bilo čutiti tudi v Rudi (1.552 prebivalcev), kjer se je včlanilo v NSDAP 78 občanov (38 moških in 20 žensk). Podobno kot v Djekšah tudi tu ugotavljamo močan delež agrarnega prebivalstva (17 članov NSDAP). Močni sta bili tudi kategoriji obrtnikov in delavcev. Med njimi so bili delavci v znatni večini (28). Enako kakor v drugih občinah so bili tudi v tej med člani NSDAP učitelji, trgovci in gostilničarji. Približno enaka podoba kakor v Rudem se nam odkrije tudi pri velikovškem sosedu St. Petru na Vašinjah. Od 1.311 prebivalcev jih je bilo v NSDAP 48 (36 moških in 12 žensk). Posestnikov je bilo 12, delavcev 16, pa tudi en trgovec, dva učitelja in en gostilničar. Članov nacistične stranke je bilo

v tem okraju med vsem prebivalstvom (14.232, brez občin Pustritz in Tinje) 6,2 %.

Sodni okraj Dobrla ves.¹⁸³⁾ - Gradivo, ki je na voljo, kaže, da je bilo včlanjeno v vseh občinah tega okraja precej agrarnega prebivalstva v NSDAP, za njim se naraščajo obrtniki, delavci (deloma agrarni proletarijat), na prvem mestu pa je kategorija uradništva. Močan je tudi delež učiteljstva, trgovcev in gostilničarjev. Kakor v vseh sodnih okrajih je tudi tu opazna skupina carinikov in landarjev. V vsem okraju nastopata kot središči, ki imata zdaleč največ članov nacistične stranke, občini Dobrla ves in Škecijan. Med 3.107 prebivalci občine Dobrla ves je bilo 194 (141 moških 53 žensk) članov nacistične stranke. Agrarcev je bilo 18, precej je bilo tudi delavcev in obrtnikov. Uradnikov in pripadnikov svobodnih poklicev je bilo 59, učiteljev 14 in tudi štirje trgovci ter pet gostilničarjev. Delež članov NSDAP je znašal v občini 6,2 % vsakega prebivalstva. S 111 nacisti je prišla občina Škecijan (1.347 prebivalcev) na drugo mesto. Število agrarcev večinoma ustreza občini Dobrla ves (18). Tudi deleži drugih kategorij so v tej občini enaki kakor v občini Dobrla ves. V nacistično stranko je bilo vpisano 8 % vsakega prebivalstva. Po številu nacistov še za Dobro vesjo in Škecijanom uvršča občina Galicija (1.107) s 70 nacisti na tretje mesto. Tudi v tej občini je bilo kmečko prebivalstvo v večini (24 agrarcev); enako kakor v Dobri vesi in v Škecijanu so bile močne kategorije delavcev, učiteljev, obrtnikov in uradnikov. Podobno je tudi v občini Globasnica (1.300) s 66 nacisti (56 moških in 10 žensk) ter v Žitarici vasi (1.608 preb.) s 54 člani nacistične stranke (47 moških in 7 žensk). V prvi je bilo včlanjeno v NSDAP 20 posestnikov, v drugi pa sedem. V okraju kot celoti je bilo včlanjeno v NSDAP 4 % vsakega prebivalstva, kar je nekaj manj kakor v velikovškem okraju.

Sodni okraj Pliberk.¹⁸⁴⁾ - S 387 člani nacistične stranke (283 moških in 99 žensk) se uvršča sodni okraj Pliberk v velikovškem političnem okraju po številu nacistov na tretje

mesto. Članov NSDAP je bilo med vsem prebivalstvom (7.050) 5,3 %. V vsem okraju je seveda kot središče z največjim številom članov NSDAP na prvem mestu občina Pliberk. Med 961 prebivalci je bilo 146 članov nacistične stranke (98 moških in 57 žensk). Odstotek nacistov je bil v tej občini v primerjavi z vsem prebivalstvom sploh najvišji v tem političnem okraju. Znašal je 15,2 %. Kot vodilna skupina je nastopala v tej občini kategorija uradnikov in pripadnikov svobodnih poklicev, za temi pa so bili učitelji, obrtniki in delavci. Za Pliberkom se uvršča z znatno manjšim številom članov NSDAP občina Libuše. Med 1.189 prebivalci je bilo 81 članov nacistične stranke (6,6 % vsega prebivalstva). Število agrarnega prebivalstva v NSDAP je bilo v tej občini v razmerju do vsega prebivalstva približno enako kot v drugih občinah okraja, pri čemer je izjema z relativno manjšim deležem občina Bistrica pri Pliberku. Res pa je, da je bilo v tej občini, ki je absolutno vzeto sledila občini Libuše (od 1.911 prebivalcev je bilo 76 članov nacistične stranke, od tega 65 moških in 11 žensk ali 3,9 % vsega prebivalstva), močno zastopano delavstvo (v občini Bistrica pri Pliberku 30 delavcev, v Libušah 22), precejšen delež pa so imeli pripadniki svobodnih poklicev in uradniki. V občini Blato je bilo od 1.489 prebivalcev 44 članov NSDAP (30 moških in 14 žensk) ali 2,9 % vsega prebivalstva. Ugotovitve za to občino veljajo tudi za občino Libeliče, ki je imela pri 1.006 prebivalcih 30 članov NSDAP (28 moških in dve ženski). Tudi delež članstva NSDAP v razmerju do vsega prebivalstva je v bistvu enak. Za občino Zvabek navaja seznam 10 članov NSDAP brez razčlenitve.

Sedni okraj Železna Kapla. - Ta okraj sta do leta 1963 sestavljali občini Železna Kapla in Bela. Pri 3.811 prebivalcih je bilo skupaj 127 nacistov (100 moških in 27 žensk), ali 3,3 %, kar je bil v primerjavi z drugimi sodnimi okraji najmanjši odstotek v tem političnem okraju. Po številu prebivalcev manjša občina Železna Kapla (1.265) je imela 84 registriranih članov NSDAP, od tega 64 moških in 20 žensk. Razumljivi-

vo je, da je bilo v tem upravnem središču včlanjeno v NSDAP 28 uradnikov in pripadnikov svobodnih poklicev. Skupina delavcev in obrtnikov je štela 25 nacistov. Opazno je tudi precejšnje število učiteljev, ki so bili člani NSDAP (6). V občini Bela (2.546 prebivalcev) je bilo le 43 nacistov (1,6 % vsega prebivalstva). Iz številčnih podatkov lahko s gotovostjo trdimo, da je bila večina članov nacistične stranke nemške narodnosti, saj so bili med 36 nacisti le 3 tirje posestniki in 3 tirje delavci. Vsi drugi pa so bili obrtniki, uradniki, sariniki, trgovci in en učitelj.

Številčni podatki, ki jih navajamo so zaradi nepopolnih virov le približni. Omenili smo že, da kriteriji pri sestavljanju registracijskih list niso bili enotni in da so take liste tu pa tam pomanjkljivo izdelane, saj so bili nekateri pomanjkljivi sezname poslani odgovornim v popravek. Tako nam za dve občini manjkajo tako prvotne kakor tudi morebitne popravljene liste. Na dostopnih listah vidimo iz opomb za občino Marija na Zilji, da je seznam dejansko nepopoln, za nekatere občine pa imamo le seznime članov NSDAP brez podrobnejših podatkov (npr. Podklošter in Zvabek). Kljub pomanjkljivosti pa nam gradivo vseeno omogoča številčen oris nacistične stranke v posameznih občinah s območja dvojezičnih del. Pred oči nam stopijo centri, v katerih se je zakoreninila NSDAP, prav tako pa tudi tisti sloji prebivalstva, ki so bili najštevilnejše zastopani v nacistični stranki. Žal zaradi neuporabnosti rezultatov ljudskih štetij po narodnostnih kategorijah¹⁸⁵⁾ ni bilo mogoče podrobneje vrednotiti dobljenih podatkov. Kot središča z večjim številom nacistov se v našem pregledu pokažejo v političnem okraju Beljak-dežela občine Bekštajn, Podklošter, Bistrica na Zilji, pa tudi Kostanje in Ledince in St. Jakob v Rožu. Iz političnega okraja Celevec-dežela moramo omeniti predvsem Borovlje, Medborovnice, Šmarjeta v Rožu, Grabštajn, celovški okoliški občini Vetrinaj in Žrelec, na Gurah pa Ketmaro ves, Modišče in Škefiče in tujske prometno občino Otok. V velikovškem političnem okraju je bilo štetiti kot večja središča: Velikovec, Grebinj in Važenberg severno od

Drave, južno od nje pa Pliberk, Dobrolo vas z okoliškimi občinami Galicija, Bkocijan in Glebanica, manj pa Železno Kaplo. Podatki kažejo, da je vstopalo v nacistično stranke neagrarno prebivalstvo in doseljenci, v večji meri pa tudi delavci. Med neagrarnimi poklici so med najbolj opaznimi policisti in cariniki, pripadniki svobodnih poklicev, uradniki in učitelji¹⁸⁶⁾ ter domači trgovci in gostilničarji, v drugih skupinah pa so močno zastopani železničarji, katerih večina po poreklu izhaja iz območja dvojezičnega šolstva. Agrarno prebivalstvo je v NSDAP prevladovalo le v nekaterih občinah, žal pa ni bilo mogoče diferencirati dobljenih podatkov po premešanih kategorijah. Odpasti je morala tudi primerjava omrežja in razširjenosti nekdanjega Kärntner Heimatbunda s kasnejšo organizacijo NSDAP. Kot vse kaže, bi bila ta slika v marsikateri občini podobna. Pri tem opozarjam na ugotovitev Lejseta Udet, da je bilo članstvo koroškega Heimatschutza, ki je bil prvotno organiziran v okviru Kärntner Heimatdiensta, v kasnejšem notranje političnem razvoju tudi vodilno jedro koroških nacističnih SA napadalnih oddelkov.¹⁸⁷⁾

Odnos koroških oblasti in britanskih zasedbenih oblasti do vračanja denacifikacije. - Vprašanje denacifikacije na Koroškem v letu 1945 moramo kar deliti na čas po neposredni britanski zasedbi dežele in na obdobje tik pred volitvami in po njih. Tema obdobjema sledi v letu 1946 sicer javna denacifikacija avstrijskega gospodarskega in javnega življenja, ki pa pomeni še pričetek tistega razvoja, ki je vprašanje denacifikacije čedalje bolj vodil v medsebojne polemike obeh koalicijskih partneric v avstrijskem političnem življenju, SPÖ in ÖVP, in katerega proces je bil v bistvu zaključen v letu 1949.

V začetku in tudi še v letu 1946 je bilo vprašanje denacifikacije seveda v rokah zasedbenih sil, ki so imele vsaka v svoji zasedbeni ceni lastna merila.¹⁸⁸⁾ Zakon o prepovedi NSDAP, ki ga je bila izdala začasna vlada dne 8.5.1949 (St. GB1 Nr. 13) je sicer uvajal registracije posameznih skupin

članov NSDAP kot strankine ilegalce, hudo obremenjene nacisti, funkcionarje stranke ali njenih formacij, pripadnike SS in gospodarske eksperte, pa v tem trenutku ni imel nikake veljave. Zanimivo pa je, da so načela tega zakona sprejeli prihodnje leto tudi predstavniki vseh štirih sosedbenih sil v Avstriji. Prav tako so pristali na ustavitev sodnega postopka proti nacistom, ki jih registracija ni zajela. Inega imed vzrokov za tak ali milejši odnos britanskih oblasti do problema denacifikacije smo navedli že ob poročilu britanske parlamentarne delegacije iz leta 1946. Omenil jih je v letu 1945 tudi šef britanske vojaške vlade na Koroškem polkovnik Smith v dneh pred svojim odhodom s Koroške. Opozoril je, da so na mnogih vodilnih položajih še vedno nacisti, ki bi jih bilo mogoče le postopoma odstraniti s teh službenih položajev.¹⁸⁹⁾

Namen Britancev očistiti Koroško aktivnih ilegalnih in legalnih nacistov je naletel že v začetku na težave.¹⁹⁰⁾ Čeprav je bilo registriranih na Koroškem v drugi polovici leta 1946 46.752 nacistov ali 11,5 % vsakega prebivalstva,¹⁹¹⁾ so, kot kaže, denacifikacijske komisije bile marsikje nedosledne. Na to kažejo tudi stalne tožbe koroških Slovencev. Seveda pa te tožbe vsaj v okviru zakonodaje niso bile vedno upravičene, ker so se dostikrat dotikale tudi bivših (po drugi svetovni vojni manj obremenjenih) članov nacistične stranke tako občinskih uradnikov, žandarjev, ki so za časa nacizma po uradni dolžnosti nastopali proti koroškim Slovencev in njihovim esvobodilnim težnjam. Da je prešel sredno skoz sito tudi marsikateri bolj obremenjeni nacist, kaže primer nacističnega župana občine Globasnica Lasniga, ki je postal po drugi svetovni vojni vodja stanovanjskega urada v občini. - Do druge polovice septembra 1945 se je oblastem posrečilo dokončno ugotoviti le število učiteljev, ki so bili nekdanj nacisti.¹⁹²⁾

Za izvedbo denacifikacije je komandant britanskih sosedbenih sil v Avstriji ustanovil poseben odbor, v katerem so sodelovali tudi zastopniki začasne Štajerske in koroške deželne vlade, med njimi Štajerski deželni glavar, iz Koroške pa dr. Newole in deželni svetnik Ansohl.¹⁹³⁾ Oktobra meseca

so bile zatem ustanovljene okrajne denacifikacijske komisije, ki so jih sestavljali predstavniki avstrijskih strank.¹⁹⁴⁾

S problemom denacifikacije se je ukvarjala tudi meddeželna konferenca, ki je bila od 24. do 27.9.1945 na Dunaju. Kakor piše dr. Schörf, se je na konferenci znova pojavilo načelno vprašanje o odnosu do bivših nacistov.¹⁹⁵⁾ To vprašanje sta zlasti postavljali ÖVP in SPÖ, ker sta želeli tako pridobiti naklonjenost potencialnih volivcev, nekdanjih nacistov.¹⁹⁶⁾ Na odločitev meddeželne konference, da prepove nacistom udeležiti se deželno in državnosberskih volitev, so nedvomno vplivali tudi potažamski sporazumi štirih velestil s dne 2. avgusta 1945 o problemu rajhovskih Nemcev.¹⁹⁷⁾ Na konferenci so spremenili zakon sedanje vlade iz maja 1945 o prepovedi nacistov ter sklenili, da ustanovijo še omenjene komisije za denacifikacijo, sestavljene iz članov vseh treh demokratskih strank.¹⁹⁸⁾ Po agencijskem poročilu (Reuter) so na konferenci socialisti predlagali, da naj bi se vsem nekdanjim registriranim nacistom odvzeli za dobo petih let vse državljske pravice. Ta predlog so podprli tudi komunisti, pač pa je ÖVP v nasprotju s predlogom SPÖ zahtevala volilno pravico za vsakega Avstrijca, ki ni bil izrecno kaznovan kot vojni zločinec.¹⁹⁹⁾

Po volitvah s dne 23.11. sta se SPÖ in ÖVP znova lotili razgovorov o sestavi novega zakona o denacifikaciji s željo, da bi ga potrdili predstavniki vseh štirih sosedbenih sil. Medtem pa je dne 10.1.1946 naročil savezniški svet na Dunaju posebnemu, dne 31.10. ustanovljenemu odboru, naj izvede popolno denacifikacijo avstrijskega državnega in gospodarskega aparata.²⁰⁰⁾ Odlok pravi: "Vrhovni komendant v vsaki coni bo izvajal denacifikacije v svoji pokrajini in v vseh drugih zadevah". Uvedeni so bili vprašalniki, ki so jih morali izpolniti vsi uradniki. Kot zadnji datum za denacifikacijo vladnega in centralnega aparata je bil postavljen 15. februar 1946.²⁰¹⁾

Dne 11. marca je sprejel savezniški svet na Dunaju nov sklep o denacifikaciji avstrijskega državnega aparata. Po tem

sklepu naj bi bila denacifikacija opravljena na podlagi avstrijske zakonodaje, kontrole nad njenim izvajanjem pa bi imeli savezniški vrhovni poveljniki, vsak v svoji sosedbeni coni. Zavezniški svet si je tudi pridržal pravico odstranjevati uradništvo iz gospodarskega in državnega aparata ne glede na zakonska določila. Temu odloku se je pridružila zahteva predstavnikov štirih sosedbenih sil o delovni obveznosti za nacistične in o očiščenju nacistov iz privatnega gospodarstva.²⁰²⁾ Končno je avstrijski parlament sprejel 6.2.1947 nov zakon o denacifikaciji (Nazionalsozialistengesetz).²⁰³⁾

Tudi novi zakon je zahteval registracijo nekdanjih kandidatov in članov NSDAP ter pripadnikov SS in SA. Registracija je obsegala tudi pripadnike drugih organizacij nacistične stranke od Sturmbannführerja in njemu ustrezajočih nazivov navzgor. Registrirati so se morali tudi pisni knjig in scenarijev, ki jih je prepevedalo prosvetno ministrstvo, ter vodje raznih industrijskih in drugih podjetij. Določile prejšnjega zakona, da more začasna vlada oprostiti posameznika registracije, je odpadlo, izločeni pa so bili tudi kandidati stranke, kolikor je bil iz političnih vzrokov odklonjen njihov sprejem v NSDAP, tisti člani stranke, ki so bili izključeni ali pa so prostovoljno izstopili iz stranke (pred 1. januarjem 1944), vsi tisti, ki so bili za nacizma iz političnih vzrokov vsaj mesec dni v zaporu ali pa so bili preganjani, ter osebe, ki so mogle dokazati, da so se s orožjem v roki borile v vrstah držav protihitlerjevske koalicije. Zadnji rok za registracijo nacistov je bil 18. marec 1947.

Cerni zakon je bil rezultat pogajanj vseh treh avstrijskih političnih strank. Po dolgih razgovorih v parlamentarnem odboru je parlament soglasno sprejel zakonski osnutek dne 24.7.1946, vendar ga savezniški kontrolni svet ni potrdil tja do februarja 1947. Do tega časa je osnutek doživel še 49 sprememb in dopolnil. Zanimivo je, da so ob sprejemanju novega zakona socialisti predlagali razpust taborišč za nacistične v ameriški in britanski sosedbeni coni, kar sta podprli tudi obe ostali stranki. O posledicah tega zakona piše

dr. Schärff: "Ker je po želji zaveznikov ta zakon, ki se je pokazal tako trd, spremenil mnenje do nacionalsocialistov, se je kmalu pričelo misliti na njegovo omilitv. Tako je prišlo do zakona o predčasni odpravi krivde za mladoletnike od 22.4.1948 (BGBl. 70/48) in do zakona o predčasni odpravi krivde za manj obremenjene nacisti z dne 21.4.1948 (BGBl. 99/48), ki je prizadetim s t.t.1948 priznal volilno pravico."²⁰⁴⁾ S sprejetjem teh dveh zakonov pa je že povezan boj za glasove bivših nacistov, v katerega se je prihodnje leto vključila še nova politična stranka Zveza neodvisnih, Verband der Unabhängigen.

Koroške politične stranke do sprejetja zakona o denacifikaciji leta 1947 in koroški Slovenci. - Od vseh političnih skupin je v začetku najodločneje zastopala tako na Koroškem kakor v Avstriji zahtevo po kar temeljiti denacifikaciji avstrijske javnosti KPA. V občini St. Veit an Glan je bil julija meseca ustanovljen protinacistični odbor, sestavljen iz članov vseh treh strank, ki je imel celo poseben lokal, vendar se ga Angleži že isti mesec razpustili.²⁰⁵⁾ Septembra meseca so, kot smo omenili, ustanovili posebne odbore, ki so pretresali obnašanje učitelstva v nacistični dobi. Po ustanovitvi osrednje denacifikacijske komisije za Koroško in Štajersko so bile oktobra ustanovljene tudi okrajne denacifikacijske komisije, ki so bile načelno sestavljene iz članov vseh treh političnih strank SPÖ, ÖVP in KPA. Za odnos britanskih oblasti in seveda obeh nekomunističnih strank do KPA je značilno, da v nekaterih odborih za denacifikacijo tako občinskih kot okrajnih komunisti niso sedelovali. Ob tem je zanimiva izjava deželnega vodstva KPA iz marca 1946, da se je stranki posrečilo po daljših prizadevanjih ponekod vključiti v te komisije svoje predstavnike. Tako stranka ni imela svojega predstavnika v komisiji za politični okraj Celovec-mesto, v političnem okraju Celovec-dežela pa je KPA po naročilu okrajnega glavarstva sicer imenovala svojega predstavnika, vendar ta ni bil pritegnjen v denacifikacijski odbor. Prav tako

stranka ni bila vključena v okrajne odbore v okrajih Spittal in Moher. V okraju Beljak pa se je posrečilo po nekem poročilu "Šele po dolгих prizadevanjih odposlati predstavnika delavstva v denacifikacijski odbor, s katerim je soglašala tudi KPA (ki pa ni član KPA)". Prav tako ni bila stranka zastopana v deželni denacifikacijski komisiji. Izjava zatem pripominja, da so člane komisij imenovali okrajni glavarji in deželni glavar.²⁰⁶⁾ V ta čas sodi tudi okrožnica deželnega vodstva KPA o ustanavljanju posebnih antifašističnih odborov (antifašistični komiteji), ki naj bi odločali o vseh vprašanjih boja proti fašizmu, nastavljanju antifašističnega uradništva, obnove gospodarstva in podobno. Ti odbori naj bi bili sestavljeni podobno kot denacifikacijske komisije, KPA, SPÖ in ÖVP pa bi bile zastopane v razmerju 2:2:2 ali 3:3:3. Pobudniki za ustanavljanje protifašističnih odborov bi bili komunisti, ustanavljali pa naj bi se po mestih, trgih in občinah. Iz okrožnice lahko presodimo, da so prihajala "najlepša poročila o razvoju antifašističnih komitejev iz zgornje Koroške". Tako so se v Landskronu pokasali "rezultati, da so se občinski zastopniki prilagodili času, na drugem mestu je Spittal, nato Ferndorf".²⁰⁷⁾

Ob določbah zakona za denacifikacijo iz leta 1946 je OF pozvala svoje člane, naj sodelujejo z oblastmi pri izvajanju zakonskih določil. Vodstvo OF je tudi naročilo, da naj aktivisti ponovno pregledajo registracijske liste in ponovno ugotovijo, če se v resnici vsi nacionalni socialisti registrirali in če so navedli funkcije, ki so jih dejansko opravljali v stranki ali organizacijah, ki so jim bili podrejeni, potrebno je tudi ugotoviti vse morebitne nepravilnosti in zahtevati kaznovanje vseh, ki se niso natančno prijavili. Naročilo je vselej poudarjalo, da naj aktivisti OF s prijavljanjem nacistov oblastem preprečijo njihovo delovanje, ter tako dosežejo očiščenje vseh političnih, gospodarskih in kulturnih institucij v deželi.²⁰⁸⁾ Poziv za prijavo nekdanjih nacistov je objavil meseca marca tudi varnostni direktor za Koroško Stossier.²⁰⁹⁾

Seveda si je tudi OF prizadevala doseči zastopstvo v denacifikacijskih komisijah, vendar se ji razen v nekaterih občinah to ni posrežilo. Take je župan občine Kotmara ves sporočil dne 26.11.1946, da so občinski svetniki na seji dne 24.11. zavrnili zahtevo po sprejemu predstavnika OF v denacifikacijsko komisijo (Dreiersenat).²¹⁰⁾ Ohranjen je tudi podatek, da je okrajni odbor OF za Borovlje predložil 8.10.1946 okrajnemu glavarstvu za Celovec vlogo z imeni Slovencev, ki naj bi prišli v trojni senat. Vloga je poudarjala, da je OF pozvala slovensko protifašistično prebivalstvo Koroške v oboroženi boj proti nacizmu, da je OF za to upravičena zastopati interese koroških Slovencev. Vloga je tudi omenjala krivice, ki so doletele Slovence boroveljskega okraja med nacizmom.²¹¹⁾ Okrajno glavarstvo tega predloga po sporočilih v Predsedništvo OF "kljub protestom ni obravnavalo".²¹²⁾ Sodelovanje vseh treh avstrijskih strank in OF v vprašanju denacifikacije imamo izpričano za občino Št. Jakob v Rožu.²¹³⁾

Šeprav je zajela registracija v drugi polovici leta 1946 46.753 nacistov ali 11,5 % vsakega prebivalstva, so, kot kaže, denacifikacijske komisije spustile skozi sito marsikatero snet, saj denacifikacija kot moremo presoditi ni zajela kakih 15.000 nacistov, zgodilo se je tudi, da je bil celo predsednik koroške volilne komisije ob volitvah 25.11.1945 dr. Welte, nekdanji član nacistične stranke.²¹⁴⁾ Snako je bil tudi predsednik trgovinske zbornice v Celovcu ing. Rapatz.²¹⁵⁾ Od tod tudi razumljive stalne težbe Osvobodilne fronte nad nedosledno denacifikacijo in zahteve, da naj bi doletela kazen tudi marsikaterega manj obremenjenega nacisti.²¹⁶⁾ Večkrat so oblasti skušale tudi ugotoviti, ali stoji za prijaviteljem nacisti Osvobodilna fronta, ali pa drugi motivi.²¹⁷⁾ Ob tem je zanimivo porečilo o usodi sexnama tisoč obremenjenih nacistov, ki ga je bil poslal odbor za denacifikacije iz Št. Vida na Glini. Okrajni glavar je gradivo posredoval oblastem v Celovcu, vendar je tu izgubila večina aktov.²¹⁸⁾

**DRUGO ODDOBJE: ČAS KONFERENC ZA SKLENITEV AVSTRIJSKE
DRŽAVNE POGODBE**

(od 14.1.1947 do 1.7.1949)

Pogajanja za sklenitev avstrijske državne pogodbe
od 14.1.1947 do 1.7.1949

Vsekakor je po majskih dneh 1945 najodločilnejše obdobje v razvoju koroškega vprašanja po drugi svetovni vojni čas po 14.1.1947. Čeprav je bilo do tega časa koroško vprašanje v bistvu, kakor bomo videli, že odločeno, vendar pomenijo takratna prizadevanja tako Jugoslavije, kot tudi tedanjega političnega predstavništva koroških Slovencev Osvobodilne fronte za slovenske Koroško, obdobje razgibanega političnega življenja tako koroških Slovencev kot tudi koroških političnih strank, predvsem v odnosu do slovenske manjšine v deželi in do rešitve koroškega vprašanja. Še nekaj je, zaradi česar je to obdobje važne za koroške slovenstvo: čeprav ni bile koroško vprašanje na bližnjih konferencah za sklenitev avstrijske državne pogodbe odločene po željah Jugoslavije, vendar so morale koroške deželne oblasti in večinske stranke v deželi znova priznati upravičenost kulturnih in gospodarskih zahtev koroških Slovencev. Te zahteve je na konferencah za sklenitev avstrijske državne pogodbe priznavala tudi osrednja avstrijska vlada in so bile dokončno formulirane v sedmem členu državne pogodbe, ki jo je Avstrija podpisala 15.5.1955. Vendar pa je prav ob teh vprašanjih prišlo po januarju 1947 med obema večinskima koroškima strankama, socialistično in ljudsko, do očitnih bistvenih razlik, ki se se v prihodnjih letih samo povečale, in ob katerih se je odvijal tudi večji del celotne koroške notranje politike.

Seveda pa moramo ¹⁹⁴⁵ celotno degajanje okrog koroškega vprašanja v politiki velikih sil po letu 1943, predvsem po letu 1945, ocenjevati skozi prizmo njihove povejne diplomacije in mednarodne konstelacije. Pri tem opazimo, da je ta diplomacija, ki je sprva varovala vsaj videz demokratičnega sodelovanja široke protifašistične koalicije držav vseh velikosti pri urejanju povejnih mednarodnih vprašanj, postopoma vse bolj odkrito prehajala k metodi samovoljne, tajne diplomacije (tajne predvsem za neposredne prizadete), ki je v majhnih državah videla zgolj objekte, ne pa tudi subjekte mednarodne politike. Ta ne-

toda je ustrezala tudi novi fazi povejnih mednarodnih odnošajev, formiranju dveh bolj ali manj trdno politično, gospodarske in vojaške organiziranih nasprotnih blokov pod vodstvom obeh najmočnejših držav Sovjetske zveze in ZDA. Skladje te diplomacije vidimo tudi ob 20.6.1949, ko so predstavniki vseh štirih, na konferenci za sklenitev avstrijske državne pogodbe udeleženi velikih sil, ZSSR, ZDA, Velike Britanije in Francije sklenile odločiti koroške vprašanje v korist Avstrije. Avstrijska vlada in javnost sta sicer takrat sprejeli z veseljem in z velikimi pričakovanji to odločitev, zgodovina naslednjih petih let pa je pokazala, da ni bila boj za samoodlobo slovenskega naroda in prizadevanje jugoslovanske vlade za rešitev koroškega vprašanja v duhu Zedinjene Slovenije ono vprašanje, ki je ovirale ali celo preprečevale Avstrijem dosega državne samostojnosti, saj so morali še nadaljnjih pet let prenašati tuje sasedbe in biti objekt politike velikih sil. (Prim. J/anke/P/leterski/, Obljetnica pariškega sklepa, Naši razgledi, 13.6.1959, št. 11.)

Dejansko je stopilo koroške vprašanje v novo fazo konec maja 1945, ko je morala jugoslovanska vojska zapustiti pod pritiskom velikih sil območje južne Koroške in ko se je pričel neposredni dialog o alternativnih možnostih rešitve koroškega vprašanja. Tako moramo ob že omenjeni diplomatski korespondenci o koroškem problemu med zapadnimi zavezniki in Jugoslavijo postaviti dne 26.5.1945 opozorilo Josipa Broza Tita ob obisku Ljubljane o nujnosti rešitve koroškega vprašanja v duhu zedinjene Slovenije.¹⁾ Tej javni izjavi, ki ji je bile že nekaj dni dodano opozorilo delegaciji Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora, da bo koroško vprašanje reševala mirovna konferenca z Avstrijo (Slovenski poročevalec, 2.6.1945, št. 35), je sledila na koroški strani spomenica o slovenskem narodnem vprašanju na Koroškem, ki jo je bil napisal Franz Krassnig, načelnik za tisk pri koroškem deželnem odboru. S te spomenico sta namreč skušala tako Krassnig, kot deželna vlada po eni strani prikazati Koroško kot nedeljivo gospodarsko enoto, po drugi pa se zavarovati pred morebitnimi očitki o germanizaciji slo-

venskega življa na Koroškem do leta 1938 in v dobi nacizma. Spomenica (prepis hrani INV, neurejeni fond) je podčrtovala, da so živeli koroški Slovenci v narodnostnem pogledu v deželi popolnoma avtonomno vse do leta 1941, ko se je z nacističnim izseljevanjem začelo nad njimi prvo narodnostno nasilje v zgodovini. S spomenico pa so želele koroške deželne oblasti tudi omenogostiti vidna Slovenca dr. Franca Petka in dr. Vinka Zvittra.²⁾ Franzu Krasnigu je z jugoslovanske strani odgovoril Bogo Grafenauer ter opozoril, da je avtor spomenice v svojem zgodovinskem orisu in v drugi argumentaciji historične konstrukcije koroškega historika nemškonaacionalne smeri dr. Martina Vutetja. Grafenauerjeva knjižica^{2a)} je izšla v okviru že omenjenega Znanstvenega inštituta pri predsedstvu SMOS, ki je v tem času - kot smo opozorili - skupaj s inštitutom za mednarodno politiko pri jugoslovanskem ministratvu za zunanje zadeve še nadalje zbiral gradivo in skrbel za izdelavo argumentacije in projektov za predstoječo diplomatsko akcijo v koroškem vprašanju na bodoči konferenci za sklenitev avstrijske državne pogodbe. Še tekom poletja 1945 se je Znanstveni inštitut preimenoval v Inštitut narodne osvoboditve pri Predsedstvu vlade LRS ter je bil v njenem okviru ustanovljen poseben oddelk za najna vprašanja, ki je v naslednjih letih s publikacijami (najvažnejši med njimi je bil 1946 leta že omenjeni Koroški zbornik ter povzetki B. Grafenauerja o nacionalni strukturi Koroške iz tega zbornika v angleškem, francoskem in ruskem jeziku),^{2b)} ter 1945 leta dvojezični seznam krajev in politično-upravne razdelitve slovenske Koroške, ki sta ga bila pripravila dr. Luka Sienčnik in dr. Bogo Grafenauer)³⁾, s zbiranjem gradiva in izdelavo elaboratov zelo velike prispeval k strokovni strani borbe za naše.⁴⁾ Omenimo naj še, da so nadaljnji organizacijski razvoj tega inštituta 1948 leta izvedli trije odloki vlade LRS od 7.2.1948, ki so ukinjali Znanstveni inštitut, istočasno pa ustanavljali Muzej narodne osvoboditve, ki je prevzel ustrezno gradivo o narodnoosvobodilni borbi ter Inštitut za narodnostna vprašanja pri Universi v Ljubljani s nalogo dejavno proučevati in razčlenjevati problematiko narodnih manjšin v Jugoslaviji in njenih sosedah.⁵⁾

Drugi korak na avstrijski strani 1945 leta je bila brošura koroške deželne vlade. Brošura je poudarjala sožitje obeh narodnosti na Koroškem, govorila o nedeljivi Koroški in o subjektivnem principu pripadnosti k narodnosti ter bila mnenja, da na Koroškem ni zaskročenega slovenskega jezikovnega območja, temveč samo jezikovno območje z nemškimi zajedami, razdeljeno na tri dele z nemškimi jezikovnimi otoki (str. 7). Tako kot v Kramnigovi spomenici je bila tudi v tej knjižici historična argumentacija povzeta iz del dr. Martina Wutteja. Predvsem je poudarjal koroški slogan o etnični in jezikovno mešani južni Koroški, ki je po kulturi, zgodovini, gospodarstvu prometu in zavesti večine prebivalstva nemško tle le s rahlimi otoki s slovenskim jugom. Zato bi bilo krivično, če bi južno Koroško brez isprašanja prebivalstva priključili k Jugoslaviji. Brošuro sta dopolnjevali dve spomenici, ki ju je tega leta deželna vlada predložila britanskim oblastem (obe spomenici sta bili natisnjene v nemškem, angleškem in francoskem jeziku). Prva spomenica z dne 12.9. se je dotikala dokončnega priznanja nemžarzenske mirovne pogodbe iz leta 1919, in odločitve plebiscita leta 1920, druga spomenica z dne 1.10. pa je obravnavala desedevno jugoslovansko zahtevo po dravski meji.

Odkod deželni vladi taki glasovi, nam ni jasno, menimo pa, da so bile maja meseca, kakor daje slutiti opazka nekaterih virov povod za take govorice izjave predstavnikov britanske oblasti (npr. v Fliberku, podatek v f. 164), da bo Jugoslavija najverjetneje dobila Koroške do Drave. Pozabiti tudi ne smemo, da se je prav tiste dni pripravljala esnutek uredbe o dvojezični šoli, ki naj bi znova dokazala enotnost dežele in zabrisala Dravo kot mejo med slovenskim in nemškim šolskim jezikom. Druga spomenica pa je tudi želela iz geografskih, ekonomskih, prometnih, zgodovinskih in etničnih razmer pokazati Britancem, da Koroške ni mogoče razdeliti brez posledic za celo avstrijsko federacijo. Obe spomenici sta je bilo dedanih deset nemljevidov, podobno kakor je maja 1945 predlagal dr. Rainerju dr. Martin Wutte. Avtorja obeh spomenic sta bila bivši avstrijski poslanik v Švici Max Hoffinger in bivši podpredsednik

uradne avstrijske poročevalske agencije na Dunaju dr. J. Hans. Med razlogi, da sta postala sestavljalec obeh memorandumov, je navedel dr. J. Hans dejstvo, da nista bila člana ali kandidata nacistične stranke in zato Britancem bolj "tragbar" (gl. dr. J. Hans, *Zwei Kärntner Denkschriften vom September 1945*, Charin-tia I., 1960, str. 879-885; posebej str. 881). Z druge spome-nice je s slovenske strani odprl Bogo Grafenauer s spisom ko-roško vprašanje (Slovenski zbornik 1945, str. 432-449) ter u-temeljuječ rešitev koroškega vprašanja v smislu sedinjene Slo-venije obširno polemiziral s trditvami o nedeljivosti Koroške, pa tudi z mnenjem o važnosti Koroške kot nedeljivega sestavne-ga dela avstrijske države.

Hkrati z omenjenimi prizadevanji koroške deželne vlade pa si je avstrijska diplomacija prizadevala, da bi štiri vele-sile ZDA, Sovjetska zveza, Velika Britanija in Francija ločile na bližnji konferenci za sklenitev državne pogodbe razpravlja-nje o avstrijskem vprašanju od nemškega in s tem pospešili sklenitev avstrijske državne pogodbe, kar pa so predstavniki štirih velesil zavržili. Sklenili so tudi, da se bo skupna kon-ferenca sestala januarja 1947 v Londonu. Posledica tega sklepa je bila poživljena dejavnost tako koroškega kakor jugoslovan-skega tiska o koroškem vprašanju, pa tudi diplomacije obeh pri-zadetih strani, tako Avstrije kakor tudi Jugoslavije. V tem času je bilo tudi dokončno izdelano besedilo jugoslovanske spomenice o koroškem vprašanju, ki jo je jugoslovanska dele-gacija pod vodstvom pooblaščenega ministra dr. Jožeta Vilfana predložila in razložila konferenci.⁶⁾ Ker je spomenica eden izmed osnovnih jugoslovanskih dokumentov o koroškem vprašanju po maju 1945, jo podajamo nekoliko podrobneje:

Osnovne teze spomenice so izhajale iz določil moskovske deklaracije iz leta 1943 o obnovi neodvisne Avstrije in iz do-ločil o odgovornosti Avstrije v drugi svetovni vojni. Spome-nica je navajala, da je Avstrija sodelovala pri ustvarjanju načrtov in pripravljanju agresije proti Jugoslaviji, v aneksi-ji jugoslovanskih ozemelj in v germanizaciji jugoslovanskega

prebivalstva, v vsestranski udeležbi v hitlerjevski agresiji proti Jugoslaviji in v okupaciji jugoslovenskih dežel in pri vojnih zločinih nad jugoslovenskim prebivalstvom, predvsem pa opozarjala na slovenske etnične meje na Koroškem v smislu sklenjenega agrarnega področja, obsegajočega 2.470 kvadratnih kilometrov s 180.000 prebivalci, kakor tudi obsejne slovenske dele Štajerske v površini 130 kvadratnih kilometrov in približno 10.000 prebivalci. To ozemlje bi bile po spomenici na severu očiščeno s mejo, ki bi tekla takole: "od kote 1.496 v Karnskih Alpah po soteski Krnice do izliva potoka Krnice v Ziljo, nato v severovzhodni smeri na koto 932 m in na Negal 2.118 m v Ziljskih Alpah, po grebenu Ziljskih Alp do Špiška 1.339 metrov ter čez Beli potok na Bukovnik 662 m, dalje po Dravi do kote 493 m severno od Oornje Bele do vasi Dole, vzhodne od izliva Zilje;

od tod v severni smeri na koto 852 v Osejskih Turah, po grebenu Osejskih Tur proti vzhodu do Gelinja 1.054 m, preko Šenturske gore 1.015 m, Šentlenske gore 1.056 m in po kotah 1.074 in 1.079 do Krke, ki jo prestopi južno od Vrha Št. Janž na Mostiču; od Krke se vzpenja čez koto 1.225 m na Zapotnikove peč 1.413 m in po grebenu Svinške planine do vrha 1.899 m;

od tod se spušča proti jugovzhodu čez koto 1.218 m pri Sv. Lenartu, obsega dolino Gradnice in Št. Pavel v Labodski dolini in se vzpenja na Brundel in po grebenu na vrh Golice 2.144 m" in se zatem nadaljuje na Štajerski sektor. V primerjavi z nekdanjim plebiscitnim območjem leta 1920 je območje, ki ga je zahtevala Jugoslavija leta 1946, obsegalo še Ziljsko dolino ter občine Št. Janž na Mostiču ter Pustriico (Pustritz), Gradnico (Granitztal), Št. Pavel (Št. Paul) in Etno ves (Ettendorf) v političnem okraju Wolfsberg." To zahtevo je v spomenici nadrobno podkrepilo in razčlenjevalo pet prilog (aneksov), ki so poglobljale ustrezno jugoslovenske dokumentacije. Po obsežnosti argumentacije med prilogi posebej izstopa aneksa o etničnem značaju slovenske Koroške, ki povzema ugotovitve dr. Boga Grafenauerja v razpravi "Narodnostni razvoj na Koroškem od 19. stol. do danes" (Koroški zbornik, 1946; aneksa št. 3). Drugi aneksi se dotikajo vprašanja sodelovanja Avstrije in Av-

strijecev v hitlerjanski agresiji in okupacije, Jugoslavije, naredno osvobodilnega boja koroških Slovencev med drugo svetovno vojno, zgodovino koroških Slovencev ter zemljepisno-ekonomske povezanost slovenskega dela Koroške in obmejnih krajev Štajerske s Jugoslavijo.⁷⁾

Memorandum je na konferenci 14.2.1947 razložil dr. Joža Vilfan. Ob utemeljitvi jugoslovanske zahteve se je dr. Vilfan ustavil predvsem pri dveh točkah: 1.) da s plebiscitom leta 1920 koroško vprašanje ni bilo rešeno in 2.) da so bili koroški Slovenci nacionalno zatirani ne le za nacizma, pač pa tudi v prvi avstrijski republiki.⁸⁾

V odgovoru na te trditve jugoslovanske delegacije je avstrijski zastopnik na konferenci dr. Karl Gruber podčrtal, da je Jugoslavija leta 1920 priznala plebiscit. Zatem se je dotaknil abstinence Osvobodilne fronte na volitvah 1945 in na nedvojnih pritožbah koroških Slovencev pri Društvu narodov v Ženevi. Za nas pa je posebno zanimiv Gruberjev odgovor na vprašanje zastopnika Sovjetske zveze Guseva, o nacistični nanosi izseliti 50.000 Slovencev in o trditvi avstrijcev, da se je pri ljudskem štetju leta 1934 naštele le 26.000 Slovencev. V odgovoru je Gruber namreč zatrdil, da se število 50.000 nanaša tudi na Kranjsko.⁹⁾ Na seji 15.2. je sovjetski delegat podprl jugoslovanske zahtevo, medtem ko so predstavniki zahodnih sil zavrnilli misel na korekturo avstrijsko-jugoslovanske meje. Zavrnilli so tudi sovjetski predlog, naj bi o jugoslovanski zahtevi razpravljali poseben podedbor in predlagali, naj se ta sklep predloži svetu zunanjih ministrov v Moskvi.¹⁰⁾ Vsekakor je bilo zapadnim silam že 1945 leta znano, da je sovjetska vlada že maja 1945 sporočila Avstriji, da bodo ostale meje nespremenjene in da so že tedaj zahodne sile v sovjetski podpori jugoslovanskim zahtevam videli zgolj taktično potezo, ki ima namen olajšati realizacijo sovjetskih interesov glede nemškega premoženja v Avstriji.¹¹⁾ To dejstvo je menda na londonski konferenci opazila tudi avstrijska delegacija.¹²⁾ Dejanske pa so te stališče Sovjeti sugerirali že od pričetka leta 1946 tudi predstavnikom jugoslovanske vlade s pojasnilom, da ni možnosti

za priključitev slovenske Koroške k Jugoslaviji in svetovali jugoslovanski vladi, naj zmanjša svoje zahteve do Avstrije, pri čemer pa bi bila najboljša rešitev medsebojna pogodba med Avstrijo in Jugoslavijo o obmejnem vprašanju.¹³⁾

Kot član avstrijske delegacije se je londonske konference udeležil tudi koroški deželni glavar Hans Piesch. Čeprav so vse tri zahodne sile zavračale jugoslovanske predloge o koroškem vprašanju, se je jugoslovanski delegaciji vseeno posrežilo postaviti vprašanje Piescheve udeležbe na konferenci. Dne 31.1. je bila namreč jugoslovanska vlada s posebno spomenico protestirala pri zunanjih ministrih proti Pieschevemu sodelovanju na konferenci zaradi njegove vloge pri Reinerjevi predaji oblasti dne 7.5.1945.¹⁴⁾ Dr. Karl Gruber se v svoji knjigi v kateri se dotika tudi tega obdobja spominja, da se Piesch ni posebno pametno branil jugoslovanskih očitkov; po njegovem mnenju je bila jugoslovanska nota posledica tiskovne konference, na kateri se je Piesch o tem vprašanju slabe zagovarjal pred vzhodnimi novinarji. Čeprav je bila jugoslovanska zahteva po odstranitvi Piescha s konference odklonjena, je Piesch po vrnitvi iz Londona odstopil kot koroški deželni glavar.¹⁵⁾

Londonska konferenca je v bistvu končala dele dne 23. 2. 1947. Kot drugo točko so na sednji seji konference obravnavali znova zahtevo jugoslovanske delegacije, da bi se lahko udeležile bližnje konference sveta zunanjih ministrov v Moskvi in razgovorov o vprašanju mirovne pogodbe z Avstrije. To pot so bili vsi štirje namestniki zunanjih ministrov soglasni, da je treba na to jugoslovansko zahtevo odgovoriti enake kot na podobno zahtevo avstrijske delegacije, vendar so dokončni sklep o tem vprašanju prepustili zunanjim ministrom. Vseeno pa so svetovali, naj se jugoslovanska delegacija pripravi na pot v Moskvo, če bo njena navzočnost v Moskvi potrebna.¹⁶⁾

Napovedana moskovska konferenca se je nato sestala dne 10.3. in delala do 24.4.1947. Na podlagi znanega gradiva moremo presoditi, da so bile na tej konferenci jugoslovanske možnosti minimalne in še to kvečjemu na področju kulturne avtono-

nija za koroške Slovence. Ko je namreč aprila 1947 prispela v Moskvo jugoslovanska delegacija je naletela po podatku v jugoslovanski notii Sovjetski zvezi z dne 20.8.1949 na zelo neodložno stališče sovjetske vlade, da bi branila jugoslovanske zahteve v koroškem vprašanju: na več razgovorih šefa jugoslovanske delegacije Edvarda Kardelja in jugoslovanskega poslanika v Moskvi Vladimira Popovića z V. Molotovom in A. Višinskim sta namreč predstavnika Sovjetske zveze prepričevala zastopnike Jugoslavije, da nimajo jugoslovanske teritorialne zahteve absolutno nobene možnosti, da jih bo konferenca sprejela in da bodo najverjetneje odbite. In že takrat je izjavil sovjetski zunanj minister V. Molotov E. Kardelju, da drži Sovjetska zveza že naprej odprto koroško vprašanje, zato, da bi bilo tako uspešno rešeno vprašanje nemškega prenošenja v Avstriji v korist Sovjetske zveze (Poročilo Edvarda Kardelja jugoslovanski vladi z dne 23. aprila 1947, cit. v notii Sovjetski zvezi dne 20.8.1949). Na to kaže tudi izjava predstavnika ZDA na konferenci G. Marshalla dne 23.4.1947 v dokumentu konference št. 154 s tega dne: "Kot je g. Molotov nekočkrat popolnoma jasno izjavil, je temeljno nerešeno vprašanje 35. člena, ki se nanaša na nemške aktivne v Avstriji". V odgovoru na to izjavo je šef sovjetske delegacije Molotov poudaril, da je "sovjetska delegacija večkrat izjavljala, da imata člen 35. (namreč osemtna državne pogodbe z Avstrijo), ki je v zvezi s nemškim prenošenjem v Avstriji in 42. člen, ki je z njim povezan, poseben pomen za Sovjetsko zvezo". Molotov je hkrati izjavil, da se je Sovjetska delegacija pokazala pripravljeno, da najde podlago za sporazum tudi za druga nerešena vprašanja, medtem ko sploh ni omenil koroškega vprašanja (Dokument konference št. 156 od 24.4.1947).¹⁷⁾

V takem položaju je jugoslovanska delegacija zato skušala vsaj doseči pripravljenost Sovjetske zveze, da bi se na konferenci zavzela za kompromisno rešitev koroškega vprašanja. Dosegli so, da se predstavniki Sovjetske zveze zahtevali od jugoslovanske delegacije naj predloži več minimalnih variant, na katere bi bila Jugoslavija pripravljena pristati. To je de-

legacija FLWJ tudi storila v pismu Edvarda Kardelja A. Višinsku. Hkrati je V. Molotov svetoval E. Kardelju, naj jugoslovanska delegacija neposredno intervenira v tem smislu pri predstavnikih drugih velebil.¹⁸⁾ Na podlagi teh razgovorov je jugoslovanska vlada predložila Sovjetski zvezi tri variante novega predloga za rešitev koroškega vprašanja. Po prvi varianti bi se zmanjšal obseg na 210 kvadratnih kilometrov avstrijskega ozemlja z 9.396 prebivalci, po drugi na 63 kvadratnih kilometrov s 3.150 prebivalci in po tretji varianti bi se Jugoslavija zadovoljila tudi s posebnimi pravicami pri vodstvu obeh koroških elektrarn Žvabek in Labot.¹⁹⁾ Verjetno so s tem v zvezi bili izdelani podrobnejši jugoslovanski načrti o manjšinskem varstvu na območju južne Koroške.²⁰⁾

V knjigi *Zwischen Befreiung und Freiheit* dr. Gruber piše, da ni kazal Molotov na tej konferenci na njegovo zažudenje nobenega zanimanja za obmejna avstrijska vprašanja (str. 134), pač pa je samo dvakrat povprašal avstrijske delegacije o slovenskem problemu: ene vprašanje se je tikalo slovenskega šolstva na južnem Koroškem, druge pa rezultatov ljudskih štetij na Koroškem od srede preteklega stoletja naprej. Med samo konferenco je po dr. Gruberju avstrijska delegacija na lastno pobudo skušala najti stike za razgovore s Sovjetsko zvezo, do katerih je tudi prišlo. Na enem izmed teh razgovorov je Molotov svetoval avstrijski delegaciji, naj se to vprašanje uredi dvostransko med Avstrijo in Jugoslavijo. Potem je nadaljeval: "Rusija noče nič drugega kot pogodbeno zavarovanje sovjetskih pravic, ki izvirajo iz Potsdamskega sporazuma". Tudi sovjetski poslanik Kisiljev mu je svetoval, naj Avstrija v principu prizna pravice Sovjetske zveze v Avstriji (str. 136).²¹⁾

Po sovjetski sugestiji je jugoslovanska delegacija na konferenci stopila še med konferenco tudi v stik s francoskim zunanjim ministrom Bidaultom. Rezultat pogovorov Sovjetske zveze s predstavniki jugoslovanske delegacije vidimo v predlogu sovjetskega predstavnika na seji zunanjih ministrov, potem ko je ameriški predstavnik zavrnil jugoslovanski predlog o spremembi koroških meja, da naj bi upoštevali razloge, ki jih je

navedla jugoslovanska delegacija glede izkoriščanja vodne sile reke Drave za jugoslovansko elektroindustrijo. Po njegovem bi bilo treba izvajati etnična načela glede Avstrije s večjo pozornostjo; če bi sprejeli pri reševanju avstrijskega vprašanja etnično načelo, potem bi morali nazvati "veliko število Avstrijcev za Nemce". Ob koroškem vprašanju se je britanski zastopnik Bevin izrekel za nespremenljivost avstrijsko-jugoslovanske meje. Edino sovjetski predstavnik Molotov se je izrazil za utemeljenost jugoslovanske zahteve. Nepravilno bi bilo, je dejal, če bi sprejeli stališče, ki ga je zagovarjal avstrijski minister Gruber s popolno odklonitvijo jugoslovanske zahteve. Molotov je poudaril, da naj konferenca prepusti proučitev jugoslovanskih predlogov konferenci namestnikov zunanjih ministrov, ki naj bi predložili svoje sklepe svetu ministrov za zunanje zadeve. Namestniki ministrov naj bi izdelali poročilo do 21. 4. 1947.^{22), 23)}

Na dejstvo, da bodo velesile očitno zavrnile jugoslovanske predloge, je konec maja 1947 opozoril tudi tov. Tito. V razgovoru s bolgarskimi novinarji je namreč na vprašanje o koroškem problemu odgovoril: "Slabo kaže, da bi dobili vse, kar zahtevamo. Verujemo, da bomo nekaj dobili in nekaj dosegli, vendar to ne pomeni, da bo to rešitev za vse večne čase. Izjavil sem že, da s takimi rešitvami to vprašanje za nas ne bo rešeno. Moramo se pekoriti sklopom zato, ker smo član Združenih narodov. To pa ne pomeni: dvigniti roke in pristati za vse večne čase na takšen sklep. Dejstvo je, da so tam Slovenci, dejstvo je, da žive Slovenci tunkaj že tisoč in več let. Tega dejstva ne more nihče zanikati, pa tudi mi se ne moremo temu dejstvu odreči. Če nam ne bodo dali tega, do česar imamo pravico bo to za nas nepravilna rešitev, toda sprejeti jo moramo, ker smo član Združenih narodov. Nam so storili z mirovnimi pogajanjmi mnogo krivice. Storili so nam krivice tudi v vprašanju Julijske krajine. Trst je bil kratko in malo izrezan iz celega in zdravega telesa. To se je zgodilo zaradi nekaterih mednarodnih računov. Toda kaj pač moremo? Dati moramo svoje izte, da se utrdi mir. To je naša dolžnost".²⁴⁾

Omenjena komisija zastopnikov štirih velesil se je končno sestala na Dunaju dne 12.5.1947. Čeprav je imela na programu tudi koroško vprašanje, se tega problema ni dotaknila kljub jugoslovanski noti z dne 22.4. Dne 8.10. je konferenca sporočila jugoslovanski vladi, da se o zahtevah Jugoslavije, da bi se slišali njeni predstavniki, ni mogla mediniti, pač pa da bodo jugoslovanske zahteve predložene bližnjemu zasedanju sveta ministrov za zunanje zadeve.²⁵⁾ Čez tri dni je konferenca brez uspeha končala svoje delo,²⁶⁾ medtem pa sta 14.6. med bivanjem britanskega ministra Neela Beckerja v Jugoslaviji govorila s njim o koroškem vprašanju jugoslovanski zunanji minister Stanoje Simić in njegov pomočnik Aleš Bebler. Razložila sta mu omenjene predloge, ki jih je Edvard Kardelj sporočil 20. aprila 1947 v pismu Višinskemu.²⁷⁾

V noti jugoslovanski vladi 8.10. napovedana konferenca zunanjih ministrov se je pričela dne 25.11., a se razbila že čez 20 dni na vprašanju nemškega premoženja ne da bi zastopniki štirih velesil, kdaj se bo konferenca nadaljevala. Zedinili pa se se ob predlogu, da naj nadaljujejo pripravljalno delo za sklenitev avstrijske državne pogodbe namestniki zunanjih ministrov v Londonu. O koroškem mejnem vprašanju na konferenci kljub ponovni jugoslovanski prošnji niso govorili.²⁸⁾ Vprašanje, da bi zunanji ministri znova vzeli v pretres koroško vprašanje, je sprožil 4. 12. na tiskovni konferenci jugoslovanski veleposlanik v Londonu dr. Ljuba Leontić s opozorilom, da Jugoslavija terjaja od Avstrije: "priključitev nacionalnega ozemlja Koroške, reparacije in restitucije, rešitev vprašanja razseljenih oseb, izročitev vojnih zločincev, izpolnitev zahteve v zvezi s sovražnim premoženjem v Jugoslaviji, zahteve, da se s posebnim statutom savarujejo interesi tistih narodnih jugoslovanskih manjšin, ki bi še naprej ostale v mejah Avstrije po ugoditvi jugoslovanskim ozemeljskim zahtevam".²⁹⁾ Avstrijski tisk je ob tej izjavi opazil, da ta jugoslovanska zahteva ni vsebovala vprašanja delov avstrijske Štajerske in menil, da Leontićeve izjave ni bila tako ostra kot jugoslovanske izjave

ob pričetku tega leta.³⁰⁾ Ob zaključku konference je 18.12. avstrijski zunanji minister izjavil, da bilateralna pogajanja o koroškem vprašanju s Jugoslavijo ne pridejo v poštev, ker je bila - po njegovem (cit.) "ta meja odločena po zadnji (sic!) vojni s odločitvijo ljudstva pod mednarodnim nadzorstvom".³¹⁾

Namestniki zunanjih ministrov so se nato znova sestali v Londonu dne 20.2.1948 s namenom znova proučiti nerešena vprašanja avstrijske državne pogodbe. Na seji dne 13.4. so se sporazumeli, da bodo načeli tudi vprašanje avstrijskih meja. V debati o tem vprašanju sta britanski in ameriški zastopnik izjavila, da so ozemeljske zahteve Jugoslavije nesprejemljive. Očitno misleč na nove jugoslovanske predloge je sovjetski zastopnik Rokotov zavrnil predlog ameriškega zastopnika, naj delegati sprejmejo člen o avstrijskih mejah s omejitvijo, da naj se teritorialne določbe spremenijo, če Jugoslavija predlaga "sprejemljive" predloge. Na konferenci je sovjetski zastopnik na seji 13.4. tudi vztrajal pri prvotnem jugoslovanskem predlogu;³²⁾ vendar se se čez dva dni namestniki zunanjih ministrov sporazumeli o mejnem vprašanju na tole formulacijo: "Po sprejemu memoranduma jugoslovanske vlade in s pogojem, da bo ta memorandum vseboval nove predloge, bodo posebni pooblaščenca z veseljem določili rok, ki bo ugoden za vse udeležence in na katerem bodo lahke v tej zadevi zaslišali zastopnike jugoslovanske vlade."³³⁾ Temu vabilu se je jugoslovanska vlada odzvala ter predložila konferenci nov jugoslovanski memorandum s kompromisnimi predlogi za rešitev koroškega vprašanja. Po teh predlogih bi pripadlo Jugoslaviji nekdanje plebiscitno območje cone A in B. Po novem predlogu bi se Jugoslavija odpevedala spodnji Ziljski dolini, delu mesta Beljak ter občinam volfsberškega okraja. Memorandum pravi:

... Vlada FLRJ je pripravljena skrečiti svoje teritorialne zahteve proti Avstriji tako, da ne zahteva tehle ozemeljske:

a) spodnje Ziljske doline (Gailtal) in dela mesta Beljaka (Villach), ki leži južno od reke Drave in njegove okolice - ozemlja ca 480 km² a približno 33.000 prebivalci, in

b) občine Pustrica (Pustritz), Gradnica (Gradnitzthal), Št. Pavel (St. Paul), Legerbuh (Legerbuch), Etna vas (Etten-dorf), dela občine Labod (Lavamünd) in občine Sobota (Soboth) - ozemlje ca 200km² s približno 7.000 prebivalci.

Ozemlje, zahtevano od FLRJ, se zato zmanjša za ca 680 km² s približno 40.000 prebivalci.

Mejna linija, ki jo je vlada FLRJ predlagala v svojem Memorandumu o slovenski Koroški, obmejnih ozemljih Štajerske in gradiščanskih Hrvatih, se zato spremeni takole:

Na zahodu se prične s gore Maleško Polcne (Mallestiger Mittagkogel, 1829 m) na sedanji jugoslovanski-avstrijski meji, teče proti severu med kraji Bače (Fank) in Malešče (Mallestig) do Poljan (661 m), kjer se obrne v severovzhodni smeri proti Dravi, ki jo preseka na točki 1 km višje naselja na Dravi (Drau) v občini Marija na Zilji (Maria Gail) in teče v severni smeri čez točko 611, 651, in 871, doseže točko 903 na grebenu Osejskih Tur (Oessischer Tauern), od koder se nadaljuje po prej predlagani mejni črti do vrha Špajka (Speikogel, 1899 m) na Svinški planini (Sausalpe);

Od vrha Špajka (Speikogel, 1899 m) teče po razvodnici med Celovico (Wölfnitzbach) in Gradnico (Granitzbach), potem po razvodnici med Dravo in Labošnico (Lavant) do točke 542 in se nadaljuje v ravni črti čez Labošnico do točke 538 severovzhodne od Labeta (Lavamünd) in čez Magalensko goro (Magalensberg 997 m) in točke 1415 na grebenu Celice (Koralpe) doseže Košenjak (Bühnerkogel, 1521 m) na sedanji jugoslovanske-avstrijski meji.

Na Štajerskem sektorju zahteva vlada FLRJ samo dve korekturi, namreč na območju Lučan (Leutschnach) in pri trikotu Radgona (Radkersburg) v prej zahtevanem obsegu. ³⁴⁾

Za območja Koroške in Gradiščanske, naseljene s slovenskim ali hrvaškim prebivalstvom, je memorandum zahteval posebno varstvo njihovih narodnostnih pravil. Ta predlog je obsegal 7 točk in zahteval popolno enakopravnost s drugimi avstrijskimi državljanji ter pravico za narodnostne manjšine do jezika in združenja. V skladu s 7. členom kasnejše avstrijske državne po-

godbe je predlog zahteval pravico do osnovnega šolstva in ustreznega števila srednjih šol za manjšine, za katere je določil tudi učno nadzorstvo. Na manjšinskem območju bi bila slovenski in hrvatski jezik uradno dodatna jezika k nemščini, prav tako bi bili napisi dvojezični. Člani manjšine bi bili sorazmerno zastopani v pedagoških službah kot v juridični stroki ter administraciji. Memorandum je tudi zahteval pravice do stikov manjšine s matičnim narodom kot tudi priznavanje diplom jugoslovanskih šol. Protimanjšinske organizacije in dejavnost na tem območju bi bile prepovedane.³⁵⁾ Spomenice je Jugoslavija skušala podpreti tudi s publikacije Saopštenja o sločinima Austrije i Austrijanaca protiv Jugoslavije i njenih naređa ter s zbirke dokumentov o koroškem vprašanju (Belo knjigo) Documents of the Carinthian Question, ki jo je izdalo jugoslovansko zunanje ministrstvo.

Namestnikom zunanjim ministrom je na konferenci nov jugoslovanski predlog razložil dr. Aleš Bebler. Ob njem je poudaril, da je "dejanska vlada FLRJ ... že pred nekaj časa sklenila, da stavi nov predlog o meji. Tak sklep je sprejela zato, da bi ponovno pokazala globoko željo po miru s svojim sosedom in po miru sploh, opozoril pa je tudi, da nova meja ne pomeni, da bi bile jugoslovanske zahteve pretirane ali neupravičene.³⁶⁾ Upeštevajoč memorandum je dr. Bebler zatem podčrtal, da je vse, kar Jugoslavija zahteva, nesporno jugoslovanske osebnosti. Po Beblerjevem mnenju bi ostale na podlagi novega predloga v Avstriji približno 85.000 Slovencev in Hrvatov, medtem ko bi ostale v Jugoslaviji kakih 45.000 Nemcev. Osebnosti, ki bi ga dobila Jugoslavija s novo mejo, bi obsegale 68 občin, od tega 53 s območja dvojezičnih šol. Od drugih 15 občin bi 14 odpadlo na območje Celovca (pač političnega okraja Celovec). Jugoslovanska delegacija se je na konferenci dotaknila tudi vprašanja Drave. Od udeleženk konferenec so vse tri zahodne sile odklonile novi jugoslovanski predlog, pač pa je francoski predstavnik priznal upravičenost jugoslovanske zahteve po varstvu manjšin. Po francoskem mnenju pa je o tem varstvu tako že govora v manjšinskem členu v predlogu za

avstrijske državne pogodbo. Sicer pa - je nadaljeval francoski predstavnik - bo tudi Avstrija postala članica organizacije Združenih narodov in s tem bo prevzela pravice določene v deklaraciji Združenih narodov.³⁷⁾ Ameriški predstavnik Reber je v odgovoru zavrnil teze o Avstriji kot sovražni sili med drugo svetovno vojno, medtem ko je imel britanski zastopnik Majoribanks jugoslovanske predloge za neutemeljene.³⁸⁾ Avstrija se je seveda pridružila stališčem zahodnih sil,³⁹⁾ medtem ko je sovjetska delegacija sicer podprla jugoslovanske zahteve⁴⁰⁾ s pripombo, da je Sovjetska zveza pripravljena obravnavati vsak kompromisni predlog, ki bi ga bil pripravljen predložiti katerikoli član sveta namestnikov zunanjih ministrov.⁴¹⁾ Po podatkih jugoslovanskih not Sovjetski zvezi avgusta 1949 moremo povzeti, da sta sovjetska zastopnika Kektomov in Zarubin predlagala dr. Beblerju diplomatske korake za dosego kompromisne rešitve koroškega vprašanja. V smislu teh sugestij je nato dr. Bebler govoril s britanskima diplomatom Mayhewjem in Sargentom, ameriškim predstavnikom Reberjem in francoskim predstavnikom Couve de Murvillem; jugoslovanski ambasador v Parizu Marko Ristić pa je govoril s francoskim zunanjim ministrom Bidaultom.⁴²⁾

Dr. Gruber piše v spominih, da je na konferenci sovjetski predstavnik Kektomov sicer podpiral jugoslovanske zahteve, bil pa je pripravljen razpravljati o vsakem predlogu nasprotne strani (str. 190), na nujnost kompromisa v koroškem vprašanju pa je opozoril Gruberja tudi sovjetski predstavnik v Londonu Kisiljev (str. 191, 192). V nasprotju z detedanjimi konferencami se je londonska konferenca razbila prav na koroškem vprašanju. Dr. Gruber citira zapisnik kritične seje z dne 8. maja, na kateri je Majoribanks zahteval od Kektomova precizen odgovor v koroškem vprašanju, ali kompromisni predlegi, ki jih omenja sovjetska delegacija, še vedno obsegajo odstop avstrijskega ozemlja Jugoslaviji. Na to vprašanje je Kektomov odgovoril "da" (str. 196). Ko govori Gruber o tej seji, sicer meni, da ta odgovor ni čisto ustrezal navodilom sovjetske vlade, ali pa da je bil prevod Kektomove izjave napačen. V oporo takega

menja dr. Gruber omenja razgovor, ki ga je imel s sovjetskim poslanikom na Dunaju Koktelovom, v katerem mu je ta nagotovil, da Sovjetska zveza ni nikoli delala iz mejnega vprašanja *conditio sine qua non*, pač pa, da je pripravljena razpravljati o predlogih vseh štirih strani (str. 196). Gruber omenja še eno svojo diplomatsko intervencijo na generalni skupščini OZN v Parizu pri zunanjih ministrih štirih velesil, da bi se znova lotili razgovorov o avstrijski pogodbi. V razgovoru o tem vprašanju mu je sovjetski predstavnik Višinski odgovoril: "Stališče Sovjetske zveze v vprašanju avstrijskih meja je dobro znano in se ni spremenilo. Vendar je poglobljeni interes Sovjetske zveze ureditev vprašanja nemškega prenošenja (str. 198). Dr. Gruber iz teh besed izvaja zaključek, da bi te v previdnem sovjetskem diplomatskem jeziku utegnile pomeniti, da je bilo za Sovjetsko zvezo najvažnejše vprašanje nemškega prenošenja v Avstriji (str. 199-200).

Tako kot poprejšnja londonska in moskovska konferenca je bila tudi ta konferenca brezuspešna. Prve glasove o morebitnih novih pogajanjih za sklenitev avstrijske državne pogodbe je bilo slišati o prekinitvi ponovne londonske konference v prvih decembrskih dneh 1948⁴³⁾ leta, konferenca sama pa se je znova sestala dne 9.2.1949, leta v Londonu.

Zanimivo je bilo na tej ponovni konferenci gledanje posameznih delegacij na koroško vprašanje. Predstavnik Velike Britanije in ZDA Majoribanks in Reber sta bila absolutno proti spremembi koroških meja, bila pa sta pripravljena razpravljati o varstvu za koroške Slovence in za vprašanja v zvezi z obmejnimi hidrocentralami (Zvabek in Labot) na Dravi.⁴⁴⁾ Francoski predstavnik Berthelot je znova poudaril francoske stališče, da bi bilo treba počakati na novo predložitev jugoslovanskih predlogov, v debati pa je preciziral to stališče, češ da Francija ne more nikakor odstopiti od svojih načel in da bi moral biti 5. člen načrta avstrijske državne pogodbe ohranjen v stari obliki. Sovjetski predstavnik Zarubin je znova predlagal zaslišanje jugoslovanskega zastopnika,⁴⁵⁾ vendar je bilo na prihod-

nji seji (11.2) opaziti njegovo izogibanje, da bi se indentificiral z jugoslovanskimi zahtevami do Avstrije. Pri tem se je Zarubin omejil zgolj na priporočilo, naj se Jugoslovanom znova omogoči, da predložijo predloge za rešitev koroškega problema, in pustil odprto vprašanje spremenjenih jugoslovanskih predlogov. Zahodne sile so sicer pristale na ta predlog, vendar so postavile pogoje, da naj se v prihodnje ob koroškem vprašanju ne govori o obsejnih spremembah ali o plaševanju avstrijskih reparacij Jugoslaviji.⁴⁶⁾

Na seji dne 16.2. so namestniki zunanjih ministrov sprejeli predlog dr. Aleša Beblerja, da bi konferenci znova predložil jugoslovanske predloge za rešitev koroškega vprašanja.⁴⁷⁾ Upoštevaje negativno stališče zahodnih sil do Jugoslavije in sovjetske politike v koroškem vprašanju, je predstavnik FLRJ predložil 18.2. konferenci nov kompromisni jugoslovanski predlog. Predlog je temeljil na štirih osnovnih načelih: 1/ spremembo avstrijsko-jugoslovanske meje v korist Jugoslavije na podlagi kompromisnega predloga, ki bi bil predložen pozneje ("Popravek sedanje meje v korist Jugoslavije, ki jo je treba določiti na podlagi kompromisnega predloga"); 2/ "Politično, gospodarsko in kulturno avtonomijo za tisti del slovenske Koroške, ki bi še naprej ostal v mejah avstrijske republike"; 3/ Plačilo reparacij Jugoslaviji in 4/ Zagotovitev manjšinskih pravic Hrvatom in Slovencem, ki bi ostali izven avtonomnega ozemlja.⁴⁷⁾

V obrazložitvi je dr. A. Bebler poudaril neurejenost političnega, gospodarskega in kulturnega položaja koroških Slovencev. Ko je omenil delovanje BHS, napade na posamezne Slovence, odnos orožništva in policije do naprednih Slovencev je opozoril, da politična stranka koroških Slovencev ni dovoljena; koroški Slovenci nimajo slovenskega predstavnštva v avstrijskem parlamentu, ne v deželni vladi, ne v deželni skupščini, ne v mestnih ter vaških odborih; slovenski jezik v občevanju z oblastmi in celo v poštni službi je prepovedan; slovenskih predstavnikov ni niti v poluračnih ustanovah, kakršne so deželna kmetijska zbornica in podobne zbornice v občinah, katerih

člani se imenovani, ne pa izvoljeni, na Slovence stalne gospodarske pritiskajo po obliki dvojnega obdavčevanja, odklanjajo ali razveljavijo jim dovoljenja za opravljanje trgovskih ali obrtnih poslov, proti staršem, katerih otroci obiskujejo šole v Jugoslaviji izvajajo represalije in podobno. Dr. Aleš Bebler se je dotaknil tudi vprašanja avtonomije za tisti del Koroške, ki bi na podlagi jugoslovanskih predlogov ostal v Avstriji. Po njegovem naj bi avtonomija zavarevala v prihodnje koroške Slovence pred vsami oblikami zatiranja, to pa naj bi omogočila resnična samouprava ne pa odvisna avtonomija, kot jo morda žele Avstrijci. Avtonomna oblast bi morala torej imeti svoje lastno upravo, vitevši tudi varnostno službo z deželno vlado na čelu, svoje lastno deželno skupščino z zakonodajnimi pravicami v vseh za deželo važnih vprašanjih in lastne sodne oblasti. Prihodnja avstrijska vojska ne bi smela imeti tukaj druge funkcije razen te, da bi varovala meje. Možnosti za zvezo med prebivalstvom dežele in Ljudsko republiko Slovenijo bi morala biti olajšane. Deželno ustavo, vključeno v pogodbo za Avstrijo bi moral zagotoviti varnostni svet Organizacije združenih narodov. ⁴⁸⁾

Pomen tega tretjega jugoslovanskega predloga je kasneje razložila vlada FLRJ dne 20.8.1949 v noti vladi Sovjetske zveze z željo, da bi s takšnim stališčem vlade FLRJ prevzela pred javnostje vso odgovornost za dejanska sovjetska popuščanja v tem vprašanju. "Postaviti zahtevo", nadaljuje tekst note, "da se sprejme samo princip o spremenljivosti avstrijske meje, in to javno, na seji namestnikov, bi pomenilo tudi javno izjavo, da je vlada FLRJ pripravljena sprejeti tudi minimalno spremembo meje." ⁴⁹⁾

Avstrijska vlada je novi jugoslovanski predlog takoj odklonila, enako tudi zahodne sile. ⁵⁰⁾ Po pričevanju avstrijskega zunanjega ministra so bili Avstrijci pripravljani ob teh pogovorih razgovarjati se le o nekaterih trgovsko-političnih koncesijah Jugoslaviji, če bi se ta odrekla svojim zahtevam do Avstrije. Za Avstrijo pa to ne bi bila nobena žrtev, saj se ZDA ob tem poluradne in javile pripravljenost nadomestiti Avstriji izgubo, ki bi jo imela s takimi koncesijami. ⁵¹⁾ Za taktično

sovjetske stališče je značilno, da njen predstavnik v nasprotju za zahodnimi predstavniki ni zastavil po obrazložitvi jugoslovanskega predloga dr. Beblerju nobenega vprašanja.⁵²⁾ Povzema je stališča zahodnih delegacij do predloga dr. Aleša Beblerja najprej opazimo, da so ga ZDA popolnoma odklonile. Francozi so bili mnenja, da Beblerjevi predlogi niso solidna podlaga za kompromisno rešitev koroškega vprašanja, druga vprašanja, kot reparacije, pa bi se po njihovem mnenju mogla rešiti s direktnimi avstrijsko-jugoslovanskimi pogajanjmi. Rezervirani so bili tudi Angleži z izjavo, da jugoslovanski predlogi kažejo delegatom roke, hočejo pa s svojo nedoležnostjo doseči koncesije Jugoslaviji.⁵³⁾

Čez štiri dni je konferenca zaslišala avstrijskega zunanjega ministra. Pri seji sta bila navzoča tudi predstavnika koroške deželne vlade Wedenig in Karisch. V svojem govoru je dr. Gruber znova kot pred letom dni zavrnil kakršnekoli misel na korekturo karavenske meje. O manjšinskem varstvu v Avstriji je zagotovil, da je varstvo "jezikovnih manjšin" - kot je podčrtal - v Avstriji dopuščeno z avstrijsko ustavo. "Mislim, da ni danes kjerkoli v Evropi manjšine - je dejal - ki bi imela enake pravice za svobodo kulturne, politične in ekonomske dejavnosti kot Avstrijci slovenskega jezika" in ali ne vodi je pripombe jugoslovanskega delegata v absurd, če govori, da so Slovenci na Koroškem omejeni v svoji politični, ekonomski in kulturni aktivnosti. Seveda je dr. Gruber znova trdil, da na Koroškem ni slovenskega ozemlja, pač pa da sta tam - pri tem se je opiral na uradne rezultate ljudskih štetij po jezikovnih kategorijah - nemški in slovenski jezikovni element popolnoma pomešan, za to je tudi nemogoča misel na avtonomijo dela Koroške. Ob izjavi jugoslovanske vlade o nujnosti mednarodnega varstva slovenske manjšine je Gruber omenil, da bi bila avstrijska vlada morda pripravljena vključiti ta priporočila v "kakršnikoli obliki" (irgendeiner Form) v državno pogodbo. Na vprašanje britanskega delegata je dr. Gruber tudi pojasnil maksimalno pripravljenost avstrijske vlade v koncesijah do slovenske manjšine s ponovit-

vijo predvojnega načrta avstrijskih strank o kulturni personalni avtonomiji za koroške Slovence.⁵⁴⁾ Majeribanksem je odgovoril, da bi avstrijska vlada ob tem postavila nacionalni register za manjšine, v katerega bi se lahko vpisali vsi pripadniki slovenske manjšine na Koroškem.⁵⁵⁾

Dne 29. februarja je na konferenci odgovoril dr. Gruberju dr. Aleš Bebler. V odgovoru je menil, da stališče "gospoda Gruberja ni ... prepričalo, da (avstrijska) vlada v resnici želi pomirjenje duhov in prijateljsko sodelovanje z Jugoslavijo". Pokazal je na neutemeljenost podatkov avstrijskega zunanjega ministra ob plebiscitu leta 1920 in ljudskem štetju 1934 na Koroškem in ugotovil, da je dr. Gruber v govoru obšel navedbo jugoslovanske strani o diskriminacijah do koroških Slovencev. Znova je tudi poudaril, da bi bila najboljša rešitev koroškega problema priključitev vsa območja južne Koroške k Jugoslaviji. Ob zaključku je dr. Bebler znova povzel kompromisni jugoslovanski predlog: "Izrazili smo pripravljenost za kompromis, potrebna je samo enaka volja treh vlad, ki se upirajo vsakemu kompromisu. Takoj, ko se bo pokazala ta volja, bo lahko najti kriterij za razmejitev, za gospodarske oblike reparacij. Res je, da je prav vprašanje meja bistveno vprašanje. Bistveno je, da zdaj odločno priznamo, da je sedanja meja neupravičena in da jo je treba spremeniti. Dokler ne bomo tega dosegli, so razgovori vsakakor nemogoči. Napravili smo veliko koncesijo. Besedo imajo zahodne sile, ki morajo povedati, ali se ali niso pripravljene opustiti svoje trdovratno stališče, ki je edina ovira za sklenitev pogajanj z Avstrijo."⁵⁶⁾

Seveda pa je delo konference spremljala živahna diplomatska dejavnost. Jugoslovanska nota Sovjetski zvezi z dne 20. 8. 1949 govori o več sestankih jugoslovanskega predstavnika dr. Beblerja in poslanika Aistida s predstavniki zahodnih sil in Sovjetske zveze. "O razgovorih - pravi nota - A. Beblerja februarja leta 1949 v Londonu z državnim sekretarjem S. Bevinom, britanskim namestnikom ministra Majeribanksem,⁵⁷⁾ ameriškim namestnikom ministra Reberom in francoskim namestnikom ministra

Berthelotem, kot o razgovorih A. Beblerja in M. Ristida s francoskim ministrom za zunanje zadeve Schumanom 26.2.1949 leta v Parizu je obveščeval A. Bebler poslanika ZSSR Zarubina in na vsakem sestanku, ki jih je bilo več, o vseh razgovorih od prejnjega sestanka." Britanska diplomacija je tudi pripravila srečanje dr. Gruberja s Alešem Beblerjem, ki pa zaradi popolnoma odklonilnega stališča Avstrije do jugoslovanskega kompromisnega predloga ni dale nobenega rezultata.⁵⁸⁾ Važnejše kakor ti sestanki so bile pobude sovjetskega predstavnika, ki je večkrat zahteval, naj konferenca zasliši jugoslovanskega in avstrijskega predstavnika, brez katerih ne gre odločati o tako važnem vprašanju, kakor je mejno. Desegal je tudi, da je konferenca sprejela resolucijo POOP za slovensko Koroško o rešitvi koroškega vprašanja in podpori jugoslovanskemu stališču ter pri tem očitno poudarjal staro sovjetsko željo, da bi bilo rešeno vprašanje nemških reparacij. Dr. Gruber je takole komentiral to sovjetsko taktiko: "V bistvu so Sovjeti vsekakor bili pripravljeni popustiti v vprašanju meje, če bi jih zadovoljili (pač Avstrijci) v vprašanju nemškega premoženja. Hoteli pa so po možnosti obremeniti Jugoslavijo samo, da bi formalno umaknila svoje esencijske zahteve."⁵⁹⁾

Kljub vsemu so končno predstavniki štirih sil na seji 4.3. pristali na sovjetski predlog, da vnovič zaslišijo jugoslovanskega delegata, ki naj bi podal stališča Jugoslavije do manjšinskega varstva; ostale pa je odprto vprašanje procedure, kako povabiti jugoslovansko in avstrijsko delegacijo na zasedanje predstavnikov štirih velesil.⁶⁰⁾ Na seji dne 7.3. so namestniki zunanjih ministrov končno obravnavali 2. (avtonomija) in 4. točko (poročstvo za Slovence izven avtonomnega koroškega območja) jugoslovanskega predloga. Pri obravnavi teh predlogov so bile tri zahodne sile mnenja, da so za koroške Slovence zadostno poročstvo določila senžermenske mirovne pogodbe in osnutek 7. člena državne pogodbe s Avstrijo. Ameriški predstavnik je znova v bistvu ponovil svoje negativno stališče do posebnega avtonomnega območja Koroške, češ da bi njegova ustanovitev imela za posledico nastajanje novih slovenskih manjšin, kajti po mnenju ameriške delegacije vidijs Slovenci povzroč manjšine in bi taka avtonomija "pomenila pretnjo politični stabil-

nosti avstrijske države". Berthelot je tudi podprl avstrijsko stališče. Najbolj zanimiv pa je bil britanski odgovor, ker so bili Britanci sosedbena sila na Koroškem. "Ni niti senec dokaza, da bi prizadeto ljudstvo želelo avtonomijo. Nihče ne ve tega boljše kakor mi, ki fungiramo na Koroškem kot sosedbena sila". V dokaz za take stališče koroškega prebivalstva so na eni izmed prihodnjih sej navedli šolsko stavko v Velikoveni, ki naj bi dokazovala, da ljudstvo ne želi dvojezične šole.⁶¹⁾ V začetku je sovjetski delegat sicer podprl jugoslovanske stališče, končno pa je pripomnil, da je sovjetska delegacija pripravljena sodelovati pri razpravljanju o manjšinskih določilih senžermenske mirovne pogodbe.⁶²⁾

Na prihodnjih sejah je konferenca brez obravnave prešla jugoslovanske zahteve po korekturi južnokoroške meje,⁶³⁾ zavrnila pa sovjetsko sugestijo o ustanovitvi posebnega pododbora, ki naj bi študiral jugoslovanski memorandum.⁶⁴⁾ Sklenili so znova zaslišati jugoslovanskega in avstrijskega predstavnika.⁶⁵⁾ Seveda pa so predstavniki zavrnilli vsakršen jugoslovanski predlog o reviziji koroških meja in o avtonomiji za koroške Slovence, bili pa so pripravljeni razpravljati o manjšinskih določbah nameravanega 7. člena avstrijske državne pogodbe. Pri tem pa so se pokazale med predstavniki štirih velesil manjše difference. Tako je predstavnik Sovjetske zveze še naprej v načelu podpiral jugoslovanske stališče, vendar brez določnejše opredelitve, predstavnika ZDA in Velike Britanije sta bila absolutno proti uvedbi posebnega manjšinskega varstva za koroške Slovence, bila pa sta za splošna, za celo Avstrijo uporabna določila manjšinskega varstva. V nasprotju z zahodnimi kolegom je francoski delegat bil pripravljen študirati možnost izdelave varnostnih določil za slovenske manjšino na Koroškem bil pa je mnenja, da veljavna manjšinska poročila izven območja, kjer žive Slovenci, zadoščajo. Po oceni avstrijskega tiska francoski delegat v načelu ni odklonil ustanovitve posebne zone na Koroškem.⁶⁶⁾

Naslednjega dne (10.3.) je nato dr. Bebler razložil namestnikom zunanjih ministrov vlade FLRJ ob obvestilu sovjet-

skega predstavnika, da so zahodne sile zavrnile prve tri točke jugoslovanskega predloga. Potem ko je poudaril, da bi morale biti pravice koroških Slovencev do priključitve k matični državi in pravice Jugoslavije, ki izvirajo iz tega, za sveznike nesporna stvar, je nadaljeval: "Na drugi strani pa sem imel priložnost izjaviti ob upoštevanju nespornega značaja teh pravic, da je šla vlada, ko je predložila štiri točke ki naj bi bile podlaga za kompromisno rešitev, do skrajnih možnosti mej. Iz tega izhaja, da so zahodne sile, ko so odklonile to podlago, povsročile nevarnost, da bo doživela konferenca popoln prelom". Posebej je poudaril stališče jugoslovanske vlade, da se ne bo nikoli prenehala zanimati za usodo koroških Slovencev.⁶⁷⁾ Dr. Gruber je v svojem eksponatu znova odklonil predlog o avtonomiji za koroške Slovence, češ da temu predlogu manjka vsa realna podlaga. Znova je ponovil predlog avstrijske vlade o personalni avtonomiji koroškim Slovencev: "Pripravljeni smo vsem ljudem, ki za to skrb prosijo, dati in zagotoviti varnostna določila (Schutzbestimmungen), toda nikoli ne bomo pristali na ustanovitev nedemokratske uprave, volje jugoslovanske vlade ne more nikoli veljati na mestu volje prizadetega prebivalstva".⁶⁸⁾ - V debati, ki se je razvila po predlogih in izjavah predstavnikov obeh prizadetih strani, Jugoslavije in Avstrije, so predstavniki štirih velesil sprejeli predlog sovjetskega delegata, naj britanski delegat pisмено predloži konferenci svoje predloge o manjšinskem varstvu na Koroškem.⁶⁹⁾

Znova so se namestniki zunanjih ministrov vrnili na 2. in 4. točko jugoslovanskega predloga s dne 17.3. Tudi to pot so predstavniki zahodnih sil odklonili, da bi v načelu priznali upravičenost jugoslovanskega predloga o ustanovitvi posebne avtonomne oblasti na južnem Koroškem, češ da ni mogoče določiti narodnostne meje tega območja in da bi taka avtonomna oblast ogrožala stabilnost avstrijske države in podobno. Pri tem je šel najdlje britanski zastopnik, ki se je skliceval na posvetovanje britanske vlade s avstrijsko vlado in s koroškimi deželniimi oblastmi. Izjavil je, da so Slovencem na Koroškem pri-

znane vse pravice in da slovensko prebivalstvo Koroške ni nikdar izrazilo želje po priključitvi k Jugoslaviji. V podkrepitev se je skliceval na dr. Francija Zwittera, dr. Petka in druge v mnenju, da niso člani OF za slovenske Koroške.⁷⁰⁾ Najbolj zanimivi so bili znova francoski predlogi; Berthelet je, potem ko je poudaril, da glede na koroške deželno vlado obstaja koroška avtonomija, dejal, da bi bila potrebna konkretna dolečila avstrijske vlade za utrditev te avtonomije. Pozneje se je znova vrnil na vprašanje manjšinskega varstva na Koroškem in dodal želje francoske delegacije, da naj bi dali slovenski manjšini predvsem politične, gospodarske in kulturne pravice, vendar bi morali imeti ti predlogi znatno širšo uporabnost, kakor to določajo jugoslovanski predlogi.⁷¹⁾ To stališče je Berthelet še preciziral v odgovoru sovjetskemu predstavniku, češ da je treba dati politične, gospodarske in kulturne pravice osebam slovenskega izvora (Ursprung) po v s e j Koroški, tako da ne bi ustanovili posebne cone. Francoska delegacija je bila mnenja, da naj pravice, ki se dajejo koroškim Slovincem, veljajo za vse Slovence, ki so v Avstriji. Ugotovila je tudi, da obsega 2. člen avstrijske ustave dolečila za avtonomijo dežela. Na vprašanje francoskega delegata, ali želi sovjetska delegacija deseto avstrijsko deželo, Zarubin ni odgovoril.⁷²⁾ Pač pa je 21. j. vprašal zahodne delegate, ali pristanejo na poseben režim za zadeve Koroške,⁷³⁾ odgovoril pa je tudi francoskemu delegatu, da sovjetska delegacija podpira jugoslovanske zahteve po območju s lastno zakonodajo, lastnimi kulturnimi ustanovami in pravice na svobodni razvoj slovenskega prebivalstva, ki bi bilo v avstrijskih mejah.⁷⁴⁾

S tem je bila diskusija o koroškem problemu v bistvu končana. Dne 10.5. so nato sklenili odločiti konferenco do zasedanja zunanjih ministrov v drugi polovici meseca maja.⁷⁵⁾ V tej zvezi je bila tudi intervencija jugoslovanskega veleposlanstva v Londonu pri namestnikih zunanjih ministrov o tem, da se avstrijske oblasti odklonile legalizacijo Osvobodilne fronte za slovenske Koroške.⁷⁶⁾

ZunANJI ministri so se sestali v Parizu sredi maja. Že

naslednji mesec njihovega sestanka pa je presenetila javnost vest, da se zunanji ministri 20.6. sprajeli sklep o vprašanju avstrijskih reparacij in o obmejnem vprašanju.⁷⁷⁾ Kaj se je dejansko zgodilo? Na to vprašanje nam odgovorijo spomini dr. Gruberja. Takole označuje takratni politični položaj: Londonska konferenca namestnikov zunanjih ministrov je Avstrijcem pokazala, da morajo vprašanje meje urediti, če se hočejo izogniti težavam s zahodnimi silami. Zaradi svojega strateškega položaja - raspreda dr. Gruber naprej - bi Jugoslavija prej ali slej ostala važen člen v obrambi zahoda in zato je bilo potrebno mejno vprašanje nujno zaključiti. - Ali so Avstrijci morda mislili na demokratični sporazum s Jugoslavijo? Nikakor ne! Gruber sam pravi: "Poskusi, da bi Jugoslavijo s pomočjo zahodnega pritiska pripravili k temu, da bi se s izjavo odrekla svojih zahtev, po vsem videzu niso obetali uspeha; zaradi tega se je bilo treba potegovati za izjavo štirih sil, da bi meja dobila juridično varstvo in bi tako stopili v prihodnjo fazo povojne zgodovine v ugodnejšem položaju. Ugodno odločitev štirih sil o meji je bilo mogoče doseči s gospodarskimi koncesijami Sovjetski zvezi. Takih koncesij pa ni bilo mogoče dati brez pristanka Združenih držav, katerih podpora pri izvajanju pogodbe je bila neizogibno potrebna" (207). Ameriški predstavniki so tudi bili za to, tako je ameriški delegat Reber obljubil Gruberju, da bo Washington izdelal ponudbo Sovjetski zvezi, ameriški državni sekretar Dean Acheson pa mu je 12. junija, ob začetku pariške konference, zagotovil: "Te pot se bomo resno potrudili, da boste dobili pogodbo" (209). Ko je šel Gruber mehčat še sovjetskega zunanjega ministra, mu je Višinski odvrnil: "Vse koncesije so prišle deslej s sovjetske strani, nikoli pa s zahodne. Kaj so te sile še kdaj karkoli žrtvovale od svojih lastnih interesov? ... Sovjetska zveza je pripravljena na koncesije, toda priti mora tudi do koraka s druge strani. - 'Mejno vprašanje', sam odgovoril 'pa je prvi pogoj za državno pogodbo. Bolje je, da se ta konferenca ponese, kakor da bi morali sprejeti negotovost glede mejnega vprašanja. Kakšno je torej stališče Sovjetske zveze glede južne meje?' Na to, je menil sovjetski zuna-

nji minister, lahke odgovori samo pri konferenčni mizi, potem ko bo pojasnila stališče pogodbenih partnerjev. Za Sovjetsko zvezo je vprašanje nemškega premoženja najvažnejše, druga vprašanja pa so drugotnega pomena" (209). Pozno zvečer drugega dne konference so Avstrijcem sporočili da je Sovjetska zveza izjavila, da je pripravljena sprejeti ameriške ponudbo glede nemškega premoženja in priznati avstrijske meje (210).⁷⁸⁾

Ob komunikaju zunanjih ministrov je jugoslovansko zunanje ministrstvo izrazilo "svoje globoko ogorčenje" nad tem sklepom z izjavo imenu vlade FLRJ, da se Jugoslavija ne bo nikoli odrekla svojim upravičenim ozemeljskim zahtevam do slovenske Koroške, zahtevam, da plača Avstrija reparacije kot odškodnino za škodo povzročeno med vojno odrekla pa se tudi ne bo, "kakor tudi drugim upravičenim zahtevam FLRJ do Avstrije".⁷⁹⁾ Po tej izjavi je dne 22.6. vlada FLRJ poslala predstavnikom Štirih velelesil noto s obvestilom, da so sklepi Štirih velelesil za FLRJ nesprejemljivi, da se svojim zahtevam ne more in tudi ne bo odpovedala. Noto zahteva, da svet ministrov za zunanje zadeve vnovič razpravlja o upravičenih zahtevah Jugoslavije do Avstrije in sprejme s sodelovanjem predstavnika FLRJ pravične sklepe.⁸⁰⁾ Temu protestu se je pridružil tudi POOP za slovensko Koroško.⁸¹⁾

Julija in avgusta so namestniki zunanjih ministrov razpravljali o dokončnem besedilu osnutka državne pogodbe z Avstrijo. Med norešena vprašanja je spadala tudi dokončna formulacija 7. b člena (manjšinska določila državne pogodbe). Pri njeovi formulaciji pa predstavniki Štirih velelesil to pet niso več zaslišali predstavnika Jugoslavije,⁸²⁾ pač pa so bili v tesnem stiku s avstrijske delegacijo, katere poveljnikna skrb je bila preprečiti, da ne bi določila o varstvu jugoslovanskih manjšin v Avstriji dobila značaja teritorialne avtonomije (Gruber, str. 213). "Naša londonska delegacija", piše Gruber, "je vsak dan zahtevala odločitve, ali naj pristane na tak ali na drugačen tekst. Pri tem je šlo pogosto za zelo komplicirane zadeve, kot manjšinsko varstvo na Koroškem, važne določbe o uporabi avstrijskih zakonov za sovjetsko premoženje, ki bo ostale v Av-

striji itd. Večine teh vprašanj ni bilo mogoče rešiti s dobro vestjo brez večkratnega študiranja aktov in brez posvetovanja s Dunajem" (215). Ob tem ugotavlja Janko Pleterški, da je avstrijska delegacija dajala svoje mnenje in pristanek k vsakemu določilu pogodbe posebej in tako tudi v členu, ki govori o pravicah slovenske in hrvatske manjšine. Avstrija je tako nastopala kot pogodbeni partner in po svoji odločitvi prevzela vsako pomembno obveznost v pogodbi.⁸³⁾

Ta odločitev se je dotikala predvsem formulacij 7. b člena (kasneje 7. člena). Na voljo sta bili konferenci dva predloga za besedilo člena o manjšinskih pravicah, angleški in sovjetski. V angleškem predlogu se je začetek prvega odstavka glasil: "Avstrijski državljani slovenske in hrvatsko govoreče manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem naj imajo enake pravice itd. itd." (Volkszeitung, 17. avgusta 1949, št. 186, str.2). Sovjetski predlog istega odstavka pa je bil: "Slovenska in hrvatska manjšina na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem uživata enake pravice ... itd., itd." (Volkszeitung, 5. julija 1949, št. 150, str.1). To navidezno razliko v obeh formulacijah - ugotavlja Janko Pleterški - katerega analizo pri tem navajamo - je bila izraz dveh različnih pojmovanj, kdo sestavlja manjšino.⁸⁴⁾ To razliko pa pojasnjuje poročilo agencij AFP in ABA o seji ministrov dne 16. avgusta 1949: "Ta (tj. angleški) predlog se razlikuje od analognega sovjetskega načrta v tem, ker hoče, da bi zadevne pravice pripadle avstrijskim državljanom slovenskega in hrvatskega jezika, medtem ko hočejo Rusi te pravice razširiti na vse osebe slovenskega in hrvatskega porekla na glade na to, kateri običajni jezik govorijo" (Die Neue Zeit, 17. avgusta 1949, št.186, str.1).

Is navedenega jasno izhaja po razpravi Minderheit, Volksbefragung und Staatsvertrag troje:

a) da so zahodni predstavniki, ki so vsi podpisali angleški predlog, s pojmom "manjšina" mislili na ljudi na prizadetem ozemlju, ki govorijo slovenski oziroma hrvatski jezik.

b) da je sovjetski predstavnik ta pojem razlagal šir-

še, in sicer, da je imel v mislih vse ljudi slovenskega ali hrvatskega porekla, čeprav že ne bi več govorili slovenskega ali hrvatskega jezika,

c) da se predstavniki vseh štirih velikih sil bili se-
glasni v tem, da se manjšina definira kot objektivno dana sku-
pina ljudi (jezik oziroma poreklo) in da nihče izmed njih ni
imel v mislih izključno subjektivno merilo izpovedi.⁸⁵⁾

Ta zaključek potrjujejo tudi še drugi momenti iz vsakodnevnega razpravljanja o tem vprašanju na omenjeni konferenci. Oba poglavitna govornika, angleški in sovjetski predstavnik, sta vsak svoje pojmovanje hotela še določneje opredeliti s tem, da sta priporočala uporabo terminov "jezikovna manjšina" (angleški) in "nacionalna manjšina" (sovjetski), pri čemer se enačili pojem "etnična" in "nacionalna". Dne 17.8.1949 je dejal sovjetski predstavnik Zarubin o angleškem predlogu: "... britanski načrt se ne drži sklepov sveta zunanjih ministrov in sloni na jezikovnih manjšinah, medtem ko obravnava sovjetski načrt etnično stran manjšinskega problema." Ameriški delegat Reber je ugovarjal sovjetskemu predlogu: "... delegati nimajo namena dati Hrvatom in Slovencem poseben nacionalni status. Te manjšine se od drugih avstrijskih državljanov razlikujejo po svojem jeziku..." Reber je z "nacionalnim statusom" očitno razumel poseben državljanski položaj, tj. politično avtonomijo, v skladu z ameriškim enačenjem besed "nation" in država. To potrjuje tudi stališče francoskega delegata Berthelota, ki je v tej debati dejal: "Delegati pa nočejo ustvariti države v državi, kakor to očitno namerava Rusija". Britanski delegat Mallet pa je odgovoril Zarubinu: "... da v komuniqueju (sveta zunanjih ministrov) ni rečeno, ali gre pri Hrvatih in Slovencih za jezikovno ali etnično manjšino, marveč da je jasno, da gre tu za jezikovno" (vsi štiri citati po "Volkszeitung", 13. avgusta 1949, št. 187, str. 1). Zahodni delegati pa so se kmalu lahko prepričali, da tudi sovjetski delegat nima v mislih politične avtonomije manjšine, da z adjektivom "nacionalni" ne misli reči "državni", kot bi se to dalo v angleščini ali francoščini razumeti, marveč da misli zgolj na različne narodnosti. Zarubin je

namreč opozarjal, da je termin "jezikovna manjšina" pomenil poslabšanje v primerjavi s položajem po sentgermski pogodbi, ki je Slovence in Hrvate še označevala kot nacionalne manjšine. Hkrati je zagotavljal: "Sovjetska delegacija ne želi nikake slovensko-hrvaške države v avstrijski državi niti ne posebnega statusa za te manjšine, kar bi pomenilo nevarnost za Avstrijo." Spride teh pojasnil so zahodni predstavniki usaknili svojo formulacijo in se na poseben način prilagodili sovjetski: "Pri prvem odstavku je Reber po nekaterih načelnih izjavah izrazil pripravljenost opustiti besedo "jezikovne" pred "manjšine", če so namestniki ministrov spornissimi v tem, da naj bodo v ruskem besedilu omenjene nacionalne manjšine povsod tam, kjer angleške in francosko besedilo govorita preprosto o manjšinah". (Oba citata po "Volkszeitung", 19. avgusta, št. 180, str.1).

Ta ameriški predlog je pozneje tudi obveljal in tako je prišlo do dejstva, ki je na prvi pogled nenavadno, da angleško in francosko besedilo državne pogodbe govorita o pravicah slovenske in hrvaške manjšine (Rights of the Slovene and Croat Minorities, oziroma Droits des minorités slovène et croate), rusko besedilo pa o pravicah slovenske in hrvaške nacionalne manjšine (Права словенского и хорватского национальнх мен'шинств) Bundengesetzblatt für die Republik Österreich, 30. julija 1955, št. 39). - Če so torej zahodne sile opustile izraz "avstrijski državljani slovenske in hrvaške govoreče manjšine" in ga nadomestili s preprostejšim "avstrijski državljani slovenske in hrvaške manjšine", potem to nikakor ne pomeni, da so odstopili od svojega prvotnega mnenja, da se manjšina razlikuje po objektivnem kriteriju jezika in da so hoteli odpreti vrata zgolj voluntarističnim, izpovednim tolmačenjem, narveč narobe, približali so se znaneu sovjetskemu definiranju manjšine po objektivnih kriterijih, ko so dobili zagotovilo, da to ne bo mogoče razlagati kot izvor za posebne politične avtonomne pravice manjšine! O tem priča celo tedanji avstrijski zunanji minister Gruber v svoji knjigi: "Nismo smeli dopustiti, da bi notranja struktura dvojezičnega ozemlja bila s teritorialno avtonomijo tako razrehljana, da bi ne bili več sposobni to območ-

je obvladati in braniti. Zaradi tega je bilo treba posebno paziti na določbe 5. b člena (poznejšega 7. člena), v katerih bi naj bile opisane pravice manjšine. Bili smo pripravljeni priznati jezikovne in kulturne manjšinske pravice; kljub temu pa smo morali paziti, da na bi člen o majah bil praktično razveljavljen." In naprej: "Naša londonska delegacija je zahtevala vsak dan odločitve, ali naj pristane na take ali drugačno besedilo. Pri tem je pogosto za take zelo zamotane zadeve, kakor je manjšinske varstvo na Koroškem..." (Karl Gruber, Zwischen Befreiung und Freiheit, Wien 1953, str. 215 in 217). Avstrijsko zunanje ministrstvo je torej o vsem bilo sproti informirano, dalo je tudi pristanek na vsako posamezno formulacijo, pri čemer je popolnoma poznalo njene vsebino. Zato je gotovo neumnostno, da danes (leto 1960 T.Z.) avstrijska oblast ravna v nasprotju s pozitivnimi določbami državne pogodbe in iskriklja njihov duh in namen, ko uzakonjuje ugotavljanje manjšine kot pogoj za izvajanje teh določb in ko daje pojmu manjšine vsebino, ki nasprotuje državni pogodbi.⁸⁶⁾

Gornja analiza pa ne obsega vprašanja, ki je postalo akutno zlasti po podpisu državne pogodbe 15.5.1945, namreč glede območja veljavnosti manjšinskega varstva. Prvotni britanski predlog 7.b člena je namreč govoril o pravicah slovenske in hrvatske manjšine na Koroškem, Štajerskem in Gradiščanskem, spremenjevalni predlog pa je že upošteval formulacije o uvedbi manjšinskega varstva v tistih "mestih in okrajih s znatnim številom državljanov" slovenske ali hrvatske jezikovne skupine. Prav tako je 3. točka britanskega predloga govorila o znatnem številu avstrijskih državljanov slovenske in hrvatske jezikovne skupine.⁸⁷⁾ Za te okraje je nato deloval poleg slovenskega ali hrvatskega jezika tudi dvojezične topografske napise.⁸⁸⁾ Besedilo britanskega predloga, kakor ga je objavila Die Neue Zeit, 17.8.1949, št. 186, pa se bistveno razlikuje od besedila, kakor so ga prinesli Volkszeitung, Volkswille, pa tudi agencija Tanjug. Navedba britanskega predloga v Die Neue Zeit namreč dodaja k formulaciji "znatno število" še besede

"odstotek takih državljanov ..." Primerjajež to formulacijo z drugimi vsekakor pridemo do zaključka, da je navedba britanskega predloga v Die Neue Zeit v bistvu pomenila željo avstrijske vlade, ki pa je konferenca namestnikov zunanjih ministrov ni sprejela. Druge določbe v Die Neue Zeit pa se skladajo s tistimi v drugih poročilih: da morajo pripadniki slovenske in hrvatske manjšine biti udeleženi v enaki meri v kulturnih, administrativnih in pravnih ustanovah (Tanjug: sednih sistemih). Ob 5. točki britanskega predloga, ki pravi, da mora Avstrija zabraniti vse poskuse, ki hočeje oškodovati manjšino, so se drugi trije delegati izrazili za premislek.⁸⁹⁾ Dejstvo je tudi, da 19.8. Die Neue Zeit znova poroča o britanskem predlogu brez formulacije o določenem odstotku čimveč manjšine na nekem območju, za katere naj bi veljalo manjšinsko varstvo. Istega dne so se namestniki ministrov tudi dokončno dogovorili o formulaciji 7.b člena. Zanimivo je, da je avstrijski tisk pri tem opazil, da ni v osnutku državne pogodbe, formulacije, ki si jo je avstrijska vlada toliko želela, to je formulacije o nekem odstotku slovenske manjšine kot minimuma za uvedbo manjšinskega varstva.⁹⁰⁾ Na seji tega dne so Francozi sicer predlagali formulacijo "pomembnejše število" (bedeutende), vendar je ta formulacija v končni redakciji odpadla.⁹⁰⁾

**Odnos deželnih oblasti in koroških vladnih strank do
slovenske manjšine po januarju 1947 leta**

Pričetek pogajanj za sklenitev avstrijske državne pogodbe v Londonu dne 14.1.1947 je istočasno pomenil za Koroške poživitev političnega življenja. Poživil se je tudi dialog med obema večinskima koroškima strankama, med socialistično in ljudsko, ki sta si prizadevali deželanom nemške narodnosti dokazati svoje zasluge v delovanju za ohranitev enotnosti dežele. Prav ob tem dokazovanju pa se je pokazala ob slovenskem vprašanju prva večja razpoka med obema večinskima strankama. Njuna pota so se pričela v tem času prav v vprašanjih nedeljivosti koroške dežele čedalje bolj ločevati. Z ene strani opazimo pri socialistični stranki, da si prizadeva ohraniti status quo v vprašanjih slovenske manjšine, z druge strani pa ljudska stranka čedalje bolj poudarja nacionalistično neto, predvsem v vprašanjih dvojezičnega šolstva. Vedno bolj prihajajo v tem času na dan tendence ljudske stranke, da bi si s podpihovanjem nacionalizma nemškega prebivalstva pridobila naklonjenost vsega nemškega in nemštvu vdanega življa južne Koroške.

Tako je bil samo še pričetek londonskih pogajanj zadnji večji skupni nastop obeh večinskih koroških strank. V tem duhu moramo tudi vrednotiti skupne resolucije koroškega deželnega zbora o slovenskem vprašanju z dne 28.1.1947, ki jo je podpisala tudi koroška KPA. Tega dne je namreč koroški deželni zbor sprejel posebno resolucijo, namenjeno londonski konferenci za sklenitev avstrijske državne pogodbe o slovenskem vprašanju s poudarkom vsega, kar naj bi bili deležni Slovenci na Koroškem po maju 1945, in vsega, kar jim je večinski narod že pripravljen dati. Resolucija je na prvo mesto postavljala vprašanje vrnitve prenočenja in odškodnine slovenskim koroškim izseljencem, dotaknila pa se je tudi uvedbe obvezne dvojezične šole za učence obeh narodnosti v južnem delu dežele. Resolucija je zatem poudarjala, da je tudi slovenski manjšini po zakonu zagotovljena svoboda združevanja, pa tudi pravica do lastnih gospodarskih organizacij. V vprašanjih narodnostne pripadnosti je resolucija

uveljavljala subjektivni princip. V skladu s obljubami socialistične ljudske stranke iz časa pred volitvami leta 1945 je bila znova obljubljen koroška Slovencom kulturno avtonomija, vendar spet s pridržkom, da bo Slovencom podeljena taka avtonomija, le če bo to želele prizadete ljudstvo samo in če to na podlagi svestnega priznanja državljanov. Zadnja točka resolucije je obljubljala Slovencom pred upravnimi oblastmi in sedeščem uporabe tistega jezika, ki ga prizadeta oseba obvlada.⁹¹⁾

Podobno kakor so deželne oblasti želele še leta 1946 s pomočjo Zveze avstrijskih Slovencev izvesti plebiscitarno podpisno akcijo v kerist nedeljivosti dežele, se januarja in februarja 1947 dobile koroške občine ob londonski konferenci nalogo, naj se izjavijo za ohranitev južne Koroške pri Avstriji. Sklicane so bile tudi posebne konference županov iz tega dela dežele. Prva taka skupna konferenca županov beljaškega in šmohrskega okraja je bila dan pred sprejetjem omenjene resolucije koroškega deželnega zbora, dne 27.1. Na konferenci sta govorila socialist Hans Herke in namestnik deželnega glavarja član ljudske stranke Hans Perlitsch. Dne 28.1. je o tej konferenci poročala Die Neue Zeit, da se je je udeležilo "od 22 županov okraja 19, drugi pa so se opravičili zaradi slabega premetnega stanja".⁹²⁾ Vendar pa sprejemanje resolucij ni šlo povsed gladko, posebno ne v tistih občinah, kjer je bile močne občinske zastopstvo KPA in slovenskih občinskih svetovalcev. Tako je od devetih občinskih svetnikov glasevalo v občini Slovenji Plajberk za resolucijo pet občinskih svetnikov, medtem ko so se drugi štirje z liste KPA vzdržali glasovanja.⁹³⁾ Podobno je bile tudi drugod: iz občine Bistrica v Režu so komunisti poslali pismo deželni vladi s utemeljitvijo, da take resolucije ne bodo prišle v poštev pri londonskih pogajanjih.⁹⁴⁾ Medtem ko sta se v občini Seleske frakciji socialistične in ljudske stranke izrekli za nedeljeno Koroško, je izdala dne 26.1. večinska občinska frakcija KPA posebne izjave o koroškem vprašanju: "Frakcija KPA občine Seleske je, zastopana s županom selske občine Jankom Ogrinom in s vodjo frakcije Simonom Hallejem izjavila, da pozdravlja zahtevo jugoslovanske države."⁹⁵⁾ Kasneje so

nekateri župani preklicali svoj podpis ali pa izjavili, da so bili prisiljeni podati tako imenovano "izjavo o zvestobi". Župan občine Svetna vas Felix Sereinig, član SPD, je na primer ob zahtevani "občinski izjavi o zvestobi" podal pismeno izjavo Pokrajinskemu odboru OP: "Podpisani župan občine Svetna vas izjavljam, da nisem sklical seje občinskega sveta za nedeljeno Koroško na lastno iniciativo, marveč po uradnem ukazu. Prav tako je bila odposiljena resolucija izdelana po uradnih navodilih in ne pomeni volje ljudstva".⁹⁶⁾ Podobne je izjavil tudi župan občine Št. Jakob v Režu Frane Obilčnik, član ÖVP.⁹⁷⁾ V Logi vasi župan izjave sicer ni hotel preklicati, vendar pa je izjavil, da jo je podpisal po naročilu okrajnega glavarstva Be-ljak.⁹⁸⁾ Enako tudi župan občine v Slovenjem Plajberku, globasniški župan Friderik Hrast (KPA) je odklonil podpis, enako tudi župan občine Zgornja vesca in kot smo omenili selaki župan Ogrisa.⁹⁹⁾ Posebne resolucije proti sklepom občinskih odborov so sprejele tudi posamezne organizacije Osvobodilne fronte kot v Bilčevsu in Št. Lenartu pri Sedmih studencih.¹⁰⁰⁾

V primerjavi s poročili o izjavah občinskih odborov za nedeljeno Koroško pa nas v tem času presenečajo dokaj skopa poročila o zborovanjih, ki so jih bile organizirale na območju južne Koroške posamezne koroške politične stranke ob london-ski in kasnejši moskovski konferenci za sklenitev državne pogodbe. Zanimivo je, da sta na zborovanjih županov in občinskih svetov, na katerih so sprejemali vdanostne brzojavke in resolucije, družno nastopili obe vodilni koroški stranki, medtem se bila zborovanja, ki o njih poroča tisk ljudske in socialistične stranke, le obeležena s strankarsko noto. V začetku fe-bruarja meseca (11.2.) tudi še zasledimo v Volkzeitung prvi poziv koroških ženam Anni Kättinger, voditeljice v tem času na-stajajočega Bunda der Heimattreuen Südkärntner, organizacije s katero je skušala v prihodnjih letih ljudska stranka kovati svoj politični kapital na območju južne Koroške. (O delu in razširjenosti Bunda der heimattreuen Südkärntner govorimo na drugem mestu.)

Prvo večje javno zborovanje, namenjeno nedeljivosti dežele, je bilo omenjeno v glasilu koroške SPÖ dne 20.1.1947 (Die Neue Zeit 21.1.1947). List je poročal, da je prejšnjega dne stranka priredila zborovanje v Galiciji, glavni govornik pa je bil deželni glavar Plesch. V govoru, ki ga je imel na zborovanju, se je dotaknil predvsem slovenskega vprašanja in ob tem poudaril zasluge dežele pri vprašanju povrnitve škode izseljenim koroškim Slovencem. V želji izrisati širokogrudnost deželne vlade do slovenske manjšine se je dotaknil tudi dvojezične šole. Zanimiva je njegova trditev, da je bila ta šola vpeljana na južnem Koroškem pogosto proti volji prebivalstva, kljub temu pa je utemeljil Plesch uvedbo uredbe o obvezni dvojezični šoli z mnenjem, da dežela potrebuje ljudi, ki obvladajo oba jezika, da bi bili tako posredniki med Avstrijo in Jugoslavijo. Obljubil je tudi, da bodo vsi uradniki v perspektivi morali obvladati na jezikovno mešanem območju oba deželna jezika.¹⁰¹⁾ V prvih dneh februarja je SPÖ priredila zborovanje v Velikovu, na katerem je govoril namestnik deželnega glavarja Hans Herke.¹⁰²⁾ Med tem ko so v tem času prihajale od vsepoved deželni vladi vdanostne brzojavke, bi utegnili po poročilih tiska sklepati, da so politična zborovanja bila le v večjih krajih južne Koroške, predvsem pa v Pliberku in v Velikovu. Take je 26.1. priredilo okrajno vodstvo ljudske stranke Treuekundgebung v Pliberku s 900 udeleženci.¹⁰³⁾ Zdi se, da je ljudska stranka v tej vdanostni kampanji raje nastopala s pomočjo svoje kmečke zveze - Bauernbunda. O dejavnosti te zveze namreč poroča Volkszeitung 4.2. ob vesti, da je Bauernbund priredil 3.2. zborovanje v Velikovu, na katerem je med drugim govoril tudi Hans Perlitsch.¹⁰⁴⁾ V istih dneh je imel Bauernbund v Pliberku zborovanje svojih lokalnih funkcionarjev, med katerimi je bila menda večina Slovencev.¹⁰⁵⁾

Verjetno so bila podobna zborovanja obeh strank tudi drugod, vendar o tem ni podatkov, pač pa naletimo na novo aktivnost obeh strank šele marca meseca, predvsem po znanih železnokapelaskih dogodkih in po prvem nastopu Bunda der heimattreuen Südkärntner dne 26.3. v St.Jakobu v Možu. V tem času je namreč

poređal tisk o zborovanju ljudske stranke 17.3. v Pliberku, na katerem je govoril deželni svetnik ljudske stranke dr. Karisch,¹⁰⁶⁾ tri dni zatem Vinzenz Schumy v Labetu in Grabštajnu, zborovanja stranke pa so bila tudi v Železni Kapli, Oteku, Smarjeti v Rožu in v Svetni vasi.¹⁰⁷⁾ Dne 14.4. pa je priredila ŮVP zborovanji v Barovljah in v Velikovu.¹⁰⁸⁾ Za socialistično stranko je na volje podatek o Wedanigovih govorih v Pliberku in Velikovu 14.4.,¹⁰⁹⁾ vsekakor pa, da so v tem času ovirale večje demoljubne aktivnost obeh vodilnih koroških strank po Pieschovem odstopu z mesta deželnega glavarja, predvsem volitve novega deželnega glavarja¹¹⁰⁾ pa tudi zahteva Britancev po ohranitvi javnega mira in reda, take, da naletimo na ponovni val tako imenovane "demoljubne ljubezni" spet šele v prvi polovici meseca maja. V prvi polovici aprila meseca je bil namreč vodja britanske vojaške vlade Simson sklical sestanek s predstavniki vseh političnih strank ter dr. Petkom kot predstavnikom Osvobodilne fronte, na katerem je opozoril, da so zasedbene sile odločene ohraniti mir in varnost na Koroškem, posebej pa je nastopil kot je dejal, proti uporabi "jugoslovanskih" zastav pri pokopih borcev, padlih med zadnjo vojno. Nastopil je tudi proti izjavam predstavnikov Osvobodilne fronte o koroškem vprašanju. Čez nekaj dni (15.4.) pa je britanska vlada izdala posebno izjavo o tem vprašanju: "Namen tega sestanka ni bil, da bi uvedli novo zakonodajo, temveč smo samo poudarili dejstvo, da bodo britanske oblasti najstrožje pazile, da se bodo upoštevali veljavni zakoni vojaške vlade pri ohranitvi mira in varnosti na Koroškem." Izjava je podčrtala namen britanskih oblasti kaznovati vsak tak postopek, enako tudi želje zavezniških oblasti v deželi.¹¹¹⁾ Sicer pa tudi ta odredba ni ovirala napadov skupini nemških nacionalcev in renegatov imenovanih Wurfkomande na prireditve in pesnezne znane Slovence. Po oceni vodstva slovenskega političnega gibanja so bile te polvojaške organizacije, oborožene s palicami, gumijevkami, verigami in kamenjem. Kot vodje teh skupin so večinoma nastopali znani nacisti, člani SS in SA formacij ter funkcionarji Hitlerjugenda, medtem ko so bili drugi člani predvsem nekda-

nji nacisti, člani Hitlerjugenda in jugoslovanska ter madžarska politična emigracija. Po porečilih so Wurfkomande napadale posameznike, ki se odhajali s sestankov in zborovanj Osvobodilne fronte, vdirale v lokale slovenskih organizacij ter večkrat napadle zborovanja Osvobodilne fronte in celo strokovne tečaje Kmečke zveze. Eno izmed nedatiranih porečil pravi, da se samo v mesecu marcu Wurfkomande izvedle na vsem območju južne Koroške 25 napadov (v Dobrli vasi, Cirkovcrah, Apačah, Obleasnici, Velikovu, Kapli ob Dravi, Borovljah, Suhi pri Zvabeku, Ribnici, Kotnari vasi, Podkraju pri Pliberku, v občini Ruda in v Malm Št. Vidu pri Brücklu, predvsem pa 16.3. na zborovanje Osvobodilne fronte v Železni kapli).¹¹²⁾

Če sodimo po uradni verziji, ki jo je bil objavil večji del koroškega tiska naj bi bila neposredni vzrok za Železnokapelske dogodke, s čimer razumem napad nemških nacionalcev iz Železne Kaple in druge Podjune na udeležence zborovanja Osvobodilne fronte, jugoslovanska zastava, ki se jo nesili zborovalci. To tezo avstrijske policije je sprejela, kakor je pokazal dne 4.11.1947 razgovor med polkovnikom Simsonom in dr. Petkom, tudi britanska vojaška oblast. V razgovoru je namreč polkovnik Simson očitel dr. Petku nošenje jugoslovanskih zastav dne 16.3. v Železni Kapli in trošenje letakov Osvobodilne fronte. Ob tem je omenil, da podobne akcije vplivajo "na avstrijsko javnost kot rdeči prt na bika". Zavrnil je tudi, da se nemški nacionalci 16.3. raztrosili po Železni Kapli vse polne parol e nedelje - ni Koroški ter da je bila ta dan Železna Kapla polna tujcev, med njimi predvsem nekdanjih esesovcev, pripadnikov SA in članov NSDAP". O tem, da sta bili akcija in napad na zborovanje Osvobodilne fronte pripravljena že pred 16.3., je na kasnejši sodni obravnavi priznal tudi eden izmed napadalcev Anton Jerlich, ki se je 16.3. fizično lotil tajnika domačega odbora Osvobodilne fronte in predsednika slovenskega kulturnega društva Zarja Franc Rutarja ter dopisnika sovjetske tiskovne agencije Tass, ki je bil navzoč na prireditvi.¹¹³⁾ Jerlichovo priznanje je potrdil tudi takratni namestnik okrajnega glavarja dr. Wolfgang

Mayrhofer v jubilejni številki Volkszeitung ob štiridesetletnici koroškega plebiscita 3.10.1960.¹¹⁴⁾ V spominskem članku je zapisal, da je že nekaj dni pred 16.3. neki Skorjanc iz vasi Proboj (občina Železna Kapla) pripeljal v Železno Kaplo dva voza kolov, s katerimi so Osvobodilni fronti sovražni Podjunčani napadli zborovalce Osvobodilne fronte. Za odnos dr. Mayrhoferja do naprednega dela koroških Slovencev pa je ob tem značilna pripomba: "Eine Massnahme der Notwehr, die bei anderen Angelegenheiten vielleicht auch eine heilbringende Wirkung haben könnte".

Za opis teh dogodkov se nam na voljo uradna izjava, rekopisni spomini Karla Prušnika in opis v Slovenskem vestniku. - Zborovanje Osvobodilne fronte v Železni Kapli sta pripravila krajevni odbor OF in prosvetno društvo Zarja. Slovenski vestnik je ob pripravah za to zborovanje zapisal, da je že nekaj dni pred zborovanjem občinski tajnik iz Dobrle vasi Poltnik Siegfried, nekdanji nacist, prišel v Železno Kaplo organizirat nacistične elemente, da bi preprečili prireditev Osvobodilne fronte. Po Volkszeitung naj bi se na dan zborovanja zbralo v Železni Kapli kakih 500, Osvobodilni fronti sovražnih Podjunčanov.¹¹⁵⁾ Karl Prušnik pa opozarja v spominih, da so prišli zborovalci v Železno Kaplo v petih skupinah, med njimi iz Obirskega, Lobnika in pozneje iz Suhe. Vsaka skupina je imela slovenske zastave in transparente. Omenja tudi zanimive podrobnosti, da je ta dan točil nam znani član vodstva Zveze avstrijskih Slovencev in kasneje Bunda der heimatstreuen Südkärntner Markus Besser nasprotnikom Osvobodilne fronte brezplačno alkohol.¹¹⁶⁾ Nemški nacionalci pa se v Železni Kapli niso zadovoljili samo s fizičnim napadom na zborovalce, pač pa tudi ruinirali dvorano, v kateri naj bi bila prireditev, tako da je zborovanje moralo biti na prostem. Po končanem zborovanju so znova napadli posamezne člane Osvobodilne fronte ter lokal OF v Železni Kapli ter je morala zborovalce varovati policija. - Dne 27.3. so dobili ti dogodki epilog pred britanskim vojaškim sodiščem v Velikoven, pred katerega je bilo pozvano deset znanih članov Osvobodilne fronte, obtoženih nošenja jugoslovanskih

zastav, ter Štirje napadalo na prireditel OF, med njimi Anton Jerlich.¹¹⁷⁾ Od članov OF so bili kaznovani: Frane Košutnik, sekretar OF za okraj Velikovec, na tri mesece pogojno, član POOF Miha Rigl na mesec dni zapora, Karl Prušnik pa na štiri mesece. Vsi trije so bili obsojeni tudi na denarne kazni. Točne kazni drugih sedmih obtožencev - članov OF nam niso znane. Od nemško-nacionalnih napadalcev je sodišče obsedilo same Antona Jerliche in še to zaradi napada na dopisnika sovjetske tiskovne agencije Tass. - Posebno mesto pa zavzemata v tem kompleksu prepovedi ali preprečevanja prireditev Osvobodilne fronte in njenih organizacij dva dogodka iz oktobra meseca leta 1947. To sta incident ob vrnitvi koroške mladinske delovne brigade Francja Tavčmana-Lenarta s proge Šamac-Sarajevo dne 5.10. na kolodvoru v Podrežčici ter odnos celovškega ordinariata do postavitve spomenika 64 padlim partizanom na pokopališču v St. Rupertu pri Velikovecu istega meseca; povezana pa sta oba dogodka s takratnimi prizadevanji Osvobodilne fronte po priključitvi južne Koroške k Jugoslaviji, pa tudi ustreznemu nasprotovanju britanskih in avstrijskih deželnih oblasti.

Vedeti moramo, da se je mladinske delovne akcije na progi Šamac-Sarajevo leta 1947 udeležilo približno 70 nacionalno najbolj zaveznih mladincev, članov Osvobodilne fronte. Ob vrnitvi na Koroške je brigada nosila s seboj tudi slovensko zastavo, ki jo je dobila na mladinski progi. Takoj po prihodu v Podrežčico je službujoči orožnik zahteval odstranitev zastave, na kar brigadirji niso pristali, pač pa so hoteli po zapustitvi vlaka strnjeno odkorakati proti St. Jakobu v Rožu. Pri tem so se jim pridružili tudi delegati Osvobodilne fronte, med njimi dr. Franc Petek in Karl Prušnik, ki sta se s istim vlakom vračala s kongresa Ljudske fronte v Beogradu. Vendar pa je odhajajoče kmalu zaustavila tankajšnja britanska posadka, ki je tako kot službujoči orožnik na železniški postaji zahtevala oddajo zastave. Temu pa so se brigadirji uprli, popustili tudi niso pred zastraževalnimi streli britanske vojske. Sam incident je trajal štiri ure in se končal šele potem, ko se je britanski vojski in avstrijski policiji posrečilo razbiti brigadirje,

pri čemer je dobil hude poškodbe, zaradi katerih je kasneje tudi oslepel na eno oko sekretar brigade, eden znanih članov Zveze mladine za slovensko Koroško Karl Pörtsch; skupno pa je bilo fizično poškodovanih sedem brigadirjev.¹¹⁸⁾ Sam dogodek je imel svoj epilog na britanskem vojaškem sodišču, ki je 13. 10. obsodilo komandanta brigade Matevža Krassniga, sekretarja brigade Karla Pörtscha in brigadirja Ericha Petschniga zaradi nedovoljenega nošenja jugoslovanske zastave in upiranja britanski vojski na zaporne kazni: Pörtscha na 6 mesecev, Petschniga na 3 in Krassniga na 5 mesecev zapora.¹¹⁹⁾

Drugi dogodek pa je bila postavitve spomenika 64 padlim partizanom na pokopališču v Št. Rupertu pri Velikovecu. Za to postavitve so pristojne oblasti dovolile nabiralno akcijo v Podjuni. Spomenik naj bi po zamisli odbora nekdanjih partizanov pod predsedstvom dr. Luke Sienčnika simboliziral narodno-osvobodilni boj koroških Slovencev ne le v skulpturi, pač pa tudi v napisu, ki naj bi opominjal, da so pokopani padli v boju proti fašizmu. Med tem pa je 18. 10. poslal generalni vikar krške škofije Kadras pripravljalnemu odboru za postavitve spomenika zahtevo, naj se napis na spomeniku spremeni s utemeljitvijo, da izraz "fašizem" velja za političen in (citirano dopis) "ne ga ne sme depustiti na cerkvenih tleh". Dopis je zahteval, da ga je treba nadomestiti s drugim nepolitičnim izrazom kot "padlim za svobodo" ali "padlim proti nasilju za svobodo".¹²⁰⁾ Na to zahtevo je nato pristal tudi pripravljalni odbor za postavitve spomenika.¹²¹⁾

Razgibani domoljubni dejavnosti obeh koroških večinskih strank leta 1947 pa je sledilo naslednje leto (predvsem pa leta 1949) ob ponovnih pogajanjih za sklenitev državne pogodbe dokaj mirno obdobje (o delovanju posebnega Bunda der heimat-treuen Südkärntner v tem času govorim posebej); duhovi se se po letu znova razvneli šele v drugi polovici leta 1948 ob 28. obletnici koroškega plebiscita, obletnici, ki so jo Korošci prva tri leta po drugi svetovni vojni le malo praznovali. Ko-

likor in kjer pa se je že praznovali, ni imelo to praznovanje množičnejšega, slovesnejšega in uradnega značaja. Le tu in tam so na ta dan razobešili zastave ali opravili komemoracijo za padlimi. Drugih prireditev skoro ni bilo. Šele ko pa je po izročitvi jugoslovanskega memoranduma konferenci namestnikov zunanjih ministrov v Londonu januarja leta 1947 stopilo koroško vprašanje v kritični stadij, je takratni deželni glavar Plesch v okviru Lige Združenih narodov 13.2.1947 v Celovcu ob koncu poročila o svojih londonskih vtisih kot član avstrijske delegacije predlagal, da se 10. oktober kot koroški deželni praznik sploh ne praznuje. Zadevno poročilo v Die Neue Zeit z dne 14.2. o tem pravi: "Ko je ob koncu predlagal, naj se 10. oktober kot koroški deželni praznik nič več ne praznuje, da se Slovincem, ki so tedaj glasovali za Jugoslavijo, tako ne bo vedno znova odpirala stara rana, je bil deležen živahnega pritrdjevanja. V tem naj bi videli dokaz resne volje koroške deželne vlade storiti vse, da pride drugemu koroškemu narodnemu delu kolikor mogoče daleč nasproti". Podobno poročilo je prinesla tudi Volkszeitung dne 14.2.1947, ne da bi proti tem nameram deželne vlade kaj protestirala.¹²²⁾ Po mnenju Lojseta Učeta se je pričelo verjetno na pobudo BHS, ki se je pričela prav to poslad organizirati rovarjenje proti nameram deželne vlade. Vendar je koroška deželna vlada za to leto še soglasno sklenila, da se 10. oktober ne praznuje in da je delovni dan, dovolila pa je razobešenje zastav na javnih poslopih. Na večer pred 10. oktobrom je govoril po radiu tudi novi deželni glavar Wedenig in med drugim ponovil trditve o demokratičnosti koroškega plebiscita, obljubil pa je tudi da misli deželna vlada zelo resno s slovenskimi šolami (prim. Die Neue Zeit, 10.10.1947). Krajevno so to leto bile proslave še v St. Jakobu in v zvezi s četvenimi praznovanji v Velikoveu in Pliberku. POOP je naslovil zaradi teh proslav protestno pismo na britansko civilno upravo.¹²³⁾

Na okrepljeni pritisk nemških nacionalnih krogov južne Koroške ob pripravah za praznovanje 10. oktobra so očitno vplivale 1948 leta estre besede predstavnikov obeh koalicijskih

strank, namenjene OF po končani pomladanski konferenci za sklenitev avstrijske državne pogodbe maja meseca.¹²⁴⁾ Očitno zaradi njega je septembra meseca deželna vlada razglasila 10. oktober za deželni praznik. Ob tem pa je nastal zanimiv spor ob vprašanju, ali naj bo to plačan praznik, kar pa je ÖVP odklonila.¹²⁵⁾ Sicer pa je hotela SPÖ videti v 10 oktobru dan narodne sprave (Tag der Völkerversöhnung, Die Neue Zeit, 29.9.1948), vendar pa se je ÖVP posrežilo, da je dala temu dnevu popolnoma drug navdih. To je tudi najbolj očitno pokazal minister Schuny tega leta v članku "Der 10. Oktober" ko je napisal: "... Kar našemu nasprotniku impenira ni to, da smo pripravljeni na kompromis in da se izogibamo vsakega konflikta, temveč le, da smo ponosno, samozavestno in pripravljeni bojovati se, ako smo izsvani in se pogajanja pokažejo brezpredmetna..."¹²⁶⁾

Uvod v ustrezni sklep deželnega zbora o praznovanju 10. oktobra tega leta je nedvomno bilo zborovanje ÖVP Bauernbunda v Celovcu dne 15.8.1948. Po poročilu se je tega "dneva deželanov in letvene zahvale" (Tag des Landvolkes und des Erntedankes) udeležilo več kakor 30.000 oseb,¹²⁷⁾ med njimi znani politiki ljudske stranke kancler ing. Figel, Schuny, pa tudi deželna glavarja Koroške in Vorarlberga. Sem spada še izredno okrajno zborovanje ÖVP za okraj Velikovec dne 25.8., ki je bilo po poročilu v Volkszeitung v znamenju narodnostne ureditve južne Koroške. Zanimiv je Karischev govor na tem zborovanju o odnosu in sodelovanju ljudske stranke s socialistično in o odnosu ÖVP do naprednih Slovencev: "Naše notranjo politiko slej ko prej obvladuje koalicijska med obema velikima strankama. Ta skupni prevzem odgovornosti pa postavlja potrebo, s katero je računati še daljši čas. Koalicijska veruje na znotraj miren razvoj in nas dela imune pred zunanjimi vplivi. Naš časten namen do lojalnega sodelovanja s SPÖ pa ne bo in ne sme prezreti neje, čez katere ne bomo pustili koalicijskemu partnerju. ÖVP je na Koroškem pri volitvah ostala v manjšini. Toda vsem, ki se je (namreč ÖVP) lotevajo, naj povemo, da je Volkspartei na Koroškem danes absolutno močnejša kakor v letu 1945. To dejstvo pa nam nalaga odgovornost, da ne bo lojalnost do koalicijskega

partnerja vodila k podreditvi ali vdaji." Na koncu se je z ostrimi besedami obrnil še na OF, ki je je zreduciral na nekaj panslaviističnih kričočev, OF bi bilo tudi treba prepovedati njeno delovanje.¹²⁸⁾

Dne 19.9. je objavil tisk še poziv deželne vlade na praznovanje 10. oktobra. Poziv pravi: "Še čaka Avstrija na državno pogodbo, še vedno zahteve ogrožajo koroške meje. Mi pa zaupamo pravici, ki jo je ustvarila svobodna odločitev prebivalstva 10. oktobra. Nebena druga meja v Evropi nima boljšega poretva kakor naša, ki jo je postavila demokratična volja. Ljudje nemškega in slovenskega jezika na Koroškem želijo mirno sodelovanje v deželi in navaden dobro sosedstvo. Močeno se v težkem času spominskega dne plebiscita zbrati v deželni glavni mestu in povabiti vse ljudstvo dežele. Pisana pogodba domačih naj da slovesni okvir, desetletišči bodo v prijateljstvu in miru zatrdili svoji deželi: Kärnten frei und ungeteilt". Deželna vlada je ob tem še pred 1.10. računala na udeležbo približno 100.000 oseb,¹²⁹⁾ pri pripravi nanje pa se organizatorju pomagala tudi razna društva, med njimi Kärntner Heimatwerk,¹³⁰⁾ Kärntner Bildungswerk¹³¹⁾ in Kärntner Landsmannschaft.¹³²⁾

Same prireditve se je v Celovcu (po Volkszeitung 12.10. 1948, št. 237) udeležilo 120.000 oseb z vse Koroške.¹³³⁾ Proslavi se je pridružil tudi krški ordinarij z naročilom obveznega spominskega zvonjenja po vseh koroških cerkvah. Na proslavi, katere vrhunec je bil sprejem naštetih društev in drugih, so nastopili tudi nekdanji obrambni borci (Abwehrkämpferji), na njej pa je poleg deželnega glavarja Weideniga govoril tudi predstavnik ÖVP Karisch, ki je v svojem govoru postavil zahtevo, da naj se 10. oktober odlej na Koroškem vedno praznuje s pristavkom "da se vedno v duhu leta 1920 razvnamo."¹³⁴⁾

Kljub pozivom deželnega glavarja na strpnost pa je dejavnost ÖVP in BHS na južnem Koroškem rodila sadove. V isti številki s poročilom o praznovanju 10.10. v Celovcu je Die Neue Zeit (12.10.) poročala, da je dan poprej neki nemški šovinist na vlaku Pliberk-Celovec udaril Slovence z besedami:

Tukaj se govori nemško - sicer letiš ven". List poroča, da so priče izročile tega šovinista postajni policiji v Celovcu. Zanimiv pa je odmev tega dogodka v socialističnem glasilu: "Mi Korošci ne dovolimo žaliti slovenske sodeželane. Upamo, da bo napadalec prejel ustrezno kazen za svoje provokacijsko obnašanje." V skladu z zahtevo po enotnosti dežele pa se je 15.10. Die Neue Zeit razburila nad slovenske zastavo, ki je visela na nekem drevesu blizu pliberškega gradu,¹³⁵⁾ 16.10. pa priobčila strupen napad na nekega cerkovnika, ker kljub naročilu škofijskega ordinariata ni zvenil na večer pred 10. oktobrom.¹³⁶⁾ Omenimo naj tudi ostre napade socialistov na koroško KPA, ki se je distancirala od proslavljanja 10. oktobra.

Doslej smo obravnavali predvsem akcije obeh vodilnih koroških strank ob vprašanjih koroškega problema, nismo pa se, kakor pri orisu dogajanj leta 1945, dotaknili načelnih stališč obeh strank do slovenskega vprašanja na Koroškem. - O SPÖ moremo reči, da je njeno koroško glasilo že v začetku januarja 1947 objavilo obširen uvodnik o koroškem vprašanju. Po mnenju uvodnika niso držale slovenske cenitve po katerih naj bi bilo število slovensko govorečih Korošcev 60.000 do 80.000 oseb. Vseeno pa je list s pridržkom vzel številko 70.000 slovensko govorečih oseb, od katerih naj ne bi odpadla na slovenske nacionalno orientirane niti ena tretjina,¹³⁷⁾ ostali pa v skladu s subjektivnim principom dajejo zaupanje ostalim avstrijskim političnim strankam.¹³⁸⁾ O sami ostrogi stališč socialistične stranke do vprašanja priključitve južne Koroške k Jugoslaviji priča iz tega časa izjava na zborovanjih v Dobrli vasi, da socialisti (cit.) "nimajo absolutno ničesar proti, če se Slovenci, ki nočejo ostati ... izselijo v Jugoslavijo".¹³⁹⁾

Ob vprašanjih kulturnih in gospodarskih potreb slovenske manjšine je SPÖ seveda znova ponavljal tezo o mirnem sožitju obeh narodnosti v deželi in o zaslugah socialistov za tako medsebojno prepletanje obeh narodnosti v deželi.¹⁴⁰⁾ Na to je kazal tudi uvodnik Die Neue Zeit, s dne 24.1.1945, ki je ene-

njal, da so med deželnimi svetniki in poslanci, pa tudi med župani Korošci slovenskega pokolenja. Na vprašanje, kdo naj govori v imenu južne Koroške, je socialistični tisk dejal, da je za tako nalogo poklicana edino socialistična stranka, ki je tudi pripravljena dati slovenski manjšini pravice, ki bi bile zagotovljene z zakonom,¹⁴¹⁾ in to (Die Neue Zeit z dne 22.1.1947) predvsem samo slovensko šolo, vendar ob omejitvi, da bi se morala izreči v posameznih občinah s slovensko večino sanje večina staršev slovenskih otrok; seveda pa bi bili učenci teh šol dolžni učiti se tudi jezika večinskega naroda.¹⁴²⁾ Izhajajoč iz tega stališča je glasilo koroške socialistične stranke znova zatrdilo Korošcem, da za južno Koroško ni mogoče posebna avtonomija, kolikor pa bi se tako območje omejilo le na kraje s slovensko večino, bi zajelo komaj kak industrijski kraj. To stališče je list branil tudi z doletili avstrijske ustave, ki ne dajejo možnosti za ustanovitev posebne ("desete") avstrijske dežele. List je zatem zagovarjal potrebo po ohranitvi nedeljene Koroške tudi iz gospodarskih varokov.¹⁴³⁾ Ustanovitev takega avtonomnega območja bi bila po tem mnenju zvešana tudi s velikanskimi stroški, pa tudi prizadete prebivalstvo bi bile proti taki rešitvi, posebej če, ker je Koroška zaključena gospodarska in geografska enota.¹⁴⁴⁾ Osnadje takega stališča do koroškega vprašanja je list pojasnil dne 26.2.1949. Povedal je, zakaj se avstrijski socialisti branijo priznati dejstvo, da živi slovenski element na Koroškem na teritorialno sklenjenem območju: to je strah pred morebitno novo evropsko konstelacijo, ki bi utegnila znova načeti vprašanje južne Koroške. Prav tako bi bilo tako umetno telo izpostavljeno pritisku od zunaj. Pač pa so bili socialisti - je opozarjal njihov tisk - pripravljene pomagati slovenskim deželanom izpolniti vse želje, do katerih imajo pravice v demokratični državi, torej tudi izpolnitev želje po avtonomiji. Morala pa bi ta želja po mnenju socialistov ustrezati želji večine slovenskega prebivalstva, pri tem pa bodo socialisti pazili, da ne bi na to zahtevo vplivali niti Osvobodilna fronta niti nemški nacionalci.

(List je nazreš pisal, da bodo socialisti skrbeli, da ne bosta na to zahtevo vplivali "niti ena niti druga stran s terorjem, pritiskom ali zvižda, torej z nedemokratskim sredstvom).¹⁴⁵⁾

Tako kot SPÖ je navedla svoja stališča do slovenskega vprašanja tudi koroška ljudska stranka. Dne 18.2.1947 je ob tej Volkszeitung objavila obširen uvodnik člana vodstva koroške ÖVP dr. Karisch. V uvodniku je menil, da jugoslovanska zahteva po južni Koroški nima s slovenskim vprašanjem v bistvu kaj opraviti ter jo je označil kot čisto imperialistično zahtevo po premiku jugoslovanskih meja na sever. Podobno kot socialisti je tudi dr. Karisch poudarjal historično povezanost obeh narodnosti v deželi. Plebiscit leta 1920 je bil seveda odločena zadeva, Koroška pa geografska in gospodarska celota, njen južni del pa etnično in jezikovno mešano ozemlje katerega prebivalstvo je v znatni večini za nedeljeno Koroško. Po dr. Karischu je tudi napačno govoriti o preganjanju Slovencev na Koroškem, saj jih nihče ne more odrekati, da ima slovenska manjšina jezikovno in versko varstvo, sicer pa naj bo slovenska manjšina po stališču koroške javnosti enako pravno in dejansko obravnavana kakor vsak drug avstrijski državljani. Za podkrepitev te trditve je dr. Karisch poudaril, kaj vse je bilo storjeno za koroške Slovence: dvojezični pouk na jezikovno mešanih območju, povračilo škod izseljenim Slovincem in s tem poseben privilegij, saj ni dobil odškodnine še noben politični zapornik, čeprav je bil enako dolgo v zaporu, prednost pri dodelitvi gradbenega materiala in orodja izseljenim Slovincem, vrnitev zadrug, ki so jih bili zaplenili nacisti, pravica do kulturnega delovanja v okviru Slovenske prosvetne zveze, do slovenskega tiska, slovenske radijske oddaje, dušebrižništva v slovenskem jeziku itd.¹⁴⁶⁾

Dr. Karischevo argumentacijo je šez mesece dni navedel Vinzenz Schumy v takle točkah (Volkszeitung, 26.2.1947):

1. Naravna meja južne Koroške so lahko samo Karavanke.
2. Vsaka sprememba meje bi bilo nasilje nad zemljepisno in geografsko enotnostjo dežele in bi zato pomenila velike oškodovanje interesov obeh jezikovnih skupin v deželi.

3. Koroške prebivalstvo v ogrožni večini zavrača vsako spremembo dosedanjega teritorialnega stanja in hoče kot predniki živeti na Koroškem in uživati pravico sodelovanja pri demokratskih svoboščinah Avstrije.

Za avstrijsko ljudsko stranko ni bila Osvobodilna fronta nič drugega kot veleizdajniški eksponent kominforma, ki si prizadeva uresničiti smotre mednarodnega komunizma.¹⁴⁷⁾ To je panslaviistično-komunistično izoblikovana, državni sovražna in iredentistična organizacija. Po oceni lista naj bi štela Osvobodilna fronta skupaj s otroki in simpatizerji kakih 10.000 članov. In s tem: slovensko vprašanje, ki ga zastopa Osvobodilna fronta na Koroškem sploh nima jezikovnega, temveč samo čiste strankarski značaj, kajti Osvobodilna fronta ni nič drugega kot čiste panslaviistično orientirana izdaja komunistične partije za južno Koroško.

Ustanovitev Bunda der heimatstreuen Südkärntner

Ko je stopilo januarja 1947 koroške vprašanje v kritično obdobje, se je pričelo, kakor smo omenili, krhasti sodelovanje med obema vodilnima koroškima strankama SPÖ in ÖVP v odnosu do koroškega slovenstva. Spoznali smo že dve, v bistvu ločeni poti: z ene strani prisadevanja socialistične stranke, ki bi bila pripravljena sicer dati koroškim Slovincem določeno kulturno varstvo, seveda strogo v mejah Avstrije in z druge strani prisadevanja ÖVP, ki se je pričela naslanjati na tradicionalno politiko predvojnih meščanskih strank do slovenske manjšine. Zadnja tendenca se je morala kazati leta 1946 tudi v glavnem odboru ZAS - saj drugače si ne moremo razložiti dejstva, da najdemo leta 1947 v vodstvu Bunda der Heimatstreuen Südkärntner (Zveza domovini zvestih južnih Korošcev) znova M. Deserja, Paulitscha in Köglerja. To dejstvo nam tudi razloži organizacijski razpad ZAS. Res pa je, da so v kritičnih trenutkih pogajanj za sklenitev avstrijske državne pogodbe socialisti skušali zagovarjati akcije BHS.¹⁴⁹⁾

Ni naključje, da je namenila kasnejša "voditeljica" BHS Anni Köttinger¹⁵⁰⁾ iz Dobrle vasi svoj prvi poziv ženam južne Koroške in da je ta poziv izšel v Volkszeitung (pri tem je imelo namreč neko vlogo tudi dejstvo, da je bila večina nemških še vedno v vojnem ujetništvu).¹⁵¹⁾ "Kot preteča poblast se je pojavila na svetovnem svedu zahteva po raztrganju gospodarske enotnosti naše koroške dežele. Katalista je ne le na močan odpor prebivalstva prizadetih območij, pač pa vseh Korošcev in vseh, ki ljubijo našo domovino" - se začenja apel Köttingerjeve, ko se obrača na obmejno ženstvo, potem pa nadaljuje: "Popolnoma naravno je, da žena in mati v obmejnem območju stalno skrbi za ohranitev in gojitev posebnosti tiste skupine, h kateri še od zdavnaj pripada." Žena je tista - piše Köttingerjeva, ki dejansko vzgaja otroke v domovinski ljubezni. Iz poziva je razbrati, da Köttingerjeva dejansko loči "koroške žene" od slovenskih. Prve se po njenem sicer prikrito ne jezijo, so pa v skrbah, če "slovenske sestre" gojijo sovraštvo in to predvsem "sovraštvo proti vsemu, kar je avstrijsko". Plebinski čar je obmejnemu ženstvu po mnenju avtorice apela poostрил sluh in vplival nanj, da je pripravljeno na obrambo. Od takrat tudi čuječe opazuje politično življenje okoli sebe. Blaginja družin in otrok posebno skrbi koroške žene in matere. Zato se s vso strastjo zavzemajo, da bi ohranile otrokom dediščino staršev: ljubljeno domovino. Köttingerjeva poudarja, da se koroške žene opustile "šovinistične metode zadnjih osem let, obžalovale ... izselitve Slovencev in jih najostreje obsojale." Vzklika: "Z enake strastje nastopamo tudi danes proti nelapi bojevitosti, nasprotni naši domovini". Zlasti je ogorčena, če se vsakega južnega Korošca, ki ima na jeziku "domovino", preprosto zaznamuje za "nacist in reakcionarja". To svoje ogorčenje, Köttingerjeva še podkrepila s patetično ugotovitvijo, da je celo vsak slovenski duhovnik, ki odklanja priključitev k Jugoslaviji po mnenju Osvobodilne fronte izdajalec, nacist in reakcionar. Seveda pa je bila "pripravljena" sprejeti med sebi enake tudi slovenske govoreče Korošce. Svoj apel je končala s pozivom, da mora imeti "znatno večja večina (namreč nemških Korošcev - op.)

pravico živeti tam, kjer hoče in kjer lahko živi: kot svobodni meščani, kmet in delavec v demokratični očetnjeni Avstriji!"¹⁵²⁾

Iz Koroške kronike, 26.3.1947, št. 13 moremo sklepati, da je bilo to "gibanje" ustanovljeno nekake v februarju. Najzanimivejša vest o BHS pa je vsekakor bila v lokalnem dopisu iz Galicije aprila meseca v socialistični Die Neue Zeit. Dopis kaže, da so videli ljudje v BHS obnovev predvojne protialo-venske organizacije Kärntner Heimatbund; članek nosi namreč naslov Devet desetih prebivalstva v Heimatbundu.¹⁵³⁾ Očitno je na to misel poročevalca v Die Neue Zeit vplivalo tudi dejstvo, da so bili v vodstvu BHS tudi člani nekdanjega Heimatbunda, pri čemer naj na tem mestu omenimo še znanega Paulitscha.

Enako kot IAS se je tudi BHS skušala s političnim delovanjem, pri tem pa se je drugače kot IAS lotila tudi kulturne dejavnosti; v ta namen je uporabljala igralske skupine, ki se jih deloma pripravljali učitelji.¹⁵⁴⁾ Prvič se je to "gibanje" pojavilo na velikonočni ponedeljek 29.3.1947 po pisanju Volkszeitung v protest proti "terorističnim provokatorjem OF in KP" s posebnim "zberovanjem zvestobe" Treukundgebung v St.Jakobu v Rožu. Po tem poročilu (Volkszeitung, 28.3.1947) se je "romanja" v St.Jakob udeležilo "več tisoč južnih Korošcev". Na sedelovanje lokalnih učiteljev kaže dejstvo, da je bila prireditelj v šentjakovski glavni šoli.¹⁵⁵⁾ Zborevalci so seveda sprejeli resolucijo, s katero so zahtevali v odgovor na "nesramne" zahteve (kot je poudarjala resolucija) OF in koroške KPA in da želimo zboru razpustitev OF.

To zahtevo je skušala BHS podkrepiti tudi s svoje številčnosti. Anni Kästinger piše v citiranem zborniku koroškega rojakarskega društva leta 1956 (str. 69), da je BHS štela že v drugem tednu po ustanovitvi 30.000 članov. Visoke številke navajajo tudi drugi podatki večinoma iz istega vira. Po Die Neue Zeit, 22.4.1947 naj bi bilo v BHS devet desetih prebivalcev iz občine Galicija. Podatki BHS z dne 7.6.1947¹⁵⁶⁾ pa to številko precizirajo v 91 % "vsakega prebivalstva nad 16 let", živečega v tej občini. Za Žitaro ves navaja ta vir 90 %, za Dobrolo ves 89 %, Škocijan 86 %, Železno Kaplo 86 %, Pliberk

85 % in za Libeliše 77 %. V drugih občinah političnega okraja Velikovec naj bi se bila "kljub mesecem trajajočemu teroriziranju OF priznala ogromna večina, poprečno 74 % (prebivalstva) k našemu gibanju". V primerjavi s podatki popisa prebivalstva iz leta 1951 (isto velja za podatke ljudskega štetja leta 1934) pa izgubijo te številke na prepričljivosti. Upoštevati moramo, da podatki o številu prebivalcev s stalnim bivališčem leta 1951 obsegajo tudi del južnih Korošcev, ki so bili leta 1947 še vedno v vojnem ujetništvu, prav tako pa tudi neredni prirastek od leta 1947. Leta 1951 je bilo namreč v vsem političnem okraju Velikovec 40.214 prebivalcev s stalnim bivališčem. Od tega odpade na del okraja južno od Drave 23.000 prebivalcev. Število 50.000 dobimo le, če številu stalno navzočega prebivalstva v velikovškem sodnem okraju prištejemo še 11.633 prebivalcev iz sodnega okraja Horovlje (politični okraj Celovec) zajemajoč tudi otroke pod 16 letom starosti; večino pristajev pa je BHS imela kot vemo ves čas obstoja v Podjuni. Omenimo naj še, da je 12.3.1949 ocenil deželni glavar vedenig skupno število pripadnikov ZAS in BHS na nekake 25.000 do 30.000 članov (Volkszeitung 13.3.1949, št. 61). Vsekakor pa marsikateri vpisani pripadnik BHS ni bil pridobljen s tistimi demokratičnimi principi, ki jih je omenjala aprilski resolucija "gibanja" v št. Jakobu v Rožu. Iz pregleda akcije BHS za čas od aprila do oktobra 1947, ki ga je izdelal POOF dobimo drugačne slike: BHS je uporabljala pri nabiranju podpisnikov tudi grožnje s izselitvijo, s odvzemanjem zemlje, s odvzemanjem konj. Grožila je, da tistemu, ki ne bo podpisal pristopnice, ne bodo izdane iskarnice za živila in podobno. Med nabiralci podpisov so bili tudi registrirani in neregistrirani člani NSDAP in njenih vojaških formacij. Seznan imensko našteva 49 nabiralcev iz občin Škocijan, Dobrla vas, št. Vid v Podjuni, Globasnica, Sinča vas, Libuče, Berovlje, Bistrica pri Pliberku, Libeliše, Pliberk, Miklavčevo, Blato, št. Jakob v Rožu, Pedrošnica, Bela in Škofiče. Ta pregled kaže da je bil center BHS v velikovškem sodnem okraju južno od Drave. To potrjuje enake poziv glasila tega gibanja, ki je šele marca prihodnjega leta klical prebivalce sever-

nega dela okraja v vrste BHS. Seznam nabiralecev pokaže še dva lokalna centra tega gibanja izven Podjune: Št. Jakob v Rožu in Skofiče severno od Drave (Gure). Od nabiralecev so bili štirje registrirani in eden neregistrirani član NSDAP, en neregistrirani član SS, deset registriranih in en neregistriran član SA. Iz neregistriranih družin, ki so bile blizu nacizmu je bilo šest nabiralecev. Od drugih 25 nabiralecev so trije bili pristajši demokratične stranke, šest ÖVP in en SPÖ. Za 15 nabiralecev ni podatkov. Pri nabiranju članstva so trinajstkrat uporabili groženje z izselitvijo, enkrat z odvzemanjem zemlje, 16-krat z odvzemanjem konj in dvakrat z neizdajo nakaznic. Nabiraleci popisov v žitari vasi so izjavljali, da opravljajo akcijo po nalogu občine, podobno tudi učiteljica Inge Heher iz Pliberka, ki je trdila, da je ta akcija "uradna". Nabiralec iz Vesel pri Št. Vidu v Podjuni je pred pričami izjavil, da mu je manjšinski referent marca meseca ponujal denar za organizacijo ZAS in BHS, isti nabiralec Kuess Peter je tudi vpisoval v BHS brez vednosti vpisanih.¹⁵⁸⁾ Za občino Št. Jakob v Rožu imamo podatek, da je BHS delila v tej občini letake, v katerih se je sklicevala na britanske podpore: "Demovini zvesti Korošci in Korošice! Z dovoljenjem britanske vojaške vlade je bila na Koroškem ustanovljena zveza, ki naj združuje vse poštene Korošce. Ta zveza uživa posebno varstvo naše deželne vlade. Ne bojte se, za vsakim stoji vsa Avstrija, zavedajte se vsi velikega časa, da moramo braniti to, kar smo prejeli kot dediščino od svojih prednikov."¹⁵⁹⁾ Zanimivo je, da so se nabiraleci podpisov v tej občini izogibali izrazitih pristajšev OP, kar kaže, da so imeli natančne imenske sezname članov Osveobodilne fronte; skušali pa so pridobiti somišljenike dr. Vinka Zwitterja, ki pa se odklonili podpisov. Po podatkih POOP je bil uspeh nabiralecev podpisov v Št. Jakobu minimalen.¹⁶⁰⁾

Čeprav BHS je pri akcijah očitno uporabljala tudi metode predvojnega Kärntner Heimatdienst. V dokaz za kontinuiteto politike te protislovenske organizacije do slovenskega vprašanja v BHS je Slovenskemu vestniku (11.7.1947, št. 41) bilo dejstvo, da je BHS podobno kakor KHB skušal izpodrinuti na območju južne

Koroške posamezne slovenske javne delavce. V podkrepitev te trditve je list objavil odgovor na dopis glavnega vodstva BHS, ki je skušalo pridobiti iz službe odpuščenega veterinarja, člana NSDAP, da bi tako izpodrinile "odlobnega antifašista" (Slovenski vestnik), najbrže dr. L. Siemčnika:

Avstriji sovražnem duhu na spetnjem koroškem OF (Gosposvodična fronta) tako neovirano, da Tigrče, pošta Moosburg, 22.6.1947

višnja Vasučinca prebivalstva južno koroške. Po tem uradu ni

vedu p. Dragi gospod nadužitelj! dejavnosti OF koroške pokrajine

ljivost "koroške avstrijske prebivalstva" ki se je povezovala z

Na budite se, če dobite enkrat pismo iz Tigrča. Čas mi ne hitro, kaj ne, in staramo se tudi. Topot prihajam s prošnje. V moji sosesčini stane živinozdravnik dr. Perz, ki je bil prej zaposlen na Dunaju, a pozneje zaradi pripadnosti k NSDAP odpuščen iz službe. Gospod dr. Perz opravlja tukaj svoj poklic, a naravno in samo po sebi razumljivo lahko svoj posel izvršuje vsepovsod.

Sedaj je prejel gospod dr. Perz pismo "Bunda der heimat-treuen Südkärntner" s prošnjo, ali naj bi začel poslovati v okraju Zelena Kapla (občina Zitar vas, ter delno občine Olobasnica v okraju Dobrla vas). Za sedež mu "Bund" predlaga Miklavčevo, ki leži v sredini. Pismo je podpisano s Köstinger. Zvezno vodstvo Dobrla vas.

Gospod doktor bi pa seveda najpreje rad kaj izvedel o tamošnjih razmerah. Ker Vi, gospod nadužitelj, lahko stvarno presojate, Vas najljubšeje prosim, da poveste svoje mnenje, ali bi mogel gospod doktor tam neovirano in z uspehom delati že zaradi njegove prejšnje pripadnosti k NSDAP. Nadalje, ali bi mu delal živinozdravnik v Zelena Kapli ki je, kakor je znano, drugačnega političnega mišljenja, težave. Ali je Miklavčevo večje gospodarstvo? Ali bi gospod doktor lahko šivel, če bi ga klicali samo "domovini zvesti"? Slovenskega jezika gospod doktor ne zna. Ker tamošnjih razmer ne pozna, Vas prosim, gospod nadužitelj, da nama najljubšeje sporočite, kako Vi mislite o tej ponudbi.

Kakor jih ima pod zastopstvom OF slova Peter Christiani l.r.
Župnik v Tigrču.

Slovenski vestnik je 11.7.1947 povezal to pismo s vrnitvijo znanega doktorja Hansa Steinacherja iz vojnega ujetništva.¹⁶¹⁾

Čprav trditve Slovenskega vestnika o Steinacherju kot dejanskemu vodji BHS morda ni popolnoma točna, drži dejstvo, da je bil Steinacher tudi med sodelavci glasila BHS Unsere Heimat.¹⁶²⁾

V odgovor na trditve Slovenskega vestnika o povezavi BHS s nekdanjim Heimatbundom (30.5.1947, št. 32) sta koroški

glasili ÖVP in SPO objavili 7.6. nepodpisano izjavo Anni Köttingerjeve, ki je skušala v imenu BHS opravičiti namen in delovanje te organizacije, češ da je nastala kot "gibanje proti OF". Članek je zatrjeval, da nihče od ustanoviteljev Bunda "ni politično obremenjen" (namreč nacist). "Že dalj časa deluje v Avstriji sovražnem duhu na spodnjem Koroškem OF (Osvobodilna fronta) tako neovirano, da se upa razgladiti kar za edino upravičeno beseidnico prebivalstva južne Koroške". Po tem uvodu seveda poudari, da je bilo ob taki dejavnosti OF konec potrpežljivosti "državi zvestega prebivalstva", ki se je naposled združilo v gibanje proti OF - v Bund der heimattreuen Südkärntner. V BHS so se "nahli vsi tisti, ki imajo na južnem Koroškem svojo domovino, ki odklanjajo priključitev k Jugoslaviji, ki jo prepagira OF in ki hočejo biti brez pridruženosti avstrijski državi". Za tem je Köttingerjeva poudarila, da je BHS gibanje nastalo "samo v obsejnih občinah", seveda pa ni pozabila poudariti, da je bil rojstni kraj novega gibanja Doberla vas.

Novo poglavje v delovanju BHS je pomenilo sredi leta 1947 izhajanje glasila Unsere Heimat. V listu si je BHS zastavil za naloge:

1. "združiti vse domovini zveste sile v nadstrankarsko organizacijo, ki bo na podlagi številčne moči upravičena govoriti v imenu južne Koroške;

2. da se tistemu delu domovini zvestega prebivalstva južne Koroške, ki se priznava k nemškemu kulturnemu krogu, kot znatno večji večini, daje enake pravice, ki se tičejo vseh njenih življenjskih, kulturno političnih in gospodarskih odnosov, kakor jih ima pod zastopstvom OF slovenska manjšina."

Za doseg te posebnosti smetov, enotnosti in enakopravnosti pa je BHS zahteval:

1. "da se gospodarske in kulturne politične življenje uredi po želji znatno večje večine državi zvestega prebivalstva;

2. da se v šoli in v cerkvi tamošnje jezikovne razmere, kakršne so danes, znova preuči in da se po demokratičnih načelih prilagodijo želji državi zvestega prebivalstva;

3. da ne veleizdajalci (namreč pripadniki OF - op.) popolnoma odstranijo kot idejni vzgojitelji in uradniki;

4. da se demovini zveste prebivalstvo zasliši pri formuliranju življenjsko važnih zakonov in odredb, kar ustreza najesnovnejšim načelom demokracije.¹⁶³⁾

List je seveda izhajal v nemškem jeziku. Zanimivo pa je, da je v diskusiji s OF objavil sem ter tja tudi kak ponatis iz trileško-goriške Demokracije, med njimi tudi Podgorčeve izjave o delovanju Mohorjeve družbe. Ob obisku predstavnikov celjske Mohorjeve družbe v Celovcu je Unsere Heimat dne 31.1.1948, št.3 opozarjala, da je bila celovška "Mohorjeva družba ... vselej ... pod pokroviteljstvom n e m š k e g a k r š k e g a š k e - f a"¹⁶⁴⁾ Ob napadu britanske varnostne posadke na člane mladinske delovne brigade po vrnitvi z mladinske proge Sumac-Sarajevo dne 6.10.1947 v Podrožnici je list v slovenskem jeziku pozdravil britansko ravnanje kot v vsakem pogledu korektno in nujno potrebno. Sedba vojaškega sodišča nad člani brigade je po mnenju Unsere Heimat (cit.) "razkrinkala vso komedijo OF in obsodila krivce na večmesečno kazen". Seveda je list živahno protestiral proti morebitni novi izdaji potnih listov slovenskim mladincem za potovanje v tujino, češ, da naj "mladina dela doma, saj imamo dosti dela v demovini! Kje na svetu pa je kaj podobnega, da bi snela mladina v tujino, samo da tam čobi navodila za kujkanje proti lastni demovini! Zahtevano, da se ta mladina zaposli doma, saj imamo dela polne roke! - Ako protestira OF v pretirani meri proti ravnanju vojakov zasedbene oblasti, ki so le storile svoje dolžnost, menimo, da smo tudi mi legitimirani, da živahno protestiramo proti izsivalnemu ravnanju brigade in proti temu, da bi naši mladinci znova dovolili potovati v tujino, da ne bo več nogače, da se dogodi stvar kakor v Podrožnici dne 3.10.1947!"¹⁶⁵⁾ Unsere Heimat je večkrat polemizirala tudi s Koroške kronike predvsem ob jezikovnem vprašanju in ob vprašanju avtonomije za južno Koroško. Za mladino je ponatiskoval v slovenskem jeziku povest K.Meška "Sosedov Peterček".¹⁶⁶⁾ Najbolj dolga valikovaška politična skupina je in delno na občini št.Jakov v Rožu in Iščici. Prihodnje leto

pa se Gradivo je Unsere Heimat črpalo tudi iz podobnih pred-
vojnih koroških glasil, predvsem iz glasila koroškegarojakar-
skega društva Kärntner Landsmannschaft iz let 1919 in 1920.

BHS je razumljivo, da o kakršnikoli kulturni ali pa celo poli-
tični avtonomiji za koroške Slovence BHS ni hotela niti sliša-
ti (prim. Unsere Heimat, 15.3.1948, št. 4). Če pa bi morabiti
prišlo do razgovorov, je postavila te pogoje:

1. Ker večina južne Koroške sestavlja domovini zvesto
prebivalstvo, ni mudi dati koroškim Slovencem nikake teritori-
alne ali upravne avtonomije. Razpravlja se lahko le o kultur-
ni avtonomiji, pri tem pa ne sme biti dotaknjeno vprašanje su-
verenosti in varnosti avstrijske države.
2. K pogajanjem mora biti pritegnjeno tudi domovini zve-
sto prebivalstvo vsaj tako in v takem številu kot Slovenci. BHS
bo nastopila proti vsaki zakriti slovenizaciji južne Koroške.
3. Pogajati se je mogoče le s takimi Slovenci, ki jasno
in neprekljivo stoje na avstrijskih tleh.
4. Za pripadnost k slovenski narodnostni skupini more
veljati zgolj osebno in prestevaljno priznanje.
5. Odklonjena morejo biti vmešavanja tujine v pogajanja
in v zakonodajo, ne glede od kod pridejo.
6. Namen pogajanj (za kulturno avtonomijo - TZ) naj bo
utrditi na južnem Koroškem varnost domovine in neodvzemljive
pravice države, s tem da se utrdi resnični ljudski mir s Slo-
venci, ki se pripravljani na razumevanje in ki se domovini zve-
sti.¹⁶⁶⁾

Od teh postavk je bil kaj lahek prehod do trditve, da
pejma slovenska Koroška spleh ni in da žive na Koroškem poleg
slovensko in nemško govorečih deželčanov tudi - Windische,¹⁶⁷⁾
ki se sedaj znova pojavijo v delu Koroške in avstrijske meščan-
ske publicistike, pa tudi v politiki meščanskih strank ljudske
in svobodnjaške, do slovenske manjšine.¹⁶⁸⁾

Videli smo, da je bilo delovanje BHS v letu 1947 v bist-
vu omejeno le na najjužnejši del velikovškega političnega okra-
ja in delno na občini Št. Jakob v Rožu in Škofiče. Prihodnje leto

pa še zasledimo, kako si Bund prisadeva da bi si pridobil novih pristajstev tudi v drugih slovenskih in jezikovno mešanih občinah južne Koroške. Tako je v začetku marca 1948 vodstvo BHS pozvalo prebivalce severnega dela velikovškega političnega okraja da naj stopi v to organizacijo.¹⁶⁹⁾ Kot kaže se je zjedel predvsem v krajih Tinje, Grebinj, Vovbre in Kasane. Od drugih občin južne Koroške zasledimo glasove BHS v Unserer Heimat iz občin Podišje, Smarjeta v Rožu, Žihpolje, Ledince, Malešče, Bekštajn, Borevije in Podklošter. V občini Kotnara ves so člani BHS in wurfkomande na dan mrtvih tega leta raztrgali na grobovih padlih borcev vence in trakove okrajnega odbora OP. Iste noči so prebarvali tudi slovenske napise na trgovini izseljenca Cimžarja.¹⁷⁰⁾

O organizacijskem sestavu BHS izvesto iz Unserer Heimat dne 31.12.1947, št. 7, da je bila pred devetimi dnevi seja predstojništva BHS, na kateri se "gospoda Hansa Daniela iz Dobrle vasi, uradnika pri deželnem šolskem svetu v Celovcu, na predlog zveznega vodstva soglasno določili za zveznega organizacijskega vodjo". Določnejše slike za kasnejši čas pa dobimo iz poročila o seji vodstva BHS konec novembra 1948 v Haus der Heimat v Dobrli vasi, da so se tega dne zbrali delegati iz vse spodnje Koroške na izredno zasedanje vodstva BHS. Kot gost je bil navzoč deželni svetnik Karisch (ÖVP). Delovno poročilo na sestanku je kazalo na številčni dvig članstva in napredek v organizacijski rasti Bunda. Izvoljeno je bilo desetčlansko zvezno vodstvo BHS: za sekcije zgornja dežela (Oberland) Peter Fantur, Franz Kummer, Anton Merlin; za spodnjo Koroško Valentin Grubelnig, Paul Wetschko, GN. Glantschnig, nadužitelj Messner, Edi Riegler, za sekcije Drauland Tino Buerger, Hubert Kummer. Za zvezno voditeljico je bila soglasno izvoljena Anni Köstinger. Zatem so bili izvoljeni tudi okrajni vodje: za Velikovec nadužitelj Messner; Dobrle vas Anni Guttann; Pliberk Fritz Wautsche; Zalezna Kapla Anton Reinwald; Borevije Franz Pesjak; Rožek Rudi Aschagen (Unserer Heimat piše Aschken); Celovce dežela Tino Buerger in za Beljak okolico Anton Merlin.¹⁷¹⁾

Prvo večje zborovanje BHS leta 1948 je bilo snova na velikonočni ponedeljek. Po poročilu v Unsere Heimat se je zbralo na te prireditve "več sto Kožanov", da bi pokazali svojo odločno voljo za obrambo dežele ne glede na strankarske razlike. Tudi to pot je bila prireditev v šolskem poslopju. Navzoči so bili "svezni organizacijski vodja", namestnik okrajnega vodje iz Železne Kaple z naročilom, da pozdravi zborovalce v imenu velikovškega političnega okraja. Predložena resolucija je zahtevala razpuščenje osvobodilne fronte.¹⁷²⁾ Na zborovanju v Mežložah nekaj dni kasneje (25.4.) so sprejeli poziv londonski konferenci za sklenitev državne pogodbe, naj ohrani enotnost Koroške in naj reši "južno koroške vprašanje po demokratičnih načelih". Kakor v St. Jakobu je bil tudi tu kulturni program, govornik pa je bil že znan L. Messner. V govoru je pozval navzoče, naj se kot v letih 1918 in 1920 strnejo na svobodno nedeljsko Koroško v svobodni Avstriji.¹⁷³⁾ V nedeljo 18.7. je BHS sklical zborovanje v Bilčovsu pod nazivom "dve veseli uri". V otvoritvenem govoru je že omenjeni Burger po vesti v Slovenskem vestniku "rohnel proti osvobodilni fronti in grozil Slovencem z vnovično izselitvijo". Trdil je tudi, da bodo dali tem Slovencem na voljo avtomobile in jih "spravili tja, kamor želijo". Zborovanja se je udeležil tudi bodoči vodja "Bunda der Windischen" Valentin Einspieler¹⁷⁴⁾ iz Zgornje vesce, po letu 1956 znan kot vodja Bunda der Windischen. Med drugim je zborovalec povedal, da je bilčevske zborovanje odgovor na slovenski tabor pod Jarberkom. Poročilo pravi, da je bilo na tem taboru štirikrat več udeležencev kot v Bilčovsu.¹⁷⁵⁾ Dejal je tudi: "Štiri leta smo molčali, ker smo molčati morali". Zatem je govoril o nedeljivosti Koroške in končno "le povedal, kar BHS hoče in želi, namreč: 'Kärnten ist deutsch und wird deutsch bleiben'".¹⁷⁶⁾

Višek delovanja BHS pa pomeni zborovanje v Grebinju 29.6.1948. Udeležili so se ga med drugimi tudi deželni glavar Wedenig, njegov namestnik Perlitsch, deželni svetnik dr. Karišch, deželni vodja Bauernbunda Gruber, varnostni direktor

Stossier, šandernerijski komandant na Koroškem polkovnik Korytko in okrajni glavar dr. Wagner. Udeležencev je bilo po *Unsere Heimat* (14.7.1948, št. 8) 7.500.¹⁷⁷⁾ Kot v Maleščah je bil tudi tu glavni govornik nadučitelj Messner. V govoru se je dotaknil podobne "Freiungsbund" v Grebinju 29.8.1920, ki so jo bili Sekeli prepredili. Kot takrat znova vznemirjajo deželi tuji elementi Koroško. Pozabil se seveda ni dotakniti "izginulih Korošcev po drugi svetovni vojni". V eni stvari smo fanatični in neomahljivi - je dejal - v ljubezni do koroške domovine. Te nas ne bo cropala nobena OF in noben dr. Zwitter". Kratko se je oglasil tudi Weidenig.¹⁷⁸⁾

Kot vsem dotodanjim skofcijam BKS je bila tudi tistim v letu 1949 poglavitni vzrok vnovična konferenca za sklenitev avstrijske državne pogodbe. Tako je že v začetku februarja tro-sila letake, s katerimi je vabila na sestanke, na katerih bi se prisegale nedeljivi Koroški. Letaki so pozivali na zvestobo Koroški in zahtevali vnovični plebiscit.¹⁷⁹⁾ Kaže, da je bilo večje zadnje zborovanje 27.3.1949 v beljaški Turnhalle. Poročilo o tem zborovanju pravi: "V verzih in prozi, v pesni in igri je bilo povedano vse, kar je bilo za povedati v tako imenovanem manjšinskem vprašanju ... Več kot 90 odstotkov južnih Korošcev se priznava brezpogojno k avstrijski državni suverenosti, h kulturi Avstrije in njenim begun, k avstrijski tradiciji". Ob grebinjskem zborovanju preteklega leta smo opazili skupni nastop ÖVP in SPÖ, pri beljaškem leta 1949 pa so se pričele tudi javno kazati razlike med ÖVP in SPÖ, predvsem v manjšinskem šolskem vprašanju. Zanimivo je, da se tega zborovanja ni udeležil noben zastopnik beljaškega mestnega zastopstva, ki je vsa leta po drugi svetovni vojni v socialističnih rokah.¹⁸⁰⁾

Letni val, Glinčen in St. Petru (na Vahingah); 22.1. v Dobru in 26.1. v St. Ilju. Prihodnji mesec je St. K. priredilo v Filibertu karajšnje Slovenske prosvetno društvo Edinost kulturne prireditve, ki se je udeležilo 800 udeležencev; glavni govornik na prireditvi pa je bil Frano Primožič. Tega dne je bila v Tolenci kapli proslava v spomin narodnega heroja Franca Tavčana - Lenarča, ki se je udeležilo 700 oseb. Prireditev teh podatkov s splošno aktivnostjo socialistične in ljudske

Dejavnost Osvobodilne fronte med konferencami za sklenitev
Državne pogodbe v letih 1947 in 1949

Kakor je bil čas po juniju 1945 dejansko obdobje obnavljanja organizacij Osvobodilne fronte na območju južne Koroške, leto 1946 utrjevanja OF, pomeni leto 1947, ko so se pričela londonska pogajanja za sklenitev avstrijske državne pogodbe, pričetek poglobljenega delovanja OF v okviru prizadevanj za priključitev južne Koroške Jugoslaviji in podpore jugoslovanskim stališčem na konferenci za sklenitev avstrijske državne pogodbe. Dejanske prelomnice v teh prizadevanjih tik po pričetku londonske konference za sklenitev avstrijske državne pogodbe, pomeni zasedanje razširjenega POOF dne 17.1. 1947 v Celovcu, na katerem so zastopniki vseh osrednjih slovenskih kulturnih in gospodarskih organizacij, čeprav nekatere še niso imele pravice javnega nastopanja v smislu zakonskih določil, sprejeli posebno spomenico londonski konferenci in jugoslovanski vladi o koroškem vprašanju.¹⁸¹⁾ O pozitivni delu takratnega slovenskega političnega gibanja na Koroškem - Osvobodilne fronte za slovenske Koroško - priča tudi podatek, da je OF priredila od 16.1. do 23.1.1947 skoro 30 večjih zborovanj, posvečenih zahtevi po priznanju Osvobodilne fronte za politično predstavništvo koroških Slovencev.¹⁸²⁾ Dostopni viri kažejo, da se bila februarja meseca zborovanja Osvobodilne fronte v tehle krajih: 4.1. v Rožeku, 5.1. v Globasnici, št.vidu (v Podjunju), št. Lipnu in Železni Kapli, 6.1. v Kocijanu, Žitari vasi, Galiciji in Važenberku, 12.1. v Vovbrab, v raznih krajih Podjume, Bistrici pri Pliberku (?) in Berovljah, 19.1. v Zvabeku, Večni vasi, Obirskem in št. Petru (na Vašinjah); 21.1. v Dobu in 26.1. v št. Ilju. Prihodnji mesec je 23.2. priredila v Pliberku tankajšnje Slovenske prosvetno društvo Edinost kulturne prireditve, ki se je je udeležilo 800 udeležencev; glavni govornik na prireditvi pa je bil Frano Primožič. Tega dne je bila v Železni Kapli proslava v spomin narodnega heroja Franca Tavčmana - Lenarta, ki se je je udeležilo 700 oseb. Primerjava teh podatkov s opisano aktivnostjo socialistične in ljudske

stranke na območju južne Koroške vsekakor kaže na večjo aktivnost Osvobodilne fronte, ki se pri tem ni niti opirala na upravni aparat. - Na razgibanost tega obdobja v delu Osvobodilne fronte kaže tudi tekmovanje, ki ga je na čas od 13.2. do 15.4.1947 razpisal pokrajinski odbor OF s drugimi slovenskimi kulturnimi in gospodarskimi organizacijami s geslom priključitve k Jugoslaviji. Na voljo nam je bila okrožnica, ki je ob tem tekmovanju nasloвила Kmečka zveza za slovenske Koroške s naročilom svojim članom, naj si prizadevajo, da bo svetovna javnost izvedela o gospodarskem položaju in političnem položaju Slovencev na Koroškem.¹⁸³⁾ Zanimiva je 7. točka okrožnice, ki je naročevala, da se mora dati vsej slovenski Koroški slovensko lice s odstranitvijo nemških napisov s tega območja in njihove zamenjavo s slovenskimi. Prav tako naj bodo tudi vse vloge oblastem tako ustne kakor pisane izključno v slovenskem jeziku. Okrožnica je tudi naročala, naj se priredi širše zborovanj in sestankov kmečkega prebivalstva južne Koroške, "s katerih naj se pošiljajo na podlagi konkretnih podatkov resolucije in protesti", da "se bo manifestirala volja in zahteva po priključitvi k Federativni ljudski republiki Jugoslaviji".¹⁸⁴⁾

Tudi uredništvo Slovenskega vestnika je s posebnim dopisom opozorilo dopisnike naj predvsem pišejo o položaju in o krivicah, ki so jih doživeli koroški Slovenci tako pred najem kakor tudi po maju 1945 ter opozarjajo na kulturne in gospodarske škode, ki jo je utrpelo koroško slovenstvo zaradi nasilne ločitve od matičnega naroda leta 1920, in še dejstvo, da je bilo s krivično mejo slovenske ljudstvo na Koroškem odrezano od slovenske celote. Pismo se je dotikalo tudi vprašanja germanizacije in opozarjalo dopisnike, naj dopisujejo o vprašanju germanizacije v šoli in v cerkvi ter o protifašističnemu boju koroških Slovencev. O nalogah Slovenskega vestnika je dopis opozoril, da je naloga tega slovenskega političnega glasila usmerjati koroške Slovence v boj za dosego njihovih pravic.¹⁸⁵⁾

Tema pozivov se se s posebnimi izjavami pridružili tudi nekdanji slovenski deželnozborški poslanci dr. Frano Petek, Janko Ogris in Ivan Stare.¹⁸⁶⁾ Posebno važna za takratno poli-

tične orientacije slovenske koroške inteligence, predvsem pa duhovščine, je bila izjava 51 slovenskih duhovnikov o koroškem vprašanju. Po pripombi v Slovenskem vestniku 7.3.1947, št. 13 se štirje duhovniki odklonili podpis. Resolucija slovenske duhovščine se je bila namreč pridruževala spomenici FLRJ londonski konferenci o zahtevi priključitve Koroške Jugoslaviji, s poudarkom, da je rešitev slovenske Koroške name v priključitvi k FLRJ.¹⁸⁷⁾ V odgovor na to spomenico je maja meseca celovski ordinariat poslal vsem podpisnikom opomin s opozorilom, da je duhovnikom najstrožje prepovedana vsaka politična dejavnost.¹⁸⁸⁾

Poleg sestankov Osvobodilne fronte in resolucij, ki so jih pošiljali posamezniki in organizacije Osvobodilne fronte tako londonski in kasneje moskovski konferenci ter jugoslovanski vladi s zahtevo po priključitvi k Jugoslaviji in ki so najele v bistvu vse območje koroškega dvojezičnega šolstva,¹⁸⁹⁾ je bila februarja in marca meseca dejavnost organizacij Osvobodilne fronte usmerjena predvsem k uvajanju slovenskih napisov v posameznih koroških občinah. Po napisih Franca Primožiča so bili pritrjeni v drugi polovici februarja meseca slovenski napisi poleg nemških na Gurah v občinah Loga vas, Vrba in Škofljo, izven Gur pa v Št. Ilju in Bežčicah.¹⁹⁰⁾ Te občine je 23.2. posnemala Dobrta vas, kjer so bili nemškim napisom dodani slovenski krajevni napisi, kašipoti ter napisi na občinskem uradu, železniški postaji in drugod.¹⁹¹⁾ dne 1.3. so bili slovenski napisi dodani nemškim v naselju Leše v občini Št. Jakob v Režu, v prihodnjih dneh pa tudi v Slovenjem Plajborku, občini Borovlje, Svetni vasi, Bekštanju in Vitari vasi.¹⁹²⁾ Za takratno politično in narodnostno združitve na območju južne Koroške, ki je našlo svoj vidni zaključek v le omenjenih železnokapelskih dogodkih, pa je značilno dejstvo, da je nemško nacionaalno orientirani del južnokoroškega prebivalstva skušal na lastno pest uničiti te napise.¹⁹³⁾

V tem času, v marcu in v aprilu mesecu, je po poročilu takratnega Tanjugovega dopisnika v Celovcu Bogdana Osolnika CK KPS dosegla politična dejavnost Osvobodilne fronte onega

izmed vrhov ob prisadevanjih Jugoslavije, da bi bil odstavljen Hans Plesch kot avstrijski delegat in predstavnik Koroške na londonskih pogajanjih za anektiritev avstrijske državne pogodbe. 194) To razgibanost je orisal na plenumu pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte dne 7.3.1947 tudi njen tajnik Karl Prušnik (plenuma se je udeležilo 320 delegatov), ko je v poročilu o delu Osvobodilne fronte Karl Prušnik poudaril, da je sekretariat POOS od zadnjega sestanka pokrajinskega odbora do 7.3. zaznamovala 80 okrajnih konferenc, vaških političnih sestankov, konferenc bralcev Slovenskega vestnika ter kulturno političnih prireditev. Poleg tega je bilo tudi 37 kulturne prosvetnih prireditev ter več konferenc mladine, od tega sedem s udeležbo nad 1.000 mladincev. Pa tudi sicer je bila po besedah Karla Prušnika mladina najbolj delovna od vseh slovenskih organizacij. Tako je v času od 7.3. imela 600 sestankov, konferenc in drugih prireditev, sodelovala pa je tudi pri obnovi domov bivših slovenskih izseljencev ter priredila 20 manjših izletov. Na obletnico rojstva maršala Tita in ob proslavi Cirila in Metoda so mladinci kurili nad 320 kresov. 195)

Skoro v celoti pa je delo Osvobodilne fronte in njenih množičnih organizacij v letu 1947 opisale poročile na sestanku širšega pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte dne 27.11. 1947, ki je zajelo delovanje Osvobodilne fronte po vseh političnih okrajih južne Koroške, s izjemo Kneževskega. V celoti je poročilo navajalo, da je od januarja 1947 imela Osvobodilna fronta 179 sestankov ali zborovanj OF, 70 prireditev Slovenske prosvetne zveze, 32 sestankov Zveze mladine za slovensko Koroško (ZM), 43 zborovanj Kmečke zveze za slovensko Koroško (KZ) in 69 sestankov Antifašistične fronte žena (AFŽ). Razvrstitve teh števil po političnih okrajih daje tale sliko: Politični okraj Velikovec: 105 zborovanj ali sestankov OF s 11.875 udeleženci, 34 prireditev SPZ s 10.055 udeleženci, 15 prireditev ZM s 887 udeleženci, 21 prireditev KZ s 1.940 udeleženci in 68 zborovanj AFŽ. Politični okraj Golovec: 57 zborovanj ali sestankov OF s 6.199 udeleženci, 29 prireditev SPZ s 8.300 udeleženci, 5 prireditev ZM s 1.230 udeleženci, 10 prireditev

KZ s 232 udeleženci in 1 prireditve AF s 50 udeleženkami. Politični okraj Beljak: 17 zborovanj ali sestankov OF s 3.637 udeleženci, 61 prireditev SPZ s 6.150 udeleženci, 3 prireditve ZM s 540 udeleženci in 12 prireditev KZ s 436 udeleženci.¹⁹⁶⁾

Naslednje leto pa je imela do 3. maja v okviru priključitvene kampanije k Jugoslaviji Osveobodilna fronta 48 sestankov, s katerih so bili odposlana pozdravna pisma in resolucija jugoslovanskemu predstavniku na ponovni londonski konferenci za sklenitev avstrijske državne pogodbe dr. A. Beblerju, od tega v sodnem okraju Celovec 9, Berovlje 8, Beljak 12, Velikovec 13 in Pliberk 6.¹⁹⁷⁾ V naslednjih dneh pa je OF priredila tri prireditve imenovane ljudski tabori: 23.5. v St. Janžu v Režu, 6.6. pa v Jerbergu in v Globasnici, pod Jerbergom se je udeležilo 1.600 do 1.800, v Globasnici pa 1.200 oseb.¹⁹⁸⁾ Po navedbah avstrijske delegacije londonski konferenci za sklenitev a.d.p. dne 5. maja 1949 naj bi bile priredile organizaciji Osveobodilne fronte od novembra 1948 do vključno januarja 1949 50 sestankov, ki se jih je udeležilo 1.120 udeležencev ter 11 kulturnih prireditev s 1.240 udeleženci (f. 120).

Odgovoriti moramo tudi na vprašanje, kakšne so bile v tem času smernice za politično delo političnega aktiva Osveobodilne fronte. To, da je bilo vprašanje priključitve južne Koroške k Jugoslaviji ob hkratni demokratizaciji avstrijskega, predvsem pa koroškega življenja poglobitni smoter, je nedvomno. O taktiki Osveobodilne fronte v tem času smo omenili, da je bila usmerjena predvsem k politični akciji, ki naj bi pritegnila slehernega slovensko govorečega Korošca in opozorila mednarodno javnost na koroški problem. Vendar pa je to aktivnost skušala britanska vojaška oblast ob aktivni podpori Avstrijcev omejevati. To je bil tudi vzrok, da je v drugi polovici leta 1947 slovensko politično vodstvo znova razpravljalo o vprašanju taktike in sklenilo spremeniti taktike v političnem delu Osveobodilne fronte toliko, da bi Osveobodilna fronta pričela posvečati večjo pozornost mednarodni javnosti ter je opozarjati z vidnimi sredstvi, da "na Koroškem živijo Slovenci in da hočejo priključitev k Jugoslaviji". Za dosede tega smot-

ra je politični aktiv sklenil poslati v London na konferenco za sklenitev državne pogodbe delegacije koroških Slovencev, ki naj bi skušala stopiti v direktni stik z zunanjimi ministri velenil ter s hkratnimi javnimi nastopi skušala zbuditi pozornost javnosti, da bi se zanimala za narodnosvobodilni boj koroških Slovencev. Delegacija, ki naj bi jo sestavljali dr. Frano Petek, dr. Mirt Zwitter, dr. Joško Tischler, Andrej Handerlap, Karl Prušnik, Vida Šporn in še eden izmed slovenskih duhovnikov, je v prihodnjih mesecih res vložila pri pristojnih oblasteh prošnje za potni list, vendar se predstavniki zahodnih sosedbenih sil v Avstriji odklonili izdajo vizuma. - Na soseski Korošken pa je politični aktiv sklenil nadaljevati valke sestanke in večja zborevanja, s katerih bi pošiljali resolucije in brsojavke s zahtevo po priključitvi južne Koroške k Jugoslaviji konferenci za sklenitev avstrijske državne pogodbe. Ostale zahteve pa naj bi bile: priznanje Zveze mladine za Slovensko Koroško, AFŽ in drugih organizacij, ki so uradno niso bile priznane; odstranitev vseh razseljenih oseb iz slovenske Koroške ozirna vse Koroške; izvajanje denacionalizacije, prepoved legalnih organizacij, ki imajo nacistični značaj (BHS itd.), kaznovanje vseh sodelavcev Maier-Knibitscha in drugih krivcev nacističnih nasilij nad koroškimi Slovenci; priznanje slovenske nacionalne nastave; vsa posestva (med vojno izseljenih Slovencev) naj se takoj vrnejo in prilagodi sedanjim cenam; zahtevati tudi povrnitev tiskarskih strojev Mohorjeve družbe in od Angležev zahtevati ukinitve Koroške kronike in predažo njene tiskarne OF, predstavnici koroških Slovencev; na Korošken naj se uvede poslovanje v slovenskem jeziku in napisi naj bodo v slovenščini. Omogoči naj se povsod uporaba slovenskega jezika, zato naj bodo pri vseh uradih nameščeni slovenski uradniki; ustanove naj so slovenske ljudske šole, slovenske gimnazije in učiteljsišča ter da možnost Slovenski prosvetni zvezi, da tiska knjige v slovenskem jeziku; zahteva po slovenskem šolskem nadzorniku in okrajnih šolskih nadzornikih; povrnitev Slovenski

prosvetni zvezi materialne škode, ki jo je povzročil nacizem, in državna subvencija za oživljanje slovenskega prosvetnega življenja; razširitev slovenskih oddaj v celovškem radiu; koncesijo za tiskovno sadrugo in tiskarno s hkratno zahtevo po lokalih za te institucije; povrnitev združnega premoženja in subvencije za združno centrale in podružnice; Kmečka zveza naj zahteva imenovanje zaupnikov v okrajne in v delalnokmetijske zbornice in dodelitev kontigentov materialov za slovenske kmete. Ustanovitev slovenskih gospodinjskih in kmetijskih šol ter subvencija zanje.¹⁹⁹⁾

Predne se dotaknemo ostalega dogajanja omenimo še prvi kongres Osvobodilne fronte, sklicanega na 23. 9. 1949 in ki se ga je udeležilo nad 100 delegatov, ki po eni strani nedvoumno pomeni politične manifestacije OF med pripravi za ponovno londonsko konferenco za sklenitev avstrijske državne pogodbe, po drugi strani pa sodi tudi v okvir ponovnih poskusov legaliziranja OF kot politične organizacije s perspektivo samostojnega nastopa na bližnjih delalnoborskih in državnoborskih volitvah jeseni leta 1949, kolikor bi štiri volesile zavrnile jugoslovanske zahteve po priključitvi dela južne Koroške k Jugoslaviji. V ozadju sklicanja kongresa je bila očitno tudi še bojazen, da ne bi oblasti priznale vodstvo slovenskega političnega gibanja novi slovenski skupini, ki se je pričela formirati okrog dr. Josipa Tischlerja in dr. Vinka Zwittera. Dejstvo, ki je med drugimi tudi vplivalo na nekatere dopolnitve, je predvsem par. 2 dotedanjih pravil Osvobodilne fronte.²⁰⁰⁾

V skladu s sprejetimi smernicami na kongresu je POOF v prihodnjih dneh predložil koroški varnostni direkciji znova v odobritev novi statut OF, s čimer bi OF postala priznana politična organizacija, kar pa je ta zavrnila. Tako je dne 19.2. prejel predsednik OF dr. Frane Petek negativni odgovor varnostne direkcije s zahtevo, da se spremeni par. 2 priloženega programa. V odgovor se je varnostna direkcija (podpisan je bil podpolkovnik Stossier) sklicevala na ustrezeni dogovor s dunajskim notranjim ministratom. Med drugim je zahtevala spremeni-

tev paragrafa 1 predloženega statuta, češ da ne ustreza zakonskim določilom (v par. 1 je ... spremeniti ime organizacije, ker se da na podlagi imena "Osobodilna fronta" sklepati na delovanje, ki je v nasprotju s kazenskimi določbami, in ker je ornažba 'Slovenska Koroška' v nasprotju s dejanskim imenom dežele 'Koroške'), prav tako tudi črtanje tretjega odstavka istega paragrafa, češ da avstrijska država spoštuje pravice manjšine na podlagi veljavnih pogodb in pogodb, ki jih bo še sklenila ("V 3. odstavku paragrafa 2 je treba črtati del odstavka 'proti vseni tendenci nadaljnje germanizacije slovenske Koroške', ker avstrijska država spoštuje pravice manjšine v Avstriji na podlagi veljavnih pogodb in pogodb, ki jih bo še sklenila"). Črtale naj bi se tudi besede "porajajočega se" fašizma.²⁰¹⁾

Za varnostno direkcijo je aprila meseca na predlog notranjega ministra odklonila priznanje Osobodilne fronte tudi avstrijska vlada. O tej zavrnitvi je tisk objavil posebno vladno izjavo: "Na današnji seji ministrskega sveta je poročal minister Helmer, da je OF na Koroškem, ki deluje brez vsake zakonske podlage, predložila notranjemu ministratvu društveni statut, ki ga ni mogoče vzeti na znanje". O predložitvi prošnje pravi vladina izjava: "Odbor proponentov Slovencev na Koroškem je priglasi pri varnostni direkciji za Koroško ustanovitev društva 'Osobodilna fronta za Slovensko Koroško' (...) s sedežem v Celovcu. Če ime tega društva dokazuje, da bi bil njegov namen delovanje na odcepitev zvezne dežele Koroške, društvo poleg tega namerava nastopiti kot politična stranka, za kar je ta čas potrebno po odredbah sosedbenih oblasti soglasje zavezniškega sveta za Avstrijo, ki doslej še ni bilo dane in ker imajo poleg tega društva pravila pomanjkljivosti in popolnoma napačno razlago avstrijskih razmer, se je menilo, da predložen statut zaradi pomanjkanja osnov ni zadosti za dovolitev društva".²⁰²⁾ Proti odklonitvi priznanja je POOF vložil priziv.²⁰³⁾ Prav tako so bili odklonjeni statuti drugih naprednih slovenskih organizacij. V odgovor na proteste Osvo-

bodilne fronte je varnostna direkcija sporočila, da bo proti Osvobodilni fronti in drugim množičnim organizacijam uporabila določbe kazenskega zakonika, če se organizacije ne bodo ravnale po odredbah varnostne direkcije. V obrazložitvi je varnostna direkcija znova prepovedala uporabo termina "za Slovensko Koreško."²⁰⁴⁾

Medtem ko Osvobodilna fronta in levica nje v smeri tradicionalne slovenske koroške politike, se je prišla, kljub nekaterim razpo-

razem. Marca 1949 se je v to dejavnost vključila še slovenska politična organizacija v Avstriji s ciklustranim lističem *Novi vestnik*, od katerega sta izšli le dve številki. Glasilo je nosilo v glavi napis: *Glasilo svedočnih koroških Slovencev*, izdaja ga reorganizirano vodstvo koroške OF, odgov. urednik poročnik Ciril Malgaj. Naslov Ciril Malgaj Graz (Stak Hauptstadt-Langernd. (Več o lističu ni znanega, tudi ne njegove strankarske usmeritve.) Že uvodni članek kaže namen anonimnih izdajateljev, da bi kot pišejo pobijali laži, "ki jih razširjajo od Titove klike plačani nacionalisti na škodo našega naroda na Slovenskem Koroškem". Čas je - nadaljuje listič - da končno sami vzamemo zadevo v svoje roke in pošljemo k vragu vse Titove agente ... "Vsak posamezen Slovenec mora pri tem sodelovati, toda ne le s usti in praznimi frazami, temveč s srcem in intenzivnim delom. Bratje južno od Karavank gledajo polni zaupanja na oni del slovenskega naroda, ki ga danes še ni dosegla Titova samopojnost". Listič je obljubljal, da bo sporočil o delovanju sovražnih elementov v OF o čemer ne poroča slovenski napredni tisk.²⁰⁵⁾ Po prvi je izšla samo še druga številka in še ta v zmanjšanem obsegu. Vzroka za prenehanje *Novega vestnika* sta bila slab odziv lista na področju južne Koroške, predvsem v Podjuni²⁰⁶⁾ pa tudi dejstvo, da so se pričeli britanski in avstrijski varnostni organi zanimati za izdajatelje.²⁰⁷⁾

Še novembra 1948, ²⁰⁸⁾ vsekakor v povezavi s sovražnim posilom Koroške Krenike o formiranju nove, avstroslovenske Osvobodilni fronti nasproti politični grupaciji, tudi ni slučaj, da je prišlo do teh glasov ob pripravah in ob pričetku pariske konferencc na sklenitev avstrijske državne pogodbe.

Obnova Diferenciacija slovenskega političnega gibanja
celjske Mohorjeve Druške povezane s sorodnim vodstvom OF v naj-
novši vsem Obnovitev Druške sv. Mohorja v Celovcu pripravi
jugoslovije pa priključitvi južnih Korošcev k matičnemu narodu

Proces dokončne diferenciacije med koroškimi Slovenci v okviru Osvobodilne fronte in izven nje v smeri tradicionalne slovenske koroške politike, se je pričel, kljub nekaterim razpokam kazati navzven šele v pričetku leta 1947, kar je pripisati predvsem neročenemu vprašanju državne pripadnosti južne Koroške. O tem sta dve dejstvi po maju 1945 pomagali širiti razpoke med Osvobodilno fronto in delom konservativno usmerjenih Slovencev. Prvo je bila progresivna usmeritev Osvobodilne fronte, usmeritev, ki je nujno odbijala del nekdanjih slovenskih politikov na Koroškem, med njimi tudi večino onih, ki so se po maju 1945 pridružili OF. Drugo dejstvo je bil večkrat preostro načelno gledanje vodstva OF, izhajajoč iz stališča razrednega boja in prepričanja^{or} nujnosti diferenciacije med slovenskim političnim gibanjem, upoštevajoč tudi določen vpliv slovenske politične emigracije. Del nesporazumov je izhajal tudi iz univerzalnosti Osvobodilne fronte na vsem slovenskem etničnem ozemlju, posledica teh sporazumov pa večkrat navzkrižne akcije, ki so ne le zavirale dejavnost Osvobodilne fronte, ampak tudi poglobljale prepad s konservativno usmerjenim delom koroških Slovencev, zaskrbovali so vključenih v dele Osvobodilne fronte, ter do njihovega odnosa do družbenih sprememb v osrednji Sloveniji.

Zunanji proces diferenciacije slovenskega političnega gibanja se je ob tem najprej pokazale ob vprašanju obnove celovške Druške sv. Mohorja (MD) in vprašanju njene usmeritve v progresivnem duhu ter ob tem do medsebojnega odnosa obeh Mohorjevih družb, celjske in celovške.²⁰⁸⁾ Prvi glas o tem razvoju zasledimo že novembra 1946,²⁰⁹⁾ vsekakor v povezavi s novoletnim pozivom Koroške kronike o formiranju nove, svetovnonazorske Osvobodilni fronti nasprotni politični grupaciji. Tudi ni slučaj, da je prišlo do teh glasov ob pripravah in ob pričetku pariške konference za sklenitev avstrijske državne pogodbe. ²¹⁰⁾ ki so v Celovcu, lasti celovške MD, ²¹¹⁾ v dogovoru je

Navzven je ob tem šlo pravzaprav za dveje gledanji: za stališče celjske Mohorjeve družbe povezano z osrednjim vodstvom OF o nujnosti vsenarodnega značaja celjske MD ob takratnih prizadevanjih Jugoslavije po priključitvi južnih Korošcev k matičnemu narodu ter prizadevanje Podgorčevega kroga za obnovo samostojne Družbe v Celovcu.²¹⁰⁾ Globlje vsebine teh razlik iz tega člena dokazuje obvestilo msgr. Podgorca kot nekdanjega predsednika celovške Družbe dr. Petku z dne 2.6.1947 o bodoči celovški Mohorjevi družbi, ki bi se ukvarjala tudi s političnimi vprašanji (izdajala bi politični list, idejno v duhu Koroške kronike in celovškega ordinariata, ter nasproten orientaciji OF), sam Podgorc pa je nameraval ustanoviti še posebno tiskarsko zadrugo,²¹¹⁾ do ustanovitve katere pa zaradi nasprotovanja celovškega škofa ni prišlo.²¹²⁾ Zanimivo je, da je msgr. Podgorc povabil od članov Pokrajinskega odbora OF k obnovi Družbe le dr. Vinka Zvittra, odklonil pa je zaradi tesnejšega sodelovanja z OF dr. Joška Tischlerja in dr. Franca Petka; opozaril je tudi na prizadevanja britanske obveščevalne službe, da bi on, Podgorc, po odhodu Britancev iz dežele ustanovil v okviru Mohorjeve družbe poseben slovenski politični list.²¹³⁾

Razumljivo je, da sta PODOF in vodstvo celjskega dela Mohorjeve družbe zavrnila to Podgorčevo pobudo, med drugim že iz vidika takratnih prizadevanj za rešitev slovenskega koroškega vprašanja v duhu Zedinjene Slovenije.²¹⁴⁾ Pri tem se je sprošile ob vprašanju odnosa obeh Družb tudi vprašanje njunega promozenjskega razmerja in pravnega položaja obeh bratovščin, nastalega po koroškem plebiscitu, ko se je osrednje vodstvo MD dokončno preselilo v Jugoslavijo. Ker so tedaj ostale nepremičnine na avstrijskem Koroškem, in ker je bil prvotni sedež družbe v Celovcu, so nekateri pred letom 1938 zagovarjali mnenje, da je pravno sedež bratovščine še smeraj v Celovcu, ne pa v Celju. To nejasnost so zato skušali razčistiti na sejah takratnega družbinega odbora v letih 1934 do 1938 z namero oživiti posebno MD v Celovcu, vendar tesno povezano z Mohorjevo v Celju.²¹⁵⁾ Dne 12.11.1934 sta tako družbi sklenili, da ostanejo vse nepremičnine, ki so v Celovcu, last celovške MD.²¹⁶⁾ V dogovoru je

bile rečeno, da pripada hotel Trabesinger in k njemu pripadajoče vrtna parcele celovški MD s pogojem, da ta izplača celjski 500.000 din. Dne 12.1.1938 sta obe MD sklenili še posebno izjavo k dogovoru iz leta 1934. V izjavi sta ugotovili, da celovška MD ni izpolnila zgornjega pogoja, zato tudi preide hotel v last celjske MD, še naprej pa naj ostane kot lastnica vpisana v zemljiški knjigi celovška MD, s čimer bi se izognili stroškom za prepis. Izjavo so podpisali dr. Fran Kotnik, dr. Rudolf Blümel in Valentin Podgorc. Po dogovoru sta družbi bili sprejeli tudi skupna pravila, ki sta jih leta 1937 potrdila oba prizadeta ordinarija, krški in lavantinski.²¹⁷⁾

V položaju nastalem po drugi svetovni vojni sta se pokazali kot sporni predvsem dve točki dogovora iz leta 1937; točka št. 19 ("Družba svetega Mohorja v Celovcu vzdržuje kot matična družba z družbe sv. Mohorja v Celju, ki se je samosvojila, tesne stike") in točka 20 ("Obe družbi prisnavata skupno vrhovno nadzorstvo, ki sestoji iz 5 članov, po dva iz odbora vsake družbe, ki ju določi za dobo 10 let njen odbor. Predsednika imenujeta izmenoma enkrat krški in drugič lavantinski škof izmed odbornikov.")²¹⁸⁾ Seveda pa zaradi skrajšnje priključitve Avstrije k Hitlerjevi Nemčiji do izvedbe sporazuma ni prišlo, še več, gestapo je 1940 leta celo zasegel vse premoženje celovške MD, med drugim tudi njeno centralno poslopje, ki pa je bilo po njegovem propadu po znani nad nacizmom kot nemško premoženje zasledeno po Britancih. Pri tem so imeli neko vlogo tudi nekateri neslovenski koroški krogi, najbrže iz bojazni, da ne bi prišlo poslopje v roke naprednim koroškim Slovencem. Do leta 1945 so bili namreč zaman vsi poskusi Podgorčevega kroga, da bi družba mogla znova pričeti delo v lastni hiši. Tega leta je zasledbena oblast vendarle izpraznila severni trakt poslopja; Britanci pa so obljubili tudi prispevek za popravilo tega dela poslopja, vendar se ga kasneje odklenili, da je bila v hiši maja 1945 jugoslovanska vojska.²¹⁹⁾ Dokončno so izpraznili poslopje šele v začetku maja 1949, vendar pa britanske oblasti pri tem niso upoštevale prošnje celovške Mohorjeve družbe po zavrnitvi premoženja. Dokončno je bilo to vprašanje rešeno v drugi polo-

vici tega leta, potem, ko je bil v dneh 19. in 20.10.1949 komisijski ogled izpranjene Mohorjeve hiše. Ob tem izvedemo podrobnost, da je med tem komisijskim pregledom izjavil avstrijski član komisije, uradnik deželnega finančnega urada, da se zelo čudi k izpraznitvi, ker je bilo določeno, da se Mohorjeva hiša ob odhodu britanskih oblasti izprazni kot zadnja poslopje.²²⁰⁾

Za ureditev medsebojnih vprašanj je konec julija ali v začetku avgusta 1947 POOP prosil vodstvo celjske MD naj pošlje na Koroško posebno delegacijo, da bi se z magr. Podgorcem obdelala vsa nerešena vprašanja obeh družb. Za tem je odbor celjske MD na seji dne 15.8.1947 določil v tročlansko delegacijo, ki naj bi obiskala Koroško blagajnika družbe dr. Franca Kotnika ter odbornika dr. Antona Trstenjaka in Lovra Kuharja - Prežihovega Veranca. Odbor je delegatom naročil naj pri razgovoru z magr. Podgorcem poudarjajo enotnost Mohorjeve družbe za celotno slovensko ozemlje ter preureditev celjskega dela družbe v duhu celjske MD.²²¹⁾ Prav tako je v sporazumu z osrednjim vodstvom Osvobodilne fronte naročil delegaciji naj opozori na nerešena premoženjska vprašanja obeh Družb ter poudari, da je hotel Trabesinger izključna last celjske MD, njegova uprava pa preda Kristijanu Ribnikarju, uslužbencu slovenske koroške Zadrugne zveze.²²²⁾ Na seji dne 10.9. je odbor določil zaradi bolezni na mesto Prežihovega Veranca ljudskega poslanca Bena Kotnika.

Delegacija celjske MD se je dne 30.11. skupno z Francem Primožičem in Kristijanom Ribnikarjem sestala z magr. Podgorcem. V razgovoru je magr. Podgorce zagovarjal svoja dotedanja stališča. O prihodnjem delovanju družbe je pojasnil, da ji bo omogočeno samostojno delovanje ter prevzem Koroške kronike. Odklonil je tudi prevzem knjig celjske MD, češ da bi se z njihovim sprejetjem celovška MD kompromitirala pri katoliških Slovencih. Pripravljen pa bi bil sprejeti v mohorjanski dom Prosvetno zvezo in še to le v primeru, če bi se Zveza popolnoma ločila od naprednih Slovencev. Zavrnil je dalje misel na skupni sestanek delegacije z celovškimi MD, dopustil pa možnost, da se delegacija sama pogovori z drugimi odborniki.²²³⁾

Od tega sestanka je prišlo dne 3.12. v Hodišah. Udeležili so se ga hodiški župnik dr. Mikula, predvojni tajnik celovške MD dr. Hornböck, dekan Košir, Kristijan Ribnikar in dr. Mirt Zwitter. Sklenili so, da celjska MD keoptira v svoj odbor dr. Hornböckerja, kot tajnika celovške MD, da bi se tako bolje izrazil povezanost obeh družb; celjska MD naj bi čimprej odprla v Celovcu lastno knjigarno; pri nadaljnjih razgovorih med obema MD naj bi se pritegnilo tudi župnika Ivana Starca; čimprej sklicalo nov odbor celovške MD; obe družbi pa naj bi po veljavnih pravilih čimprej izbrali po dve člana za skupni odbor, celjska MD pa je obljubila poslati za leto 1948 koroškim Mohorjanom kot svoj književni dar 3.000 knjižnih zbirk. ²²⁴⁾

V odbor Ko je po vrnitvi delegacije decembra meseca celjska MD odposlala knjige na Koroško se je v spor med obema Mohorjevinama družbama vmešal javno še celovski ordinariat. Zunanji virok temu pa je bilo po njegovem obvestilu dejstvo, da je celovška MD poslala svojo knjižno zbirko koroškim poverjenikom po Slovenski prosvetni zvezi v Celovcu. Temu je sledil tudi takšni odbor celovške MD s posebnim oznanilom sporazumno z ordinariatom odklonil celjsko pošiljko, še nadalje pa je priznaval skupno nadzorstvo obeh cerkvenih bratovščin, celjske in celovške. ²²⁵⁾

V teh dneh so napredovale tudi priprave na izvolitev novega odbora celovške MD. Na sestanku poverjenikov 19.2.1948 so govorili, kakor se da sklepati iz okrožnice z dne 24.2., predvsem o odnosu obeh MD in o vprašanju samostojnosti celovške Družbe sv. Mohorja ter o razgovorih z delegacijo celjske Mohorjeve družbe. ²²⁶⁾

Odbor celovške MD je objavila Koroška kronika dne 23.3.1948. Kmalu zatem (4.3.1948) je poslal odbor celovške MD poverjenikom še navodila o volitvah novega odbora. Začasni odbor je ob tem opozoril na prizadevanja po vrnitvi lastnine in koncesij družbi, katere obstoj je potrdil varnostni ravnatelj za Koroško dne 27.4.1947, dne 23.9. pa je to pravno potrdila deželna finančna direkcija za Koroško. Po predlogu naj bi novi odbor družbe sestojal iz sedmih članov, štirih duhovnikov in treh laikov. Iz izvoljenih bi celovski škof imenoval predsednika družbe. Po sklepu poverjenikov pa naj bi bili imenovani po

farah poleg poverjenika duhovnika še laik. Volitve so bile pisane, rok za oddajo glasovnic pa 20.3.1948.²²⁷⁾ Za novi družbeni odbor so bili predlagani Podgorc Valentin, dr. Blümel Rudolf, dr. Hornböck Janko; Benetek Anton, prošt, Trabesinger Lenart, prošt, Zechner Aleš, Srienč Kristo, dr. Zeichen Frano, Koschier Kristo, dekan, Starc Janez, dr. Vinko Zwitter, Franc Šnabl, trgovec Št. Rupert; Janžič Hanzi, Št. Jakob, Kulterer Jakob, Velikovec, Vauti Zdravko, učitelj Kocijan, Hutter Joško, profesor, Rainer Matej, Loga vas in Sina Herman, Celovec. Matevž Rainer²²⁸⁾ in Kristof Srienč²²⁹⁾ pa sta se odpovedala kandidaturi. Za predsednika družbe so poverjeniki izvolili dekana Aleša Zechnerja, tajnik pa je še naprej ostal dr. Janko Hornböck. V odbor so bili izvoljeni kot laiki Janežič iz Št. Jakoba v Možu, dr. Vinko Zwitter in učitelj Vauti, župnik Starc pa je bil izvoljen proti volji celovškega škofa.

Opozorili smo že, da se je spor obeh Mohorjevih družb po januarju 1947 vključil v širši okvir pogajanj za sklenitev avstrijske državne pogodbe. Od tod tudi ostra reskejša osrednje Slovenije na poskuse ustanovitve posebne celovške Družbe sv. Mohorja. Ob tem je objavil odbor celjske Mohorjeve družbe v tisku posebno izjavo, v njej obsodil prizadevanje po ustanovitvi samostojne celovške MD ter sklenil postaviti lasten poverjeniški odbor v Celovcu z nalogo razpečavati celjske knjižne zbirke in zastopati celjsko Mohorjevo družbo na Koroškem. V poverjeniški odbor so bili postavljeni dr. Luka Sienčnik, Jakob Reichmann, Janez Weiss in Blaž Singer.²³⁰⁾

Odgovor celovške MD je objavila Koroška kronika dne 21. 5. 1948. V njej je zanikala kompetence celjske MD na Koroškem, povezujoč to s progresivno usmeritvijo in pridobitvami Slovencev v osrednji Sloveniji. Za nadaljnji razvoj slovenskega političnega življenja na Koroškem je posebno zanimiv poudarek na konservativni orientaciji obnoviteljev celovške MD: "Okrog Mohorjeve družbe v Celovcu se zbirajo koroški Slovenci v pretežni večini svojega števila in večina teh ni prepričana, da je boljše sodelovati z OF kakor pa z Mohorjevo družbo. Niti ne morejo biti prepričani, da je boj proti cerkvi kak slovenski zgodovinski

luksus tudi na Koroškem. Koroški Slovenci odklanjajo vsak napad na vero in cerkev, odklanjajo pa ... komunistične poizkuse na svojem narodnem telesu. Pri tem se je Koroška kronika sklicevala tudi na 8. točko pravih Družbe sv. Mohorja, po kateri je izključen iz bratovščine vsak, ki je odpadel od katoliške vere ali postal član nekatoliške organizacije.

S tem je bilo zunanje polemike med obema MD, pa tudi z naprednimi koroškimi Slovenci, dejansko konec. Seveda pa je še dalje tlela, posebej še med predvolilno dejavnostjo za parlamentarne volitve 1949 leta, znova pa zagorela pred občinskimi volitvami 1950. Takrat je izšel tudi apel slovenske koroške desnice, Narodnega sveta koroških Slovencev, o katerem bomo še govorili, avstrijski vladi in javnosti o problemih Družbe sv. Mohorja v Celovcu.²³¹⁾ Apel je poudarjal, da kljub obljubam predstavnikov avstrijske vlade (kanclerja Figla in podkanclerja Schürfa) še vedno niso dokončno rešena vsa vprašanja Mohorjeve družbe. Zanimivo pa je, da je v tej pravdi ÖVP podpirala Družbo, medtem ko so socialisti podpirali nasprotno stran, enako tudi deželni glavar Hednig, socialistični deželni svetnik dr. Jobst pa celo zastopal nasprotno stranko v pravdi z Mohorjevo družbo.²³²⁾ Klobčič se je prišel odnetavati šele januarja 1950, ko je 15.1. prišlo do razgovora predstavnikov MD z namestnikom koroškega deželnega glavarja Perlitschem (ÖVP) kateremu je poveril kancler ureditev v korist Mohorjeve družbe. V tem času je Mohorjeva družba dobila tudi dokajšno podporo ameriških Slovencev, predvsem političnih emigrantov, predvsem patra Odila Hanjška, s katero si je do 1951 leta uredila novo moderno tiskarno, ki deluje še danes.²³³⁾

Izključitev dr. Vinka Zwitterja in dr. Josipa Tischlerja iz koroške Osvobodilne fronte

Vzporedno z vprašanjem obnove Mohorjeve družbe pa je potekala svetovnonazorska diferenciacija v sami Osvobodilni fronti, diferenciacija, ki se je tja do sklepa predstavnikov štirih velesil maja 1949 o ohranitvi stare avstrijsko-jugoslovanske

se je in ki se je navzven omejevala na posameznike in je poveza-
na z imeni dr. Vinka Zwittera in dr. Josipa Tischlerja. Omeni-
li smo tudi prizadevanja Koroške kronike, da bi nastalo v koro-
škem političnem življenju novo slovensko politično gibanje,
nasprotno smotrom Osvobodilne fronte na Koroškem. Vendar pa iz
teh poskusov - razen obnove Mohorjeve družbe v letih 1947 in
1948 - še ni zrastle nova slovenska politična organizacija; pač
pa moramo že od leta 1945 naprej - kot so opozorili - opaziti
politično polarizacije v vodstvu Osvobodilne fronte, med vodi-
telji, ki so izšli iz narodnoosvobodilnega boja na Koroškem in
med starimi predstavniki slovenskega političnega gibanja.

Vidni izraz te polarizacije pomeni januarja 1947 izklju-
čitev dr. Vinka Zwittera iz pokrajinskega odbora OF in vodstva
Kmečke zveze. Vsa vprašanja ob izključitvi dr. Vinka Zwittera
kakor tudi čez leto dni dr. Joška Tischlerja moramo zaradi še
živečih prič pustiti še odprta, kljub temu pa lahko opozorimo,
da so bile v ozadju razlike, ki so se pojavljale med vodstvom
Osvobodilne fronte ter med dr. Vinkom Zwitterom in dr. Joškom Tisch-
lerjem tako ideološka vprašanja kot tudi različna gledanja na
vlogo obeh največjih slovenskih organizacij na Koroškem, na Kmeč-
ko zvezo in Slovensko prosvetno zvezo. Medtem ko je vodstvo Osvo-
bodilne fronte zagovarjalo predvsem aktivnost obeh organizacij v
okrilju Osvobodilne fronte, sta dr. Vinko Zwitter in dr. J. Tischler
zagovarjala njuno avtonomnost ter neodvisnost od prizadevanj O-
svobodilne fronte po priključitvi južne Koroške k Jugoslaviji.
Navzven so se te razlike po dostopnih virih pojavile med drugim
pri namestitvi slovenskih političnih beguncev v vodstvo Kmečke
zveze. To je bil tudi zunanji razlog, da je v začetku leta 1947
ožji POOF izrekel dr. Vinku Zwitteru nezaupnico in naročil kontrol-
ni komisiji pokrajinskega odbora, da prouči delo dr. Vinka Zwit-
tra.²³⁴⁾ V odgovor na ta sklep je dr. Vinko Zwitter v prihodnjih
dneh izstopil iz POOF,²³⁵⁾ enako tudi na seji osrednjega odbo-
ra Kmečke zveze dne 16.1.1947 dal na razpolago svoje mesto taj-

nika te organizacije. Odbor je to ostavko sicer sprejel, vendar pa je sklenil, naj dr. Zwitter nadaljuje svoje delo do dokončne odločitve kontrolne komisije POOF;²³⁶⁾ dne 11.2.1947 pa je večina ožjega POOF, z izjemo dr. Tischlerja ter dr. Luke Sienčnika, izrekla nesaupnico dr. Zwitteru; temu sklepu je v prihodnjih dneh sledila tudi inključitev iz osrednjega odbora Kmečke zveze.²³⁷⁾

Te razlike med političnim vodstvom Osvobodilne fronte in dr. J. Tischlerjem so se dejansko pričele kazati že leta 1945 ob vstopu dr. Tischlerja, kljub nasprotnim smernicam vodstva Osvobodilne fronte, v deželno vlado. Povečale so se zlasti v času pred volitvami 25.11.1945, ko je dr. Tischler podpisal 5. točko britanskega pogoja za legalizacijo Osvobodilne fronte. Ko je pokrajinski plenar OF odklonil priznanje tega podpisa, je dr. Tischler, kot smo omenili, odstopil kot predsednik Osvobodilne fronte, ter sklenil usakniti se v politično osadje, vendar pa je na prošnje političnega vodstva OF še naprej sodeloval v Osvobodilni fronti ter v delu Slovenske prosvetne zveze kot njen predsednik. Nove razlike med dr. Tischlerjem in vodstvom Osvobodilne fronte so se pokazale tudi ob vprašanju mesta Slovenske prosvetne zveze v koroškem političnem in kulturnem življenju. Vidni izraz teh nasprotij je bilo dejstvo, da je dr. Tischler v tem času odklonil podpis resolucije Osvobodilne fronte proti slovenski politični emigraciji na Koroškem,²³⁸⁾ pa tudi dejstvo, da je skušal z župnikom J. Starecem in kanonikom dr. R. Blümlom doseči izločitev Slovenske prosvetne zveze iz Osvobodilne fronte²³⁹⁾ z željo uveljaviti v nasprotju s dotedanjimi prizadevanji Osvobodilne fronte manjšinske politike v osrednji slovenski kulturni organizaciji. Po tej zamisli bi namreč vodstvo Slovenske prosvetne zveze prevzeli od predstavnikov OF stari koroški politiki.²⁴⁰⁾ Hkrati pa je dr. Tischler v nasprotju s smernicami vodstva Osvobodilne fronte sodeloval z menšignerjem Podgorcem pri obnovi celovške družbe sv. Mohorja.²⁴¹⁾ Vendar pa je kriza dosegla višek šele ob omenjeni izjavi celjske Mohorjeve družbe o razgovorih predstavnikov družbe sv. Mohorja v Celju z zastopniki celovške Mohorjeve družbe. V odgovor na to celjsko

izjavo je dr. Tischler dne 9.1.1948 obvestil dr. Petka o svojem izstopu iz pokrajinskega odbora OF.²⁴²⁾ Kasneje, dne 17.1. pa je pojasnil dr. Francu Petku in Andreju Haderlapu, da ima ocljski napad na monsignorja Podgorca za napad na koroško duhovščino in pričetek svetovnenazorske kampanje Osvobodilne fronte na Koroškem,²⁴³⁾ privolil pa je, da o njegovem izstopu iz Osvobodilne fronte razpravlja POOF, ki je ustavko tudi sprejel ter izključil podobno kot dr. Vinka Zwittera tudi dr. Tischlerja iz Osvobodilne fronte,²⁴⁴⁾ pri tem pa se je tako, kot pri dr. Vinka Zwitteru tudi pri dr. Tischlerju preneslo vprašanje izstopa iz Osvobodilne fronte na Slovenske prosvetne zveze, katere občni zbor je bil po poprejšnjem dr. Tischlerjevem soglasju sklican za dne 12.3.1948. Na občnem zboru, ki se ga dr. Tischler ni udeležil, je bil imenovan nov odbor Slovenske prosvetne zveze s novim predsednikom dr. Francijem Zwitterom.²⁴⁵⁾ V ta notranji spor med vodstvom Osvobodilne fronte in dr. Tischlerjem pa se je ob tem občnem zboru vmešala tudi celovška policija, ki je odrekla priznanje tega občnega zbora, pa tudi odvzela zapisnik tega zbora in priprla zapisničarja Franca Košutnika s utemeljitvijo, da se občni zbor ni ravnal po pravilih Slovenske prosvetne zveze.²⁴⁶⁾

Odmev tega dogajanja zasledimo dne 11.6.1948 v goriško-tržaški Demokraciji v članku Koroški Slovenci na novi poti. Po opozorilu celovške Volkszeitung z dne 19.2.1948, da se na inicialke dopisov iz Koroške v tem listu skriva monsignor Valentin Podgorca, moramo z gotovostjo trditi, da je tudi ta odmev napisal isti avtor. V članku je namreč Valentin Podgorca obtožil Osvobodilne fronte, da je leta 1945 z izstopom dr. Tischlerja iz deželne vlade desegla, ter pisal, da so se koroški Slovenci "odpovedali upravno-političnemu sodelovanju z oblastmi na Koroškem". Drugi grehi Osvobodilne fronte pa bi po monsignorju Podgorcu bili: prizadevanje OF za ukinitvev Koroške kronike, sprememba značaja slovenskih radijskih oddaj v celovškem radiu, pa tudi borbeni, priključitvena linija OF v skrilju Slovenske prosvetne zveze in drugih organizacij. Za bodoči politični razvoj slovenske manjšine pa je ob tem pomemben poziv Valentina Podgorca koroških Slovencev, da bi se tako kot Primorci v Trstu in na Go-

riškem tudi oni združili v samostojni politični stranki: "... Se bomo koroški Slovenci po zgledu primorskih bratov združili v samostojni slovenski politični stranki z narodnim, a ne komunističnim programom in tako očistišeni od bacilov triletnega spanja in kompromisarstva nastopili novo dobo našega narodnega življenja".²⁴⁷⁾ Odziv tega programa Podgorčevega kroga zasledimo že marca meseca tudi v Koroški kroniki ob postavitvi zahteve po enakih pravicah za koroške Slovence, kot so jih zahtevali Avstrijci za svojo manjšino na južnem Tirolskem.²⁴⁸⁾ Dne 24. septembra 1948 pa je podal Valentin Podgore javni apel za ustanovitev nove slovenske politične skupine ob obisku predsednika avstrijske republike dr. Rennerja na Koroškem.²⁴⁹⁾ Vendar takrat ta poziv še ni imel določenega odmeva, s izjemo diskusije ob snovanju nove ocelovške KD; pomenil pa je razvojno stopnjo, ki je do srede leta 1949 pripeljala do dokončne organizacijske razcepitve slovenskega političnega gibanja.

Odnos med KPA in Osvobodilno fronto za Slovensko Koroško v letih 1947 - 1949

Odnos med slovenskim političnim gibanjem (OF in KPA) do resolucije Inforabiroja

Razumljivo je, da je londonska konferenca za sklenitev avstrijske državne pogodbe poglobila tudi nesoglasjav že take nenajboljših odnosih med deželnim vodstvom KPA in Osvobodilne fronte kot političnim predstavnikom koroških Slovencev. Vendar je bilo to poslabšanje odnosov bolj internega značaja, zajelo je predvsem odnose med vodstvom obeh organizacij. V javnosti je še naprej veljala akcijska enotnost obeh naprednih gibanj na Koroškem tja do znane resolucije Inforabiroja, ki pomeni ne samo idejni, pač pa tudi organizacijski prelom v vodenju Osvobodilne fronte in Komunistične partije Avstrije. Da bo KPA ob konferenci odklonila prizadevanja vodilnih koroških Slovencev po priključitvi k matični državi, je bilo neogoče opaziti

Še leta 1945 v odgovoru koroške KPA na sponenico koroških Slo-
vencev o problematiki slovenske manjšine v formulaciji, da so
"teritorialne spremembe na Koroškem pridržane meddržavni ure-
ditvi med Avstrijo in Jugoslavijo oziroma mirovni konferenci".
V tem duhu tudi razumno zagotovile koroškega glasila KPA Volke-
wille z dne 3.11.1946, da je treba Slovincem na Koroškem "zago-
toviti pravice ... da bodo izkoreninjeni ostanki fašizma in ve-
likonemškega šovinizma". Bolj ko so se približevali razgovori
za sklenitev avstrijske državne pogodbe, tem bolj se je pride-
lo približevati stališču KPA v vprašanju nedeljene Koroške sta-
lišču drugih dveh koroških strank, socialistične in ljudske, de-
loma tudi iz taktičnih vzrokov, da ne bi stranki mogli očitati
komunistom, da so izdali demovino. Skeraj vsak dan nasledino v
letu 1947 v glasilu koroške KPA zatrdjevanje, da so tudi koroški
komunisti za ohranitev historičnih koroških meja. Manjkalo pa
tudi niso ob tem vprašanju izjave voditeljev avstrijskega komu-
nističnega gibanja. Na tem mestu naj omenimo odklonilno stali-
šče do zahteve Jugoslavije generalnega sekretarja KPA Friedla
Fürnberga na plenarnem zasedanju KPA januarja 1947, na katerem
je Fürnberg poudaril, da komunisti izjavljajo, da so jugoslo-
vanske ozemeljske zahteve nesporejnjive ter da avstrijski komu-
nisti pričakujejo od vlade, da bo takoj storila ukrepe, ki naj
očuvajo Slovincem na Koroškem p o p o l n o e n a k o p r a v -
n o s t . Taki ukrepi naj bi po Fürnbergu bili: pravica do slo-
venskih učiteljev na šolah, slovenščina kot enakopraven uradni
jezik v dvojezičnih občinah, demokratična pravica do združeva-
nja in svoboda delovanja vseh drugih nacionalnih, gospodarskih
in političnih organizacij slovenskega prebivalstva.²⁵⁰⁾ To ni-
sel je dopolnilo še teoretično glasilo KPA s opozorilom, da se
pripadniki narodnostne manjšine tem bolj počutijo v svoji drža-
vi, da tem manj silijo od nje, kolikor bolj ugotavljajo, da so
enakepravni državljani.²⁵¹⁾ Fürnbergovemu stališču se je na
slavnostni seji koroškega deželnega zbora 27.1.1947 pridružil
tudi predsednik koroške KPA Josef Tachofenig, ki je v imenu
svoje deželnozbornske frakcije predložil deželnemu zboru jasno

zahtevo po mejah iz leta 1937, češ da vsaka sprememba meje nasprotuje volji ljudstva. - Ob tem naj opozorimo, da so ob pogajanjih za sklenitev mirovne pogodbe z Italijo že 1946 leta predlagali nekateri avstrijski komunistično usmerjeni krogi v tujini odstopik južne Koroške Jugoslaviji v zameno za priključitev južne Tirolske Avstriji.²⁵²⁾

Skoraj sočasno s Tschöfenigovim predlogom je izdalo koroško deželno vodstvo KPA anonimno brošuro o koroškem vprašanju *Um die Landeseinheit Kärntens*. (Avtor brošure je bil po opozorilu Franca Primožiča sedanji deželnozbornski poslanec v koroškem deželnem zboru Kalt.)²⁵³⁾ Namen izdajatelja brošure je bil predvsem orisati drugina strankama na Koroškem odnos komunistov do tega vprašanja in prikazati njun odnos do koroških Slovencev.²⁵⁴⁾ Brošura naj bi tudi opisala prizadevanje KPA za pravice koroških Slovencev in jim tako pokazala pot v prihodnost, izhajajoč iz domneve, da bo OF po sklenitvi avstrijske državne pogodbe odpravljena. Deželno vodstvo KPA je tudi pričakovalo, da se bo progresivnejši del OF po sklenitvi državne pogodbe vključil v KPA kot posebna slovenska sekcija. Po njegovem mnenju bi Koroška postala v desetih letih komunistična, kakor hitro ne bi FLRJ več postavljala temeljskih zahtev, ker bi s tem ne bile več potrebne. V nasprotju s to tezo pa je seveda bilo stališče POOP o potrebi po nadaljnji organizacijski celotnosti koroških Slovencev, povezani s naprednimi silami v deželi in državi.²⁵⁵⁾ Sam tekst brošure pa so predstavniki POOP (Franc Primožič) odklonili.²⁵⁶⁾

Odklonilno stališče KPA do vprašanja zedinjene Slovenije je jeseni 1947 v privatnem razgovoru pojasnil tudi predsednik KPA Johann Koplenig takratnemu dopisniku beografske Borbe Sergeju Vošnjaku: "Če bi že v CK prodrli s pravilnim stališčem do koroškega vprašanja, posebej če, če bi podprli boj za priključitev k Jugoslaviji, bi s tem izgubili precej partijskega članstva, med drugim bi vodstvo izgubilo svoj ugled zato, ker je nacizem tudi v avstrijskem proletariatu vzgojil močna nacionalistična čustva."²⁵⁷⁾

To pa je bil tudi eden vzrokov za nesoglasja KPA s slovenskim političnim vodstvom, čeprav jih je koroško glasilo KPA Volkswille skušalo zabrisati. Tako je list ob izjavi Ernsta Pischnerja na tiskovni konferenci avstrijske delegacije o pogajanjih za sklenitev avstrijske državne pogodbe skušal podčrtati, da je stališče avstrijskih komunistov na pogajanjih za avstrijsko državno pogodbo kljub zavračanju jugoslovanskih ozemeljskih zahtev vseskozi združljivo s prijateljstvom obeh narodov.²⁵⁸⁾

Dejansko pa so se pričele že leta 1946 kazati difference med delnim vodstvom KPA za Koroško in med njenim slovenskim članstvom, posebej še, ker je na priporočilo Osvobodilne fronte vstopilo v KPA 1.100 do 1.200 koroških Slovencev, ki pa se vsi niso vključili v KPA iz ideološkega prepričanja, pač pa - kot priča zadevna dokumentacija - zaradi nacionalne orientacije in progresivne usmeritve Osvobodilne fronte. - V tem in v želji KPA, da bi se koroško vprašanje rešilo v avstrijskih mejah pa že vidimo kal kasnejših nesoglasij med vodstvom koroške KPA in OF. Ob tem je poučen zapisek slovenskega političnega slovenskega političnega vodstva na Koroškem z dne 10.4.1946, iz katerega povzemamo, da se je koroška KPA kljub vsemu dejansko bala vpliva OF na koroške komuniste avstrijske narodnosti. Poročilo opisuje tedanje odnose med OF in KPA in poudarja, da posamezni člani vodstva Koroške KPA niso želeli iskrenega sodelovanja z OF, nesimpatično jim je bilo tudi prizadevanje koroških Slovencev za združitve s matičnim narodom, ter kritično opozarja: "V delu KPA seveda ne delajo napak samo Avstrijci, ampak tudi aktivisti. Najosnovnejša napaka je v tem, ker zaradi šibkega znanja jezika vzdržujemo premalo stikov s posameznimi funkcionarji KPA. Prav tako se nekaži v tem, da se podcenjuje vloga KPA in naši aktivisti niso sposobni pravilno tolmačiti in razložiti odnos med KPA in OF. V nekaterih primerih je prišlo do tega, da so člani OF izstopili iz KPA, ker se je v dobi ilegalnosti OF preveč priporočale vstopanje v KPA tudi

detalji Koroških meja - je spoznal 1948 leta znova povzeto bil vidna trenja med koroško KPA in Osvobodilno fronto na slovensko Koroško. Najpomembnejši vzrok so ta trenja, ki se jim je po

tistim Slovincem ki se nimaajo za komuniste. Ta pojav je poslabšal odnose med KPA in OF. Drugo mišljenje, ki ga zastopajo stari komunisti Slovenci, je v tem, da se tistemu, ki je včlanjen v KPA ni potrebno včlaniti v OF. Zaradi tega pa nastaja nezaupanje med Slovenci, člani KPA, češ nismo hkrati OF in KPA medtem ko člani KPA, ki so tudi Slovenci, nočejo vstopiti v OF. Zatem so se slišale opazke, da smo pripravili referate v nemščini in jih ponekod berejo tudi Slovenci, ki pa so sicer člani KPA. Te referate v nemščini organiziramo predvsem v krajih, kjer je nemško prebivalstvo, vendar kljub temu nekateri trdijo, da se tako izvaja germanizacija med slovenskim prebivalstvom."259)

Ti nesporazumi se so pokazali tudi ob nadaljnjem izhajanju glasila koroške KPA Volkswille, ki je pričela izhajati od 1.11.1946 naprej kot dnevnik; ob tem so namreč slovenski komunisti predlagali deželnemu vodstvu KPA, da bi prevzelo v redakcijo tov. Bojana Lubeja, danes člana komisije za mednarodne zveze in izseljeniška vprašanja pri GO SZDL, kar je LL (Landesleitung KPA) tudi sprejela. Tov. Lubej je v časniku predvsem skrbel za dopise iz slovenskega dela Koroške. Predlog, da bi Volkswille objavljala eno ali dve strani na teden v slovenščini, je deželno vodstvo KPA (LL) odklonilo.260)

Nesoglasja pa so se posebno zapostrila po pričetku londonske konference za sklenitev a.d.p. dne 22.1. leta 1947. Iz poročila o političnem stanju na Koroškem z dne 15.2.1947 vidimo, da je naredila na terenu precej preglavic izjava KPA o nedeljni Koroški po opozorilu ing. P. Zaucerja januarja 1947 neugodni odnos med slovenskimi in avstrijskimi komunisti obstojal še naprej, tudi še po drugem deželnem kongresu KPA za Koroško novembra 1947, na katerem so bili izvoljeni v pokrajinsko vodstvo KPA za Koroško kot predstavniki koroških Slovencev tajnik OF za Slovensko Koroško Andrej Handerlap iz Celovca in članica POOF Mileno Mohor iz Škocijana.261)

Isti vzrok kot v letih 1946 in 1947 - namreč vprašanje nedotakljivosti koroških meja - je spomladi 1948 leta znova povzročil vidna trenja med koroško KPA in Osvobodilno fronto za slovensko Koroško. Neposredni vzrok so ta trenja, ki se jim je po

juniju 1948 pridružil še problem Informbiroja, je bila ob nadaljevanju londonske konference za sklenitev n.d.p. izjava predsednika koroške deželnonaborske frakcije KPA Tachofeniga, o nesprejemljivosti jugoslovanskih zahtev za avstrijske komuniste. Tachofenigu so se 1. maja pridružili tudi nekateri drugi predstavniki avstrijskih komunistov. Iz zariška slovenskega političnega vodstva na Koroškem o stanju v deželi 6.5.1948 (v arhivu INV) ponovno razberemo, da so začeli posamezni Slovenci komunisti, podobno kakor leta 1946 izstopati iz KPA. Zapisek poudarja, "da je na terenu še vedno težavno prepričati ljudi, da bi sedelevali (namreč s KPA). Sedelevanje na terenu je faktično zelo popustilo, vendar se je vodilnim slovenskim komunistom posređilo doseči, da slovenski komunisti ne izstopajo iz stranke tako enolično, kakor so v začetku nameravali. So pa še primeri, da nekateri izstopajo." (ministev CK KPS, 262)

Na ta nesoglasja je dne 9. maja 1948 javno opozoril v ljubljanskem časniku Ljudska pravica še njen urednik Lev Modic, vendar pa je opozorilo napravilo na vodilne koroške komuniste precej neugoden vtis, ob katerem so predvsem očiteli ljubljani nacionalizem in vmešavanje v koroške zadeve. ²⁶²⁾ Namernano razjasnitev nesoglasja o koroškem vprašanju članek, kljub namenu Modica, ni dosegel: nasprotno, peten ko ga je ponatisknil še Slovenski vestnik, so funkcionarji koroške KPA le še poglobili načelni spor med koroško KPA in OF. Temu sporu pa se je pridružil še prihodnji mesec Kominform in v njegovem okviru še ideološki spor med KP SZ in KPJ, ob katerem se je KPA popolnoma podredila svetjski politiki. (na jugoslovanskega partijskega vodstva tudi s zahtevami po južni Koroški, 269)

Odnos med slovenskim političnim gibanjem (OF) na Koroškem in KPA po objavi resolucije Informbiroja do julija 1949

Nesoglasja med pokrajinskim vodstvom KPA na Koroško in med političnim vodstvom OF so se po najskem članku dr. Leva Modica znova poglobila zlasti julija meseca ob vprašanju odnosa slovenskih komunistov do resolucije informacijskega biroja komunističnih partij o nepravilni liniji notranje in zunanje politike KPJ. Ta nesoglasja, ki so se s resolucijo Informbiroja za-

no še poglobila, je priznal julija meseca na razgovoru koroškega vodstva KPA tudi sekretar PK KPA Josef Tschofenig. Ob orisu razvoja KPA po maju 1945 na Koroškem je omenil, da so bila določena nesoglasja med OF kot knožična organizacija in KPA že od tega leta. Po njegovem sta bili pri tem krivi obe strani, tako je bilo pri OF zaslediti nerazumevanje in nepoznavanje stališč KPA, pri koroških komunistih avstrijske narodnosti pa deloma nepoznanje nacionalnega vprašanja (koroških Slovencev T.2.). Po njegovem so bili slovenski komunisti člani OF popolnoma prezrli socialne zahteve slovenskega ljudstva in vodili enostranski boj za nacionalno svobodo. Vzrok za očitna nesoglasja med OF in KPA pomladi 1948 pa je Tschofenig videl v nerazumevanju OF do politične taktike KPA. Do kritike dr. Leva Modica maja meseca je po Tschofenigu prišlo zaradi nepravilnih in netočnih poročil slovenskih komunistov CK KPS.²⁶³⁾

Ni naša naloga prikazati vzroke odkritih nesoglasij med sovjetsko komunistično partijo in KPJ, pač pa nas zanimajo odmevi tega vprašanja v politiki avstrijske KP do slovenskega narodnega vprašanja na Koroškem pa tudi vpliv tega dogodka na sovjetska stališča na konferenci za sklenitev avstrijske državne pogodbe pomladi 1949.²⁶⁴⁾ Viri kažejo, da je bila v prvem trenutku kljub še neizdelanemu stališču koroškemu pokrajinskemu komiteju KPA resolucija Informbiroja dobrodošla za dialog s slovenskimi komunisti, člani KPA. Tako je glasilo koroške KPA Volkswille že 1.7. ponatisnilo uvodnik iz osrednjega partijskega glasila Volkstimme s kritiko jugoslovanskega partijskega vodstva, in kritiko nacionalizma jugoslovanskega partijskega vodstva tudi z zahtevami po južni Koroški.²⁶⁵⁾

Po tem uvodu je bile v prihodnjih dneh več razgovorov članov PK KPA (viri ga označujejo tudi z LL, Landesleitung) z vodilnimi slovenskimi komunisti in predstavniki OF Andrejem Maderlapom, Karlom Prušnikom, Mileno Mohar, Vido Šporn, Blažem Singerjem in Franjom Ogrisom. Važnost, ki jo je CK KPA pripisoval tem razgovorom, kaže dejstvo, da je prišel takoj po objavi resolucije Informbiroja na Koroško generalni sekretar CK KPA Friedl Färnberg.²⁶⁶⁾ Namen teh sestankov je bil po oceni slovenskih

komunistov doseči, da bi vodilni slovenski komunisti pristali na protijugoslovanske obtožbe Informbiroja, kar so ti odklonili. ²⁶⁷⁾

Dne 4.7. je ob tem na deželni konferenci KPA v Celovcu posvečeni jugoslovanskemu vprašanju govoril Friedl Fürnberg. V političnem delu govora med drugim podobno kot uvodnik v Volkstimme je napadel jugoslovanske zahteve po Celovcu in Beljaku ter zatrdil, da je jugoslovanska delegacija s zahtevami po teh dveh mestih na konferencah za sklenitev avstrijske državne pogodbe spravila v hudega celo sovjetske delegacije v Londonu. Glasovanja o resoluciji, s katero se je deželna konferenca solidarizirala s resolucijo CK KPA o pravilnosti obtožb Informbiroja do KPJ, se je vzdržalo 24 udeležencev slovenskih delegatov. ²⁶⁸⁾ V prihodnjih dneh so skušali avstrijski komunisti tudi na terenu pridobiti nekatere slovenske Sloane, da bi s njihovo pomočjo koroški Slovenci zavzeli odklonilno stališče do izjave CK KPJ. Nekateri so celo odpovedali Volkswille in pričeli izstopati iz KPA.

Razumljivo je, da se je moral opredeliti tudi odnos OF kot celote v sporu med osemimi komunističnimi partijami s ene in med KPJ s druge strani. Tako se je 9.7. sestal izredni plenar OF - udeležilo se ga je 200 delegatov - na katerem je govoril o resoluciji Informbiroja in izjavi CK KPJ Andrej Haderlap. Med drugim je poudarjal, aludirajoč na situacijo nastalo s resolucijo Informbiroja, da se koroški Slovenci ne bodo odrekli boja za priključitev k matični državi in skupnemu boju in sodelovanju s vsemi naprednimi silami v Avstriji. ²⁶⁹⁾ Govoril je tudi Johan Kazianka, ki je želel sborovalcem pojasniti, da ni verjetno, da bi temeljila vse resolucija Informbiroja na napačnih informacijah in da koroško vprašanje ni v zvezi s sporom med CK KPJ in Informbirojem. Omenil je tudi, da so nastale med PK KPA in OF ob vprašanju odcepitve južne Koroške od Avstrije določeni nesporazumi. Po njegovem KPA ni mogla zastopati zahteve koroških Slovencev po odcepitvi, ker je vladarstvena stranka in ker ima KPA nalogo, da zbujajo avstrijskemu prebivalstvu, zastrupljenemu

s velenenstvom, nacionalno zavest, opozoril pa tudi, da so nekateri koroški komunisti avstrijske narodnosti vzeli napačno stališče do vprašanja slovenske Koroške.²⁷⁰⁾ - Kljub Kasiankovim prizadevanjem je izredni plenar v skladu s politiko Osvobodilne fronte kot celote, tako v matični državi, kot v zamejstvu poslal POOF, da izdela resolucijo in komunique Informbiroja.²⁷¹⁾ s katero je POOF v imenu plenarja soglasno zavrnil obtožbe informacijskega biroja do Jugoslavije in se opredelil v ideološkem sporu med KP SZ in KPJ za jugoslovanske stališče.²⁷²⁾

Na zaostrovanje spora med komunisti obeh narodnosti na Koroškem v teh dneh kaže tudi konferenca slovenskih komunistov sklicana dne 18.7. na pobudo deželnega vodstva KPA. Za vzdušje v dneh pred konferenco je značilno, da Andrej Haderlap in Milena Mohor, predstavnika slovenskih komunistov v pokrajinskem vodstvu KPA, sploh nista bila obveščena o tem sestanku, katerega smoter je bil po možnosti doseči nastop slovenskih komunistov proti sklepu POOF o podpori jugoslovanskemu stališču in sprejeti resolucije, ki bi obsojala delovanje A. Haderlapa, Milene Mohor in drugih znanih slovenskih komunistov, kar bi LH omogočilo disciplinske ukrepati proti njim. Konferenca je na Tachofenigov predlog tudi odobrila ustanovitev komisije, ki bi razpravljala o nameravani resoluciji. V diskusiji za sestavo resolucije so slovenski komunisti (sodelovala sta tudi Andrej Haderlap in M. Mohor) odrekli avstrijskim komunistom vodilno vlogo v razmerju do slovenskih koroških komunistov ter obsodili resolucijo, s katero je CK KPA odobril komunique Informbiroja, ne da bi skušal seznaniti se s jugoslovansko stvarnostjo. PK KPA je na sestanku tudi napovedal ukrepe proti Andreju Haderlapu,²⁷³⁾ hkrati pa je pričelo pokrajinsko vodstvo prehajati s poskusi, da bi posamezni člani OF pričeli izstopati iz te organizacije v direktni napad na OF. Dne 24.7. je Velkaville prvič javno napadla OF in njene "reakcionarne voditelje". Ob tem sta bili Andreju Haderlapu in Mileni Mohor predloženi v podpis posebni izjavi, s katerima naj bi se odrekla podpori jugoslovanskemu stališču v sporu s Informbirojem: "Kot član Komunistične partije Avstrije iz-

javila, da prizna program, principe in pravila Komunistične partije Avstrije, da se, primerno načelom demokratičnega centralizma, prostovoljno podredi disciplini partije, da so navedila in vodila primernih vodstev zame obvezna in potem od vodilnih instancah že priznanim pogojem, da se moram boriti kot slovenski komunist za priključitev slovenskih delov Koroške k matični državi;²⁷⁴⁾ ki pa sta je odklonile podpisati o čemer je razpravljajl čez nekaj dni tudi PK KPA (25.7.) ter na podlagi sklepov poslal vsem organizacijam KPA na Koroškem posebno izjavo, v kateri je ugotavljal, da sta A. Haderlap in M. Mohor razvila v sadnjen čas frakcionaško, izrazito savažno delovanje. Izjava je med drugim omenjala ukrepe do slovenskih komunistov, ki si jih je bil zamislil PK KPA: a) Skrbe, da se spoštujejo principi demokratičnega centralizma, da se prepreči vsaka frakcijska oblika, in se pokličejo vsi tisti, ki kršijo pravila KP na odgovornost. b) Ustanovi za delo med koroškimi Slovenci komisijo, ki bo odgovorna za vse delo komunistov med koroškimi Slovenci in c) izdajo 14-dnevnik v slovenskem jeziku za slovenske člane in funkcionarje KPO.²⁷⁵⁾

V protest na gornjo izjavo PK KPA je osrednje slovensko politično vodstvo še v naslednjih dneh sklicalo po osnovnih partijskih organizacijah protestne sestanke slovenskih komunistov, na katerih so bile sprejete protestne resolucije naslovljene na CK KPA.²⁷⁶⁾ Za razjasnitev vprašanj, nastalih po objavi resolucije Informbiroja, je sekretariat OF dne 1.8. sklical tudi konferenco tistih aktivistov OF, ki so bili hkrati člani in funkcionarji KPA. Konference se je udeležilo kakih 60 udeležencev, ki so soglasno sprejeli predlagane resolucije s pozivom na CK KPA, naj spremeni svoj odnos do narodnoosvobodilnega boja koroških Slovencev, da bi tako dosegel spremembe odnosa dejelnega vodstva KPA do komunistov slovenske narodnosti. Posreje je resolucijo podpisalo še 140 komunistov.²⁷⁷⁾

Na to resolucijo je konec avgusta odgovoril CK KPA s posebnim pismom koroškim partijskim organizacijam s opozorilom da so prideli slovenski komunisti politični in organizacijski boj proti dejelnemu vodstvu KPA in CK KPA; posebej pa je očitalo

slovenskim komunistom željo po hegemoniji v koroškem komunističnem gibanju.²⁷⁸⁾ Na koncu CK KPA sporoča, da je na seji 6.8. na podlagi poročila LL izključil Andreja Haderlapa iz deželnega vodstva KPA, Mileno Mohor pa pozval, da spremeni svoje stališče, druge slovenske komuniste pa opozoril, naj se podredijo strankini disciplini. CK KPA je tudi pooblastil LL, da lahko kooptira nekatere slovenske komuniste.²⁷⁹⁾

Ni naključje, da je skoraj hkrati z izključitvijo A. Haderlapa iz PK KPA začelo izhajati dne 26.7. napovedano slovensko glasilo KPA Slovenski borec z naloge pritegniti slovenske koroške komuniste politiki KPA, pa tudi s poskusom polemike s slovenskimi komunisti, ki so ob resoluciji Informbiroja podprli stališča jugoslovanske komunistične stranke.²⁸⁰⁾

V tem je prišel na Koroško novi instruktor CK KPA Theodor Haller, ki je v začetku septembra sklical več sestankov z vodilnimi funkcionarji OF v Celji, da bi ti preklicali svoje pismo CK KPA z dne 1.8. ter protest proti izključitvi Andreja Haderlapa iz LL. Tudi Kaziška je imel več sestankov na terenu. Dne 8.9. se je udeležilo ponovnega sestanka aktivistov OF 20 slovenskih komunistov. Resolucija sprejeta na tem sestanku znova opozarja na brezprincipelnost obtožb CK KPA na račun koroških Slovencev - funkcionarjev OF, izraža zaupanje v CK KPJ in izjavlja, da bo okrepljeni boj slovenskih komunistov za nacionalne in socialne pravice, za enotnost avstrijskega in slovenskega delovnega ljudstva na Koroškem in proti skupnemu sovražniku njihov odgovor na vse neutemeljene obtožbe, ki jih vsebuje okrožnica CK KPA.²⁸¹⁾

Očitno je v tej polemiki CK KPA prišel do prepričanja, da je za nastali položaj na Koroškem krivda tudi na delnem vodstvu KPA. Za razjasnitev teh nesoglasij je bila zato dne 18.9. sklicana seja širšega deželnega vodstva KPA za Koroško. Na seji je predsednik deželnega vodstva Tschofenig v poročilu o delu partije v preteklosti ugotovil slabo delovanje PK in priznal njegove napake. Tako ni bilo v partijskem deželnem vodstvu še leto dni in pol kolektivnega dela. Ko se je dotaknil še KPA Helde v Celovcu izvolila za delegata na okrajno konferenco KPA.²⁸⁴⁾ Na okrajnih konferencah dne 10.10. v Velikoveu, Celov-

nacionalnega vprašanja, je ugotovil, da so avstrijski komunisti prav ob tem vprašanju delali velike napake, ker niso podpirali boja Slovencev in ker niso dovolj pobijali nemškega šovinizma med komunisti avstrijske narodnosti. Izjavil je tudi, da avstrijski komunisti niso razumeli potrebe po dviganju nacionalne zavesti med Slovenci, da niso dovolj podpirali OF, najnaprednejše množično organizacijo in da je ob teh napakah prišlo do odtujevanja med slovenskimi in avstrijskimi komunisti. O resolucijah slovenskih komunistov CK KPA je dejal, da so bile napake v njih pravilno nakazane, vendar pa je za komuniste nepravilno, da stavijo partiji pogoje. Na seji sprejeta resolucija je ugotavljala napake iz preteklosti in postavila načrt za prihodnje delo ki naj bi dobilo izraz predvsem v poglobljenem boju za pravice slovenskega naroda na Koroškem. Resolucija je zatem izrazila solidarnost z resolucijo Informbiroja o stanju v KPJ in obtežila komuniste, člane OF, da so podcenjevali vlogo komunistične partije v nacionalnem boju koroških Slovencev in jih pozvala, naj se pridružijo stališču Informbiroja. Slovenska udeleženka seje Milena Mohor se je vzdržala glasovanja o resoluciji in podčrtala, da slovenski komunisti še vedno vztrajajo pri obeh resolucijah, poslanih CK KPA. V odgovor je LL postavila slovenskim komunistom rok do konca septembra, da bi se odločili za sprejetje ali za odklonitev pogojev deželnega vodstva KPA. Količker pa bi odklonili te pogoje, bo deželno vodstvo prišlo boj proti slovenskim komunistom, v nasprotnem primeru pa bi se o sporu nič več ne diskutiralo.²⁸²⁾ Zaradi odklonilnega stališča je bila dne 29.9. izključena iz deželnega vodstva tudi Milena Mohor.²⁸³⁾

Varok za to izključitev iz PK KPA morajo iskati poleg splošnega političnega kurza KPA tudi v pripravah na volitve delegatov na okrajne konference KPA na katerih so volili kandidate za 14. kongres KPA konec meseca oktobra. Na to kaže dejstvo, da je bil v začetku oktobra skupne z Andrejem Haderlapom, Karlom Prušnikom in Mileno Mohor, Franjem Ogrison izključen iz KPA in to neposredno potem, ko ga je pratežno neslovenska sekcija KPA Heide v Celovcu izvolila za delegata na okrajno konferenco KPA.²⁸⁴⁾ Na okrajnih konferencah dne 10.10. v Velikovu, Celov-

ou in Borovljah so predstavniki LL že v začetku zahtevali od delegatov podpis resolucije Informbireja in soglasnost o izključitvi vodilnih slovenskih komunistov iz KPA. V Velikovem je večina slovenskih delegatov (27 od 40) odklonila podpise. Izključeni s konference so delegati poslali protest CK KPA in izvolili svojega delegata. Podobno tudi v Borovljah.²⁸⁵⁾

Hkrati so bili izključeni iz KPA tudi vodilni slovenski mladinci (Anica Šporn, Danilo Kupper, in Franc Košutnik), okrajni sekretar OF za politični okraj Velikovec Janke Mak, sekretar sekcije KPA v Hibnici in še nekateri. Kot ob izključitvi Andreja Maderlapa in Milene Meher iz deželnega vodstva KPA septembra meseca so slovenski komunisti tudi to pot sestavili protestno resolucijo CK KPA v kateri so izrazili ogorčenje nad postopanjem avstrijskih komunistov do slovenskih tovarišev.²⁸⁶⁾ Od kakih 1.050 komunistov slovenskega jezika na južnem Koroškem je resolucijo podpisalo 1.000 ali "nič manj kot 94 odstotkov".²⁸⁷⁾ Hkrati se pričeli izstopati iz KPA posamezni slovenski komunisti; v občini Selo jih je od 90 izstopila polovica, bolj so se ponovile odpovedi lista Volkswille. Za takratno situacijo je značilna misel starega slovenskega komuniste iz Št. Patra v Vašinjah Simona Grossa, da bi "morali koroški Slovenci sami ustanoviti lastno partijo".²⁸⁸⁾

Tem dogodkom v koroški KPA, je sledil nato 30.10. in 1.11. na Dunaju 14. kongres KPA. V imenu slovenskih komunistov je na kongresu govoril Valentin Demžar. Tisk je o tem poročal, da je njegovo izjavo izdelala skupina štirih izvoljenih delegatov, podal pa jo je Demžar v slovenskem jeziku.²⁸⁹⁾

Tako je na Demžarjevo izjavo, objavilo jo je vse časopisje KPA, je Slovenski vestnik odgovoril 10.11. (št. 80). V odgovoru je med drugim podajal Demžarjevo pojasnilo, da je bil na kongresu prisiljen prebrati izjavo, ki ni ustrezala resnici in ki sta jo bila sestavila Kuzianka in instruktor CK KPA Springer. V odgovoru Demžar tudi pojasnjuje, da govor na kongresu KPA ni ustrezal prepričanju Slovencev, članov KPA in ga zato preklicuje. Priznal je tudi, da ni bil nikoli partizan.²⁹⁰⁾

Ob Demžarjevi aferi je dal Slovenski borec 6.12., št. 3 v pojasnilo še tole "Izjavo treh slovenskih delegatov na 14. kongresu KPA": "Podpisani menijo, da Demžarjevi izjavi nista bili prostovoljni in da ne ustrezata dejstvom. Izjavo na kongresu je oddal Demžar Valentin v imenu štirih slovenskih delegatov. Seveda je bila vsebina te izjave kolektivno delo teh štirih delegatov. Mi slovenski delegati smo sklenili, naj govori tudi on slovenski tovariš na kongresu. Mi smo se zato zbrali, da izvolimo našega govornika. Tov. Demžar se je nam ponudil biti naš govornik. Nato smo štiri delegatje po temeljiti diskusiji skupno izdelali našo izjavo. Demžar je ravno tako aktivno kakor ostali slovenski tovariši dal svoj delež pri izdelku. On je izjavil, da vsako besedo, ki stoji v tej izjavi pozdravlja in izraža samo svoje notranje prepričanje. - Popolnoma neresnično je, da si je s strani tovariša Kazianke in tovariša Springerja vršil pritisk. Za nas je nepredstavljivo, kako bi bilo kaj takšnega mogoče. Mi moramo samo še enkrat poudariti, da je izjavil Demžar pri izdelovanju izjave svoje mnenje, kakor vsak od nas in da je bilo to mnenje v soglasju s to od njega oddano izjavo. Tudi je neresnično, da je dobil smo tako imenovano pismo, ... ne da bi imel možnosti, da (izjavo) ... predhodno prouči. Demžar je izdelal izjavo še v petek, dne 29.10.1948 in (ne) šele v nedeljo, dne 31.10.1948 se je njemu v diskusiji kongresa ... podelila beseda ..." (sledijo podpisi Karl Sillan, Schleissnig Johann in Heinrich Meschnark).

Kljub vsemu pa je do ponovnih stikov med koroško KPA in slovenskim političnim gibanjem prišlo ponovno v januarju 1949. Tako je bilo v prvih dneh leta 1949 na pobudo delalnega vodstva KPA več neformalnih razgovorov članov delalnega vodstva s političnim aktivom OF.²⁹¹) Iz poročila POOF z dne 4.2. izvenmo o razgovoru dr. Mirta Zwittera s Otton Langbeinom, ki je takrat stalno bival na Koroškem. Na razgovoru, kasneje se ga je udeležil tudi Kazianka, so govorili o nameravani legalizaciji OF pa tudi o bližnjih volitvah. Za razgretost duhov ob resoluciji Informbiroja je bila značilna izjava predstavnikov LI, da bo koroška

Sar politična vsehine, pripravljen pa je bil še naprej iskati

KPA skušala voditi do OF tako ostro politiko, da njeni volilci, če ne bodo volili KPA, ne bodo volili tudi Osvobodilne fronte.²⁹²⁾ O namenu OF, da se legalizira, je bilo deželno vodstvo prepričano, da so za to Angleži.²⁹³⁾ Bila pa je LL pripravljena dati OF en mandat na svoji listi, če bi kakšen popularen član OF pristal na tako kandidaturo,²⁹⁴⁾ kar pa je POOF zavrnil. Na ponovnem sestanku so predstavniki Osvobodilne fronte Karl Prušnik, Franjo Ogric, Andrej Haderlap in Milena Mahor postavili pogoj za skupni nastop na volitvah rešitev vseh perečih problemov med KPA in OF.²⁹⁵⁾

S tem je bila zadeva večinoma končana. Na ponovni dialog naletimo šele julija meseca po dokončni odločitvi koroškega vprašanja na pariški konferenci in po izidu namškega glasila POOF, ki je izšlo po daljših pripravah dne 1.6.1949. List je bil namenjen predvsem dialogu z avstrijskimi komunisti in obveščanju neslovenske javnosti o položaju slovenske manjšine.²⁹⁷⁾

Pričetek izhajanja Die Einheit je bil tudi vzrok poskusa koroške KPA, da bi preprečila tiskanje slovenskega naprednega tiska v svoji tiskarni imenovani Kärntner Volksverlag. S tem da bi preprečila izhajanje Slovenskega vestnika, bi po mnenju koroške KPA prenehel dialog naprednih Slovencev z avstrijskimi tovariši. Čeprav je Kärntner Volksverlag po preselitvi Slovenskega vestnika z Dunaja v Celovec s posebno pogodbo prevzela tisk tega lista s tromesečnim odpovednim rokom, je vodstvo tiskarne dne 4.7. obvestilo uredništvo Slovenskega vestnika, da po nalogu deželnega vodstva KPA za Koroško v prihodnje ne bo več tiskalo Slovenski vestnik, pač pa da bo do kraja dotiskalo tekočo številko, ki je imela iziti dne 6.7. Po navodilu LL je vodstvo tiska prihodnjega dne prelomilo tudi to negotovilo, odpoved tiskanja pa utemeljilo s političnimi razlikami med Osvobodilno fronto za slovenske Koroško in deželnim vodstvom KPA za Koroško. O tem je uredništvo Slovenskega vestnika obvestilo naročnike s posebno okrožnico. Uredništvo je tudi obljubilo premestiti vse ovire, nastale pri nadaljnjem izdajanju lista, Volksverlag pa je hkrati odpovedal tiskanje morebitnih drugih časnikov in brošur politične vsebine, pripravljen pa je bil še naprej tiskati

kulturno revije Svoboda. 298)

V ta dan pada 27.7. tudi predlog koroškega deželnega vodstva KPA deželnemu zboru o vodstvu slovenske manjšine na Koroškem. Očitno je na ta predlog vplivala odločitev predstavnikov štirih sosedbenih sil v Avstriji o ohranitvi koroških meja, pa tudi priprave za ustanovitev novega naprednega slovenskega političnega gibanja v okviru Osveobodilna fronte Demokratične fronte delovnega ljudstva (DFDL), ki naj bi zajelo tudi demokratične Avstrijce (DFDL govorimo posebej).

Ta zakonski osnutek o enakopravnosti koroških Slovencev - tisk koroške KPA ga je po britanskem vzoru imenoval kar na Magno charto - je deželnemu zboru dne 23.7. razložil J. Kuzlianka. Po njegovem predlogu bi bili koroški Slovenci deležni popolne enakopravnosti s nemškimi deželani na političnem, gospodarskem in kulturnem polju. Dosežena bi bila popolna enakopravnost slovenskega jezika tako v besedi kakor v pisanju pri vseh uradih političnih okrajev Beljak, Celovec in Velikovec, razen v mestih Celovec in Beljak. Ustanovile bi se za slovensko manjšino slovensko šolstvo, tako osnovno kot tudi srednje in strokovno, s slovenskim ušnim jezikom in nemščine kot obveznim predmetom. Uradništvo bi moralo obvladati oba deželna jezika. Pripadnost k manjšini bi odločal subjektivni princip. Koroške Slovence bi zastopala posebej voljena slovenska zbornica s zelo širokimi kompetencami. Nekatero manjšinske določbe naj bi prevzela avstrijska ustava. 299) Deželna zbornica Magne charte ni prevzela niti v obravnavo res pa je tudi, da jo je KPA predlagala zbornici pred njenim razpustom, pred počitnicami in pred sklicanjem na novo izvoljenega deželnega zbora, pač pa je 22.6. je deželno vodstvo KPA sklicalo konferenco slovenskih komunistov, ki je odobrila ta predlog. Kaj več o tem, kakor navaja notica objavljena v Slovenskem borcu (1.8.1949, št. 9), pa ni znano.

Kmalu po pričetku spora naprednih koroških (in primorskih) Slovencev s KPA (oz. KPI) je skušal pojasniti stališča OK KPS do slovenskega narodnega vprašanja tudi Boris Kraigher

v spisu "O nesoglasjih ob slovenskem narodnem vprašanju". Razprava je izšla v Delu, glasilu CK KPS.³⁰⁰⁾ Ko se je dotikal stališč vodilnih članov KPA do slovenskega problema, je ugotavljal Boris Kraigher, da jim slovensko nacionalno vprašanje ni jasno, da v tej razpravi gledajo nanj napačno in da jim služi resolucija Informbiroja za opravičilo njihovega nekomunističnega in oportunističnega stališča. Ob tem je Boris Kraigher dalje poudarjal, da se je pokazalo še pred resolucijo Informbiroja, da so v tem vprašanju bistvene razlike med stališči KP Jugoslavije in Slovenije na eni strani ter med stališči nekaterih vodilnih funkcionarjev KP Avstrije na drugi strani. Potem, ko⁷ pokaz² resolucijo stališč KPA do slovenskega vprašanja po drugi svetovni vojni se je dotaknil še specifičnosti slovenskega nacionalnega vprašanja na Koroškem in stališč KPA do tega problema. Ob tem je menil, da ni mogoče v Avstriji govoriti o slovenskem nacionalnem vprašanju kot manjšinskem problemu in ugotavljal, da v tem vprašanju ne gre več za pravico do odcepitve, ampak za določitev pravih nacionalnih mej na Koroškem. Dotaknil se je tudi vprašanja, koliko mednarodna situacija dopušča oziroma zahteva neposredno in konkretno postavljanje slovenskega nacionalnega vprašanja. Pri tem je prišel do zaključka, da ni mogoče v Avstriji voditi dosledne borbe za ljudsko demokracijo, če se njene demokratske sile ne bore hkrati dosledno tudi proti nacionalnemu zatiranju in za pravico do odcepitve in združitve. Zato je tudi razumljivo, da slovenski komunisti v Avstriji ne moreje odobravati in sprejemati stališč CK KPA o nacionalnem vprašanju na Koroškem. Tako kot je KPI v tržaškem vprašanju je očital tudi KPA, da izrazito ločuje člane partije po nacionalnosti in Slovence formalno dovoljuje boj za pravico do odcepitve, Avstrijcem za prepoveduje podpirati njihov boj. Ob tem je B. Kraigher očital obema partijama da niti ne poznata slovenskega narodnega teritorija, temveč samo italijansko oziroma avstrijsko nacionalno skupnost. Ko je zatem prešel na resolucijo Informbiroja je opozoril, da očitki "nacionalizma" KPJ s strani avstrijskih in italijanskih tovarišev v tej luči niso bili slučajni ter, da je

prišla resolucija Jugoslavije v tem vprašanju v pravi čas. Med
bodoče naloge slovenskega progresivnega gibanja na Koroškem pa
je Boris Kraigher opozoril na interese demokratičnih sil v Av-
striji in Italiji in na skrb, da bo slovenski nacionalni boj
v teh krajih daljši čimvečjo pomoč boju italijanskih in avstrij-
skih demokratičnih sil proti lastni buržoaziji in imperializ-
mu.³⁰¹⁾

**IZREK OPOZORIŠNE DOKONČNE DIFERENCIACIJE SLOVENSKEGA
POLITIČNEGA GIBANJA NA KOROŠKEM**

(Opozoritev Demokratične fronte delovnega ljudstva
in koroškega sveta koroških Slovencev -
od 1.7.1949 dalje)

**Ustanovitev demokratične fronte delovnega ljudstva
in Narodnega sveta koroških Slovencev**

Polletje 1948 pomeni dejanske prelomnice tako v razvoju slovenskega vprašanja na Koroškem kot v celotnem političnem življenju Avstrije. To prelomnico nakazujejo na Slovensko manjšino predvsem dve omenjeni sklopi predstavnikov koroških volanih: junija 1948 o obranitvi avstrijskih meja iz leta 1937, kateri za posledico je bil tudi dokončan konec slovenskega političnega gibanja na Koroškem, razen, ki se je prišlo končati leta 1945 predvsem ob namigovanju Fodorja, dr. Vinke Kvaternika in dr. Josipa Tschierja, ki se nadaljevali v letih 1947 in 1948 ob ustanovitvi posebne celovške Mohorjeve družbe, za kar so ob istem času dr. Vinke Kvaternika in dr. Josipa Tschierja in Ortoadilne fronte, ter za končni julija 1948 s ustanovitvijo Narodnega sveta koroških Slovencev. Ob tem je pomembno, da je prav Valentin

TRETJE OBRONJE: DOKONČNA DIPERENCIACIJA SLOVENSKEGA
POLITIČNEGA GIBANJA NA KOROŠKEM
načrt o nadaljnjem političnem delu med koroškimi Slovenci, ki ni bil bil samostojni s poročili Mednarodne svete in Mohorjeve družbe (Ustanovitev Demokratične fronte delovnega ljudstva in Narodnega sveta koroških Slovencev - od 1.7.1949 dalje)

novitev demokratske politične skupine koroških Slovencev, kot tudi organizacije koroških Slovencev, ki drugo dejstvo v tem času pa so bile ponovne dejavne in državstvarne volitve v juniju 1949, ki katerim so koroški Slovenci sili v Avstriji Sovjetske zveze, Velike Britanije, ZDA in Francije pripustile novo politično stranko imenovano Wahlpartei der Unabhängigen, stranka ki ji je ob volitvah uspelo strati del avstrijskih naseljenikov in manjše nacionalnih glasov, pa tudi del nekdanjih nemških obrambenih registrov, ki sta se bila nova podaljšana velika pravica. Predvsem pa je bilo to ob pričetku leta 1949 celotno avstrijske politične življenje v okviru predvolilnih priprav, med katere spadajo tudi ustanovitev Demokratične fronte delovnega ljudstva in Narodnega sveta koroških Slovencev, čeprav je pri njuni ustanovitvi igral prevladujočo vlogo sklop nemških

Ustanovitev demokratične fronte delovnega ljudstva na pod-
ročju in Narodnega sveta koroških Slovencev predstojajo
politične klate tudi se prikazuje odnos delovnega vodstva koroških

Poletje 1949 pomeni dejansko prelomnico tako v razvoju slovenskega vprašanja na Koroškem kot v celotnem političnem življenju Avstrije. To prelomnico nakazujejo za slovensko manjšino predvsem že omenjeni sklep predstavnikov Štirih velesil junija 1949 o ohranitvi avstrijskih meja iz leta 1937, katerega posledica je bil tudi dokončen razcep slovenskega političnega gibanja na Koroškem, razcep, ki se je pričel kazati leta 1945 predvsem ob monsignorju Podgorcu, dr. Vinku Zwitteru in dr. Jošku Tischlerju, že se nadaljeval v letih 1947 in 1948 ob ustanavljanju posebne celovške Mohorjeve družbe, se kazal ob izstopu dr. Vinka Zwittera in dr. Joška Tischlerja iz Osvobodilne fronte, ter se končal julija 1949 z ustanovitvijo Narodnega sveta koroških Slovencev. Ob tem je zanimivo, da je prav Valentin Podgore konec julija ali v začetku avgusta 1949 predlagal predsedniku slovenske združne zveze Florijanu Lapušu poseben načrt o nadaljnjem političnem delu med koroškimi Slovenci, ki si ga je bil zamislil s povezavo Združne zveze in Mohorjeve družbe v skupno organizacijo. V pismu Florijanu Lapušu, ki ga nismo imeli na razpolago, je menda Podgore odklonil tako ustanovitev desničarske politične skupine koroških Slovencev, kot tudi organizacijo naprednih Slovencev.¹⁾ Drugo dejstvo v tem času pa so bile ponovne deželne in državnozbornske volitve v jeseni 1949, h katerim so štiri zasedbene sile v Avstriji Sovjetska zveza, Velika Britanija, ZDA in Francija pripustile novo politično stranko imenovano Wahlpartei der Unabhängigen, stranko ki ji je ob volitvah uspelo sbrati del avstrijskih neščanskih in nemške nacionalnih glasov, pa tudi del nekdanjih manj obremenjenih nacistov, ki jim je bila znova podeljena volilna pravica. Predvsem pa je bilo že od pričetka leta 1949 celotno avstrijsko politično življenje v okviru predvolilnih priprav, sed katere štejejo tudi ustanovitev Demokratične fronte delovnega ljudstva in Narodnega sveta koroških Slovencev, čeprav je pri njuni ustanovitvi igral prvenstveno vlogo sklep zunanjih

Ministrov Štirih velenil o ohranitvi avstrijskih meja. Na pod-
reditev celotnega političnega življenja v državi predstojajočim
velitvam kaže tudi že prikazan odnos deželnega vodstva koroške
KPA do Osvobodilne fronte, pa tudi julijski predlog koroške de-
kelnozborske frakcije o sprejetju posebnega zakona za zaščito
koroških Slovencev. To dogajanje je bilo tudi vzrok prepriča-
nja vodstva Osvobodilne fronte, da je nastopil trenutek za u-
stanovitev nove napredne slovenske organizacije imenovane De-
mokratična fronta delovnega ljudstva (DFDL), ki bi zajela tudi
napredne sodeželane nemlovenskega materinskega jezika.²⁾ V ta
namen so bili v drugi polovici junija 1949 predloženi oblastem
v potrditev statut in program nove organizacije, vključene v
okvir Osvobodilne fronte. Z ustanovitvijo te organizacije se je
poleg vključitve v avstrijske politično življenje želelo pre-
prečiti šelje slovenske politične desnice, da bi ustanovila
novo OF nasprotno slovenske politične organizacije. - Ustanov-
ni zbor DFDL je bil sklican na 17.7.1949, ine nove organizaci-
je je bile povzeto po organizaciji naprednih Slovencev v Ita-
liji, po Demokratični fronti Slovencev v Italiji,³⁾ na kar ka-
že tudi na ustanovnem zboru izvoljen 38 članski odbor,⁴⁾ sestav-
ljen iz zastopnikov naprednih slovenskih kulturnih in gospodar-
skih organizacij in predstavnikov Osvobodilne fronte.⁵⁾

Cilje nove organizacije je ob tem očrtala na ustanovnem
zboru sprejeta resolucija, ki jo je DFDL kot spomenico predlo-
žila svetu namestnikov zunanjih ministrov Štirih velenil v
Londonu in dunajski vladi z zahtevo, da bi bile vključene v
državne pogodbe z Avstrijo tudi določbe, na podlagi katere bi
morala avstrijska zakonodajna oblast izdati posebne zakone za
zavarovanje osnovnih pravic in nacionalne enakopravnosti ko-
roških Slovencev.

Pri tem je resolucija - izhajajoč iz uredbe dvojezič-
nega šolstva - omejila območje manjšinskega varstva na juž-
nem Koroškem na območje zajeto v uredbi o dvojezičnem šolstvu
iz leta 1945. Na tem območju, ki ga je resolucija označila s
terminom Slovenska Koroška, naj bi se po tej zamisli ustano-
vijo tudi v uradih deželnih oblasti in pri koncesioniranih svobod-

li posebni politično upravni okraji glede na nacionalni značaj prebivalstva. Ti okraji naj bi bili: okraj Beljak, ki bi ga sestavljale občine: Brdo, Goriše, St. Stefan na Zilji, Blažje, Smerče, Bistrica na Zilji, Straža ves, Podklošter, Bekštanj, Marija na Zilji, Ledince, Rožak, Lipa, Vornberk, Kostanje, Vrba, Loga ves in St. Jakob v Rožu. Okraj Celovec bi obsegal tele vasi političnega okraja Celovec dežela: Škoflje, Zgornja vesca, Bilčova, Mediša, Vetrinj, Kotnara ves, Žihpolje, Brelec, Radiče, Medgorje, Grabštanj, Trdnja ves, Pakrče, St. Tomaž, Otok, Bistrica v Rožu, Slovenji Plajberk, Svetna ves, Medborovnica, Smarjeta v Rožu, Sela in Borovlje. Okraj Velikovec pa bi obsegal vse občine na podlagi pravne razdelitve z dne 1. januarja 1938 razen Puatrice.

Resolucija je zatem vsebovala zahtevo obeh načrtov britanskega in sovjetskega na konferenci zunanjih ministrov o prepovedi protislovenskih organizacij na Koroškem ter opozarjala, naj bi se prepovedala tudi vsaka nadaljnja germanizacija in umetna infiltracija nemškega življa na območje južne Koroške. Prvi tako naj bi se z zakonom zavarovalo vse one koroške Slovence, ki se od 13.3.1938 do podpisa aktivno sodelovali v oboroženem boju proti fašizmu in delovali po maju 1945 za priključitev slovenske Koroške k Federativni ljudski republiki Jugoslaviji.

Posebej so bili v resoluciji določeni zakonski ukrepi, ki naj bi jih Avstrija storila za rešitev manjšinskega problema na Koroškem. Z zakonom naj bi bila zanjena pravica koroških Slovencev do ustanavljanja in delovanja političnih, kulturnih, ekonomskih in športnih organizacij, ki so bile iz političnih ali nacionalnih vzrokov razpuščene od nastanka prve republike naprej. Vse organizacije koroških Slovencev bi morale imeti zakonsko zagotovilo za svobodno delovanje in vse olajšave, ki jih uživajo podobne avstrijske organizacije. V politično-upravnih okrajih Velikovec, Celovec in Beljak bi morale biti z zakonom zagotovljena vprašanja uradnikov slovenske narodnosti, v vseh javnih službah pa sorazmerno slovensko zastopstvo, enake tudi v uradih delelnih oblasti in pri koncesioniranih svobod-

nih poklicih. Upravne enote s slovensko večino bi vodili po zakonskem določilu uradniki slovenske narodnosti. Prav tako bi morali biti s zakonom določeni dvojezični javni in topografski napisi tudi v Celovcu. Zakon naj bi jamčil pisanje imen slovenskih državljanov v slovenskem pravopisu na območju cele države. Skladno s temi zagotovili bi moral biti v vseh treh okrajih slovenski jezik uradni jezik in enakopraven z nemščino.

V nasprotju s avstrijsko manjšinsko prakso, ki želi s subjektivnim principom reševati problem nacionalne pripadnosti posameznika, je predlog DFDL zahteval upoštevanje tudi objektivnih kriterijev, tako da bi se za določanje narodne pripadnosti upoštevala družinski jezik in poreklo, pri določanju nacionalne pripadnosti posameznika pa bi morali sodelovati tudi predstavniki koroških Slovencev.

Ob šolskem vprašanju, kot enem najvažnejših za slovensko manjšino, je resolucija zahtevala pravico slovenske manjšine do ustanavljanja privatnih manjšinskih šol, o drugem šolstvu pa podčrtovala, da morajo biti v vseh treh dvojezičnih okrajih južne Koroške dvojezične ljudske šole, v katerih bi bila podlaga pouka materinščina otrok. Resolucija je zahtevala zakonsko zagotovitev da bodo ustanovljene slovenska gimnazija, učiteljsišče, meščanske šole, obrtno nadaljevalne in gospodarske šole, ki bi jih vzdrževala država. Šolstvo na tem območju bi bilo avtonomno in bi ga vodil poseben pokrajinski šolski svet, sestavljen iz zastopnikov okrajnih šolskih okolišev, in bi mu izmenoma predsedovala predsednika avstrijske in slovenske narodnosti. Ta šolski svet bi sporazumno s Slovensko prosvetno zvezo sestavil tudi konkretni učni načrt za šole južne Koroške. Predstavnica koroških Slovencev na področju kulture naj bi bila Slovenska prosvetna zveza. Zagotovljena bi morala biti tudi pravica stikov koroških Slovencev s matično državo. Ob zaključku zahteva resolucija povrnitev škole, ki so jo bili utrpeli koroški Slovenci med nacizmom.⁶⁾

Kljub ustanovitvi te organizacije in organizacijskemu aparatu Osvobodilne fronte pa je prav v tem času oviralo razvoj šolstva še ena, domoljubno usmerjena slovenska politična orga-

te organizacije razočaranje koroških Slovencev nad pariškimi sklepi o ohranitvi starih koroških meja, vendar pa je bila po nekaterih oddajah začetka septembra meseca ta kriza nekako premagana.⁷⁾ K tej krizi sodi tudi odstop enega izmed podpredsednikov DFBL F. Lapuša na zasedanju širšega vodstva DFBL oktobra meseca, ki pa je že bil povezan z vprašanjem skupnega nastopa obeh slovenskih grupacij na oktobrskih volitvah.⁸⁾ Žal ne moremo podati popolnega pregleda organizacij DFBL, pač pa lahko orišemo na podlagi dostopne dokumentacije dejavnost DFBL v predvolilnem obdobju od avgusta do septembra meseca 1949. Iz zapisnikov političnega aktiva DFBL vidimo, da je vodstvo DFBL nameravale avgusta meseca ustanoviti odbore DFBL: v političnem okraju Celovec-dežela v občini Bilčevs (odbor je bil dejansko ustanovljen)⁹⁾ in v Celovcu; v političnem okraju Beljak-dežela v občinah Loče (odbor je bil dejansko ustanovljen),¹⁰⁾ Brnci, Logi vesi in St. Jakobu v Rožu. V političnem okraju Velikovec v krajih Dobrila ves, Vašenberk, St. Peter na Vašinjah (odbor je bil dejansko ustanovljen).¹¹⁾ Železna Kapla, St. Vid v Podjuni, Žitara ves in Kocijan, Libuše, Pliberk, Cirkovše, Zvabek in Mihel pri Pliberku.¹²⁾ Za boroveljski sodni okraj dokumentacija ne daje podatkov.¹³⁾ Iz Slovenskega vestnika pa vidimo, da so bili ustanovni zbori tudi drugod, tako 21.8. v občini Seles.¹⁴⁾ Dokumentacija kaže, da je organizacija imela 28.8. šlanski sestanek v Pliberku, na 18.9. je bil napovedan tudi šlanski sestanek v Kotnari vesi je bil prvi tak sestanek 29.8., v Železni Kapli pa dan poprej.¹⁵⁾ Zborevanja DFBL so bila napovedana tudi v občinah Podljubelj, Djekše, Kofiše, Sela, Vovbre, Smarjeta pri Pliberku, za Seles - Kot, Lovanke, Belo, Suho, Marijo na Zilji, Smartno pri Rožaku, Podgorju in Medgorjah. Za 24.9. so bila zborevanja napovedana v St. Vidu v Podjuni, Kocijanu, Remšeniku, Beli, Hodišah, Slovenjem Plajberku, St. Ilju, Kostanjah, Ločah, Pečnici, Želušah,¹⁶⁾ St. Jakobu v Rožu¹⁷⁾ in v Logi vesi.¹⁸⁾

Skoro istočasno z ustanovitvijo DFBL je povezana ustanovitev še ene, desničarske usmerjene slovenske politične orga-

nizacije pod vodstvom Narodnega sveta koroških Slovencev (NSKS). Čeprav so priprave o formalni ustanovitvi te organizacije potekale že vsaj leto dni pod okriljem Meherjeve družbe, pa je, ko smo ocenili, prišlo do preloma z naprednimi Slovenci šele ob dokončanem sklepu velenil o koroškem vprašanju. Rojstni dan nove slovenske politične, ciljem osvobodilne fronte nasprotno grupacije Narodnega sveta koroških Slovencev, je 28.6.1949. Ta dan sta bila namreč dr. Tischler in dipl. trg. Adolf Picej sklicala v poslopju Meherjeve družbe skupnika nasmeravane politične grupacije. Udeležbo predstavnikov OF so sklicatelji sestanka odklonili.¹⁹⁾ Že na tem sestanku je bila izražena misel o ustanovitvi posebne slovenske politične stranke, ki bi morala biti popolnoma legalna, misel, ki se je delno uresničila pred volitvami meseca septembra s Krščansko ljudsko stranko. Vendar pa je bila ta misel na sestanku za tedaj še odklonjena češ da za ustanovitev politične stranke še ni čas, pa tudi položaj glede spornega koroškega vprašanja da še ni čisto jasen. Tako je bil ustanovljen le Narodni svet, ki je na volitvah v tem in v prihodnjih letih nastopal pod imenom Krščanska ljudska stranka (KLS). Na sestanku je bil zaten izvoljen odbor Narodnega sveta, ki so ga sestavljali dr. Joško Tischler, župnik Stare, Delfo Picej, Franci Hertelj, Stiker iz St. Jakoba v Rožu, P. Kovačič iz St. Ilja, Tomaž Zupanc iz Žrelen, Stefan Keren iz Olobovanice, Frano Likofič iz Važenberke in župnik Kristo Brienc iz St. Ilja.²⁰⁾ Narodni svet je tudi - slično kot DFNL - izdelal posebne spomenice o problemih slovenske manjšine, ki jo je izročil avstrijskim oblastem in predstavnikom štirih zasedbenih sil v Avstriji ter v njej zahteval izdelavo posebnega manjšinskega statuta, ki bi bil vključen v avstrijsko državno pogodbo. Ustanovil naj bi se tudi poseben slovenski Narodni svet, ki bi imel pravico sodelovanja pri imenovanju uradnikov, sodnikov, učiteljev, zdravnikov in notarjev, pa tudi pravice ugovora proti avstrijskim zakonom. V deželno vlado bi svet pošiljal svojega predstavnika. Kompetence sveta bi bile na vsem jezikovno mešanem območju južne Koroške na podlagi karte

župnij iz leta 1925. Na tem območju bi bili dvojezični napisi ne le na javnih poslopih, pač pa tudi na trgovskih in gostilniških lokalih. Vsi uradniki bi morali znati oba deželna jezika. ²¹⁾

Ob tej, tudi organizacijski razcepitvi slovenskega političnega gibanja se je že mesec dni po ustanovitvi DFDL in NSKS postavilo vprašanje nastopa korotkih Slovencev na predstojnih volitvah, za kar je dala prvo sugestijo za morebitno zbližanje konec julija DFDL. Vodstvo Demokratične fronte je ob tem namreč skušalo dobiti najprej stik z župnikom Starcem, vendar je ta na razgovoru odklonil svojo pristojnost z utemeljitvijo, da še nima dovoljenja škofijskega ordinariata za sodelovanje v Narodnem svetu. ²²⁾ Dne 28.7. so se predstavniki DFDL razgovarjali s prof. Tischlerjem, ki je na razgovoru pokazal pripravljenost za tak razgovor. ²³⁾ Tako je prišla 4.8. do sestanka predstavnikov Demokratične fronte in Narodnega sveta. Za DFDL so se ga udeležili dr. Fr. Petek, Andrej Naderlap, Franjo Ogris, dr. Mirt Zwitter, Ogris st. iz Bilčovca, za Narodni svet pa dr. Tischler, Adolf Picej in Franci Mertel iz Brnce. ²⁴⁾ Vendar sestanek ni rodil sadu, ker je NSKS na poprejšnji seji istega dne sklenil odkloniti sodelovanje z DFDL na tako dolgo, dokler bodo v vodstvu DFDL voditelji izšli iz narodnoosvobodilne vojne. ²⁵⁾ Na ponovnem razgovoru dr. Petka z dr. Tischlerjem je ta izjavil, da bi se bile po njegovem mnenju najbolje abstinirati od volitev. Izrekel se je tudi za enotnost in izjavil, da svetovni nazori ne smejo biti ovira za sodelovanje. ²⁶⁾ S tem so bili tudi v bistvu končani poskusi za skupen nastop obeh slovenskih skupin pri volitvah. Omeniti je še sestanek zaupnikov Narodnega sveta dne 13.9.1949, na katerem je bila po poročilu v Slovenskem vestniku večina prisotnih proti oddaji glasov nečlanski ljudski stranki pri volitvah v državni zbor. Menda je vodstvo Narodnega sveta na zboru to sugestijo sicer sprejelo, a jo že prihodnji dan zavrnilo. ²⁷⁾, ²⁸⁾

Dr. Joško Tischler, obsegi je predvsem a) zahtevo po kristjanski ureditvi kulturnega, gospodarskega in političnega življenja v

Po razbitju teh razgovor se je 11.8. sestel v Celoveu pokrajinski odbor DFDL, ki se je po daljši debati izrekel za samostojno udeležbo na volitvah. Izvolil je tudi propagandno komisijo ter pripravil smernice, ki naj vodijo fronto v predvolivnem času. Do te seje je DFDL tudi že zbrala podpise, potrebne za predložitev kandidatne liste deželni volilni oblasti,²⁹⁾ pri čemer so mislili tudi na morebitnega kandidata večinskega naroda.³⁰⁾ Na sestanku je pokrajinski odbor DFDL izvolil tudi svoje kandidate za v deželno zbornico in za v državno zbornico:

Za deželno zbornico so kandidirali:

1. dr. Mirt Zwitter, jurist in nameščeneo Zadrúžne zveze Celoveu,

2. Janke Ogris, trgovec v Bilčevsu,

3. dr. Luka Sienčnik, živinozdravnik v Dobrli vesi,

4. Jaka Reihmann, kmet v Lipi,

5. Petočnik Štefan, tesarski mojster v Pliberku,

6. Milka Wieser-Ščelnova iz Slovenjega Plajberka.

Za državni zbor:

1. dr. Luka Sienčnik, živinozdravnik v Dobrli vesi,

2. dr. Franci Zwitter, novinar, Dunaj.³¹⁾

In Narodni svet koroških Slovencev? Ko je namreč NAKS dne 4.8. zavrnil sugestijo Demokratične fronte o skupnem nastopu obeh slovenskih skupin na volitvah, je že tekla nova akcija Narodnega sveta, namreč prečnja oblastem, da bi omogočile Narodnemu svetu samostojni nastop na volitvah pod imenom Krščanska ljudska stranka. Oblasti so nastop nove stranke na volitvah dovolile konec meseca avgusta. Program Krščanske ljudske stranke (KLS) je dokončno sprejel zbor ožjih zaupnikov dne 9.9.1949, potrdil pa ga je zbor 150 zaupnikov dne 13.9.1949 v Celoveu. Nova stranka se je izrazila za samostojen nastop na volitvah v deželni zbor, v državni zbor pa sklenila podpreti ljudsko stranko.

Program nove stranke je na sestanku dne 13.9. razložil dr. Joško Tischler. Obsegal je predvsem a) zahteve po krščanski ureditvi kulturnega, gospodarskega in političnega življenja v

narodu, državi in deželi, b) v interesu pomirjenja v deželi popolne enakopravnosti obeh narekov in c) mir v deželi na podlagi medsebojnega spoštovanja in zaupanja. Samostojni nastop KLS na volitvah je dr. Tischler zatem utemeljil s dejstvom, da si nobena avstrijska stranka ni naredila naloge varovati koroške Slovence. Zaradi tega bi po njegovem mnenju katerakoli druga partija pri volitvah v deželni zbor odprla slovenske vrate in bi rešitev slovenskega vprašanja na Koroškem le še otežila. Sodelovanje z DFBL je ob tem dr. Tischler iz svetovnenazorskega vidika odločno zavrnil.³²⁾ - Stranka je še dan po zboru 13.9. izdala prvo številko svojega glasila imenovanega Naš tednik. V uvodniku dne 21.9. je v njem urednik lista znova poudaril na občnem zboru skrtani program stranke: "Lotiti se hočemo dela, ki je ravno v tem odločilnem času, ko gre zato, ali bo nared ostal zvest Bogu, veri in svojemu jeziku, ali pa bo zavladal tuji v naših vrstah duh tistih, vernemu ljudstvu škodljivih nazorov, ki bodo privedli k odpadu naših družin od krščanskih načel in s tem tuji od narodne zavednosti". "Poglejte okoli sebe!", je vzkliknil urednik: "ali ni res, da se pri nas ljudje častili svoj materin jezik samo tako dolgo, dokler se živeli po veri? Ker se bo naš narod obdržal le, če bo ostal zvest cerkvi, ima list in mi s njim prav sedaj, ko se toliko bori, da bi si izneverili duše katoliških načelov, veliko poslanstvo; utrjevati v veri, narodnosti in sajati tiste, ki so verako in narodno mladni".³³⁾ Vse kaže, da je bila uместna citirana pripomba Slovenskega vestnika o nasprotovanju dela zaupnikov KLS, da bi volili ŐVP v državni zbor, saj se je Naš tednik še večkrat vračal na to vprašanje. Dokumentacija priča, da se o tem vprašanju živahno raspravljali tudi na predvolilnih zborovanjih stranke.³⁴⁾ Tako se je v Medgorjah ob govorniku ŐVP oglasil tudi zastopnik KLS s nekaj trpkimi besedami na račun ŐVP, ki jih je Naš tednik (5.10.) še posebej podčrtal: "Dolgih sto let so zazemljali naše hribe in doline tako v kulturnem kakor tudi v gospodarskem pogledu. Potem se ne čudimo več, da postajajo mnogi v

vrestah slovenske govorečega ljudstva plen tujih strank. Tudi do ÖVP imamo zato nezaupanje in bomo pri volitvah vsi brez izjeme strnjeno nastopili v svoji krščanski ljudski stranki ter po njej predložili zahtevo, da morajo biti naši deli deleži delniški popolne kulturne in gospodarske enakopravnosti. Predolgo se je že grešilo nad našim ljudstvom in gospodarstvom. V državni zbor glasujemo z ÖVP, ker pričakujemo od njenega katoliškega krila, da uveljavi krščanski značaj države. Avstrija ima samo izbiro, da bo ali krščanska ali komunistična. Avstrijo, pri čemer poudarjamo, da krščanske države ne bomo ustvarjali mi, marveč nemštvo v Avstriji." ³⁵⁾ SPÖ se videli, da je skušala ta organizacijo Varok, zakaj je KLS odklenila glasovati za ÖVP v koroški deželni zbor, čeprav ji je ljudska stranka po poročilu Die Neue Zeit ³⁵⁾ menda ponudila kar tri mandate, je pojasnil dr. Jožko Tischler na sestanku katoliških akademikov v Celovcu dne 30.8.1949. Povedal je, da sta obe vladni stranki, ljudska in socialistična izrazili željo, naj Narodni svet glasuje nanju. Odgovor NSKS pa je bil za obe stranki odklonilen. Ta odnos do ljudske stranke je dr. Tischler pojasnil z dejstvom, da ima na listi kandidatov ÖVP ljudi kot je ing. Schumy, s katerimi KLS neče imeti opravka. O SPÖ pa je dr. Tischler menil, da kandidatna lista te stranke nima ljudi, ki bi kazali katerikoli naklonjenost do Slovencev. ³⁶⁾ O nujnosti samostojnega nastopa pri deželnih volitvah pa je Haš tehnik znova poudaril 26.9.: "Koroški politiki avstrijske stranke, ki do danes nimajo ničesar pripomniti k najbolj perečemu vprašanju dežele, k narodnostnemu sporazumu, nimajo našega zaupanja v nikaki obliki in jih prav tako odklanjamo, kakor tiste politike nacionalnega in socialističnega kova, ki bi narodno pomirjenje v deželi radi odložili s rezko črto brez naše kulturne in gospodarske tradicije ali ga odložili s bomo drobtinico polovičarske ali sploh neizvedene postavbe o dvojezičnem šolstvu na Koroškem." ³⁷⁾ Na bolj pa je prišla do izraza ta kritična nota KLS po volitvah. Dne 19.10. je namreč njeno glasilo posnelo po avstrijskem katoliškem listu Volkabote dejstvo, da so katoličani v večini za-

saradi discipline volili ÖVP, s pripombo, da stranka tega v volilnem boju ni upoštevala in izpustila kot je pisal list "ce-
le dobre zavežne katoliške kandidate in postavila liberalne, ali nekatoliške kandidate". Ob tem dejstvu je Naš tednik sku-
paj s Volksbote opozoril ljudsko stranko: "... ÖVP naj se za-
veda, da je bilo to (namreč podpora - T.Z.) le enkrat. Če ho-
če (ÖVP - T.Z.) v boju proti komunizmu obstati, ne sme in ne
more avstrijskega javnega življenja, njene katoliške tradicije
in podlage še naprej raskrajati. Kulturni komunizem je nevar-
nejši od gospodarskega".

V prikazu dejavnosti DFÖL se videli, da je skušala ta
organizacija po nepopolnih podatkih zajeti predvsem naslednja
območja še koroška: severno od Drave Gure, v celovškem politič-
nem okraju občino Medgorje, v velikovškem pa občino Vačenberg,
Djekše, Vovbre in Št. Peter na Vašinjah. Južno od te reke je
imela volilna zborovanja v Št. Jakobu v Rožu, za boroveljski
sodni okraj ni podatkov, enake tudi ne za nekaj občin velikov-
škega političnega okraja. Nekoliko podrobnejša poročila pa ima-
mo o zborovanjih Krščanske ljudske stranke. Prvo dne 18.9. v
Št. Jakobu v Rožu smo že omenili. Istega dne sta govorila na
zborovanjih KLS v Mihelu tudi dr. Insko in dr. V.Zwitter, v
Globasnici pa je bil sestanek zaupnikov stranke iz pliberškega
okraja, ki so se ga udeležili zastopniki Žvabeka, Pliberka,
Voggrč, Blata, Libuš, Dobrie vasi, Vitave vasi in Zelesne Kaple.
Po sestanku je bilo v Globasnici volilno zborovanje KLS, ki se
ga je udeležilo nad 100 občanov.³⁸⁾ Dne 24.9. sta bili posveto-
vanji zaupnikov KLS v Škocjanu in zborovanje stranke v Žitari
vasi, prihodnjega dne pa v Suhi, Sl. Plajberku, Potočah, Žva-
beku, Šmarjeti v Rožu in Selah. Zborovanja so bila napovedana
tudi za kraje Št. Vid in Št. Primož v Podjuni, Zahomec, Kasaze
in Galicija.⁴⁰⁾ Za dne 2.10. so bili napovedani sestanki za
občine in kraje Radiše, Medgorje, Rodiše, Loče, Pliberk, Gosel-
na vas, Bilčova in za Škofiče - Klopce. Za gotovo so tega dne
bila zborovanja še v Vovbrah, predvsem pa v Podjuni v krajih
Globasnica, Ronča vas in Voggrče. V zadnjem kraju je v imenu

DFDl govoril tudi dr. Mirt Zwitter.⁴¹⁾ Podatki, ki nam jih nudi naš tednik kažejo, da je skušala KLS pridobiti si volivce razen na Gurah večinoma le južno od Drave, predvsem v Podjunu.

V celoti je stranka postavila osem kandidatov KLS za deželni zbor:

1. dr. Jožka Tischlerja, profesorja in predsednika Narodnega sveta koroških Slovencev, volitev tudi stranki Wahl-

partei 2. Jancič Janka, posestnika v Lašah in Sv. Bartolu v Rožu,

3. Koren Stefana, delavca in posestnika v Vačni vasi pri Globasnici,

4. Zupano Teme, posestnika v Žreleu pri Celovcu,

5. Kovačič Franca, mizarja, Škofiče,

6. Švegelj Miho, p.d. Išepa v Lobniku, Železna Kapla,

7. Šturm Andreja p.d. Tomana v St. Tomažu pri Celovcu in

8. Mikla Karla, p.d. Magerje v Maleščah.⁴²⁾

Kasnejši viri poročajo, da je Karl Mikl kasneje odstopil ali pa bil zbrisan s volivne liste.⁴³⁾

Med volitvami dne 9.10.1949 in rezultati teh volitev

med političnih strank na Koroškem do slovenskega vprašanja pred volitvami dne 9.10.1949 in rezultati teh volitev

Omenili smo že, da pomenijo deželno in državnosborske volitve jeseni 1949 ne le prelomnico v življenju slovenske manjšine na Koroškem, pač pa tudi prelomnico v vsem avstrijskem notranje političnem življenju. Omenili smo tudi, da je na teh volitvah nastopila nova, četrta politična stranka pod imenom Wahlpartei der Unabhängigen (WdU), ki si je postavila za cilj zajeti na volitvah tako nemško-nacionalne avstrijske kroge kakor tudi nekdanje "manj obtežene" nacionalne socialiste, ki so bili v prvih povojnih letih v kolikor so želeli stopiti v politično življenje navezani na ljudsko, ali pa socialistično stranko, ki pa sta se po drugi strani tudi sami prizadevali za njihovo naklonjenost. To je bil tudi vzrok, da sta bili poleg KPA

tudi ti dve stranki nasprotni prizadevanjem, da bi zavezniška zasedbena oblast v Avstriji privolila v ustanovitev nove, "vmesne" krščanske stranke, ki bi lahko postala privlačna za vse, ki jih še niso zajele tri legalne politične stranke, ker bi jim utegnila nova politična stranka odvzeti del starih in novih volilcev. Ko pa je zavezniški kontrolni svet na Dunaju sredi leta 1949 dovolil nastop na volitvah tudi stranki Wahlpartei der Unabhängigen, sta se obe vladni stranki vrgli na lov za glasovi narebitnih odpadnikov in za novimi volilci, med katerimi je bila najmočnejša skupina amnestiranih nacional-socialistov.⁴⁴⁾ Drugo značilnost teh volitev na Koroškem smo že omenili, namreč samostojen nastop Slovencev na volitvah, vendarle ne na skupni, pač pa na dveh idejno ločenih listah. V celoti je na Koroškem nastopilo pri volitvah v državni zbor sedem volilnih list: Demokratična fronta delovnega ljudstva, Demokratische Partei Österreichs, Demokratische Union (D.U.) Dobretsberger, Kommunistische Partei Österreichs und Linksozialisten (Linksblock), Österreichische Volkspartei (ÖVP), Sozialistische Partei Österreichs (SPÖ) in Wahlpartei der Unabhängigen. Pri volitvah v deželni zbor pa se je tem strankam pridružila še Krščanska ljudska stranka.⁴⁵⁾

Tretja značilnost teh volitev na Koroškem pa je, da so bile sočasno s obletnico koroškega plebiscita. Medtem ko je bila obletnica plebiscita leta 1948 deželni praznik, se je leta 1949 ta spominski dan sicer praznoval, vendar brez večjih množičnih slovesnosti. Volilni boj je skupna spominška plebiscitna zborovanja sicer preprečil, vendar je vsaka izmed strank po svojih močeh storila vse, da bi izkoristila položaj, ki je nastal s pariške odločitvijo dne 20.6. in je teknovala v poudarjanju svojih zaslug za ohranitev enotnosti dežele. Opaziti je bilo tudi prizadevanje ÖVP pri poudarjanju imenovane "pravice staršev" (ustanovitev posebnega odbora te stranke za proučevanje obsejnih problematike smo v opombah že omenili). Celotni zunanji minister se ni distanciral pred volitvami gonje proti področni se tudi, da navede to vprašanje skupnega volilnega so-

isti uredbi, s katero je v svojem govoru dne 28.4.1948 v Londonu dokazoval avstrijsko širokogrudnost do slovenskega jezika na Koroškem.⁴⁶⁾ Drug dokaz za to trditev je javni nastop dr. Steinscherja, ki je končno opustil anonimnost, v kateri je bil skoro ves ta čas, ter kot ekspert ÖVP za koroška manjšinska vprašanja ter na raznih volilnih shodih ljudske stranke, tako v Pliberku skupno s dr. Karischem, v Spittalu s Grafom in v člankih v Volkszeitung nastopal proti uredbi o dvojezičnem šolstvu s dne 31.10.1945 in proti DFBL.⁴⁷⁾ Njegova izvajanja na teh shodih so toliko bolj zanimiva, ker ne pomenijo le programa nemških koroških nacionalcev, pač pa tudi pričetek tistega razvoja, ki je pripeljal leta 1958 do dejanske odprave dvojezičnega šolstva na Koroškem. Tako je v svojem pliberškem govoru poudaril, da nikakor ne misli molčati, pač pa da je treba s vsem poudarkom v manjšinski politiki znova uveljaviti tako imenovane narodnostno-obrambne naloge, ki jih je navedel v tehle zahtevah: Pobiti je treba zgodovinsko laž o germanizaciji, obnoviti narodnoobrambna društva, uvesti v šolsko politiko pravice staršev, opozarjati na nevarnost slovenske irredente, na vsak način ohraniti vindišarsko tvorbo in končno preprediti vsako narodnostno ureditev s paragrafi.⁴⁸⁾ Ob ÖVP se je v predvolilno dejavnost vključil tudi celovski ordinariš in zapretil s izključitvijo iz katoliške cerkve vsem, ki bi kandidirali na listi Demokratične fronte delovnega ljudstva.⁴⁹⁾

Podobno so napadali DFBL in napredne koroške Slovence tudi koroški socialisti.⁵⁰⁾ Ob tem so predvsem podčrtavali, da se jim je posrečilo s sklepom štirih velasil na konferenci za sklenitev avstrijske državne pogodbe ohraniti avstrijske meje iz leta 1937. Seveda pa so imeli po mnenju SPÖ vodstvo pri prizadevanjih za ohranitev enotnosti dežele od vseh avstrijskih strank prav socialisti, ki jim je to nalogo poverilo koroško ljudstvo na volitvah leta 1945. Kljub temu pa je ostal po njihovem mnenju še naprej notranjepolitični problem, kako ustvariti sožitje med obema koroškima "jezikovnima skupnostima". Podčrtali so tudi, da morejo to vprašanje skupnega sožitja so-

cialisti lažje rešiti kot druge stranke, ker nimajo v narodnostnih vprašanjih nobenih predsodkov. Opozorili so tudi, da so nemške stranke v preteklosti menile, da je njihova prva naloga hitra germanizacija slovenskega življa. Po mnenju socialistov so iz te miselnosti nastale razne obrambne skupine; mnogi učitelji so tudi menili, da je njihova poglavita naloga priključiti se tem gibanjem. Ta smer je prevladovala dalje v tretjem razredu, kjer je prišlo do terorističnih dejanj in do prisilne izselitve Slovencev. Socialisti so se ob tem predstavili za edino pozitivno silo na Koroškem, ki je sposobna rešiti nemškiško vprašanje; z zagovarjanjem enakopravnosti za vse državljane, ki si prizadevajo za demokratično republiko Avstrijo in je proti vsaki diskusiji o mejah. Po njihovem mnenju je slovenska manjšina že uživala enakopravnost, ki so jo izkazovali uredbe o dvojezičnem šolstvu, neoviran razvoj slovenskega kulturnega življenja in vrnitev posesti izseljenim Slovincem. Čeprav je južna Koroška gospodarsko pasivna dežela, ki jo je treba gospodarsko dvigniti, so v njej vsi zaposleni.⁵¹⁾ Prevladovanje strankarskih motivov nad načelnimi v slovenskem vprašanju v socialistični stranki v tem predvolilnem času lepo ilustrira dopis poslušalca slovenskih oddaj celovškega radia v Die Neue Zeit, 19.8.1949, s katerim se je hudoval, da koroški vinčkarji ne razumejo oddaj celovškega radia v slovenskem jeziku. Osadje objave tega dopisa pa je bilo prejkone dejstvo, da vodstvo oddaj celovškega radia ni bilo - tako kot danes - popolnoma v socialističnih rokah.

Napadom obeh vladnih strank, socialistične in ljudske na DFBL so se v predvolilni dejavnosti pridružili tudi komunisti.⁵²⁾ Čeprav so si prizadevali bolj kakor druge stranke pridobiti si vsaj del slovenskih volivcev. Poleg Johanna Kaziške, ki ga je Slovenski borec imel za slovenskega kandidata, je stranka na 15. mesto v volilni listi za državni zbor postavila tudi podpisnika odprtega pisma ob primeru Demžarjevega govora na 14. kongresu KPA Johanna Schleissniga iz Vorber.⁵³⁾ Dne 17.9. je v imenu levega bloka (komunisti in levi sociali-

sti) govoril v Celovcu Ervin Scharf kot nosilec skupne liste za državni zbor in se dotaknil tudi vprašanja slovenskega prebivalstva Koroške: "Vem, kaj je moralo pretrpeti slovensko prebivalstvo pod nacističnim režimom, in vem, kaj se pripelevali Slovenci v boju proti fašizmu. Kakor smo mi vodili ta boj v prijateljstvu in skupnosti, tako bom tudi sedaj zastopal stališče, kakor bodo to storili vsi zastopniki levega bloka v Avstriji, da bo živelo slovensko prebivalstvo enakopravno in prav tako spoštovano kakor živi tukaj vsak drug državljani. - Jasno je, da more biti pravica enakopravnosti v Avstriji zanjena samo s močnim gibanjem. Zato je potrebno, da se združijo v tem boju za manjšinske pravice vse sile, prepreči razdor, krepí moč levega bloka, da bodo vsi državljani dalečni enakih demokratičnih pravic.⁵⁴⁾ Očitno je pokrajinsko vodstvo KPA vsaj v začetku menilo, da ga bo DFBL podprla pri volitvah v državni zbor, podobno kakor KLS ljudske stranke.

Za predvolilno dejavnost WdU žal nisem našel sadovnih podatkov.

Rezultati volitev leta 1949. Pregled volilnih rezultatov pokaže, da je bilo vpisanih v volilne imenike na vsem Koroškem 267.272 volilnih upravičencev, od tega 147.112 žensk. Skupno je bilo oddano 251.852 glasov, od katerih je bilo 3.163 neveljavnih (volilna udeležba je znašala 93 %).

Pri volitvah v državni zbor so socialisti prejeli na vsem Koroškem 101.207 glasov (leta 1945 87.572 glasov) in 5 mandator, ÖVP 83.770 glasov (71.265) in 3 mandate, WdU 51.290 glasov in 2 mandata, Demokratische Union 335 glasov, Demokratische Partei 5 glasov, števila glasov KPA nisem mogel ugotoviti, DFBL pa je prejela 2.107 glasov.⁵⁶⁾

Pri volitvah v deželni zbor je SPÖ dobila 101.148 glasov (40,7 % vseh volivcev) in 15 mandator (leta 1945 18 mandator), ÖVP 79.121 glasov (33,7 % volivcev) in 12 (14 mandator), WdU 51.012 glasov (20,6 %) in 8 mandator, KPA 9.920 glasov (4 % volivcev in) 1 mandat. Slovenski listi sta skupno preje-

li 6.498 glasov ali 2,6 % vseh oddanih glasov, od teh je KLS dobila 4.474 ali 1,81 %, DFPL pa 2.024 glasov ali 1,2 %, ali 83 glasov manj kakor pri volitvah v državni zbor. Demokratische Union je dobila 305 glasov, Demokratische Partei pa 5 glasov, enako kot za državni zbor.

Rezultati volitev v deželni zbor po političnih okrajih

Polit. okraj	SPÖ	ÖVP	WdU	KP	DU	KLS	DFPL
Celovec-dežela	15.078	11.293	6.462	1.374	48	1.152	754
Beljak-dežela	15.914	7.882	7.113	2.085	45	1.071	496
Velikovec	7.941	6.633	2.273	289	8	2.190	762
Šmohor	3.196	5.404	2.513	84	20	56	9
Wolfsberg	10.409	10.421	4.586	433	2	-	-
St. Veit/G	14.381	9.720	7.216	1.527	31	5	3
Spittal	11.565	12.633	9.381	1.037	28	-	-

(V mestnih občinah Celovec in Beljak so bile hkrati občinske volitve, na katerih je v Celovcu SPÖ prejela 16, ÖVP 11, WdU 8 in KP 1 mandat, v Beljaku pa SPÖ 14, ÖVP 8 WdU 8 in KPA 2 mandata).

Dve značilnosti izstopata na teh volitvah pri politični orientaciji slovenskih volivcev. Prvo, dokončno diferenciacije slovenskega političnega gibanja smo že omenili. Druga značilnost pa je v primerjavi z letom 1945 dokajšen padec skupnega števila slovenskih glasov (7.004 ali 31,9 %); kljub temu pa nudijo za slovenske manjšino te volitve dokaj veren odraz splošnega razvoja slovenskega vprašanja po letu 1945. Tako, kot pomenijo volitve leta 1945 afirmacijo slovenskega življa, pomeni nadaljnji razvoj, posebno še iztek konference za sklenitev avstrijske državne pogodbe, prejkone negativni dejavnik, ki se je nujno odrazil pri oddaji glasov 1949. Ob tem je podčrtati, da je kljub vsem udarcem ostalo še vedno nad 2.000 Slovencev,

ki so sledili geslom slovenske napredne orientacije. Opazno je tudi, da so tisti, ki so oddali glasove na listi DFDL za deželni zbor volili to stranko tudi v državni zbor. Drugače pa je bilo pri onih volivcih, ki so volili NSKS in katerih je le neznatno število (59) oddale glasove pri volitvah za državni zbor DFDL, drugače pa so ti volilci v državni zbor volili OVP. Nedvomno sta pri tem igrala določeno vlogo tako poziv Narodnega sveta, kot tudi ekskomunikacija pripadnikov OF in DFDL s strani celovškega škofa. Koliko teh volivcev je oddale za državni zbor neveljavne glasovnice, nisem mogel ugotoviti. Kot kažejo volitve v Št. Jakobu v Rožu je prišlo nekaj slovenskih glasov tudi na liste KPA, nasprotno pa je večina Slovencev v političnem okraju Velikovec odklonila tej stranki podporo, na kar so vplivale tako posledice resolucije Informbiroja, kot tudi propaganda desničarskih krogov.

Predvsem pa moramo pri teh volitvah iskati glasom Korošcev slovenskega jezika, tako kot leta 1945, med glasovi socialistične stranke. Na močno opore slovenskega etničnega prebivalstva SPÖ na območju južne Koroške kaže tudi dejstvo, da je SPÖ prejela v deželnem okviru relativno največ glasov v južnokoroških političnih okrajih (z izjemo Šnogerkega), na severnem delu dežele pa le še v gospodarsko razostalem okraju St. Veit. Volitve kažejo tudi precejšen porast pristašev stranke WdU, posebej še v okrajih Spittal a. D. ter St. Veit, na južnem delu dežele pa v okrajih Beljak- in Celovec okolica. To dejstvo je pripisati tako amnestiji manj obteženih nacistov, kot tudi odklon nekaterih, ki so 1945 ob pomanjkanju drugačne stranke podprli ljudske stranko. Podčrtati pa je, da je bilo v vsem koroškem okviru najnižje število glasov oddanih na listi te stranke prav v velikovškem okraju.

Za proučevanje politične orientacije južno koroškega prebivalstva, upoštevajoč pri tem tako gospodarske in politične spremembe kot gibanja prebivalstva pred in po letu 1921, kažejo tudi te volitve značilno, slika, ki ji sledimo na tem območju od preloma stoletja dalje. To je relativna večina gla-

sov oddanih na socialistični listi; delni padec števila slovenskih glasov, ki je 1945 leta znatno presegel število doseženo pri posameznih volitvah v dvajsetletju prve avstrijske republike in ki ga je pripisati celotnemu dogajanju ob južnokoroškem vprašanju od maja 1945 dalje, od začetka 1949 pa tudi poskusom slovenskega političnega gibanja, da bi našlo svoje mesto v avstrijski stvarnosti. Volitve same so poučne tudi za vprašanje iz katerih in kakšnih krogov na tem ozemlju izhajajo tiste članstvo in volivci, ki ne slede pozivom naprednih Slovencev in konservativno usmerjenega Narodnega sveta, kar se očrtuje predvsem ob dejstvu, da so to na eni strani tujske prometna središča kot Vrba, na drugi strani pa kraji z močnim germanizacijskim pritiskom (Bekštanj, Grabštanj, Grebinj, Velikovec, Otok in drugi). Tudi v najbolj slovenskem političnem okraju je bil že pri teh volitvah v večjih krajevnih središčih, predvsem severno od Drave (izjema sta Pliberk in Dobrla vna) opazen prehod meščanske ljudske stranke. Tudi ne preseneča, da si je WdU prav v takih središčih našla dokaj somišljenikov ter da je naraščalo število glasov oddanih tej stranki bolj kot se bližamo slovensko-nemški jezikovni meji. Posebej pa so na volitvah znova izstopala kot močna slovenska oporišča območje velikovškega okraja južno od Drave, Gure, Št. Jakob v Rožu, Šmarjeta v R., predvsem pa občina Sele.

Problematika koroškega slovenskega šolstva v letih 1947 - 1950

V dosedanjem razpravljanju smo predvsem podčrtali, da je bila uvedba dvojezične šole na območju južne Koroške pogojena predvsem iz političnih motivov, iz želje obeh vodilnih koroških strank, socialistične in ljudske, da bi z ustanovitvijo take šole preprečili ustanovitev samoslovenske ljudske šole na delu južne Koroške in tako navzven prezentirali enotnost dežele.

Omenili smo tudi težave na katere je naletelo uvajanje dvojezičnega šolstva na območju južne Koroške: na pomanjkanje ustreznih usposobljenega in dela voljnega učiteljsstva in učnih pripomočkov. Kljub tem pomanjkljivostim pa so prihajala predvsem od druge polovice leta 1946 ugodne ocene učnih uspehov učencev dvojezičnih šol. Dejansko sledimo takemu stanju tja do decembra 1947, ko je prišla po razbitju ponovne konference zunanjih ministrov štirih sosedbenih sil v Avstriji (konferenca se je razšla dne 14.12.1947) ljudska stranka na Koroškem javno nastopati proti dvojezičnemu pouku na južni Koroški. Prvi tak nastop je imel v onih dneh po opozorilu našega tednika Kronike z dne 22.2.1950 predstavnik te stranke in državni podsekretar Graf na javnem zborovanju v Velikoveu. List dalje opozarja, da se po tem govoru pričeli nastopati proti dvojezični šoli tudi posamezni učitelji, predvsem Lorenz Messner iz Malega Št. Vida, za katerim je očitno stalo vodstvo koroške ÖVP in znan dr. Steinacher. Dejstvo je, da sedaj le še ob zasedanju mirovne konferencie zasledimo v nemškem koroškem tisku vesti o uspehih dvojezičnega šolstva, ki jih je podčrtavala tudi britanska sosedbena oblast.⁵⁷⁾ - Zanimivo je, da se negativni glasovi proti dvojezični šoli prihajali izključno iz velikoveškega okraja, ne pa tudi iz Rože ali iz Zilje.⁵⁸⁾

Od Grafevega govora naprej je ljudska stranka še dalje bolj poudarjala v šolskem vprašanju pravico staršev (Elternrecht), načelo po katerem imajo starši pravico odločati katera in kakšno šolo bo obiskoval njihov otrok: slovensko, nemško ali morda dvojezično. Pravzaprav pa ta zahteva na Koroškem ni bila niti nova. Do kraja je bila "znanstveno" obdelana že v Benčermenski Avstriji, posebej pa še leta 1938, ko je Kärntner Heimatbund izdal knjigo Abwehr und Verständigung, v kateri je zavračal zahtevo takratnih slovenskih politikov po slovenskih šolah z načelom pravice staršev. To pravico pa je ÖVP po drugi svetovni vojni v državnem merilu razširila tudi na območje drugega šolstva zahtevajoč pravico staršev pri vstopu otrok v šole v religioznem duhu.⁵⁹⁾ V tem času ugotovimo tudi, da se ko-

roške deželne šolske oblasti odstopile od načela, da mora biti vsak učitelj na dvojezičnih šolah primerno pedagoško usposobljen. Tako je deželni šolski svet izdal odredbo, po kateri je bilo, začnši od leta 1947, za kvalifikacije učitelja za pouk na dvojezičnih šolah glede slovenščine dovolj znanje slovenskega jezika v dialektu ("Mundartliche Kenntnisse").⁶⁰⁾

V opisu nastanka uredbe o dvojezični šoli smo omenili težave, ki so se pojavljale pri uvajanju dvojezičnega šolstva. Za poglavitno težavo smo označili pomanjkanje pedagoško usposobljenega učnega kadra, ki bi bil tudi voljan prisadovati si za razvoj tega šolstva; druga težava pa je bilo pomanjkanje ustreznih učnih pripomočkov, vprašanje, ki se ga je le počasi posrečilo kolikor toliko zadovoljivo rešiti. Posebno Koroška Kronika se je v dneh po pričetku londonske konference 14.7.1947 znova vračala k vprašanju dvojezičnega pouka. Tako je list dne 17.1.1947 v uvodniku podčrtal, da je pri vprašanju slovenskega pouka na koroških šolah zelo pereče vprašanje usposobljenosti in zavesti učiteljstva. List je tudi predlagal, da bima) "v pretežno slovenskih šolah in razredih bi moral biti učitelj Slovenec, ne pa samo za šolo slovensko govoreči učitelj" in b) "v podeželskih šolah, kakršne so v veliki večini vse ljudske šole za slovenske otroke, naj bi bil po možnosti samo podeželski otrok, doma na kmetih". Koroška kronika je tudi postavila zahtevo po posebnih vzporednicah na učiteljišča za slovenske učiteljiščnike.⁶¹⁾

Grafovo zahtevo je javno v naslednjem letu povzel 24. 3.1948 deželnozborški poslanec Scheupach [ÖVP] na seji koroškega deželnega zbora 24.3.1948 s zahtevo po ohranitvi dvojezičnega šolstva le v tistih krajih južne Koroške, v katerih to zahteva večina staršev. Še bolj določen pa je bil nam znani Petaschnig, ki je zahteval, naj se s izprašanjem staršev deloči, ali naj se dvojezična šola še obdrži.⁶²⁾ Dne 5.4.1948 pa je mestni občinski odbor v Velikoveni, sestavljen iz članov socialistične in ljudske stranke (župan občine je bil socialist), soglasno izglasoval resolucijo s zahtevo po odpravi slovenskega pouka

v šolah.⁶³⁾ Posebno vlogo pa je pričela imeti "pravica staršev" v predvolilnem boju jeseni leta 1949, potem, ko je napade proti dvojezični šoli prišel tega leta oktobra meseca znani Steinacher.⁶⁴⁾ Njegova izvajanja na volilnih zbiorih tega leta o ponovni nujnosti uveljavitve v manjšinski politiki nemško narodnostne obrambne naloge kot jim na strani nemško-nacionalnih koroških krogov sledimo tudi danes: "Pobiti je treba zgodovinsko laž o germanizaciji, obnoviti narodnoobrambna društva, uvesti v šolsko politiko pravico staršev, opozarjati na nevarnost slovenske iredente, na vsak način ohraniti vindikarske tvorbo in končno preprečiti vsako narodnostno ureditev s paragrafi."⁶⁵⁾ K tem Steinacherjevim stališčem se je v prihodnjih dneh pridružil na predvolilnem zbiranju v Velikovecu 26. 9. 1949 tudi avstrijski zunanji minister in član ljudske stranke dr. Karl Gruber s zagovarjanjem subjektivnega principa pripadnosti k narodnosti, v manjšinskem šolskem vprašanju pa s poudarjanjem demokratičnosti tako imenovane "pravice staršev".⁶⁶⁾

Tega leta se je problema dvojezičnega šolstva v delovnem zboru dotaknil dne 21.12. v proračunski debati tudi predstavnik socialistične stranke delovni glavar Wedenig s izjavo, da bo po sklenitvi državne pogodbe treba dokončno urediti šolstvo na dvojezičnem ozemlju Koroške. Pri tem je predlagal kot demokratično sredstvo za rešitev slovenskega šolskega vprašanja take imenovane isprašanje staršev (Elternbefragung).⁶⁷⁾ ki se je sedaj po drugi svetovni vojni prvič pojavilo v koroški politiki! Predvsem pa je delovanje nemško-nacionalnih krogov na območju južne Koroške povezano s naslednikom Wahlpartei der Unabhängigen s Verbandem der Unabhängigen, ki je skupaj s ljudsko stranko ob občinskih volitvah 1950 leta nastopil proti dvojezični šoli. Obe stranki sta celo pripravili tega leta v Velikovecu posebno glasovanje o odpravi dvojezične šole, na katerem se je odločilo 94,3 % vseh staršev otrok v mestu za nemški, ne pa za dvojezični pouk.⁶⁸⁾ Glasovanje so menda nameravali prirediti tudi v Železni Kapli in v Grebinju.⁶⁹⁾ Ostrost izkoriščanja vprašanja dvojezične šole v strankarske namene tega le-

ta dovoljno dokazuje govor deželnega svetnika in člana ljudske stranke Karischa, ko je na učiteljskem zborovanju v Velikovu 24.2.1950 med drugim izjavil: "Kot politik Vam jamčim, da bo uredba (namreč o dvojezičnem šolstvu) še leta 1950 padla in to tako gotovo, kakor sem danes ... pred vami,⁷⁰⁾ glasilo Zveze neodvisnih Österreichische Allgemeine Zeitung pa je 19.2.1950 poročala o predlogu poslancev te stranke v deželnem zboru o odpravi uredbe o dvojezični šoli.

V ta čas pada tudi zahteva po ustanovitvi slovenske gimnazije, ki jo je postavila Slovenska prosvetna zveza v dopisu prosvetnemu ministristvu dne 18.7.1947,⁷¹⁾ ki je odgovorilo Slovenski prosvetni zvezi dne 28.8.1947 s dopisom št. 36.827 - IV/15, da se je pri prenoji možnosti za izvedbo predlogov pokazala potreba, da tudi deželni šolski svet za Koroško poda svoje mnenje. "Brž ko bodo na voljo potrebne podlage, je opozarjal odgovor - se bo prosvetno ministristvo za pouk povrnilo k prošnji." Dne 18.9.1947 je nato ministristvo predložilo deželnemu šolskemu svetu za Koroško podrobno izdelane predloge glede učnega osebja, šolskih prostorov in učnega načrta. Zahtevalo je tudi odgovor, ali je slovenska gimnazija v Celovcu upravičena in ali jo želi koroško prebivalstvo. Koroški deželni šolski svet je pri izvedbi tega naročila uporabil anketiranje staršev učencev prvega in drugega razreda gimnazije v Celovcu, Beljsku, Spittalu in St. Pavlu. Starši so bili prejeli dopis št. 14.616 s dne 3.10.1947 s vprašanjem: "Ali želite, da bo vaš otrok obiskoval realno gimnazijo s š i s t o s l o - v e n s k i m u č n i m j e z i k o m : da ali ne?" Rezultat te ankete s strani prevladujočega števila neslovenskih staršev je bil seveda negativen.⁷²⁾

Na podlagi te ankete je prosvetno ministristvo sprejelo mnenje, da na Koroškem ne obstaja več zahteva po slovenski srednji šoli, če je dotlej še odgovarjalo na urgence in resolucije kakor na primer na resolucijo slovenskih akademikov in študentov s poštitskega sestanka v Delah dne 14.8.1947, s

pisnem št. 42.516 IV/13 z dne 9.9.1947, da je zadeva še v fazi proučevanja, je odslej na vse korake v tej zadevi dosledno molčalo.⁷³⁾ Slovenske prosvetna zveza je nato ob vnovični londonski konferenci za sklenitev avstrijske državne pogodbe dne 18.1.1948 zahtevala takojšnjo otvoritev javne slovenske gimnazije in učiteljskega v Celovcu; dne 4.2. pa je posebna delegacija SPZ urgirala na prosvetnem ministratvu za slovensko srednjo šolo. Ob tej priložnosti je delegacija izvedela, da proti njeni zahtevi ni ugovarjal le deželni šolski svet za Koroško, marveč tudi krški ordinariat, doseglja pa ni ničesar. Tej urgenci je sledila še ponovna intervencija 27.7.1948 pri prosvetnem ministratvu s zahtevo po otvoritvi slovenske gimnazije in učiteljskega v pričetku novega šolskega leta 1948/49.⁷⁴⁾

**PRIKLADEVANJA SLOVENSKE KULTURNE IN
GOSPODARSKE ORGANIZACIJE ZA LEGALIZACIJO**

V orisu slovenskega vprašanja na Koroškem po drugi svetovni vojni smo obravnavali predvsem odnos britanske sosedbene oblasti in avstrijskih političnih strank na Koroškem do slovenskega vprašanja. Večkrat smo tudi omenili aktivnost množičnih slovenskih organizacij v okviru Osvobodilne fronte, omenili smo dalje številčni obisk slovenskih kulturnih prireditev in drugih zborovanj v letu 1947, pa tudi opozorili na krizo v vodstvu Kmečke zveze in Slovenske prosvetne zveze navzven povezano z imeni dr. Vinka Zvittra in dr. Jožka Tischlerja. Na tem mestu pa se želimo predvsem omejiti na okoliščine, ki so vplivale na vprašanje legalizacije slovenskih gospodarskih in kulturnih organizacij na Koroškem. Žal obsega dostopno gradivo za organizacije, ki jim britanska ter avstrijska oblast nista dovolili delovanja, kot so Zveza mladine, Antifašistična fronta žena, Društvo političnih internirancev in obsojancev le posamezne podatke, izčrpnjeji pa so podatki za organizacije, ki jim je oblast dovolila delovati. Če ni drugače navedeno, črpamo podatke o posameznih organizacijah iz spomenice pokrajinskega odbora OF za Koroško sestavljene predvsem na podlagi dopisov britanskih in deželnih oblasti slovenskim organizacijam, katerih originale nisem uspel najti (spomenica je bila poslana mednarodniškemu svetu za Avstrijo z dne 28.2.1948).¹⁾

Antifašistična fronta žena

Že pri razpravljanju o odnosu britanskih in avstrijskih oblasti do vprašanja legalizacije Osvobodilne fronte in njenih organizacij v letih 1945 in 1946 smo omenili prošnjo iniciativnega odbora APŽ za legalizacijo te organizacije marca meseca 1946. Videli smo tudi, da je na to prošnjo bil 17.10.1947

izdan odlok varnostnega direktorja za Koroško št. 28479/SD/16, ki je prepovedal delovanje tako Antifašistični fronti žena kakor Zvezi mladine za slovensko Koroško.

Zveza mladine za Slovensko Koroško

Iz Vestnika, informacijsko glasilo aktivistov Osvobodilne fronte za slovensko Koroško je dne 18.12.1945 sporočilo, da je imela Zveza mladine konec leta 1945 razen osrednjega tri okrajne, 26 občinskih in 40 krajevnih odborov ter včlanjenih skupno kakih 900 mladincev in mladink. Iz poročil na sejah pokrajinskega odbora pa OF ugotovimo, da je prav mladina pokazala v primerjavi z drugimi organizacijami OF tako v organizacijskem kakor v političnem in kulturno-presvetnem delu največjo aktivnost. Ob tem je razumljivo, da so oblasti odklanjale tako kot Zvezi antifašističnih žena legalizacije organizacije (npr. 17.10.1946). V skladu s to odklonitvijo je varnostna direkcija konec leta 1946 tudi aretirala sekretarja Zveze mladine Danila Kuperja, ki se je moral po aretaciji dne 14.2.1947 zagovarjati pred britanskim vojaškim sodiščem, češ da je "kot sekretar mladine Osvobodilne fronte deloval za ilegalno in nepriznane organizacije".²⁾ Zanimivo podrobnost je poročal Presedienst OF dne 23.11.1948 o odgovoru varnostne direkcije v Celovcu na vlogo Zveze mladine napisano v slovenskem jeziku. Odgovor pravi, da "... se morajo prošnje vlagati po ustavnih določilih v nemškem jeziku...", zato se varnostna direkcija ne čuti dolžna odgovoriti na tako vlogo.

Društvo koroških partizanov

Pri orisu odnosa britanskih oblasti do slovenske manjšine leta 1946 smo opozorili na dejstvo, da so Britanci tega leta z odlokom št. 345/1/46 prepovedali delovanje dne 4.4.1946

ustanovljenemu Društvu koroških partizanov. Kljub prepovedi pa je društvo priredilo več pokopov med vojno padlih borec ter postavilo spomenik 83 padlim partizanom v St. Rupertu pri Velikovem oktobra 1947. - Poleti 1947 se je društvo znova skušalo obnoviti pod imenom "Zveza bivših partizanov Slovenske Koroške",³⁾ za snoter pa je postavila združevanje vseh aktivnih članov odpora proti nemškemu fašizmu, gojitev in dviganje protifašistične in demokratične miselnosti in v ta namen prirejanje sestankov, prireditev in izdajanje primerne literature. Prav tako je nameravala delovati za dokončno izkoreninjenje nacistične in velikomadžke miselnosti in v ta namen iskati stike s podobnimi organizacijami drugih dežel, da bi se tako utrdilo prijateljstvo s drugimi narodi, predvsem pa utrjevati enotnost z avstrijskimi protinacisti. Na humanitarnem področju si je Zveza koroških partizanov stavila za naloge skrbeti in podpirati svoje padlih borec.⁴⁾

Društvo političnih internirancev in obojencev

Po ustanovnem običnem zboru društva 9.3.1946 je dne 23. 11. 1946 koroška deželna varnostna direkcija razpustila tudi to društvo s odlokom št. 32327/SD/1946/ Dr. Sch.⁵⁾ Delno je prepovedano društvo nadomestila tako imenovana slovenska sekcija v avstrijski Zvezi bivših zapornikov (KZ-Verband).

Zveza slovenskih izseljencev

Že pri opisu položaja slovenske manjšine leta 1945 smo omenili, da so avstrijske oblasti posvečale precej pozornosti prav vprašanju tistih Korošcev, ki so jih bile nacistične oblasti pregnale leta 1942 s Koroške. Omenili smo tudi, da je bila izselitev 278 slovenskih koroških družin v dneh 14. in

15.4.1942 dejanski pričetek širše zasnovane izselitve 50.000 južnih Korošcev.⁶⁾ - Vendar pa so se kljub omenjeni skrbi po-svetovalnega koroškega deželne odbora in kasneje deželne vla-de odškodninske zahteve izseljenih Slovencev le počasi reše-vale. Vzrok za to moramo v začetku iskati predvsem pri britan-ski vojaški oblasti, ki je do pomladi 1946 skrbela za slovenske koroške izseljence. Največ zaslug, da je zadeva vendarle na-predovala, pa ima pri tem dr. Jožko Tischler, ki se mu je posre-žilo doseči, da je britanska vojaška oblast naročila v začetku avgusta 1945 koroškim deželnim oblastem, naj ocenijo škodo, ki so jo bili utrpeli slovenski izseljenci.⁷⁾ Po navodilih so se-stavljali komisije, ki so ocenjevale škodo, zastopnik izseljen-cev, zastopnik lokalnih oblasti, pravnik in strokovni izvede-neo.⁸⁾ Take kakor v drugem javnem življenju Koroške se je poka-zalo tudi pri sestavi teh komisij za ocenjevanje škode izselje-nih Slovencev da prizanjkuje ustreznega uradniškega osebja. V velikovški okraju je bil tako imenovan v tako komisijo tudi ing. Mayrhofer iz Lipe, občina St. Peter na Vašinjah, za nacizma uslužbenec agrarnega oddelka takratne deželne vlade, ki se je ukvarjala tudi s posestvi izseljenih Slovencev. Šele na ponovne proteste slovenske javnosti so deželne oblasti odpustile Mayr-hoferja iz službe.⁹⁾

Kot prvo pomoč izseljencem so Britanci v letu 1945 odo-brili 150.000 Šilingov, vendar pa ta vsota ni zadostovala niti za najnujnejše.¹⁰⁾ Jeseni je nato dr. Tischler dosegel, da je deželna vlada vnesla v proračun za mesec november 1945 na račun odškodnine izseljencem milijon Šilingov, vendar pa ga je 5.11. 1945 obvestila deželna vlada z dopisom št. 229/45, da Britanci ne prišanejo na izplačilo te vsote.¹¹⁾ Izseljenci so prejeli znova denarno podporo šele aprila 1946, ko je dunajska vlada ustanovila poseben sklad za izseljence, imenovan "južnokoroška pomoč", ter mu nakazala 50.000 Šilingov. Septembra meseca se je vsota tega sklada dvignila na 1.000.000 Šilingov.¹²⁾

Do tega časa so tudi omenjene avstrijske komisije pre-gledale 238 posvetov izseljencev: Razdelitev dela komisij po političnih okrajih da takole slike:

Šmohor:	6	posestev	ocenjena škoda:	80.160	šilingov
Lienz:	1	"	"	5.610	"
Celovec:	74	"	"	1.148.450	"
Beljak:	53	"	"	79.474	"
Velikovec:	101	"	"	1.071.620	"
Wolfsberg:	3	"	"	50.580	"
Skupaj	238	posestev	ocenjena škoda	3.150.890	šilingov ¹³⁾

Po dostopnih podatkih so komisije ocenjevale škodo izseljenecem v primerjavi s drugimi ocenami zelo nisko.¹⁴⁾ Zanimivo je iz tega časa pojasnilo namestnika deželnega glavarja Perlitscha Janezu Mertlu iz Zmotič pri Brnici, da deželna vlada ne more povrniti izseljenca Slovence povzročene škode.¹⁵⁾ Svoje pa je k položaju slovenskih izseljencev prispevala, enako kakor v letih 1943 in 1944, tudi birokracija celovškega sodišča, pa tudi finančna direkcija za Koroško, ki je pričela maja meseca 1946 terjati od nekdanjih izseljencev zastale davke iz let 1944 in 1945.¹⁶⁾

V ta čas pada po naročilu Osvobodilne fronte tudi ustanovitev Zveze slovenskih izseljencev.¹⁷⁾ Na ustanovnem zboru - bil je 1.2.1946 in se ga je udeležilo 246 predstavnikov izseljenih slovenskih družin - so sprejeli za nalogo Zveze združevati vse med vojno nasilno pregnane koroške Slovence, pa tudi skrbeti za krepitev nacionalne zavesti in podpore izseljenecem na kulturnem in socialnem področju.¹⁸⁾ v ta namen se je 5.2.1946 zglasila delegacija Zveze slovenskih izseljencev tudi pri britanski vojaški upravi v Belji izročiti ji prošnje in predloge za ureditev izseljenskega vprašanja, kar pa so Britanci odklonili.¹⁹⁾ enako tudi koroške deželne oblasti, ki so s odlokom koroške varnostne direkcije št. 10123/SD/14/ z dne 13.8.1946 prepovedale njuno delovanje.²⁰⁾ Zveza je bila zatem znova dovoljena šele v drugi polovici leta 1947 po tem, ko je 28.6. 1947 zahteval predstavnik slovenskih izseljencev pri koroškem

deželnem glavarju takojšnjo legalizacijo zveze, preklic odloka varnostne direkcije iz avgusta 1946 in priznanje zveze kot edinega zastopnika slovenskih izseljencev, enako takojšnjo revizijo ocenjene škode, ki se jo bili utrpeli izseljenci.²¹⁾ Tej pritožbi je sledil 22.7.1947 odlok avstrijskega notranjega ministra Helmerja, ki je razveljavil odlok o prepovedi.²²⁾

Slovenska prosvetna zveza

Pri orisu položaja koroških Slovencev po maju 1945, smo omenili, da so britanske vojaške oblasti sicer tja do pomladi 1946 dovoljevale nepolitično kulturno dejavnost slovenskih prosvetnih društev, da pa so zavrnile vnovično prošnjo nekdanjega odbora osrednje slovenske kulturne organizacije Slovenske prosvetne zveze z dne 21.8.1945, da bi smela obnoviti svoje delovanje.²³⁾ 24) Štiri mesece pozneje je 27.12.1945 Osvobodilna fronta znova v posebni vlogi deželni vladi zahtevala dovolitev delovanja Slovenske prosvetne zveze.²⁴⁾ Tej in drugim intervencijam pri britanski vojaški oblasti v Celovcu je sledila dne 25.1.1946 spomenica Osvobodilne fronte zavezniškemu kontrolnemu svetu na Dunaju. Posledica izročitve te spomenice je bila vnovična britanska zahteva po predložitvi prošnje za legalizacijo Slovenske prosvetne zveze. Zadevna vloga je bila izročena britanskim oblastem dne 11.2.1946 skupaj s prošnjo, da se dovoli delovanje 43 za nacizma zatrtim prosvetnim društvom.²⁵⁾ Naposled so Britanci spomladi 1946 naročili koroški deželni vladi, naj izda potrebno privoljenje za obnovo osrednje slovenske kulturne organizacije, vendar pa je deželna vlada zahtevala od nekdanjega odbora SPZ spremembo nekaterih točk pravil.²⁶⁾ Končno je varnostni direktor za Koroško z odlokom št. 2202/SD/46/K dne 16.5.1946 dovolil SPZ delovanje.²⁷⁾ Medtem pa se je sestel 22.3.1946 ustanovni občni zbor SPZ, ki je izvolil za predsednika zveze dr. Jožka Tischlerja, za tajnika pa dr. Mirta Zwittera.²⁸⁾

Do konca leta 1946 so oblasti od 43 predvojnih slovenskih prosvetnih društvom dovolile delovanje komaj 27; prepovedale pa so tudi več slovenskih kulturnih prireditev in javno razo-

bešanje vabil za kulturne prireditve v slovenskem jeziku.²⁹⁾ Očitno zaradi znenja, da tudi prosvetna društva politično delujejo v okviru Osvobodilne fronte, je varnostni direktor za Koroško z odlokom št. 30040/46/SP/ dne 16.4.1946 določil policijsko cenzuro vseh prireditev SPZ in zahteval mesečno prijavljanje članov.³⁰⁾ Zaradi enakega suma so oblasti tudi izvedle več hišnih preiskav pri članih obnovljenih prosvetnih društev v Železni Kapli, Kotnari vasi, Pliberku, Žitari vasi, Št. Petru na Vašinjah, Škocijanu, Št. Jakobu v Rožu, Škofičah, Logi vasi, Kostanjah in na Brnci.³¹⁾ Šele na vnovični protest SPZ je koroška varnostna direkcija preklicala odlok z dne 16.11. o prijavi prireditev ter imen članov prosvetnih društev, kar pa okrajna glavarstva očitno niso vedno upoštevala. Za velikovško okrajno glavarstvo je ohranjen podatek z dne 19.2.1947, po katerem je zahtevalo okrajno glavarstvo od slovenskega prosvetnega društva Peca v Šnihelu nad Pliberkom poiznasko prijavo članstva.³²⁾ Julija 1947 pa je pričela ob aktualizaciji koroškega vprašanja varnostna direkcija prepevedovati na kulturnih prireditvah svobodo govora in sprejemanje resolucij o koroškem vprašanju. Tako je z odlokom št. 16.021/47/Sad. z dne 31.7.1947 prepovedala pri kulturni prireditvi v Podljubelju 3.8.1947 nastopiti s "političnimi govori, branjem resolucij in vsakim političnim delovanjem". Hkrati je varnostna direkcija zagrozila z razpustitvijo prireditve, če bi njene prepovedi ne upoštevali.³³⁾ Očitno je skušala varnostna direkcija maja prihodnje leto na podlagi gornjih določil ovreči tudi legalnost občnega zbora SPZ, na katerem je bil za novega predsednika Slovenske prosvetne zveze namesto dr. Joška Tischlerja izvoljen dr. Franci Zwitter.

Zveza slovenskih zadrug

Pri pregledu akcij začasnega koroškega deželnega odbora iz maja 1945 smo ugotovili, da se je ukvarjal z vprašanjem vrnitve premoženja izseljenim koroškim Slovincem, pustil pa ob strani povračilo škod in premoženja med nacizmom zatrtim kulturnim in gospodarskim organizacijam slovenske manjšine. Pač pa je v odgovoru na spomenico Osvobodilne fronte z dne 27.6.1945 britanske vojaška oblast dne 9.7. zahtevala podroben pred-

log za obnovo slovenskih zadrug.³⁴⁾

Kakor vemo britanska vojaška oblast v odgovoru z dne 24.7.1945 ni ugodila tej zahtevi z motivacijo, da gospodarski položaj ne dovoljuje obnove slovenskih zadrug in dodala, da bo stvar odložena do tedaj, ko bodo dane možnosti za njihovo vnovično upostavitve. Takrat se bo to vprašanje obravnavalo naprej.³⁵⁾

Šlo je za obnovo 48 raznih zadrug: 36 hranilnic in posojilnic, 4 živinorejskih zadrug, 2 blagovnih zadrug, zadrugne elektrarne in vzajemnega društva proti požarnim nezgodam,³⁶⁾ ki pa so bile po napadu na Jugoslavijo razpuščene, oziroma postavljene pod komisarično vodstvo.³⁷⁾ To dejstvo je upoštevalo tudi celovško registracijsko sodišče,³⁸⁾ tako da so bile ob razpadu nacizma 1945 leta 4 zadrug še vedno nespremenjene,³⁹⁾ 4 zadrug in zveza sama so imele nacistične komisarje, 12 zadrug je bilo s pomočjo komisarjev spremenjenih v nemške, 12 zadrug po enaki poti združenih z nemškimi,⁴⁰⁾ 41) Zemljiško posest zadrug pa je doletela tale usoda:⁴²⁾ v 5 primerih je ostala nespremenjena, v 2 je prišla pod gestapovsko zasedbo, v 10 v prevzem in last nemških zadrug in v 6 primerih so jo nemške zadrug prodale.⁴³⁾

Tako stanje slovenskega združništva je ostalo tudi po maju 1945, enako pa tudi za nacizma v zadrugni register vpisani komisar zadrugne zveze Karel Geisener, ki je še naprej skušal preprečiti vsako delo kakor tudi ureditev vprašanj slovenskega združništva. Kljub tem oviram se se nadaljevala priznavanje za obnovo slovenske Zadrugne zveze, ob katerih je POOF sklenil še tega leta sklicati sestanek nekdanjega upravnega in nadzornega odbora.⁴⁴⁾, 45)

Na vnovično intervencijo predstavnikov Osvobodilne fronte in iniciativnega odbora zadrugne zveze (predvsem dr. Mirta Zwitter in dr. Franca Petka) pri britanski vojaški upravi je končno februarja 1946 polkovnik Sisson dal deželnemu glavarju nalog o vnovičnem priznanju slovenskih zadrug.

Koroška deželna vlada je to britansko sugestijo sprejela na seji 6.3.1946 in načelno sklenila obnoviti slovensko združništvo s formulacijo, da se "slovenske kmetijske zadruge na Koroškem ... načelno spet uspostavijo", njihov svojedrski raspust pa razglasi za neveljavnega.

Magr. Valentin Podgore je kot nekdanji znani slovenski zadržnik ta korak deželne vlade v skladu s svojimi pogledi na slovensko koroško vprašanje z veseljem pozdravil.⁴⁶⁾ Posrečilo se mu je tudi na podlagi sklepa deželne vlade obnoviti leta 1941 zaplenjene posojilnice v Celovcu s starimi pravili, s starim odborom in s starim imenom s čimer bi bila obnovljena zadruga upravičena na vrnitev nekdanjega premoženja. Vendar trgovsko sodišče obnovljene posojilnice ni hotelo registrirati kot naslednice predvojne, pač pa jo je vpisalo v združni register pod novo številko.⁴⁷⁾ Problem se je nato rešil šele prihodnje leto.

V to prizadevanje se je vključila tudi deželna vlada. Dne 16.4.1946 je namreč Rudolf Cefarin sklical posebno sejo, na kateri naj bi razpravljali o obnovi slovenskih zadrug; na to sejo je povabil tudi poseben tričlanski odbor, ki naj bi ga sestavljali Valentin Podgore, predvojni predsednik Zadrugne zveze F. Lapuš, ki pa je odklenil udeležbo in vanko sodelovanja, in trgovec Heinrich Osterman, proti kateremu je ravno tekla preiskava na podlagi zakona o vojnih sloščinah.⁴⁸⁾ Deželna vlada je tudi sporočila trgovskemu registru celovškega deželnega sodišča, da naj črta nacističnega komisarja slovenskih zadrug Geissnerja in naj vnovič vpiše stari naziv zadrugne zveze,⁴⁹⁾ posebno še, ker osrednji odbor predvojne Zadrugne zveze za nacizma formalnopravno ni bil razpuščen. Zato se je mogel po objavi sklepa deželne vlade sestati dne 24.5.1946 na prvo povojno sejo,⁵⁰⁾ na kateri pa je zavrnil v skladu s cilji Osvobodilne fronte namen deželne vlade, da bi nadomestila dotedanjega komisarja Zadrugne zveze s neizvoljenimi slovenskimi zastopniki. Po takratnem mnenju glavnega odbora Zadrugne zveze je bila taka zavrnitev nujna, ker je po nekaterih ocenah V. Podgore v raz-

govorih z deželno vlado zastopal mnenje, da ni treba upostaviti stare stanje in povrniti škodo, pač pa, da je za vsak primer ugotoviti ali naj se obnovi slovenska posojilnica ali pa naj ostane še naprej za nacistično združena slovenska in nemška posojilnica.⁵¹⁾

Odbor je posredoval deželni vladi tudi sklep, da je združni odbor edini zakoniti zastopnik slovenskih zadrug na Koroškem. Poudaril je, da je zahteval 12.6.1946⁵²⁾ od deželne vlade izbris nacističnega komisarja Geisserja iz trgovskega registra in ponoven vpis Slovenske zadrugne zveze in njenega predvojnega odbora.⁵³⁾

Kmalu zatem se je 28.7.1947 sestal v Celovcu izredni občni zbor Zadrugne zveze. Na njen je predsednik Zveze podal poročilo načelstva o stanju slovenskega zadrugništva po letu 1941. Ob tem je sporočil, da je dobil on povabilo deželne vlade na razgovore za obnovitev slovenskega zadrugništva, h katerim sta bila kot zastopnika zveze povabljeni tudi Podgorec in Osterman. Povedal je, da so⁵⁴⁾ na teh razgovorih zedinili, da bo deželna vlada postavila tri komisarje (Podgorec, Ostermana in Lapuš) z nalogo, da razpišejo po posameznih krajih volitve v nadzorne odbore zvezinih članic. Ti odbori naj bi vplivali na odbore postavljene med vojno, da bi pristopili k Združni zvezi. Lapuš pa je imenovanje iz načetih vzrokov odklonil, kar so odobrili tudi zastopniki posojilnic in hranilnic se na zboru posebej zahtevali v slovenskem zadrugništvu obnovitev stanja iz leta 1941. Soglasno je bilo sklenjeno, da se zahteva izbris Geisserja iz zadrugnega registra, s čimer bi predvojni odbor zveze postal avtomatično njen pravni zastopnik. Udeleženci občnega zbora so tudi pooblastili vodstvo zveze za nadaljnje ukrepe, ki bi se mu zdeli primerni. Sklenili so, da bodo po vseh krajih, kjer so bile leta 1941 slovenske zadruge, sklicali stare odbore, jih po potrebi izpopolnili, napravili vloge, da se jim kot zakonitim zastopnikom takoj predajo knjige in premoženje nekdanjih zadrug.⁵⁴⁾

O stanju slovenskega zadrugništva in o sklepih izred-

nega občnega zbora sta bili 17.8.1946 vnovič obveščeni deželna vlada in tudi britanska civilna uprava na Koroškem.⁵⁵⁾ Medtem pa je 1.5.1946 namestnik deželnega glavarja Hans Ferlitsch izdal navodile o dopolnitvi združnega registra celovškega sodišča s vpisom slovenskih hranilnic in posojilnic.⁵⁶⁾ Kot kaže deželna vlada Italije izrednega občnega zbora Zadrugne zveze ni obravnavala, pač pa je dokončno sklenila postaviti magr. Podgoren in H. Ostermana za komisarja Zadrugne zveze. V trgovski register deželnega sodišča sta bila vpisana dne 2.9.1946.⁵⁷⁾ Proti tej gesti deželne vlade je sklenila Zadrugna zveza obrniti se na zavezniški kontrolni svet na Dunaju. Sodeč po Slovenskem vestniku z dne 11.10.1945 je bila ta odločitev varok za vnovični sestanek zastopnikov koroške deželne vlade in predstavnikov slovenskega združništva dne 14.9.1946. Udeležili so se ga zastopniki deželne vlade, načelnik nemške Zveze koroških reiffeisankov, na novo imenovana komisarja slovenskih zadrug ter revizor Zadrugne zveze učitelj Tomo Kupper. Kot zastopnik Zadrugne zveze je na sestanku odrekal obema komisarjema polnomočje zastopati Zadrugno zvezo ter možnost razpolagati z združnim premoženjem. Zdi se, da je na tem sestanku Rudolf Cefarin predlagal ustanovitev posebnega odbora predlagateljev Slovenske zadrugne zveze.⁵⁸⁾ O tem sestanku je dne 23.9.1946 koroška deželna vlada sporočila, da so "rezultati teh razgovorov predlogi, ki bodo predloženi koroški deželni vladi, ustvarijo pa naj pogoje za končnoveljavno ureditev tega vprašanja. S tem je v najkrajšem času pričakovati popravo slovenski manjšini Koroške od nacističnih oblasti povzročene krivice v avstrijski republiki".⁵⁹⁾

Še najbolj pozitiven ukrep deželne vlade pri obnavljanju slovenskega združništva v tem času je bil poskus izvršiti obračun med slovenskimi in nemškimi zadrugami: "Po prvem razgovoru pa so prišli gospodje do mnenja, da to obračunavanje ni brez težav in da bi bilo boljše, zaprositi splešno Zadrugno zvezo na Dunaju, da pošlje strekovnjaka ter posreduje med Slovenci in Nemci. Pisali so zvezi, ki je odgovorila, da se na-

vedbe gestapovcev in njihovega ravnatelja Geissnerja pravno-veljavno, ker so po prevratu sklenili po nalogu gestapovcev obšne zборе naših zadrug in so baje tudi sklenili, da se hočejo združiti z Nemci. Vse to so vpisali v združni register in vse je baje danes veljavno. Ravnatelj nemške Zadrुžne zveze Betzler je iz tega naziranja takoj pri nekem posvetovanju napovedal, da bo pri vsaki zadrugi prišel s Slovenci pravdo".⁶⁰⁾ Od odvzetega premoženja je bilo celovški posojilnici vrnjeno posestvo v Sekiri, ki ga je medvojni kupec prestevaljno vrnil,⁶¹⁾ denar, dolžnike in vlagatelje te hranilnice pa je še naprej obdržala nemška Zadrुžna zveza.

Za javno izjavo deželne vlade z dne 23.9. je prišel 18. 12. 1946, še ob pripravah na konferenco zunanjih ministrov, na kateri naj bi razpravljali o sklenitvi avstrijske državne pogodbe, odlok, ki je načelno upostavljal slovenske posojilnice oziroma zadrugе, razglasil za neveljavnega odlok, na podlagi katerega je gestapo imenoval komisarja slovenskim zadrugam in, preklical, s katerimi so bile slovenske zadrugе združene z nemškimi, ter vseboval določilo, da lahko stari odbori slovenskih zadrug in nadzorstva znova pričnejo delo.⁶²⁾

V dokumentu št. B 23.389 - 7-I z dne 23.1.1947 je deželna vlada znova poudarila: "Koroška deželna vlada je 18.12.1946 sklenila, da obnovi slovensko združništvo na Koroškem. Pri tem se je treba nasloniti na bivše člane načelstva in nadzorstva". V tem aktu pa je zanimiv podatek, da ima koroška varnostna direkcija nalogo preiskati politično preteklost odbornikov slovenske zadrुžne zveze.⁶³⁾ - Z omenjenimi odloki deželne vlade je bilo načelno urejano vprašanje zadrug brez posestva ali katerih zemljišče ni bilo odprodano, odprto pa je ostalo vprašanje zadrug s posestvom, ki je bilo prišlo ali v tretje roke ali v last nemške zadrुžne zveze (Raiffeisenverband).⁶⁴⁾

V skladu s sklepom deželnega zbora tik pred pričetkom londonskih pogajanj dne 28.1.1947 ("deželna vlada naj poskrbi za čimprejšnjo obnovo slovenskega združništva po stanju, kakršno je bilo 1.1.1938")⁶⁵⁾ je deželna vlada v odloku št.

41.958/7/47 dne 22.5.1947 končno odredila ponovno osumosvojitve in priznanje razpuščenih slovenskih zadrug, vendar pa hkrati omogočila zastopnikom nemške združne zveze sodnijski ugovor proti temu odloku. Zanimivo je, da so pri formuliranju zgornjega odloka sodelovali tudi zastopniki nemške združne zveze, pa tudi, da celovško deželno sodišče ni omogočilo kljub zakonskim določilom slovenski združni zvezi vpogled v priziv nemške vrstnice.⁶⁶⁾

Še pred sprejetjem omenjenega odloka je bila obnovljena posojilnica v Sinči vasi.⁶⁷⁾ Tej obnovi pa se je uprlo trgovsko sodišče, ki je najprej vlogo obnovljene zadruge za vpis v trgovski register zavrnilo, konec aprila ali v začetku maja 1947 pa ji odreklo vpis v združni register. Obnovljena je bila tudi posojilnica na Dješkah, proti čemur je vložil priziv ravnatelj nemške združne zveze.⁶⁸⁾ V nadomestilo za vrnitev premoženja slovenskim zadrugam so nemška združna zveza in drugi, ki so se okoristili s premoženjem zatrtega slovenskega združništva sredi leta 1947 ponudili slovenskim zadrugam obračun, s katerim bi bila pravnoveljavno priznana odprodaja posesti slovenskih zadrug. Da se avstrijski zakonodajci ni posrežilo rešiti podobnih drugih primerov, je opazil tudi uslužbenec deželne vlade v Innsbrucku dr. Fell v listu *Berichte und Informationen* 1.8. t.l.: "Postava o popravljanju Avstrijcem prizadete škode ni zadovoljila. Najši bi videli postavo, ki bi razveljavljala vse po sili izvedene postavbe in prodaje po 11. 3.1938 in to s uradnim ukazom ne šale na tožbo prizadetega lastnika. Če tistega človeka, ki je škodo trpel, ni več, naj se vrednost prepusti skladu za popravljanje škode".⁶⁹⁾

Seveda je slovenska združna zveza odklonila take stališče nemške partnerice, enako tudi celovška posojilnica na odberovi seji dne 28.8. Poročilo o seji celovške posojilnice v Koroški kroniki grenko zaključuje: "Dekler odgovorni činiteљи take postopajo, ne moremo Slovenci verjeti, da je misel o enakopravnosti Slovencev in popravljanju prizadete jim škode resna. Ta primer kaže, da se pri denarju ljubezen neha."⁷⁰⁾

Zadružna zveza pa je v vnovični vlogi dne 20.9.1947 zahtevala od deželne vlade dokončno upostavitve zakonitih pravic slovenske zadružne zveze. V odgovoru je deželna vlada 29.10. v pismu št. 60.851/7/1/47 pojasnila, da ni pristojna reševati ta vprašanja, ker urad koroške deželne vlade nima ustreznih pooblastil.⁷¹⁾

Zaradi nejasnega pravnega položaja in odklonilnega stališča deželne vlade se je slovenska zadružna zveza obrnila dne 27.11.1947 s protestom na medzavezniški svet na Dunaju s zahtovo, da bi ta zagotovil zakonitost in pravice slovenskemu sadružništvu ter takojšnje vrnitev med vojno odvzetega premoženja.⁷²⁾ Posledica te intervencije je bila, da je osrednja vlada prišla proučevati probleme in stanje slovenskega sadružništva na Koroškem. Dne 6.2.1948 je prišlo tudi v ministrstvu za zaščito premoženj in za gospodarske načrtovanje do razgovora med predstavniki sedmih osrednjih ministrstev in zastopniki slovenske sadružne zveze, na katerem je bila priznana pristojnost avstrijske vlade za ta vprašanja. Zastopniki ministrstva za zaščito premoženj in gospodarsko načrtovanje so tudi predlagali pravni postopek za vrnitev premoženja slovenskemu sadružništvu, to pa je bil, po besedah poznavalca takratnega dogajanja dr. Mirta Zwitter, zelo "komplisirani postopek, katerega pravna podlaga naj bi bil tako imenovani 7. povračilni zakon (Rückstellungsgesetz), ki pa se je tedaj šele v osnutku pripravljaj in še (dr. Zwitter je pisal članek, ki ga citiramo leta 1949) nima pravne veljavnosti. Za zavarovanje orepanega premoženja pa je pristojno ministrstvo svetovale imenovanje javnih upravnikov, ki naj bi jih zadružna zveza za orepane premoženje predlagala in bi ti upravljali to premoženje po zakonitih predpisih do končno veljavne vrnitve upravičenim bivšim lastnikom."⁷³⁾

O teh predlogih je zavzel osrednji odbor sadružne zveze svoje stališče v vlogi vladi dne 18.3.1948. V vlogi je ugotavljal, da se sadružna zveza strinja s imenovanjem javnih upravnikov za vsa bivša posestva sadrug in da bo ustrezne predloge poslala pristojnemu ministrstvu. O povračilnem postopku ne pod-

lagi sedmega povračilnega zakona pa je vloga menila, da ne vidi v njem poročstva za uresničenje praktične isvedbe zahtev slovenskih zadrug. Slovenska zadrurna zveza si je tudi pridržala pravico predložiti podrobne predloge za ureditev posameznih primerov in se izrazila pripravljeno za vnovične morebitne razgovore o vprašanju slovenskega zadrurništva.

S pisмено vlogo z dne 25.3.1948 je zveza zahtevala tudi pravnoveljavni odpoklic nacističnih komisarjev, ker so oblasti še naprej osporavale zakonitost odloka deželne vlade. Nadaljnja vloga z dne 2.4. pa je vsebovala zahtevo po imenovanju javnih upravnikov za štirinajst zadrurnih posestev.

Na te vloge je ministristvo za zaščito in gospodarsko načrtovanje načelno odgovorilo v odloku št. 26.214 - 1/48 z dne 27.3., s katerim je osporavalo svoje prejšnje nasvete in ponovno predlagalo, naj se počaka, da bo začel veljati sedmi povračilni zakon. Tako stališče osrednjih državnih oblasti pa je slovenska zadrurna zveza v vlogi dne 28.4. v celoti zavrnila ter ponovno naglasila svoje stališče in zahtevala: preklic pravne veljavnosti nezakonitega nacističnega nasilja ter priznanje popolne samostojnosti in obstoja vseh bivših slovenskih zadrug. Za te zadrurge so pravnoveljavni edino stari odbori, stare firme in stara pravila; takojšnje zavarovanje uropanih posestev z imenovanjem javnih upravnikov, ter javni upravniki naj dobijo zakonite polnomočje, da ugotovijo in vrnejo obnovljenim slovenskim zadrugam uropano premoženje.⁷⁴⁾ Zahtevo po povrnitvi škoda prizadejane koroškim Slovencem za časa nacizma vsebuje tudi spomenica slovenske zadrurne zveze medzavezniškemu svetu za Avstrijo z dne 23.4.⁷⁵⁾

Nedvožno je ta spomenica prišla sočasno z odhodom jugoslovanskega predstavnika dr. Aleša Beblerja v London na novo konferenco za sklenitev avstrijske državne pogodbe. Po naključju pada prav v te dni tudi sklep višjega deželnega sodišča v Celovcu (22.4.1948) o zavrnitvi sklepa koroške deželne vlade z dne 22.5.1947 o načelni obnovi uničenih slovenskih zadrug.⁷⁶⁾ Po sodbi deželnega sodišča bi morali analogno kakor

celovške hranilnice črtati iz registra trgovskega sodišča v Celovcu še nadaljnjih 15 slovenskih zadrug.⁷⁷⁾ To odločbo, ki jo je novembra meseca potrdilo tudi višje trgovsko sodišče v Gradcu⁷⁸⁾ naj bi bilo pravno razpuščeno in izbrisano 22 slovenskih zadrug.⁷⁹⁾ Pravni položaj slovenskega združništva v tem letu pa najlepše pojasnjuje telegram koroške deželne vlade notranjemu ministratvu na Dunaju dne 7.6.1948, v katerem je deželna vlada prepustila obnovitev za nacizma zatrtih slovenskih zadrug presoji političnega položaja po ministru za zunanje zadeve dr. Gruberju.⁸⁰⁾

Problem, ki ga obdelujemo, se je pričel obravnavati šele ob vnovični londonski konferenci za sklenitev avstrijske državne pogodbe leta 1949. Kakor je obljubil koroški deželni zbor tik pred prvimi razgovori za sklenitev državne pogodbe, sta obnovo slovenskega združništva 10.12.1948 predlagala v imenu ljudske in socialistične stranke H. Schumy (ÖVP) in Lager (SPÖ) v imenu tovarišev dunajskemu parlamentu. Predlog zakonskega načrta je določal obnovo slovenskih zadrug v Borovljah, Celovcu, Sinči vasi (s sedežem v Dobri vasi), Galiciji, Glinjah, Rodišah, Kotmari vasi, Mariji na Zilji, Podljubelju, Selah, Smihelu pri Pliberku, Škofičah, Logi vasi, Otoku, Št. Ilju, Št. Jakobu v R., Štebnu pri Beljaku, Št. Jurju na Zilji, Št. Lenartu pri sedmih studencih, Sv. Štefan na Zilji, Št. Tomažu, Velikovu, Vovbrah in Zelinjah. Teh 22 zadrug naj bi v tem mesecu po sprejetju zakona izvolilo nova načestva in nadzorne odbore, da takrat pa naj jih zastopajo tiste osebe, ki so bile v času ukinitve člani združnih odborov.⁸¹⁾ Na obravnavo novega zakonskega predloga so bili povabljeni tudi predstavniki Zadrugne zveze.⁸²⁾ - Zakon, sprejet 8.2. leta 1949, dva dni pred napovedanim sestankom zunanjih ministrov v Londonu, kar kaže tudi na politično ozadje zakonodajalca pogojeno s konferenco za sklenitev avstrijske državne pogodbe, je določal, da se da gospodarskim zadrugam koroških Slovencev možnost, da zaprosijo za razveljavitev gestapovskih odločitev iz leta 1941 o zaplenbi njihovega premoženja.⁸³⁾ Die Neue Zeit je ob spre-

jetju tega zakona zapisala, da je prišlo ob sprejetju tega zakonskega oamutka "v debati ... do izraza soglasno mišljenje, da je treba vrniti slovenski manjšini vse premoženje, ki ga je izgubila v nacionalsocialistični eri".

Z novim zakonom so bile formalno dane vse možnosti za obnovo slovenskih zadrug. V debatah ob njegovem sprejemanju pa so bili tudi ugovori, da bi se v zakon vnesla določila o vrnitvi premoženja med vojno uniženim zadrugam. Ugovor je menil, da že obstajajo posebna zakonska določila, ki omogočajo vrnitev premoženja za nacizma razpuščenih pravnih oseb, tako imenovani povračilni zakon. Vsekakor pa ta ugovor ni bil resen, saj je parlament že isti dan, ko je sprejel zakon o obnovi slovenskih zadrug, sprejel še poseben zakon o vrnitvi premoženja avstrijskim strankam in njih sorodnim organizacijam (Rückgabegesetz z dne 6. februarja 1947). Ta zakon je olajšal in poenostavil vrnitev premoženja ter omogočal da se ga izroči celo sorodnim novim organizacijam iste politične grupacije.⁸⁴⁾

Kot rok za obnovo slovenskih zadrug je bil z zakonom določen 15.6.1949. V šestih tednih se je Zadrugni zvezi posredilo pripraviti dvajset občnih zborov starih zadrug in jih registrirati v zadrugnem registru tako, da je bilo do roka določenega z zakonom za vnovično upostavitvev slovenskih zadrug obnovljenih dvajset zadrug razen zadrug Št.Štefan na Zilji in Št. Jurij na Zilji, ki se ju nekdanji odbor ni upal več obnoviti.⁸⁵⁾ Izgubljena je bila tudi hranilnica in posojilnica v Lečah, ki se je postopoma spreminjala v nemške in je že leta 1948 zapustila Zadrugno zvezo.⁸⁶⁾ V celoti je bilo do 15.6. obnovljeno 33 kreditnih zadrug, štiri živinorejske, dve blagovni in seveda Zadrugna zveza.⁸⁷⁾

Z dotedanjimi prizadevanji pa še vedno ni bile rešene vprašanje premoženja teh zadrug. Ker so bili uniženi ali odnežani arhivi zadrug, je bilo treba iskati sled za nekdanjim premoženjem. Vsako zahtevo po vrnitvi premoženja je bilo treba posebej prijaviti. Končno se je nabralo 57 zahtev po tretjem

in ena po drugem povračilnem zakonu. Oba zakona sta namreč določala različen pravni postopek. Drugi povračilni zakon z dne 6.2.1947 je tako določal vrnitev odvzetega premoženja, ki je bilo v lasti republike Avstrije; o zahtevah po tem zakonu so bile krajevno pristojne pokrajinske finančne direkcije. Proti njihovim odločitvam je bil možen priziv na dunajsko ministrstvo za zaščito premoženja in za gospodarsko načrtovanje. Za večino zahtev slovenskih zdruag pa je veljal tretji povračilni zakon, prav tako z dne 6.2.1947. Ta zakon je obravnaval vse druge primere za vrnitev premoženja. Postopek so vodile posebne "povračilne komisije" pri deželnih sodiščih. Za postopek so veljali predpisi izven spornega in civilnega pravnega postopka: ustna obravnava, zaslišanje strank, prič in vsa dokazna sredstva, javnost obravnav in razdelitev stroškov. Povračilne komisije so zasedale kot tričlanski senati s sednikom kot predsednikom in dvema prisednikoma, od katerih je bil eden iz vrst oškodovancev iz nacističnega obdobja. Dokaze za povrnitev škode je moral po tem zakonu oskrbeti oškodovanec, ki pa dostikrat do lastnega imetja ni imel dostopa. Povračilne komisije so odločale s sodbami, proti katerim je bil možen priziv na komisije pri višjih deželnih sodiščih in na komisije na Dunaju. Zakon je zatem določal možnost poravnave med spornima strankama. 88)

Pri preseganju dela povračilnih komisij je leta 1950 posnavalec dela teh komisij dr. Mirt Zwitter ugotavljal, "... da sodna praksa povračilnih komisij ... vedno jasneje popušča v prilog nacistov ... Vzrok zato moramo iskati v političnem razvoju v Avstriji, kjer vse sedanje stranke anubije bivše nacisti, kolikor ti niso že organizirani v svoji posebni 'Zvezi neodvisnih'. Za naše gledanje na povračilne procese je bilo to spoznanje še posebno važno, zakaj nedvomno ni bilo naključje, da so prav koroški poslanci ÖVP zahtevali prvi spremembo tretjega povračilnega zakona v prilog nacistom s pomočjo noveliranja. Za nas najbolj zanimivo pa je morale biti, da je zahtevo po novelizaciji v avstrijskem parlamentu sprejel ing. V.Schumy,

ki je šef avstrijskega združništva in mu je bil položaj naših zdruget temeljito znan. To pa v času,⁸⁹⁾ ko so pravkar začele vlagati svoje zahteve po tretjem povračilnem zakonu tiste slovenske obnovljene zdruget, katerim je ing. Schumy kot referent za 'Zakom o zopetni upostavitvi slovenskih zdruget na Koroliken' bil priporočal, da ga uporabijo za dosego svojega uropanega premoženja.⁹⁰⁾

Tega leta je bilo delo teh komisij in obnova slovenskih zdruget večinoma končano, enako tudi vrnjeno premoženje slovenskih združnih organizacijam.⁹¹⁾ V celoti je bilo v tem času 53 predlogov za obnovo slovenskih zdruget in za vrnitev njihovega premoženja. Posebno zanimiv je podatek, da je bilo za celovške hranilnico in posojilnico potrebnih 11 procesov, tej pa je sledila velikovška zdruget s petimi. Številčni pregled obnovitvenih procesov po posameznih obnovljenih slovenskih zdrugetah daje naslednje sliko:

Hranilnica in posojilnica Borovlje	1 proces
" " Celovec	11 procesov
" " Dobrla ves	2 procesa
" " Galicija	1 proces
" " Glinje	3 procesi
" " Hodiše	1 proces
" " Št. Jakob v R.	1 "
" " Št. Janž v R.	1 "
" " Kotnara ves	1 "
" " Podljubelj	2 procesa
" " Marija na Z.	2 "
" " Sele	1 proces
" " Šmihel	3 procesi
" " Velikovec	5 procesov
" " Vovbre	1 proces
" " Železna Kapla	1 "
" " Želinje	1 "
" " Šmihel pri Pl.	3 procesi

Hranilnica in posejilnica Žvabek	2 procesa
" " Pliberk	1 proces
Južnokoroška gospodarska zadruga v Sinči vasi	2 procesa
Kmetijska zadruga Železna Kapla	3 procesi
Zveza slovenskih zadrug v Celovcu	2 procesa ⁹¹⁾

Kmečka zveza za Slovensko Koroško

Med stanovske institucije, obnovljene po drugi svetovni vojni na Koroškem, sodi tudi Koroška kmetijska zbornica. Važnost te institucije za deželo je toliko večja, ker zbornica razpolaga s precejšnjimi denarnimi sredstvi za izboljšanje kmetijske tehnike, živinoreje, mlekarstva ter kmetijskih obratov. Prvotna zbornica je bila ustanovljena z zakonom z dne 22.2.1932 (Landesgesetzblatt Nr. 34/1932), na podlagi katerega so si kmetje izvolili svoje stanovske predstavništvo.^{91 a)} V nasprotju z deželnozbornskimi, državnoborskim volitvami in volitvami v občinske zastope pa je volilna pravica v kmetijsko zbornico še danes deloma omejena, s čimer je v bistvu izločen od volitev del malih kmetov in kmečki proletarijat,⁹²⁾ kar bistveno vpliva tudi na sestav tega stanovskega zastopa. Opozorimo naj, da je po zakonu iz leta 1950 znašal volilni minimum 1 ha obdelovalne površine ali 10 ha gozda. Ko pa je novela k zakonu o kmetijski zbornici iz leta 1959 znižala zemljiški minimum na 1 ha gozda, se je na prihodnjih volitvah povečalo tudi število glasov na socialistični listi, s čimer se je delno omajal v kmetijski zbornici dotedanji absolutni položaj kmečke zveze ljudske stranke - Bauernbunda, ki si ga je bila ta zveza vnovič pridobila po drugi svetovni vojni leta 1945 v obnovljeni kmetijski zbornici na podlagi že prej dogovorjenega ključa po podatkih volitev iz leta 1932.⁹³⁾ Za predstavnike koroških Slovencev se na ustanovnem občnem zboru, brez poprejšnjega dogovora s POOF imenovali tri Slovenci: Tomaža Zupanen, Antona Grilla in Karla Nikla. Kasneje je v razgovoru s delegacijo Kmečke zveze za slo-

vensko Koroško, ki je zahtevala v imenu Osvobodilne fronte svoje zastopstvo, predsednik kmetijske zbornice Herman Gruber zavrnil to zahtevo. (Mi smo že 23.11.1945 vnaprej ustregli Vašim željam s tem, da smo na ustanovnem občnem zboru vzeli v kmetijsko zbornico tri gospode iz vaših krogov...) ⁹⁵⁾

Tudi ko je hotel tako postavljeni zbornični svetnik Tomaž Zupanc odstopiti svoj mandat v korist Kmečke zveze dr. Vin-ku Zwitteru, Gruber tega odstopa ni hotel sprejeti. Na seji o-srednjega odbora Kmečke zveze januarja 1947 so bili namreč pre-brali pismo Tomaža Zupanca s sporočilom, da odstopa kot zastop-nik koroških Slovencev v kmetijski zbornici in da daje svojo funkcijo na razpolago Kmečki zvezi. V pismu je prosil, da naj sporoči Kmečka zveza njegov odstop kmetijski zbornici do 25.1. 1947. Sporazumno s poslujočim podpredsednikom zbornice je njen tajnik poslal 22.1. Zupancu odgovor, da sicer sprejema njegov odstop, da pa to vprašanje ne sodi v kompetenco Kmečke zveze, ker ga ta ni imenovala za svojega zastopnika in ker je bil po-stavljen za zborničnega svetnika, še predno je bilo sploh govo-ra o ustanovitvi Kmečke zveze, ⁹⁶⁾ v ozadju tega odgovora pa je bila misel na bližnjo konferenco za sklenitev avstrijske dr-žavne pogodbe, v tej zvezi pa Gruberjevo stališče, da je Kmeč-ka zveza istovetna z OF in se zato z njo ne more pogajati. ⁹⁷⁾

Ustanovni občni zbor Kmečke zveze za slovensko Koroško je bil na pobudo POOF dne 23.3.1946 v Celovcu. Po programu naj bi Zveza zastopala srednjega in malega slovenskega kmeta in zakupnika, tako na gospodarskem, kulturnem in socialnem področ-ju, predvsem pa v kmetijski zbornici. Zveza se je tudi obvezala, da se bo borila proti gospodarskemu in socialnemu izkoriščanju slovenske Koroške po nesocialnih elementih, nastopala proti ko-lonizaciji slovenske Koroške po tujerodnih elementih, pa tudi proti vsakomur, ki bi kršil enakopravnost gospodarskih in so-cialnih interesov delovnega ljudstva slovenske Koroške. ⁹⁸⁾ Po pravilih je občinski odbor zveze sestojal iz ožjega in širšega odbora, v katerega so volili člani iz posameznih vasi svojega zastopnika. Tudi v tem odboru so bili po praviloma zastopani

kmetijski in gozdni delavci. Predsedniki oziroma njihovi namestniki v občinskih odborih pa so sestavljali v okolišu ali v okraju zbor predsednikov, ki so jim predsedovali zastopniki okoliša v porajinskem odboru Kmečke zveze.⁹⁹⁾

V skladu s smernicami sprejetimi na ustavnem zboru je 26.7.1947 Kmečka zveza sklicala v Celovcu gospodarsko konferenco, na katero je med drugim povabila tudi avstrijsko sindikalno zvezo in predsedstvo kmetijske zbornice. Konferenca se je udeležilo 38 delegatov, od povabljenecv pa podpredsednik koroške deželne sindikalne zveze Johan Kazianka, medtem ko kmetijska zbornica ni poslala predstavnika.¹⁰⁰⁾ Na zborovanju sprejeta spomenica je predvsem zahtevala posebno dodelitev najnujnejših gospodarskih potrebščin, med drugim cimenta, umetnih gnojil in semenskega žita za jesensko setev, pa tudi prehod kmetijske šole v Goldbrunnu v slovenske roke.¹⁰¹⁾

Kako sta vodstvo Kmečke zveze in Pokrajinski odbor OF ocenjevala odnos deželnih oblasti do te slovenske organizacije, najlepše kažejo navedbe občinskega zbora dne 9.3.1948: "Vsa združena reakcija se je zarila v slovensko kmečko zvezo in zanika najesnovnejše pravice slovenskih kmetov do javnega zastopstva v kmetijski zbornici ter z namenom gospodarskega uničenja slovenskega kmeta odklanja sleherno pomoč slovenski Koroški ter zavrača vse zahteve in pritožbe." S posebnim pismom se je občni zbor ob tem obrnil na dunajsko ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo in ga pozval, da razčisti odnose kmetijske zbornice in deželne vlade do slovenskih kmetov ter zakonito sajamoči Slovenski kmečki zvezi vse pravice, predvsem pa zastopstvo v ustanovah kmetijske zbornice, kmetijske bolniške blagajne in v oskrbovalnih odborih.¹⁰²⁾ kar pa je deželna kmetijska bolniška blagajna zavrnila s predlogom, naj se Kmečka zveza obrne v tem vprašanju na vodstvo koroške SPÖ in ÖVP.¹⁰³⁾

Ker se stvar tudi po teh akcijah ni premaknila, se je po sklepu občnega zbora z dne 8.12.1948 napotila 11.1.1949 posebna delegacija na Dunaj k kmetijskemu ministru, ki pa je na zahtevo, da se prizna Slovenski kmečki zvezi pravica do zastop-

nikov v kmetijski zbornici,¹⁰⁴⁾ je minister odgovoril, da je bila zahteva z dne 18.3.1948 zaradi pristojnosti poslana kmetijski zbornici v Celovcu.¹⁰⁵⁾ Ob pričetku ponovne londonske konference za avstrijsko državno pogodbo se je pokrajinski odbor kmečke zveze 15.2.1949 vnoviž obrnil na predsednika deželne kmetijske zbornice, ki je končno privolil, da Kmečka zveza lahko imenuje v 14 dneh tri zastopnike v deželno kmetijsko zbornico in po enega zastopnika v okrajne kmečke zbornice za Beljak, Celovec in Velikovec, na kar bo v osmih dneh sklical sejo predsedstva, ki bo sklepala o sprejemu, do česar pa ni prišlo¹⁰⁶⁾ in šele na volitvah v deželno zbornico 1951 leta je Kmečka zveza dobila svoje zastopstvo v deželnih kmetijskih zastopih.

Vprašanje slovenske kmetijske šole - Poleg vprašanja dvojezičnega pouka zaradi pretežno kmečkega slovenskega prebivalstva južne Koroške posebej izstopa tudi vprašanje kmetijske šole s slovenskim učnim jezikom, ki ga je s slovenske strani sprožila prvič takratna Slovenska kmečka zveza leta 1936.¹⁰⁷⁾ To zahtevo je po drugi svetovni vojni obnovljena Kmečka zveza ponovila leta 1946 in nato leta 1947.¹⁰⁸⁾ Kot izvedljivo možnost je takrat postavila zahtevo po spremembi čisto nemške kmetijske šole v Hoprišanu (Goldbrunnhof) pri Velikovem v šolo s slovenskim učnim jezikom.¹⁰⁹⁾ Koroški deželni zbor je končno julija 1947 razpravljal o tem vprašanju. Dr. Mirt Zwitter (mr.) piše o tej seji, da je bil predlagatelj predloga o ustanovitvi dvojezične kmetijske šole deželni poslanec ljudske stranke Ritscher. Svoj predlog je utemeljil z dejstvom, da je to potrebo ugotovil tudi deželni šolski svet; v ta namen pa naj bi po njegovem predlogu dežela kupila pripravno posestvo iz zapuščine Nemške naselivitvene družbe. Prvi se je v debati k temu predlogu oglasil poslanec KPA Kazianka, ki je uvodoma označil ponemčevalni značaj koroške šole in podčrtnal, da je dežela že leta 1930 obljubila koroškim Slovencem, da se bo v kmetijski šoli upošteval tudi slovenski jezik. "Toda kljub dejstvu - je nadaljeval - da na primer po statistiki gojencev v kmetijski šoli

Goldbrunnhof pri Vovbrah ves čas obstoja prevladujejo Slovenci, do danes slovenski jezik tja nima dostopa", ter zahteval naj v onih šolah, kjer prevladujejo Slovenci pride do izraza to dejstvo tudi v upoštevanju slovenskega jezika. Zahteval je tudi naj na takih šolah poučujejo predvsem slovenski strokovnjaki. J. Kazianki je ugovarjal Ritscher s anenjem, da so tudi ÖVP dobro poznane želje koroških Slovencev. Za njim se je oglasil še socialist Gaugl s pripombo, da je strokovno šolstvo na Koroškem spleh zanemarjeno. Posebno zanimive pa so bile v debati besede nekdanjega člana Zveze avstrijskih Slovencev Petschniga iz Podgorij. Podobno kakor v vprašanju osnovne šole se je tudi tokrat oglasil v imenu koroških Slovencev ter izjavil, da zaradi vladajočih razmer na Koroškem znanje materinega jezika Slovencev nič ne koristi ("V vsakem uradu in povsod v javnosti je /Slovenec/ prisiljen uporabljati nemščino. S slovenščino ni mogoče pri oblasti ničesar doseči. Zato želijo slovenski kmetje šole, v kateri se bodo predvsem dobro naučili nemščine!") S tem pa je bila debata o ustanovitvi posebne dvojezične kmetijske šole v bistvu končana, saj je predlagatelj zakonskega osnutka o dvojezični kmetijski šoli sklepal v Petschnigovi izjavi, da se hodi slovenska kmečka mladina v kmetijske šole - učiti nemškega jezika.¹¹⁰⁾

To pa ne pomeni, da ni Slovenska kmečka zveza še naprej urgirala pri okrajnih kmetijskih zbornicah, deželni kmetijski zbornici, okrajnih glavarstvih in uradih deželne vlade. Večkrat se je obrnila tudi na ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo,¹¹¹⁾ vendar brezuspešno, očitno zaradi povezanosti s progresivnim slovenskim gibanjem v deželi. Tem vlogam je sledila 20.1.1951 spomenica s podpismi več kakor 2.300 slovenskih kmetov za ustanovitve kmetijske šole. Končno pa je Slovenska kmečka zveza na seji dne 13.2.1953 sporazumno s Zvezo slovenskih zadrug sklenila preurediti Vošpernikovo posestvo v Podravljah, ki je bilo po petletnem povračilnem procesu končno vrnjeno Hranilnici in posojilnici v Podravljah. Še istega leta je nato Slovenska kmečka zveza sporočila ta sklep deželni vladi in kmetijskemu ministrstvu, predložila je tudi učni načrt in zaprosila za novo šolo za ustrezno podporo in priznanje pravico javnosti,¹¹²⁾ ki še do danes šoli ni podeljena.

S K L E P

Tako kot za Slovence v osrednji Sloveniji pomeni druga svetovna vojna in razvoj protifašističnega boja prelomnico tudi v bivanju Slovencev na Koroškem. Gesla o združitvi celotnega slovenskega etničnega ozemlja so našla odmeve tudi na južnem Koroškem; še več, prav to dogajanje na koroških tleh v vojnih letih in v času neposredno po zmagi nad nacizmom so vodili v formiranje novega slovenskega tabora v deželi, ki je dokončno odvzel dotedanjemu konservativnemu vodstvu monopol v slovenski politiki na Koroškem. V prvem obdobju po zmagi nad nacizmom se je strnila okrog vodstva novega političnega tabora - Osvobodilne fronte za Slovensko Koroško - večina koroških Slovencev in le posamezniki je v začetku zajel krog "Koroške kronike", ki so ga izdajale britanske oblasti v deželi. Kasneje je ta krog zbral večino nekdanjih slovenskih politikov v deželi - z izjemo dr. Franca Petka - iz njega je izšel potem, ko je postala jasna rešitev koroškega vprašanja v avstrijskem duhu (sklep predstavnikov štirih velesil ZSSR, ZDA, Velike Britanije in Francije dne 20.6.1945), Osvobodilni fronti idejno nasproten Narodni svet koroških Slovencev. S tem je tudi dobila diferenciacija slovenskega političnega gibanja svoje dokončno podobo: na eni strani progresivno usmerjeno politično gibanje, ki si je kljub vsem negativnim dejavnikom v deželi in v mednarodni politiki ohranila svoje jedro in mesto v slovenski koroški skupnosti, na drugi strani tradicionalni svetovnonarodski politiki sledoč Narodni svet koroških Slovencev; izven teh dveh smeri pa še Korošci slovenskega jezika, ki sledo pozivom neslovenskih političnih strank v deželi, predvsem socialistični.

Tako kot po prvi svetovni vojni je tudi po drugi prišlo koroške vprašanje pred mednarodno javnost. Čeprav je Sovjetska zveza vsaj delno podpirala zahtevo Jugoslavije in Osvobodilne fronte za Slovensko Koroško za rešitev koroškega vprašanja, je vendarle prav ob iskanju lastnih ciljev pristale na željo

zapadnih sil po ohranitvi koroških meja iz leta 1937. Delen vzrok za tako stališče Sovjetske zveze je bilo leta 1949 tudi dejstvo, da se je Osvobodilna fronta za Slovensko Koroško pridružila ob znani resoluciji Informbireja jugoslovanskemu stališču v tem sporu. Prav orientacija pa je vodila od druge polovice julija 1948 do dokončnega razhoda obeh progresivnih gibanj na Koroškem, Osvobodilne fronte in KPA.

Čeprav sledimo od leta 1947 dalje vedno večjemu razkoraku obeh vodilnih koroških strank, socialistične in ljudske, je vendarle igralo slovensko vprašanje tja do leta 1949 eno glavnih gibal deželne politike usmerjene v ohranitev koroških meja iz leta 1930. V okvir teh prizadevanj pada tudi 1946 leta poskus ustanovitve Osvobodilni fronti nasprotno "slovensko" gibanje usmerjeno po intencijah deželne vlade, ki pa je razpadlo že prihodnje leto pa tudi odredba o obvezni dvojezični šoli za učence obeh materinskih jezikov, slovenskega in nemškega na zaključenem slovenskem jezikovno mešanem območju južne Koroške, kot eno najpozitivnejših pridobitev, ki jih je doseglo - kljub negativnim izhodiščem pri njenem uveljavljanju - koroško slovenstvo po drugi svetovni vojni. Vsekakor pa se našla prizadevanja po rešitvi koroškega vprašanja v duhu Zedinjene Slovenije, kljub zavrnitvi jugoslovanske zahteve in prizadevanj Osvobodilne fronte na Koroškem - izhajajočih iz ciljev narodnoosvobodilnega boja - svoj trajni odmev v obvezah avstrijske republike do koroških Slovencev, ob podpisu državne pogodbe 15.4.1955 (člen 7, Državne pogodbe, ki zajema te obveze je bil formuliran že poleti 1949 leta), vendar pa te obveze še niso našle odgovarjajočega mesta v ustrezni avstrijski zakonodaji.

О Р О М В Е

PRIPOMBE K UVODNEMU DELU (str. 1-14)

- 1) Prim. Volkszeitung, 15.5.1966, št. 111.
- 2) Abwehrkampf und Volksabstimmung in Kärnten 1918-1920, Klagenfurt 1930.
- 3) Fran Zwitter, Koroško vprašanje, Ljubljana 1937; dr. Janko Pleterski, Progresivne težnje med Slovenci na Koroškem, v Progresivna Slovenija, Trst in Koroška, Murska Sobota 1964, str. 83-134; isti Narodna in politična zavest na Koroškem, Ljubljana, 1965, str. 423.
- 4) Prim. Martin Wutte, Kärntner Freiheitskampf, Klagenfurt 1921.
- 5) Gl. Fran Zwitter, Problem bodočih slovenskih meja, referat, arhiv IZDG, f. 457/1.
- 6) Anton Melik, Slovenija I/2, Ljubljana 1936, str. 668-670.
- 7) Gl. op. 5.
- 8) Prim. Janko Pleterski, Napredne težnje med Slovenci na Koroškem, v: Progresivna Slovenija, Trst in Koroška 1964.
- 9) Dušan Biber, Nazizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941, Ljubljana 1966, str. 104-105.
- 10) Fran Zwitter, To destroy nazism or to reward it? Beograd 1947; Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums, Bd. III, 1940, str. 582-583.
- 11) Die sprachliche Verhältnisse in Kärnten auf Grundlagen der Volkszählung vom 1900 und ihre Veränderungen im 19. Jh., Carinthia I, 1906, str. 153-178.
- 12) Za štetju 1951 gl. Vladimir Klemenčič, Pretres avstrijskega popisa prebivalstva 1951 glede na jezikovno strukturo prebivalstva na Koroškem, Rasprave in gradivo INV, št. 2, str. 481-482.
- 13) Za štetja do leta 1939: Bogo Grafenauer, Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes, Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 197-248.
- 14) Janko Pleterski, Die Volkszählung vom 31. März in Kärnten, Rasprave in gradivo INV, 4/5, 1966, str. 172.

- 15) (Tone Zorn), Ob ljudskem štetju 1939 na Koroškem, Koroški koledar 1966, Celovec, str. 53; prvič so postali nadrební podatki štetja 1939 dostopni v raspravi Theodorja Veiterja v Evropi etnični 1965, št. 3 pod naslovom Die Sprach- und Volkszugehörigkeit in Österreich nach den Ergebnissen der Volkszählung von 1939.
- 16) Prim. Die Neue Zeit 22.5.1952 - Za štetje leta 1961 je izjavil takratni deželni glavar Ferdinand Wedenig: "Čelo pri ljudskem štetju spomladi tega leta so se pripetile neprijetne stvari, s katerimi se bo moral na žalost ukvarjati še državni pravnik" (Velkaville, 14.12.1961, str. 287), Österreich Lexikon, Wien, 1966.
- 17) Arbeiterville, 5.4.1925, cit. po Carinthiacus (Erhart), Die Lage der Slovenen unter Österreich und jene unter der Deutschen im Königreiche der Serben, Kroaten und Slovenen, Ljubljana 1925, str. 10.
- 18) Theodor Veiter, Die Slovenen in Kärnten, Leipzig, 1936, str. 129, sl.
- 19) Vladimir Klemenčič, Pretres avstrijskega popisa prebivalstva glede na jezikovno strukturo prebivalstva na Koroškem, cit. d. str. 104-182.
- 20) Continental Daily Mail, 25.10.1946.
- 21) Janko Pleterski, Die Volkszählung ..., str. 182-183.
- 22) Vladimir Klemenčič, Pretres avstrijskega popisa prebivalstva leta 1951 ..., str. 160.
- 23) Vladimir Klemenčič, Migracije prebivalstva na Koroškem, med leti 1934-1951, Zbornik Koroške, Ljubljana 1959, str. 97.
- 24) Gl. op. 20, str. 160-161.
- 25) Vladimir Klemenčič, Rast prebivalstva na Slovenskem Koroškem v obdobju 1934-1951, Geografski vestnik, 1952, str. 126 (115-134).
- 26) Janko Pleterski, Narodna in politična zavest na Koroškem, str. 384.
- 27) Več o tej "teoriji" Lojze Ude, Teorija o vindišarjih - Windische, Celovec-Borovlje, 1956; Tone Zorn, Nekateri aspekti vindišarske "teorije" po drugi svetovni vojni, Kronika, 1966, št. 1, str. 15-17.
- 28) Stefan Klagenfurter, Der Landeshauptmann von Kärnten ein "Landesverräter", Die Zukunft, Dunaj, 1957, str. 73-77. Janko Pleterski, Socialistični glas o koroškem vprašanju, Naši razgledi, 1957, str. 171-172.

- 29) Berichte und Informationen, Salzburg, 2.12.1960. Za dr. Valtra so Windische Slovenci v etničnem, ne pa v političnem smislu.
- 30) Fran Zwitter, Koroško vprašanje, str. 15.
- 31) Prav tam.
- 32) Prav tam.
- 33) Avstrijsko ljudsko štetje dne 31. marea 1961 v primerjavi s stanjem dne 22. marea 1934 in 1. junija 1951 (tipkopis), 1965.
- 34) Kärntner Landeszeitung, 26.4.1957, št. 17.
- 35) Kärntner Landeszeitung, 6.3.1960, št. 18.

OPOMBE K POGLAVJU: VPRAŠANJE OBNOVE AVSTRIJSKE DRŽAVNOSTI
MED DRUGO SVETOVNO VOJNO IN ODNOS SLOVENSKEGA OSVOBODILNEGA
GIBANJA DO KOROŠKEGA VPRAŠANJA (str. 23-32)

- 1) Tekst deklaracije prim. pri Johnu Mairu, Four Power Control in Germany and Austria 1945-1946, London 1956, str. 237; nemški prevod v Rot-weiss-rot-Buch, Vien 1946, str. 194; slovenski prevod v Ljube Ude, Odgovornost Avstrije za vojno udeležbo in naše zahteve, Ljudski pravnik, 1948, str. 197.
- 2) Prim. John Mair, cit.d., str. 273-274; Antony Eden, The Reckoning (The Eden Memories III), London 1965, str. 289.
- 3) Winston S. Churchill, The Second World War, 1954, VI, str. 210, 504.
- 4) John Mair, cit.d., str. 274.
- 5) To pa ni motilo Sovjetov, da ne bi delali tudi drugačnih kombinacij z Avstrijo. Prim. Ednov razgovor s Stalinom 15.12.1941, The Reckoning, str. 289.
- 6) John Mair, cit.d., str. 283.
- 7) Cary Travers Grayson, Jr., Austria's International Position, 1938-1953, Geneve 1953, str. 55.
- 8) Prav tam, str. 57.

- 9) John Mair, cit.d., str. 283.
- 10) Gary Travers, cit.d., str. 58.
- 11) Prav tam, str. 59.
- 12) Prav tam, str. 59.
- 13) Vač o tem W.L.Stearman, Die Sowjetunion und Österreich 1945-1955, str. 96.
- 14) The Conferences at Malta and Yalta, Washington, 1955, str. 149.
- 15) Prav tam, str. 876-878. Med drugim je nota podčrtavala, da bodo v primeru enovitve britanskega načrta o razdelitvi Avstrije celotna avstrijsko-jugoslovanska meja pod britansko odgovornostjo. Za tem je nota podčrtavala: "To nas lahko spravi v težkoče z Jugoslavijo, in čeprav do sedaj jugoslovanska vlada ni zahtevala spremembe štajerskega dela te meje je postavila svoje zahteve glede Celovca in onih delov Koroške, ki jih ni mogla dobiti pri plebiscitu 1919 leta (pač 1920!). Morda bi bilo potrebno upreti se jugoslovanskim naporom pri postavitvi teh zahtev in obvarovati unik jugoslovanskih partizanov, ki bi med operacijami mogli priti na Koroške in jo postaviti pod svoje kontrolo. Vladi njegovega britanskega valičanstva bi bilo neprijetno, da bi bila edina odgovorna za izvedbo take operacije, vendar pa je treba po naših izkušnjah v Orčiji prepričati, da bi naše sile stopile v boj z zavezniškimi partizani. Zato upamo, da bo moči skleniti sporazum treh sil o ohranitvi avstrijsko-jugoslovanske meje iz leta 1937 do dokončne oseneljske rešitve, kakor tudi o skupnih ukrepih, da bi Jugoslavija ohranila in spoštovala to mejo." Za dosego tega cilja je Britanija predlagala konferenci, da naj se

"A/ do dokončne mirovne rešitve znova vzpostavi avstrijsko-jugoslovanska meja iz leta 1937;

B/ da je integriteta te meje v skupnem interesu treh sil in da bosta ZSSR in ZDA podprli vsake akcije, ki bi jo britanska vlada smatrala za potrebno pri ohranitvi integritete te meje" in

"C/ da morejo tri sile skupne obvestiti jugoslovansko vlado o sklepih pod A/ in B/ in da zahtevajo od Jugoslavije ukrepe za ohranitev te meje". - Šefi držav se nato sklenili, da se bodo o tem vprašanju dokončno dogovorili po diplomatski poti. - Ob tem naj opozorimo, da so Američani že leta 1942 pozitivno gledali na rešitev slovenskih obmejnih vprašanj v duhu Zedinjene Slovenije. Na prvi redni konvenciji Slovenskega ameriškega narodnega sveta (SANS) 2. in 3. septembra 1944 v Clevelandu je poročal predsednik SANS Etbin Kristan, da je po pooblastilu Slovenskega kongresa iz decembra 1942

(5-6.12.1942) odšla delegacija SANS v Washington. Tu so člani delegacije med drugim govorili tudi z ameriškim podtajnikom za zunanje zadeve Sumner Wellesom, ki je, po Kristanovem poročilu sprejel predloženi memorandum in pokazal velike zanimanje za slovenske želje. Med drugim je dejal delegaciji, naj bo prepričana, da se s Slovenci ne bo ravnalo tako kakor po zadnji svetovni vojni (Dvoje pomembnih zborov ameriških Slovencev v vojni letih 1942 in 1944, izd. ameriški narodni odbor, Chicago).

- 16) Documents on the Carinthian Question, Izd. Ministry for Foreign Affairs of the FPRY, Beograd 1948, dok. 16. in 17.
- 17) Adolf Schärf, Österreichische Erneuerung 1943-1955, Wien 1955, Douglas W. Houston, Karl Renner and Austria in 1945, Austrian History Yearbook, Vol. I, 1965, str. 122-148.
- 18) Korespondenco Renner-Stalin daje v nemškem izvirniku David J. Dallin v članku Stalin Renner und Tito, Österreich zwischen drohender Sowjetisierung und der jugoslawischen Gebietsansprüche im Frühjahr 1945. Europa Archiv Frankfurt/Main 15/17, 1958, str. 11030-11034.
- 19) Npr. Mark Clark, Svijesni riziko, Zagreb, 1955, str. 439-440.
- 20) Documents ..., dok. št. 20-21; Janko Jeri, Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni, Ljubljana 1961, str. 81 sl.
- 21) Documents ..., dok. št. 17 in 19. - Vsekakor je opozoriti, da so udeleženske londonske predkonference za sklenitev mirovnih pogodb (predkonference se je pričela dne 1.9.1945 ter sledila potsdamski konferenci "treh velikih") dopustile možnost o manjših mejnih popravkih avstrijske državne meje (Dr. Karl Gruber, Die Südtirol-Verhandlungen in Paris 1946, Die Presse, 20/21.8.1966, št. 5506.
- 22) D.J. Dallin, cit.d.
- 23) Izjavo treh partij je objavilo glasilo CK KPS Delo, 1948, str. 66-68.
- 24) Metod Mikul, Drugo zasedanje AVNOJ-a i rešenje slovenskog nacionalnog pitanja, Vojnoistorijski glasnik, 1963, št. 6; isti Moj Komunistične partije Slovenije za zapadne meje, Zgodovinski časopis 1958/59, str. 14; Janko Pleterški, Osvobodilna fronta slovenskega naroda in program Zedinjene Slovenije, referat na znanstvenem zborovanju OF slovenskega naroda ob njeni 25-letnici, Ljubljana, 1966 (cikl.).
- 25) Prav tam.
- 26) Knjižico je izdal Agit. prop. pri CK KPS.

- 27) Zbornik NOB VI/2, dok. 86.
- 28) Kardelj-Kidrič, Jensen 1942, Ljubljana 1963, str.557-559.
- 29) Janke Pleterski, cit. referat.
- 30) Prim. zapisnik tega razgovora v Naših razgledih 23.11.1963. Zapisnik je pisal dr. Marjan Breclj.
- 31) Pismo PK KPS za Koroške CK KPS s dne 26.12.1943, arhiv IZDG, f. 649, 650; disertacija (tipkopis) Magdalene Koch, Der Wiederstand der Kommunistischen Partei Österreichs gegen Hitler von 1938 bis 1945, Wien, 1964.
- 32) Okrožnica PK KPS za Koroške okrožnim komitejem s dne 25.3.1944, arhiv IZDG, f. 650.
- 33) Metod Mikul, Ideja mednarodnega sodelovanja v jugoslovanskem odporniškem gibanju, Primorski dnevnik, Trst, 12.6.1965, št. 138.
- 34) Prim. Titove depeše Kardelju dne 5.9.1944 o teh razgovorih v arhivu Inštituta za izučevanje radniškega pokreta v Beogradu, fotokopijo dokumenta hrani arhiv INV.
- 35) Tito, Borba za osvoboditev Jugoslavije 1941-1945, Beograd 1945, str. 220.
- 36) Prim. Janke Pleterski, cit. referat.
- 37) Pojasnilo prof. Zwittera dne 28.5.1966.
- 38) Faksimile odloka o ustanovitvi Znanstvenega inštituta iz arhiva Muzeja ljudske revolucije v Ljubljani, g. v Razpravah in Gradivu INV, št. 4-5, 1966, str. 403. O delu Znanstvenega inštituta prim. France Škerl, Znanstveni inštitut, tipkopis (1966).
- 39) Zapisnik seje kolegija Znanstvenega inštituta s dne 22.2.1944, arhiv IZDG, f. 499/I.
- 40) Prim. zapisnik sestanka razširjenega kolegija Znanstvenega inštituta s dne 20.3.1944 v Semiču, arhiv IZDG, f. 499/I.
- 41) Zapisnik seje razširjenega kolegija Znanstvenega inštituta s dne 20.3.1944 v Semiču, arhiv IZDG, f. 499/I.
- 42) France Škerl, cit.d.
- 43) Janke Pleterski, cit.referat; arhiv IZDG, f. 457/I.

- 44) Prim. France Škerl, cit.d., Fran Zwitter, Ob deseti obletnici partizanskega znanstvenega instituta, Naši razgledi, 23.1.1954, št. 2.

OPOMBE K POGlavJU: KOROŠKO VPRAĐANJE V APRILU IN
MAJU 1945 (str. 33 - 42)

- 1) Ta pričevanja hrani arhiv INV (neurejeni fond). Če ni drugače navedeno so citirani dokumenti iz arhiva tega inštituta.
- 2) Gl. Tone Zorn, 8. maj 1945 v Celovcu, Kronika, št. 3, 1963, str. 203-205. - Na to Lemischove vloge opozarja tudi dr. Frano Petek v še neobjavljenih spominih (iz mojega življenja, Velikovec 1960, v redakciji dr. Janka Pleterškega). Dr. Petek v spominih opisuje, da se je aprila 1945 srečal z Lemiscom. V razgovoru je videl, da ga Lemisch tipa glede slovenskega stališča ob koncu vojne: "Nikar ne mislite, da so na Koroškem sami nacisti. Tudi tokrat se bodo, kot vselej našli močje, ki se sposobni samostojno misliti."
- 3) Meinrad Watzmesanig je po bojih 1918/19 na Koroškem postal v začetku leta 1920 direktor obrtne in trgovske banke v Celovcu. V tridesetih letih je postal član ilegalne nacistične stranke na Koroškem. Udeležil se je tudi nacističnega puča 1934. leta, po njem zbežal v Nemčijo od koder se je kmalu vrnil na Koroško. Po anšlusu je postal član deželne vlade in vodilna osebnost v celovškem gospodarskem uradu. Kasneje je postal še namestnik gauleiterja dr. Rainerja (Slovenski poročevalec 14.2.1947, št. 38).
- 4) Prim. različna pričevanja udeležencev takratnega dogajanja v arhivu INV (neurejeni fond).
- 5) Stenogram procesa proti dr. Friedrichu Rainerju v Ljubljani, f. 169.
- 6) J/anko/ P/leteriški/, Iz pričevanj avstrijskega zunanjega ministra, Naša sodobnost, 1956, str. 92.
- 7) Izjava Mihe Rigla februarja 1964 in pojasnilo ing. Pavla Zauserja januarja 1965.
- 8) Za izpustitev iz celovških zaporov primerjaj članek Danice Benove v zborniku Koroška v borbi, Celovec, 1951, str. 167-168.

- 9) Tekst sporazuma sta 1965 leta objavili Volkszeitung in Kleine Zeitung dne 8.3.1965.
- 10) Predstavniki krščanskih socialcev in socialnih demokratov so želeli vključiti v bodočo deželno vlado tudi predstavnike KPA, kar pa je dr. Rainer odklonil. - Očitno je s to Rainerjevo željo prišel v bodočo deželno vlado nekdanji avstrijski poslanik v Berlinu dr. H. Tauschitz.
- 11) Prim. Fran Zwitter, Gauleiter Reiner o svoji predaji vlasti Hannu Pieschu, Trideset dana, Beograd 1947, št.17, str. 54.
- 12) "strezno korespondence med dr. Wuttejem in dr. Rainerjem hrani arhiv INV, f. 164.
- 13) Dr. Rainer je v proglasu dejal: "Zasedanje Koroške po sovražnih silah se je začelo. Politično delovanje stranke se s tem zaključuje. Ukazujem ustavitev delovanja na ozemljih, ki jih je dosegel sovražnik. Meni samega bi kot nacionalista sovražniki ne priznali za tolašča koroških interesov in se ne poslušali. Zato odstopam kot državni namestnik, da bi onim silam, ki bolje ustrezajo pojmovanju naših sovražnikov, dal priložnost za ustvaritev nove politične platforme ...
Nacionalsocialisti in nacionalsocialistke! Zahvaljujem se vam za vaše zvestobo Führerju. Njegova ideja živi v nas. Nastopite sedaj vsi strnjeno in z vsemi silami za svobodno in nedeljivo Koroško."
(France Škerl, Koroška v borbi za svobodo, Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 582).
- 14) France Škerl, cit.d., str. 583.
- 15) Hans Piesch je bil rojen leta 1889. Po poklicu učitelj je pričel javno delovati leta 1924 kot član socialdemokratske stranke v okraju Beljak. V beljaškem sestnem svetu je bil zadolžen za mladinska in šolska vprašanja. 1934 je bil izvoljen za beljaškega župana. Istega leta je postal tudi predsednik social-demokratske stranke za okraj Beljak. Pod Dolfusom je bil zaprt in odstavljen s županskega mesta. Nacisti so ga po anšlusu dvakrat zaprli (Kärntner Nachrichten, 5.6.1945, št. 19).
- 16) Sporočilo pokrajinskega odbora OF za Koroško izvršnemu odboru Osvobodilne fronte slovenskega naroda št. 10/1945 z dne 1.5.1945, Institut za zgodovino delavskega gibanja, f. 649.
- 17) Pismo bilčevskega župana Safarona, f. 206.
- 18) Podatek v f. 206.

- 19) Slovenski poročevalec, 24.6.1945, št. 56.
- 20) Slovenski poročevalec, 10.8.1945, št. 96.
- 21) Poročilo Pavla Žaucerja z dne 19.6.1945, f. 166.
- 22) Gl. opombo št. 32.
- 23) Elaborat "Teroriziranje nacisti" f. 164.
- 24) Gl. opombo št. 8.
- 25) Aneks št. 2 memorandumu FLRJ o koroškem problemu londonski konferenci za sklenitev avstrijske državne pogodbe.
- 26) Za Dobro ves je ohranjen podatek, da so v tem kraju preprečili razobesitev jugoslovanske zastave (gl. 164).
- 27) Slovenski vestnik, Glasilo Osvobodilne fronte za slovensko Koroško, posebna izdaja, leto II., 1945, št. 17.
- 28) Prav tam.
- 29) Ljudska pravica, 19.5.1945, št. 21; poročilo z dne 1.6.1945, f. 166.
- 30) Gl. opombo št. 39.
- 31) Depesha, poslana CK KPS (ACK ZKS, mapa depeš s Koroške).
- 32) Prav tam.
- 33) Depesha, poslana CK KPS dne 16.5. ob 8.30 (ACK ZKS, mapa depeš s Koroške).
- 34) Pojasnilo tov. Miha Nigla, 14.2.1964.
- 35) Spomini Vladimira Krivica, napisani najbrže konec maja ali v začetku junija 1945, f. 197.
- 36) Spomini Antona Ahačiča iz Tržiča, napisani dne 28.5.1945, f. 197.
- 37) Depesha, poslana CK KPS dne 25.5.1945 (mapa depeš s Koroške v ACK KPS).
- 38) Poročilo o tem dogodku v f. 166.
- 39) Izjava Katarine Rakop dr. Juliju Felaherju z dne 3.6.1945, f. 166.
- 40) Poročilo iz Koroške 20.6.1945, f. 197.
- 41) Poročilo okrajnega komiteta KPS za Celovec CK KPS z dne 19.6.1945, ACK ZKS, f. 65, mapa VII.

- 42) Podrobneje pišeje o dogajanju na južnem Koroškem v prvih majskih dneh: Breta Savič, Treća armija u završnim operacijama Jugoslovenske armije za oslobodjenje Jugoslavije, Vojnoistorijski glasnik, Beograd, 1955, št. 2/3, str. 203-206; publikacija Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, sv. 2, Beograd, 1958; str. 635, 646; Mark Clark, Svijesni riziko, Zagreb, 1955; Rudolf Kinsling, Die Krenten, Graz-Köln, 1956, str. 217-223; La tragedia de Bleiburg, Studia Croatica, Buenos Aires, 1963; Milan Basta, Rat posle rata, Zagreb, 1963, str. 36 sl.; Vetrinjska tragedija, Cleveland (1960).

OPOMBE K POGlavJU: KOROŠKA IN KOROŠKI SLOVENCi PO ODHODU JUGOSLOVANSKE VOJSKE DNE 21.V.1945:

/PRVO OBDORJE DO KONFERENC ZA SKLENITEV AVSTRIJSKE DRŽAVNE POSODBE DNE 14.I.1947/ (str. 43-118)

- 1) Ferdinand Wedenig po poklicu trgovec. Od leta 1911 je član socialističnega gibanja. Leta 1918 je postal zaupnik socialistične stranke. Od 1930 do 1933 je bil član koroške deželne vlade. Leta 1934 zaprt in postavljen pod obtožbo veleizdaje. Od avgusta 1944 do konca aprila 1945 je bil v koncentracijskem taborišču Dachau. Po maju 1945 je postal tajnik socialistične stranke na Koroškem. Leta 1947 je postal koroški deželni glavar.
- 2) Hans Herke je od leta 1919 deloval v delavskem strokovnem gibanju. Leta 1925 je postal mestni svetnik v Lienzu in starešina okrajno socialnodemokratske stranke na vzhodnem Tirolskem. Po letu 1939 je bil ponovno v zaporu.
- 3) Prin. Ljudsko pravico, 14.4.1945, Slovenski poročevalec, 26.5.1945 in beograjsko Borbo 29.5.1945.
- 4) Povzetek britanske izjave v poročilih Tanjuga za Slovenijo z dne 21.6.1945.
- 5) Kärntner Nachrichten je objavila ukaz o ustanovitvi zapornega območja dne 16.6.1945.
- 6) Prepis zapisnika prve seje koroškega posvetovalnega odbora z dne 8.6.1945 (INV, neurejeni fond).
- 7) Kärntner Nachrichten, 5.6.1945, št. 19.
- 8) Pismo ing. Pavla Zaunerja z dne 19.6.1945, f. 166.
- 9) Glej opombo št. 8.

- 10) Tekst predloga začasnega deželnega posvetovalnega odbora z dne 11.6.1945 (INV, novi fond). Te predloge je objavila tudi brošura koroške deželne vlade Kärnten - ein Problem? Wien, 1945.
- 11) Leta 1942 so nacisti po skrbnih pripravah, ki segajo že v leto 1939, izselili v dneh 14. in 15.4. 268 slovenskih družin s tritisoč člani. (Številka izseljenih slovenskih družin sicer variira, vendar jo potrjuje dr. Mirt Zwitter kot dokončno, cit. izjavo dr. Mirta Zwitterja z dne 26.10.1964. Dr. Mirt Zwitter je bil v letih 1945 do 1948 tudi uslužbenec takratne deželne vlade in kot tak se je ukvarjal z izseljeniškim vprašanjem. Bil pa je tudi tajnik Zveze slovenskih izseljencev). Čeprav je bila izselitev dne 14. in 15.4.1942 povezana s preselitvijo Kanalcmanov v rajh, je bila izvedba te izselitve dejanske pričetek širšega načrta o izselitvi 50.000 južnih Korošcev (gl. študijo Tone Lorn, Nacistični načrti za uničenje koroških Slovencev, Slovenski vestnik, Celovec, 9.7.1965, št. 33 - 3.8.1965, str. 28). To se je tudi pokazalo ob neljubih dogodkih ob vrnitvi 400 slovenskih izseljencev 17. in 18.7. na beljaškem koločvoru.
- 12) Opis dogodkov ob vrnitvi 400 izseljenih koroških Slovencev iz nemških taborišč je podal dr. Joško Tischler v prilogah k Spomenici koroških Slovencev Zvezniški komisiji za Avstrijo na Dunaju, 26.1.1946.
- 13) Slovenaki poročevalci 11.7.1945, št. 70. Tekst spomenice je bil sprejet na sestanku, ki so se ga udeležili poleg članov POOP za slovensko Koroško tudi najvidnejši predstavniki koroških Slovencev, med njimi dr. Frano Petek, Tomaž Zupane, Tone Butej, Janez Weiss, Gabrijel Tischler, Niko Karner, Miha Rigel - Peter, ing. Pavel Zaucer, Simon Gross, Janke Ogris in drugi. Skupno je bilo na sestanku 13 oseb. Pri obravnavanju slovenskega vprašanja so udeleženci sestanka menili, da zastopstvo Slovencev v deželni vladi niso postavili predstavniki koroških Slovencev, pa tudi, da to število ne ustreza številčnemu stanju koroškega slovenstva. Po predlogu dr. Petka naj bi zahtevali sprejem dveh slovenskih zastopnikov v deželni zbor, enake tudi v druge ustanove in deželne institucije. Na sestanku so sklenili predlagati v posvetovalni deželni odbor Karla Prušnika in dr. Vinka Zwitterja, v komisijo za popravilo krivic, storjenih koroškim Slovencev, dr. Mirta Zwitterja in Joška Miklavčiča iz št. Janža v Rožu, v deželno knetijsko zbornico pa Tomaža Zupanca in Karla Mikla. Tomaž Zupane je na sestanku izrekel pripravljenost odstopiti svoje mesto deželnega svetnika tistemu, ki bi ga predlagalo slovensko politično vodstvo na Koroškem. (Pismo Franca Primožiča z dne 1.7.1945, f. 166; izjava Ivana Schleicherja z dne 8.7.1945, dr. Juliju Felcherju; poročilo št. 16140/19245 z dne 27.6.1945, arhiv CR ZKS).

- 14) Cit. izjava Ivana Schleicherja z dne 8.7.1945, f. 166; cit. pismo Franca Primožiča z dne 1.7.1945, prav tam.
- 15) Prevod britanskega odgovora z dne 6.7. je objavil Slovenski poročevalec dne 17.7.1945, št. 74.
- 16) Prepis odgovora deželnega vodstva RPA POOP z dne 8.7., f. 196; nemški original in slovenski prevod letaka (INV, neurejeni fond).
- 17) Prepis odgovora v f. 196.
- 18) Prepis odgovora v f. 196.
- 19) Ustrezna pisma so v prilogah k Spomenici koroških Slovencev, predloženi zavezniški komisiji za Avstrijo na Dunaju dne 26.1.1946.
- 20) Ustrezno korespondenco ima v prilogah Spomenic koroških Slovencev zavezniški komisiji na Dunaju z dne 26.1.1946.
- 21) Janko Pleterški, Manjšinska zakonodaja na Koroškem po drugi svetovni vojni, Razprave in gradivo Inštituta za narodnostna vprašanja, št. 2, 1960, str. 22.
- 22) Prav tam, Dr. Tischler je objavil apel v Našem tedniku - kreniki 11.9.1958, št. 37.
- 23) Prav tam.
- 24) Ich hatte heute mit Herrn Landesrat Dr. Tischler eine Unterredung, die mir von grosser Wichtigkeit zu sein scheint, und bitte sie als Fraktionsführer hievon Kenntnis zu nehmen, damit wenn möglich bei der nächsten Sitzung die Fraktionen bereit instruiert erscheinen.

Bezüglich des Schulwesens in Kärnten steht Herr Landesrat Dr. Tischler auf seinem Standpunkt, der in einigen Schweizer Kantonen, wie Graubünden, Bern, Neuchâtel, Valais, Freiburg und Basel-Land sein Vorbild findet. Kärnten ist wie diese Kantone ein von 2 Nationen bewohntes Land. Seine Einwohner sind daher grundsätzlich zu verpflichten, beide Landessprachen zu beherrschen. Herr Dr. Tischler ist natürlich nicht der Ansicht, dass die Mölltaler-Bauern slovenisch lernen sollen, ist aber der Meinung, dass etwa die Einwohner der Bezirke Völkermarkt, Klagenfurt, Villach und Hermagor ohne Rücksicht auf ihre Abstammung beide Sprachen des Landes beherrschen sollen. Natürlich lässt sich über die Grenzbestimmung reden.

Diese Feststellung der Zweisprachigen Schulen hat mit einer Feststellung der Nationalität für den einzelnen Schüler nichts zu tun, sondern in gleicher Masse, wie etwa jeder Staatsbürger gezwungen wird Geographie zu lernen, soll er

gezwungen werden, eine Fremdsprache, also Deutsch, oder Slovenisch zu lernen. Die Schulen würden daher etwa so aussehen, dass die Anfangsstufe primär in der Familiensprache geführt werden, dass möglichst bald den Kindern die Grundlagen für die zweite Landessprache beigebracht werden und käme dann in der Mitte der Pflichtschule ein Zug, in dem die beiden Sprachen ausgewogen sind und schliesslich ein Zug, in dem die Staatssprache vorherrscht und die zweite Landessprache perfektioniert wird. (Kenntnis der kulturellen Werke der zweiten Landessprache).

Mir persönlich scheint diese Anregung grundsätzlich richtig und akzeptabel zu sein, besonders im Hinblick darauf, dass durch diesen Krieg die slawischen Völker eine Bedeutung erlangt haben, die sie bisher nicht hatten. Man hat heute als gebildeter Mensch normalerweise Kenntnisse in einer westlichen Fremdsprache, sei es englisch oder französisch, in manchen Fällen auch italienisch. Eine slawische Fremdsprache gehörte bisher in gar keiner Weise zu normaler Bildung. Es mag dies schon seit langer Zeit effektiver Mangel sein, da die grossen kulturellen Werte der russischen, polnischen und wohl auch südslawischen Literatur hiedurch nur in Übersetzungen zugänglich waren. Es ist nun einmal so in unserer unvollkommenen Welt, dass erst die gezeigte reale Macht von gewohnten Dingen abweichen lässt. Diese reale Macht ist gründlich gezeigt worden und es wird sich auch in England und Frankreich als wichtig erweisen, dass eine grössere Anzahl von Menschen auch eine slawische Sprache beherrscht. Ich weise darauf hin, dass ich hier eine Reihe englischer Offiziere kenne, die sich bemühen, russisch zu lernen.

Es wäre also von diesen rein praktischen Erwägungen aus gesehen für Kärnten und damit auch für Österreich ein Vorteil, wenn wir hier eine Stock von Menschen schaffen könnten, denen der Weg zu einer slawischen Sprache geöffnet wird. Die Bedeutung Kärntens im Rahmen der Republik und auch im europäischen Rahmen würde dadurch nur gewinnen.

Ich erbitte die Stellungnahme Ihrer Fraktionen.

(Dr. Josef Tischler, Die Sprachenfrage in Kärnten vor 100 Jahren und heute, Celovec 1936, str. 25-26).

- 25) Dr. Joško Tischler, Šolska odredba je obvezna, Naš tehnikronika, 30.8.1950, št. 35.
- 26) Dr. Joško Tischler, K zgodovini novega šolskega zakona, rkp. So.-16. Prim. tudi članek istega avtorja Novi šolski zakon, Koroska kronika, 16.11.1945, št. 18. V razgovoru je bil dr. Hecovle mnenja, da se je vloga slovenskih jezikov po drugi svetovni vojni tako bistveno spremenila, da je postalo znanje enega slovanskih jezikov nujna potreba, češ da je nemški narod zavestno zanemarjal učenje slovanskih jezikov v svojo lastno škodo. Tudi spoznanje slovanskih kulturnih

vrednot je navezano na spoznanje in znanje jezikov. Dr. Newole je v razgovoru izrecno poudaril, da pozna vrsto angleških oficirjev, ki se uče ruščine. - Na improvizacijo ob nastanku uredbe o dvojezični šoli kaže dejstvo, da se je dvojezični pouk pričel šele konec avgusta (ali še kasneje), še po pričetku šolskega leta (Koroška kronika, 4.1.1946, št. 1). Poučevalo se je po učnih načrtih iz leta 1930 (Koroška kronika, 14. 12.1945, št. 22).

- 27) Dr. Jožko Tischler, K zgodovini novega šolskega zakona.
- 28) Dr. Jožko Tischler, Novi šolski zakon, Koroška kronika, 14.11. 1945, št. 18.
- 29) Gl. op. št. 7.
- 30) Gl. op. št. 5.
- 31) Gl. op. št. 7.
- 32) Gl. op. št. 5.
- 33) Dr. Jožko Tischler, Šolske prilike na Koroškem, Koledar Družbe sv. Mohorja v Celovcu, 1951, str. 40.
- 34) Gl. op. št. 7.
- 35) Tekst odredbe:

A

V južnem delu Koroške obstoje dvojezične ljudske šole. V prvih treh razredih je pouk načelno v materinščini otroka, vendar se poučuje le od začetka šolanja najmanj šest ur na teden tudi drugi deželni jezik. V četrtem razredu se preide k nemškemu učnemu jeziku, ki ostane učni jezik do konca šolske obveznosti. Poleg tega se poučuje v četrtem razredu štiri ure na teden in pozneje 3 ure na teden v slovenskem jeziku. Verouk se mora poučevati izključno v materinščini.

V prvih treh razredih je ves pouk polovico v nemškem in polovico v slovenskem jeziku. K jezikovnemu pouku je pri tem šteti tudi stvarni pouk, branje in pisanje.

B

Dvojezične ljudske šole morajo biti v tehle občinah: (po razdelitvi po okrajih z dne 1.1.1938:

v političnem okraju **S m o h o r** :
Brdo, Goriče, Sv. Stefan in Blače;

v političnem okraju **B e l j a k** :
Bistrica na Zilji, Straža vas, Smerče, Podklošter, Bokštanj, Marija na Zilji, Ledince, Rožek, Lipa pri Vrbi, Vernberk, Vrba, Loga vas in Št. Jakob v Gožu;

v političnem okraju C e l o v e c - dežela:
Tholca, Skofiče, Zgornja vesca, Bilšova, Modiša, Vetrinaj,
Kotmura ves, Zihpolje, Zrelce, Radiše, Medgorje, Grabčtanj,
Trdnja ves, Pokrše, St. Tomaž, Otok, Bistrica v R., Slovenji
Plajberk, Svetna ves, Medborovnica, Marjeta v R., Seie in
Borovlje;

v političnem okraju V e l i k o v e c ;
v vseh občinah z izjemo Pustrice.

Učenci, ki pridejo iz dvojezičnih ljudskih šol, morajo v glav-
nih in srednjih šolah naštetih občin tudi v Imohorju, Belja-
ku in Celovcu obvezno obiskovati tri ure na teden pouk slo-
venskega jezika.

C

Od učnih knjig se morajo sestaviti in izdati začetna šitanka
v nemščini in slovenščini, slovenska in nemška začetna jezi-
kovna vadnica, računica za prve tri razrede v nemščini in
slovenščini, slovenska šitanka za srednjo stopnjo in sloven-
ska šitanka za višjo stopnjo. Razen tega bo izdelan poseben
učni načrt in načrt razdelitve učne snovi za vsako vrsto šole
posebej.

D

K učenemu osebju na nižji in srednji stopnji se morajo priteg-
niti vsi učitelji in učiteljice na Koroškem, ki zadosti obvla-
dajo slovenski jezik, in, dekler teh ni zadosti, tudi uči-
teljstvo, ki se je dosadilo na Koroške. Pri nastavitvi učnih
moči na jezikovne mehanem obsočju mora dati svoje mnenje za-
stopnik Slovencev v deželnem zboru.

E

Za učno osebje dvojezičnih ljudskih šol bude vpeljani izebra-
ževalni tečajji za uvajanje v dvojezično poučevanje in organi-
zirane bodo delovne skupine.

Na učiteljiščih morajo poučevati tri ure na teden v sloven-
skem jeziku. V četrtem letniku bo kot nov predmet uvedena meto-
dika pouka tujih jezikov dve uri na teden.

F

Kot vodje dvojezičnih šol se morajo nastaviti učne moči, ki
obvladajo slovenski jezik. Prav tako bude dvojezične šole
nadzorovali inšpektorji, ki so usposobljeni za poučevanje
drugega deželnega jezika. Končno se more tudi deželnemu šol-
skemu inšpektorju za ljudske šole za referenta dodeliti stro-
kovnjaka za dvojezične šole.

G

Prekomerne storitve učnih moči se morajo posebej plaševati. V posameznem razredu naj ne bo nad 50 učencev.

H

Ta uredba začne veljati s objavo.

- 36) Zapisnik seje širšega POOF z dne 31.1.1948, f. 50-21.
- 37) Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten, Jg. 1946, Stück 1, Klagenfurt.
- 38) Za dvojezično šolstvo v Švici gl. razpravo Janka Pleterskega, Obletnica nove veljave retoromanskega jezika I-II, Sodobnost, 1964, št. 3,4, str. 270-274, 365-367.
- 39) Cit. po razpravi Janka Pleterskega, Manjšinska zakonodaja na Koroškem po drugi svetovni vojni, cit. d., str. 23. - Morda sta odzov na ta britanski načrt članka uredništva Koroške kronike balogardističnega emigranta Jožeta Čuješa o nujnosti samoslovenske šole. To šolo si je Čuješ zamislil tako, da bi imela slovenska šola tudi nekaj ur nemščine, kar bi omogočilo vsem učencem obvladanje nemškega jezika. Začetki pa bi bile treba s poukom materinščine in to v toliki meri, da bi se z znanjem materinščine pomagalo pri učenju drugega jezika, sicer pa bi pred petim šolskim letom pouk nemščine na slovenskih šolah ne prišel v poštev. Čuješ piše, da imajo koroški Slovenci tudi pravico do "slovenskih srednjih in strokovnih šol, če ne že do univerze" (Koroška kronika, 24.8.1945, št. 6).
- 40) Janko Pleterski, cit. d., str. 23.
- 41) Prav tam.

Nekoliko drugače pa je skušal orisati javnosti nastanek uredbe dr. Karl Newole v članku "Koroške vprašanje" v dneh tik pred volitvami novembra 1949. Potem, ko je uvodoma ugotovil, da so koroškim Slovencem popravljene najhujše krivice (namreč vrnitev izseljenih Slovencev in ukrepi za razvoj slovenskega gospodarskega življenja), je nadaljeval: "Glade šol je položaj nekoliko drugačen. Uvesti tako imenovane 'utrakvistične' ali pa jih pustiti popolnoma nemške? Da poslednje sploh ne pride v vprašanje, je samo po sebi razumljivo. Zaradi pomešanosti obeh narodov na južnem Koroškem prav tako ni mogoče ustanoviti šole po glasovanju staršev. Deželna vlada se je zato odločila, da bo izvedla organizacijo šolstva po sistemu, ki je v uporabi v švicarskih kantonih. Na ta predlog je pristal tudi zastopnik slovenske manjšine v deželni vla-

d i (podčrtal T.Z.). Na mešano naseljenem ozemlju se mora torej vsak otrok pa naj bo slovenskih ali nemških staršev učiti nemščino in slovenščino. Da bo to povzročilo posebne težave, je razumljivo. Gotovo pa je, da bo znanje nemščine koristilo vsakemu Slovencu, kakor tudi nobenemu Nemcu ne bo škodovalo znanje enega od slovanskih jezikov posebno v času, ko imajo slovanski narodi v svetovni politiki veliko vlogo (cit. po prevodu v Koroški kroniki, 23.11.1945, št. 19).

- 42) Prim. Koroško kroniko, 14.12.1945, št. 22. - Neznani dopisnik v listu poudarja, da se mora otrok najprej priučiti materinščini in se šele nato učiti drugega deželnega jezika. Pisec se je bal očitno na podlagi izkušenj utrakvistične šole, da dvojezična šola vodi praktično do tega, da otroci "po osmih letih šolanja ne obvladajo svojega materinega jezika, pa tudi ne drugega deželnega jezika. Izjema so samo tisti otroci, kjer je dom s posebnim dodatnim poukom te kvarne posledice popravil. Zato moramo tudi danes, kolikor nova organizacija šol na mešanem ozemlju še ne ustreza našim željam in našim zahtevam, pomagati otrokom, da se najprej dobro nauče slovenski".
- 43) Koroška kronika, 21.12.1945, št. 23.
- 44) Slovenski poročevalec 18.1.1946, št. 15.
- 45) Slovenski poročevalec, 9.1.1946, št. 7. Ta učitelj je bil prejkone Lorenz Messner. Prim. Naš tednik 22.2.1950, št. 8.
- 46) Gl. op. 25.
- 47) Koroška kronika, 3.5.1946, št. 17.
- 48) Slovenski poročevalec, 20.10.1946, št. 246.
- 49) Naš tednik, 22.2.1950, št. 8.
- 50) Opozorilo dr. Julija Felaherja februar 1964.
- 51) Pressdienst OF, 23.3.1946, št. 6.
- 52) Lojze Ude (Vekoslav Dem), Kritična presoja odredbe o novi ureditvi take imenovanih dvojezičnih šol z dne 31. oktobra 1945, Svoboda, 1949, št. 5, str. 5.
- 53) Zapisnik razgovora delegacije Osvobodilne fronte s dr. Ernstom Fischerjem, f. 166.
- 54) Prim. Volkswille, 14.2.1946, št. 24; Wahrheit, Graz, 16.2.1946 in 3.2.1946; Volkswille 11.6.1947, št. 49.
- 55) Prepis pisma Osvobodilne fronte britanskim oblastem v Celovcu hrani arhiv INV, f. 202 in 222.

- 56) Ustrezni britanski odgovor dr. Tischlerju, kot pričakovanemu predsedniku nove stranke namreč pravi:
1. S tem potrjujemo ustno sporočilo z dne 16.10.1945, da je vojaška vlada po skrbni proučitvi sklenila priporočiti zavezniški komisiji na Dunaju priznanje predlagane Slovenske stranke.
 2. To priporočilo smo izdali, ker smo upoštevali načelo, da razpisane volitve ne bodo odločale o mednarodnih mejah.
 3. Vojaska vlada je tako ravnala, ker je spoznala potrebo po taki stranki kot sredstvu za svobodno izražanje volje koroških Slovencev. Predlagana stranka bo zgoraj omenjenim omogočala izražati njihovo mnenje v zadevah, ki se tičejo dežele in se bo za to skrb morala posvetiti blaginji ranjane v gospodarskem in socialnem okviru koroške dežele.
 4. Dovoljuje se prijaviti strankin aparat, ki bo potreben za volitve, medtem ko čakamo na odgovor zavezniške komisije za Avstrijo, da bo morala stranka začeti s polnim delovanjem takoj po prejemu zadevnega dovoljenja od zavezniške komisije za Avstrijo.
 5. S tem v zvezi veljajo enaki pogoji kakor za priznanje stranke v zadevah kot: registracija lokalov, prirejanje zborovanj, tiskanje letakov, olajšave za tisk in obisk mejnih območij (Documents on the Carinthian Question, Beograd 1947, dokument št. 38).
- 57) Nedatirano sporočilo dr. Luka Sienčnika, f. 164.
- 58) Prav tam.
- 59) Poročila o posameznih zborovanjih z dne 2.11.1945, f. 166. Ohranjeno je tudi nekaj prijavnic predvolilnih zborovanj z dne 23.10.1945 pristojnim oblastem (INV, neurejeni fond).
- 60) Gl. opombe 5.
- 61) Nedatirano poročilo o predvolilnih zborovanjih, napisano gotovo v začetku novembra 1945, f. 166.
- 62) Depis št. MGK/28/1 britanske vojaške oblasti dr. Tischlerju o tej zahtevi pravi:
1. Kot Vam je sporočil ajutraj polkovnik Clarke, Slovenska stranka za zdaj ni dovoljena in ne bo dovoljena, dokler ne boste v navzočnosti polkovnika Clarka podpisali obveznost, ki smo je Vam predložili.
 2. Medtem so prepovedana vsaka zborovanja in druge delovanja, ki je sicer dovoljeno v okviru priznanih političnih strank (prepis dokumenta v f. 202).

63) Ustresne prijavnice nameravanih zborovanj za dan 4.11. hrani arhiv INV, neurejeni fond.

64) Opozorilo ing. Pavla Žaucerja z dne 25.11.1945. - Pogoji za priznanje Slovenske stranke, ki naj bi ga podpisal dr. J. Tischler, se glasi:

Slovenska stranka

Višjemu oficirju Vojaške uprave za deželo Koroške

Glede na to, ker je Slovenska stranka priznana in ji je dovoljena svoboda političnega delovanja na Koroškem, prevzemam osebno in v imenu Slovenske stranke, ki jo na Koroškem predstavljam, te obveznosti:

1. Jamčimo, da bomo delovali v smislu jačanja in ohranitve svobodne in neodvisne Avstrije.
2. Pod vsaki pogoji bomo
 - a) šuvali demokratična načela in
 - b) se odločno borili proti nacistični ideologiji v vseh njenih oblikah in pojavih v političnem, socialnem, kulturnem in gospodarskem življenju.
3. Ne bomo motili javnega reda niti storili ničesar, kar bi lahko škodovalo zasedenemu ozemlju.
4. Ne bomo storili ničesar v kakršnikoli zvezi proti zasedbenim oblastem ali proti posameznim oddelkom te oblasti ali njenim silam.
5. Nikdar ne bomo stavljali kelj ali sahtev ali predlogov in namigovanj zaradi spremembe novih popravkov ali modifikacije obstoječe avstrijsko-jugoslovanske meje.
6. Spoštovali bomo vse odredbe vojaške uprave.

Zgornje je bilo v moji navzočnosti v nemškem jeziku prebrano, pojasnjeno in sem vse popolnoma razumel.

(Documents ..., No 39).

65) Prepis ustreznega akta ima v prilogah spomenica POOF Zavezniškemu kontrolnemu svetu za Avstrijo z dne 25.11.1946.

66) Vestnik, informacijski organ za funkcionarje in aktiviste Osveobodilne fronte za Slovensko koroško, 7.11.1945, št. 1.

67. Prepis dopisa POOF britanski vojaški vladi (brez datuma), f. 166.

68) V pismu deželnemu glavarju je dr. Tischler zapisal: "Moje poročilo o političnem položaju našega ljudstva v zadnjih dneh je deželna konferenca naše stranke sprejela na znanje in zahtevala moj odstop kot člana deželne vlade in kot predstavnik stranke (prepis dopisa v f. 222). O tem je Koroška kronika 19.11.1945 št. 17 sporečila: "Kakor je bilo uradno povedano,

je odstopil deželni svetnik prof. dr. Tischler, dosedanji zastopnik slovenske manjšine v začasni koroški vladi." - Deželni predsednik Piesch je odstop deželnega svetnika prof. dr. Tischlerja sprejel".

- 69) Ustrezni dopis koroški deželni volilni oblasti hreni arhiv INV (neurejeni fond).
- 70) Gl. opomba 14.
- 71) Poročilo o obisku dr. Petka pri vojaškem guvernerju za Koroško polkovniku Simsonu vsebuje spomenik zavezniškemu svetu na Dunaju z dne 25.1.1946 (f. 222).
- 72) Osvobodilni fronti se je posrečilo izdati prvo številko svojega glasila Slovenski vestnik 14.6.1946. List je izhajal na Dunaju in tiskali so ga v sovjetskem zasedbenem območju mesta. Šele v kasnejših letih se je listu posrečila preselitev v Celovec.
- 73) Documents, ..., No. 44.
- 74) Prepis pisma POOF dr. Rennerju f. 222. 14. novembra je pred volitvami vlada FLKJ v notah vladi Velike Britanije in ZDA poudarila svoje ozemeljske zahteve do Avstrije in zahtevala preklic volitev na tem območju, da bi se take ne prejudicirala usoda Koroške. (Documents ... No. 25). 23.11.1945 je ameriška vlada ponovila svoje stališče izraženo jugoslovanski vladi maja meseca, da je koroški problem še dalje odprt, da pa volitve ne bodo vplivale na končno odločitev o koroških mejah na mirovni konferenci (Documents ..., No. 26).
- 75) Odgovor dr. Rennerja POOF z dne 26.11.1945, f. 222.
- 76) Koroška kronika 18.1.1946, št. 3.
- 77) Volkswille, 24.11.1945.
- 78) Letak KPA slovenskim volilcem (INV, neurejeni fond).
- 79) Koroška kronika, 2.11.1945, št. 16; Neue Zeit, 4.11.1945.
- 80) Kärntner Nachrichten, 25.11.1945.
- 81) Nepodpisano poročilo z dne 16.12.1945, f. 198; Informativno poročilo z dne 28.10.1945, f. 196.
- 82) "Podpisani izjavljam, da se je moje ime postavilo brez svoje vednosti na kandidatno listo 'Österreichische Volkspartei'. Hkrati sporečam, da se je 12. oktobra t.l. oglašil g. dr. Tschurtschenthaler k razgovoru o eventualnem modelovanju Slovencev pri volitvah v Nationalrat. Moja izjava g. dr. Tschurtschenthalerju je bila tale:

'Dokler Slovenci nimajo dovoljenja lastne stranke, tako dolgo se ne moremo pogajati, ker nam za taka pogajanja manjka svobodna odločitev'.

Dne 19.10. t.l. smo dobili od britanske vlade v Celovcu sporočilo, da je slov. str. načelno dovoljena. Istega dne je pokrajinski odbor določil, da Slovenska stranka tudi za Nationalrat samostojno kandidira. Ta sklep sem 20.10. t.l. sporočil g. Tschurtschenthalerju.

To so dejstva, vse drugo je laži!
Celovec, dne 2. novembra 1945.

dr. Jožko Tischler
deželni svetnik"

(f. 197). Pripominjam, da dr. Tischler danes zavrača avtentičnost te izjave (izjava dr. Tischlerja dr. Juliju Felaherju jeseni 1964).

- 83) Pojasnilo ing. Pavla Zauserja z dne 9.1.1965.
- 84) Letak koroški Slovenci, INV f. 164.
- 85) Berichte und Informationen, Salzburg, 1949, str. 3126.
- 86) Kärntner Nachrichten, 26.11.1945.
- 87) Die Neue Zeit, 24.1.1947, št. 19.
- 88) Podatki o volitvah so iz volilnega gradiva, ki ga hrani arhiv INV (f. 80-4). Oriš volitev bi moral podati tudi število neveljavnih glasov, ki pa je le v nekaterih občinah naš poprečjem v severnem delu dežele. Injeme so le nekatere občine med njimi Bistrica pri Pliberku, Velikovec in Pliberk, predvsem pa občine sodnih okrajev Železna Kapla in Dobrla vas. Za podlage so podatki deželnozbornskih volitev, ki se bistveno ne ločijo od rezultatov volitev v državni zbor. - Die Nationalratswahlen vom 25. November 1945 v Beiträge zur Österr. Statistik, izd. Österr. Statistisches Zentralamt, Wien 1946.
- 89) Pressedienst OF, 3.3.1946. Nedat. dopis POOF britanski vojaški vladi o zapiranju lokalov OF, f. 164.
- 90) Dopis POOF britanski vojaški vladi z dne 3.3.1946, f. 164.
- 91) Poimenski seznamei aretirancev, f. 164.
- 92) Poimenski seznamei OF, pri katerih so bile opravljene hišne preiskave, f. 164.
- 93) Dopis POOF za slovensko Koroško z dne 5.4.1946, f. 80-29.

- 94) Ustrezna izjava, ki jo je podpisal Franc Haderlap dne 12.4. 1946 pravi:

Polizeidirektion
Klagenfurt

Klagenfurt am 12. April 1946

Nach einer am heutigen Tage gehaltenen Aussprache mit den Herrn Polizeidirektor versichert Herr Haderlap als Bevollmächtigter der OF alles in seinen Kräften stehende zu veranlassen, dass die am 15. April 1946 stattfindende Versammlung ohne irgendwelche Ausschreitungen oder Demonstrationen vor sich gehen wird.

Herr Haderlap bürgt für die Disziplin der Versammlungsteilnehmer, so weit diese nicht von aussen provoziert werden.
(Original, f. Se-29).

- 95) Kljub temu so se izseljenci pred spominsko slovesnostjo zbrali v celovški stolnici in pod vodstvom dr. Jekha Tischlerja molili rožni venec.
- 96) Dr. Luka Simčnik, Izseljeniški dan v Celovcu, rkp., f. Se-29.
- 97) Prav tam.
- 98) Memorandum POOF savezniškemu svetu na Dunaju o celovških dogodkih, f. Se-29, f. 200, Del memoranduma in izjave priča o teh dogodkih je objavil Pressedinst OF, 27.5.1946, št.9.
- 99) Koroška kronika, 19.4.1946.
- 100) Poročila o napadih na koroške Slovence v letih 1945-1947, f. 164.
- 101) Spomenice POOF savezniškemu svetu na Dunaju z dne 26.1.1946 f. 198.
- 102) Prav tam.
- 103) Gl. opomba 13.
- 104) Prav tam.
- 105) Nedatirani spominski zapisi dr. Petka o sprejemu pri polkovniku Simsonu f. 1964.
- 106) Nedatirane poročila o razgovorih s polkovnikom Simsonom, f. 222.
- 107) Nedatirani spominski zapisek razgovora, f. 200.
- 108) Prav tam.

- 109) Nedatirani spominski zapisnik razgovora, f. 200.
- 110) Prim. dopis Društva koroških partizanov britanski vojaški vladi z dne 6.4.1946, f. 164.
- 111) Cit. po Koroški kroniki, 5.4.1946, št. 17.
- 112) Prepis okrožnice varnostne direkcije za Koroško Zl.28.479/SD/46/G z dne 17.10.okrajnim orožniškim in krajevnim orožniškim postajam v okrajih Wolfsberg, Velikovec, Moosher, Beljak in Celovec o delovanju Osvobodilne fronte, f. 164. Le nekaj pred izdelavo tega odloka je varnostni direktor za Koroško dne 13.2.1946 z odlokom št. 10123/SD/16 prepovedal delovanje Zveze slovenskih izseljencev, oktobra meseca je za tem odlokom prišla prepoved Antifašistične fronte žena in Zveze mladine za slovenske Koroške, novembra meseca pa je varnostna direkcija, tik pred pričetkom londonske konference za sklenitev avstrijske državne pogodbe, prepovedala še Zveze bivših internirancev in obsojencev slovenske Koroške. Antifašistična fronta žena in Zveza mladine sta bili prepovedani z odlokom št. 28479/SD/46 z dne 17.10.1946, Zveza bivših političnih internirancev in obsojencev pa z odlokom št. 2.332/SD/46 z dne 25.11.1946.
- 113) Poročilo sekretarja tov. Prušnika na seji POOF dne 15.3.1946 v Celovcu, f. 164.
- 114) Prepis poročila o sestanku in njegove kasnejše dopolnitve župana Obilčnika z dne 8.11.1945, f. 222.
- 115) Prim. "Kratek pregled nastanka in delovanja stranke Zveza avstrijskih Slovencev" priloga k Spomenici koroških Slovencev medsvetovniški komisiji na Dunaju iz leta 1946, f.222.
- 116) Prepis pisma deželnega glavarja Hansa Piescha dr. Tischlerju z dne 6.11.1945, f. 222.

Namene, ki jih je skušala z oslabitvijo OF doseči deželna vlada, pojasnjuje Pieschev odgovor dr. Tischlerju: "Poudarjam, da je imela take koroška deželna vlada kakor jaz vedno resen namen, da ugotovi upravičenim željam slovenskega ljudstva na Koroškem, ne glede na to, katera stranka jih zastopa. V soboto je bil poleg tega, da vaša stranka ni bila zastopana, koroški deželni zbor brez zastopstva Slovencev pa bi bil ob najboljši volji nasprotni strani lahko nevaren za slovensko manjšino. Zato je bila vlada vsekakor dolžna poskrbeti za možnost slovenskega zastopstva v deželni vladi.

Vaša stranka pa si nikakor ne more lastiti monopola, da edina zastopa slovensko ljudstvo na Koroškem. Prosim Vas, da to upoštevate.

V trenutku, ko je britanska vlada priznala Vašo stranko, in to je bilo 5. novembra 1945 opoldne, je postalo vse drugo

nepotrebno.

Torej ne uvidim, zakaj naj bi se bil položaj izpremenil."

117) Neue Zeit, 9. in 16.12.1945, št. 7, 8.

118) Paul Bisjak, dolgoletni zaupnik SPÖ v Berovljah se je rodil 6.1.1891 v Žagoricanah, okraj Celovec, kot sin kajžarjev. Izučil se je za mizarja, delal je tudi v Tratu in Gradežu. Leta 1909 je prišel v Berovlje. Po prvi svetovni vojni je postal kmalu zaupnik socialnodemokratske stranke in obratni načelnik podjetja Kärntnerische Eisen- und- Stahlwerke - AG. Leta 1934 je bil s drugimi funkcionarji socialnodemokratske stranke prijet, 1935 znova aretiran in obsojen na velezdajniškem procesu skupaj s Antonom Falletom in Heinzen Soffnerjem. Ker se je Bisjak branil vstopiti v NSDAP, je bil leta 1944 aretiran, vendar se mu je posrečilo pobegniti in se pridružiti avstrijskemu batalijonu NOVJ. Maja 1945 so mu jugoslovanski partizani predali urad berovljanskega županstva. Toda Bisjak se je takoj povezal s socialistično stranko, ki ga je znova postavila za zaupnika berovljskih delavcev. Dne 25.11.1945 je bil izvoljen v deželni zbor (Die Neue Zeit, 11.5.1946, št. 107).

119) Gl. op. 2.

120) Pressedienst hg. vom Amt der Kärntner Landesregierung, Minderheitenreferat, 27.12.1945, št. 3; Kärntner Nachrichten 28.12.1945, št. 191.

121) Domovina, informacijska služba ZAS, št. 1 in 2, 1946.
ZAS pa je širila svoj program tudi z letaki:
(ZAS) "Z V E Z A A V S T R I J S K I H S L O V E N C E V"

Kaj hoče "Zveza Avstrijskih Slovencev"?
Koroški Slovenci in Slovenke!

Naspadla je skrušena Koroška slovenska stranka. Nastala je namesto nje tako imenovana "Osvobodilna Fronta", katera je razpad Koroške slovenske stranke edino kriva. Vsled tega se je ustanovila "Zveza Avstrijskih Slovencev".

Mi koroški Slovenci, ki smo združeni v Zvezi Avstrijskih Slovencev, nismo za OP in za ločitev od avstrijske države, zahtevamo pa v kratkih besedah sledeče:

1. Da se prizna Slovencev tista vrednost kakor Nemcem,
2. se morajo poravnati vse škode, katere so imeli naši rojaki tekom nacističnega nasilstva,
3. se mora poučevati tudi v prihodnosti slovenski in nemški jezik na vseh šolah, kjer prebivajo Slovenci,
4. morajo znati v jezikomedenih delih Koroške vsi uradniki oba jezika. Dolžnost vsakega uradnika mora biti, da govo-

ri v tistem jeziku, kakor stranka,

5. morajo biti zastopani Slovenci po svojem številu v vseh uradih, šolah in v ustanovah slovensko govorečih krajev,
6. se morajo nastaniti na vseh šolah in v uradih, kjer prebivajo Slovenci, izključno sinovi naše domovine,
7. se mora rabiti v uradih slovensko pisani jezik, ali narečje, katerega razume stranka,

Da se naše zahteve izpolnijo, hočemo skupno delovati z vsemi strankami in osebami, katere se nam naklonjene. Obljubili so nam vse te zahteve izpolniti merodajni gospodje deželne in državne vlade, med njimi kancler Figl in deželni glavar Plesch. Tem obljubam verjamemo, ker ti gospodje niso več v službi Varnencev in Nacijev.

Zato tudi lahko gledamo z veseljem v našo srečno bodočnost in se ne udajamo spominom žalostne preteklosti.

Nikdar nečemo sreče iskati v drugih deželah in pri tujih ljudeh. Prava sreča je le doma, le tam, kjer je vera do Boga, ljubezen do bližnjega in ljubezen do naše lepe domovine očetove.

Obračamo se pa tudi na vas, Slovenci in Slovenke! Pridite k nam, dajte nam prijateljsko roko in delajte z nami, za obli mir med nami, za naš blagor in za blagor domovine. Ne verujte, če se vam reče, da smo mi sami Nemčurji; če bi mi bili sami Nemčurji, potem ne bi imeli razlega odborniki "Osvoobodilne Fronte", da nas napadajo. Napadajo nas pa največ zato, ker vedo, da so v našem deželnem zboru večji del člani bivše Korolke slovenske stranke!

Deželni odbor
"Zveze Avstrijskih Slovencev"
C o l o v e c

(f. 222).

- 122) Slovenski poročevalca, 18.1.1946, št. 13.
- 123) Vestnik, 9.1.1946, št. 1.
- 124) Podatek v f. 203.
- 125) Poročilo o Zvezi avstrijskih Slovencev v arhivu INV (mapa ZAS).
- 126) Opona o Domovini v arhivu INV, f. 222.
- 127) Več originalnih prijavnic hrani arhiv INV (mapa ZAS); v tem duhu so bile sestavljene tudi druge pristopnice, ki niso bile vedno enotne.
- 128) Dienstsanweisung I in II BGS v arhivu INV, f. 222.

129) Prepis seznama članov ZAS in primerjalna tabela izjav pri ljudskem štetju leta 1939 (mapa ZAS).

130) Vestnik, organizacijske glasilo OF za slovensko Koroško, št. 2, 16.1.1946.

131) Dopis Zl. 15.630 z dne 24.6.1946:

Aus gegebener Veranlassung wird erneut darauf hingewiesen, dass seitens der britischen Militärregierung sowohl die Vornahme eines Plebiszits oder ähnlicher Massnahmen, als auch die Vorbereitungen zu solchen Aktionen im Gemischtsprachigen Gebiet nicht erwünscht und daher untersagt sind. Es geht daher die Einladung, alle bisher ergangenen Weisungen, die derartige Richtlinien enthalten können, zurückzuziehen. Durch eine entsprechende Unterweisung des in Frage kommenden Personenkreises wäre ausserdem Vorsorge zu treffen, dass niemand in Unkenntnis der Sachlage sich der Gefahr einer militärgerichtlichen Bestrafung aussetzt. (Prepis v INV. f. 203).

132) Medutirano poročilo, f. 203.

133) Prim. dvojezični letak ZAS iz marca 1946.

134) Prepis zakonskega osnutka hrani arhiv INV. f.203, So-31.

135) Izjava Rudolfa Cefarina dr. Juliju Pelaherju. Dr. Pelaherji je pojasnilo Cefarina povedal maja leta 1961.

136) Slovenski vestnik, 20.6.1947, str. 5.

Socialistična stranka Avstrije - Deželna organizacija Koroške Celovca, 9. Sept. 1946

Zvezi avstrijskih Slovencev
v Celovcu
Deželna vlada

Predmet: Stališče SPÖ do Vaše organizacije.

Na Vaše priznanje z dne 17.7. in 25.8.1946 vam sporočamo, da je SPÖ Vaši organizaciji prej ko alej naklonjena. Naše organizacije smo o vašem stališču obvestili in jim pustili svobodo, da pristopajo k ZAS-u in tudi tam sodelujejo.

Da bi organizacijski aparat SPÖ delal za Vaše naloge je za nas seveda nesprejemljivo. Že zaradi tega, ker je obremenitev naših zaupnikov že sama po sebi več kot velika. Tudi ima SPÖ izpolniti velike dalekosežnejše naloge. Organizacijsko delo za Zvezo je po našem mnenju samo po sebi umljivo njena lastna naloga. V političnem oziru vam zagotavljamo našo podporo.

Za deželno organizacijo
Hans Sina l.r.

- 137) Prepis okrožnice št. 17, SPŠ za okraj Celovec-dežela, f.203.
- 138) Prepis navedila v f. 203.
- 139) Slovensko besedilo dvojezične izjave v občini Globasnica z dne 22.2.1946, ki jo je dobil Fridrik Hrast, f. 203.
- 140) Pressedienst OP, 6.3.1946, št. 5.
- 141) Poročilo Fridrika Hrasta POOF-u z dne 23.2.1946, f. 203.
- 142) Volkswille, 16.2.1946, št. 26.
- 143) Volkswille, 14.2.1946, št. 38, 16.2.1946, št. 40.
- 144) Prim. poročilo Tanjuga, Vesti za Slovenijo, maja 1946.
- 145) Koroška kronika, 15.2.1946, št. 7.
- 146) Volkszeitung, 11. in 12.5.1946; Die Neue Zeit, 2.5.1946.
- 147) Volkszeitung, 20.10.1947; Die Neue Zeit, 10.12.1947, št.283.
- 148) Volkszeitung, 13.3.1949, št. 61.
- 149) Janko Lončar, Koroška kronika, Koledar Svobodne Slovenije, 1950, Buenos Aires, 1949, str. 198.
- 150) Prim. opozorilo Janka Pleterskega o magr. Valentinu Podgorcu k tipkopisu spominov dr. Franca Petka (spomini dr. Petka v redakciji dr. Janka Pleterskega hrani arhiv INV).
- 151) Gl. op. 149.
- 152) Tu mislimo na ekspozé maršala Tita o zunanji politiki Jugoslavije ob ratifikaciji pogodbe s Poljsko dne 1.4.1946: "Dne 18. februarja 1946 je jugoslovanska vlada izročila konferenci zunanjih ministrov za zunanje zadeve v Londonu memorandum, v katerem je postavila svoje teritorialne zahteve do Avstrije. Jugoslovanska vlada utemeljuje zahteve s geografskimi, etnografskimi in ekonomskimi razlogi. S tako poprave meje bi prišle v Jugoslavijo 130.000 prebivalcev jugoslovanske narodnosti. Kljub tej popravi meje pa bi ostalo še vedno 70.000 Jugoslovancev v Avstriji. Jugoslovanska vlada razodeva glede te naše pravične meje duha, ki je bil karakterističen za Avstrijo v preteklosti, ko je vodila politiko nasilnega raznarodovanja." Tito, Graditev nove Jugoslavije, II, 1949, str. 35.
- 153) Koroška kronika, 30.12.1945, št. 24. Od novega leta 1946 list sicer ni več izhajal z oznako izdajatelja britanske obveščevalne službe, vendar je izdajatelj ostal še naprej

isti. Prim. Koroška kronika 30.12.1945: "Sprememba, ki s tem nastane, je torej le v naslovu, med tem ko ostane vodstvo isto."

Koroška kronika, 29.3.1946, št. 13.

154) Koroška kronika, 11.1.1946, št. 2.

155) Koroška kronika, 1.2.1946, št. 5.

156) Prav tam.

157) Prav tam.

158) Koroška kronika, 26.4.1946, št. 18.

159) Prav tam.

160) Koroška kronika, 18.2.1946, št. 3. Obitne so mišljeni naslednji deželnozborski poslanci: Paul Bisjak (SPÖ), Mathias Krassnig (SPÖ), morda Ferdinand Wedenig (SPÖ), Hans Ferlitsch (ÖVP), Hans Glantschnig (ÖVP), Albin Petschnig (ÖVP), in Johann Kasianke (KPA).

161) Koroška kronika, 3.1.1947, št. 1 (Uvodnik: V zarje novega leta).

162) Dr. Theodor Veiter, Die Slovenen in Kärnten, Wien-Leipzig, 1946, str. 109.

163) Fourth Report from the Select Committee on Estimates, Session 1945-1946.

164) Prav tam, prim. tudi knjigo Gordon Brook-Shepard, Anschluss, The Rape of Austria, London 1963. O razvoju nacizma v Avstriji po julijemskem puču leta 1934 je nekaj podatkov tudi v govoru kasnejšega nacističnega gaulajterja Koroške dr. Friedricha Rainerja pred pomembnimi koroškimi nacisti 11.3. 1942 v Celovcu. Vendar pa to poročilo ne daje najčistejše slike (prim. knjigo Eischstädt, Vom Dollfuß bis Hitler, Wiesbaden 1955). Sintetično sliko pa podaja Lajze Ude v razpravi Avstrija, pangermanizem in Koroška v Koroškem zborniku, Ljubljana 1946, str. 605-653.

165) Dr. Franc Zwitter, To destroy nazism or to reward it? An aspect of the Question on Slovene Carinthia, Beograd 1947, str. 22. Na isti strani je tudi grafična upodobitev tega območja.

166) Dr. Otto Reich von Rohrwig, Der Freiheitskampf der Ostdeutschen, Graz, 1942, str. 155 (cit. po Lajze Ude, Avstrija, pangermanizem in Koroška, Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 651).

167) Richard Moscher, Kärnten Grenzland im Süden, Berlin, 1940, str. 17.

- 168) Prav tam, str. 18. V to število so očitno všteti tudi člani SA. Pri volitvah dne 8.11.1930 so dobili nacisti na Koroškem 6,9 % vseh v deželi veljavno oddanih glasov. Od vseh avstrijskih dežel so dobili edino na Koroškem dva poslance (cit. po Lojsetu Udetu, Avstrija, pangermanizem in Koroška, Koroški zbornik, Ljubljana, 1946, str. 651). Istega leta je bilo v oddelkih SA 800 moških (Moscher, str. 23), leta 1932 pa jih je štela SA že 3.000 (prav tam, str. 25). Do leta 1932 je imela SS Standarte Wolfsberg, Spittal a.D., Friesach, Beljak in St. Veit (prav tam, str. 31, število članstva vsake Standart Moscher ne navaja). Med ilegalnostjo (po letu 1934) se je stranka še bolj organizacijsko izgrajevala (Moscher, str. 17).
- 169) Richard Moscher, cit. d., str. 19.
- 170) Podatek o številu prebivalstva Koroške po ljudskem štetju 1939 smo vzeli iz interne publikacije statističnega urada. "Statistische Übersicht für den Reichsgau Kärnten". Zusammenge stellt vom statistischen Amt für die Reichsgaue der Ostmark. Streng vertraulich! Nur für den Amtgebrauch bestimmt! Wien 1941. Publikacija statističnega urada prišteva med prebivalstvo Koroške tudi 33.445 prebivalcev h Koroški priključenega okraja vzhodne Tirolske Lienz.
- 171) Moscher, cit.d., str. 19.
- 172) Kasneje so bili sprejeti v NSDAP le posamezniki, kot znani koroški historik dr. Martin Wutte. Lojze Ude, Dr. Martina Wutteja duhovna podoba, Koledar Slovenske Koroške 1958, Celovec 1957, str. 45-50.
- 173) Cit. po Ljudski pravici, 13.12.1945, št. 200, na avstrijski okvir prim. članek Nikolaeva Opačiča, Figl - Oruberavska denotifikacija Avstrije, Trideset dana VII, 1949, Beograd, št. 42, str. 77-80. V tem številu je zajeta tudi Vzhodna Tirolska.
- 174) So - 51. Nekateri seznanjeni omenjajo le člane NSDAP (npr. občini Ledince in Železna Kapla), drugi pa zopet obsegajo vse članstvo nacistične stranke, Anwärterje in člane oboroženih formacij (npr. občina Libuše). Iz seznama za občino Bildove pa ni razvidno, ali obsega tudi kandidate stranke. Nekateri seznanjeni vsebujejo tudi rojstne in druge podatke, drugi pa niso tako podrobni. Seznanjeni posameznih občin navajajo tudi strankarski staž članov NSDAP po letu 1938. Čeprav je zakonodaja določala samo registracijo "bolj obremenjenih" nacistov pa obsegajo seznanjeni območja južne Koroške, kot kaže, vse članstvo NSDAP.

175) Delne podobe števila nacističnega prebivalstva po nekaterih dekanijah južne Koroške osvetljujejo poročila o zibanju prebivalstva, objavljena v Koroški kroniki leta 1946 in 1947. Žal se neje posameznih dekanij ne skladajo povsod s mejami sodnih okrajev. Po župnijskih podatkih je imela Šmohorska dekanija, ki jo je sestavljale šest nemških in devet slovenskih župnij (območje spodnje Zilje), nemške občine so: Višpolje, Drepolje, Radnja vas, St. Lorenzen, Šmohor in Gorje; slovenske pa: Brdo, Bistrica na Z., St. Jurij na Z., Gorje, Melviče, Čače, St. Stefan na Z., in Dlača, 3.360 nemških in 6.396 slovenskih župljanov. Medtem ko je v desetletju od leta 1928 do 1938 odpadlo od katoliške vere poprečno osem župljanov na leto (skupaj 86), jih je v času od 1938 do 1942 odpadlo 329. Od teh se je v letih 1945 in 1946 vrnilo v katoliško vero "12 195". Od skupnega števila 13.455 prebivalcev dekanije je bilo 10.756 katoličanov in 2.508 protestantov ter 191 drugih. Podatki kažejo, da se je v tem okraju zvišale število protestantov od leta 1928 za tristo od 2.518 na 2.816. "Bogovercevi" (Gottgläubige) je bilo po Hitlerjevem nastopu 191. Zanimiv je podatek v poročilu, da se "leta 1946 ... tudi že odpadniki zopet upajo na dan" (Koroška kronika 23.5.1947, št. 22).

176) Pri ugotavljanju števila prebivalstva Koroške po maju 1945 lahko uporabimo tudi podatke deželnega pokrajinskega urada, izdelane na podlagi živilskih nakaznic. Dne 16.9.1945 je bilo po teh podatkih na Koroški 546.244 prebivalcev, od tega v starosti do 18 let 116.928 (429.316 odraslih). Celovec je imel 57.491 prebivalcev, Beljak pa 27.941. Vojnih beguncev je bilo na Koroški 17.684 (Koroška kronika, 19.10.1945, št. 14).

Očitno se je do leta 1947 del beguncev že izselil, tako da je imela Koroška skupaj z okrajem Lienz po istem viru aprila 1947 531.611 prebivalcev:

mesto Celovec	63.070
Beljak	31.566
okraj Šmohor	21.512
Celovec-okolica	27.011
Spittal	73.469
St. Veit	63.719
Beljak-okolica	75.274
Velikovec	40.750
Wolfsberg	50.438
Vzh. Tirolska	57.702

(Koroška kronika, 1.8.1947, št. 32).

Adressbuch von Kärnten für Industrie, Handelsgewerbe, Wien, Teilausgabe des Adressbuch von Österreich 1948, str. 3 navaja, da je Koroška (brez Vzhodne Tirolske) imela 497.193 prebivalcev junija 1947, od tega "80.000 inozemcev".

- 177) Po cenzitvi Franca Aichholzerja je živele tega leta v občini 1.500 priseljencev. Podatek v So-52.
- 178) Gornji podatki obsegajo predvsem moške člane NSDAP, ker za ženske večkrat ni bilo mogoče ugotoviti poklica. Vsekakor pa v večini nastopajo v skupini "gospodinje", ki je posebej ne omenja.
- 179) Podatki za boroveljski dekanat (Koroška kronika, 12.4.1946, št. 51). Za obsegajo podatki le gibanje prebivalstva. Ta dekanat obsega župnije Borovlje, Glinje, Celšavo, Št. Janž v Rožu, Kapla na Dravi, Kotmarsa vna, Brodi, Bilčova, Šmarjeta v R., Lihpolje, Svede, Podljubelj, Bajtiše, Slovenji Plajberk in Sele.
- 180) Razlike med prisotnim in prijavljenim prebivalstvom pri ljudskem štetju leta 1934 so minimalne, zato jih lahko sone-
marimo. Primerjaj Vladimir Klemenčič, Raat prebivalstva na Slovenskem Koroškem, Geografski vestnik, 1952, str. 115-132.
- 181) Po poročilu Koroške kronike z dne 27.6.1947, št. 27 je v letih 1938-1941 v tinjski dekaniji, ki je sestavljajo večino-
na občine celovškega političnega okraja Grabštajn, Podkrnos, Mihiel pri Pokrčah, Medgorje, Otmanje, Št. Peter pri Grabštajnu, Št. Lipš, Pokrče, Radiše, Št. Tomaž pri Celovcu, Timenice in Tinje v velikovškem okraju, odpadlo od katoliške vere 209 odraslih in 59 otrok (skupaj 268). Po letu 1941 je odpadanje prenehalo. V letih 1945 in 1946 se jih je vrnilo v katoliško vero 28 odraslih in 19 otrok. "Ljudi, ki še ne vedo, kje je njihov Bog ..." pa je bilo menda 176. Leta 1928 je bilo v dekaniji 41 protestantov, pozneje pa se je njihove število z doseljovanjem dvignilo na 124.
- 182) V velikovski dekaniji, ki obsega občine Djekše, Sv. Jurij na Vinogradih, Gorenče, Knežo, Krčanje, Vovbre, Šmarjeto pri Velikovu, Grebinj, Št. Peter na Vašinjah, Rudo, Št. Rupert pri Velikovu, Sv. Stefan (Trušnje), Grebinjski kloster, Velikovec in Celovico, je bilo po Koroški kroniki z dne 15.3.1946, št. 11 "... v letih 1940 in 1941 nekaj odpadov, vsake leto po 76. Leta 1945 se je našel samo še en primer, vrnilo pa se jih je 29. Večjega pomena ... je, da so leta 1931 nastopili tudi v velikovškem okraju nemški protestanti z 72 osebami ... Leta 1939 se je ta številka zvišala na 132 oseb. K temu jedru je pristopila leta 1940 in kasneje družba bogovernikov z 293 osebami."

Od leta 1938 do 1945 je bilo sklenjenih v tem dekanatu 41 civilnih porok. Od vere je odpadlo v letih 1938-1944 161 oseb (leta 1938 34, 1939 76, 1940 76, 1941 69, 1942 14, 1943 9 in leta 1944 3). Leta 1945 se jih je vrnilo v katoliško vero 9, prihodnje leto pa 64. Koroška kronika, 2.3.1947, št. 19.

- 183) Primerjavo podatkov ljudskega štetja iz leta 1934 s prebivalci občin tega okraja ovira dejstvo, da je bila leta 1944 razdeljena občina Rikarja ves s 1.804 stalnimi prebivalci med občine Dobrla ves, Zitara ves, Galicija in Skocijan. Primerjavo s rezultati ljudskega štetja leta 1951 pa ovira dejstvo, da se je število prebivalstva vsega okraja povečalo od 10.203 na 11.395 prebivalcev. Zato se na tem mestu omejujemo le na sumarne primerjavo podatkov vsega števila prebivalcev okraja s člani NSDAP.
- 184) V letih 1938-1945 je bilo v dekaniji, sestoječi iz župnij Zliberk, Kanaze, Šmihel, Suha, Vogrče in Žvabek, 41 civilnih poret. V času od 1938 do 1942 je izstopilo iz katoliške vere 107 oseb (93 odraslih in 14 otrok); v letih 1945 in 1946 pa se jih je vrnilo že 30. Koroška kronika, 18.4.1947, št. 17.
- 185) Bogo Grafenauer, Narodnostni razvoj od srede 19. stoletja do danes. Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 117-248. Vladimir Klemenčič, Kritični pretres avstrijskega popisa 1951 s ozirom na jezikovno strukturo na Koroškem, Razprave in gradivo INV, št. 2, 1960, str. 101-182. (kš), Popis prebivalstva in občevelni jezik v Avstriji. Naši razgledi, 24.3.1962. št. 6 (Avtorja Šlanka sta Vl.Klemenčič in Franci Štrus).
- 186) Za učiteljestvo je značilna Plescheva izjava iz novembra 1945, da bi morali na podlagi zelo blagohotnega pregleda odpustiti iz koroških šol vsaj 50 % učiteljev, od 2.390 1.154. Slovenski poročevalec s dne 27.9.1945, št. 137, napačno navaja številko 1.054.
- 187) Lejze Ude, Po plebiscitu 10. oktobra 1920 - Kärntner Heimatdienst, Heimatbund, Zbornik Koroške, Ljubljana 1959, opomba na strani 76.
- 188) Adolf Schörf, Österreichs Erzinnerungen 1945-1955, Wien 1955, str. 128.
- 189) Tako se jim je že v juniju posredilo aretirati Rainerjevega namestnika Heinricha Matmessniga, nacističnega kreisleiterja za okraj Celovec Heinza Pototschniga (Kärntner Nachrichten, 30.5.1945, št. 60), enako Maier-Kaibitscha in nekdanjega pokrajinskega glavnega predsednika po marcu 1938 von Pawlowskega (Kärntner Nachrichten, 8.6.1945, št. 22). Do konca julija 1945 se je število prijetih Avstrijcev in rajhovskih Nemcev dvignilo na 2.300 (Kärntner Nachrichten, 15.9.1945, št. 103). Do konca septembra se je po glasilu obveščevalnega oddelka dvignilo skupno število na Koroškem in Štajerskem prijetih nacistov na 3.700 (Kärntner Nachrichten, 16.11.1945, št. 156). - V nasprotju s Sovjeti so Britanci in Amerikanci zbirali nacistične v posebnih taboriščih.

Za Koroško je bilo tako taborišče v Welfsbergu. Zanimivo karakterizacijo teh taborišč in njihovega pomena za kasnejši avstrijski razvoj najdemo v citirani knjigi dr. Schürfa: In den Anhalterlagern der britischen, ganz besonders aber der amerikanischen Zone, hat sich zwischen den Insassen, die einander zu einem Teil vorher nicht gekannt hatten, eine Freundschaft und geistige Verbundenheit ausgebildet, die eine Zeitlang stark genug scheint, neue Parteibildungen die Grundlage zu geben.

- 190) Take piše poročilo v Kärntner Nachrichten, 27.9.1945, št. 115: Viele von denen (namreč nacistov) die heute auf der Entlassungsliste stehen, haben versucht den loyalen Österreicher hervorsukehren, um den dauernden Abbau zu entgehen, doch haben sie damit wenig erreicht...
- 191) Franc Zwitter, To destroy nazisem or to reward it?, Beograd 1947, str. 22. - Dne 1. marca 1946 je bilo na Koroškem v zaporu 5.374 nacistov, od tega 5.200 pod britanskim varstvom. Koroške oblasti so do 1.3.1946 zaprle na podlagi avstrijskih zakonov 174 obremenjenih nacistov. Po neki vesti z dne 8. marca je bilo odpuščenih iz koroških občin, demarnih zavodov in kreditnih institucij 4.742 uradnikov in namoščencev. V navedbi v Volkswille z dne 21.marca 1946, št. 35, pa ta številka ni ustrezala dejanskemu stanju.
- 192) O denacifikaciji učiteljstva sta objavila enako poročilo v začetku septembra oba na Koroškem izhajajoča lista Kärntner Nachrichten (4.9., št. 95) in Koroška kronika (7.9., št.8): "Koroška deželna vlada je dobila od angleških vojaških oblasti nalog in pooblastilo, da pretrese politično preteklost učiteljstva na Koroškem. Ustanovili so odbor, ki ga sestavljajo uradniki deželne vlade, šolski nadzorniki in zastopniki obrtniškega, ki jim je naloženo, da s pomočjo vprašalnih pol, poročil šolskih nadzornikov in ocen pristojnih občin pretresejo koroško učiteljstvo. Nekaj je povsem jasno. Kdor je bil ilegalni nacist, kdor je imel važno vlogo pri stranki ali je sicer deloval z vneta agitacijo kot nacist ali vojni hujakač, ne more biti več vzgojitelj mladine. To ostro ravnanje je neizogibna dolžnost glede na prihodnost našega naroda (pač ljudstva). Vsega skupaj je odbor obravnaval 1.871 zadev. Izkazalo se je, da je potrebno 627 učiteljev odpustiti iz šolske službe. Kot popolnoma zanesljivih je lahko ostalo na svojih službenih mestih 492 učiteljev. Pogojno je ostalo v službi 419 oseb, medtem ko je bilo premeščanih 343 učiteljev in učiteljic, ki si bodo morali pridobiti priznanje šole na svojem novem službenem mestu. To pa pomeni, da se bo 343 učnega osebja moralo poprijeti drugega poklica; to število se bo nedvomno še povečalo, ker dober del učiteljstva ne bo prebil preizkušnje v preizkusni dobi. 204 učiteljev in učiteljic, ki jih tačas ni v deželi, ni bilo mogoče vzeti v pretres, ker so bili v vojaški službi ali ker so zaradi

vojnih dogodkov sbežali. Lahko računamo, da bo razmerje približno enako kakor pri pregledanih. - Vsem sučasno nastavljenim učiteljem so s 30. junijem odpovedali službo. Njih število je 477. Z istim dnem je izgubilo službo tudi 50 nemških državljanov, tako da je v začetku julija prenehalo službovati vsega skupaj 527 učiteljev. Vse koroško učiteljestvo daje torej tole sliko: od 2.390 učiteljev in učiteljic, ki so službovali za časa nacistične oblasti, je morale zapustiti službe 1.154 oseb. - Kljub temu bo skoro normalno poslovanje vseh šol mogoče, čeprav je prirastek šolskih otrok v letošnjem letu precej večji" (cit. po Koroški kroniki).

V začetku septembra je izdal koroški deželni glavar tudi odlok o odvzemu dela stanovanjskega prestopa nekdanjim članom NSDAP (Kärntner Nachrichten, 14.9.1945, št. 104).

- 193) Kärntner Nachrichten, 2.9.1945, št. 94.
- 194) Prim. Volkswille, 12.3.1946, št. 35.
- 195) O teh sporih med SPÖ, ÖVP in KPÖ je dr. Schörf podrobneje pisal v knjižici Zwischen Demokratie und Volkodemokratie, Wien.
- 196) Dr. Adolf Schörf, Österreichs Erinnerungen 1945-1955, str. 142.
- 197) Sklepi potsdamske konference o tem vprašanju namreč pravijo:
5) Vojni zločinci in osebe, ki so sodelovale pri načrtovanju ali izvajanju nacističnih dejanj, katerih posledice so bile strahote ali vojni zločini, ali pa so vodila do njih, se primejo in postavijo pred sodišče. Nacistični voditelji, vplivni pomagači nacistov, visoki funkcionarji nacističnih organizacij in ustanov ter druge osebe, ki so zahtevale zasledbo ali njihove cilje, se primejo in aretirajo.
6) Vsi člani nacistične stranke, ki so bili s dejanji bolj udeleženi kot s imenom, in vse druge osebe, ki so bile sovrtažne do ciljev zaveznikov, se odstranijo iz javnih in poluradnih uradov. Take osebe se zamenjajo z osebami, ki jih je imeti na podlagi političnih in moralnih lastnosti za primerne, da sodelujejo pri pospeševanju resnično demokratskih institucij v Nemčiji. Adolf Schörf, cit.d., str. 142.
- 198) Kärntner Nachrichten, 28.9.1945, št. 116.
- 199) Kärntner Nachrichten, 12.10.1945, št. 127.
- 200) John Hair, Four-Power Control in Germany and Austria 1945-1946, London 1956, str. 332.
- 201) Adolf Schörf, cit.d., str. 142-143.
- 202) Tako sta bila sprejeta zakona o delovni obveznosti Arbeitspflichtgesetz in Wirtschaftsgesetz (BGBl. 92/47).

- 203) Das Nazionalsozialistengesetz und seine Durchführung, Wien 1947, v zbirki Volksausgabe Österreichischer Gesetze.
- 204) Adolf Schörf, oit.d., str. 145.
- 205) Poročilo Jugoslovanskega odbora v St. Veit an Glan iz maja 1945, f. 256, f. 166.
- 206) Volkswille, 12.3.1946, št. 35.
- 207) Nedatirani dokument na slovenskem jeziku iz arhiva KPA za beljaški okraj. Misel o ustanovitvi antifašističnih komitejev je v zvezi s sugestijo predstavnika avstrijske KPA o ustanavljanju posebnih antifašističnih odborov, f. 80-52.
- 208) Vestnik, 3.9.1946, št. 12.
- 209) Pressedienst OF, 23.3.1946, št. 6.
- 210) Pressedienst OF, 7.12.1946, št. 25; Volkswille, 15.12.1946, št. 186.
- 211) Slovenski poročevalec, 25.10.1946, št. 250; Pressedienst OF, 12.10.1946, št. 18.
- 212) Pressedienst OF, 18.1.1947, št. 1.
- 213) Pressedienst OF, 16.11.1946, št. 22. V občini Celicija je bil postavljen za zastopnika ÖVP v denneifikacijsko komisijo Thomas Krammer, registrirani pripadnik SA (Volkswille, 28.6.1947, št. 144).
- 214) Volkswille, 8.12.1946, št. 136.
- 215) Slovenski poročevalec, 20.12.1946, št. 298. List napačno označuje priimek ing. Paratza z Raupatz.
- 216) Tako je bila na primer sprejeta na zborovanju OF v Borovljah 25.8.1946. zahteva po odstranitvi sedmih žandarjev s območja Sved in Smarjete z motivacijo, da so to "bivši nacistični žandarji". Pressedienst OF, 14.9.1946.
- 217) Prim. Vestnik, 18.3.1946, št. 6.
- 218) Volkswille, 14.9.1946, št. 111.

**PRIPOMBE K POOLAVJU: DRUGO OBDOBJE: ČAS KONFERENC ZA
SKLENITEV AVSTRIJSKE DRŽAVNE POGODBE (od 14.1.1947 do
1.7.1949) (str. 119-213)**

SP 27.V. 1945:

- 1) "Osvobojeni so naši bratje v Istri in Slovenskem Primorju. Niso pa še osvobojeni naši bratje na Koroškem. Oni čakajo na svoje osvoboditev. V vašem in v imenu vse Jugoslavije - nove federativne Jugoslavije - izjavljam, da nismo pozabili na naše brate na Koroškem, ki danes šal še nadalje drhtijo in trpijo pod terorjem gestapovcev, preoblečenih v druge uniforme. Številni so primeri. Komaj nekaj dni je minilo od tedaj, ko so morale naše čete zapustiti Koroško, in še šujemo stokanje in klicanje na pomoč naših bratov na Koroškem. - S tega veličastnega zbora sporočamo našim zaveznikom, da od sedaj odgovornost za vse, kar se tam dogaja, ne pade na nikogar drugega, kakor samo nanje. Pozivamo, da drže svoje obljubo, da jo izpolnijo, tisto, ki so jo dali v atlantiki listini, da bo imel vsak narod pravico do samoodločbe. To sporočamo zaveznikom in zahtevamo od njih, da zaščitijo naše prebivalstvo pred tistimi preganjalci, ki so ga preganjali stoletja, najhujše pa v sednjih letih. - Ob tem naj še opozorimo na izjavo Edvarda Kardelja z dne 21. septembra 1945 častnikarjem v Londonu v kateri je glede jugoslovanskih zahtev spremembe meje s Avstrijo dejal, da zahteva Jugoslavija slovenski del Koroške, to je oni del, ki je naseljen s Slovenci. V nadaljevanju razgovora je to zahtevo še preciziral v tem smislu, da zahteva Jugoslavija tudi Celovec in Gosposvetske polje.
- 2) Pri dr. Petku je šlo za intervencijo, ki jo je skupaj z dr. Tischlerjem po načrtu napravil pri novem deželnem nacističnem predsedniku Pavlovskem ter mu izrazil javno izjavo lojalnosti. Spomenica je namreč obitala dr. Petku to izjavo, češ da je pristal na lojalnost nacističnemu režimu, ne pa, da je skušal s tem korakom nekako omiliti pričakovane nastope nacistov proti slovenski manjšini (prim. še neobjavljene spomine dr. Petka v redakciji dr. Janka Pleterškega).
- 2a) Koroški Slovenci v zgodovini, Ljubljana 1945.
- 2b) The National Development of the Carinthian Slovenes, Ljubljana 1946.
- 3) Dr. Luka Sienčnik - dr. Bogo Grafenauer, Slovenska Koroška, seznam krajev in politično-upravna ureditev, Ljubljana 1945, izdal in založil Znanstveni inštitut, oddelak za meje.

- 4) Ol. Fran Zwitter, Ob deseti obletnici partizanskega znanstvenega inštituta, Naši razgledi, 23.1.1954, št. 2.
- 5) Tone Zorn, Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani, Jugoslovanski istorijski časopis, 1964, št. 2, str.139-141.
- 6) Prim. Lajze Ude, Kratak pregled dosedanje diplomatske politične borbe za slovenske Koroške (po članku v Slovenskem poročevalcu, Ponatis v Slovenskem vestniku, 22.5.1948, št. 32).
- 7) Memorandum vlade Federativne narodne republike Jugoslavije (Beograd); slovenski prevod spomenice brez aneksov je izšel v Slovenskem poročevalcu 21.1.1947.
- 8) Jugoslovanska stališča na londonski konferenci januarja in februarja 1947 obsega tipkopis Statements and memorandums of the Yugoslav delegation to the conference of the deputies of the foreign ministers for Austria, London, januar, februar 1947 ter Tanjugovi bilteni v angleškem jeziku, f.118. Prim. tudi povzetek govora dr. Vilfana v jugoslovanskem tisku (Slovenski poročevalac, 16.2.1947, št. 46; Slovenski poročevalac, 18.2.1947, št. 41) Titov govor v ljudski skupščini FLRJ 31. marea, Slovenski poročevalac, 2.4.1947, št.78.
Dne 14.2. je dr. Joža Vilfan predložil konferenci odgovor na izvajanja avstrijske delegacije o vprašanju mirovne pogodbe. Poleg ustne obrazložitve je predložil konferenci obširen elaborat. Prvo poglavje elaborata je obsegalo podatke o narodnostnem položaju na slovenskem Koroškem in v obmejnem delu Štajerske ter o položaju gradiščanskih Hrvatov. Drugo poglavje elaborata je analiziralo plebiscit leta 1920, tretje se ukvarjalo s položajem slovenske manjšine po prvi svetovni vojni, četrto s političnim stanjem na Koroškem po drugi svetovni vojni in govori o diskriminacijah slovenskega prebivalstva, in se dotika volitev dne 25.11.1945.
- 9) Die Neue Zeit, 15.2.1947, št. 38.
- 10) Die Neue Zeit, 16.2. in 21.2.1947, št. 39 in 43.
- 11) Janko Pleteraki, Pregled diplomatskih akcij v Jugoslaviji glede Koroške od septembra 1944 do septembra 1949, diplomatska naloga na oddelku za zgodovino filozofske fakultete v Ljubljani, 1959.
- 12) Dr. Karl Gruber, Zwischen Befreiung und Freiheit, Dunaj 1953, 1. izdaja, str. 43.
- 13) Neta vlade FLRJ sovjetski vladi s dne 20.8.1949, Trideset dana, 1949, št. 44/45, str. 4.

- 14) Tekst jugoslovanske enote; gl. Slovenski poročevalce, 1.2.1947, št. 27 ter bilten TANJUGA z dne 30.1.1947, f. 118.
- 15) Karl Gruber, cit.d., str. 120. Plesch je odstopil kot deželni glavar dne 12.3. V pismu predsedniku deželnega zbora je obrazložil svoj odstop s dejstvom, da bi moral kot deželni glavar zaradi jugoslovanskih obtožb škodovati Koroški (Die Neue Zeit, 13.3.1947, št. 60; gl. tudi Mark Clark, cit.d., str. 476-477).
- 16) Noto in sklep namestnikov zunanjih ministrov objavlja Slovenski poročevalce, 27.2.1947, št.49. Po zaključku konference je Jugoslavija 26.2. predložila dodatno noto namestnikom zunanjih ministrov o odgovornosti Avstrije za udeležbo v zadnji vojni in o jugoslovanskih teritorialnih zahtevah. (Slovenski poročevalce 1.3.1947, št. 51). Sklep o povabilu Jugoslavije se štirje zunanji ministri sprejeli dne 27.3. (gl. Slovenski poročevalce, 28.3.1947, št. 74).
- 17) Podatek v jugoslovanski noti Sovjetski zvezi z dne 20. avgusta 1949.
- 18) Prav tam.
- 19) Österreichische Zeitung, Wien, 13.8.1949, št. 187 (tekst sovjetske note Jugoslaviji z dne 8.3.1949).
- 20) Od projektov za avtonomije koroških Slovencev sta nam dostopna dva projekta (sdi se, da so bili izdelani trije načrti: načrt prof. Bartoča, ljubljanske universe in Lojzeta Udeca). Dosegljiva sta mi bila maksimalni in minimalni načrt, ki ju je izdelal Lojze Udec:

Po zadnjih predlogih bi bila na južnem Koroškem dovoljena popolna enakepravna uporaba slovenskega jezika v vseh dejavnostih javnega in zasebnega življenja. Ustanovile in vzdrževale bi se posebne slovenske šole po določenih posebnega manjšinskega statuta ter dovolile ustanavljanje in neovirano delovanje vseh vrst društev, združenj, ustanov in podjetij in sploh vseh organizacij, ki skrbijo za ohranitev in okrepitev narodnostnega značaja ter kulturni, socialni in gospodarski razvoj Slovencev na južnem Koroškem. Zagotovljena bi morala biti sorazmerne s številom prebivalstva slovenskega jezika saposlitev javnih uslužbencev slovenskega materinega jezika. Pri tem se ti osnutki očitno naslanjajo na predvojne načrte o kulturni personalni avtonomiji za koroške Slovence; tako je eden načrtov določal ustanovitve in neovirano delovanje "Slovenske koroške skupnosti" (SKS) kot javnopravne korporacije, osnovane na enakem načelu s samoupravo in s posebnimi pravicami, določenimi v statutu. SKS bi imela tudi zakonodajno iniciativo glede vseh zadev nanašajočih se na južno Koroško in pravico

do udeležbe pri sodstvu ter upravi v smislu določil statuta. Za članstvo SKS bi se vodila posebna članska knjiga, za njeno vodenje bi si SKS sama postavljala organe. Članska knjiga SKS bi bila v občinskem uradu stalno na vpogled in morebitni izpis. Volitve v odbor SKS kot najvišji organ bi bile na temelju splošne, enake in neposredne volilne pravice, vodila pa bi jih posebna volilna komisija, ki bi jo sestavljala dva slovenska poslance zadnjega koroškega deželnega zbora, izvoljenega leta 1930, in tri osebe, ki jih imenuje Slovenska prosvetna zveza. Naloge SKS bi bile zakonska iniciativa o vsem, kar se tiče južne Koroške in varstva koroških Slovencev, zastopati koristi SKS pri oblasteh, vlaganje zahtev, tožb in predlogov ustreznim oblastem, kulturna dejavnost ter vodenje vse vrste vzgojnih in učnih zavodov s slovenskim učnim jezikom, tudi s pravico javnosti. Izvršni organ odbora SKS bi bilo njegovo predsedstvo, ki bi opravljalo vse tekoče posle. Člani SKS so šoloobvezni in morejo dobivati slovenski pouk, to velja tudi za otroke, kjer je samo eden izmed staršev član SKS. Če je v posamezni občini za posadini razred 15 šoloobveznih otrok, se more ustanoviti razred s popolnim slovenskim poukom, če pa je v občini vsaj 50 takih šoloobveznih otrok, mora biti ustanovljena popolna slovenska šola. Poleg tega se morajo popolne slovenske šole ustanoviti v vseh občinah, navedenih v točki B koroške deželne vlade s dne 31.10.1945. Poučevala naj bi se tudi nemščina, kjer pa ne bi bilo pogojev za ustanovitev slovenskih razredov ali šol se morajo poučevati slovenski učenci tudi v slovenskem jeziku. Avstrija je dolžna ustanoviti in vzdrževati državno gimnazijo in učiteljske s slovenskim učnim jezikom. Vsi avstrijski uradi so dolžni sprejemati vloge v slovenskem jeziku v vseh primerih iz južne Koroške, v katerih je soudeležen član SKS. Vse uradne objave, kolikor niso izdane v slovenskem jeziku, naj se izdajajo v slovenskem in nemškem jeziku. Upošteva-joč koroško šolsko prakso 20. člen osnutka zahteva, da pomeni izraz "slovenski jezik" knjižno slovenščino.

Drugi osnutek je onemajl območje južne Koroške; območje dvojezične šole, ki bi tvorilo posebno zvezno avstrijsko deželo. Slovenski jezik bi bil na tem območju enakopraven nemškemu in pri vseh oblasteh in uradih poleg nemščine notranji in zunanji jezik. Šolski pouk se na območju južne Koroške poučuje v materinem jeziku, drugi deželni jezik pa je od tretjega leta dalje obvezen učni predmet. Materin jezik šoloobveznih otrok se ugotavlja na podlagi izjave staršev otrok uradno s sodelovanjem zastopnika slovenske narodne skupnosti, ki ga določi Slovenska prosvetna zveza. Za šolanje učiteljstva se ustanovi posebno učiteljske, prav tako tudi potrebno število srednjih in strokovnih šol s slovenskim učnim jezikom. Prav tako bi morali duhovniki tega teritorija obvladati slovenski jezik, matične knjige pa voditi ustrezno krajevnim razmeram v slovenščini ali pa dvo-

jezično. Vse sodne in upravne zadeve iz južne Koroške se morajo v prvi stopnji obravnavati pri oblasteh v pokrajini. Krajevni napisi so v obeh jezikih, prav tako tudi uradni in drugi napisi. Na teritoriju Avstrije je prepovedano delovanje vseh društev in organizacij, ki so delale in delajo proti slovenski manjšini. (Osnutka obeh predlogov hrani arhiv INV, neurejeni fond).

21) Šef jugoslovanske delegacije Edvard Kardelj je govoril na seji zunanjih ministrov dne 17.4. (tekst Kardeljevega fonda f. 118; Slovenski poročevalec, 19.4.1947, št. 92). Ob teritorialnih zahtevah Jugoslavije do Avstrije in Koroške je E.Kardelj podčrtal še naslednje zahteve:

1. "Prepovedati je treba ne samo anšlus z Nemčijo v vsaki obliki, ampak tudi vsako dejavnost ali propagando s tem namenom. Storiti je treba ukrepe za preprečevanje ponovnega nemškega političnega ali ekonomskega vpliva, zlasti pa je treba onemogočiti, da bi Avstrija znova postala središče pangermanske propagande in sovražne agitacije proti svojim sosedom.
2. V svojih prihodnjih mednarodnih političnih in ekonomskih zvezah ne sme delati Avstrija nobenega razlikovanja proti posameznim članom Združenih narodov.
3. Avstrija mora biti razorožena, kolikor to dopuščajo notranje potrebe. Obmejni pas proti Jugoslaviji mora biti v globini najmanj 20 km popolnoma demilitariziran.
4. Preprečiti je treba naseljevanje Nemcev iz rajha ali tako imenovanih volksdojčerjaev iz drugih dežel (v Avstrije - op.), kakor tudi razveljaviti dosedanje naturalizacije te vrste.
5. Pogodba mora vsebovati tudi točne določbe o repatriaciji tako imenovanih rasseljenih oseb v njihove dežele oziranja o njihovi takojšnji in popolni odstranitvi iz Avstrije.
6. Avstrija mora izročiti vse vojne zločince in izdajalce tistemu narodu, ki je bil žrtev njihovih zločinov oziroma izdajstva.
7. Pogodba mora prepovedati ustanavljanje nacističnih ali katerikoli fašističnih organizacij ter določati ukrepe za odstranjevanje fašističnih in nacističnih ostankov v državni upravi.
8. Pogodba mora zagotoviti, da bodo državljani Avstrije uživali vse demokratične pravice". (v francoskem jeziku, f. 120)

Od odgovorov dr. Gruberja na izvajanje Edvarda Kardelja je omeniti zagovarjanje subjektivnega principa pripadnosti k

narodnosti s trditvijo "da je edina pripravna podlaga za pripadnost h kateremu narodu in kateremu kulturnemu krogu se prizna prebivalec Avstrije"(na seji dne 18.4.; Die Neue Zeit, 19.4.1947, št. 89).

- 22) Slovenski poročevalec, 22.4.1947, št. 94. Prim. osnutek državne pogodbe z Avstrije dok. št. CHAE/47/M/82, pripombe k čl. 3, f. 119.
- 23) Janko Pleterški, cit. d.
- 24) Josip Broz - Tito, Graditev nove Jugoslavije, II, Ljubljana 1949, str. 343.
- 25) Slovenski poročevalec, 9.10.1947, št. 238.
- 26) Lojze Ude, cit.d., Slovenski vestnik 29.5.1948, št. 34.
- 27) Janko Pleterški, cit.d.
- 28) Karl Gruber, cit.d., str. 182.
- 29) Slovenski poročevalec, 7.12.1947, št. 286.
- 30) Die Neue Zeit, 7.12.1947, št. 281.
- 31) Die Neue Zeit, 19.12.1947, št. 291.
- 32) Prim. Lojze Ude, cit.d., Slovenski vestnik, 29.5.1948, št. 34.
- 33) Prav tam.
- 34) Memorandum of the Government of the Federative People's Republic of Yugoslavia to the Deputy Foreign Ministers regarding the territorial and other clauses of the Treaty with Austria, 1948.
- 35) Prav tam Aneks št. 4:
 1. The members of the Yugoslav minority in Austria - the Croats in Burgenland and the Slovenes in Carinthia - shall enjoy the same rights as all other Austrian citizens, including the right to their own organisations, meetings and press in their own language.
 2. They shall have the right to elementary schooling in the Croatian or Slovene literary language and to a proportionate number of their secondary schools; in connection with this, the program of the teachers' training college both in Burgenland and in Carinthia shall be re-adjusted, an educational inspectorate for Croatian schools in Burgenland and for Slovene schools in Carinthia shall be organized.

3. The external and internal official language in the administrative and judicial units with a Croatian or Slovene or nationally mixed population shall be Croat or Slovene in addition to German, toponymic terminology and inscriptions shall be bilingual; pursuant thereto the boundaries of administrative and judicial units shall be readjusted.
 4. The members of the Yugoslav minority in Austria shall participate in the educational, administrative and judicial branches in the minority or mixed territory in proportion to their number.
 5. The members of the Yugoslav minority in Austria shall be recognized the right to maintain cultural connections with the Croat or Slovene peoples on the Federative People's Republic of Yugoslavia; they shall be recognized the right to schooling in the Federative People's Republic of Yugoslavia and their diplomas acquired there shall be recognized as valid.
 6. The activities of all organizations aiming at the denationalization of the Yugoslav minority shall be prohibited.
 7. In cases the mother shall be ascertained in cooperation with a representative of the Croats of Burgenland and the Slovenes of Carinthia.
- 36) Beblerjeve govore na londonski konferenci vsebuje knjižica: dr. Aleš Bebler, Za pravične meje nove Jugoslavije, Ljubljana 1949; ter tri govora dr. Aleša Beblerja o pitanju Slovencev Koruške i dva pisma o zahtevam Vlade FNRJ prema Austriji, Trideset dana, 1949, št. 39/40, str. 1-8. Prim. tudi Ljudsko pravico, 1.5.1948, št. 103.
- 37) Volkszeitung in Die Neue Zeit, z dne 4.5.1948, št. 102.
- 38) Die Neue Zeit, 4.5.1948, št. 2; Ljane Ude, cit.d.
- 39) Prim. Ljudska pravica, 5.5.1948, št. 6 (Beblerjeva izjava z dne 4.5.).
- Ob tem je zanimiva izjava dr. Gruberja o koroškem dvojezičnem šolstvu: "I would add also that this Slovene minority is scattered all over the country. There is no compact area in which the Slovenes live. This is one of the reasons that Carinthian Government made the new bilingual (v tekstu bilingual) regulations. The purpose was not only that the Slovenes themselves should learn their own language, but that the German-speaking inhabitants should learn, Slovene tongue also, in order that there might be the possibility of a complete understanding. That was the reason for the linguistic regulations to which I referred yesterday. (Zapisnik 10. seje konference za sklenitev avstrijske državne pogodbe, f. 120).

- 40) Ljudska pravica, 6.5.1948, št. 107.
 - 41) Nota vlade FLRJ Sovjetski zvezi z dne 20. avgusta 1949.
 - 42) Janko Pleterški, cit. d.
 - 43) Na to kaže tudi izročitev avstrijske note predstavnikom Štirih velesil o obnovi razgovorov na sklenitev državne pogodbe (Volkszeitung 8.12.1948, št. 285). Prin. tudi odgovor zahodnih sil na avstrijsko sugestijo (Die Neue Zeit, 9.12.1948, št. 286). Po obvestilu agencije APA je ob tem izjavil predstavnik ameriške vlade 21.12. da ZDA zavračajo jugoslovanske zahteve po delu Koroške. Britanci pa so v odgovoru z istega dne zahtevali novo podlago za sklenitev državne pogodbe (Volkszeitung, 22.12., št. 297).
 - 44) Archiv der Gegenwart, 1949.
 - 45) Die Neue Zeit in Volkszeitung, z dne 10.2.1949, št. 33; Slovenski poročevalec, 11.2.1949, št. 35.
 - 46) Die Neue Zeit in Volkszeitung z dne 11.2.1947, št. 34; Slovenski poročevalec z dne 13.2.1949, št. 37. - Volkszeitung podaja v uvodniku tudi zanimive ocene o položaju Avstrije na londonskih razgovorih: ... V Londonu se razpravlja o nas, a ne z nami. Zunanji minister biva stalno v Londonu, toda n e kot partner na pogajanjih. Daje informacije tistim, vsem, ki se interesirajo. Škua dobiti pristop na pogajanja, ne more in ne sme svetovati ...
 - 47) Die Neue Zeit 19.2.1949, št. 41; Slovenski poročevalec, 19.2.1949, št. 42.
 - 47) Slovenski poročevalec 26.2.1949, št. 48.
 - 48) Prav tam. Govora dr. Aleša Beblerja z dne 24.2. in 1.3. ter njegova pisma svetu namestnikov ministrov Štirih velesil z dne 4., 7. in 10.3. objavlja tudi periodika Trideset dana, 1949, št. 39/40, str. 1-8. Francoski tekst govora z dne 24.2., f. 120.
- Ob govoru dr. Aleša Beblerja je objavila Borba tale komentar zunanjepolitičnega urednika Tanjuga: Preključe je u Londonu pred Vijećem zamjenika ministara vanjskih poslova pomoćnik ministra inostranih poslova FNRJ dr. Aleš Bebler iznio stav vlade FNRJ u pogledu mirovnog ugovora sa Austrijom. Ovo nije prvi put od završetka rata protiv hitlerjevske Njemačke in njenih satelita da vlada FNRJ iznosi svoj stav u ugovoru o miru sa Austrijom pred vijeće zamjenika. Poslijeratni razvitak događaja u potpunosti je potvrdio ispravnost općeg stava jugoslovenske vlade, da priključenje Jugoslaviji predstavlja jedino pravilno riješenje pitanja Slovenske Koroške kao i to da Austrija, u interesu uspostav-

ljanja demokratskog mira, mora da nadoknadi ogromnu štetu koju je u toku rata nanijela jugoslovenskim narodima. Demokratska javnost s pravom pripisuje neuspjeh dosadašnjih razmatranja ugovora o miru sa Austrijom stavu zapadnih sila koje su rukovođene politikom protivnom uvršćenju mira, izbjegavale ili odbijale da uđu u suštinu zahtjeva FNRJ i time, između ostalog, onemogućavaju sklapanje tog ugovora. Uzimajući u obzir ovakav stav SAD, Velike Britanije i Francuske, a rukovođena svojom politikom uvršćenja mira putem međunarodne saradnje, Vlada FNRJ na zasjedanju Vijeća zamjenika ministara vanjskih poslova 1948 godine pokazala je svoju spremnost da se postigne razuman kompromis koji bi zadovoljio najosnovnija nacionalna prava Koruških Slovenaca i ostale zahtjeve Jugoslavije prema Austriji.

U tom smislu istupao je preključer predstavnik jugoslovenske vlade pred Vijećem zamjenika ministara u Londonu koji je izneo još jedamput opravdanost teritorijalnih i drugih zahtjeva FNRJ prema Austriji. Realno pristupanje prijedlogu jugoslovenske vlade koji je preključer iznio dr Aleš Bebler, iziskuje od predstavnika zapadnih sila na konferenciji u Londonu na prvom mjestu reviziju njihovog dosadašnjeg stava o austrijskoj granici prema Jugoslaviji. Prva i najglavnija tačka ovog prijedloga, koja se odnosi na izmjenu granice Austrije u korist FNRJ nije iznijeta u konkretnoj formi. Naravno, to nije slučajno. Bismiselno bi bilo iznositi konkretan prijedlog o izmjeni granica a da prethodno nije prihvaćena kao baza za dalje rasgovore činjenica da je sadašnja austrijska granica prema Jugoslaviji nepravedna i da je treba izmijeniti.

Koliko je važnosti druga tačka prijedloga, to jest, politička, ekonomska i kulturna autonomija, za Koruške Slovence koji ne bi bili pripojeni Jugoslaviji, jasno se vidi iz činjenica koje je dr. Bebler naveo u svom govoru o današnjem položaju Koruških Slovenaca. Da bi predstavljao doprinos uvršćenju mira i poboljšanju odnosa između Austrije i Jugoslavije, ugovor o miru, pored ispravka u korist Jugoslavije mora ujedno donijeti i kraj sadašnjem režimu germanizacije, terora i tlačenja ne samo za one Koruške Slovence koji bi ostali i dalje u Austriji. Ovim svojim prijedlozima Vlada FNRJ ima za cilj da osigura prava Koruških Slovenaca i da zadovolji putem reparacija pravedne zahtjeve na nadoknađenje ogromne štete koju je Austrija nanijela našoj zemlji sudjelujući u hitlerjevskoj agresiji. Svojim prijedlozima Vlada FNRJ još jedamput konkretno dokazuje svoju želju da doprinese riješenju ovog važnog međunarodnog pitanja i uvršćenju mira u svijetu, Berba, 26.2.1949, št. 48.

- 49) Nota vlade FNRJ s dne 20.8.1949 Sovjetski zvez. Trideset dana, 1949, avgust/september, št. 44/45, str.2; Janko Pleterški, Pregled diplomatskih akcij Jugoslavije glede Koruške od septembra 1944 do septembra 1949, rkp. (1959 l.).

To je opazila tudi francoska poročevalska agencija AFP. Die Neue Zeit, 26.2.1949, št. 47.

- 50) Volkszeitung in Die Neue Zeit, 26.2.1949, št. 47.
- 51) Dr. Karl Gruber, Zwischen Befreiung und Freiheit, 1953, str. 205; Janko Pleterški (J.P.), Iz pričevanj avstrijskega zunanjega ministra, Naša sodobnost, 1956, št. 1, str. 90.
- 52) Die Neue Zeit, 25.2.1949, št. 46.
- 53) Die Neue Zeit, 26.2.1949, št. 47. Na slično trditev avstrijskega delegata je dr. A. Böbler poudaril - enako kot zunanjepolitični komentator Tanjuga da nima smisla konkretizirati jugoslovenskih zahtev, dokler ne bodo sprejeta kot podlaga za nadaljnje razgovore načela, ki jih vsebuje jugoslovenski predlog, to je, dokler ne bo v načelu ugotovljena pripravljenost vlad ZDA, Velike Britanije in Francije, da spremenijo nepravilno avstrijsko sejo nasproti Jugoslaviji (Slovenski poročevalec, 27.2.1949, št. 49).
- 54) Podrobneje se bomo dotaknili tega vprašanja ob predlogu koroške KPA julija 1949 v deželnem zboru ob posebnem zakonu za koroške Slovence.
- 55) Die Neue Zeit, 1.4.1949, št. 49. Ob Gruberjevem govoru je objavil Slovenski poročevalec 1.3. obširen komentar: Včerajšnji govor avstrijskega zunanjega ministra dr. Gruberja pred namestniki zunanjih ministrov ZSSR, ZDA, Velike Britanije in Francije v Londonu je bil v soglasju z "napovedmi" uradne britanske radijske postaje BBC kakor tudi njujorškega radija. Obe radijski postaji sta namreč že od petka, ko je dr. Aleš Böbler podal nov jugoslovenski predlog glede rešitve vprašanja koroških Slovencev, v vseh oddajah, posebno pa še v tistih, ki so namenjene Avstriji, poudarjale, da bo dr. Gruber "označil jugoslovenske predloge kot nesprejemljive". S svojim odgovorom je dr. Gruber seveda potrdil ta "pričakovanja", ko je izjavil, da "niti avstrijski parlament niti avstrijska vlada ne bi nikdar podpisala mirovne pogodbe, ki bi Avstriji ne jamčila sedanjih meja". Prav tako zanika dr. Gruber tudi možnost uveljavitve jugoslovenskega kompromisnega predloga o zagotovitvi gospodarske, kulturne in politične avtonomije tistemu delu slovenske Koroške, ki bi ne prišla v sklop FRL Jugoslavije, češ, da "bi to pomenilo razkosanje Avstrije". Avstrijska vlada noče tudi nič slišati o potrebi, da plača Jugoslaviji reparacije za opustošenje, ki se jih povzročile avstrijske armade v sklopu Hitlerjevega vojaškega stroja z izgovorom, da ima Avstrija še sedaj velike stroške za vzdrževanje okupacijskih sil. - Bolj kot sune izjave avstrijskega zunanjega ministra je zanimiva povezanost propagandnega aparata ZDA in Velike Britanije z odklonilno izjavo dr. Gruberja. Njujorški kakor londonski radio

sta očitno pokazala svojo vneto, da svet netočno obvestita o jugoslovanskem predlogu, posebno glede spremembe avstrijskih meja v prid Jugoslavije. Dr. Bebler je povsem jasno opredelil stališče jugoslovanske vlade, ki ne odstopa od svojih ozemeljskih in reparacijskih zahtev do Avstrije, zakaj le s sprejetjem teh predlogov je mogoče odstraniti eno izmed poglavitnih ovir, ki zavira sklenitev mirovne pogodbe z Avstrijo. - Sprejem pravičnih demokratičnih predlogov jugoslovanske vlade bi omogočil sklenitev mirovne pogodbe z Avstrijo, kar bi vsekakor bilo močna podpora pri krepljenju miru v svetu. Ves povojni politični razvoj pa je očitno pokazal, da zahodne sile ne kažejo nobene volje po demokratičnem miru, marveč da si ob vsaki priložnosti prisadjuje zapletati važna svetovna vprašanja, s čimer si hočejo ohraniti možnost poseganja v notranje zadeve tujih držav z vojaško okupacijo, z gospodarskim pritiskom ali s diplomatskimi spletkami. Imperialistične in reakcionarne sile namreč dobro vedo, da bi okrepitev miru obenem okrepila tudi demokratične sile v svetu. - S tega stališča nam je prikrito podpihevanje avstrijske vlade, da naj ne pristanejo na jugoslovanske predloge, razumljivo. Prav tako sta razumljiva seveda tudi gonja - v stilu informbirojske kampanje, ki so jo prav v zvezi z razpravo o mirovni pogodbi z Avstrijo sprožili nekateri, sicer demokratični listi tako v Avstriji kot v drugih državah. Osrednje glasilo avstrijske komunistične partije "Österreichische Volkstimme" je namreč poleg vrste čudnih trditvev v nekem svojem članku napisalo nemišl, kakor da namerava Jugoslavija dobiti neke koncesije v avstrijskem vprašanju od zahodnih sil na škodo grškega ljudstva (!) Francoski list "Humanité" (glasilo francoske KP) je prav tako kot češki list Rude práva (glasilo češkoslovaške KP) kratkomešno zanemarljivo jugoslovanske teritorialne zahteve in to s očitnim namigavanjem, da se je Jugoslavija odrekla svojim ozemeljskim zahtevam do Avstrije. Jasno je, da pomeni tako objavljanje informacij neposredno pomoč imperialističnim težnjam in hkrati škodoje vsem temeljnim pravicam in keriatim ljudskih množic Jugoslavije.

Podatki ljudskega štetja leta 1934 s rezultati posameznih volitev in plebiscita za velikovški politični okraj so zajeti v članku dr. W.M. (Wolfgang Mayrhofer ?) Die politische Einstellung der Kärntner Slowenen s podnaslovom Die Nationalratswahlen von 1945 als Volksabstimmung für Österreich betrachtet v Berichte und Informationen zv. 147, 18. 2.1949, str. 4. Navaja tole razpredelnico:

Leto	Avstrija	Jugoslavija
1920	12.868	7.656
		skupna lista koroških Slo- vencev in krščanske soci- alne stranke
1926		4.014
1932		3.421
1934 ^{*)}	Deutsch 24.907	Slovenisch 10.551
Od tega je odpadle na volilne upravičence skupaj 21.377	15.000	6.356

*) Mišljeno ljudske štetje leta 1934. Zdi se, da je Gruber uporabil v svojem ekspoziciji pred namestniki zunanjih ministrov prav te podatke, kolikor jih ni razširil tudi na drugo območje južne Koroške. V nadaljevanju članka dr. W.M. (Wolfgang Mayerhofer?) prehaja na primerjavo predvojnih volilnih rezultatov z rezultati volitev leta 1945.

- 56) Slovenski poročevalac, 3.3.1949, št. 52. Pripombe k izva-
janju dr. Aleša Beblerja je dr. Gruber navedel konferenci
v posebnem memorandumu. V memorandumu so predvsem trije mo-
menti: polemika z dr. Beblerjem o številu Slovencev na Ko-
roškem, pri čemer so bili avstrijski delegaciji seveda po-
datki ljudskega štetja leta 1934 verodostojni. Zavračala
je tudi podatke ljudskega štetja leta 1939, po katerih so
našteli znatno več oseb slovenskega jezika kakor leta 1934.
Za dr. Gruberja je bila seveda predvsem važna izjava tega
leta o pripadnosti k nemški narodnosti. Posebno zanimiva
pa je v memorandumu navedba o šolnem vprašanju. Kljub ob-
veznostim dvojezične šole po zakonskem deležilu iz oktobra
leta 1945 je dr. Gruber menil, da se dvojezično poučuje tu-
di v občinah, kjer ni etnične podlage za uvedbo takega po-
uka in da se na nekaterih šolah ni prijavilo toliko sloven-
skih učencev, kakor se zahteva, zaradi česar tak pouk ni
mogel biti uveden ali pa je bil kmalu opuščen. Seveda je
dr. Gruber znova nastopil proti avtonomni coni na Koroškem.
O številu članov OF memorandum pravi, da leta 1945 ni bilo
več kakor 5.000 volivcev za OF ali pa da se jih ni več iz-
javilo za stranke, ki je bila takrat ideološko najbližja
Jugoslaviji" (Die Neue Zeit, in Volkszeitung z dne 4.3.1949,
št. 52).
- 57) Ta sestanek je bil dne 22.2.1949, Die Neue Zeit, 23.2.1949,
št. 44.
- 58) Dr. Karl Gruber, cit. d., str. 205. Dotaknimo se še ocene
tega dela Gruberjeve knjige v poročilu Janka Pleterškega.
"Iz Gruberjevega pripovedovanja pa bi nepoučen bralec dobil

vtis, kakor da je Bebler ta načela kompromisa (namreč jugoslovanski kompromisni predlog predložen konferenci namestnikov zunanjih ministrov - I.Z.) formuliral šele na sestanku s Gruberjem, kakor da je to tako rekoč osebni uspeh avstrijskega ministra. Toda Gruberju to ne zadostuje. Zanosno raspravlja svoje pripovedovanje naprej. Dilo se je bati, da zahodne sile ne bi spremenile svojega stališča glede meje. V tem odločilnem trenutku je Gruber poslal trem zahodnim vladam noto, datirano 10.2. 1949, s katero ostro zavrača vsako misel na to, da bi Avstrija bila količkanj pripravljena popustiti v vprašanju meja in reparacij. Po tej noti, zatrjuje Gruber, se je položaj začel obračati. Beblerju so dali zahodni diplomati razumeti, da ni mogoče računati s avstrijskimi ozemeljskimi koncesijami. Vse to se je pokazalo na seji zunanjih ministrov, na kateri sta nastopila jugoslovanski in avstrijski delegat. Končala se je brez kompromisa (207). Kaj je pravzaprav bilo na stvari? Ali je spor Jugoslavije s Sovjetsko zvezo res avtomatično pomenil spremembo stališča zahodnih sil do jugoslovanskih zahtev po združitvi koroških Slovencev s Jugoslavijo? Ali je res šele odločna intervencija avstrijske diplomacije (beris Gruberja) utrdila omahujoče zahodne diplomate v njihovem odklonilnem stališču? Pozorni bralec bo dobil odgovor na ta vprašanja iz same Gruberjeve knjige. Opasil bo, da ga pisec skuša zavesti s preprosto zvijačo, da mu o dogodkih pripeva v napadnem kronološkem redu. Najprej govori o umiku sovjetske podpore Jugoslaviji, ki da je postal očitno med konferenco, potem o težnjah zahodnih sil, da zavzamejo do Jugoslavije prijaznejše, do Avstrije pa neugodnejše stališče, kar vse se je izrazilo na sestanku Gruberja s Beblerjem, na vsem tem pa pride kot odločilni moment ostra Gruberjeva nota zahodnim silam, ki "obrne list". Pri vsem tem pa Gruber "pozabi" bralcu povedati, da je to noto poslal zahodnim silam na sam dan z a d e t k a konference (10.2.1949), ko je jugoslovanski delegat Bebler bil šele p r v i dan v Londonu in ko težnje, ki naj bi jih njegova pota preprečila, še n i s o mogle biti vidne, saj bi se pokazale šele med konferenco, zlasti pa po jugoslovanskem nastopu s kompromisnim predlogom na prvem zaslišanju celih 14 dni (24.2.) p o t e m , ko je Gruber poslal svoje "odločilno noto" J(anko) P(leterski). Iz pričevanj avstrijskega zunanjega ministra, Našaodobnost, 1956, št. 1, str. 90-91.

- 59) Gruber, str. 204, po J. Pleterski cit.d. To dejstvo je opasil tudi zahodni tisk, na primer londonski Times, 12.). (cit. po Die Neue Zeit, 13.3.1949, št. 60).
- 60) Die Neue Zeit in Volkszeitung z dne 5.3.1949, št. 53. Tako je poročal Tanjug o tej seji: Na današnji seji (3.3.), ko je Gruber predal memorandum namestnikom zunanjih ministrov,

je sovjetski veleposlanik Zarubin, ki je predsedoval seji, sporočil, da je generalni tajnik sveta namestnikov zunanjih ministrov prejel odgovor avstrijskega zunanjega ministra dr. Gruberja na zadnjo izjavo pomočnika zunanjega ministra FLRW dr. Aleša Beblerja. Ker ni bilo časa, da bi Gruberjev odgovor prevedli in izročili namestnikom, je Zarubin predlagal, naj bi sejo odložili. Delegati Združenih držav Amerike, Velike Britanije in Francije niso pritrdili predlogu delegata ZSSR ter so nadaljevali razpravljanje o 5. členu osnutka mirovne pogodbe, ki govori o avstrijskih mejah. Delegati zahodnih sil so vztrajali pri svojem prejšnjem stališču, češ, da so pravice slovenskega prebivalstva v Avstriji zadosti zavarovane z veljavnimi poročti. - Čeprav nimajo koroški Slovenci in gradiščanski Hrvati volilnih pravic, so delegati zahodnih sil izjavili, da sta 5. člen senžermenske pogodbe in 7. člen osnutka mirovne pogodbe za Avstrijo zadostno poročtvo, da bodo nacionalne in druge pravice koroških Slovencev spoštovane.

- 61) Die Neue Zeit in Volkszeitung z dne 8.3.1949, št. 55.
- 62) Slovenski poročevalce, 9.3.1949, št. 57.
- 63) Die Neue Zeit, 9.3.1949, št. 56.
- 64) Die Neue Zeit, 10.3.1949, št. 57.
- 65) Na tem mestu se ne dotikamo jugoslovanskih reparacijskih zahtev do Avstrije in jugoslovanskega memoranduma konferenci o tem vprašanju. Memorandum je objavil Slovenski poročevalce, 10.3.1949, št. 58, razpravo o tem vprašanju pa povzel 11.3.1949, št. 59.
- 66) Die Neue Zeit in Volkszeitung, 10.3.1949, št. 57.
- 67) Slovenski poročevalce, 12.3.1949, št. 60.
- 68) Die Neue Zeit, 11.3.1949, št. 58. Natanko je Gruber razložil to zamisel na tiskovni konferenci dne 24.3. na Dunaju. Na vprašanje novinarjev je pojasnil, da bi bila Avstrija pripravljena dati koroškim Slovincem individualno personalno avtonomijo. Po njegovih besedah bi bila Avstrija rada pripravljena prevzeti v državno pogodbo klavzule, na podlagi katerih bi slovenska manjšina uživala pripadajoče pravice. Dr. Gruber je poudaril, da je Avstrija ob tem pripravila "velikodušne predloge", še posebej predlog o uvedbi nacionalnega katastra. Die Neue Zeit in Volkszeitung z dne 25.3.1949, št. 69.
- 69) Slovenski poročevalce, 13.3.1949, št. 61. Bistvo britanskega predloga so bili določila 66., 67. in 68. člena senžermenske mirovne pogodbe in 7. člen načrta avstrijske državne pogodbe. Po britanski želji naj bi konferenca same provi-

zorično proučila ta predlog in ga predala v dodelavo posebnemu podedboru, Die Neue Zeit, 3.3.1949, št. 60; Slovenski poročevalec, 10.3.1949, št. 59.

- 70) Slovenski poročevalec, 19.3.1949, št. 64.
- 71) Die Neue Zeit, 18.3.1949, št. 64.
- 72) Die Neue Zeit, 19.3.1949, št. 65.
- 73) Die Neue Zeit, 22.3.1949, št. 66.
- 74) Prav tam. Po izjavah sovjetske delegacije (20.3.) bi bilo razpravljanje o pravicah koroških Slovencev samo izguba časa, dokler ne bi dosegli načelnega soglasja o avtonomiji za koroške Slovence (Slovenski poročevalec, 22.3.1949, št. 68; prim. tudi Die Neue Zeit, 23.3.1949, št. 76).
- 75) Volkszeitung, 11.5.1949, št. 107. Premor med razgovori za rešitev koroškega vprašanja in velikonočnimi prazniki (17. do 20.4.) je "izkoristil" ameriški delegat Reber, da je obiskal Avstrijo in Koroško in na kraju samem videl probleme, o katerih so razpravljali na pogajanjih za sklenitev avstrijske državne pogodbe (Reberjeva izjava na tiskovni konferenci na Dunaju 15.4. Die Neue Zeit, 16.4.1949, št. 88). Po prihodu na Koroško so ga sprejeli predstavniki deželne vlade, med njimi Wedenig in Karisch. V spremstvu sodelavcev iz ameriškega diplomatskega predstavništva na Dunaju si je Reber ogledal nekatere kraje južne Koroške; Velikovec, Žvačak, Lavamünd, Doberlo vas, Fliberk in Borovlje. (Volkszeitung 2.4.1949, št. 89). Po informaciji dr. Luke Sienčnika so ga v Dobrli vasi pričakovali in pozdravili izključno nacisti in njihovi nekdanji sodelavci. Bile jih je menda kakih sto, kar je bilo po mnenju dr. Sienčnika klavirno številko za kraj, kakršen je Dobrila vas (f. So-4).
- 76) Slovenski poročevalec, 15.5.1949, št. 112. Tega vprašanja se bomo še dotaknili. - Intervencija jugoslovanskega veleposlanstva je bila storjena dne 10.5. (prim. Wiener Zeitung, 6.4.). Ob jugoslovanskem obvestilu zastopnikom štirih velesil je avstrijska vlada izdala obvestilo, da je svojočasno koroška varnostna direkcija zavrnila statut Osvobodilne fronte za slovensko Koroško, češ da nasprotuje avstrijski ustavi. Ker statut ni bil spremenjen, je bila zadeva predložena notranjemu ministrstvu (Volkszeitung, 11.5.1949, št. 107).
- 77) Wiener Zeitung, 21.6.1949, št. 142 (Beschlüsse über Österreich). V točki a) zaključkov zunanjih ministrov je bilo določeno, da bodo meje Avstrije ostale enake kakor so bile prvega januarja 1938. Druge določbe pa so bile: pogodba z Avstrijo bo določala, da mora Avstrija zagotoviti varstvo

pravice slovenske in hrvatske manjšine v Avstriji; od Avstrije se ne bo zahtevalo plačilo reparacij, toda Jugoslavija bo imela pravico, da prevzame, obdrži ali likvidira avstrijsko premoženje, pravice in interese na jugoslovanskem ozemlju; Sovjetska zveza bo dobila od Avstrije 150 milijonov dolarjev v konvertibilnih devizah in plačljive v šestih letih (prim. tudi Slovenski poročevalec, 22.6.1949, št.144).

78) J(anko) P(leteraki), cit.d., str. 91.

79) Izjave jugoslovanskega zunanjega ministrstva in komentar Tanjuga je objavil Slovenski poročevalec, 22.6.1949, št. 144; prim. tudi Borbe z istega dne. K Tanjugovemu komentarju dodaja Slovenski poročevalec: "Vsa načela glede pravice malih narodov so pri sestavi mirovne pogodbe z Avstrijo pošteptali. Ko nam je delno razumljivo ravnanje predstavnikov zahodnih sil, pa nas je ravnanje predstavnika Sovjetske zveze presenetilo. Če je to ravnanje posledica glasovite resolucije Informbireja, potem obletnico njenega rojstva pač niso mogli 'dostojneje' proslaviti, kakor s to sramotno kupčijo". Gl. tudi Volkswille, 21.6.1949, št. 141.

80) Slovenski poročevalec, 24.6.1949, št. 146.

81) Slovenski poročevalec, 25. in 29.6.1949, št. 147 in 150.

82) Kljub temu je namestnik zunanjega ministra FLRJ Leo Matec izročil namestnikom zunanjih ministrov Štirih velebil memorandum o varstvu slovenske in hrvatske manjšine v Avstriji. V memorandumu je Jugoslavija še naprej vztrajala na zahtevi po popravi avstrijsko-jugoslovanske meje in zahtevala, da svet ministrov Štirih velebil prouči svoje sklepe glede avstrijske državne pogodbe. Memorandum označuje sklep sveta zunanjih ministrov za diktat. Zaten poudarja, da bi pomenila prepustitev rešitve manjšinskih pravic Avstriji sami narodno ugonobitev za manjšine. Zaradi tega sodi FLRJ, da je potrebno uzakoniti v avstrijski pogodbi v varstvo manjšinske pravice, prepoved zasledovanja Slovencev in Hrvatov zaradi sodelovanja v protifašističnem boju in prepoved germanizatorskih organizacij. Avstrija naj z ustavno uzakonitvijo zajamči:

1. Upravne enote, ki bodo ustrezale narodnosti prebivalstva;
 2. Uporabo slovenskega in hrvatskega jezika v občevarstvu z vsami oblastmi;
 3. Ustanovitev popolnoma slovenskih in hrvatskih šol in
 4. Pravice do združevanja v političnih, gospodarskih, kulturnih in fizkulturnih organizacijah.
- (Slovenski vestnik, 5.8.1949, št. 53).

- 83) Janko Pleterški, cit.d., str. 92. Citat iz knjige dr. Gruberja je povzet iz tega članka.
- 84) Janko Pleterški, Manjšinska zakonodaja na Korškem po drugi svetovni vojni, Rasprave in gradivo Inštituta za narodnostna vprašanja, št. 2, 1960, str. 35.
- 85) Cit. d., str. 34-35.
- 86) Janko Pleterški, cit. d., str. 36-37; Minderheit, Volksbefragung und Staatsvertrag, poseben oddis iz Slovenskega vestnika, št. 9 od 26.2.1960 in št. 10 od 4.3.1960. Prim. tudi Slovenski vestnik 24.8.1949, št. 56.
- 87) Ustrezna formulacija britanskega predloga se je glasila:
1. Die slowenische und kroatische Minderheit in Kärnten, Burgenland und Steiermark genießt die gleichen Rechte wie alle anderen Staatsbürger, einschliesslich des Rechtes, eigene Organisationen zu errichten, Versammlungen abzuhalten und Zeitungen in ihrer eigenen Sprache herauszugeben.
 2. Sie sind berechtigt, Volksschulunterricht in slowenischer bzw. kroatischer Sprache zu haben, ebenso entsprechende Anzahl eigener Mittelschulen. In diesem Zusammenhang sind die Lehrpläne und Schulinspektorate für slowenische und kroatische Schulen einzurichten.
 3. In der Verwaltung und in der Rechtspflege mit slowenischer bzw. kroatischer oder gemischter Bevölkerung wird zusätzlich zur deutschen Sprache die slowenische bzw. kroatische Sprache als Amtssprache anerkannt. Die Ortsbezeichnungen und Aufschriften sind in beiden Sprachen abzufassen.
 4. Die slowenische und die kroatische Minderheit in Kärnten, Burgenland und Steiermark nehmen in den erwähnten Gebieten an der kulturellen Verwaltung und Rechtspflege auf gleichem Fusse wie alle anderen österreichischen Staatsbürger teil.
 5. Die Tätigkeit von Organisationen, deren Ziel die Internationalisierung der slowenischen bzw. der kroatischen Minderheit ist, wird verboten (Die Neue Zeit, 5.7.1949, St. 150).
- Spremenjeni britanski predlog z dne 16.7. pa se glasi:
1. Österreichische Staatsangehörige der slowenisch- und kroatischsprachenden Minderheiten in Kärnten, im Burgenland und in Steiermark sollen die gleichen Rechte wie alle anderen österreichischen Staatsbürger geniessen und das Recht haben, Organisationen zu bilden, Versammlungen abzuhalten und eine Presse in ihrer eigenen Sprache zu besitzen.

2. In Städten und Bezirken, in denen eine beträchtliche Anzahl solcher Staatsbürger wohnhaft ist, sind die berechtigt, den Elementarunterricht und in Verhältnis ihrer Anzahl den Hauptschulunterricht in Kroatischer und Slovenischer Sprache zu erhalten. In diesem Zusammenhang sollen die Bücher, soweit notwendig, revidiert und besondere Schulinspektoren für den Unterricht in slovenischer oder kroatischer Sprache ernannt werden.
3. In den Verwaltungs- und Gerichtsbezirken Kärntens, Burgenlandes und Steiermark, in denen eine beträchtliche Anzahl von österreichischen Staatsbürgern der slovenisch- oder kroatischsprachenden Minderheit lebt, sollen die slovenische und die kroatische Sprache neben der deutschen als Amtssprache gelten. Unter den gleichen Bedingungen sollen auch die Ortsbezeichnungen und Aufschriften in slovenischer und kroatischer Sprache sowie in deutscher Sprache verwendet werden.
4. Österreichische Staatsbürger der slovenischen und kroatischen Minderheiten in Kärnten, im Burgenland und in Steiermark sollen in kultureller und administrativer Hinsicht und vor Gericht auf gleicher Fuss mit den anderen österreichischen Staatsbürgern gestellt werden.
5. Österreich nimmt es auf sich, eine Tätigkeit, die die Rechte ihrer slovenisch- und kroatischsprachenden Minderheiten, wie sie in den vorangegangenen Punkten bestimmt werden, nachteilig beeinflussen sollte, zu verbieten.

Die anderen drei Delegierten versprachen, die Vorschläge Mallets zu studieren. (Volkszeitung, 17.8.1949, St. 186).

88) Die Neue Zeit, 17.8.1949, St. 186, Volkswille in poročilo Tanjuga z istega dne.

88) Die Neue Zeit, 17.8.1949, St. 186.

89) Die Neue Zeit, 20.8.1949, St. 189.

90) Na tem mestu navajam še sovjetski predlog 7.b člena:

1. Die slovenische und kroatische Minderheit in Kärnten, Steiermark und dem Burgenland genießen die gleichen Rechte wie alle übrigen österreichischen Staatsbürger, einschliesslich des Rechtes, eigene Organisationen zu besitzen und Versammlungen, sowie des Rechtes auf den Gebrauch ihrer Muttersprache und Zeitungen in ihrer eigenen Muttersprache herauszugeben.
2. Sie sind berechtigt den Elementarunterricht in der slovenischen und kroatischen Sprache zu erhalten und eine entsprechende Anzahl von Mittelschulen zu besitzen. Im Zusammenhang damit sind die Lehrpläne zu revidieren und

Schulinspektionen für die slowenischen und kroatischen Schulen zu schaffen.

3. In den Verwaltungs- und Gerichtsbezirken mit slowenischen und kroatischen gemischtsprachiger Bevölkerung ist die slowenische oder kroatische Sprache als offizielle Amtssprache neben der deutschen zugelassen, Ortsbezeichnungen und Aufschriften sind in beiden Sprachen abzufassen.
4. Die slowenischen und kroatischen Minderheiten in Kärnten, Burgenland und Steiermark nehmen an dem kulturellen Leben, der öffentlichen Verwaltung und dem Justizwesen oder oben erwähnten Gebiete gleichberechtigt mit allen übrigen österreichischen Staatsbürgern teil.
5. Die Tätigkeit von Organisationen, deren Ziel die Internationalisierung der slowenischen und kroatischen Minderheiten ist, sind zu verbieten. (Volkswille, 5.7.1949, St. 153).

V primerjavo dodajam še končno formulacijo 7. člena v nemškem jeziku:

1. Österreichische Staatsangehörige der slowenischen und kroatischen Minderheiten in Kärnten, Burgenland und Steiermark genießen dieselben Rechte auf Grund gleicher Bedingungen wie alle anderen österreichischen Staatsangehörigen einschließlich des Rechtes auf ihre eigenen Organisationen, Versammlungen und Presse in ihrer eigenen Sprache.
2. Sie haben Anspruch auf Elementarunterricht in slowenischer oder kroatischer Sprache und auf eine verhältnismäßige Anzahl eigener Mittelschulen; in diesem Zusammenhang werden Schullenhauptpläne überprüft und eine Abteilung der Schulaufsichtsbehörde wird für slowenische und kroatische Schulen errichtet werden.
3. In den Verwaltungs- und Gerichtsbezirken Kärntens, des Burgenlandes und der Steiermark mit slowenischer, kroatischer oder gemischter Bevölkerung wird die slowenische oder kroatische Sprache zusätzlich zum deutschen als Amtssprache zugelassen. In solchen Bezirken werden die Bezeichnungen und Aufschriften topographischer Natur sowohl in slowenischer oder kroatischer Sprache wie in deutsch verfasst.
4. Österreichische Staatsangehörige der slowenischen und kroatischen Minderheit in Kärnten, Burgenland und Steiermark nehmen an den kulturellen Verwaltungs- und Gerichtseinrichtungen in diesen Gebieten auf Grund gleichen Bedingungen wie andere österreichische Staatsangehörige teil.

5. Die Tätigkeit von Organisationen, die darauf abzielen, der kroatischen oder slowenischen Bevölkerung ihre Eigenschaft und ihre Rechte als Minderheit zu nehmen, ist zu verbieten. (Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich, 30.7.1955, St. 39).

91) Volkszeitung, 29.1.1947, St. 23.

Najbolj problematična pa je postala že v letu 1947 izjava delelenega zbora o uporabi slovenščine pred oblastmi in sodiščem. Predvsem moramo ugotoviti, da so koroški Slovenci v tem času lahko uporabljali slovenski jezik pred britanskim vojaškim sodiščem. Težave pa so nastajale pred avstrijskimi oblastmi. Celo na znanim procesu proti Maier-Kalbitschu jeseni 1947 je sodišče šele po posvetovanju dovolilo slovenskim pričam govoriti v materinem jeziku. Za odnos dela poslušalcev sodne rasprave do slovenskega vprašanja pa je bilo značilno, da je po objavi tega sklepa del poslušalcev zapustil sodno dvorano (stenogram procesa). Določilo, da lahko prizadeta oseba uporablja slovenski jezik pred oblastmi in sodiščem, se je večkrat spremenilo na zahtevo po uporabi nemškega jezika, češ da ga prizadeti obvlada. V nasprotnem primeru pa se je celo zgodilo, da je tisk razglasil keljo prizadete osebe za "provokacijo" (prim. Volkszeitung, 26.2.1949, St. 47).

92) Resolucija, ki so jo bili sprejeli župani teh občin pravi:

1. Die Bürgermeister der von den Forderungen Jugoslawiens betroffenen Teile des Bezirkes Villach und Hermagor haben sich unter den Vorsitz der Bezirkshauptmänner von Villach und Hermagor in der Bezirkshauptmannschaft Villach versammelt um einmütig und eindeutig, von Treue und Liebe zu ihren Heimatland erfüllt, zu erklären, das sie die Gebietsforderungen Jugoslawiens ablehnen.

Die Bevölkerung dieses Gebietes ganz gleich ob slowenischer oder deutscher Zunge fühlt sich zu Österreich gehörig und wünscht weiterhin als ein Bestandteil ihres Heimatlandes Kärnten bei der demokratischen Republik Österreich zu bleiben.

Eine eventuelle Abstimmung, wenn unter normalen Bedingungen durchgeführt, wurde das Ergebnis der Entscheidung von 1920 nicht nur bestätigen, sondern weitaus übertreffen. Für uns Bürgermeister des Bezirke Villach und Hermagor, die wir im Namen unserer Bevölkerung sprechen, gilt: Kärnten frei und ungeteilt.

Župani velikovškega okraja pa so sprejeli tole resolucijo:

Wir Bürgermeister des östlichen Teiles des zweisprächigen Südkärnten haben uns heute unter den Vorsitz des Herren Bezirkshauptmannes von Völkermarkt versammelt, und in voller Einhelligkeit unsere Stellungnahme zu den Forderungen unseres südlichen Nachbarn zu bekunden, mit den wir in bester

Freundschaft leben wollen, diesen Forderungen wir aber in aller entscheidendheit zurückweisen. Wir sprechen alle im Namen unserer Bevölkerung und bekunden unsere Liebe und Treue zu Kärnten, das ungeteilt und frei weiter ein Bestandteil der Republik Österreich bleiben möge. Es wäre ein Gefahr für den Frieden diese Einheit zu zerissen, das Volk entgegen seinen Willen aus der jahrhundertlangen Bindung zu Österreich zu trennen. Wir sind für ein freies, ungeteiltes Kärnten als Bestandteil der Republik Österreich. (Die Neue Zeit, 26.1.1947, St. 22).

- 93) Die Neue Zeit, 30.1.1947, St. 24.
- 94) Prav tam.
- 95) Die Neue Zeit, 31.1.1947, St. 25.
- 96) Izjava Evropskega Sereiniga v arhivu INV, f. 80-50; Pressedienst OF 5.2.1947, St. 4.
- 97) Prav tam.
- 98) Prav tam.
- 99) Prav tam.
- 100) Resolucije v INV, f. 80-50.
- 101) Razlika med obljubami deželnih oblasti in političnih strank slovenski sanjčini in sed dejanskim stanjem kaže dejstvo, da je le nekaj dni za Pleschevim govorom pošta zavrnila nakaznico, izpolnjeno v slovenskem jeziku. Pošta v Zgornjih Trušnjah je nakaznico sicer sprejela, zavrnila pa jo je velikovška pošta, češ da se ne sme sprejemati v jugoslovanskem jeziku izpolnjene poštna nakaznice (pismo Jurija Kumerja uredništvu Slovenskega vestnika z dne 25.2.1947, INV, neurejeni fond).
- 102) Die Neue Zeit, 8.2.1947, St. 32.
- 103) Volkszeitung, 30.1.1947, St. 24.
- 104) Volkszeitung, 4.2.1947, St. 28.
- 105) Prav tam.
- 106) Volkszeitung, 18.3.1947, St. 64.
- 107) Prav tam.
- 108) Volkszeitung, 15.4.1947, St. 85.
- 109) Die Neue Zeit, 15.4.1947.

- 110) Zaradi jugoslovanskih obtožb na londonski konferenci je kot smo omenili 12.3. odstopil Hans Plesch kot koroški deželni glavar. Koroški deželni zbor ga je po skoraj celomesečnih prerekanjih med socialistično in ljubsko stranko zamenjal dne 26.4. s Ferdinandom Vedenigom. Zanimivo je, da je Die Neue Zeit 27.4. poudarila, da je novi deželni glavar slovenskega porekla.
- 111) Prim. Die Neue Zeit, 18.3.1947, št. 46.
- 112) Spominski zapisek dr. Petka o razgovoru s dne 11.4. s polkovnikom Simsonom (zapisek ni datiran), f. 8e-50.
- 113) Slovenski Vestnik, 4.4.1947, št. 20, 21.3.1947, št. 17.
- 114) Dr. Wolfgang Mayrhofer, Nervenkrieg in Südkärnten, Volkszeitung, 8.10.1960, št. 232.
- 115) Volkszeitung, 18.3.1947, št. 64. Isti list piše, da je prišlo 16.3. v Železno Kaplo 150 članov OP, Die Neue Zeit s istega dne pa navaja število 200.
- 116) Rokopisni spomini Karla Prušnika, ki jih hrani arhiv INV.
- 117) Slovenski vestnik, 4.4.1947, št. 20.
- 118) Izjava dr. Petka in delegatov, ki so se udeležili kongresa Ljudske fronte v Beogradu, priš dogodkov na koledvoru v Podroščici, v memorandumu britanskim oblastem o tem dogodku dne 14.10.1947, f. 8e-50.
- 119) Stenogram procesa z dne 15.10.1947, f. 8e-50.
- 120) Dopis celovškega ordinariata doktor Luki Sienčniku, Zl. 4097 z dne 18.10.1947, f. 8e-50.
- 121) Dopis celovškega škofijskega ordinariata pripravljalnemu odboru za postavitve spomenika dne 20.10.1947, f. 8e-50.
- 122) (Lajze Ude), Ob 30-letnici koroškega plebiscita, Svoboda, 1950, št. 10, str. 233. Ta razprava je izšla tudi v nemškem prevodu s naslovom Zur 30-Wiederkehr der Kärntner Volksabstimmung, ki jo je izdala Slovenska prosvetna zveza.
- 123) Cit. d., str. 233.
- 124) Cit. d., str. 234.
- 125) Cit. d., str. 234.
- 126) Cit. dl, str. 234; Volkszeitung 10.10.1948.

127) Volkszeitung, 17.8.1948, St. 198.

128) Tudi delalni kongres ÖVP 13.10. se je dotaknil južnokoroškega vprašanja, o katerem je znova povzel besedo Karliach: Für unsere Politik muss bestimmend bleiben, durch eine eliche und offene, gegenüber allen Volksschichten aufgeschlossenen Tätigkeit das Vertrauen der Kärntner Volkes zu gewinnen. Ihrem ganzen Wesen nach wird unsere Politik nach den einen hohen, alle anderen Aufgaben überschattenden Ziel ausgerichtet sein, einem Grenzland zu dienen, das unsere alte Heimat ist, indem wir aus der gesunden Kraft des Heimatbodens schöpfen und die Kärntner Tradition zur Richtschnur für all unser Tun und Lassen machen. Dacher gilt unsere Sorgfalt den Vorgängen in Südkärnten. - Wir sind bedingungslos Verfechter einer nationalen Friedensordnung in Kärnten. Kärnten ist die gemeinsame Heimat für alle, die innerhalb seiner geschichtlich geheiligten Grenzen leben. Diese gemeinsame Heimat darf nie eine Stiefmutter für die slowenische Heimat sein. - Die ÖP freilich stellt sich ausserhalb des Kreises historischer Begebenheiten und der Kärntner- und Österreicher-treuen Gemeinschaft; ihr gilt dacher unsere unerbittliche Gegnerschaft. - Zuweilen werden wir das Gefühl nicht los, das in unserem Lande auf Kosten des deutschsprachigen Elementes Politik gemacht und eine Nachgiebigkeit gezeigt wird, die von der heimat-treuen Bevölkerung nicht verstanden werden kann. Wir warnen vor einer solchen Entwicklung und werden mit äusserster Entschlossenheit dagegen ankämpfen. - Zur genauen Vervollgung der Entwicklung und Vorgänge im gemischtsprachigen Gebiet wurde in der Landespartei-leitung ein Grenzlandreferat geschaffen. Dieses Grenzlandreferat ist gewissermassen der nationale Beobachtungsposten in Kärnten die Antriebskraft und Erneuerung und Vertiefung des Heimatgedanken und der hütter alterworbenen Rechte des Kärntner Volkes. Es verschafft uns eine besondere Genugung, das Verdienste Persönlichkeiten aus der Abstin-mung an der Arbeiten dieses Referates Anteil nehmen (pri tem je Karliach namignil na znanega Steinhacherja).

ÖVP se je v tem času posebno angažirala pri prireditvi "Prve koroške lovsko streljanje" od 13. do 19.9. v Borev-ljah. Seveda je bilo tudi lovsko streljanje v znamenju "enotnosti dežele", kakor nam priča poziv deželnega lov-skega mojstra (Slovenski vestnik, 4.9.1948, St. 62). Pro-ti tej prireditvi sta protestirali tako ÖP kot tudi koroška KPA. Protest ÖP zavezniškemu svetu je označuje kot demonstracijo koroškega nemstva do slovenske manjšine: "Ob sporni mejni črti v neposredni bližini Jugoslavije, v središču slovenske Koroške hočejo koroške foviniistične oblasti in agentje velenemškega imperialista, katerih do-mena je od nekdaj bil lov, demonstrirati vojno pripravlje-nost in ovirati (jih) v njihovem osvobodilnem boju!" Reso-lucija prosi zavezniški svet, da bi preprečil "v interesu

obrambe miru in reda na slovenskem Koroškem ... ta iz-
zivalni in vojnemujskaški poizkus poživitve nacistične-
ga in militarističnega duha na Koroškem " (prav tam).
Sodeč po Die Neue Zeit so se socialisti od same prire-
ditve nekoliko distancirali, ker ta ni bila v njihovih
rokah. Protest OP in KPA zavezniškemu svetu ob borovelj-
skem lovskem streljanju sta dne 8.9. napadli tako Volks-
zeitung kot tudi Die Neue Zeit. Da ni bil namen prire-
diteljev samo lokalnega pomena, pričajo besede deželnega
svetnika ÖVP Franza Sagnischka, da bo udeležba najvišjih
avstrijskih osebnosti na tem streljanju "dokumentirala
državopolitične interese in dvignila to starodavno koro-
ško prireditve na avstrijsko-patriotske ravni" (Volks-
zeitung, 12.9.1948). Boroveljske prireditve se je udele-
žil tudi predsednik republike dr. Karl Renner, katerega
obisku je koroški tisk posvetil veliko pozornost (Die Neue
Zeit in Volkszeitung, 14.9.1948, št. 213), enake pot o
njegovem obisku Velikoveu poroča Die Neue Zeit, da ga je
tam pričakala tisočglava množica. Uvod v slovesnost so im-
li pevec s slovenskimi in nemškimi pesnimi. Renner pa je
celo prišel svoj govor s slovensko besedo "Korošci in Ko-
rošice" (Die Neue Zeit, 15.9.1948, št. 214). Medtem ko
se je tisk SPÖ v bistvu omejeval na Rennerjevo pot po juž-
ni Koroški, pa je ÖVP dala boroveljskemu streljanju vso
publiciteto, posebno še, ker se je prireditve udeležil
tudi kancler Figel. Udeležencev je bilo več tisoč, iz vseh
avstrijskih dežela, na to kaže tudi 60.000 oddanih stre-
lov (Volkszeitung, 21.9.1948, št. 219). Za samo priredi-
tev ni bila potrebna dovolilnica za Sperrzone, udeležil
pa se je lahko vsak, ki je bil prejel lovske dovolje-
nje od leta 1935 do 1945.

129) Volkszeitung, 1.10.1948, št. 228 in 6.10.1948, št. 232.

130) Še pred pozivom deželne vlade je deželna organizacija za
gojitev domačih običajev in domovinske ljubosni Kärntner
Heimatwerk hotela, da bi se posamezne njene skupine dne
10.10. "... srečale na tleh Gosposvetskega polja". V ce-
leti je Kärntner Heimatwerk v tem času štelo 140 krajev-
nih skupin s 7.000 člani (Die Neue Zeit, 12.9.1948, št.
212).

131) Kärntner Volksebildungswerk ali krajše Kärntner Bildungs-
werk (KB) je vrhovna organizacija (Dachorganisation) ko-
roških ljudsko-prosvetnih društev, tako imenovanih vaških
(Dorf-), trških (Markt-), mestnih (Stadt) in obratnih
(Betriebs-) skupnosti (Gemeinschaften). S svojimi "skup-
nostmi" je KB bila ustanovljena kot organizacijska oblika
ljudsko-prosvetnega dela Zveznega regimenta pri koroški
deželni vladi dr. Josefa Schmidta, imenovanega na to služ-
beno mesto s odlokom Ministrstva za prosveto s dne 18.5.
1946. KB je na pol uradna organizacija, ki dobiva podporo

iz javnih sredstev, glavni delavci v posameznih skupnostih pa so učitelji. Za usposabljanje delavcev KB prireja letne tečaje. Prvi tečaj za ljudsko-prosvetne delavce KB je bil poleti 1948 v Tigrčah; od leta 1950 pa so taki tečaji ob Zablatsniškem jezeru v Podjuni, imenovanem Turnsee, kakor se mu doli ime po taborišču, ki ga je bilo tamkaj ustanovilo vsemenško društvo "Kärntner Grenzland" 1932 leta. Po podatku iz konca marca leta 1953 je KB imel po vsej koroški 129 Dorf-, 7 Markt, 5 Stadt- in 4 Betriebs-Gemeinschaften; od teh jih je bilo po časnihkih poročilih o ustanovitvah in prireditvah Dorfgemeinschaften (DG) na območju dvojezičnega šolstva od 129 nad 50 (približno 2/5). Lojze Ude opozarja na značilnost, da na tem ozemlju delujejo tudi slovenska prosvetna društva pa tudi prireditve DG je bila po podatkih iz leta 1953 na ozemlju dvojezičnih šol sorazmerno več kakor na drugem ozemlju (Lojze Ude, Kärntner Bildungswerk (KB), Koledar Slovenske Koroške 1954, Celovec, 1953, str. 36-37).

Volkszeitung, 3.10.1948, št. 230.

- 132) Volkszeitung, 7.10.1949, št. 233. - Podobno kot Kärntner Heimatwerk tudi ta organizacija goji domovinske ljubizen in tradicije ter stare koroške običaje. Med nacizmom društvo ni delovalo, pač pa je po maju 1945 znova pričelo delovati pod komisaričnim vodstvom, pri tem pa je prišlo do strankarskih razprtij, očitno pa je v društvu prevladal vpliv ljudske stranke. Po obnovi se je društvo zanimalo za ljudske običaje in koroški deželni muzej. Ustanovili sta se tudi krajevni skupini v krajih Sarnitz in Arriach. Člani rojakarskega društva so se dalje udeležili sprejema dne 5.5.1946 v Celovcu. Po raznih pripetijah je bil novembra 1948 izvoljen nov glavni odbor društva, sestavljen iz 42 članov (Volkszeitung, 23.11.1948, št. 272).
- 133) Na proslavo v Celovcu so vozili tudi posebni vlaki.
- 134) Lojze Ude, cit. d., str. 255.
- 135) V nasprotju z drugimi koroškimi kraji so Flibersani imeli tudi to leto lastno praznovanje 10. oktobra (Die Neue Zeit, 13.10.1948, št. 233).
- 136) Die Neue Zeit, 6.10.1948, št. 232, apr.pisli: Die Kärntner Führung der Kommunisten hat sich nun in der Sache Kärnten eindeutig denazifiziert. Kein Tag vergeht, an den nicht ihr Blatt gegen die Treukundgebung des Landes Stellung nimmt. In ohnmächtiger Wut muss das saubere Blatt sehen, wie die Vorbereitungen zu dieser ersten grossen Kundgebung des Landes nach dem Krieg getroffen werden, bei der in Ruhe und Disziplin die Kärntner Bevölkerung ihren unerschütterlichen Willen kundgeben will, dass sie gegen alles aufstehen wird, was die Einheit und die Freiheit unseres

Landes bedroht, das sie in der Tradition des 10. Oktober 1920 der Welt klar und unmissverständlich zum Ausdruck bringt: Wir Kärntner, seien wir Deutscher oder slowenischer Zunge gehören zusammen; wir vertrauen auf den Sieg der Wahrheit und des Rechtes! - Der Kärntner Führung der Kommunisten blieb es vorbehalten, das was des Kärntner Volkes erregendstes Palladium ist, mit Schmutz zu bewerfen. - Das schlichte Kärntner Kreuz, mit dem das Land nach dem Sieg des Willens des Kärntner Volkes seine treuesten Söhne auszeichnete, wird von 'Volkswille' ... in der Ausgabe vom 5. Oktober 1948 als 'Abzeichen der Arbeitermörder der ersten Republik' geschmäht. - Das Volk von Kärnten wird sich diese Schmähung der Kärntner Abwehrkämpfer merken." - Prim. tudi Die Neue Zeit, 30.9.1946, St. 227.

- 137) Marca 1949 leta je Wadenig v neki izjavi Koroške slovenskega jezika razdelil na tri skupine. V prvo je prištel (vsekakor nekdanje) člani Avne avstrijskih Slovencev in kar je še zanimivejše Bunde der heimatstreuen Südkärntner. V tej kategoriji koroškega slovenstva naj bi bile (vsekakor po zelo optimistični oceni) "nekake 25.000 do 30.000 članov) ki se brezpogojno zavzemajo za nedeljene Koroške". V drugo skupino je prištel nacionalne koroške Slovence okrog Mohorjeve družbe, "ki so prvotno bili za Jugoslavijo, so pa zaradi svojega protikomunističnega stališča pritrkali vse vozi z Jugoslavijo in se približujejo proavstrijskemu stališču". Število teh Slovencev je ocenil na štiri do pet tisoč. Osvobodilne fronte je imel za "najmanjšo, toda najbolj aktivno skupino" s 1.500 do 2.000 člani (Volkszeitung, 13.3.1949, St. 61).
- 138) Die Neue Zeit, 8.1.1947, St. 5. "Sprache und Nation sind nicht irgend welche mythische Gebilde sondern Tatsachen, die oft von Zufälligkeiten abhängen. Sprache ist ein Mittel der Verständigung und nicht mehr. Dem, der nur eine beherrscht, erscheint die eigene besonders schön. Davon ist man in jeder Nation überzeugt. Es ist nicht wichtig, welche Sprache ein Mensch spricht, sondern was für ein Mensch er ist. Man darf niemand zu einer Sprache zwingen. Jeder muss entscheiden, was er für richtig hält (Die Neue Zeit, 30.1.1947, St. 24; prim. tudi Die Neue Zeit, 23.3.1947, St. 68).
- 139) Die Neue Zeit, 19.3.1946, St. 64.
- 140) Nadrobneje o tem: dr. Janke Pleterški, Progresivne težnje med Slovenci na Koroškem v knjigi Progresivna Slovenija, Trst in Koroška, Murska Sobota, 1964, str. 81-134.
- 141) Die Neue Zeit, 24.1.1947, St. 19.

- 142) Die Neue Zeit, 22.1.1947, št. 17.
- 143) Die Neue Zeit, 26.2.1949, št. 47.
- 144) Die Neue Zeit, 18.3.1949, št. 64.
- 145) Die Neue Zeit, 16.3.1948, št. 64.
- 146) Volkszeitung, 16.4.1948, št. 88.
- 147) Volkszeitung, 21.4.1948, št. 92.
- 148) Volkszeitung, 21.4.1948, št. 92.
- 149) Prim. Die Neue Zeit, 7.6.1947; 22.4.1947, št. 91.
- 150) Starši Anni Köttinger, roj. Keber, so bili Slovenci iz Dobrle vasi. Zanimivo je, da njena mati ni znala niti toliko nemško, da bi se Ana mogla z njo pogovarjati v nemščini. Poročila se je s šolskim učiteljem, med vojno nacistom, po besedah dr. L. Sienčnika z enim najhujših germanizatorjev. Zanimivo je, da je učitelj Köttinger vprašal za materin jezik Sienčnikovega sina Matjaška slovensko-nemški. (Poročilo Lojzeta Udeta z obiska Koroške s dne 25.11.1952, arhiv INV). Mož Anni Köttingerove Anton je bil rojen 30.6.1904 v Enzeln vasi pri Grebinju. Član NSDAP je bil od 7.6.1942 do 23.3.1945 Anwärter stranke od 1941 do 5.6.1942. (Izvešček iz liste registriranih nacistov iz marea 1946, 50-52).
- 151) Volkszeitung, 11.2.1947, št. 34.
- 152) V zborniku 40 Jahre Kärntner Landsmannschaft, Celovec je A. Köttinger obujala spomine na južno Koroško v "Osvojitvenem boju 1945-1950", kakor sama piše. V članku napada OF, očita ji, da ji je dotekal denar iz Jugoslavije čez Karavanka. Po njenem mnenju je OF terorizirala prebivalstvo tako, da je bilo to stalno v strahu in nemiru. Rezultat tega je bil, da so "možje in žene stopili na barikade, visoko dvignili domovinski prapor in razlegal se je klic: naj živi 10. oktober 1920!" - V BHS se je zbralo po njenem mnenju domovini zvesto prebivalstvo, ki je v tisočih prihajalo pod njeno okrilje. Veliki boj za Koroško se je pričel. Že v drugem tednu po ustanovitvi je imel BHS nad 50.000 članov. Kod mejnik "boja" za "nedeljeno Koroško" ima Köttingerjeva 17.3.1947, znane Železnokapelake dogodka. Piše da je bila ta "samo pomoč" v manjši meri še v Pliberku in v Dobrli vasi.

Podrobnosti o odnosu Köttingerjeve do naprednih Slovencev iz nekoliko kasnejšega obdobja potrjuje Slovenski vestnik, 26.8.1950, št. 63; 15.8.1950 je Slovenska fiskultura na sveža priredila v št. Primožu v Podjuni nogometno tekmo

med slovenskim športnim društvom Obir iz Št. Vida v Pod-
juni in športnim klubem Sinča vas (Kühndörfer Sportklub).
Kmalu po tej tekmi pa se je zgledila "zloglasna vodite-
ljica BHS Ana Köstinger v Dobrli vasi pri mladincu, ki
sodeluje v nogometni skupini SD 'Obir' in ga napadla, da
igra nogomet pri 'Titovcih'. Med prigovarjanjem, naj to
opusti, je dejala: 'Titovci moramo sovražiti'. Toda mla-
dinca ji je odgovoril tako, da ji je vzelo sapo, da ni
vedela nič povedati in je odšla".

- 153) Die Neue Zeit, 22.4.1947, št. 22.
- 154) Tako poročilo o sodelovanju učiteljev v BHS je objavil
Slovenski vestnik, 22.4.1949, št. 31. Zapisek pravi, da
je v Smarjeti pri Velikovu za nadučitelja registrirani
nacist Frane Andritsch. Leta 1946 je ustanovil pevske
društvo iz izključno slovenske govoreče mladine. V začet-
ku se je delo, da bo to pevske društvo nepristransko.
Toda kmalu se je pokazalo, da so postali vsi mladi ljudje
v pevskem zboru člani BHS in da se pridno širili njeno
glasilo Unsere Heimat. Prirejali so izlete, ki se jih je
udeleževal tudi nadučitelj Messner iz Malega Št. Vida, biv-
ši govornik nacional-socialistične stranke, in prepevali
nemške pesmi. Pozneje je Andritsch organiziral plesne ve-
čere, tako imenovane Volkstänze, na katere je zahajala
nezavedna slovenska in mladoletna mladina. V tem času so
pobili tudi okna slovenskim župnikom Sablatniku v Smar-
jeti in Helmarju v Želinjah, ki se mu napisali na zid be-
sede Verräter ker je opravljal bogoslužje v slovenskem
jesiku.
- 155) Na tej Traukundgebung je nastopal tudi nemški pevski zbor
okrajne skupine BHS iz Železne Kaple (podatek v IRV, ne-
urejeni fond.)
- 156) Volkszeitung in Die Neue Zeit, 7.6.1947 (oba časnika sta
tega dne objavila uradno pojasnilo BHS, namenjeno disku-
siji z OF).
- 157) Unsere Heimat, 15.3.1948, št. 4.
- 158) P. - Se 31. Imena nekaterih nabiralcev pripadnikov BHS,
članov NSDAP, SA, in Hitlerjugend iz tega seznama je ob-
javila Pressedienst OF, 22.5.1947, št. 17.
- 159) Pressedienst OF, 11.6.1947, št. 19; Slovenski vestnik, 8.8.
1947, št. 45.
- 160) Zapisek Fr. Primožiča z dne 17.8.1947, 30-51.
- 161) Slovenski vestnik, 11.7.1947, št. 41. Dne 17.6.1947, je
Slovenski vestnik (št. 36) označil izpustitev Hansa Stei-

nacherja iz ujetniškega taborišča takole: "Dejstvo, da avstrijske oblasti ne postavljajo pred sodišče Maier-Kalbitscha, dejstvo, da se oživlja na Koroškem nov Heimatbund v obliki 'Bund der heimattreuen Südkärntner' in končno še, da je bil izpuščen na svobodo voditelj Hitlerjeve pete kolone in nacistični zločinec Hans Steinacher vse to dokazuje, da sovražniki koroških Slovencev utrjujejo pozicije nacizma na Koroškem, samo da bi preprečili osvobodilni boj slovenskega ljudstva."

- 162) Steinacher se je oglašil v Unsere Heimat dne 31.1.1948, št. 2 ob vprašanju "izginulih" Korošcev. Sploh je bila ta tema enake kot Volkszeitung priljubljeno pisanje tega lističa (26.10.1947, št. 5; 31.12.1947, št. 7; 31.1.1948, št. 2; 26.2.1948, št. 3). V izjavi Steinacher piše da se je oglašil za to, ker ga je "v zadnjem času obrekovala KP z običajnimi obdolžitvami", ker se je večkrat "zavzel za izginule":

"Obrekovanje z 'SA-Standartenführerjem' in moje domnevne vezi z NSDAP se očitno nanašajo na neki članek zelo temnega izvora iz leta 1934. Ta je hotel praznovati svoje vstajenje v neki vojni propagandni brošuri, v kateri so dejstva postavljena na glavo, čeprav sta bila že v novembru 1934 obsojena dva avstrijska lista potem, ko sem ju tožil zaradi obrekovanja. Za to resnico v tem pogledu ne potrebujem nobene razjasnitve več. Če poleg dejstva, da obdelujem 50 ha polja, opravičuje to naslov 'vojni zločinec' prepustim to sodbo mirno svojim sodeželanom.

Nacionalsocialistični sistem bi ne bil nikoli zločinski tako temeljito in v takem obsegu, če ne bi bili nekako skriti v misleci z molčanjem in z neobrambo. Jaz pa v preteklosti nisem molčal in tudi nisem klenil pred krivico. Za to me je že v letu 1935 Bohle proklamiral na kongresu stranke za "državnega sovražnika št. 1". Sam sem osebno že leta 1936 spoznal zapor gestapa. Za to tudi danes ne bom molčal in delal vse za uresničenje zahteve po pravici, svobodi, samoodgovornosti in žalitvi krivice. Tako kot takrat sem neodvisen od vane stranke, storil pa bom vse, da bi pomagal v stvari izginulih in služil domovini in očetnjavi.

Pri vprašanju izginulih mi ne gre samo za osebnosti, pač pa za splošno osnovo demokratičnosti. Lahko je za to tudi živno obklevati, da se dela iz stvari nesrečnih izginulih strankarsko radevo. Ta je tako resna in arka, da se zanjo morajo resnično zavzemati vsi brez strankarske povezanosti, ki čutijo domovinsko in človeško.

dr. Hans Steinacher"

Več podatkov o Steinacherju iz te dobe prinaša Lojze Ude v nepodpisani razpravi "Ob 30-letnici koroškega plebiscita", Svoboda, Celovec, 1950, str. 256 do 257. Po koroškem plebiscitu je vodila pot Steinacherja v plebiscitni boj v

Slensijo proti Poljakom. Steinacher se je udeležil tudi šopronjakega (Odenbrug) plebiscitnega boja proti Madžaram. V Porenju, zasadenem od Francozov, se je pod psevdonimom Hans Bergmann leta 1923 izkazal kot glavni organizator za zatiranje gibanja za ustanovitev posebne renske republike. Postal je predsednik po prevzemu oblasti po nacistih pa Führer organizacije Nemcev v inozemstvu - "Verein" (od leta 1933 dalje Volksbund) für das Deutschtum im Ausland" (VDA). Njegove pangermanske nacistično-rasistične izjave so zbrane v ameriški knjigi "National Socialism" (Washington 1943). Leta 1937 je moral odstopiti kot vodja VDA. Oficijski berlinski komentar je ob tem poročal, "da so odločno vlogo (pri odstopu - op.) imeli določeni sumanje politični oziri (prim. Freie Stimmen, 30.10.1937). O tem piše knjiga "Auslandsorganisation, Tatsachen aus Aktenberichten der fünften Kolone", Linz-Donau 1945", napisano po nuročilu vlade ZDA, avtor Heinz Pohl, str. 42): "Nekateri dokumenti, ki jih je našla dunajska policija (namreč v zvezi s nacističnim julijskim pučem 1934 v Avstriji - op. Lejseta Ude) so bili za Steinacherja in njegove pajdaše v vodstvu VDA tako kopromitirajoči, da so morali skleniti ga počasi potisniti v ozadje in leta 1937 izvoliti celo novega Führerja VDA (po Volkswille z dne 10.2.1948). Po citirani knjigi je postal Steinacher SS-Standartenführer, kar pa je po drugi svetovni vojni, kot smo videli zgoraj, senikal. V letih 1939-1945 se je boril v hitlerjevi vojski kot Hauptmann na Grškem in Herveškem in bil ponovno odlikovan (Kärntner Grenzruf 22.4.1942). Januarja 1947 je bilo proti njemu ustavljeno sodno postopanje tako, da se je moral znova naseliti na svojem veleposestvu na Miklavčevem. Lejsa Ude zatem piše: "Ta spomlad 1947 pa je bilo že slišati o ustanavljanju organizacije BHS. Ideja, izražena z imenom te organizacije razodeva očeta, ker je ista kakor po prvi svetovni vojni". Ta trditev vsekakor drži, tedje pa je prikazovati Hansa Steinacherja za dejanskega ustanovitelja BHS. - Ohranjena dokumentacija priča, da so britanske sosedbene oblasti na Koroškem tudi po izpustitvi Steinacherja iz ujetništva prosile POOF za podatke o Steinacherju iz časa nacističnega puča 1934 leta.

163) Unsere Heimat, 15.3.1948, št. 4.

164) Podgorčovo Važno opozorilo je list ponatisnil 28.2.1948, št. 3 in 9.4.1948, št. 5.

165) Unsere Heimat 27.10.1947, št. 3. Karikature, slike in pesmi v Unsere Heimat, 28.11., 12.12., in 31.12.1947 so vzete iz Kärntner Landsmannschaft št. 72 leta 1919 in in številki 32. in 57 iz leta 1920. Drugi viri pa so bili članik Heimatkreis in med druge svetovno vojno Der Schändner der Heimat in Die Heimat ruft.

- 166) Unsere Heimat, 28.2.1948, št. 3.
- 167) Unsere Heimat, 13.11.1947, št. 4. Prim. tudi brošure DHS iz tega leta Die OP ohne Maske.
- 168) Prim. Tono Zorn, Nekaj aspektov pevojne vindikarske teorije na Koroškem, Kronika, 1966, št. 1.
- 169) Unsere Heimat, 15.3.1948, št. 4. Tudi DHS je skušala podobno kot oblasti leta 1947 pripraviti posebno podpisno akcijo za nedeljsko Koroško. Na Hrsti je pobiral podpise znani domači nacist Josef Paglitsch (Slovenski vestnik, 14.7.1948, št. 47).
- 170) Podatek iz f. 166.
- 171) Volkszeitung, 30.11.1948, št. 278.
- 172) Unsere Heimat, 9.4.1948, št. 5.
- 173) Unsere Heimat, 6.5.1948, št. 6; Volkszeitung 27.4.1948, št. 97.
- 174) O Einspielerju list piše: "Vsem našim očetom in materam je še v živem spominu, kako je svojčas njihove otroke (namreč Einspieler) silil v Hitlerjugend. Imel je tedaj več oblasti nad otroci, kakor starši sami. Sadevi njegove tedanje hitlerjanske vzgoje so vidni še danes v vrstah tistih mladincev, ki so mu slepo sledili". Podrobneje o Einspielerju prim. knjižico dr. J. Fischlerja: Das Sprachenfrage in Kärnten, Klagenfurt.
- 175) Po zapisku Fr. Primožiča se je tabora dne 29.6.1948 pod Jernbergen v Ziljski dolini udeležilo 1.600 do 1.800 udeležencev, f. 50-4.
- 176) Slovenski vestnik, 28.7.1948, št. 51.
- 177) Po Fr. Primožiču je bilo 4.000 udeležencev. f. 50-4.
- 178) Unsere Heimat, 14.7.1948, št. 8; Volkszeitung, 30.6.1948, št. 148. Na obletnico koroškega plebiscita 10.10. je DHS v St. Jakobu v Rožu priredila spominsko slovesnost v znanju nedeljske Koroške. Udeležencev naj bi bilo 2.000 iz Roža, Podkloštra in Bovevca. Podobna prireditve je bila tudi v Ločah (Volkszeitung, 16.10.1948, št. 241).
- DHS se ni omejevala le na delovanje burkmond in protestna shorovanja, pač pa je skušala preprečiti tudi rast slovenskih kulturnih organizacij na Koroškem. Tako je skušala preprečiti graditev prosvetnega doma SPZ v Zitari vasi. Dne 13.7.1948 je bil v tem kraju komisijski ogled, ki naj bi odločil o dovoljenju ali o odklonitvi gradnje. S strani SPZ je bil navzoč dr. Fransi Zwitter, dalje okrajni glavar

Maierhofer ter vaškani, med njimi župan in zastopnik BHS. Občina in vodstvo BHS sta bili namreč vložili pri okrajnem glavarstvu protest proti zidanju doma, češ da ga ne gradi Prosvetna zveza, pač pa OF s tujim kapitalom. Po tej trditvi naj bi dom ne rabil prosvetnim, pač pa političnim namenom. To stališče je našle zaslombo tudi pri okrajnem glavarju. Župan je ob komisijskem ogledu s tem trdil, da tak dom ogroža mir v vasi, zakaj enkrat se že zaradi doma pogorele razne hiše in to se ne sme več ponoviti. Dr. Fr. Zwitter je zavrnil te trditve in protestiral proti načinu komisijskega ogleda (zapisek Fr. Primožiča 13.7.1948, f. Se-4). Da rešitev problema pri višji oblasti je okrajni glavar prepovedal gradnje. Tajnik SPZ je na to za rešitev tega vprašanja urgiral na pristojnem mestu in pri delalnem svetniku dr. Karischu, ki pa "ni hotel nič vedeti o kakšnih aktih, ki bi prišli od okrajnega glavarstva iz Velikovca ter obljubil, da se bo 'pozanimal' in 'najhitreje' proučil zadevo (Slovenski vestnik, 31.7.1948, št. 58). Prihodnji mesec je delalna vlada po štirnemesečnem reševanju dala SPZ gradbeno dovoljenje (Slovenski vestnik, 25.8.1948, št. 59.).

- 179) Ustrezni letak s pozivom na beljaške prireditve hrani arhiv INV, f. Se-4.
- 180) Volkszeitung, 31.3.1949, št. 74. Dejansko pomeni pomlad 1949 konec delovanja BHS. "Gibanje" se je znova ogledalo pred ljudskim štetjem leta 1961, ko je v glasilu Svobernjaške stranke pozivalo prebivalstvo, naj se ne prizna k slovenskemu občevelnemu jeziku, pač pa naj se izjavi k nemško govorečemu ali vsaj vindičarskemu prebivalstvu.
- 181) Pressedienst OF, 18.1.1947, št. 1; Zapisnik seje PCOF s dne 17.1.1947, f. Se-50.
- 182) Pressedienst OF, 25.1.1947, št. 2.
- 183) Na tem mestu je okrožnica očitno imela v mislih poskus grofa Thurna, ki je v tistih dneh odpovedal najemniške pogodbe dvajsetim svojim delavcem in najemnikom, članom Osobodilne fronte ter jih nameraval nadomestiti s političnimi begunci, ki so bili tedaj na Koroškem. Imena teh delavcev in najemnikov je objavila Pressedienst OF, 1.3.1947, št. 8. Šest delavcev in najemnikov je bilo iz kraja Bela, osem iz Remšnika, pet iz Obirskega in eden iz Reberce.
- 184) Izvod okrožnice hrani arhiv INV, f. Se-50.
- 185) Okrožnica Slovenskega vestnika "Dragi tovariši!" s dne 20.1.1947, f. Se-50.

- 186) Letak "Koroški Slovenci! Pripadniki bivše Koroške slovenske stranke" sta podpisala dr. Fran Petek in Janko Ogris, novo izjavo z dne 25.2.1947 pa tudi Ivan Stare. Na tem mestu navajam drugo izjavo Pressedienst OP, 24.3.1947, v nemškem prevodu:

Erklärung. - Die unterfertigten Abgeordneten der ehemaligen Partei der Kärntner Slovenen erklären, dass wir alle gewählte Vertreter der Kärntner Slovenen im Kärntner Landtag die ganzen Jahre von 1920 bis zur Auflösung des gewählten Landtages im Jahre 1934 die Regierung und die Öffentlichkeit gewarnt und aufmerksam gemacht haben auf die unerträglichen Verhältnisse, die in den sogenannten utraquistischen Schulen geherrscht haben, wo die slowenische Jugend weder ihre Muttersprache noch die deutsche Sprache erlernt hat, wo den Kindern jedes Bestreben nach Bildung und Fortschritt vereitelt wurde. Wir unterstreichen, dass sich unsere Schilderung der gesamten Lage auch der deutsche sozialistische Abgeordnete Lagler im Wiener Parlament am 22.12.1927, ebenfalls ergebnislos anschloss. - Wir erklären, dass wir bei jeder Voranschlagsdebatte die Regierung und die Öffentlichkeit auf die wirtschaftliche Zurückstellung Slowenisch Kärnten aufmerksam gemacht haben. - Wir erklären, dass wir im Landtag wiederholt gegen die Hinderung der slowenischen Kulturarbeit und die Verstöße gegen die Freiheit verschiedener Versammlungen protestiert haben. - Wir erklären, dass wir anlässlich der Volkszählung im Jahre 1923 im Landtag und in der Presse gegen einen Missbrauch der Volkszählung für germanisatorische Zwecke entschieden protestiert haben und dass wir beim Völkerbund darüber eine Beschwerde geführt haben. - Wir erklären, dass wir bei der Gelegenheit die österreichischen Behörden aufmerksam gemacht haben, dass sie das zur Zeit des Plebiszits gegebenen Versprechen und die durch die Friedenskonferenz bestimmten Obligationen nicht einhalten".

- 187) Spomenico slovenske duhovščine je brez navedbe podpisnikov objavil Slovenski vestnik, dne 7.3.1947, št. 13.
- 188) Pismo Franca Primožiča, CK KPS z dne 21.6.1947, AGK ZKS.
- 189) Ustrezne resolucije koroških organizacij OP in posameznikov za priključitev k FLRJ hrani arhiv INV.
- 190) Zapisek Franca Primožiča z dne 22.2.1947, f. So-50.
- 191) Zapisek Franca Primožiča z dne 23.2.1947, f. So-50.
- 192) Zapisek Franca Primožiča z dne 1.3.1947, f. So-50.

193) Gl. opomba št. 10

Pri okrožnici koroške varnostne direkcije orožniškim postajam na območju južne Koroške o dejavnosti Osvobodilne fronte smo opozorili na pristojnosti, ki so si jih pridržali Britanci in na pristojnosti, ki so jih prepustili avstrijski oblasti. Med britanskim oblastem pridržana kazniva dejanja so spadala, kot so pokazale aprila in junija meseca sodne rasprave tudi pritrdjevanje slovenskih napisov. Prvi tak proces je bil po dostopnih virih dne 3. aprila pred britanskim vojaškim sodiščem v Celovcu proti Janku Ogrizu, mlajšemu, sinu nekdanjega slovenskega deželnozborskega poslanca in Francu Casserju iz Bilčevca, obtoženima, da sta, kot jima je očitala obtožnica, "13. marca odstranila občinsko tablo v Bilčevcu ter jo zamenjala z dvojezično ter da sta v Potoku nabila poleg nemške še slovenske tablo in s tem zagrešila dejanje, ki moti javni red". Obsojena sta bila na mesec dni zapora, pogojno tri mesece in na plačilo denarne kazni. Na raspravi je kot priča nastopil tudi eden imenitnih orožnikov iz Bilčevca in podal zanimivo izjavo o nacionalni orientaciji prebivalstva občine in o odnosu vladnih strank do slovenskega vprašanja. Povedal je, da je 80 odstotkov oseb v občini odobravalo slovenske napise. Sodišču je tudi pojasnil, da je predsednik krajevnega odbora OF Koprivšek še pred časom predlagal županu, naj občina sama postavi dvojezične napise, vendar je župan odklonil ta predlog z motivacijo, da deželna vlada še ni izdala ustreznega naloga (Slovenski vestnik, 11.4.1947, št. 21). Dne 7.6. pa je bila sodna rasprava proti štirim mladincem, ki so dne 20.4. dodali v Svočah na javnih mestih, predvsem na šoli in knjižpetih poleg nemških še slovenske napise. Med obtoženimi je bil tudi Blaž Singer, tajnik Kmečke zveze. Zanimivo je, da je učitelj Waldhauser v tej občini v protest proti slovenskim napisom za osem dni prekinil pouk slovenskega jezika v šoli. Tudi ti mladinci so bili kaznovani z zaporno ali denarno kaznijo (Slovenski vestnik, 13.6.1947, št. 35).

194) Pismo Bogdana Osojnika z dne 11.4.1947, ACK ZKS.

195) Zapisnik plenuma POOF z dne 7.3.1947, f. So-30; Predsedništvu OF z dne 9.3.1947, št. 9.

196) Poročilo o delu Osvobodilne fronte, podano na sestanku širšega pokrajinskega odbora OF dne 27.11.1947, f. So-30.

197) Zapisek Franca Primožiča z dne 3.5.1948, f. So-4.

198) Zapisek Franca Primožiča z dne 6. in 11.5.1948, f. So-4.

199) Sklepi in predlogi političnega aktiva Osvobodilne fronte z dne 14.11.1947, f. So-30.

- 200) Spremenil se je par. 2 detedanjih pravil OF za slovensko Koroško. Spremenjeni člen pravi, da je OF na Koroškem nastala kot vseljudsko gibanje med oboroženim bojem proti fašistični Nemčiji, sloni na tradicijah narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda in se bori za dosledno uresničitev vseh nacionalnih in socialnih pravic, ki po načelih resnične demokracije pripadajo koroškim Slovencem kot delu vsega slovenskega naroda. Kot taka je Osvobodilna fronta za slovensko Koroško politični predstavnik koroških Slovencev, ki zastopa njihove interese po vseh javnih ustanovah in nastopa med volitvami kot politična stranka. Osvobodilna fronta za slovensko Koroško se bori za utrjevanje nacionalne zavesti slovenskega ljudstva na Koroškem, proti vsem tendencam nadaljnje germanizacije slovenske Koroške, za popravilo škode, ki je bila prizadejana koroškim Slovencem z nadržanim in nasilnim raznaredovanjem, proti narodnemu izdajstvu in vsem poskusom razbijanja narodne enotnosti ali odvajanja in odtujevanja koroških Slovencev od matičnega naroda. Osvobodilna fronta za slovensko Koroško se dosledno bori za izkoreninjenje burlesnega nacionalizma, proti vsaki obliki nacionalnega šovinizma, proti veleniški in nacionalsocialistični miselnosti, proti estankom fašizma in vsem oblikam na novo porajajočega se fašizma, za zasedranje in utrjevanje resničnega patriotizma, ki uči ljubezen do lastnega naroda in spoštovanje do drugih narodov ter zbližuje in združuje ljudske množice demokratičnih narodov v skupnih naporih za doseg skupnih demokratičnih in človeških idealov. Zvesta svojim tradicijam se Osvobodilna fronta za slovensko Koroško bori za nadaljnje utrjevanje bratstva in enotnosti slovenskega ljudstva, proti vsaki obliki zatiranja in izkoriščanja in vsem poskusom imperialističnega zaslužjenja. Kakor v času oboroženega boja proti fašizmu prispeva Osvobodilna fronta za slovensko Koroško s tem tudi svoj delež k razvoju resnične demokratične Avstrije. (Slovenski vestnik, 26.1.1949, št. 8).

- 201) Slovenski vestnik, 23.2.1949, št. 16; Slovenski poročevalec, 8.4.1949, št. 53; Pressedienst, 22.4.1949, št. 11.

Ustrezni odlok celovške varnostne direkcije, št. 3837/SD/49/ Dr. Sch. z dne 11.4.1949 poslan dr. Francu Petku pravi:

In Erledigung der von Ihnen in Verein mit Karl PRUSCHNIK, dr. Lukas SIMTSCHNIG, Andreas HADERLAP und Olimpie URH, am 18.3.1948 bei diesem Amte vorgelegten Eingabe, betreffend die Bildung des Vereines "Osvobodilna fronta za slovensko Koroško" - Befreiungsfront für Slovenisch Kärnten", erlässt die Sicherheitsdirektion f.d.B.L. Kärnten nachstehenden

B e s c h l u s s

Die beabsichtigte Bildung des Vereines "Osvobodilna fronta za Slovensko Koroško - Befreiungsfront für Slovenisch Kärnten"

ten", mit dem Sitze in Klagenfurt, wird auf Grund der von den Antragstellern beschlossenen und mit Eingabe vom 18.3. 1949 anher vorgelegten Satzungen gem. par. 6 des Ges. vom 15.11.1867 R.G.Bl. Nr. 134 u n t e r s a g t .

Rechtsmittelbelehrung:

Gegen diesen Bescheid ist die binnen zwei Wochen schriftlich oder telegraphisch bei der hiesigen Sicherheitsdirektion einzubringende Berufung an das Bundesministerium für offen.

B e g r ü n d u n g :

Die Bezeichnung "Befreiungsfront", die in par. 1 und in anderen Statutenbestimmungen vorkommt, lässt auf eine Tätigkeit schließen, die strafgesetzlichen Bestimmungen zuwiderläuft. Weiters erstreckt sich der Wirkungsbereich dieses Vereines auf "slovenisch Kärnten", das staatsrechtlich nicht existiert, sondern nur ein "Bundesland Kärnten".

Nach par. 2, 2. Satz, des Statutes beabsichtigt der Verein bei den nächsten Wahlen als politische Partei aufzutreten. Diese Zielsetzung ist den anerkannten Parteien vorbehalten, die für ihre Zulassung und ihre Rechte der Minderheiten in Österreich auf Grund bestehender und abzuschliessenden Verträge seitens des Österr. Staates gewährleistet sind, erübrigt sich die Statutenbestimmung des 3. Satzes in par 2, wonach der Verein "Gegen alle Tendenzen und weitere Germanisierung Slov. Kärntens" kämpft.

Schliesslich fehlen in den Statuten Bestimmungen über die Erfordernisse gültiger Beschlussfassungen der Mitglieder und Bezirksversammlungen, sowie des Kongresses und der Erfordernisse gültiger Ausfertigungen und Bekanntmachungen.

Da aus den obigen Gründen der gegenständliche Verein nach seinen Statutenbestimmungen rechts- bzw. gesetzwidrig wäre, war er schon auf Grund des obigen Gesetzes zu untersagen.

Die weitere Anwerbung oder Aufforderung für diesen Verein begründet, sofern die Handlungen nicht unter die strengeren Bestimmungen der par. 286 und 288, St.G., fällt, den Tatbestand des Vergehens nach par. 297 St.G. und wird mit Arrest bestraft. Alle sonstigen Übertretungen oder Ungenügen dieses Bescheides werden nach par. 36 des Vereinsgesetzes geahndet.

Stösser e.h.
(Oberst)

(Propis dok. v f. So-4)

- 202) Die Neue Zeit, 6.4.1949, St. 69, Volkszeitung z istega dne. Ob taj vesti je Volkszeitung posebej podčrtala, da predložitve statuta OF oblasten kaže na iredentizem koronkih Slovencev.

- 203) Podatek v f. So-4.
- 204) Slovenski poročevalec, 23.4.1949, št. 96 (po Tanjugovi vesti z dne 22.4.) Ostale množične organizacije, ki jim je varnostna direkcija odklonila programe so bile zveza mladine za Slovensko Koroško, Antifašistična fronta žena za Slovensko tudi Zveza bivših partizanov, Kmečka zveza za Slovensko Koroško sta prijeli poziv, da v mesecu dne spreminijo svoja imena in statute, ker sicer bodo prepovedane (prim. Slovenski poročevalec, 18.5.1949, št. 112). Omenimo naj, da je bila Kmečka zveza priznana že 17.4.1946, Zveza mladine pa 3.1.1949.
- 205) Novi vestnik, št. 1 (listič je izšel brez datuma).
- 206) Podatek v f. So-4.
- 207) Novi vestnik, št. 2.
- 208) Tone Jezernik (ps.) Slovenska Koroška po letu 1945. Zbornik-Koledar svobodne Slovenije 1952, Buenos Aires, 1951, str.89. Za imenom Toneta Jezernika (pod tem imenom se izhajala poročila o slovenski manjšini na Koroškem v Zborniku svobodne Slovenije do leta 1960) se vsekakor skriva Korošec, član vodstva Narodnega sveta koroških Slovencev.
- 209) Koroška kronika, 29.11.1946, št. 49.
- 210) Tone Jezernik, cit. d.
- 211) Prim. izjavo celjske Mohorjeve družbe, Slovenski poročevalec 15.1.1947, št. 12 in Slovenski vestnik 24.1.1947, št. 4 ter Podgorčev odgovor 31.1.1947, št. 5.
- 212) Pismo nagr. Valentina Podgorca dr. Petku, f. So-21, Slovenski vestnik, 13.6.1947, št. 35, Zapisek Fr. Primožiča z dne 24.10.1947, f. So-50.
- 213) Zapisek Franca Primožiča z dne 10.6.1947, f. So-50.
- 214) Slovenski vestnik, 13.6.1947.
- 215) Medatirani zapisnik 12. seje Družbe sv.Mohorja v Celju, leto 1947. Original, f. So-21.
- 216) Tekst izjave, f. So-21.
- 217) Prav tam.
- 218) Prim. pravila obeh Družb sv.Mohorja sprejeta dne 3.11.1937, f. So-21.
- 219) Dopis britanskih oblasti št.3848 z dne 7.4.1949, Naš tednik, 1.2.1950, št. 5.

- 220) Naš tednik, 1.2.1950, št. 5.
- 221) Po osvoboditvi leta 1945 se je celjska MD obnovila s starimi neizpremenjenimi pravili. Poleg bratovščine je bila ustanovljena še zadruga za vso Slovenijo, s čimer je bilo nekako obnovljeno stanje v času do leta 1940, ko se je na ukaz vlade morala preosnovati v družbo z omejeno zavezo. Ta družba se je po osvoboditvi razšla, na ustanovnem občnem zboru 27. 11.1945, ki je bil v Ljubljani, pa so bila sprejeta nova pravila pod registracijo: Tiskarna Družbe sv. Mohorja, tiskovna in produktivna zadruga v Celju, registrirana zadruga s o.j. Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1946, Celje 1945, str. 34-35.
- 222) Gl. op. 8.
- 223) Zapisnik razgovora z dne 30.11.1947, f. So-21.
- 224) Zapisnik o razgovoru z dne 3.12.1947, f. So-21
- 225) Slovenski poročevalci, 4.3.1948, št. 54.
- 226) Okrožnica poverjenikom celovške MD z dne 24.2.1948, f. So-21.
- 227) Tekst okrožnice začasnega odbora celovške MD, f. So-21.
- 228) Izjava Matevža Hainerja, f. So-21.
- 229) Izjava Krista Srienca, f. So-21.
- 230) Zapisnik seje celjske MD z dne 8.5.1948, f. So-21.
- 231) Naš tednik, 1.2.1950, št. 5 in 22.2.1950, št. 8.
- 232) Po avstrijski ustavi in po koroški deželni ustavi (Gesetz z dne 19.12.1919. št. G.Bl. Nr. 598) je prepovedano deželnemu svetniku nastopati kot advokat in dajati strankam pravne nasvete. Ilustrativna za koroške socialiste ni le gesta doktorja Jobeta, pač pa tudi obrekljiv odgovor socialističnega glasila na apel. Napisal ga je R.C. (Rudolf Cefarin) v Die Neue Zeit, 14.4.1950, št. 37, str. 1/2. Cefarinu je odgovoril v Našem tedniku dr. J. Tischler, ki je opozarjal vladnega svetnika, da bi bila njegova dolžnost kot manjšinskega referenta pri deželni vladi braniti interese manjšine: "Ali ne bi bila Vaša službena dolžnost, da bi kot 'Minderheitenreferent' sestavili vse svoje svese in ves svoj službeni položaj v zaščito slovenskih interesov? Vi bi po svojem položaju morali braniti in zastopati vsaj kulturne interese koroških Slovencev. Žal pa v štiri in polletnem obstoju Vašega referata nismo zapazili Vaše zaskrbljenosti, kakor sedaj, ko poskušate braniti in kriti krivico, je celo kršitev državne ustave". Naš tednik, 22.2.1950, št. 8, str. 3.

- 233) Topla zahvala ameriškim Slovencem, Koledar Družbe sv. Mohorja 1952, Celovec, str. 28-29; Die Kärntner Landmannschaft, Celovec, 1962, št. 8, str. 17-18; Janez Sever, Magr. Janesu Blažiču v spomin, Naš tednik - Kronika, Celovec, 8.5.1964, št. 19, str. 3. H.P., + Prelat magr. Valentin Podgore, Koledar Družbe sv. Mohorja, za leto 1957, Celovec, str. 46. Skico Podgorčevega življenja je H.P. sestavil po pokojnikovih zapiskih. Dne 9.6.1964 me je obvestila uprava celjake Mohorjeve družbe, da njen arhiv ne poseduje ustrezne korespondence s celovško MD. Prav tako da nima tudi drugega ustreznega gradiva.
- 234) Zapisnik seje osrednjega odbora Kmečke zveze dne 16.1.1947, f. So-17.
- 235) Zapisnik seje osrednjega odbora Kmečke zveze s dne 6.3.1947, f. So-17.
- 236) Gl. openbo 235.
- 237) Prav tam. Zapisnik seje ožjega POOF s dne 11.2.1947, f. So-50 in zapisnik seje ožjega POOF s dne 2.4.1947, f. So-50.
- 238) Zapisnik Franca Primožiča s dne 1.5.1947, f. So-50.
- 239) Zapisnik seje Širšega pokrajinskega odbora OF s dne 31.1.1948, f. So-21.
- 240) Prav tam.
- 241) Prav tam.
- 242) Pismo dr. Tischlerja dr. Francu Petku s dne 9.1.1948, f. So-21.
- 243) Poročilo dr. Petka o razgovoru s dr. Tischlerjem na seji Širšega POOF, dne 31.1.1948, f. So-21.
- 244) Prav tam. Prepis pisma POOF dr. Tischlerju (brez datuma), f. So-21.
- 245) Slovenski poročevalci, 23.3.1948, št. 70 in 25.3.1948, št. 72. Udeležencev na občnem zboru je bilo po poročilu v Slovenskem poročevalcu več kot 150, ki so zastopali vsa kulturna društva, manjkala sta le dva delegata.
- 246) Slovenski poročevalci, 23.3.1948, št. 70. Proti temu aktu je Slovenska prosvetna zveza vložila pri pristojnih oblasteh oporilo, da je bil občni zbor sklican v duhu pravil SPZ in zato - sklepčen ter upravičen izvoliti novi odbor.

247. Pod stranko primorskih Slovencev, idejne nasprotni sastrom
- 248) Osvobodilne fronte je Valentin Podgora menil Slovenske demokratske zveze, ustanovljene v Trstu aprila 1947. Ustanovitelji te zveze so bili dr. Josip Agneletto, Slavko Uršič, Ferdo Kalin in dr. Fran Vesel. Ta skupina je tudi izdajala svoje glasilo Demokracija. V uvodniku z dne 25.4. se je list izrekel proti ljudski revoluciji v matični državi. Dalje se je izrekel za načela (cit.) "skladna z demokracijo, ki ... je najvišja dobrina, podlaga in pogoj združitve naših moči in skupni namen". List je tudi izjavil, da je trenutno edini svobodni politični tisk, ki se tiska na domačih tleh, izven dosega totalitarnih sil, ki s svojim pojavom in vsebino prispeva k demokratizaciji vsega našega javnega življenja. V odnosu do drugih, vsekakor nekomunističnih slovenskih skupin in glasil se je Demokracija izjavila, da bo načrtna, stvarna in dostojna. Strpni do različnih naziranj in načinov dela, skladni z Demokracijo bomo nepomirljivi proti vsakršnemu moralnemu ali telesnemu nasilju. Primerjaj tudi Demokracijo z dne 25.4.1947, št. 17. Koroška kronika, 5.3.1946, št. 14; Die Neue Zeit, 16.3.1948, št. 36.
- 249) "Zelo umestno bi bilo, če bi imeli v sedanjih časih tudi koroški Slovenci svoje uradno priznane zastopstvo, ki bo ob tako važnih notranjepolitičnih dogodkih, kot je bil na primer obisk državnega predsednika dr. Rennerja, zastopale Slovence in v njihovem imenu izražalo naša narodnostna prizadevanja in teženje. Tako bi potem lahko pokazali, da žive na Koroškem tudi Slovenci, kar nam je trenutno skoraj nemogoče, ker nimamo nikogar, ki bi nam zastopal in v našem imenu govoril."
- 250) Volkswille, 21.1.1947, št. 16.
- 251) Otto Langbein, Zur Kärntner Slovenenfrage, Weg und Ziel, 1947, str. 416-417.
- 252) Na to senjivo dejstvo opozarja dr. Karl Gruber v članku Die Südtirol-Verhandlungen in Paris 1946, Die Presse, 20/21. 8.1966, št. 5506: "Prokommunistische Emigrantengruppen hatten (namreč v času pogajanj za sklenitev mirovne pogodbe z Italijo) in einer Denkschrift angereget, Südtirol gegen Südkärnten auszutauschen, eine Politik die schwerlich die Zustimmung Österreichs gefunden hätte. Daher war auch in dieser Richtung Wachsamkeit geboten."
- 253) Zapisek Franca Primožiča z dne 27.5.1947, 80-44.
- 254) Zapisek Franca Primožiča z dne 22.5.1947, prav tam.
- 255) Zapisek Franca Primožiča z dne 20.5.1947.
- 256) Gl. opombe 253.

257) Sergej Vošnjak, iz dokumentov o odnosih Komunistične partije Avstrije do koroškega vprašanja, Delo, glasilo CK KPS, št. 8, str. 55.

258) Volkswille, 2.2.1947.

259) Poročilo slovenskega političnega vodstva na Koroškem z dne 10.10.1946, INV, neurejeni fond.

260) Prepise interpelacij in zapisnik sestanka hrani arhiv (INV, neurejeni fond).

Pač pa so komunisti obeh jezikov našli skupen jezik v vprašanju popravila krivice, ki so doletele koroške Slovence za nacizma. Tako je v septembru ali prve dni oktobra leta 1946 bil tudi sestanek članov POOP in LL. Sklenili so, da bo KPA stavila v koroškem deželnem zboru predloge o popravilu škode povzročene slovenskim izseljencem med vojno in drugim žrtvam fašizma in protestirale zaradi prepovedi Društva izseljencev za slovensko Koroško. KPA naj bi tudi vložila interpelacije o izvajanju zakona o dvojezičnem delstvu, o razbijanju slovenskih prireditelj in o napadih nacističnih in emigrantskih elementov na znane antifašiste. Ker deželna vlada še vedno ni izročila slovenskih sadrug starim odborom, naj bi KPA v interpretaciji zahtevala, da se takoj vrnejo sadrugi v roke starim odborom, da se popravi škoda, ki so jo bili storili nacisti, in da se Slovenski sadružni zvezi da večji kredit, s katerim bi si mogla začeti celiti rane, ki so jih bili nacisti prizadejali slovenskemu sadružništvu. Na sestanku se govorili tudi o možnosti po čim tesnejšem sodelovanju med KPA in OP.

261) Slovenski poročevalce, 7.11.1947, št. 262. Do tedaj so bili člani LL v sačetku ing. Pavel Žaucer in Karl Prušnik, nato pa Miha Rigl-Peter.

262) Članek je prevzel Slovenski vestnik dne 12.5.1948.

Na članek dr. Leva Medica je odgovorilo prihodnji mesec glasilo Weg und Ziel s prispevkom: "Nekaj teoretičnih pripomb o vprašanju koroških Slovencev". Avtor članka je bil menda Hans Kalt (ACK ZKS). Prispevek je bil za koroške potrebe preveden na Koroškem tudi na slovenski jezik. Članek pravi, da so komunisti v vprašanju jugoslovanskih zahtev vedno nastopali konsekvantno stališče, ki je v skladu s njihovo odgovornostjo v boju za avstrijske neodvisnost in s načeli proletarskega razrednega boja:

1. Komunisti odklanjajo, da bi jih izrabili za kakršnokoli hujkanje proti jugoslovanski ljudski demokraciji. Čuti-jo se najgloblje povezane z jugoslovanskimi delavci in kmeti, ki so za naredi Sovjetske zveze dali največji krvni davek za strmoglavljenje fašističnega barbarstva in ki s neizmernimi napori gradijo v svoji državi socializem.

Razumejo, da narodi Jugoslavije ne morejo skupati politikom in strankam, ki bi hoteli Avstrije znova spremeniti v Ostmarko imperialističnih vojnih hujšakačev, in razumejo, da dežela, ki je izgubila dva milijona ljudi v boju proti imperialističnemu nasušnjevanju, pričakuje od vlade, da bo sterila vse, da bi odpravila novo ogrožanje države. Avstrijski komunisti lahko prav tako razumejo, da jugoslovanski delavci in kakor v preteklih letih preno-gokrat isti reakcionarji in vojni zločinci odvzemajo naj-osnovnejše demokratične pravice. Avstrijski komunisti ve-de, da bi se vlada, ki bi vodila politiko prijateljstva in skupanja do našega jugoslovanskega sosesa, lahko spo-rasumela s jugoslovansko vlado o vseh vprašanjih v obo-jestransko zadovoljstvo obeh držav.

2. Kot marksisti in dosledni demokrati komunisti priznavajo pravico do samoodločbe narodov, kar v konkretnem primeru pomeni popolno pravico samoodločbe koroških Slovencev. Revolucionarno delavsko gibanje se ne more zadovoljiti samo s tem, da bi samo s besedami zastopale enakost narodov. Nedvoumno mora zastopati pravice do samoodločbe, do pravice odcepitve in mora podpirati upravičene naci-onalne zahteve podjarmljenega naroda, to se pravi v kon-kretnem primeru v boju za pravice do slovenskih učiteljev v Šolan, slovenščine kot enakopravnega uradnega jezika na dvojezičnih območjih, popolne prostosti delovanja vseh nacionalnih, gospodarskih in političnih organizacij slo-venskega prebivalstva (Friedl Fürnberg na plenumu CK ja-nuarja 1947). Avstrijski komunisti morajo koroške Sloven-ce, ki so nedvoumno dali največji delež v antifašističnem osvobodilnem boju na avstrijskih tleh, odločno podpirati v njihovem boju za nacionalne in demokratične zahteve. V tem se ločijo komunisti od avstrijskih psevdodemokratov, ki samo v besedah priznavajo enakopravnost narodov.
3. Komunisti so danes povsod dosledni zastopniki nacionalne neodvisnosti in svobode. V boju proti imperialističnim silam so na čelu nacionalnega boja in so edini resnični zastopniki nacionalnih interesov svojih držav. Avstrijski komunisti so v boju za svobodo in neodvisnost Avstrije in bodo prej ali slej v tem boju zmagali in zagotovili neodvisnost Avstrije od imperializma. Izhajajoč iz tega odklanjamo teritorialne zahteve Jugoslavije do Avstrije in s tem krepimo naš boj proti inozemskim imperialistom in njihovim avstrijskim agentom.

Na zaključku članek pravi: Pravilno je, da se mora nacional-ne vprašanje podrediti splošnemu vprašanju razrednega boja, to je v našanjem času boj za ljudske demokracijo. To je tu-di vzrok, zakaj avstrijski komunisti odklanjajo zahteve ju-goslovanske vlade.

(Einige theoretische Bemerkungen zur Frage der Kärntner Slo-venen, Weg und Ziel, 1948, št. 6, str. 459-464).

- 263) Nedatirani spominaki zapisek s seje, ki so se je udeležili člani koroskega PK KPA in predstavniki OF. Seja je bila vsekakor po 9. juliju 1948, f. 30-1.
- 264) Za predagodobino resolucije Informbiroja in za dogedke ob njeni objavi prim. Pregled zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije, Ljubljana 1963, str. 367-376; Vladimir Dedijer, Josip Broz-Tito. Prispevki za življenjepis, Ljubljana 1953, str. 638-707; Pisma CK KPJ in pisma CK VKP (b), Ljubljana 1948.
- 265) Volkaville, 1.8.1948, št. 150. Zanimivo je da tega uvodnika ni ponatisnilo niti štajersko glasilo KPA Wahrheit.
- 266) Kmalu sta se mu pridružila še instruktorja CK KPA Springer in Langbein.
- 267) Prim. Slovenski vestnik, 3.7.1948, št. 44. Tudi v naslednjih številkah je Slovenski vestnik ponatiskoval važnejše odgovore jugoslovanskih komunistov na obtožbe Informbiroja. Tako je 7.7. ponatisnil odgovor beogradske Berbe na komunikate CK KP Belgarije, s katero je ta odobril protijugoslovanske obtožbe; 21.7. Dedijerjev odgovor na očitke, da jugoslovanski tisk ni vzgajal ljudskih množic v prosovjetskem duhu; 17.7. članek Može Pijade, enako tudi referate s petega kongresa KPJ (Slovenski vestnik 28.7. - 4.8.1948).
- 268) To dejstvo je osrednje partijsko glasilo Volkostimme 5.7. tolmačilo, češ da je konferenca sprejela resolucije "brez nasprotnega glasu".
- 269) Slovenski vestnik, 16.7.1948, št. 46.
- 270) Cit. po zapisniku diskusije na plenumu OF, f. 30-4.
- 271) Resolucije je objavil Slovenski vestnik, 10.7.1948, št. 46; ponatis v Ljudski pravici, 21.7.1948, št. 172.
- 272) Prav tam.
- 273) Povzetek zapisnika o sestanku za izdelavo resolucije, f. 30-4.
- 274) Citat iz Slovenskega bora, 23.8.1948, št. 1.
- 275) Slovenski borec, 28.7.1948, št. 1.
- 276) Dostopni sta resoluciji iz občin Št. Peter na Vašinjah in Zelena Kapla, f. 30-3.
- 277) Prepis resolucije z dne 1.8.1948, f. 30-3.

- 278) Prav tam.
- 279) Brief des ZK KPÖ an die Kärntner Organisationen z dne 29. 8. 1948, f. Se-3.
- 280) List je prišel izhajati dne 23.8. in je izhajal do leta 1953, ki ga je pred volitvami tega leta nadomestil Ljudski glas. Prvi dve leti sta ga urejevala Johann Kuzianka in Zora Jug (prevodi iz nemščine), leta 1950 pa je uredništvo lista po izstopu iz OF prevzel A. Haderlap. Jezikovno je list zelo slab, vsebinsko pa se do leta 1950 dotika predvsem problemov slovenske manjšine, skozi očala Informbiroja ocenjuje dogajanja v Jugoslaviji, najde pa tudi objektivno besedo za pomembne jugoslovanske gospodarske uspehe. Od leta 1950 naprej pa se list čedalje manj ukvarjal z manjšinsko problematiko.
- 281) Prepis resolucije, sestavljene v slovenskem jeziku z dne 8.8., f. Se-2. Resolucijo so skupno podpisali 103 slovenski komunisti.
- 282) Povzeto iz poročila o odnosu KPA in slovenskih komunistov med julijem in septembrom 1948, f. Se-4.
- 283) Spominski zapisek seje deželnega vodstva KPA z dne 28.9. 1948. Stališče PK KPA se je še poostriilo, ker se je na Koroškem pojavila brošura v nemškem jeziku s Titovim referatom na petem kongresu KPJ.
- 284) Seja sekcije Noide je bila dne 3.10.1948.
- 285) Povzeto iz podatkov v f. Se-3.; Slovenski borec, 25.10.1948, št. 10.
- 286) Resolucija je očitala KPA, da je prešla ob tolmačenju položaja v KPJ v "nebrzdano klevetniško kampanijo do CK KPJ in do slovenskih partijskih delavcev. Ta kampanja je tudi prešla na komuniste slovenskega naroda, člane KPA, predvsem pa na vodilne tovariše. S to akcijo se skuša tudi razbiti enotnost komunistov, članov KPA in ustvariti razdor med slovenskimi in avstrijskimi antifašisti na Koroškem". Resolucija je dalje poudarjala, da so podpisani slovenski predstavniki KPA prepričani v pravilnost poti KPJ in izraža razočaranje in protest proti ukrepih partijskih forumov KPA "katerih smoter je edino ta, da bi nam vailili mišljenje in voljo KPA glede kritike Informbiroja, da bi zavrli naš narodnoosvobodilni boj, povzročili razdor med koroškimi slovenskim ljudstvom in deskreditirali naše vodilne tovariše in našo organizacijo Osvobodilno fronto za slovensko Koroško". Podpisniki resolucije odobravajo poskuse izključenih slovenskih komunistov za zgladitev obstoječih diferenc med PK KPA in komunisti slovenske narodnosti. Zato tudi prote-

stirajo proti ukrepom PK proti njihovi izključitvi, enako tudi proti nedemokratsko izvoljenim delegatom za 14. kongres KPA. Zato zahtevajo, da CK KPA doseže razveljavitev izključitve slovenskih komunistov iz KPA in da se preneha kampanija proti KPJ. Kolikor pa bi se ta politika proti slovenskim komunistom nadaljevala, se podpisniki obljubljali, da bodo povedli "odločno, jasno in javno borbo proti vsaki nenačelnosti, vsem klevetam in neresnicam, za pravilno linijo, za principe marksizma - leninizma". Prepis resolucije v f. 30-3.

287) Slovenski vestnik, 10.11.1948, št. 80.

Odprto pa ostaja še naprej vprašanje o razdelitvi teh 1.050 (ali morda več) komunistov po sodnih ali vsaj političnih okrajih. Podrobnejši podatek imamo edino za sodni okraj Železna Kapla. Tu je bilo po podatku objavljenem v resoluciji slovenskih komunistov CK KPA z dne 26.8. 303 članov KPA, "od katerih je bil samo eden avstrijske narodnosti".

288) Podatek vzet iz materialov v f. 30-4.

289) Volkswille 3.11.1948, št. 256, Slovenski borec, 6.12.1948, št. 3.

290) Valentin Demžar je bil izvoljen za delegata za 14. kongres KPA dne 10.10. Čez dva dni je poslal okrajnemu odboru OP Berovlje pisмено obvestilo o istopu iz OP (Slovenski vestnik 10.11.1948, št. 80).

Izjava sama pa pravi:

"V zvezi s kongresom KPA na Dunaju leta 1948 podpisani izjavljam naslednje: Kot delegat za Zvezni kongres KPA na Dunaju, izvoljen na okrajni konferenci v Berovljah 10. oktobra leta 1948, sem bil na samem kongresu prisiljen, da prečitam pismo, ki mi je bilo predloženo, ne da bi imel možnosti, da ga predhodno proučim. - Vsebina pisma, ki sem ga na konferenci prečital, ne odgovarja resnici. Ni točno, kar je rečeno o splošnem položaju na Koroškem, posebno neresnično pa je, da bi bil kdajkoli partizan, kar dejansko nisem bil. Ker se zavedam, da ta izjava nasprotuje prepričanju večine članov KPA slovenske narodnosti, to pismo v celoti preklicujem in prosim slovensko ljudstvo na Koroškem, da mi oprostí to podzavestno napako, ki sem jo storil, ko so me v to zapeljali nekateri člani deželnega vodstva in člani CK KPA.

Slovenji Plajberk, 5.11.1948

Demžar Valentin

(Slovenski vestnik, 10.11.1948, št. 80)

K poročilu v Volkswille o partijskem kongresu na Dunaju pa je Demžar čez nekaj dni dodal dopolnilo h gornji izjavi:

"Ugotavljam, da se je nad mano od strani tov. Kazianke in Springerja vrnil na Dunaju v nedeljo 31.10.1948 ob 16. uri pritisk, naj govorim v imenu koroških Slovencev in se izjavim proti vodstvu nove Jugoslavije tj. Titu in Kardelju ter proti vodilnim slovenskim komunistom, ki jih je deželno vodstvo izključilo iz Partije. Celotno besedilo te izjave, katere sem prečital na 14. partijskem kongresu na Dunaju in katero je objavil 'Volksville' v številki 256 od 3.11.1948, stran 2, sta debesedno prepisala in formulirala tov. Kazianka Hans, član CK KPA in instruktor CK KPA tov. Springer, ter jo dala meni, da sem je na kongresu javno prečital. Čeravno sem se temu upiral, ker ne znam dobro čitati, sta Kazianka in Springer, kakor tudi Reimond (prav Reimund), Blaž Pinter in Pepi iz Borevelj trdili, da nič ne da, ker me itak nobeden ne bo razumel. V nemškem jeziku je prečital omenjeni referat tov. Kazianka. Jaz k vsej izjavi nisem dal niti besedice lastne misli. - ... - (posneta po originalni Demšarjevi izjavi, f. 80-4. Tekst objavljen v Slovenskem vestniku št. 80 se nekoliko loči od originala, vendar ne spreminja smisla. V pisnu Demšar tudi praklicuje svoj izstop iz OF za Slovenske Koroške). Prim. Die Neue Zeit, 27.3.1949, št. 71.

291) Podatek v f. 80-4.

292) Poročilo o razgovorih med KPA in OF z dne 4.2., f.80-4.

293) Prav tam.

294) Prav tam. Seveda je LL postavila pogoj, da bi morebitni kandidat pred sprejemom kandidature pristal na resolucije informbiroja.

295) Podatek v f. 80-4. 8 perečini problemi so predstavniki OF mislili na vnovično sprejetje vodilnih slovenskih komunistov v LL in prenehanje kampanje v Volksville in Slovenskem borceu proti vodstvu nove Jugoslavije in koroške OF.

O razmerju KPA in OF sredi leta 1949 naj posluži zapisek sestanka sekcije KPA v Kotnari vesi 6.4.1949, na katerem je v diskusiji govoril tudi Kazianka. Povedal je, da namena OF na volitvah kandidirati sama. To pa bi po Kaziankovih besedah omogočilo reakciji, da bi po eni strani povedala, koliko je Slovencev na Koroškem, po drugi strani pa bi to pomenilo slabitev KP in razbijanje naprednih sil na Koroškem. Na pripombo, da je KPA izgubila vpliv pri koroških Slovencih prav zaradi nacionalnega vprašanja, je Kazianka odgovoril, da je OF o tem vprašanju najmanj upravičena govoriti. Pojasnil je, da je na sednji londonski konferenci dr. Bebler postavil nove predloge, ki so sicer sprejemljivi za vse, toda vodstvo OF jih ne omenja.

296) List je izhajal s podnaslovom Für Fortschritt und Völkerverständigung - gegen Verleumdung und Lüge. Po imenu se je list nanašal na nekdanjo Die Einheit, ki je bila izda-

jala partizanska tehnika Obir od 13.9.1944 naprej. Po padcu nacizma je izšlo še nekaj številk tega glasila, vendar angleške oblasti niso dovolile, da bi list izhajal naprej. Začetna naklada novega lista *Einheit* leta 1949 je znašala 3.000 izvodov. List je izhajal mesečno, pa tudi štirinajstdnevno v časopisnem formatu, marca 1951 pa je prevzel revialno obliko.

- 297) F. So-4. Vendar sta se končno obe strani pobetali. Slovenski vestnik je še naprej tiskala Volkerverlag, Die *Einheit* pa je romala na Dunaj in kasneje v Graz.
- 298) Predlog delalnoborske frakcije KPA sta objavili Volkswille, 24.7.1949, št. 170 in Slovenski borec, 1.8.1949, št. 9. Na tem mestu navajamo predlog po besedilu objavljenem v Slovenskem borcu (na tem mestu smo zgladili najhujše slogovne in jezikovne napake slovenskega preвода):

"Pri konferenci zunanjih ministrov v Parizu se desegli načelni sporazum v vprašanju avstrijskih mej. Pri izdelanju mirovne pogodbe so nastopile vendar težave pri odločitvi in jantvu pravice Hrvatov in Slovencev, ki živijo v Avstriji. Podpisani deželni poslanci KPA so mnenja, da koroški deželni zbor nima same možnosti, temveč tudi dolžnost, podvesti vse, da pospeši sklenitev mirovne pogodbe in odstrani obstoječe težkoče. To mnenje je tembelj utemeljeno, ker so na slavnem zasedanju koroškega deželnega zbora, dne 28.1. leta 1947 izrazili govorniki vseh strank voljo, garantirati koroškim Slovencev polno enakopravnost. - Tako je izjavil takrat namestnik deželnega glavarja Herke (SP): "Naročilo prebivalstva se pa glasi: Ohraniti Koroško v njenih mejah od leta 1937 in dati našim bratom, ki uporabljajo drug jezik, polno svobodo in možnost za razvoj po svoji volji ... in v imenu svoje stranke izjavim ... da smo se najostreje in se bomo borili proti vsakemu načinu, denacionalizacije človeka proti njegovi volji". - Namestnik deželnega glavarja Ferlitsch (ÖVP) je izjavil: "Noben koroški demokrat ne misli na to, da bi koga nasilno silili k drugemu narodu. Vsak tozadevni poskus bi našel na odločni upor." - Deželni poslanci Tschofenig pa je izjavil v imenu komunistov: "Če izrazimo mi avstrijski komunisti mnenje 'da se teritorialne zahteve Jugoslavije za demokratično Avstrijo neznosne, zahtevamo istočasno od naše vlade, da ugene vse odredbe, da se osigura Slovencev na Koroškem polno enakopravnost, ki in je bila do sedaj kratena". - Te obvezne izjave govornikov vseh treh strank in splošna želja po hitri sklenitvi mirovne pogodbe obvezujejo koroški deželni zbor, da ustvari zakonite in ustavnopravne temelje, da boče za vselej garantirane pravice koroških Slovencev. - Podpisani deželni poslanci predlagajo zato naslednji sklepni predlog:

"Magna Charta" pravic Slovencev

Za varstvo pravic avstrijskih državljanov slovenske narodnosti na Koroškem smatra koroški deželni zbor za brezsporno

potrebno uresničenje sledečih načel.

1. Složne pravice

- a) Vsak državljan slovenske narodnosti uživa v vsakem pogledu iste pravice kakor državljani avstrijske narodnosti. Slovenski jezik je v odstavku 2, točka d) navedenih ozemljih priznan kot enakepravni uradni jezik zraven nemškega jezika v besedi in pisavi pri oblasteh, na sodnijah in občinah itd.
- b) Slovensko prebivalstvo uživa polno pravico pri ustanavljanju političnih, gospodarskih in kulturnih organizacij in korporacij in pri izdajanju tiskovnih izdelkov v slovenskem jeziku. V oddajniku Celovec se morajo redno vršiti oddaje v slovenščini.
- c) Slovensko prebivalstvo uživa polno pravico šolske izobrazbe v svoji materinščini. Nemški jezik se mora poučevati kot obvezni predmet od drugega razreda osnovne šole dalje, osnova pa je, da se vrši pouk v vseh strokah do konca v materinem jeziku. Zato je potrebno ustvariti slovenske šole (ljudske, meščanske, srednje, kmetijske šole, učiteljske, itd.). Ustvariti se morajo slovenska šolska nadzorstva.
- d) V odstavku 2, točka d) navedenih ozemljih se morajo namestiti uradniki in izvršni organi iz domačega slovenskega prebivalstva. Vsi uradniki in izvršni organi na teh območjih morajo obvladati slovenski jezik.
- e) Slovenskim organizacijam, korporacijam in posameznim osebam se mora popraviti škoda, ki so jo bili utrpeli za nasilna.
- f) Delovanje organizacij in društev, ki imajo za cilj raznarodovanje je prepovedano in bo kaznovano po zakonu. Kaznivo je, če kdo s silo, z gospodarskimi in političnimi sredstvi pritiska ali z zapostavljanjem hoče koga prisiliti k spremembi narodnosti.
- g) Zgoraj navedena načela se morajo sprejeti v ustavo in zasidrati s primernimi zakoni.

Slovenska ljudska zbornica

2. Jamstva za izvajanje

- Za poročstvo in zavarovanje teh pravic bo ustanovljena demokratsko izvoljena slovenska ljudska zbornica.

- a) Slovensko ljudsko zbornico sestavlja 18 članov (poslancev zbornice), ki izvolijo iz svoje arede štiričlansko predsedstvo, sestavljeno iz predsednika in treh sovetocev, ki bodo izvrševali posle in jo zastopali na zunanji. Predsednik slovenske ljudske zbornice je upravičen udeležiti se kot svetovalec zasedanj koroške deželne vlade.

- b) Slovenske ljudske zbornice bo voljena istočasno s koroškim in deželnim zborom po istem volilnem redu.
- c) Pravico voliti imajo vsi avstrijski državljani slovenske narodnosti, ki imajo pravico udeležiti se volitev v koroški deželni zbor.
- d) V političnih okrajih Beljak, Celovec in Velikovec, z izjemo mest Celovec in Beljak, sodnijskih okrajev St. Pater-nien in Trg in občin Landskron, Plajberk-Rute, Trebnje, Arije, Cobre, Vinšde, Polje in Bela pri Beljaku, ne bo zaradi varovanja tajnih volitev, posebnih volilnih seznan-keov. Oddaja glasov je istočasna z oddajo glasov za dežel-ni zbor s posebno glasovalnico, katere bo dal volilec v volilni celici v isto ovojnico kot glasovnico za deželni zbor.
- e) V mestih Celovec in Beljak, v sodnijskih okrajih St. Pa-ternien in Trg, v občinah Landskron, Plajberk-Rute, Treb-nje, Arije, Cobre, Vinšde, Polje in Bela pri Beljaku ter v ostalih okrajih Koroške pa bodo, tam kjer živijo avst-rijski državljani slovenske narodnosti, obstojali volilni seznanj za volitev slovenske ljudske zbornice. Oddaja glasov se mora vršiti v posebno volilno šaro.
- f) V slovenske ljudske zbornice se morejo samo avstrijski državljani, ki imajo pasivno volilno pravico voliti na v deželni zbor in se priznajo k slovenskemu ljudstvu.
- g) Poslanec mora po svoji izvolitvi pred nastopom svoje funk-cije na prvem zasedanju slovenske ljudske zbornice oddati zaobljubo:

"Obljubim kot avstrijski državljani slovenske narodnosti spoštovati zakone republike Avstrije in vršiti svoj man-dat po najboljšem znanju in najboljši vesti v korist svo-jega naroda".
- h) Člani (poslanci) slovenske ljudske zbornice uživajo ena-ko imuniteto kot člani deželnega zbora.
- i) Slovenska ljudska zbornica ima nalogo varovati pravice in interese slovenskega prebivalstva v vseh okirih politič-ne, gospodarske in kulturne narave. Ona ima pravico k vsa-kemu zakonu in predlogu deželnega zbora, ki se tiče Slo-vencev, predno ga začnejo razpravljati v deželnem zboru, izreči svoje mnenje ter izdelati lastne zakonske osnut-ke in predloge in jih predložiti deželnemu zboru. - Dobi pravico ugovora proti sklepom koroškega deželnega zbora ki so v protislovju z načeli vsebovanimi v odstavku I. K temu je potrebna dvotretjinska večina. Uradi in oblasti imajo dolžnost, dati slovenski ljudski zbornici ravno ta-ko pojasnila kakor koroški deželni vladi in koroškem dežel-nem zboru.
- k) Slovenska ljudska zbornica ima pravico, izdelati svoj lastni poslovnik, ki ga potrdi koroški deželni zbor.

Koroški deželni zbor poziva zato deželno vlado, podvzeti nemudoma vse, da bi bilo omogočeno uresničenje teh načel. Deželna vlada se posebej poziva doseči pri zvezni vladi, da bi ta v imenu koroškega deželnega zbora predložila parlamentu kar najhitreje novelo k zvezni ustavi, novelo, ki bi ustavnopravno zasidrala ta načela; nadalje se poziva deželna vlada, da predloži deželnemu zboru predloge o vseh onih zadevah, ki se nemudoma dajo rešiti v okviru dežele, najpozneje tako, da bodo v oni od prvih treh sej novo izvoljenega deželnega zbora ti predlogi že predloženi. Končno se poziva deželna vlada, že zdaj pripraviti vse, da bo po novelaciji zvezne ustave mogoče hitro izvršiti možne odredbe. - Kazianka, Tschofenig, Peskoller.

- 300) Delo, glasilo CK KPS, XVII, 1948, št. 2, str. 11-42. Prim. tudi govor Borisa Kraigherja na zasedanju plenuma OO OF Slovenije dne 19.10.1948. Ljudske pravice, 20.10.1948, št. 252.
- 301) Razprave Borisa Kraigherja je izdal POOF v začetku leta 1949 tudi v nemškem jeziku. Po izidu sta obe nekomunistični politični glasili na Koroškem napadli izšlo brošuro. Prim. Die Neue Zeit in Volkszeitung, 26.1.1949, št. 70.

PRIPOMKE K POGlavJU: TRETJE OBDOBJE: DOKONČNA DIFERENCIACIJA SLOVENSKEGA POLITIČNEGA GIBANJA NA KOROŠKEM

(Ustanovitev Demokratične fronte delovnega ljudstva in Narodnega sveta koroških Slovencev - od 1.7.1949 dalje)
(str. 215-238)

- 1) Poročilo neugotovljenega izvora z dne 2.8.1949 o Podgordevem pismu Florijanu Lapušu, f. Se-4.
- 2) O tem govori člen 2 statuta DFPL. Citiram ga po nemškem prevodu, objavljenem v brošuri Was will die Demokratische Front des werktätigen Volkes, str. 3-6: "Demokratische Front des werktätigen Volkes", die auf den Traditionen des Volksbefreiungskampfes des slowenischen Volkes basiert, entwickelt die Errungenschaften dieses Kampfes weiter und vermittelt sie den werktätigen Volke ohne Unterschied des Geschlechtes, des Berufes, der Abstammung oder der Nationalität. - Die "Demokratische Front des werktätigen Volkes" kämpft um die folgerechtigte Verwirklichung aller nationalen und sozialen Rechte, die nach den Grundsätzen der wahren Demokratie der Kärntner Slowenen als Teil der gesamten slowenischen Volkes zustehen. Sie kämpft um die Festigung der Nationalbewusstseins des slowenischen Volkes in

Kärnten, um die Wiedergutmachung des Schadens, der den Kärntner Slowenen durch planmäßige und gewaltsame Entnationalisierung zugefügt wurde, gegen den nationalen Verrat und alle Versuche der Zerschlagung der nationalen Einheit oder der Entzweiung und Entfremdung der Kärntner Slowenen vom Muttervolke. - Die "Demokratische Front des werktätigen Volkes" kämpft um die Entwurzelung des bürgerlichen Nationalismus, gegen jeden Form des nationalen Chauvinismus, gegen die pangermanistische und nationalsozialistische Mentalität, für die vollkommene Entwurzelung jeden Faschismus, um die Verankerung und Festigung des wahren Patriotismus, der die Liebe zum eigenen Volk und die Achtung anderen Völker in gemeinsamen Anstrengungen um die Erreichung gemeinsamer demokratischer und humanitärer Ideale einander näher bringt und einigt. - Die "Demokratische Front des werktätigen Volkes" kämpft noch ganz besondere für die feste und demokratische Gemeinschaft der Arbeiter, Bauern und der werktätigen Intelligenz slowenischer und österreichischer Nationalität, für die Festigung der Brüderlichkeit und demokratischen Einheit des slowenischen und österreichischen werktätigen Volkes in gemeinsamen Kämpfe und die Demokratisierung des öffentlichen Lebens, gegen jede Form von Ausbeutung und Unterdrückung und alle Versuche imperialistischer Versklavung. - Die "Demokratische Front des werktätigen Volkes" kämpft schließlich für einen gerechten, festen und dauerhaften Frieden, für Völkerverständigung und internationale Zusammenarbeit, sowie gegen jede Kriegshetze.

Tal nam ni bil dostopen celoten statut DFPL. Pomagati si moramo zato s povzetkom programa, ki ga je podal dr. Mirt Zwitter na prvem javnem zborovanju DFPL v Bilčevsu dne 14. 8. Tu je dr. Zwitter podčrtal, da je DFPL politična organizacija vseh poštenih koroških Slovencev, ki jim gre res za pravice in enakopravnost slovenskega ljudstva na Koroškem. Je proti vsakemu narodnemu šovinizmu, proti slehernemu imperialističnemu ščuvanju in izigravanju in v tem duhu vabi v svoje vrste vse poštene Avstrijce. DFPL se bori za uresničenje politične, kulturne in gospodarske enakopravnosti koroških Slovencev.

- 3) Prim. pismo D.B. z dne 11.2.1948, f. 30-3.
- 4) Slovenski vestnik, 29.7.1949, št. 52.
- 5) Za predsednika DFPL je bil izvoljen dr. Frane Petek, za podpredsednika pa dr. Luka Sienčnik in Florijan Lapuš. Tajnik DFPL je postal Karel Prušnik.
- 6) Slovenski vestnik, 29.7.1949, št. 52. Zahteve Demokratične fronte delovnega ljudstva za zavarevanje osnovnih demokratičnih pravic in nacionalne enakopravnosti koroških Slovencev, Celovec, 1949; tudi Was will die Demokratische Front der werktätigen Volkes in intega leta.

- 7) Podatek v f. So-13.
- 8) Prepis ustreznega Lapušovega plana, f. So-4.
- 9) Slovenski vestnik, 14.9.1949, št. 62; Zapisnik političnega aktiva DFDL s dne 16.8.1949, f. So-4.
- 10) Slovenski vestnik, 31.8.1949, št. 58.
- 11) Občni zbor DFDL je bil v tej občini dne 21.8. Isto v Ločah. Slovenski vestnik, 31.8.1949, št. 58.
- 12) Zborevanje DFDL v tej občini je bilo dne 8.9. Slovenski vestnik, 17.9.1949, št. 63.
- 13) Zapisnik seje političnega aktiva DFDL s dne 16.8.1949, f. So-7.
- 14) Slovenski vestnik, 31.8.1949, št. 58.
- 15) Slovenski vestnik, 10.9.1949, št. 61.
- 16) Slovenski vestnik, 24.9.1949, št. 65.
- 17) Slovenski vestnik, 7.9.1949, št. 60.
- 18) Slovenski vestnik, 10.9.1949, št. 61.
- 19) Spominsko sporočilo enega udeležencev ustanovnega zbora s dne 28.6.1949, f. So-4.
- 20) Med udeleženci zbora je bil tudi predsednik Mohorjeve družbe Hornbšek.
- 21) Prošnja MSKS je posneta po povzetku objavljenem v Die Neue Zeit dne 7.10.1949, št. 230. Po izročitvi spomenice je povedal prof. Tischler na sestanku slovenskih katoliških akademikov v Celovcu dne 30.8.1949, da je bila spomenica izročena pristojnim mestom in našla dober odmev ne le pri namiznih, pač pa tudi pri sovjetskih zastopnikih (spominski zapisnik s sestanka, f. So-5). Na ustanovnem zboru Krščanske ljudske stranke je 13.9. dr. Tischler s tem sporočil, da ga je britanski predstavnik v Avstriji obvestil, da se odobreni bistveni deli manjšinskega statuta, kakor ga je predlagal Narodni svet in da bodo del statuta avstrijske državne pogodbe (Nah tednik, 14.9.1949, št. 1). Nah tednik je 28.9. prinesel besede dr. Tischlerja, "da je narodnostno vprašanje na Koroškem bistven del prihodnje obnove avstrijskega javnega življenja. To je vprašanje enakopravnosti slovenskega jezika v šoli in uradu, to je zahteva po popolni kulturni, gospodarski in socialni enakopravnosti ljudstva po Zilji, Rožu in Podjuni s dolinami Gornje Koroške. Samo iz pravice, ki bi enake veljala za oboj naroda, se more

roditi prepotrebno medsebojno zaupanje v deželi in po tej poti pripraviti tako potrebni mir na Koroškem."

- 22) Župnik Stare je tudi menil, da se koroški Slovenci lahko vzdrže volitev, lahko pa oddajo glasove tudi ljudski ali pa socialistični stranki glede na to, katera stranka bi več ponudila (Slovenski vestnik, 28.9.1949, št. 66).
- 23) Ustrezno pismo DFDL dr. Tischlerja z dne 29.7.1949 pravi: "V zvezi s pariško kupčijo nastale razmere nujne zahtevajo v gotovih vprašanjih akcijsko enotnost vseh koroških Slovencev.
Zato Vas bosta danes ob 11. uri obiskala predstavnika 'Demokratske fronte delovnega ljudstva', ki sta opolnomočena, da Vam v zvezi s sedanjim položajem izneseta predlog Demokratske fronte". (Prav tam).
- 24) Slovenski vestnik, 28.9.1949, št. 66.
- 25) Prim. Slovenski vestnik, 28.9.1949, št. 66.
- 26) Eden izmed teh je bil kandidat DFDL za deželni zbor Janko Ogris (Naš tednik, 14.9.1949, št. 1).
- 27) Slovenski vestnik, 28.9.1949, št. 66.
- 28) V uvodniku 17.9. Slovenski vestnik takole ocenjuje razgovore DFDL z NSKS: "V Celji (po enotnosti T.Z.) ... je Demokratska fronta delovnega ljudstva stopila v stik s predstavniki Narodnega sveta koroških Slovencev in predlagala, da bi med grupacijami prišlo v vprašanju demokratičnih pravic in enakopravnosti do skupnega nastopa; to se pravi do enotnosti na bližnjih volitvah, ki bodo prva preizkušnja zrelosti koroških Slovencev po pariški kupčiji ... Prišlo je do razgovorov ... na katerih so predstavniki Narodnega sveta s stvarnim utemeljevanjem odbili vsako misel na sodelovanje..."
- 29) Slovenski vestnik, 27.8.1949, št. 57.
- 30) Zapisnik seje političnega aktiva DFDL z dne 29.8.1949, f. 50-7.
- 31) Zapisnik seje PO-DFDL z dne 11.7.1949, f. 50-1. Slovenski vestnik, 19.9.1949, št. 63.
- 32) Ta program je dr. Tischler obširneje razlagal na prvem zborovanju KLS v št. Jakobu v Rožu dne 18.9.: "št. Jakobčani, eno je v velilnem boju, ko nam stranke zahtevajo vse vrline, ko nas obsipajo z obljubami, da ne zgubimo svoje glave; presoditi in odločiti moramo sami. Pri tej odločitvi pa mimo nekaterih danih dejstev ne pridemo."

Radikalizmi na desni in na levi niso mogli rešiti ne gospodarskih težav ne političnih zapletljajev na svetu in narodnostnih problemov.

Nacizem kakor komunizem sta v vseh pogledih nasilje in nepetost še povečala, rešitve pa nista prinesla.

Srednje poti je treba, poti krščanstva, poti medsebojne ljubezni, poti medsebojnega spoštovanja.

To spoštovanje pa moramo graditi doma v družini, doma na vasi. Na vasi leži ozdravljenje gospodarskih, političnih in tudi narodnostnih razmer. Vaška skupnost mora zadušiti medsebojno sovraštvo.

Vaška družina je nosilka sporazuma na vseh poljih. Sesed mora najti pot k sosedu, človek k človeku. Ne leži danes vprašanje obnove pri posameznih glavah, pri posameznih osebah; nosilec obnove, nosilecboljšanja razmer na vseh poljih mora postati vas, mora postati občina. Tam na vasi, tam v občini se je zgodilo veliko gorja in nesreče, zato mora pri tem priti do prenovljenja. Tam se odloča o naših težnjah in skrbih.

Na vasi bomo razširili medsebojno spoštovanje tudi na odnose med obema narodoma.

V deželi živita dva naroda, to je drugo dejstvo. Ta dva naroda morata priti do medsebojnega odnosa, do medsebojnega spoštovanja tudi na odnose med obema narodoma.

Slovenci imamo dolžnost, da samega sebe, da svojo kulturo, svojo pridnost in tudi svoje organizacijske sposobnosti pokažemo tudi v taki luči, da izsilimo to spoštovanje. Ne more in ne sme biti naša politična naloga, da odkrivamo le napake in slabe strani nemškega sodeželana, naše delo mora veljati temu, da pokažemo samega sebe, svoj narod v pravi luči; edino ta pot vodi do enakopravnosti obeh, to je preko enakovrednosti.

Konferenca v Londonu je odločila. Mi živimo v Avstriji in moramo do države ustvariti normalne odnose. Mi ne smemo v državi stati samo tam, kjer nas dohitijo le dolžnosti, mi moramo tudi tja, kjer se deli pravica.

Zaradi tega sodelovanja v državni politiki, zaradi tega bomo volili za deželni zbor Krščansko ljudsko stranko, za državni zbor Österreichische Volkspartei.

Mi za državni zbor ne damo glasov temu ali drugemu kandidatu, temveč mi poudarimo s naše glasovnice, da smo za uveljavljanje krščanskih načel tudi v javnem življenju, ker le v tem vidimo pot, da se obranimo rjave desnice in rdeče leve.

Št. Jakobčani! V času Miklove Zale so Vaši predniki branili na Turnah svoj rod, svoj dom in svoje vero.

Tudi mi bomo sestavili vse svoje moči v varstvo vnega, kar je naše, spoštovali pa bomo tudi tuje, kar je seveda spoštovanja vredno.

To so osnove naše Krščanske ljudske stranke in tudi osnove naše politike.

(Naš tednik, 21.9.1949, št. 2).

- 33) Naš tednik, 14.9.1949, št. 1.
- 34) Prim. Naš tednik, 28.9.1949, št. 3.
- 35) Die Neue Zeit, 20.7.1949, št. 163.
- 36) Zapisek s sestanka z dne 30.9.1949, f. So-1.
- 37) Ob tem vprašanju je Naš tednik 12.10.1949 št. 5 pisal: "Tudi narodnostno vprašanje bo merilo, koliko se bo Avstrija notranje mogla znajti. Odnos med narodi, razmerje do narodnostnih skupin v oni državi sta bila doslej še vedno najzanesljivejše merilo za to, koliko je večinski narod notranje soliden ali nesoliden. Če je eden izmed govornikov ÖVP v nedavnem govoru izrazil začudenje, kako se morajo otroci nezavednih staršev v našem delu dežele učiti svojega materinega jezika, je s tem samo potrdil narodnostno politiko hitlerizma in ni boljši od njegovih uradnih predstavnikov. Da nobeden izmed govornikov ÖVP ni našel jasnega, krščanskega koncepta za reševanje narodnostnega vprašanja, je usodnejše."
- 38) Naš tednik, 21.9.1949, št. 2.
- 39) Naš tednik, 14.9.1949, št. 1.
- 40) Naš tednik, 21.9.1949, št. 2.
- 41) Naš tednik, 5.10.1949, št. 4.
- 42) Naš tednik, 14.9.1949, št. 1.
- 43) Naš tednik, 5.10.1949, št. 4.
- 44) V primerjavi z letom 1945 je bilo leta 1949 opaziti znaten porast volivcev. Največja skupina med njimi so bili nekdanji nacionalsocialisti (433.000 oseb), za njimi so se uvrstili povratniki iz ujetniških taborišč (309.000), osebe ki so dobile avstrijsko državljanstvo (Volksdeutscherji, 182.000 oseb) in novi volilci, ki so dosegli starostni minimum 20 let (le 23.000 oseb). Te številke veljajo za vse Avstrijo. Žal za Koroško nimamo diferenciranih podatkov, vemo le, da je znašalo število novih volivcev 23,5 %. Zato tudi ne moremo podrobneje vrednotiti podatkov volitev v letu 1949 v primerjavi z onimi leta 1945.

- 45) Klagenfurter Zeitung, 2.10.1949, št. 19.
- 46) (Ljude Ude), Ob 30-letnici koroškega plebiscita, Svoboda, 1950, št. 10, str. 255, Volkszeitung, 27.9.1949: "V vprašanjih manjšinskega varstva nastopamo stališče, da naj Slovci sam odloči, kateremu narodu pripada. V manjšinskih šolah mora odločati pravica staršev, kajti demokratični princip je to, da naj se odločijo starši, v katero šolo naj otroci zahajajo."
- 47) Ljude Ude, cit.d., str. 256.
- 48) Slovenski vestnik, 19.10.1949. Ta kurz ÖVP je označil tudi Karliach, ki je na istem zborovanju poudaril: Mi smo enoten narod, v naših vrstah stojijo močje, kakor Glantschnig, dr. Steinscher, Fritz in drugi, ki so v času stiske bili resnični nosilci ideje svobode in enotnosti Koroške (Volkszeitung, 4.10.1949; Ljude Ude, cit.d., str. 256).
- 49) Ustrezno navedilo št. 29 krškega ordinariata z dne 19.9. 1949 poslano župnijskim uradom ter cerkvenim in samostanskim predstojnikom škofije pravi:
- Auf Wiederholte und dringliche Anfragen wird von zuständiger Stelle erklärt:
1. dass Parteien, die sich der kommunistischen Liste angeschlossen haben, kommunistisch orientiert sind,
 2. dass die Demokratische Front des laienlichen Volks und alle ihre Unterabteilungen kommunistisch orientiert ist und deshalb unter die Bestimmungen des Dekretes des H.Offiziums vom 1. Juli 1949 fällt,
 3. dass Personen, die sich für eine kommunistisch orientierte Partei als Kandidaten aufstellen lassen, unter die Bestimmungen des Punktes 4 des vorgenannten Dekretes fallen und sich daher von der Kirche ausschliessen.
- (Prepis navedila v INV, novi fond).
- Dne 4.12.1949 je cerkveni list krške škofije Medelja (št.49) objavil dodatno sporočilo škofijskega ordinariata s podpisom generalnega vikarja Kadraša, ki je med drugim sporočil, da spada Slovenski vestnik med časopise, "ki zagovarjajo komunistične nauke in njihovo taktično postopanje" in da "verniki, ki vedo in prestevovaljivo komunistične časopise izdajajo, širijo in berejo ali pa pri njih sodelujejo, ne morejo prejeti sv. sakramentov."
- 50) Prim. uvodnik Front der Lüge (namreč DFGL), Die Neue Zeit, 26.7.1949, št. 168. Za KLS gl. uvodnik Steinscher, Tischler und Co. Die Neue Zeit, 7.10.1949, št. 230. Na tem mestu povzeman Glonek "Wer gegen die Landesverräter ist, hat es mit der Volkspartei zu tun!" v isti številki socialističnega glasila: Die Empörung der Bevölkerung des gemischtsprachigen

Gebieten wegen der Zickzackpolitik und der unklaren Haltung der ÖVP in der Kärntner Frage ist berechtigt. Besonders jetzt, seit bekannt ist, dass die ÖVP wegen lumpiger Stimmen, die sie von der landesverräterischen Kränkenska ljudska stranka der Herren dr. Tischler und Bizelj (paß Picej) erhält, alle Grundsätze von Anständigkeit und Heimattreue völlig aufgegeben hat. Die Verbundenheit der ÖVP mit Tod und Teufel, die Staatssekretär Graf zu Beginn des Wahlkampfes, verweirft ankündigte, ist Wahrheit geworden. Was ist den Schwarzen schon Heimattreue, Tradition des Abwehrkampfes und letzten Endes die Landesseinheit, wenn es um Mandate und um Parteiinteressen geht? Der nun wieder redewütig gewordene Dr. Steinacher, dessen schwulstigen Grossraumphrasen noch genügend bekannt sind, soll für Doktor Tischler und dessen christliche Gruppe ein Ausgleich sein. Für jene christliche Slowenengruppe, die im Prinzip für die Abtretung Kärntner Gebietes an Jugoslawien ist, jedoch augenblicklich den Heimatverrat nicht für opportun hält, weil in Belgrad nicht König Peter, sondern Tito sitzt. Das sind die Herrschaften, die ihren Landesverrat für die Dauer der Tito-herrschaft unterbrochen haben und nun bereit sind, für einige Zeit die österreichische Reaktion durch eine Wahlgemeinschaft mit der ÖVP zu stärken. Eine widerliche Gesellschaft die stets vergibt, Landesinteressen vor Parteiinteressen zu stellen.

Es ist geradezu grotesk, wenn in Unterkärnten der Bund der heimattreuen Südkärntner mit Anni Köstinger, die vor sozialistischen Mandatären die SPÖ nie genug als die einzige Partei, die Kärnten retten kann, pries und sich immer als "überparteilich" ausgab, gemeinsam mit den verräterischen Slowenengruppen des Herrn Tischler die Zäume und Häuser mit ÖVP-Plakaten beklebt und dann gemeinsam den Wahlschnaps trinkt, der von Herrn der Volkspartei gespendet wird. All diese Machenschaften hat Landeshauptmann Vedenig in einer Massenversammlung in Völkermarkt auf gezeigt und dabei besonders die Wahlhilfe der landesverräterischen Tischler-Gruppe für die ÖVP gebrandmarkt. Um sich so gut als möglich aus dieser sehr peinlichen Situation zu ziehen, wird wieder eine Pauschalverdächtigung fabriziert und der Landeshauptmann beschuldigt, er beschimpfe die Slowenen. Nein, ihr Pseudokärntner, der Landeshauptmann hat nur die Machenschaften der Schwarzen mit den Tischler-Leuten und Steinacher-Anhängern auf gezeigt und seine Besorgnis für den Frieden im Lande den aufrechten Kärntnern mitgeteilt. Das ist keine Beschimpfung der Slowenen, sondern das ist die Haltung eines Mannes, dem das Schicksal des Landes am Herzen liegt.

- 51) Die Sozialisten zur Slowenenfrage, Die Neue Zeit, 28.9.1949, str. 3.
- 52) Prim. Volkaville, 7.10.1949. Tega dne je list obtožil DFOL, da s svojim dialogom s avstrijskimi komunisti omogoča drugim koroškim strankam, da napadajo komunistično stranko.

- 53) Slovenski borec, 18.10.1949, št. 14; Klagenfurter Zeitung, 2.10.1949, št. 19.
- 54) Slovenski borec, 5.10.1949, št. 12.
- 55) Slovenski borec, 5.10.1949, str. 3.
- 56) V državnem okviru je prejela ÖVP 77 mandator, SPÖ 67, WdU 16, levi blok pa 5 mandator.
- 57) Naš tednik Kronika, 22.2.1950, št. 8.
- 58) Naš tednik Kronika, 1.3.1950, št. 9. Slovenski vestnik, 5. 3.1949, št. 19 povzema neko poročilo deželnega Bolakaga sveta za Koroško prosvetnemu ministertvu iz februarja 1947: "Od leta 1890 se na jezиковno mešanem ozemlju vodili politike nacionalne nespravljlivosti. Žal se se učitelji pustili pri tem zelo pogosto zlorabljalati, na učiteljih se jih v nacionalnih burševskih organizacijah vsigajali v obnašanju in v nestrpnosti do Slovencev. Šolarji s jezиковno mešanega ozemlja so bili pod takim pritiskom, da so se bali slovenščino navesti kot svoj materin jezik." Prepis odgovora hrani INV, f. 80-12.
- 59) Prim. govor prosvetnega ministra dr. Hurdosa avstrijskim in tujim študentom dne 14.7.1948 (Volkszeitung, 15.3.1948) ter uvodnik Volkszeitung z dne 15.7.1948, št. 240.
- 60) Lojze Ude (Vekoslav Deu), Kritična presoja odredbe o novi ureditvi tako imenovanih dvojezičnih šol z dne 31. oktobra 1948, Svoboda II, 1949, št. 5, str. 6.
- 61) Koroška kronika, 6.6.1947, št. 24.
- 62) Volkszeitung, 25.3.1948, št. 17.
- 63) Volkswille, 24.4.1948, št. 92; prim. tudi Koroška kronika, 9.4.1948, št. 15.
- 64) Slovenski vestnik, 19.10.1949.
- 65) Prav tam.
- 66) Volkszeitung, 7.9.1949. Citat povzeman iz referata Lojseta Udetja, Pripombe k art. 7 avstrijske pogodbe (INV).
- 67) Slovenski vestnik, 18.1.1950. List je poslal na to proračunsko debato svojega posebnega poročevalca. Značilno je, da Die Neue Zeit ni objavila naslednjega odstavka Udetjovega govora, pač pa je Lojseta Udetja o tem privatno obvestil dr. Franci Zwitter (cit. Udetov referat).

- 68) Beilage der Österr. Allgemeine Zeitung z dne 19.2.1950.
- 69) Naš tednik - Kronika, 1.3.1950, št. 9.
- 70) Naš tednik - Kronika, 22.8.1950, št. 8.

71) Dr. Franci Zwitter, Borba za slovensko srednjo šolo, Ljubljana, 1950, str. 202-212.

Taj zahtevi Slovenske prosvetne zveze se je pridružila tudi Koroška kronika (7.11.1947, št. 46). Očitno v polemiki z osvobodilno fronto je uredništvo lista razpisalo med koroškimi Slovenci javno anketo o vprašanjih slovenske gimnazije (Koroška kronika, 28.11.1947, št. 49).

Ol. op. št. 8. Na to dejstvo opozarja tudi uvodnik Koroške kronike 7.11.1947, št. 46: "... Šolske politnice so se že nagibale h koncu, ko je prosvetno ministrstvo pozvalo koroški deželni šolski svet, naj izjavi, ali je slovenska gimnazija v Celovcu upravičena ... in od koroškega prebivalstva zahtevala, - Koroški deželni šolski svet je ukaz svojih nadrejenih izpolnil. Na podlagi vprašalnih pol, ki so jih prejeli učenci prvega in drugega razreda gimnazije v Celovcu, Beljaku, Sv. Pavlu in Tansenbergu in katere so potem starši izpolnili je razvidno, da ti ljudje nimajo interesa za uvedbo slovenske gimnazije. Negativni odgovor na vprašanje, ki ga je stavil deželni šolski svet, gotovo nikogar ne preseneča, če pomislimo, da v zadevi slovenske gimnazije Slovenci niti vprašalnih pol niso dobili, kaj šče, da bi mogli o tem izjaviti. Tudi Slovenci, ki so zahtevo po gimnaziji postavili, niso bili vprašani o načinu, po katerem naj bi ljudi spravedali o potrebi in želji za slovensko šolo, še manj, kateri krog prebivalstva naj se vpraša."

72) Dr. Franci Zwitter, cit.d., str. 302.

73) Prav tam.

74) Iudi intervencije v prihodnjih letih (do leta 1957) niso rodile sadu, prav tam, str. 203-206.

Prizadevanja slovenskih kulturnih in gospodarskih organizacij za legalizacijo (str. 239-264)

1) Prepis spomenice hrani IMV, f. 164.

2) Volkswille, 21.11.1946, št. 147.

3) Slovenski vestnik, 30.9.1947, št. 53. (Ponovni občni zbor tega društva je bil 23.9.1947).

- 4) Program Zveze koroških partizanov (INV, neurejeni fond).
- 5) Odlok o razpustitvi Društva političnih internirancev in obsojencev z dne 23.11.1946, f. 196.
- 6) Tone Zorn, Nacistični načrti za uničenje koroških Slovencev, Slovenski vestnik, Celovec, 9.7.1965, št. 28; 3.8.1965, št. 33.

Po pojasnilu, ki ga je dal dr. Mirta Zwitter iz oktobra 1964 je bilo skupno izseljenih kakih 3.000 koroških Slovencev. Po podatkih dr. Mirta Zwitterja v zborniku Koroška v borbi, Celovec 1951, str. 22 je bilo v izgnanstvu rojenih 34 otrok, 67 izseljencev je umrlo, iz taborišč, v katerih so bili izseljenci, je bilo 84 izseljencev odvedeno v koncentracijska taborišča, 108 prisilno mobiliziranih v nemške vojske; od teh mobilizirancev je v vojni padlo 24 izseljencev. Do leta 1951 je bilo pogrešanih 10 izseljencev. Po istih podatkih so izseljenci imeli skupaj 101 smrtno žrtev.

V kompleks izseljenskega vprašanja po drugi svetovni vojni spada tudi proces proti Maier-Kaibitschu, glavne osebnosti pri izseljevanju koroških Slovencev 1942 letu. - Maier-Kaibitsch je bil rojen 20.5.1861 v Leobnu, njegova mati je bila Slovenka. Kot bivši častnik avstroogrske vojske se je po letu 1918 udeležil koroških obrambnih bojov, leta 1921 pa je postal posle vodeči vodja osrednje protislovenske centrale na Koroškem Kärntner Heimatbunda, kar je ostal do leta 1939. Politično je spadal k nacionalno svobodnjaški smeri, katere člani so pripadali med obema svetovnima vojnama k velikonemški ljudski stranki ali k liberalnemu Landbundu. Sam se je politično držal bolj ob strani, kar je zahteval njegov položaj vodje Kärntner Heimatbunda. Pri postavitvi prve nacistične vlade na Koroškem marca 1938 je Maier-Kaibitsch postal član vlade, vendar pa je še naprej ohranil svoj narodnostno-politični referat, ki je kasneje prešel v obmejni urad za narodnostna vprašanja nacistične stranke v Celovcu Gaugrenzlandamt für Volkstumsfragen der NSDP. Ko je dr. Friderich Rainer decembra 1941 postal novi gauleiter, je združil v Maier-Kaibitschovih rokah oba delovanja narodnostnopolitična referata: obmejni urad nacistične stranke ter dejelno sveso vseh nemškonacionalnih društev na Koroškem. Maier-Kaibitsch je postal pooblaščenec državnega komisarja za utrjevanje nemške narodnosti. Dne 27.5. 1942 je izdal tudi odlok, s katerim je dal Maier-Kaibitschu posebna pooblastila, ki so izključevala vsako pravno sredstvo proti odredbam nemškega komisarja za utrditev nemštva, ne glede na veljavne pravne predpise (procesne gradivo proti Maier-Kaibitschu, ter izjava gauleiterja dr. Fridericha Rainerja jugoslovanskim oblastem f. 164). Ob procesu proti Maier-Kaibitschu je slovenska koroška javnost označila obtožbenca za simbol vsega, kar je pretrpele koroške slovenstvo po letu 1920, še bolj pa po priključitvi Avstrije k nacistični Nemčiji. Medtem ko je OF kazala na takratno koro-

ške nemške nacionalne družbe in omenjala kontinuiteto nje-
nega delovanja v nacistični eri, pa je skušala avstrijska
stran kot kaže koroški tisk s izjemo tiska KPA distancira-
ti se od takih trditvev. Po tej tezi bi nacistični ukrepi
proti slovenski manjšini ne bili sad koroškega razvoja, do
njih naj bi prišlo le na sugestije in ukaz Berlina. Omeni-
ti moramo mnenje znanega Vinszenza Schumyja Američanu Tho-
masu M. Bakerju, da je prišlo do procesa proti Maier-Kai-
bitschu leta 1957 zaradi jugoslovanskega pritiska na Avst-
rijo (Thomas M. Barker, The Slovenes of Carinthia a National
Minority Problem, New York-Washington, 1960, str. 234). Pro-
ces je trajal od 14.10. do 31.10.1947, omejeval pa se je su-
mo na obtožbo proti Maier-Kaibitschu ter sodišče ni pokli-
calo na odgovor drugih njegovih sodelavcev razen Karla Fritza,
ter je dopustilo, da so te bolj ali manj obremenjene osebe
nastopale na procesu kot svobodne priče, ki so vanka po svo-
je skušale razbremeniti obtoženca. Obtožnica proti Maier-
Kaibitschu je obsegala tri točke: 1) Vloga Maier-Kaibitscha
pri izseljevanju in razlašdanju koroških Slovencev v letih
1942 do 1945, pri čemer je uporabljal tako politične kakor
tudi narodnostne kriterije. Ob tem je obtožnica ocenila na-
stalo materialno škodo na več kakor 3,300.000 šilingov ter
snavljala smrt 93 oseb; 2) Maier-Kaibitsch se je kot SS Stan-
dartenführer pregrešil po zakonu o denacifikaciji o vojnih
zločincih in 3) Maier-Kaibitsch je bil v letih 1933 do 1938
ilegalni nacist, pregrešil pa se je kot vodja nacističnega
obmejnega urada na Koroškem in kot funkcionar nacistične
stranke. - Priče na procesu lahko razdelimo na štiri vrste:
a) na nekdanje predvojnne Maier-Kaibitschove sodelavce, ki
so prišli po drugi svetovni vojni na vidne oblastvene polo-
žaje. Med te prištevamo še omenjenega ing. Schumyja ter na-
местnika deželnega glavarja za Koroško Hansa Perlitscha; b)
Maier-Kaibitschove sodelavce na bivših oblastnih položajih.
Kot taki so nastopili nekdanji deželni glavar v Schutznig-
gauen režimu dr. Sucher, prvi deželni predsednik po anšlusu
Pawlowsky, namestnik nacističnega gauleiterja Mainrad Matmes-
snig, nacistični kreisleiter v Beljaku Piron in drugi; c) več
razbremenilnih prič, ki jih je predlagal branilec in spre-
jelo sodišče, med njimi znanega nacionalističnega pisca dr.
Viktorja Miltshinskega in d) kakih deset prič, po večini
Slovencev, ki so obtoženca obremenjevale, med njimi dr. Mirt
Zwitter, dr. Franc Petek in dr. Joško Tischler. Sodišče je
Maier-Kaibitscha obsodilo na doživetno težko ječo ter na za-
plenko vsega premoženja, vendar pa je bil Maier-Kaibitsch
izpuščen iz zdravstvenih vzrokov iz zapora že leta 1951. Ob-
sodbo je objavilo koroško poluradno glasilo Kärntner Landes-
zeitung dne 9.9.1945, št. 36.

7) Slovenski poročevalce, 18.8.1945, št. 103.

8) Prav tam.

- 9) Volkwille, 5.2.1946, št. 20; Ljudska pravica, 19.2.1946, št. 46.
- 10) Oktobra meseca 1945 je obiskal Koroško tudi komandant britanskih sil v Avstriji generalni poročnik Richard Mc Crey. Na sedežu deželne vlade je dne 23.10. poleg drugih deželnih svetnikov sprejel tudi dr. Tischlerja, ki ga je zaprosil za pomoč slovenskim izseljencem, da bi si mogli nabaviti najpotrebnejše. V odgovoru je Mc Crey opozoril dr. Tischlerja na odobrenih 150.000 šilingov ter pripomnil, da je v obravnavi predlog o nadaljnji pomoči (Kärntner Nachrichten, 23.10.1945).
- 11) Dr. Joško Tischler, Zur Lage der Slowenen in Kärnten, Pressedienst OF, 2.3.1946, št. 4.
- 12) Die Neue Zeit, 22.10.1949, št. 242.
- 13) Zapisek po uradnih podatkih koroške deželne vlade (INV, neurejeni fond).
- 14) Volkwille, 14.2.1946, št. 24.
- 15) Izjava Janeza Mertla dr. Juliju Felaherju, 14.2.1946, f. 166.
- 16) Pressedienst OF, 22.2.1947, št. 7.
- 17) Pravila Zveze slovenskih izseljencev, sprejeta dne 1.2.1946, INV, neurejeni fond.
- 18) Pravila Zveze slovenskih izseljencev, sprejeta dne 1.2.1946, INV, neurejeni fond.
- 19) Ljudska pravica, 5.3.1946, št. 54.
- 20) Prepis odloka koroške varnostne direkcije Zvezi slovenskih izseljencev št. 10123/SP/14 z dne 13.8.1946 (INV, neurejeni fond).
- 21) Volkwille, 3.9.1947, št. 147.
- 22) Prav tam.
- 23) Odlok britanske vojaške uprave za Koroško št. MOK/31 z dne 7.9.1945, f. 164.
- 24) Ta in naslednji podatki so vzeti iz spomenice "Škoda, ki jo je prizadejal nemški teror SPZ in drugim kulturnim ustanovanjem na Koroškem ter sedanjí položaj kulturnih organizacij". Povzetek te spomenice podaja dr. Mirt Zwitter v Slovenskem vestniku 7.2., 21.3. in 28.3. 1947. leta. - V celoti je znala škoda, ko je jo utrpela med nacizmom Slovenska prosvet-

na sveža in druge kulturne ustanove na slovenskem Koroškem po cenitvi iz leta 1947 1,344.000 šilingov. Poleg te ocenjene škode je bilo uničenih 80.000 knjig, ne upoštevajoč revij in časopisov.

- 25) Prav tam.
- 26) Prav tam.
- 27) Prav tam.
- 28) Prav tam.
- 29) Prav tam.
- 30) Podatki o SPZ v f. 164.
- 31) Gl. op. 3.
- 32) Prav tam.
- 33) Podatki o delu SPZ, f. 164.
- 34) Priloga k Spomenici koroških Slovencev iz leta 1945, št.15.
- 35) Prav tam, Priloga št. 16.
- 36) Dr.Mirt Zwitter, 30 letnica samostojnega združenega središča za Slovensko Koroško, Koledar Slovenske Koroške 1952 (Celovec 1951), str. 119.
- 37) Dr. Mirt Zwitter, Razvoj pravnega položaja naših zadrug (I), Svoboda, mesečnik Slovenske Koroške, januar 1949, št.1, str. 5-6. Za usodo slovenskega združenstva med drugo svetovno vojno in za dogajanje v letu 1946 gl. tudi Florijan Lapuh, Slovensko združenstvo na Koroškem, Slovenski vestnik od 12.7.1946, št. 5; 19.7.1946, št. 6; dr. Mirt Zwitter, Zveza slovenskih zadrug v Celovcu (Ob štirideseti obletnici ustanovitve), Slovenski vestnik, 14.7.1961, št. 28.
- 38) Dr. Mirt Zwitter o tem v navedenem delu št. 6 piše: Celovške registrske sodišče je priznavale "sklepe" in "volitve" ter "občne zbere", ki so jih nacistični komisarji brez vseh "formalnosti" sami sklicevali, na njih sami "sklepali" in "volili" z nekaj nacističnimi pajdahi, ki niti člani zadrug niso postali.
- 39) Te zadruge so bile poleg združne centrale Še Pliberk, Smihel in Libuše.
- 40) Te zadruge so bile: v Celovcu, Velikovu, Borovljah, Šmarjeti, Podljubelju, Selih, Št.Tomažu, Glinjah, Št.Janžu,

Djekšan, Krčanjah, Vovbrah, Zelinjah, Pliberku, Zvabeku, Dobrli vesi, Mihelu, St. Jurju na Zilji, Kostanjah, Ledin-
cah, Sv. Stefanu pri Beljaku, Mariji na Zilji, Sv. Stefanu
na Zilji, St. Lenartu pri sedmih studencih, Zelesni Kapli,
Galičiji, St. Jakobu v Rožu in v Ležah pri Beljaku.

41) Deželna združna zveza je združila tale slovenske kredit-
ne zavode z nemškimi: posojilnice Dobrli ves, Borevlje,
Glinje, Podljubelj, Sela, Galičija, Vovbre, Hodiše, Celov-
vec, Kotnara ves, Marija na Zilji, Hkefiše, Zelinje, St. Ju-
rij na Zilji, St. Jakob v Rožu, St. Lenart pri sedmih studencih,
Mihel, St. Tomaž, Sv. Stefan na Zilji, Sv. Stefan v Malošdah
in Velikovec. - Kjer pa ni bilo v bližini nemške posojilni-
ce, so slovenski dali nemški odbor, ki je je prelevil v nem-
ško posojilnico in je pridružil nemški deželni zvezi (Ko-
roška kronika, 5.4.1946, št. 14).

42) Stroški tega združevanja slovenskih posojilnic z nemškimi
so znašali 27.000 mark (Koroška kronika 5.4.1946, št.14),
plašani pa so bili iz premoženja slovenskih zdruag.

43) Koroška kronika 12.9.1947, št. 38 poroča, da so zemljišča
"slovenskih zdruag največ kupovali nacisti, ki so bili 'pri
keritu' in so takoj zavohali, da je to najlepša priložnost
zagotoviti si gotovino. Zemljišča ob jezeru so bila nedvom-
no dragocena ... in to zemljišče ob jezeru (mišljena je za-
družna posest v Sekiri ob Vrbskem jezeru - op.) so proda-
jali po ceni 1,50 - 3 šil. za kvadratni meter, ki pa je se-
daj vreden vsaj sedem dobrih šilingov". - Po bilanci iz
leta 1937 so slovenske zdruage raspolagale s 3,5 milijona
tedanjih šilingov (Slovenski vestnik 11.10.1946, št. 18).
Premoženje 42 slovenskih zdruag je bilo 1941 leta ocenjeno
na tri milijone nemških mark tedanje vrednosti) (Slovenski
poročevalce, 27.4.1948, št. 100) To je znašale po vrednosti
šilinga iz leta 1948 približno 26 milijonov ali 2 milijona
600.000 dolarjev (Borba, 9.1.1949, št. 7).

Koroška kronika je objavila 2.8.1946, št. 32 podrobne po-
datke o slovenskem posojilništvu iz leta 1936. Ob pomanj-
kanju kasnejših podatkov navajamo pregled iz Koroške kroni-
ke:

Kraji:	Vloge v šilingih:	Rez.fondi:	Članov:
Bilčevn	49.000	4.000	148
Borevlje	184.000	13.000	305
Celovec	250.000	30.000	501
Djekše	40.000	17.000	62
Dobrli ves	186.000	30.000	299
Galičija	31.000	6.000	117
Glinje	85.000	7.000	254
Globasnica	55.000	10.000	111
Hodiše	49.000	5.000	89

Kraji:	Vloge v Šilingih:	Rez.fond:	Članov:
Št. Jakob	69.000	19.000	192
Št. Janž	117.000	38.000	216
Št. Jurij	45.000	5.000	120
Kostanje	12.000	9.000	112
Kotmara vas	30.000	4.000	76
Krčanje	41.000	8.000	61
Ledince	23.000	3.000	72
Št. Lenart	44.000	2.000	54
Loče	43.000	8.000	155
Marija na Zilji	5.000	4.000	74
Pliberk	113.000	14.000	314
Podljubelj	12.000	2.000	123
Podravlje	62.000	8.000	100
Sele	26.000	2.000	42
Škoflje	66.000	8.000	171
Šmarjeta	48.000	5.000	111
Šmihel	60.000	14.000	114
Sv. Štefan pri Beljaku	30.000	8.000	121
Sv. Štefan na Zilji	24.000	5.000	?
Šmihel	8.000	1.000	38
Št. Tomaž	50.000	6.000	68
Velikovec	322.000	18.000	234
Vevbre	65.000	3.000	58
Bistrica pri Pl.	181.000	14.000	95
Zelena Kapla	57.000	10.000	153
Zelinje	9.000	1.000	51
Zvabek	51.000	7.000	121
	2.475.000	363.000	4.932

Kot člani so v gornjem pregledu zajeti le tisti, ki so najemali posojilo, ne pa tisti, ki so denar vlagali. Po Koroški kroniki, bi skupaj s temi številu članov slovenskih združenj doseglo 7.000.

- 44) Zapišek seje POOF z dne 15.12.1945, INV, neurejeni fond.
- 45) Vestnik, informacijski vestnik funkcionarjev Osvobodilne fronte z dne 18.12.1945, št. 3.
- 46) Koroška Kronika, 29.3.1946, št. 13 nepodpisani članek Val. Podgorca.
- 47) Koroška kronika, 12.9.1947, št. 38.
- 48) Dr. Mirt Zwitter, Razvoj pravnega položaja naših združenj (II), Svoboda, Celovec, 1949, št. 2, str. 13-14. - Pri tem postavljanju komisarjev se je delovna vlada očitno zgledovala po primerih v drugih avstrijskih deželah, na primer na Štajerski Avstrijskem in Gradiškanskem (prim. Ljudske pravice 27.1. 1949, št. 23; Slovenski vestnik, 20.7.1946, št. 28) vendar

je bila na Koroškem primarna skrb preprečiti vstop progresivno usmerjenim Slovincem v združno zvezo. - Obtožnica proti Ostermanu je bila datirana z 1.10.1946, št. 2963 - 46. Slovenski poročevalce, 7.1.1947, št. 5.

- 49) Pressedienst OF, 28.9.1946, št. 17. - O teh dogodkih je pisala Koroška kronika 24.5.1946, št. 22: "Začasna Koroška deželna vlada je sklenila svojčas na eni svojih prvih sej, da popolnoma popravi krivice, ki so jih prizadeli nacisti koroškim Slovincem. V zvezi s tem je bil tudi sklep, da bodo vrnjene koroškim Slovincem vse kulturne in gospodarske ustanove, ki so jih imeli pred nacistično zasedbo. Kljub velikim težavam se je moglo poleg drugih problemov privesti tudi vprašanje slovenskih kreditnih zavodov do zadovoljivih zaključkov. Pomemben delež pri tem uspehu imata monsieur P o d g o r e in O s t e r m a n, izkušena voditelja Slovencev in združnika, ki sta po manjšinskem referatu pri uradu deželnega glavarstva na Koroško prošila za podporo pri deželnem glavarju Pieschu. V pogovoru, ki so se ga udeležili poleg imenovanih voditeljev Slovencev tudi člani vlade in manjšinski referent, vladni svetnik Cefarin, se je posrečilo najti pot, ki upravičuje upanje, da bo željeni smoter tudi dosežen. Na vladni seji je bilo po predlogu deželnega glavarja Piescha nato sklenjeno, da bodo vrnjene koroškim Slovincem vse bivše združne hranilnice in gospodarske zadruge v prvotnem obsegu. Kdor pozna razmere, bo razumel, da bo treba pri izvedbi tega sklepa premostiti velike tehničnih ovir. Kljub temu ni dvoma, da bodo te težave premagane s podporo pristojnih vladnih mest in da bodo Slovenci prej ali slej zopet v polni lasti svojih bivših gospodarskih ustanov. Monsiur Podgoro in Osterman sta izrekla svojo hvaležnost manjšinskemu referatu, deželnemu glavarju in deželni vladi za razumevanje in podporo v tej za slovensko gospodarsko življenje pomembni zadevi. Pri tem sta izjavila, da sta pripravljene prevzeti vodstvo slovenske zadruge v stari tradiciji."
- 50) Seje so se udeležili predsednik Zadrúžne zveze F. Lapuš, dr. Fr. Petek, Tomo Kupper, Franc Schnabl, Matevž Rainer, Franc Aichholzer, Johan Zupanc, dr. Vinke Zwitter, Janke Ogris in Vinke Gröblacher.
- 51) Pojasnilo dr. Mirta Zwitter dne 27.10.1964 - To teso je skušal dr. Vinke Zwitter uveljaviti slasti pri posojilnici v št. Jakobu v Rožu.
- 52) Slovenski vestnik, 14.6.1946, št. 1.
- 53) Vestnik, 17.6.1946, št. 11.
- 54) Slovenski vestnik, 26.7.1946, št. 7.

- 55) Slovenski vestnik, 11.10.1946, št. 18.
- 56) Opozorilo dr. Mirta Zwittre dne 27.10.1964.
- 57) Oba komisarja sta bila končno izbrisana iz združnega registra ob pripravah na konferenco zunanjih ministrov v Londonu konec leta 1946. Ustrezno potrdilo je bilo na ponovno zahtevo inročeno združni zvezi šele maja 1947. Dr. Mirt Zwitter, Razvoj pravnega položaja naših zdruag (II), cit. d., str. 15. - Zanimivo je, da je pred izbrisom iz združnega registra Geissner v zapisniku o svojem delu kot komisar združne zveze zatrjeval, da je imela združitev posojilnice za časa nacizma namen izboljšati in urediti denarno gospodarstvo slovenskih zdruag (Koroška kronika, 8.11.1946, št. 46).

- 58) Slovenski vestnik, 11.10.1946, št. 18.

- 59) Dr. Mirt Zwitter, Razvoj pravnega položaja naših zdruag (II), cit. d., str. 14.

O obnavljanju slovenskega združništva v letu 1946 je objavil monsieur Valentin Podgorc (V.P.) obsežen uvodnik v Koroški kroniki dne 18.10.1946, št. 4). V njem pravi: Ko je deželna vlada letos 6. j. naročila, da se slovenske zdruge zopet upostavi in se jim vrne premoženje, ki ga oskrbuje nemški Verband, oz. posamezne nemške posojilnice, smo pričakovali, da bo vse v nekaj mesecih prišlo v redni tir. - Uspeh te naredbe ni dosti povoljen. V šestih mesecih se je upostavila samo posojilnica v Celovcu, in še ta ni v polnem redu, ker še nima svojega premoženja. Zanimivo je, kako se je ta stvar zavladovala. Imenovanje komisarjev se je takoj gospodem okrog "zveze" zdelo sramotno in nepostavno. V edlečilni konferenci pri deželni vladi so predlagali za komisarja na prvem mestu brez oporekanja predsednika "zveze", ki pa je imenovanje odklonil, češ, da je imenovanje komisarjev "nepostavno"? Potem je pa trgovske sodišče objavilo, da dveh komisarjev ne more vpisati, ker vladni odlok zahteva tri. Bilo je tedaj treba ali predlagati novega tretjega komisarja, ali pa pri vladi izposlovati, da se tretji komisar črta. Med tem časom je poteklo zopet več mesecev. Končno je vlada naročila, naj se črta tretji komisar in vpišeta samo dva. Stvar pa tudi sedaj še ni prišla v tir. Komisarja sta napravila vloge na trgovske sodišče. Komisarja sta od Verbanda zahtevala predujem svojega premoženja, da se more najeti sposoben uradnik za obračunavanje. Ravnatelj Verbanda je odgovoril: "Legitimirajte se", to se pravi: pokažite, da ste vpisani v združni register in da ste upravičeni zdruge zaslopati. Mislili smo, da je bil vpis že izvršen, pa je bila še neka ovira. Tukaj so se pojavile upravne finese. Trgovske sodišče je končno toliko pripoznalo, da je na prizadevanje komisarjev in na podlagi sklepa

občnega zbora spet upostavilo stare Posojilnico za Celovec. Javnost je to vzela z zadovoljstvom na znanje. Posojilnica Celovec stoji, zdaj pridejo druge, smo mislili. Ljudje vedo, da se vloge v bankah trenutno ne obrestujejo. Ljudje tudi kreditov trenutno ne potrebujejo. Veliko se zida, ali z denarjem, ki so si ga ljudje za ta namen prihranili. Pa tudi Posojilnica Celovec še ni bila pri zadnji postaji. Posojilnica seveda potrebuje prostore. Komisarja sta prosila vlado, naj naroči občini Celovec, da po zahtevi izprazni posojilniški prostor. Deželna vlada nam je ustregla, občina je nekaj časa odlagala, končno pa je le izpraznila prostor. - Zanimivo je, da vse to upostavljanje posojilnice zvezi ni bilo po volji. Zveza je razglasila načelo, da je njen odbor edini zastopnik slovenskih združenj, in da nima nihče pravice nastopati kot predlagatelj, to je vladi priporočati komisarja. Komisarja je imenovala vlada iz lastnega nagiba in morebiti ni umestno, da zveza hoče vladi te pravice odreka- ti, na drugi strani pa hoče zveza, da ji vlada vse dovrše- no prezentira. Najbolj duhovit je očitek, da deželna vlada hoče "s pomočjo komisarjev prikrajšati Slovence na Koroškem za združno premoženje". Če se zveza trudi za upostavitve združenj, je to hvalevredno, manj dostojno pa je, če se kdo zaletava v komisarja, ki sta upostavila posojilnico v Celov- cu. Zveza razglasa da ne pripoznava komisarjev. Kako da jih pripoznata vlada in trgoveške sodišče, ne na kakšno zahtevo od slovenske strani, marveč iz lastnega nagiba? Morebiti smemo to dejstvo tako razlagati: združenja so pravnomedno ob- stojala, nacizem jih je zatrl, in če vlada popravlja škodo, mora tudi združenjem dati možnost, da se dvignejo ali pa jih mora vlada sama poživiti? Združne zveze niso zatrli, to so nacisti prezrli, če je vpisana in če obstoja, a nima članov? Združna zveza brez združenj, ki so bile zatrte? Revizijska združba brez revizij, združba za posredovanje denarja brez denarja? Tukaj je morebiti novo vprašanje, ki pa nas ne za- nima. - Medtem se je zvezin revizor letil dela v Dobrli ve- si in v Globasnici. Dva različna primera, ker se je v Dobrli vesi slovenska posojilnica združila z nemško, v Globasnici pa je ostala posojilnica, in so ji dali le nemški odbor. Ne- vi nemški predsednik je šel kot nacist v zapor, za njim je posojilnico vodila njegova žena. V Dobrli vesi se je ta "ci- vilni zakon" reševal tako, da so se stari člani povabili na občni zbor, volil se je nov odbor, volil nov predsednik iz starih članov, ker je prejšnji predsednik zaslužni g. Bastelj medtem umrl. Novoizvoljeni odbor je napravil vloge na tr- govske sodišče - brez komisarjev, in zdaj čaka rešitve. Upa- mo, da se bo vloga rešila povoljno stvari na ljubo, da pri- demo z združenji korak naprej. - Drugačen je primer v Glo- basnici, kjer ni treba ustanavljati nove posojilnice, treba je samo zapisati v združni register nove odbernike. Novi- stari predsednik je zahteval od gospe, ki vodi posle, da mu izroči knjige in premoženje. Gospa mu je odgovorila, naj se legitimira! To je enak postopek kakor v Celovcu, kjer je

Betzler zahteval od odbornikov, naj se legitimirajo. Torej so iz Celovca ven posamezne zadruge v tem smislu poučene. Pot ne bo kratka. Zveza zahteva od vlade, da se ji takoj vrne njeno premoženje in popravi vsa škoda, ali isto zahtevata ves porušeni Celovec in Beljak, isto zahteva tristo izseljencev, pa se mora le vprašati, ali je vlada dobila za vse to potrebne kredite.

60) Koroška kronika, 9.5.1947, št. 20.

61) Prav tam.

62) Koroška kronika, 12.9.1947, št. 38.

63) Slovenski vestnik, 18.2.1947, št.

64) Prim. uvodnik Slowenische Genossenschaften, Die Neue Zeit, 11.9.1947, št. 207.

65) Koroška kronika, 31.1.1947, št. 5.

66) Dr. Mirt Zwitter, Razvoj pravnega položaja naših zadrug (II), cit.d., str. 15. Ustrezno sporočilo deželne vlade pravi "Die Landesregierung und der Allgemeine Verband haben der slowenischen Genossenschaftsregister weitgehende Unterstützung zu Wiederverlagung von der Zwischenzeit an Dritte abverkauften Vermögenswerten zugesichert", Die Neue Zeit, 11.9.1947, št. 207.

67) Zadruga, imenovane Južnokoroška gospodarska zadruga v Sindi vasi r.a.z.o.z. so zadrugniki dodali še ime Jukosa (skrajšano ime za Južnokoroške zadruga). Slovenski vestnik, 15. 12.1947, št. 63. V odboru te zadruga je bil prvi načelnik dr. Luka Siendnik. Ustrezno odločitev trgovskega sodišča o odklonitvi pism posojilnice v Sindi vasi je objavila dne 30.4.1947, št. 98 Volkswille: So wie die anderen slowenischen Genossenschaften war auch die Spar- und Darlehenskasse in Kühnendorf mit dem Sitz in Eberndorf, reg. G.m. ub. H. bis zum 14. Jänner 1941 im Genossenschaftsregister des Landes als Handelsgerichtes Klagenfurt eingetragen. Zufolge Bescheides der Gestapo vom 25. Februar 1941 ist sie unter kommissarische Leitung gestellt und sodann mit der Raiffeisenkasse in Eberndorf als übernehmender Genossenschaft verschmolzen worden. - Die slowenische Spar- und Darlehenskasse in Kühnendorf beantragte beim Landes- als Handelsgericht Klagenfurt die Durchführung des Beschlusses der Kärntner Landesregierung vom 6. März 1946, d.h. die Wiedereintragung der Genossenschaft im Genossenschaftsregister mit denselben Rechten, wie sie vor ihrer Verschmelzung mit der Raiffeisenkasse Eberndorf eingetragen war. Sie legte zu diesem Zwecke ein Protokoll über die ausserordentliche Generalversammlung vom 22. September v.l. vor. - Das Landes- als Handelsgericht

Klagenfurt fasste aber in einer nichtöffentlichen Sitzung nachstehenden Beschluss: - "Der Antrag der Spar- und Darlehenskasse in Kühnsdorf, unter denselben Rechtsverhältnissen, wie diese Genossenschaft unter Gen. 1-56 vor ihrer Löschung durch die Gestapo im Genossenschaftsregister eingetragen war, wieder einzutragen, wird abgewiesen". - In der Begründung wird angeführt, dass die Kärntner Landesregierung zwar den Beschluss fasste, dass die slowenischen Genossenschaften wieder errichtet und deren seinerzeitige Auflösung durch die Gestapo ungültig erklärt werden wird, doch hat das Amt der Kärntner Landesregierung bis jetzt bei den Genossenschaften die mit den anderen verschmolzen worden sind (fusioniert wurden 22 slowenische Genossenschaften!), nicht Bescheidmässig die Aufhebung der Unterstellung derselben unter kommissarische Verwaltung und Einsetzung des kommissarischen Verwalters verfügt. Rechtlich stützt sich die Begründung auf die Verordnung vom 30. Juni 1939, MGBL Nr. 1 wonach die Übertragende Genossenschaft mit dem Tage der Durchführung der Verschmelzung erlöschen ist und damit ihre Rechtspersönlichkeit verloren hat. In der Begründung heisst es weiter: "Ein Wiedererstehen oder Wiedererleben einer erloschener Rechtspersönlichkeit, selbst wenn dies, wie in den vorliegenden Fällen durch einen nichtigen Akt der Gestapo geschehen ist, ist jedoch nach allgemeinen Rechtsgrundsätzen unmöglich. Es kann somit ein Wiedererstehen der ursprünglichen Genossenschaften nicht erfolgen..." - V celoti se je Slovencom posrečilo do julija 1948 prevzeti od 21 posojilnic, ki so bile združene z namškimi osam. Koroška kronika, 4.7.1948, št. 28. Do občnega zbora dne 28. 2.1949 je slovenska zadruga zveza imela 8 gospodarskih zadrug. Na tem občnem zboru so se spremenila tudi pravila in ime, tako, da se je zadruga zveza preimenovala v Zvezo slovenskih zadrug (Slovenski vestnik 2.3.1949, št. 18).

- 68) Koroška kronika, 9.5.1947, št. 20. Po mnenju lista je bil takratni pravni položaj slovenskega združništva takle: "Potrjevanje posojilnic je stvar trgovskega sodišča, torej zadeva sodišča in ne zadeva politične uprave, deželne vlade. Odlok deželne vlade je bil torej nekako dvoumjiv. Stvar pa ni popolnoma jasna, ker namih posojilnic ni ukinilo sodišče, marveč gestapovska policija, ki je bila oddelek vlade. Če je poprej vladni organ naše tedanje zadruge satrl, mora imeti sedanja vlada oblast jih zopet upostaviti. Če bi šlo za nove posojilnice, ni dvoma, da bi tiste potrjevale sodišče, ker pa se obnavljajo le stare, mora biti to le v pristojnosti vlade.
- 69) Dr. Theodor Fell, Wie Auslandsösterreicher über uns denken, Berichte und Informationen, 1.8.1947, Zv. 66, str. 1-2.
- 70) Koroška kronika, 12.9.1947, št. 38.

- 71) Dr.Mirt Zwitter, cit.d., str. 15.
- 72) Prav tam.
- 73) Prav tam.
- 74) Prav tam, str. 15-16.
- 75) Ljudska pravica, 27.4.1948, št. 100; Slovenski poročevalec, 27.4.1948, št. 100.
- 76) So-4. Prepis odločbe celovškega sodišča hrani arhiv INV. Odločba o pravni ukinitvi dela slovenskih zdruag je bila odgovor na ugovor nemške združne zveze, ki ga je bila ta postavila takoj po končani moskovski konferenci za sklenitev avstrijske državne pogodbe. Slovenski vestnik, 3.6.1948, št. 36 napačno postavlja datum odločbe višjega graškega sodišča na 4. april.
- 77) Slovenski poročevalec, 18.6.1948, št. 144. Prepis odločbe (INV, neurejeni fond).
- 78) Prepis sklepa višjega deželnega sodišča v Gradcu z dne 14. 4.1948, f. 164. - V odgovor na to odločitev graškega sodišča se slovenske zdruge s telegrami protestirale pri ministru za gospodarstvo Kraulandu in zahtevale pranehanje zatiranja koroških Slovencev, ki naj se jim da enakopravnost ne le z besedo, pač pa tudi dejanjem. Telegrami znova opozarjajo na nekdanji nacistični teror in podčrtujejo, da se vračanje škode slovenskim zdruham dejanske izvaja z likvidacije slovenskega združništva. Telegrami so poslali Jugosa in hranilnice iz Celovea, Sinče vasi, št.Janča, Pliberka in "okoli 30 drugih hranilnic, gospodarskih, kmetijskih in živinorejskih zdruag z vse slovenske Koroške". Prav tam (zadnji odstavek lista je očitno pretiran).
- 79) Dr.Mirt Zwitter, cit.d., str. 16.
- 80) Prav tam, str. 16-17.
- 81) Volkszeitung, 11.12.1948, št. 288. Zavezniški svet na Dunaju je potrdil ta zakon dne 11. marea. Volkszeitung 12.3. 1949, št. 99.
- 82) Dr.Mirt Zwitter, Borba za vrnitev premoženja naših zdruag (II), str. 36. Tako popisuje dr. Mirt Zwitter svoje vtise iz razgovorov za sklenitev gornjega zakona: "Le 7.2.1949, ko sva se s ... revizorjem (Tomazem Kupperjem, ki se je poleg dr.Zwittra udeleževal razgovora - op. T.Z.) po celodnevnem napetem in trdem boju ... za pravico ... na področju združništva vračala s konference s predstavniki sedanjih ministrstev iz Dunaja, sem imel jasen vtis, da se je tedaj šele pričelo, Tavaris mi je dejal: 'Današnji nečloveški na-

por je končno le prinesel snago naše pravice! Sedaj bom lahko mirno spali! Odgovoril sem mu: 'Sedaj se šele prične, pravi in najtežavnejši boj nas šele čaka in računam, da nam ga nikakor ne bodo olajšali!' In tako je bilo ...

- 83) Ljudska pravica, 22.2.1949, št. 45, Volkszeitung, 12.3.1949, št. 59.
- 84) Dr.Mirt Zwitter, Borba za vrnitev premoženja naših zadrug (II) str. 36-37.
- 85) Prav tam, str. 37.
- 86) Poročilo dr. Mirta Zwittra o stanju slovenskih zadrug z dne 15.5.1949, f. 50-20.
- 87) Seznam vseh hranilnic in kmečkih gospodarskih zadrug po stanju z dne 15.5.1949. Hranilnice in posejilnice: Bilčova, Borovlje, Celovec, Dječje, Dobrla ves, Galločija, Glinje, Globasnica, Godiše, St.Jakob v R., St.Janž v R., Kostanje, Kotmaza ves, Krčanje, St.Lemart pri sedmih studencih, Marija na Z., Pliberk, Podljubelj, Podravlje, Sele, Slov. Mihael, Skofiče, Smarjeta v R., Smihel pri Pl., Steben pri Beljaku, St.Tomaž, Velikevce, Vovbre, Ziljaka Bistrica, Zelena Kapla, Zelinje, Svabek, Ledince, Južnokoroška gospodarska zadruga v Sinči vasi. Kmetijska zadruga: Bela-Zelena Kapla. Živinorejske zadruga: Globasnica, Zitara ves, St.Janž, Libuče. Kmečke gospodarske zadruga: Borovlje, Dobrla ves, Globasnica, St.Janž, St.Jakob v R., Pliberk, Podravlje, Skofiče.
- 88) Dr.Mirt Zwitter, Borba za vrnitev premoženja naših zadrug (II) str. 37-38.
- 89) Zahtevo za novelizacije zakona se predložili poslanci ing. Schumy, dr. Nemec in Matt dne 22.7.1949 potem, ko je bila že znana odločitev štirih velevil o ohranitvi avstrijskih meja iz leta 1937.
- 90) Po podatkih dr.Mirta Zwittra je Zadrufna zveza imela dne 1.1.1954 32 hranilnic in posejilnic, 11 blagovnih zadrug, 5 živinorejskih zadrug in 1 zavarovalno društvo s približno 6.000 člani. Dr.Zwitter podaja tudi primerjave nemškega zadrufništva s slovenskim. Nemška zadrufna zveza je v tem času štela 240 zadrug ter 196 posejilnic s približno 64.000 člani. Podoben rezultat da tudi gospodarska primerjava obeh zadrufnih zvez: ob koncu leta 1953 je imela nemška zadrufna zveza na Koroškem 44,5 milijona šilingov naloženega denarja, medtem ko pri zadrufni zvezi naloženi denar ni dosegal štirih milijonov. Blagovni promet Zadrufne zveze je znašal le 4 % vrednosti v primerjavi s nemško zadrufno organizacijo. V tem računu pa ni zajeto dejstvo, da ima Koroška poleg kmetijskih zadrug še močne obrtne denarne za-

druge (Volksbanke), mestne hranilnice (Sparkassen) ter vrsto močnih bank kot Bank für Kärnten, Arbeiterbank, Länderbank, Deželni hipotečni zavod v Celovcu in nad 20 zavarovalnih družb. (Dr. Mirt Zwitter, Proti hujškanju - resnica I Koledar Slovenske Koroške 1955, Celovec /1954/, str. 40). Iz odgovora koroške deželne vlade na zahtevo Demokratične fronte delovnega ljudstva o spremembi zakona o kmetijski zbornici z dne 12.12.1951 je videti, da je bilo v Deželni (nemški) Zvezi kmetijskih združenj v tem času vključenih 237 članic - združenj s približno 47.164 posameznimi člani. Nad Zvezo slovenskih združenj (48) odgovor omeni na približno 5.557 članov (Svoboda, IV, št. 11-12, str. 205-206).

- 91) Dr. Mirt Zwitter, Koledar Slovenske Koroške za leto 1951, str. 38.
- 91a) Blaž Singer, Naš kmet v borbi za svojo zemljo in enakopravnost, Koledar Slovenske Koroške 1950, Celovec 1949, str. 37.
- 92) Prim. uvodnik v Volkszeitung z dne 27.11.1951, str. 272.
- 93) Predsednik zbornice je postal Hermann Gruber, predsednik deželnega vodstva ÖVP; podpredsednik dipl. ing. Matschmigh-Reiner (ÖVP); državni poslanec SPÖ Josef Steiner in Josef Gastinger (ÖVP). Blaž Singer, Borba za demokratizacijo kmetijske zbornice, Svoboda, št. 3, 1950, str. 77. - V obnovljeni zbornici so bili zastopani ÖVP Bauernbund, skupaj s ostankom volivcev predvojnega Landbundu, socialisti in koroški Slovenci, izpadli pa so 1932 leta v deželni kmetijski zbornici zastopniki KPA. Več o volitvah 1.1932 gl. Fran Zwitter, Koroško vprašanje, Ljubljana 1937, str. 20-21, 24, 27.
- 94) Prav tam. - Prim. spominški zapisnik delegacije POKZ o razgovoru s predsednikom kmetijske zbornice v Celovcu z dne 15.2.1949 o zastopstvu Kmečke zveze, f. 30-5. Na seji osrednjega odbora Kmečke zveze dne 6.2.1947 je Gimen Gross povedal, kako je prišel Zupanc v kmetijsko zbornico. Poletje 1945 so prišli k Grossu Plesch, Herke in Wedenig ter hoteli, da vstopi v kmetijsko zbornico, na kar pa ni pristal. Bili so tudi pri Zupancu, ki pa je bil pripravljen vstopiti. Zaradi tega je bil kasneje dr. Petek mnenja, da naj bi Gross vendar postal zbornični svetnik. Zapisnik seje, f. 30-17.
- 95) Blaž Singer, cit.d., str. 77.
- 96) Na isti seji (gl. op. 94) je poudaril Anton Grill pomembnost živnosti v delu zbornice. Od poletja 1945 do februarja 1947 je imela zbornica le eno plenarno sejo, na katero so bili povabljeni tudi slovenski zastopniki - namreč občni zbor. Grill sam je bil postavljen v agrarno - politični in gospodarski odsek. Do seje osrednjega odbora KZ dne 6.2.

1947 pa je bil povabljen Šole k oni seji prvega odbora. V okrajni zbornici, kjer je bil postavljen za podpredsednika je bilo ravnanje s njim enako. Povedal je, da se o gospodarskih potrebah slovenskega živilja in kmetijstva na zborničnih sejah ni govorilo, f. Šo-17.

- 97) Poročilo Mirka Kumerja na občnem zboru Kmečke zveze dne 7.5.1947, f. Šo-17.
- 98) Blaž Singer, cit.d., str. 79; Vestnik, 17.6.1946, št.11; Volkswille, 2.4.1946, št. 44; Slovenski poročevalce, 6.4.1946, št. 82.
- 99) Pravila sprejeta na občnem zboru 7.5.1947, f. Šo-17.
- 100) Blaž Singer, Borba za demokratizacijo Kmetijske zbornice, Svoboda 1950, št. 3, str.80; Pressedienst OP, 30.7.1947, št. 20; Volkswille, 30.7.1947, št. 121.
- 101) Prvič je podal sugestijo o zahtevi po slovenskem pouku na kmetijski Šoli v Goldbrunnu Anton Grill na seji osrednjega odbora KZ dne 6.2.1947 (zapisnik seje, f. Šo-17). Na seji dne 3.4.1947 je tajnik KZ predložil osrednjemu odboru spomenico, ki naj bi jo poslali kmetijski zbornici s zahtevo po slovenski kmetijski Šoli. Odbor je ta predlog sprejel. Zapisnik seje z dne 3.4.1947, f. Šo-17.
- 102) Blaž Singer, cit.d., str. 80-81.
- 103) Cit.d., str. 81.
- 104) V dopisu Kmečki zvezi za Slovensko koroško je ministrstvo v dopisu z dne 16.4.1948 pod številko 22189/2a/48 obljubilo, da bo "vlogo preverilo in o izidu Kmečke zveze obvestilo", pozneje pa izjavil, da kmečka zveza za Slovensko koroško dobi pri kmetijski zbornici svoj sovjet (Beirat) (Slovenski vestnik, 13.1.1948, št. 5).
- 105) Prav tam.
- 106) Prim. Blaž Singer, cit.d., str. 81-82; Pressedienst OP, 2.2.1949, št. 2.
- 107) Blaž Singer, Ob tridesetletnici Slovenske kmečke Zveze, Koroški koledar 1965, Celovec (1964), str. 47.
- 108) Prav tam. V celoti je bilo na Koroškem pet kmetijskih in tri kmetijsko gospodinjске Šole. Kmetijske Šole so bile: Litzhof pri Spittalu, Tranthal pri Celovecu, Tüschelderf pri Althofenu, Tigrice pri Blatogradu (Moosburg) in Thurn v Labodski dolini. Kmetijske gospodinjске Šole pa so bile:

Drauhofer pri Spittalu, Haprijan (Goldbrunnhof) pri Velikoven in Bruckhof pri Welfsbergu (Koroška kronika, 29.8.1947, št. 36).

109) mr., Slovenski vestnik, 25.7.1947, št. 43.

110) Prav tam.

111) Blaž Singer, cit.d., str. 50-51; Die Einheit, 10.9.1949, št. 3.

112) Prav tam.

ZAJETI TISKANI VIRI IN LITERATURA

Demovina, informacijska služba ZAS, št. 1, 2 - 1946

Die Einheit (für Fortschritt und Völker verständigung gegen Verleumdung und Lüge, Klagenfurt, List je izhajal od julija 1949 do aprila 1951. Najprej je bil štirinajstdnevnik, nato tednik, zatem mesečnik).

Kärntner Nachrichten, izdajala britanska obveščevalna služba v Celoveu od maja 1945 do 31. decembra 1945.

Neue Zeit, Wochenblatt der Sozialistischen Partei für Kärnten. Dnevnik, list je prišel izhajati dne 28.12.1945.

Unsere Heimat, Organ des Bundes der heimatstreuer Südkärntner. Dobra ves. List je izhajal od septembra 1947 do 23. avgusta 1948 (14 dnevnik).

Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten, Letnik 1946.

Volksville, Tageszeitung für Kärnten, Glasilo koroške KPA. List je prišel izhajati 30.10.1945 kot tednik, od januarja 1946 dalje dvakrat tedensko, s februarjem 1946 trikrat tedensko in od 1. januarja 1947 kot dnevnik.

Volkszeitung, Tageszeitung für Kärnten, Glasilo Koroške ÖVP. List je prišel izhajati oktobra 1945 kot tednik, od januarja 1946 dalje pa kot dnevnik.

Demokracija, Trst-Gorica. List izhaja od 25.4.1947 dalje.

Koroška kronika, List je pričela izdajati britanska obveščevalna služba v Celoveu (tednik). Dne 30.5.1950 se je list združil s glasilom slovenske koroške deznice Naš tednik (pod naslov: najprej glasilo Krščanske ljudske stranke, nato Kulturno-politično glasilo). Naš tednik je prišel izhajati 14. 9.1949.

Pressdienst der "Osveobodilna fronta za slovenske Koroško", Celovec. Bilten. Izhajal je še leta 1949, prva številka pa je izšla januarja 1946 (cikl.).

Slovenski borec, obveščevalni list KPA, Celovec. List je kot 14-dnevnik izhajal od 23.8.1948 dalje.

Slovenski vestnik, Tednik za slovenske Koroške (od leta 1947 glasilo Slovenske Koroške). Od leta 1948 je list izhajal dvakrat tedensko.

Vestnik, informacijski organ za aktiviste Osveobodilne fronte za slovenske Koroške, 1945-1946.

Svoboda, Mesečnik Slovenske Koroške 1948-1952, 1954. Celovec.

Slovenski poročevalci, Ljubljana, 1945-1951.

Ljudska pravica, Ljubljana, 1945-1951.

(Poleg navedenih so bili zajeti tudi orednji avstrijski in jugoslovanski časniki kot Arbeiter Zeitung, Neues Österreich, Borba, Politika).

OSTALI TISKANI VIRI

Bebler, Aleš: Tri govora dr. Aleša Beblerja o pitanju Slovenske Koroške i dva pisma o zahtevima Vlade FNRJ prema Austriji. Trideset dana, Beograd, 1949, št. 39/40, str.1-8.

Bebler, Aleš: Za pravične meje nove Jugoslavije. Govori in izjave o Trstu, Julijski krajini in Slovenski Koroški, Ljubljana, 1949.

Broz, Josip-Tito: Borba za osvoboditev Jugoslavije 1941-45, Beograd, 1945.

Clark, Mark: Svijesni riziko, Zagreb 1955.

Churchill, S.Winston: The second world war, Knjiga III in VI. The Conferences at Malta and Yalta, Washington 1955.

Eden, Antony: The Reckoning (The Eden Memories III), London 1963.

Dvoje pomembnih zborov ameriških Slovencev v vojnih letih 1942 in 1944, Chicago.

Denkschrift betreffend die endgiltige Anerkennung der auf dem Vertrag von Saint Germain und den Ergebnissen der Kärntner Volksabstimmung beruhenden Grenze zwischen Österreich und Jugoslawien. Überreicht von der Provisorischen Kärntner Landesregierung an den befehlshabenden Offizier des Military Government für Kärnten, Klagenfurt, 12. September 1945 (z. zenzljevici).

Documents on the Carinthian Question, Beograd, Ministry for Foreign Affairs, 1948.

Koroška v borbi. Spomini na osvobodilno borbo na Slovenski Koroški, Celovec 1951.

Gruber, dr.Karl: Zwischen Befreiung und Freiheit, Wien 1953²

Isti: Die Südtirol - Verhandlungen in Paris 1946, Die Presse, 20/21.8.1966, št. 5506.

Kardelj - Kidrič: Jesen 1942, Ljubljana 1943.

Kraigher, Boris: O nesoglasju ob slovenskem narodnem vprašanju, Delo, Glasilo CK KPS 1946, št. 2, str. 11-42.

Krek, dr. Miha: Konferenca v Jalti 1943. Zbornik - koledar svobodne Slovenije za leto 1956, Buenos Aires 1955.

Memorandum vlade Federativne republike Jugoslavije o slovenaškoj Koruškoj, Po graničnim djelovima Štajerske i Gradišćanskim Hrvatinama, 1947 (tudi v angleškem, francoskem in ruskem jeziku, s šestimi prilogami - aneksi).

Memorandum N° 2 betreffend die Unmöglichkeit der von Jugoslawien beanspruchten Draugrenze. In Ergänzung des Memorandums von 12. September 1945 betreffend die endgiltige Anerkennung der auf dem Vertrage von Saint Germain und dem Ergebnissen der Volksabstimmung in Kärnten beruhenden Vorkriegsgrenze zwischen Österreich und Jugoslawien, Klagenfurt am 1. Oktober 1945. Überreicht von der Provisorischen Kärntner Landesregierung an den befehlhabenden Offizier des Military Government für Kärnten.

Memorandum of the Government of the Federative People's Republic of Yugoslavia to the Deputy Foreign Ministers regarding the territorial and other clauses of the Treaty with Austria (Beograd), 1946.

Die Nationalratswahlen vom 25. November 1945, v: Beiträge zur Österreichischen Statistik, Wien, 1946.

Rot-Weiss-Rot-Buch. Darstellungen, Dokumente and Nachweise ... Erster Teil, Wien, Österreichische Staatsdruckerei, 1946.

Sposenica Koroških Slovencev konferenci namestnikov zunanjih ministrov v Londonu, Svoboda 1949, št. 3, str. 1-9.

Saopštenje o zločinima Austrije i Austrijanaca protiv Jugoslavije i njenih naroda, Beograd 1947.

Statements of the deputies of the foreign ministers for Austria, London, Februar 1947. Tipkopis.

Štiri spomenice o Koroški, Tovarish, Ljubljana, 1949, št. 32, str. 86-90.

Tischler, dr. Jožko: Die Sprachenfrage in Kärnten vor 100 Jahren und heute. Auswahl deutscher Zeitdokumente und Zeitstimmen, Celovec 1957.

Tretja nota Moskvi zaradi Koroške, Tovarish, Ljubljana 1949, št. 34, str. 574.

Verosta, Stefan: Die internationale Stellung Österreichs. Eine Sammlung von Erklärungen und Verträgen aus den Jahren 1938-1947, Wien 1947.

Vošnjak, Sergej: Iz dokumentov o odnosih Komunistične partije Avstrije do koroškega vprašanja, Delo, 1949, št. 8, str. 52-57.

Vloga Demokratične fronte delovnega ljudstva zaradi protiustavnosti Zakona o Kmetijski zbornici, Svoboda, 1951, str. 203-206.

Was will die Demokratische Front der werktätigen Volken, 1949.

Zahteve Demokratične fronte delovnega ljudstva za zavarevanje osnovnih demokratičnih pravic in nacionalne enakopravnosti Koroških Slovencev, 1949.

OSTALA LITERATURA

A.S. Ein Dokument der Österreichischen Loyalität. - Der Gesetzesentwurf für die Personalautonomie der slowenischen Minderheit. Berichte und Informationen, Salzburg, 27.5.1949, št. 157, str. 5-7.

Abwehr und Verständigung, Klagenfurt, 1938.

Album Koroške. Izdala Britanska obveščevalna služba, Celovec, 1948.

Archiv der Gegenwart 1948-1949.

Arnes, John A.: Slovenia in European Affairs-reflections on Slovenian political history. New York, 1958.

Barker, Thomas M.: The Slovenes of Carinthia- a national minority problem. New York - Washington, 1960.

Basta, Milan: Rat posle rata, Zagreb, 1963.

Baš, Franjo (ps.Mrčnik, F.J.): K literaturi o Koroški. Nova obzorja, 1950, str. 234-236.

Borba za demokratizacijo Kmetijske zbornice, Svoboda, Celovec 1950, str. 76-83.

Biber, Dušan: Nazizen in Nemci v Jugoslaviji, Ljubljana, 1966.

Cannon, June: Sloven Carinthia. London, 1947.

Carinthianicus (Erhartič): Die Lage der Slovenen unter Österreich und jene unter der Deutschen im Königreiche der Serben, Kroaten und Slovenen, Ljubljana, 1925.

Clute, E. Robert: The international legal status of Austria 1938-1955, Hague, 1962.

Dallin, David J.: Stalin, Renner und Tito. Österreich zwischen drohender Sowjetisierung und der jugoslawischen Gebietsansprüche im Frühjahr 1945, Europa Archiv, Frankfurt/Main, 1958, št. 15/17.

D.K. Crveno - bijelo - crvena knjiga. Trideset dana 1947, št. 13/15, str. 93-98.

Dolenc, Janez: Slovenaška Koroška i Pariski diktat. Beograd 1949.

Družkovič, Drago (ps. Rok Arh): Majski dnevi 1945 na Koroškem, Ljudska pravica, 8.5.1955, št. 106.

Isti: Nova poti slovenskega tiska na Koroškem. Novinar 1955 (slavnostna številka).

Durkheim, Jean: Une Alsace-Lorraine Yougoslave. La Carinthie Slovène. Paris (1947).

Einige theoretische Bemerkungen zur Frage Kärntner Slovenen. Weg und Ziel, Wien, 1948, št. 6, str. 459-464.

Feis Herbert: Čerčil, Ruzvelt, Staljin, Beograd 1963.

Isti: Between War and Peace. The Potsdam Conference, Princeton-London, 1962.

Figl Leopold: Die Verhandlungen über den Österreichischen Staatsvertrag, Österreichische Monatshefte, Wien, 1949, št. 10/11, str. 438-440.

Falahar Julij: Koroški Slovenci v letih 1945-1946. Razgledi 1947, Trst, str. 157-167.

Isti: Selške razmere na Koroškem, Primorski dnevnik, Trst, 1947, št. 564, 565, 567.

Isti: Naseljevanje rajhovecev na Koroškem v dobi senžermenske Avstrije, Sedobnost, 1949, št. 10-12.

(Isti): Ponemčevalna vloga krškega ordinariata, Slovenski vestnik od 8.1.1954 št. 1, do 12.2.1954, št. 2.

Isti: Zakaj ni izšel Koledar Slovenske Koroške za leto 1946? Koledar Slovenske Koroške 1956, Celovec, str. 148-150.

Isti: Razvoj i položaj slovenskega školstva v Koroški pod Austrijo. Pedagoški rad, 1939, Zagreb, št. 1/2, str. 81-86.

Isti: Vprašanje povračila imovine in povrnitve škode koroškim Slovencem, ki so bili v 2. svetovni vojni prisilno izseljeni z vidika avstrijskega prava. Gospodarski koledar 1960, Ljubljana, str. 57-62.

Grayson, Cary Travers Jr.: Austria's International Position 1938-1953, Geneva, 1953.

Grafenauer, Bogo: Koroški Slovenci v zgodovini. Izd. Znanstveni inštitut, Ljubljana, 1945.

Isti: Koroško vprašanje. Slovenski zbornik 1945, Ljubljana 1945, str. 96-101.

Isti: Germanizacija treh Avstrij, Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 249-275.

Gavrić, Milani: Pitanje ugovora s Austrijo posle sastanka Saveta ministara u Moskvi. Trideset dana 1947, št. 17, str. 1-15.

H.P. Prelat msgr. Valentin Podgorec, Koledar Družbe sv. Mohorja v Celovcu 1957, Celovec, 1956, str. 34-48.

Das Handwörterbuch des Grenz und Auslandsdeutschtums, Bd. III. 1940.

Hans dr.J.: Zwei Kärntner Denkschriften von September 1945, Carinthia I, Celovec, 1960, str. 879-885.

Houston, Douglas W.: Karl Renner and Austria in 1945. Austrian History Yearbook, 1965, Vol. I.

Ilešič, Svetozar: Agrarna obljudnost na Koroškem, Geografski vestnik, 1946.

Isti, Geografski oris Koroške, v: Koroški zbornik, Ljubljana, 1946.

Jezarnik, Tone: Slovenska Koroška po letu 1945, Zbornik-koledar svobodne Slovenije 1952, Buenos Aires 1951.

RIS: Slovene Carinthia. The Austro-Yugoslav Frontier Question. Royal Institute for International Affairs 1947, Vol. III, No 9, str. 389-397.

Kardelj, Edvard (Sperans), Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 19592.

Kärnten - ein Problem? Wien, her.von der Kärntner Landesregierung 1945.

Kastelic, Olga: Kratek oris protifašističnega boja na Koroškem. Zbornik Koroške, Ljubljana, 1959, str. 37-46.

Kissling, Rudolf: Die Kroaten, Graz-Köln 1956, str.217-223.

Klagenfurter, Stefan: Der Landeshauptmann von Kärnten ein "Landesverräter", Die Zukunft 1957, Wien, št. 3, str. 83-87.

Klemenčič, Vladimir: Iz književnosti o Koroški, Geografski vestnik 1957/58, str. 216-220.

Isti: Rast prebivalstva na Slovenskem Koroškem v obdobju 1934-1951, Geografski vestnik, 1952.

Isti: Migracije prebivalstva na Koroškem med leti 1934-1951, v: Zbornik Koroške, Ljubljana, 1959.

Isti: Pretres avstrijskega popisa prebivalstva 1951 glede na jezikovno strukturo prebivalstva na Koroškem, Razprave in gradivo INV, št. 2, 1960.

Kreisky, Bruno: Der Staatsvertrag und die österreichische Neutralität, Die Zukunft, Wien, 1965, št. 9.

(Kuhar, Lovro), O slovenskih mejah, 1942.

Lagger, Hans: Abwehrkampf und Volksabstimmung in Kärnten 1918-1920, Klagenfurt, 1930.

Kyovský, Kudi: Pripomba k načrtom avtonomije za Slovence na Koroškem z dne 17. julija 1927, Sedobnost 1940, št. 6, str. 219-223.

La tragedia de Bleiburg, Studia Croatica, Buenos Aires, 1963.

Langbein, Otto: Zur Kärntner Slovenenfrage, Weg und Ziel 1947, št. 6, str. 402-416.

Lapuš, Florijan: Slovensko združništvo v gospodarski borbi koroških Slovencev. Koledar Slovenske Koroške za leto 1948, str. 45-47.

Lončar, Janko: Koroška Kronika, Koledar svobodne Slovenije, 1950, Buenos Aires 1949, str. 198-200.

H.dr.V.: Die politische Einstellung der Kärntner Slovenen - Die Nationalratswahlen von 1945 als Volksabstimmung für Österreich betrachtet, Berichte und Informationen, Salzburg sv. 147, 18.2.1949, str. 4.

Grafenauer, Dago: Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja dalje, v: Koroški zbornik, 1946.

Koch, Magdalene: Der Widerstand der Kommunistischen Partei Österreichs gegen Hitler von 1938 bis 1945, tipkopijsna disertacija z dunajske filozofske fakultete, 1964.

Mair, John: Four-Power Control in Germany and Austria 1945-46, London, 1956.

Marek, Franz: Was lehren uns die Kritik an die Führern der KP Jugoslawiens? Weg und Ziel, Wien, 1948, Sonderheft August, str. 549-598.

Mayerhofer, dr. Wolfgang: Nervenkrieg in Südkärnten (1945-1947) Volkszeitung, 8.10.1960, št. 232.

Melik, Anton: Slovenska Koroška. Geografski vestnik 1948/49, str. 3-36.

Isti: Slovenija 1/2, Ljubljana, 1936.

Mikuž, Metod: Koroški Slovenci - žrtve imperialističnih volesil in sovнизma. Dorec 1950, Ljubljana, str. 202-212.

Isti: Boji komunistične partije Jugoslavije za zahodne meje (1941-1945) Zgodovinski časopis 1958/59, str. 7-50.

Isti: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji II, Ljubljana 1960.

Isti: Drugo zasjedanje AVNOJ-a i rešenje slovenačkog nacionalnog pitanja, Vojnoistorijski glasnik, 1963, št. 2.

Isti: Ideja mednarodnega sodelovanja v jugoslovenskem odporniškem gibanju, Primorski dnevnik, 12.6.1965.

Mitteräcker, Hermann: Die Tito-Clique in Kärnten. Weg und Ziel, 1950, Wien št. 7/8, str. 512-516.

Moscher, Richard: Kärnten-Grenzland im Süden, Berlin 1940.

Načelna ugotovitve k protislovenski politiki knezoškofijskega ordinariata. Svoboda, 1950, Celovec, št. 1, str. 2-6.

Die OF ohne Maske (Die Wahrheit über Kärnten). Her. Landesverbegemeinschaft Kärnten, Klagenfurt, Verantwortlich: Lorenz Mack, 1948.

Odgovor koroške deželne vlade na zahteve po spremembi zakona o Kmetijski zbornici. Svoboda 1951, str. 205-206.

Ogrin, M: Pravične zahteve Koroške so spet poteptane. Koledar Prešernove knjižnice 1950, str. 280-283.

Ogris, Franjo: Pomen prvega kongresa Osobodilne fronte za Slovensko Koroško. Svoboda 1949, št. 2, str. 1-4.

Ogris, Josip: Položaj slovenskih duhovnikov na Koroškem. Koledar Slovenske Koroške za leto 1948, str. 42-44.

Paschinger, Herbert: Landeskunde von Kärnten und Osttirol, Klagenfurt, 1949.

Pavlovič, Peter: Politika zapadnih imperialista i Slovenska Koroška, 30 dana 1947, št. 13/15, str. 1-7.

Pariska pogodba na račun Slovenske Koroške. Trideset dana 1949, št. 43, str. 1-7.

Petek, dr. Franc: Iz mojega življenja, Velikovec, 1960 (tipkopis v redakciji dr. Janka Pleterskega).

Petrovič, Mih. S. Povodom poslednjih komentara pitanja ugovora sa Austrijom, Trideset dana 1949, št. 38, str. 28-35.

Pirjevec, Dušan: Vojni napor Koroških Slovencev v 2. svetovni vojni. Koledar Osobodilne fronte Slovenije 1947, Ljubljana, str. 46-55.

Plenča, Dušan: Medjunarodni odnosi Jugoslavije u toku drugog svetskog rata, Beograd 1962.

Pleterski, Janko: Iz pričevanj avstrijskega zunanjega ministra, Naša sodobnost 1956, št. 2, str. 87-92.

Isti: (J. P.) Dokument iz evropske zgodovine, Naši razgledi 1956, št. 1, str. 3.

Isti: Ameriška dožnanja o koroškem vprašanju, Naša sodobnost 1957, št. 4, 5, str. 372-376, 464-472.

Isti: Materinščina otrok in peuk na koroških osnovnih šolah. Zbornik Koroške, Ljubljana, 1959, str. 113-120.

Isti: Pregled diplomatskih ukolij Jugoslavije glede Koroške od septembra 1944 do septembra 1949, tipkopis 1959.

Isti: Manjšinska zakonodaja na Koroškem po drugi svetovni vojni, Razprave in gradivo INV št. 2, 1960, str. 7-99.

Isti: Obljetnica nove veljave retoromanskega jezika, Sodobnost 1964, št. 3, 4, str. 370-374, 365-367.

Isti: Progresivne težnje med Slovenci na Koroškem, v: Progresivna Slovenija, Trst in Koroška, Murska Sobota, 1964.

Isti: Narodna in politična zavest na Koroškem, Ljubljana, 1965.

Isti: Avstrijsko ljudsko štetje dne 31. marea 1961 v primerjavi s stanjem dne 22. marea 1934 in 1. junija 1951 (tipkopis), 1965.

Isti: Die Volkszählung vom 31. März 1961 in Kärnten, Rasprave in gradivo INV, št. 4/5, 1966.

Isti: Osvobodilna fronta slovenskega naroda in program Zedinjene Slovenije, referat na znanstvenem zborovanju o OF slovenskega naroda ob njuni 25-letnici, Ljubljana 1966 (cikl.).

Pregled založniškega delovanja Družbe sv. Mohorja v Celovcu prvih petnajst let po obnovitvi, Celovec 1963.

Pritožba Slovenskega šolskega društva v Celovcu na ustavno sodišče, Svoboda 1961, str. 164-179.

Prušnik, Karl-Gaspar: Gamsi na plazu, Ljubljana 1958.

Randall, Richard R.: The Political Geography of the Klagenfurt Plebiscite Area (tipkopisna disertacija, Clark University, 1955).

Razsodba ustavnega sodišča o pritožbi Slovenskega šolskega društva, Svoboda 1951, str. 206-212.

Schärf, Adolf: Österreichs Erinnerungen 1945-1955, Wien 1955.

Schmid, Elfriede: Die Beziehungen der Stadt Klagenfurt zu ihrem Umland, Klagenfurt, 1959.

Shepard, Gordon-Brook: The Austrian Odyssey, London 1957.

Sienčnik, Luka; Grafenauer, Bogo: Slovenska Koroška. Seznan krajev in politično upravna razdelitev, Ljubljana, Znanstveni inštitut, 1945.

Singer, Blaž: Naš kmet v borbi za svojo zemljo in enakopravnost, Koledar Slovenske Koroške, 1950, str. 33-39.

Isti: Ob tridesetletnici Slovenske kmečke zveze, Koroški koledar, 1965, Celovec, str. 43-54.

Slovenačka Koroška i Gradišćanski Hrvati. Pitanje 200.000 Jugoslovane u Austriji, Beograd (Zunanje ministarstvo) 1947 (14 str. in 20 zemljevidov s komentarjem; tudi v angleškem, francoskem in ruskem jeziku).

(Lavo Čermelj): Die Slowenen, v: Dr. Ewald Amende, Die Nationalitäten in den Staaten Europas, Wien 1931.

Steiner, Karl: Die Einheit Kärntens. Österreichische Monatshefte, Wien, 1947, št. 9, str. 346-348.

Stearman, William Lloyd: Die Sowjetunion und Österreich 1945-55, Bonn-Wien-Zürich, 1962.

Strouzh, Gerald: Zur Entstehungsgeschichte des Staatsvertrages und der Neutralität Österreichs, Österr. Zeitschrift für Außenpolitik, 1965, zv. 5/6, str. 301-336.

Syers, Kenneth: Austro-Yugoslav Frontier Problems. Slovene Carinthia, London 1947, British Yugoslav Association 1947.

Škerl, Franc: Koroška v borbi za svobodo, Koroški zbornik, 1946, str. 493-603.

Isti: Znanstveni inštitut, tipkopis, 1966.

Škerlj, Stanko: O slovenačkom karakterju Koroške, Trideset dana, 1946, št. 3, str. 43-53.

The Carinthian Question. London. The Diplomatic and Publishing Co. 1949.

Tischler, dr. Joško: Zur Lage der Slovenen in Kärnten. Pressedienst OF 2.3.1946. št. 4.

Isti: Štirideset letnica Prosvetne zveze. Koledar Slovenske Koroške za leto 1948, str. 40-41.

Isti: Šolske prilike na Koroškem. Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1951, str. 40-45.

Tončič, L(ujo): Die Slovenen in Kärnten. Berichte und Informationen, Salzburg 1946, zv. 15.

Ude, Lojze: Avstrija pangermanizem in Koroška. Koroški zbornik, Ljubljana, 1946, str. 605-633.

Isti: Kdo je bil pripravljen boriti se za samostojnost Avstrije, Novi svet 1948, str. 395-405, 476-483.

Isti: Odgovornost Avstrije za vojno udeležbo in naše zahteve, Ljudski pravnik, 1948, str. 193-207.

Isti: Wedenig, usmerjenost koroške politike in avstrijska demokracija, Slovenski poročevalec, 21.1.1948, št. 17.

Isti: Kratak pregled diplomatske politične borbe za Slovensko Koroško, Slovenski poročevalec, 5. in 6.5.1948, št. 106-107.

Isti: Ob 30-letnici koroškega plebiscita. Svoboda 1950, št. 10. Razprava je izšla kot posebna brošura tudi v nemščini pod naslovom: Zur 30. Wiederkehr der Kärntner Volksabstimmung.

Isti in Hugo Grafenauer: Bibliografija o vprašanju Slovenske Koroške 1945 in 1948. Zgodovinski časopis 1948-1949, str. 327-350.

Isti: Slovenščina v cerkvenem bogoslužju na Koroškem, Nova pot Ljubljana, 1950, str. 247-253.

Isti: Kriterij in način ugotavljanja narodnostne pripadnosti na Koroškem, Nova obzorja, 1949, št. 4/5, str. 182-194.

Isti (p.s. Vekoslav Dsu): Kritična presoja odredbe o novi ureditvi tako imenovanih dvojezičnih šol z dne 31. oktobra 1945, Svoboda, 1949, št. 5, str. 1-8.

Isti: Avstrijski notranjepolitični razvoj in Slovenska Koroška, Novi svet, 1950, str. 861-864.

Isti: Ob obletnici 20. junija 1949, Novi svet, 1950, str. 741-744.

Isti: Uredba o dvojezičnih šolah in pravica staršev (Nekaj navedenih ugotovitev in misli), Svoboda III, Celovec, 1950, št. 6-7, str. 153-157.

Isti: Bibliografija Slovenske Koroške, Zgodovinski časopis 1951, str. 501-506.

Isti: Na Koroškem hočejo odpraviti dvojezično šolstvo po uredbi 3. oktobra 1945, Slovenski poročevalec, 14. do 16.8.1951, št. 189-191.

Isti: Kärntner Bildungswerk, Koledar Slovenske Koroške, 1954, str. 36-39.

Isti: Teorija o Vindičarjih - Windische, Celovec-Borovlje, 1956.

Isti: Po plebiscitu 10. oktobra 1920-Kärntner Heimatdienst, Heimatbund, Zbornik Koroške, Ljubljana, 1959, str. 70-91.

Isti: Koroški Slovenci in škofijski ordinariat, Naši razgledi, 26.12.1964, št. 24.

Isti: Nemška politika celovškega ordinariata, Naši razgledi, 10.9.1966, št. 17.

Um die Landeseinheit Kärntens, Her. KPÖ, Landesleitung Kärnten, Klagenfurt, 1947.

Veiter, Theodor: Die slowenische Volksgruppe in Kärnten; Wien-Leipzig, 1936.

Isti: Die Sprachen und Volkszugehörigkeit in Österreich nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 1939, Europa ethnica, Wien, 1965, št. 3.

Verbrechen fordern Sühne! Celovec-Klagenfurt, 14.10.1947
(izd. POOP).

Vetrinjska tragedija, Cleveland (1960).

40 Jahre Kärntner Landsmannschaft, Klagenfurt, 1956.

W.B. Nationalitätenkampf wie einst... Österreichische Monatshefte, Wien, 1949, št. 7, str. 325-326.

Wutte, Martin: Die sprachliche Verhältnisse in Kärnten auf Grund der Volkszählung von 1900 und ihre Veränderungen im 19. Jh., Carinthia I, Klagenfurt, 1906.

Isti: Kärntner Freiheitskampf, Klagenfurt, 1921.

Zorn, Tone: Gradivo o odnosu socialistov do slovenske manjšine na Koroškem v letih 1945-1958 (tipkopis, 1964).

Isti: Avstrijski komunisti in slovenske vprašanje na Koroškem v letih 1942-1959 (tipkopis, 1964).

Isti: Bibliografija Glankov o koroškem vprašanju v periodičnem tisku 1935-1960, Razprave in gradivo INV, št. 3, 1963, str. 121-138.

Isti: Bibliografija Glankov o koroškem vprašanju v periodičnem tisku 1961-1963, Razprave in gradivo INV, št. 4/5, 1966.

Isti: Problematika iselitve koroških Slovencev in aspekti tega vprašanja po drugi svetovni vojni (tipkopis, 1963).

Isti: 8. maj 1945 v Celovcu, Kronika, 1965, št. 3 in tam zajeti viri.

Isti: Napredne orientacije v slovenskem političnem gibanju na Koroškem v letih 1921-1938 (prispevek na znanstvenem zborovanju ob 25-letnici OF slovenskega naroda), Ljubljana 1966, cikl.

(Isti): Ob ljudskem štetju 1939 na Koroškem, Koroški koledar 1966, Celovec.

Isti: Nekateri aspekti vindičarske "teorije" po drugi svetovni vojni, Kronika 1966, št. 1.

Isti: Nacistični načrti za uničenje koroških Slovencev, Slovenski vestnik, Celovec, 9.7.1965, št. 28 - 3.8.1965, št. 33.

Isti: Institut za narodnostna vprašanja v Ljubljani, v: Jugoslovenski istoriski časopis, 1965, št. 1 in tam cit. lit.

Hitter, dr. Franci: Bilanca po petih letih veljavnosti nove
Elske odredbe, Svoboda 1950, str. 168-169.

Hiti: Borba za slovensko srednjo šolo, Svoboda, 1950, str.
22.-212.

Hiti: Koroški Slovenci v borbi za svobodo in izgradnjo ljud-
ske prosvete, Svoboda, 1949, št. 1, str. 7-10.

Hitter, dr. Franc: Koroško vprašanje, Ljubljana, 1937.

Hiti: Ob 10-obljetnici partizanskega znanstvenega inštituta,
Hiti razgledi, 23.1.1954.

Hiti: Naš znanstveni inštitut, v: Slovenski zbornik 1945,
Ljubljana 1945.

Hitter, dr. Mirt: Škoda, ki jo je prizadejal nemški teror SPZ
in drugim kulturnim ustanovam na Koroškem, Slovenski vestnik,
7.2. - 4.4.1947.

Hiti: Naše zadrugištvo - pot v gospodarsko svobodo, Koledar
Slovenske Koroške za leto 1949, str. 43-47.

Hiti: Borba za vrnitev premoženja naših zadrug, Koledar Slo-
venske Koroške 1951, str. 36-39.

Hiti: 30-letnica samostojnega zadrugnega središča za sloven-
sko Koroško, Koledar Slovenske Koroške 1952, str. 111-131.

Hiti: Proti hujskanju - resnica, Koledar Slovenske Koroške
1955, str. 40-43.

Hiti: Zveza slovenskih zadrug v Celoveu, Slovenski vestnik,
14.7.1961, št. 28.

Hiti: Razvoj pravnega položaja naših zadrug. Svoboda, Celovec
1949, št. 1, 2, str. 5-6, 13-17.

Lauser, Pavle (Matjaž): Ljudska prosveta na Slovenskem Koro-
škem, Obzornik 1947, Ljubljana, str. 168-177.